

2

THE HARRY FAMILY

REE PA

6105

V24

UNIVERSITY

v. 73

Valpy -

Received

Delphin classics.

Accessions No. 5

M. Meyer

MAR 20 1996

Southern Branch
of the
University of California
Los Angeles

Form L 1

PA

6105

V24

v.73

This book is DUE on the last date stamped below

MAR 30 1938

Form L-9-15m-8,'26

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

THE FIRST BOOK

HISTORICAL

OF THE

OF THE

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT.

VOL. VII.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT,

EX EDITIONE G. A. RUPERTI

CUM SUPPLEMENTIS

NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

INDICE LOCUPLETISSIMO

ET

GLOSSARIO LIVIANO

ACCURATE RECENSITI.

75354

VOLUMEN SEPTIMUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1828.

RECEIVED

NOV 28 1908

10 11 11 11 11 11

50750

agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cætratos plerosque, cum fundis et jaculis et alio levi genere armaturæ, imposuit. Inde littora legens, cum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit; et, sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum iniecit. Multi prius incendio absumti sunt, quam hostium adventum sentirent; et, qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammaque omnia absumta: perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gythium in majora castra perfugerunt. Ita percussis hostibus, Philopœmen protenus ad depopulandam Tripolim Laconici agri,^c qui proximus finem Megalopolitarum¹⁷ est, duxit; et, magna vi pecorum hominumque inde abrepta, priusquam a Gythio tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Inde Tegeam¹⁸ exercitu contracto, concilioque eodem et Achæis et sociis indicto, in quo et Epirotarum et Acarnanum fuere principes, statuit, quoniam satis et suorum a pudore maritimæ ignominia restituti animi, et hostium conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gythii hostem abduci posse. Ad Caryas primum in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gythium expugnatum est. Cujus rei ignarus Philopœmen, castra ad Barbothenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nabis, recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxisset, Pyrrhi (quæ vocant) castra occupavit; quem peti locum ab Achæis, non dubitabat. Inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ prope quinque millia passuum. Cogebatur agmen ab equitibus, et maxime a parte auxiliorum;¹⁹

Gron. Donjat. Crev. Doer. c. Drak.—17 Malit J. F. Gron. *Megalopolitanum*.—18 Olim legebatur *Inde Telegam*. Idem Tegeam Gron. Doujat.—19 'Inge-

NOTÆ

^c Tripolim Laconici agri] Hæc Tripolis Laconica ad septentrionem Spartæ in occidua Laconia regione fuit, Eurotam inter et Alphenm; ad fines Megalopolis Arcadiae urbis.

Delph. et Var. Clus.

Livius.

9 I

quod existimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, ab tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum : una, præoccupatus, quem petebat, locus; altera, quod primo agmini occurrisse hostem cernebat, ubi, cum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse.

28. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis solertiæ atque usus; nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace, ad id maxime animus exercuerat. Ubi iter quopiam faceret, et ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum solus iret,²⁰ secum ipse agitabat animo; cum comites haberet, ab iis quærebat, 'si hostis eo loco apparuisset; quid, si a fronte, quid, si ab latere hoc aut illo, quid, si ab tergo adoriretur, capiendum consilii foret? Posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, et tantummodo aptum viæ,¹ occurrere. Quem locum ipse capturus esset,' cogitando aut quærendo exequabatur,^e 'aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usus; quo impedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem rejiceret; quanto ea, aut quali præsidio custodiret; et utrum pergere, qua cœpisset ire via, an eam,² qua venisset, repetere^d melius esset; castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplexeretur loci, qua opportuna aquatio, qua pabuli lignorumque copia esset, qua postero die castra moventi tutum maxime iter, quæ forma agminis foret.' His curis cogitationibus-

^e *Pergebat quærere et interrogare.*

////////

niose Jac. Perizonius legendum esse conjecit, *et maxima parte auxiliorum.* Doering. Mox *a tergo* Gron. Donjat. Crev.

20 *Erat* Gron. Donjat. Mox *a tergo* Gron. Donjat. Crev.—1 '*Debebat viæ aptum*: nam *viæ* hic præcipua notio et ratio est; Bauer. Hæc forte nimis

NOTE

^d *An eam, [ea,] qua venisset, repetere* adverbialiter sumi potest. *Immo eam, inquit Gron. sed ea*

que ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares et, quos Tarentinos vocabant, equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit; et, jussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eo impedimenta omnia et calorum turbam conjectam³ armatis circumdedit, et pro natura loci castra communivit. Tabernacula statuere in aspretis et inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. Ex eodem rivo utrimque⁴ cum præsidio levis armaturæ aquati sunt; et, priusquam (qualia in⁵ propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox intervenit. Postero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse. Nocte in valle a conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit, cætratorum.

29. Luce orta, Cretensium levis armatura et Tarentini equites super torrentem prælium commiserunt. Telemnastus⁶ Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus^f præerat. Cretenses et hostium auxiliares,^g equitumque idem genus Tarentini, præsidio aquatoribus erant. Aliquamdiu dubium prælium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere et armis paribus. Procedente certamine, et numero vicere tyranni auxiliares, et quia ita præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut, modico edito prælio, in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraherent. Effuse⁷ secuti fugientes^h per convallem

////////

subtilia.' *Rupert.*—2 *Ea* Gron. Doujat.—3 *Collectam* Mog. et quædam edd. —4 'Veteres codd. variant; alii *utrimque*, alii *utrique* offerunt. Parum sane interest, utram lectionem sequaris; sed Crevierio magis placet *utrique*.' *Doe-ring.*—5 'Mallem abesset *in*.' *Duk.* Deest in *Lov.* 6.

6 *Letennastus* primæ edd. *Latemnastus* Gron. Doujat. Crev. Vid. Not.

NOTÆ

^e *Telemnastus* [*Latemnastus*] Ita plerique: in Colb. est *Latomnastus*.

^f *Lycortas Megalopolitanus*] Num Polybii historici pater?

^g *Et hostium auxiliares*] Hinc Cre-

tenses Latemnasto duce, inde equites Tarentini dicti, duce Lycorta, pro aquatoribus quisque suis pugnabant.

^h *Secuti fugientes*] Lacedæmouii Achæos.

plerique et vulnerati, et interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cætrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut facile per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi; et in hostes inordinatos, effusos, labore etiam et vulneribus fessos, impetum faciunt. Nec dubia victoria fuit. Extemplo terga dedit tyranni miles; et haud paulo concitatiores cursu, quam secutus erat, fugiens, ad castra est compulsus. Multi cæsi captique in ea⁸ fuga sunt. Et in castris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani jussisset; loca magis confragosa, et, quacumque temere processisset, iniqua, quam hostem, metuens. Inde et ex fortuna pugnae, et ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum de auxiliariis⁹ specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret: Achæos statuisset posterodie ad Eurotam amnem, qui prope ipsis affluit mœnibus,¹ progredi,¹⁰ ut intercluderent iter; ne aut tyrannus, cum vellet, receptum ad urbem haberet, aut commeatus ab urbe in castra portarentur; simul etiam tentaturus,¹¹ si quorum animi sollicitari ad defectionem a tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quam perculso metu relinquendi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliariis et equitatu stationem agere pro vallo jussit. Ipse, tanquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad urbem jussit.

30. Philopœmen, postquam citatum agmen per angustam et proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem et Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi, ubi hostes adesse, et a suis se desertos viderunt, primo in castra recipere se conati sunt; deinde,

Delph. inf.—7 *Pertraherent*; *effuse* Gron. Crev.—8 Vet. lib. apud Sigon. omittit τὸ ἐα.—9 Quidam librr. vett. teste Doer. habent *ex auxiliariis*.—10 *Procedere* Gron. Doujat. Crev.—11 ‘In quibusdam librr. vett. legitur *vel tentaturos*, vel *tentaturum*; sed utraque lectio substituta videtur ab homine, qui orationis nexum non satis perspiceret.’ *Doering*. *Tentaturos* Crev.

NOTE

¹ *Ipsis affluit mœnibus*. Spartæ.

postquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cætrati Achæorum in castra impetum faciunt (et diripiunt¹²): ceteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut vero ad postremos prælium ortum est, clamorque terribilis a tergo paventium ad prima signa est perlatum, pro se quisque, armis abjectis, in circumjectas itineri sylvas diffugiunt, momentoque temporis strage armorum septa via est, maxime hastis; quæ, pleræque adversæ¹³ cadentes, velut vallo objecto iter impediabant. Philopœmen, utcumque possent, instare et persequi auxiliaribus jussis, (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse gravius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. Ibi castris sub occasum solis positus, levem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. Qui ubi prima vigilia venerunt, nuntiantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos jubet. Ipse ex cetera copia militum (qui, quia priores in castra venerant, refecti et cibo sumto, et modica quiete erant) delectos, nihil præter gladios secum ferentes, extemplo educit; et duarum portarum itineribus, quæ Pheras,¹⁴ quæque Barbosthenem ferunt,

////////

12 Conj. Rupert. *et ea diripiunt*. Hæ duæ voces additæ e Mogunt. delend. putat Gron. In ed. Crev. delentur.—13 ‘Pro *adversæ* præter rem Dukerus malebat *transversæ*. Si quid mutandum sit, pro *adversæ* legerim equidem *obversæ*; sed ne id quidem opus est; nam *hastæ adversæ* jam sunt quarum cuspides obvertantur. Ceterum distinctionem minorem non post *quæ*, sed post *pleræque* posui. Secundum vulgarem enim hujus loci in omnibus, quas inspexi, editt. distinctionem *quæ, pleræque adversæ cadentes, velut cett.*, oratio pro *pleræque adversæ cadentes*, postulat *plerisque adversis cadentibus*. Dictum autem est *quæ pleræque*, pro *quarum pleræque*.’ Doering.—14 ‘Vett. edd. *Phecas*, et Mss. *Phocas*, *Phagas*, *Phachas*, sed Buslid. *Pharas*.’ Rupert. Vid.

NOTE

^k *Quæ Pheras*] Sigon. *Pharin* legit ex Stephano, cui *Pharis* est urbs Laconiae: suffragatur et Pausanias, qui Amyclas et *Pharin* conjungit: estque *Pharis* oppidum quinque aut

sex passuum millibus a Sparta meridiem versus, interfluente Enrota. Verum Henricus Valesius malebat *Pharas*, oppidum Messeniae circa ostia Pamisi, quod et *Pheræ*.

cos instruxit; qua ex fuga recepturos sese hostes credebant. Nec cum opinio fefellit. Nam Lacedæmonii, quoad lucis superfuit quicquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant. Primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, e regione eorum occultis semitis se tenuerunt: ubi ea sunt prægressi,¹⁵ jam tutum rati, in patentes vias descenderunt. Ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen, incluso tyranno in urbem, insequentibus dies prope triginta vastandis agris Laconum absumsit, debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, et, quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam.

31. Dum inter Achæos et tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum urbes, solliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertissent.¹⁶ Minimum operæ in Achæis adeundis consumserunt; quos, quia Nabidi infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere: allocutique concilio frequenti Thessalos,¹ Demetriadem iter direxere.¹⁷ Eo Magnetum concilium indictum est. Accuratiores ibi habenda oratio fuit, quod pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi et Ætolorum erant; quia, cum reddi filium obsidem^m Philippo allatum esset, stipendiumque impositum remitti, inter cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus, princeps Magnetum, fac-

////////

Not. Delph. inf.—15 *Ubi prætergressi ea sunt* Gron. Doujat. Crev.

16 Male, iudice Doer. in quibusd. librr. vett. *advertissent*.—17 *‘Direxere omnes Mss. præter Mog. et edd. ante Ald. unde recepi pro vulg. flexere, quod servavit Drak. quoniam dirigere iter aut raro admodum, aut nunquam apud Livium occurrit. Sed eo probabilius est, τὸ flexere glossatoribus deberi, et direxere in illud mutatum esse.’* Rupert. Omnes edd. præter Rupert.

NOTÆ

- ¹ *Thessalos*] Proprie dictos, qui et Thessalioτæ, a Magnetibus distincti; alias sub Thessalorum nomine comprehenduntur Magnetes.
^m *Reddi filium obsidem*] Demetrium, de quo supra lib. xxxiii. cap. 30.

tionisque ejus quidam, omnia novari Ætolorum Antiochi-
que adventu, malebant. Adversus eos ita disserendum
erat, ne, timorem vanum iis demendo, spes incisa Philip-
pum abalienaret ;^a in quo plus ad omnia momenti, quam in
Magnetibus, esset. Illa tantum commemorata, ' cum totam
Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum
eam civitatem præcipue.^o Ibi enim non præsidium modo
Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam,^p ut præsens
semper in oculis habendus esset dominus. Ceterum nequic-
quam ea facta, si Ætoli Antiochum in Philippi regiam ad-
ducerent, et novus et incognitus pro vetere et experto ha-
bendus rex esset.' Magnetarchen summum magistratum
vocant. Is tum Eurylochus erat ; ac potestate ea fretus,
negavit dissimulandum sibi et Magnetibus esse, quæ fama
vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. Id ne fie-
ret, omnia et conanda et audenda Magnetibus esse. Et inter
dicendi contentionem inconsultius evectus projecit, ' Tum
quoque specie liberam Demetriadem esse : re vera omnia ad
nutum Romanorum fieri.' Sub hanc vocem fremitus variantis
multitudinis fuit partim assensum, partim indignationem,^{18 q}
dicere id ausum eum. Quintius quidem adeo exarsit ira,

////////

flexere.—18 Vid. Not. Delph. inf. *Assentientium* et *indignantium* edd. antt.
et Mss. Lov. 2. 5. Harl. Victor. prob. Doujat. qui recepit in ed. c. Crev. et

NOTÆ

^a *Spes incisa Philippum abalienaret*] Ut enim timor Magnetibus demeretur, negandum erat fore ut Romani Philippo Demetriadem restituerent : contra vero ad retinendum in amicitia Philippum, spes ei facienda erat ejus urbis reddendæ.

^o *Tum eam civitatem præcipue*] Civitatis nomine intellige populum Magnetum.

^p *Regiam exædificatam*] Apud Demetriadem, ubi Philippus frequenter degere solitus.

^q *Partim assensum, partim indignationem*[*partim assentientium, partim in-*

ignantium] Gronov. ex Barb. et Petav. scribit *partim assensum, partim indignationem*, quibuscum convenit Reg. major, et refert ad fremitum *multitudinis variantis*, hoc est, alternantis, et inter se confundentis hæc duo. Mibi tamen magis arridet vulgata lectio, quæ constructioni convenientior. Longius enim distarent illa, *partim assensum, partim indignationem*, a participio *variantis*: cum scriptum sit apud Livium, *fremitus variantis multitudinis fuit, partim, &c.* ac minus commode interjectum esset *et fuit inter variantis et partim assen-*

ut, manus ad cœlum tendens, Deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno, ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter¹⁹ actam vitam auctoritatis, tum quod semper Romanorum haud dubie partis fuerat, ab Quintio²⁰ legatisque aliis fleus petiit, 'ne unius amentiam civitati assignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetæ¹ non libertatem modo, sed omnia, quæ hominibus sancta caraque sint, T. Quintio et populo Romano debere. Nihil quenquam ab Diis immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent; et in corpora sua citius per furem sævituos, quam ut Romanam amicitiam violarent.'

32. Hujus orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protenus in Ætoliā profugit. Jam enim, et id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant; eoque ipso forte tempore Thoas, princeps gentis,²² quem miserant ad Antiochum, redierat, indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. Qui, priusquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures terrestres navalesque copias commemorando; 'ingentem vim peditum equitumque venire; ex India elephantos: ³ ante omnia'^f (quo maxime moveri cre-

f Præter vel supra cetera.

Doer.—19 *Cum ob eleg.* edd. ante Sigon. 'Vet. lib. magnæ tum cum ob. id est, magnæ eo temporis auctoritatis. All. Magnetum per vitium.' Sigon.—20 *Ab T. Quintio* Gron. Doujat. Crev.—1 *Magnetes* Gron. Crev.

2 Sigon. conj. *princeps legationis*. Vid. Not. Var.—3 'Accitos e cod. Mog. adjecere Aldus et reliqui ante Gron. Mox ante omnia, præcipue ex c. Mog.

NOTÆ

sum: quod ipse Gronov. sentiens, ordinem vocabulorum mutavit, ut sensum suum explicaret. At nihil erit quod nos remoretur, si ex recepta scriptura legamus *fremitus variantis multitudinis fuit, partim assentientium, partim indignantium*. Et parum apta loquendi forma, *assensum aut indignationem dicere id ausum cum, præ illa, indignantium ausum cum id dicere*.

² *Thoas, princeps gentis*] Principem legationis ejus nominat etiam Appianus Thoantem, antea missum ad Antiochum ab Ætolis. Dicæarchum dixerat Livius, qui prætoris nimirum Thoantis frater appellatur, hujus lib. cap. 12. Simile veri est prætorem ipsum cum fratre profectum fuisse ad Antiochum.

debant multitudinis animos) ‘tantum advehi auri, ut ipsos emere Romanos possit.’ Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset.^ε Nam et venisse eos, et, quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur; et, quanquam prope abscisa res⁴ erat,⁷ tamen non ab re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversus regis legatum auderent. Athenienses maxime in eam rem idonei visi sunt, propter et⁵ civitatis dignitatem, et vetustam societatem cum Ætolis. Ab iis Quintius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium⁸ mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiavit legationem.⁴ Menippus post eum intromissus, ‘Optimum fuisse omnibus, qui Græciam Asiamque incolerent,’ ait, ‘intēgris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque,’ inquit, ‘si modo vos,⁶ quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, Diis juvantibus et Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus,^h non ex alieno arbitrio pendet.’ Athenienses, qui-

^ε *Quanti momenti futurus, vel quantos motus excitaturus esset in concilio Ætolorum sermo ejusmodi.*

^h *Dignitas vere Græciæ consistit in libertate propriis viribus fundata.*

restituit Drak. Reliqui Mss. exhibent *ad omnia*, sc. incepta feliciter perficienda; nisi potius enim Gron. *ad dictum accipias* pro *super* aut *præter*.⁷ *Rupert. Ad omn. Gron. Doujat. Crev.—4 Tentabat Duk. spes.—5 Et propter Gron. Doujat.—6 Nunc quoque inquit, Si modo vos* edd. ante Sigon. quem vid.

NOTÆ

⁷ *Quanquam prope abscisa res erat*] Gall. *quoique l'affaire fût presque rompue, et hors de toute apparence de pouvoir réussir.*

⁸ *Panætolicum concilium*] Concilium fuit omnium Ætoliciæ populorum; unde nomen Panætolia, eadem ratione qua Panathenæa vocabantur festa omnium Atheniensium communia in ho-

norem Minervæ.

⁴ *Renuntiavit legationem*] Gall. *fit rapport de son ambassade.* Aliud enim proprie est renuntiare legationem, id est, referre quæ gesta sunt in legatione; aliud renuntiare legationi, quod est repudiare: quo sensu quandoque sumitur renuntiandi verbum, etiam cum accusandi casu.

bus primis, post regiam legationem, dicendi, quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermittenda, Romanæ societatis Ætolos meritorumque in universam Græciam T. Quintii admonuerunt, ‘ne temere eam celeritate nimia consiliorum everterent. Consilia calida⁷ et audacia prima specie læta, tractatu dura, eventu tristia esse. Legatos Romanos et in iis T. Quintium haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potius de iis, quæ ambigerentur, disceptarent, quam Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.’

33. Multitudo, avida novandi res, Antiochi tota erat; et ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. Principum maxime seniores auctoritate obtinere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses cum retulissent, eundem in Ætoliam Quintio visum est. Aut enim moturum aliquid,^u aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse; Romanos justa ac prope necessaria sumturos arma. Postquam ventum est eo, Quintius in concilio, orsus a principio societatis Ætolorum cum Romanis, et quoties ab iis fides mota fœderis esset,ⁱ pauca de jure civitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. ‘Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent; quam populum Romanum cum Antiocho, lanistis⁸ Ætolis,^x non sine motu magno generis humani et per-

ⁱ Quoties læsa esset ac violata fides quæ in fœdere data fuerat.

de interpunctione h. l.—7 All. *callida*.

8 Vid. Not. Delph. inf. et Not. Var. *Admixtis* vel *immixtis* plerique libri.

NOTÆ

^u Aut enim moturum aliquid] Gall. *car il arriveroit, ou qu'il gagneroit et avanceroit quelque chose, ou que tout le monde seroit témoin, &c.*

^x Lanistis Ætolis] In scriptorum et editorum plerisque est, *admixtis Ætolis*: sed præclare Gelen. e scriptis quibusdam, cum quibus congruit Reg.

major, correxit, *lanistis Ætolis*: metaphorâ a gladiatoribus ducta, quos inter se committunt, et ad certamen instruunt atque hortantur lanistæ seu præfecti ludorum gladiatoriorum. Alludit forte ad dictum Antonii Epist. ad Hirtium et Octavianum Cæsarem, quæ refertur Philipp. XIII.

nicie Græciæ, dimicare? nec ullos prius cladem ejus belli sensuros, quam qui movissent.' Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde ceterique factionis ejusdem, cum assensu omnium auditi, pervicerunt, ut, ne dilato quidem concilio, et absentibus Romanis,¹ decretum fieret, quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptatumque² inter Ætolos et Romanos.³ Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eorum. Nam cum id ipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus majestatem viri, 'aliud in præsentia, quod magis instaret, prævertendum sibi esse,' dixit: 'decretum responsumque brevi in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum.' Tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusque magistratus eorum cepit.

34. Quintius legatique Corinthum redierunt. Inde, ut quæque de Antiocho,^a nihil per se ipsi moti,¹⁰ ^b et sedentes

—9 Edd. antt. *disceptandumque*.

10 Vid. Nott. Delph. inf. Doering. legendum existimat *Ætoli, ne quæque de Antiocho cet.* 'Perierant fortasse vel situ obductæ fuerant in nomine *Ætoli* literæ usque ad *i*, et in Ms. nihil conspiciebatur nisi . . . *i ne*; unde

NOTÆ

'quod spectaculum adhuc fortuna vitavit, ne videret nnius corporis duas acies lanista Cicerone dimicantes.'

¹ *Et absentibus Romanis*] Repete ex superiori membro particulam *ne*, ut sit *ne absentibus Romanis*; sive, ne expectato quidem Romanorum discessu.

² *Disceptatumque* [*disceptandumque*] *inter Ætolos et Romanos*] Variant scripti, et quidam habent *disceptatumque*; eodem tamen sensu, sed diversa constructione. Vult enim arcessitum Antiochum ab Ætolis ad liberandam Græciam, et ut disceptaret atque arbitrum seu judicem ageret inter Romanos et Ætolos.

^a *Ut quæque de Antiocho*] Regius Joann. Mureti, *ut quemque de Antiocho*: Reg. Nandæi, *ut quoque de Antiocho*; unde nihil lucis. Præclara Tan.

Fabri correctio legentis, *ut quieti de Antiocho*; nisi quod statim sequitur, *nihil per se moti*, quod idem est. Alioqui difficilis hic locus sic videtur explicari posse, ut dicamus Ætolos nulum totius gentis concilium habuisse, postquam Romanos dimiserant; ita ut et quæcumque de Antiocho dicerentur, ipsi, (ne Romanis innotescerent eorum consilia,) quasi nihil per se laborantes, sed velint immoti manerent, viderenturque duntaxat regis sive adventum sive motum expectare.

Ut quæque de Antiocho] Tan. Faber legebat *quieti de Antiocho*. Sed videtur sensus esse, ut viderentur expectare quæque de Antiocho, hoc est, omnia ab rege. J. Clericus.

^b *Nihil per se ipsi moti*] Perizon. reponit *nihil p. s. i. moturi*; quod mili

expectare adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt: per apocletos^d autem (ita vocant sanctius consilium: ¹¹ ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum ¹² quemque, Romanæ societatis esse, et præsentī statu gaudere; multitudinem, et quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novare ¹³ velle. Ætoli consilium uno die, spei quoque non audacis modo, sed etiam impudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem et Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes; Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus,^e de cuius fuga causaque fugæ ante dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, et qui ejusdem factionis erant, liberos et conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exilio sinerent. Et simplices homines misericordia, et improbos seditiososque immiscendi res tumultu Ætolico spes movit: pro se quisque revocare ¹⁴ jubebant. His præparatis, Diocles, cum omni equitatu (et erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem

fortasse ineptus quidam homo fecit *inde*, et, quia orationem non capiebat, addidit *ut*.' Doering. Kreyssig. habet *moturi* pro *moti*. Mox pro *adventum* conj. Benedict. *adventu*; et 5. Mss. habent *motum*.—11 *Concilium* Gron. Doujat.—12 'Ante *optimum* recte forsā et inseruit Ms. Mog.' Rupert.—13 *Novari* malebat Sigon.; quod Gron. Doujat. Crev. Doer.—14 Vet. lib. apud Sigon. *revocari*; quod Doer.

NOTÆ

sane arridet: tum quod activæ voci magis congruere videatur accusativus *nihil*; tum quod iidem, sine insulsa illa repetitione, quam nota proxima indicavi, dici possunt et in præsentī *quieti*, ex sententia Fabri, et *nihil moturi* in futurum.

^d *Per apocletos*] A verbo ἀποκαλέω, .

quod est *voco, nomino*, ἀπόκλητοι dicebantur hi consultores sive senatores, quasi dicamus *vocatos* seu *excitos*; Gall. *Députés*.

^e *Exul Eurylochus*] E Magnesia in Ætoliam profugus, de quo supra cap. 31.

hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab urbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cetera multitudine equitum subsequi jussa, præcessit. Postquam portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, et loris ducere equos, itineris maxime modo, solutis ordinibus; ut comitatus magis præfecti videretur, quam præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relictæ, ne excludi subsequens equitatus posset, media urbe ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, et loca opportuna occupabantur. Tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta est.

35. Lacedæmone¹⁵ non urbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat; quem, spoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsus, qui occupasset occidere, cum totius gratiam¹⁶ rei apud Lacedæmonios laturum.^f Causam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia sibi, cum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, et triginta delecti ex juventute equites. Iis¹⁷ a prætore Damocrito in consilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denuntiatus, ‘ne se ad bellum Achaicum aut rem ullam, quam sua quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse. Quicquid Alexamenum res monuisset¹⁸ subiti consilii capere, ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum agendum missos ab domo se scirent.’ Cum his

////////

15 Plerique Mss. *Lacedæmoni*.—16 *Potius gratiam rei* omnes Mss. præter Mog.—17 *Iis* Crev.—18 *Res monuisset* Moguntiae natum; teste J. F. Gron.—

NOTÆ

^f *Gratiam rei apud Lacedæmonios laturum*] Intellige constabat, vel certum erat, vel aiebant: tantum scilicet abesse ut rem ingratam Lacedæ-

moniis facturus esset, qui eorum occideret tyrannum; quin potius magnam ab eis gratiam initurum esse.

ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveni-
niens extemplo spei implevit. 'Antiochum jam in Eu-
ropam transisse, mox in Græcia fore; terras, maria, armis,
viris¹⁹ completurum. Non cum Philippo rem esse credi-
turos Romanos. Numerum iniri peditum equitumque ac
navium²⁰ non posse: elephantorum aciem conspectu ipso
debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse ve-
nire Lacedæmonem, cum res poscat: sed frequentes arma-
tos ostendere adveniēti regi voluisse. Nabidi quoque et
ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non sineret
sub tectis marcescere otio, sed educeret; et in armis de-
currere cogeret,^g simul animos acueret, et corpora exerce-
ret. Consuetudine leviozem laborem fore; et comitate ac
benignitate ducis etiam non injucundum fieri posse.' Educi
inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem
cœpere. Satellites tyranni media fere in acie consistebant;
tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerum-
que Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua ex-
trema invisens: in dextro cornu Ætoli erant, et qui ante
auxiliares tyranni fuerant, et qui venerant mille cum Alex-
ameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum ty-
ranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum,
quæ in rem esse videbantur; nunc in dextrum cornu ad
suos adequitandi; mox inde, velut imperato, quod res po-
poscisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed, quem diem
patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno vec-
tatus, cum ad suos concessisset, tum¹ equitibus ab domo
secum missis, 'Agenda,' inquit, 'res est, juvenes, auden-
daque, quam me duce impigre exequi jussi estis. Parate
animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facien-
tem, cesset. Qui cunctatus fuerit, et suum consilium meo²

19 'Dukerus post *viris* vocem, quæ τῶν *maria* respondeat, desiderat. Exci-
disse igitur suspicatur *navibus* vel *classibus*. Nimis argute puto. Nam per
arma et *viros* copiae tam terrestres quam navales designantur.' Doering,—
20 Vet. lib. apud Sigon. *equitum naviumque*.—1 Cum Gron. Donjat.—2 Vet.
lib. apud Sigon. *in eo*.

NOTÆ

^g In armis decurrere cogeret] Gallice, qu'il leur fît faire l'exercice.

interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.' Horror cunctos cepit; et meminerant, cum quibus mandatis existissent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus jubet,^h et se intueri. Colligit et ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Postquam appropinquabat, impetum facit et, transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt. Multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt; et, priusquam a media acie succurreretur, expiravit.

36. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, cum res in oculis gereretur, pavor primo cepit; deinde, postquam abire Ætolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus, et³ spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus est facta. Nec movisset se quisquam, si extemplo, positis armis, vocata in concionem multitudo fuisset, et oratio habita tempori conveniens, frequentes inde retenti in armis Ætoli sine injuria cujusquam.⁴ⁱ Sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto,^k omnia in maturandam

3 ⁴ Copulam *et*, ut inutilem plane, delendum censebat Jac. Gron. ut totum hoc membrum per appositionem adjunctum videatur præcedentibus. Secutus scilicet est Gron. editionem Gruteri, ubi *et* est post *ultoribus* temere omis- sum est. Sed admissio hoc, uti secundum omnium vet. codd. consensum ad- mitti debet, copula *et* desiderari omnino nequit.' Doering. Est del. Gron. Donjat. Crev.—4 'Una tantum vox in hoc loco occurrit, quæ commodam explicationem hand admittit, nempe particula *inde* post *frequentes*, pro qua legendum pnto *denique*; nec, si literas spectas, hæc lectio multum recedit; nam si ad *inde* addideris *que*, omnes certe, e quibus *denique* retingas, habes literas. J. F. Gron. pro *frequentes inde retenti in armis Ætoli*, legendum con- jecit *frequentibus inde retentis in armis Ætolis*. Si ita corrigere licet, correxissem ego potius, *et, oratione habita tempori conveniente, frequentes inde retenti in armis Ætoli*.' Doering. *Conveniens, frequentibus inde retentis in armis Ætolis, sine injuria cujusquam; sed, &c.* Gron. Donjat. *Conveniens; frequentibus i. retentis*

NOTÆ

^h Ponere hastas equites Alexamenus jubet] Hic ponere hastas non est abjicere, sed reclinare, ne erectæ conspectum ipsius Alexameni equitibus eriperent, quos jubebat se intueri atque imitari.

ⁱ *Frequentes inde retenti in armis Ætoli* [*frequentibus inde retentis in armis Ætolis*] sine injuria cujusquam] Zengma est, debet enim ex superioribus intelligi, 'si fuissent retenti.'

^k Ut oportuit in consilio fraude cœp-

perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumsit: Ætoli, velut capta urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit. Alii dicere, exturbandos Ætolos, et libertatem, cum restitui⁵ videretur, interceptam repetendam. Alii, ut caput agendæ rei esset,¹ regii generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum, educatus⁶ cum liberis tyranni. Eum in equum imponunt, et, armis arreptis, Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt. Ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Ætoli circa Chalcioecon^m (Minervæ est templum æreum) congregati cæduntur. Pauci, armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiant. Ibi, comprehensi a magistratibus, sub corona venierunt.

37. Philopœmen, audita cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, cum omnia turbata metu invenisset, evocatis principibus, et oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios adjunxit; eo etiam facilius, quod forte ad idem tempus⁷ A. Atilius cum quatuor et viginti quinquere milibus ad Gythium accessit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam principem, pulsum opibus eorum, qui Romanæ societatis erant post T. Quintii legatorumque adventum, et Herodorum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter divitias, præparatis ad prodicionem iis, qui Eu-

i. a. *Ætolis, . . . cujusquam. Sed, &c. Crev.*—5 ‘Forte dum restitui. Nomen etiam regis forte melius erit *Laonicus*, quam *Laconicus*.’ J. F. Gron.—6 *Educatus* Kreyssig.

NOTÆ

to] Non ita quidem fieri oportebat, sed fraudulento consilio conveniens erat, sive respondebat, ut res non ex ratione procederet.

¹ *Ut caput agendæ rei esset*] Gall. *afin d'avoir un chef, pour entreprendre quelque chose.*

^m *Circa Chalcioecon*] Significatur hoc vocabulo æream domum habitans, supple Minerva; quæ sic dicta a Spartanis apud Suid. quod *οἶκον χαλκοῦν* haberet, sive quod Chalcidenses Eubœa profugi ædem illi exstruxissent.

thymidæ factionis erant, nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, hinc Salganeaⁿ processit; Herodorus ad Thronium. Inde⁸ haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum Thoas et⁹ ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. Eas cum sexcentis peditibus Herodorus trajicere in insulam Atalantam^o jussus; ut inde, cum pedestres copias appropinquare jam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem trajiceret. Ipse ceteras copias, nocturnis maxime itineribus, quanta poterat celeritate, Chalcidem ducebat.

38. Mictio^{10p} et Xenoclides, penes quos tum summa rerum, pulso Euthymida, Chalcide erat, seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primo pavidi, nihil usquam spei, nisi in fuga, ponebant: deinde, postquam resedit terror, et prodi et deserere non patriam modo, sed etiam Romanorum societatem, cernebant, consilio tali animum adjecerunt.¹¹ Sacrum anniversarium eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ^q erat, quod non popularium modo, sed Carystiorum etiam cœtu celebratur. Eo miserunt, qui orarent Eretrien-ses Carystiosque, 'ut et suarum fortunarum in eadem insu-

//////////

7 Quod ad idem forte tempus Gron. Donjat. Crev.—8 Processit. Herodorus ad Throniam, inde; ita est distinctus apud Gron. et Donjat. Apud Donjat. autem legitur *Herodotus*.—9 Et Thoas Gron. Donjat. 'Nisi forte τὸ et, quod in pluribus codd. apud Drakenb. deest, delendum potius sit.' *Doering*.

10 'Mictio cod. Mog. Alii Mss. et vet. edd. *Micion*, (quod probat Victor.) *Mittylo*, *Mittilio*, *Mictilo*, cet. et Appian. Syr. 12. *Μυαθίων*, ut videatur verum vovien esse *Micythio*.' Rupert.—11 'Bened. conj. *objecerunt*. Sed τὸ tali refer

NOTÆ

ⁿ Salganea] Alias *Salganeus*: opidum fuit Bœotiae ad Enripum, inter Anthedonem et Ismeni fl. ostium, Aulidi vicinum versus occasum; hodie *Salganico*.

^o In insulam Atalantam] Atalante exigua est insula, Eubœæ adjacens, e regione Opuntis Locrorum urbis; vulgo nunc *Talandi*.

^p Mictio] Varie scribitur hoc no-

men proprium in Mss. Verum nomen videtur fuisse *Micythion*, ut est apud Appianum, quod Sigon. notat.

^q Amarynthidis Dianæ] Eretrienses et Carystii in Eubœa, cumque his Athenienses, Dianam nomine Amarysiam peculiari cultu celebrabant, festumque ipsum Amarysia vocabant, ab Amaryntho vico apud Eretriam, Strabone teste.

la geniti misererentur, et Romanam societatem respicerent. Ne sinerent¹² Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. Graves fuisse Macedonas dominos; multo minus tolerabiles futuros Ætolos.' Romanorum maxime respectus civitates movit, et virtutem nuper in bello, et in victoria justitiam benignitatemque expertas. Itaque, quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. Inde caduceator primum, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum, quo suo dicto factove socii atque amici ad se oppugnandos venirent? Respondit Thoas dux Ætolorum, 'Non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis, venire sese. Splendidiore nunc eos catena, sed¹³ multo graviore, vinctos esse, quam cum præsidium Macedonum in arce habuissent.' 'Se vero,' negare Chalcidenses, 'aut servire ulli, aut præsidio cujusquam egere.' Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas et Ætoli, ut qui spem omnem in eo, ut improvise opprimerent, habuissent, ad justum bellum oppugnationemque urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, postquam castra popularium ad Salganea esse profectosque Ætolos audivit, et ipse a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam expectasset, missa speculatoria nave, ut, quid moræ esset, sciret, postquam rem omissam a sociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

39. Quintius quoque, his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo¹⁴ Eumeni regi occurrit. Placuit, quingentos milites præsidii causa relinqui Chalcide ab Eumene rege; ipsum Athenas ire. Quintius, quo profectus erat, Demetriadem contendit; ratus Chalcidem libe-

////////

ad seqq. quæ vulgato favent.' *Rupert.*—12 Duker. *malit neu sinerent.*—13 *Et Gron. Donjat.*

14 Vulgo ante Gelen. *legebatur in Chalcidem Euripo.* Nonnulli codd.

ratam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam: et, ut præsidiū aliquid esset suæ partis hominibus, Eunomo prætori Thessalorum scripsit, ut armaret juventutem, et Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos; non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi nave ad¹⁵ ostium portus est invectus. Eo multitudo Magnetum omnis cum se effudisset, quæsit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes, sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus,^r 'Ad amicos venisse eum: sed abstineret portu, et sineret Magnetas in concordia et libertate esse, nec per colloquii speciem multitudinem sollicitaret.' Altercatio inde, non sermo, fuit, cum Romanus ut ingratos¹⁶ increparet Magnetās, imminentesque prædiceret clades; multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irritō incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius, nuntio ad prætorem misso, ut reduceret domum copias, ipse navibus Corinthum rediit.

40. Abstulerunt me velut de spatio Græciæ res immixtæ Romanis; non quia ipsas operæ pretium esset perscribere, sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. Consulibus designatis, (inde namque deverteram,) L. Quintius et Cn. Domitius consules in provincias profecti sunt; Quintius in Ligures, Domitius adversus Boios.^s Boii quieverunt; atque etiam senatus eorum cum liberis et præfecti cum equitatu (summa omnium mille et quingenti) consuli dederunt sese. Ab altero consule ager Ligurum late est vastatus, castellaque aliquot capta; unde non præda modo omnis

////////

apud Drak. exhibent *Chalcide in Euripo.*—15 'Curio et alii τὸ ad male deleverunt.' *Rupert.*—16 *Ut integros* edd. ante Sigon.

NOTÆ

^r *Magnetarches Eurylochus*] Significatur hoc vocabulo Magnetum prætor.

^s *Quintius in Ligures, Domitius adversus Boios*] Uterque in Boiis bellum gessisse dicitur c. 22. sed Quinti-

us potissimum rem gessit in Liguria, quam ita penetravit, ut in Boios pervenerit, quæ Domitii collegæ provincia erat, cum quo in confinio utriusque provinciæ copias junxit.

generis cum captivis parta, sed recepti quoque aliquot cives sociique, qui in hostium potestate¹⁷ fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex senatus consulto plebeique scito.¹⁸ Tria millia et septingenti pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minūcius, M. Furius Crassipes. Quina dena jugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equiti.¹⁹ Bruttiorum proxime fuerat ager: Bruttii ceperant de Græcis.¹ Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus²⁰ alter, sed segnior. Terra dies duodequadraginta movit. Per totidem dies feriæ in solitudine ac metu fuere. In triduum ejus rei causa supplicatio habita est. Ille¹ non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. Incendio a foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

41. Jam fere in exitu annus erat; et in dies magis fama de Antiochi bello, et cura Patribus crescebat. Itaque de provinciis magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari cœptum est. Decrevere, ut consilibus Italia, et quo senatus censuisset, (jam esse bellum adversus Antiochum regem omnes sciebant,) provinciæ essent. Cujus ea sors esset, quatuor millia peditum civium Romanorum, et trecenti equites, sex millia socium Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quintius consul jussus, ne quid moraretur, quo minus consul novus, quo

17 Thuan. *potestatem*. Mox del. ex Gron. Donjat. Crev.—18 *Plebisque scito* edd. ante Sigon. Mox *M. Minutius* Gron.—19 Sic omnes Mss. præter Mog. et edd. ante Ald. qui dedit *equitibus*: eum secuti sunt Gron. Donjat. Crev. Doer. c. Drak.—20 *Diutius* Gron. Vet. lib. apud Sigon. *diutior*.—1 'Ed. Ascens. et al. alter pro ille. Sed elegantius ille et hic pro alter poni, docet Gron.' *Rupert*.

NOTÆ

¹ *Bruttii ceperant de Græcis*] Locri conditores Hipponem sive Hipponium dixerant, unde sinus Hipponiatis: Bruttii vicini ditionis postea suæ fecerant, a quibus Vibon dicta videtur hæc urbs; postea etiam Vibo Valentia appellata. Imminebat lit-

tori Tyrrheno ad Angitulam amnem. Quanquam sunt qui Vibonem distinguant ab Hipponio: huic Barrius vulgarem appellationem *Monteleone* tribuit, probante Cluverio: illa antiquo fere nomine vocatur *Bivona*.

senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est: prima ut sors duæ, urbanaque ² et inter cives ac peregrinos juris dictio esset: ^a secunda, Bruttii: tertia, classis, ut navigaret, quo senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania ulterior. Imperatum præterea L. Quintio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet, et socium ac Latini nominis viginti millia peditum, et octingentos equites. Eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram consul. Dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in foeneratores eo anno multa severe sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio et P. Junio Bruto. De mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis supra fastigium ædiculæ, et duodecim ³ clypea inaurata; et iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios ^u fecerunt.

42. Intentis in apparatus novi belli Romanis, ne ⁴ ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna et Alexandria Troas ^x et Lampsacus; quas

^a *Ut cui prætori prima sors obtigisset, is duas haberet intra urbem jurisdictiones, quæ inter duos ferme dividebantur, urbanam scilicet et peregrinam; quam qui habebat, judicabat inter cives et peregrinos.*

//////////

2 Vet. lib. apud Sigon. urbana peregrinaque: edd. ante Gron. peregrina urbanaque. 'Vox peregrina, aperte ex interpretatione verborum, et inter cives ac peregrinos, ab inepto quodam homine in textum importata est.' Doering.—
3 Positæ in cella Jovis et supra f. æd. duod. cl. vel positæ supra fastigium æd. et in cella Jovis duod. cl. conj. Drak. Positæ, et in cella Jovis, supra fastigium ædiculæ, duodecim Kreyssig.

4 'Suspecta mihi est particula ne; nam si ne cessavit quidem Antiochus, quidnam tandem fecit? et cur ne... quidem? num præter opinionem nunc haud cessasse visus est? nam ad ejusmodi sententiam referri omnino debent

NOTÆ

^u Extra portam Trigeminam inter lignarios] Lignarii sunt qui ligna secant, aut vendunt. Non. ligni opifices interpretatur.

maris inter Abydum et Antandrum fuit in minori Phrygia, nunc Sancta-Maria: Turcis Carasia vocatur hic locus, Leunclavio teste.

^x Alexandria Troas] In ora Ægæi

neque vi expugnare ad eam diem poterat,⁵ neque conditi-
onibus in amicitiam pellicere, neque a tergo relinquere,
trajiciens ipse in Europam, volebat. Tenuit eum et de
Hannibale deliberatio. Et primo naves apertæ, quas cum
eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt; deinde, an
omnino mittendus esset, consultatio mota est, maxime a
Thoante Ætolo, qui, omnibus in Græcia tumultu comple-
tis, Demetriadem afferebat in potestate esse, et, quibus
mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erex-
erat multorum in Græcia animos, iisdem et regis spem
inflabat: 'omnium votis eum arcessi. Concursum ad lit-
tora futurum, unde classem regiam prospexissent.'⁷ Hic
idem ausus de Hannibale est movere sententiam prope
jam certam regis.⁸ Nam 'neque dimittendam partem
navium a classe regia' censebat; 'neque, si mittendæ
naves forent, minus quempiam⁶ ei classi, quam Hanniba-
lem, præficiendum. Exulem illum et Pœnum esse, cui
mille in dies nova consilia vel fortuna sua, vel ingenium
possit facere. Et ipsam eam gloriam belli, qua velut dote
Hannibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. Re-
gem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem
videri debere. Si classem, si exercitum amittat Hannibal,
idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. Si
quid prospere eveniat, Hannibalis eam, non Antiochi,
gloriam fore. Si vero universo bello vincendi Romanos
fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Hanni-
balem uni subjectum, qui patriam prope non tulerit? Non
ita se a juvenia eum gessisse, spe animoque complexum
orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus
videatur. Nihil opus esse regi Hannibale duce; comite et

⁸ Regem dimovere a consilio prope jam certo.

particulæ *ne . . . quidem*. Particula igitur *ne* delenda mihi videtur.' *Doering*.
—5 *Crev. malit potuerat. Mox ab tergo Kreyssig*.—6 *Quenquam Crev.*
Kreyssig.

NOTÆ

⁷ *Unde classem regiam prospexissent]* classem regiam prospexissent.
Mallem ubi; id est, statim atque

consiliario eodem ad bellum uti posse. Modicum fructum ex ingenio tali neque gravem, neque inutilem fore. Si summa petantur, et dantem, et accipientem prægravatura.⁶

43. Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt,² quam eorum, qui genus ac fortunam suam animis non æquant; quia virtutem et bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Hannibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultra differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium a mari^a ascendit,⁷ ut Minervæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis navibus, apertis sexaginta; et ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu bellicoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Sciathum^b trajecit; ubi, collectis in alto, quæ dissipatæ erant, navibus, ad Pteleum^c primum continentis venit. Ibi⁸ Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. Quorum frequentia lætus, die postero

⁶ Regem Antiochum non indigere Hannibale tanquam duce, sed eo uti posse tanquam comite, aut consiliario: sic exiguum quid commodi ex ejusmodi ingenii viro sperari posse, et eo modo neque inutilem omnino neque oneri futurum; sed si summam imperii militaris petat, verendum ne ea et incommodet regi eam potestatem concedenti, et ipsi Hannibali, qui eam accipiet, onerosa sit, eumque a recto mentis statu motura.

////////

⁷ Descendit multi Mss. unde ex conjectura Jac. Gron. habet Kreyssig.

NOTÆ

² Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt] Hoc de Antiocho dicitur.

^a Ilium a mari] Ab Ilio Trojano- rum rege dictum Ilium, ut a Troë Troia; quæ duo sunt ejusdem urbis nomina in Phrygia minori seu Troade, inter Idam montem et littus Ægæi maris. Ea a Græcis eversa, deinde restituta: sed hodie ruinæ tantum ejus extant, et vetus nomen: Troia enim loco adhuc nomen, ad dextram navigantibus ab Ægæo in Hellespon-

tum.

^b Inde Sciathum] Insula hæc inter Peparethum insulam et Magnesiam Thessaliæ regionem posita, interque sinus Thermaicum et Pelasgicum seu Pagasæum, nomen retinet: vulgo enim Sciato dicitur, teste Sophiano.

^c Pteleum] Phthiotidis oppidum hand præcul Pelasgico sinu, Sansoni: Plinius ad Maliacum sinum et Sperchii ostium ponit versus confinia Bæotiæ; hodie Fitteo.

in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit. Decem millia peditum fuere et quingenti equites, sex elephantis; vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Ætoli, postquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto, decretum, quo arcescerent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalara⁹ in sinum Maliacum processerat. Inde, decreto accepto, Lamiam¹⁰ venit, exceptus ingenti favore multitudinis, cum plausibus clamoribusque, et quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur.

44. In concilium ut ventum est, ægre a Phænea prætore principibusque¹¹ introductus, inde facto silentio, rex dicere orsus. Prima ejus oratio fuit excusantis; ‘quod tanto minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec paratus satis ulla re, et tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravate obsecutus esset, credidissetque, cum se vidissent Ætoli, omnia vel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Ceterum eorum quoque se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum. Nam simul primum^{12 d} anni tempus navigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. Nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum, donec, depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam vere Græciam atque in ea principes Ætolos fecisset. Cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In

////////

escendit.—8 *Venit, ibi* Drak.—9 *Phaleram* Gron. Donjat. Crev.—10 ‘Nomen hujus urbis in vet. codd. et edit. misere corruptum est. Nostra lectio primum conspicitur in edit. Frobenii anni 1531.’ *Doering.*

11 *Aliis* add. Kreyssig. et mox idem del. *inde.* Verba *inde* et *rex* suspecta Drak.—12 ‘*Tò primum*, quod putide abundat, delendum videtur.’ *Doering.*—

NOTÆ

^d *Nam simul primum*] Etenim statim atque tempus verum navigabilia maria fecisset.

præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis et annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.^{d 13}

45. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis inter duos principes Ætolorum, Phæneam et Thoantem, contentio fuit. Phæneas, reconciliatore pacis et disceptatore de iis, quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potius Antiocho, censebat, quam duce belli. ‘Adventum ejus et majestatem ad verecundiam faciendam Romanis’ vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare necesse sit,¹⁴ voluntate remittere, quæ bello et armis cogi non possint.’ Thoas negare, ‘paci studere Phæneam; sed discutere apparatus belli velle, ut tædio et impetus relanguescat¹⁵ regis, et Romani tempus ad comparandum^e habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse: ^{16 f} nec, nisi abscissa omni spe, auxilium Antiochi imploratu-^f fuisse. Quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum, sed orandum potius regem, ut, quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. Armatum regem aliquid impetraturum; inermem non pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius futurum apud Romanos.’ Hæc vicit sententia, imperatoremque regem appellandum^g

^d Et sufficiens copia ceterarum rerum ad victum pertinentium sumministratur.

^e Ad injiciendum Romanis pudorem aliquem, et obtinendas ab illis hac ratione honestas pacis conditiones.

^f Futurum non fuisse ut et Ætoli implorarent.

13 In Ms. Gaertn. *suppeditet*, prob. Duk. et Drak.

14 *Ne bellarent*, verbis *necesse sit* omissis, Gron. Doujat. Crev.—15 Vet. lib. apud Sigon. *elanguescat*.—16 Malit J. F. Gron. *expertos esse*; sed non temere h. l. judice Doer. sollicitanda est nostra lectio.

NOTÆ

^e *Ad comparandum*] Intellige bellum. rientia cognitum et comprobatum.

^f *Satis expertum esse*] *Expertum* hic passive sumit pro eo quod est expertum] Gall. *on fut d'avis de prendre pour général le roi Antiochus*.

censuerunt; et triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt.

46. Ita, dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, consultabat. Optimum visum est, Chalcidem, frustra nuper ab Ætolis tentatam, primum aggredi; et celeritate in eam rem magis, quam magno conatu et apparatu, opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est; et alio itinere principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, ad Chæroneam^h occurrerunt, et decem constratis¹⁷ navibus secuti sunt. Rex, ad Salganea castris positus, navibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum trajecit, et, cum haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium et principes ante portam processerunt. Pauci utrimque ad colloquium congressi sunt. Ætoli magnopere suadere, 'ut, salva Romanorum amicitia, regem quoque assumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ, causa in Europam trajecisse; et liberandæ re,¹⁸ non verbis et simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus esse, quam utramque complecti amicitiam. Ita enim ab utriusque injuria tutam¹⁹ alterius semper præsidio et fiducia fore. Nam si non recepissent regem, viderent, quid patiendum iis extemplo foret, cum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset.' Ad hæc Mictio, unus ex principibus, 'Mirari se,' dixit, 'ad quos liberandos Antiochus, relicto regno suo, in Europam trajecisset. Nullam

////////

17 'Male in quibusdam codd. legitur *rostratis*; profecta enim est sine dubio hæc lectio ab indoctis librariis, quibus naves *rostratæ* notiores essent, quam *constratæ*. Ceterum nisi forte *eum* ante *decem* excidit, dictum certe est *decem constratis navibus*, pro *cum d. c. n.*' Doering.—18 *Trajecisse*; *liberandæ*

NOTÆ

^h *Ad Chæroneam*] Urbs Bæotiæ ad roneæ ad occasum supra Copaidem Cephisum fl. in Phocidis confinio, Copaludem: jacet sub antiquo nomine.

enim civitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata,²⁰ quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenses neque vindice libertatis ullo egere, cum liberi sint, neque præsidio, cum pacem ejusdem populi Romani beneficio et libertatem habeant. Amicitiam regis non aspernari, neque ipsorum Ætolorum. Id primum eos pro amicis facturos,ⁱ si insula excedant, atque abeant. Nam ipsis certum esse, non modo non¹ recipere mœnibus, sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate Romanorum.’

47. Hæc renuntiata regi ad naves, ubi restiterat, cum essent; in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam posset) reverti Demetriadem placuit. Ibi, quoniam primum vanum inceptum² evasisset, consultare cum Ætolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achæos³ et Amynandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotorum gentem aversam ab Romanis jam inde a Brachyllæ⁴ morte, et quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum invisumque esse Quintio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani, habebat, qui, se oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, et filiæ Apamiam nomina imposuerat; quam, regiis inclytam nuptiis, major ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc, forte ingenio vanum, Ætoli et Antiochus impulerant in spem, quod is⁵ vere regum stirpis esset,

vero re Gron. Doujat. Crev.—19 Malit Duker. *tutas*.—20 Tentat J. F. Gron. *illigata*. Mox indiligere pro egere Gron. Doujat. Crev.—1 ‘Alterum non, quod vulgo, sequente ne...quidem, omitti solet, nunc additur.’ Doering.

2 Inane captum Gron. Doujat. Crev.—3 ‘Ante Achæos excidit Bæotos; nam de tribus his in seqq. distincte agitur.’ Jac. Periz. Prob. Rupert. et Doer.—4 *Barcillæ* edd. ante Sigon.—5 ‘Potius quasi is.’ Gron. ‘Si hoc ita intelligatur, Antiochum et Ætolos eo aluisse vanitatem ingenii illius, quod dicerent, eum vere regiæ stirpis esse, retineri potest quod.’ Duk. et Crev.

NOTÆ

¹ Pro amicis facturos] Gall. qu'ils feroient en amis, ou en qualité d'amis.

regni Macedoniæ,^g si Amynandrum Athamanesque Antiocho conjunxisset: et ea vanitas promissorum non apud Philippum modo, sed etiam apud Amynandrum, valuit.

48. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque, coram T. Quintio, Ægii datum est concilium. Antiochi legatus prior, quam Ætoli,⁶ est auditus. Is, ut plerique, quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terrasque⁷ inani sonitu verborum complevit. 'Equitum innumerabilem vim trajici Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant;⁸ partim sagittis ex equo utentes, et, a quo nihil satis tecti sit, aversos fugiente equo certius figentes.'^h His equestribus copiis quanquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent, adjiciebat multiplices copias peditum, et nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat; Dahas,^{9k} Medos^l Elymæosque^m

^g *Spem ei fecerant consequendi regni Macedoniæ, cum, ut quidem ipse credi volebat, vere ortus esset ex regum stirpe.*

^h *Et qui aversi et equo velut fugiente certius ictum destinarent, et a quo genere pugna nihil sit tutum.*

6 Mavult Rupert. *Ætolorum*.—7 In edd. ante Sigon. deest τὸ *que*.—8 '*Vocent* conj. Bauer. Sed forte Livii verba sunt *quos c. vocant*, parenthesi includenda. Mox *a quo*, ab qua re. Spectant hæc ad seqq. nec est quod legas *a quis s. queis*.' Rupert.—9 Edd. ante Glar. *Dacas*; Glar. legendum existimat *Daas*. Mox '*Rectius forte Cadusios*.' Rupert. Sic Crev. et Kreys-

NOTÆ

^k *Dahas*] Dahæ, vel Daæ, populi fuere ad mare Caspium: Persis olim, nunc Syromacedonibus subjecti erant; Medis vicini ad septentrionem: Nomades quoque dicti et cognomine Parni, ut est apud Strabonem, qui et Arsacem habuisse regem, auctorem Parthici regni ait: Dausqueius ad Silium lib. xiiii. ostendit duplices esse Dahas, alios ad Hyrcaniam, alios ad Germaniam seu Pannoniam pertinentes, qui sæpius Daci et Davi appellantur: forte ut distinguantur a Dahis Scythiæ supra Mæotidem populis. Ptolemæus in Margiana ponit cum Massagetis et Derbicibus.

Pars hodie regionis quam *Chorasan* vocant, ad Margum fl. qui vulgo *Margab*.

^l *Medos*] Asiæ regio Media, a Medæ, ut volunt, Jasonis et Medæ filio dicta: hodie pars regni Persici, vulgo *Yeracagemi*: a Medis ad Persas translatum imperium a Cyro Justinus aliique memorant.

^m *Elymæosque*] Elymæi, qui sacris literis Elamitæ, in Susianæ, quæ nunc *Cusistan*, confinio ad sinum Persicum inter hunc et Mediam ad Enlœum fl. nunc *Tiritiri*. Cadusii autem in parte Mediæ boreali, quam Atropatiam vel Atropatenam, inter Cyrum

et Caddusios appellans. 'Navalium vero copiarum, quas nulli pōrtus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidoniosⁿ et Tyrios, sinistrum Aradios,^o et ex Pamphylia Sidetas^p tenere; quas gentes nullæ unquam nec arte, nec virtute navali æquassent. Jam pecuniam, jam alios belli apparatus referre, supervacaneum esse. Scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Hannibale rem futuram Romanis, principe altero¹⁰ civitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus incluso; sed cum magno Asiæ totius partisque Europæ rege. Eum tamen, quanquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum adversus Romanos, priores socios atque amicos, lædatur. Non enim, ut secum adversus eos arma capiant, sed ut neutri parti sese jungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant.' Idem ferme et Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut, quæ facillima et tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Profectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipsius Quintii: 'ingratos' appellans, et exprobrans 'non victoriam modo de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam salutem;

sig. habent.—10 Add. Kreyssig. *unius*. Mox 'vox rege, quæ post altero in cod. Harl. et quibusdam editt. vett. additur, rectius in cod. Mogunt. et ceteris codd. apud Drakenb. deest.' *Doering*.

NOTE

et Amardum fluvios ad mare Caspium, coluisse videntur ex Strabon. et Ptol. Sub Persarum fuerant quoque ditioe, at tunc Antiocho parebant.

ⁿ *Sidonios*] A Sidone urbe Phœniæ maritima, admodum clara, Agenoris sede, Cadmi et Europæ patria: quæ ab Alexandro capta: hodie vulgo *Seida* Turcis et Christianis.

^o *Aradios*] Ab Arado Phœniæ

quoque urbe in insula quæ ponte juncta fuit continenti, juxta Orthosiam ad Eleutheri fl. ostia in confinio Cassiotidis, quæ Syriæ regio.

^p *Sidetas*] A Sida urbe maritima Pamphylæ in Ciliciæ confinio, inter ostia Eurymedontis et Melæ fluviorum: hodie *Chirisonda*, ut vult Nigler, aut, ut Thevetus et Moletius, *Scandolor*.

ipsumque et exercitum sua opera servatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum officio esse? Auspiciantem immolantemque et vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium objiceret.'

49. Ad ea Quintius, 'Coram quibus magis,⁹ quam apud quos, verba faceret,' dicere, 'Archidamum rationem habuisse. Achæos enim prope scire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis, esse, et in conciliis magis concionibusque, quam in acie, apparere. Itaque parvi Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis¹¹ regis et per eos absenti regi eum se jactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum et Ætolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuisse¹² apparere: mentiendo invicem jactandoque vires, quas non haberent, inflasse vana spe atque inflatos esse; dum ii¹³ ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, et quæ modo audiebatis, narrant, vos ceterasque civitates et gentes suam sectam esse secuturos; rex contra peditum equitumque nubes jactat, et consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis et boni, et sciti convivatoris. Apud quem solstitiali tempore comiter accepti cum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa et varia venatio; homo non, quam isti sunt, gloriosus, renidens, condimentis, ait, varietatem illam et speciem ferinæ carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paulo ante jactatæ sint, posse. Varia enim genera armorum et multa nomina gen-

¹¹ Mavult Rupert. *legato*, quia cap. præc. non nisi legatus Antiochi memoratur.—¹² *Potuisset* edd. ante Sigon.—¹³ 'In Ms. Lov. 6. et Gaertn. *dum hi*, rectius forte, iudice etiam Crev. quamvis *ii* non alii esse possunt, quam le-

NOTÆ

⁹ *Coram quibus magis*] Vult Archidamum legatum Ætolorum in oratione sua spectasse potius qua ratione placeret legatis Antiochi, qui ade-

rant huic Achæorum concilio, quam quomodo persuaderet Achæis ipsis, quorum in concilio loquebatur.

tium inauditarum, Dahas et Medos et Caddusios et ¹⁴ Elymæos Syros omnes esse: ^r haud paulo mancipiorum melius, propter servilia ingenia, quam militum genus. Et utinam subjicere oculis vestris, Achæi, possem concursationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem! Videretis vix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis: videretis regem, nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, quod militi admetiatur, nunc mutuas pecunias fœnere in stipendium quærentem, nunc ad portas Chalcidis stantem; et mox inde exclusum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo spectatis,^s in Ætoliam redeuntem.^t Male crediderunt et Antiochus Ætolis, et Ætoli regiæ vanitati. Quo minus vos decipi debetis, sed expertæ toties ¹⁵ spectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicunt,¹⁶ non interponi vos bello,^u nihil immo ¹⁷ tam alienum rebus vestris est. Quippe sine gratia, sine dignitate, præmium victoris eritis.'

50. Nec absurde adversus utrosque respondiisse visus

gati Ætolorum.' *Rupert.* Hi habet Crev.—14 Et del. Gron. Doujat.—15 'Alii, etiam Drak. *potius*; quod languere videtur: at *toties* excitat orationem et firmat: ac sane sæpius jam cognorant Achæi fidem Romanorum, utut in uno bello Philippi.' *Bauer.* *potius* codd. Mog. Victor. et Lov. 6. *toties* reliqui Mss. et edd. ante Ald. *potius* Crev. Doer. Kreyssig.—16 'Ita recepi ex Ms. Lov. 3. pro vulg. *dicant*, snadentibus Crev. et Banero.' *Rupert.* *Dicant* habent Gron. Doujat. Kreyssig. Mox, *interponendi* plerique Mss. et edd. ante Mogunt. *Interponendi* Doujat.—17 'Nihil immo, contra, *potius*. Inter has voces in cod. Harl. et Sigon. insertum *tam vanum* ab iis, qui nesciebant, τὸ ἴμμο alii voc. postponi.' *Rupert.*

NOTÆ

^r *Syros omnes esse*] Erant quidem extra Syriam, ntpote ultra Enphratem ac Tigrim: sed tamen subjecti Syriæ regibus.

^s *Aulide atque Euripo spectatis*] Bæotix urbs fuit Aulis ad Enripum, qui sinus est maris Ægæi, ætatis æstibus agitari solitus, Bæotiamque dividens ab Eubœa insula: inter Chalcidem autem et Aulidem adeo angustus, ut illa continenti ponte jungatur. Ce-

lebratur porro Aulis Græcorum adversus Trojam conjurantium statione, sed hodie intercidiisse dicitur.

^t *In Ætoliam redeuntem*] Non in ipsam quidem Ætoliam, sed in eam Thessaliæ partem quam suæ ditionis fecerant Ætoli: Demetriadem enim concesserat Antiochus, et in vicina Ætolorum in Phthiotide loca.

^u *Interponi* [*interponendi*] *vos bello*] Supple consilium. Vulgo *interponi*.

est; et facile erat¹⁸ orationem apud faventes æquis auribus accipi. Nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes et amicos, quos populus Romanus censuisset, judicarent, bellumque et Antiocho, et Ætolis nuntiari juberent. Auxilia etiam, quo censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem; donec ab iis, qui Romanæ partis¹⁹ erant, Quintius est accitus, et, accusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectiōnis damnatus atque in exilium est ejectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderunt: ‘cum Antiochus in Bœotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.’ Antiochus, cum ad Chalcidis præsidium et Achæos et Eumenem regem^{*} misisse audisset, maturandum ratus, ut et prævenirent sui, et venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, et cum omni classe Polyxenidam mittit. Ipse paucos post dies sex millia suorum militum, et ex ea copia, quæ Lamiae repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti et ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus, tuto transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme et ipsi, cum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermæum,^y qua transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum

18 ‘Ad facile erat supplendum fere videtur intellectu, nisi forte ejusmodi aliquid exciderit, vel scribendum sit, *et facile intelligi poterat, orationem cett.*’ Doering.—19 ‘Romanorum partis recte, puto, emend. Duk. quia pars geni-

NOTÆ

^{*} Ad Chalcidis præsidium et Achæos et Eumenem regem] Supple copias seu milites.

^y Ad Hermæum] Circa Ismeni fl. ostia fuerit Hermæum hoc, sive Mer-

curii promontorium, sub Salganeis: alia ejus nominis promontoria tradunt geographi in Sardinia, in Creta, in Thracia, et alibi; sed ea huc non pertinent.

iis, legatus a Chalcide ad Quintium, ad id ipsum præsidium petendum, missus. Qui postquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut²⁰ inde in Eubœam transmissurus.

51. Templum est Apollinis Delium,² imminens mari: quinque millia passuum a¹ Tanagra abest. Minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari trajectus. Ubi et in fano lucoque, ea religione et eo jure sancto,^a quo sunt templa, quæ² asyla Græci appellant, et nondum aut indicto bello, aut ita commisso,^b ut strictos gladios, aut sanguinem usquam factum audissent, cum per magnum otium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in littore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset; repente Menippus, palatos passim aggressus, eos³ cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. Perpauci effugerunt, in quibus Mictio, parva oneraria nave exceptus. Ea res Quintio Romanisque, sicut jactura militum molesta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. Antiochus, admo- to ad Aulidem exercitu, cum rursus oratores, partim ex suis, partim Ætolos, Chalcidem misisset, qui eadem illa, quæ nuper, cum minis gravioribus agerent, nequicquam contra Mictione et Xenoclide tendentibus, facile tenuit,ⁱ ut portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub

ⁱ Non agre obtinuit.

tivo plur. jungi solet.' *Rupert.*—20 'Particula *ut* deleta, lenius mihi fluere videtur oratio.' *Doering.*

1 *Ab Kreyssig.*—2 *Quæ* del. Gron. Doujat. Crev. verbis *asyla Græci appellant* parenthesi inclusis.—3 'In voce *eos* mendum, sive numerum, quo Livius, quot cæsi sint, indicare voluerit, latere, Crev. suspicatus est.' *Doering.*—

NOTÆ

² *Delium*] Locus Bœotix maritimus inter Aulidem et Asopi ostium.

^a *Eo jure sancto*] Hoc est, inviolabili. De urbibus quibus fuit jus asyli, vide virum, dignitate juxta ac eruditione illustrem, Ezech. Spanhemium de præst. et usu numismatum diss. 9. sect. 5. edit. Londinen-

sis, ubi hic Livii locus profertur et illustratur. *J. Clericus.*

^b *Aut ita commisso*] Repetendum hic quoque τὸ bello, scilicet nondum bello ita commisso, ut Romani milites, qui Chalcidem mittebantur, strictos gladios audivissent.

adventum regis urbe excesserunt. Achæorum et Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci ^k communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus.⁴ Priores Achæi et Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. Pertinacius Romani Euripum tuebantur.^c Hi quoque tamen, cum terra marique obsiderentur, et jam machinas tormentaue comportari viderent, non tulere obsidionem. Cum id, quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne ceteræ quidem ejus insulæ urbes imperium abnuerunt: magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula et tot opportunæ urbes in suam ditionem venissent.

^k *Ut castellum illud custodirent.*

////////

4 Malit Drak. quod est in cod. Lov. 1. *adorsus* ab *adordior*.

NOTÆ

^c *Euripum tuebantur*] Nempe cas- situm; Enripus et ipsum dicebatur, tellum quod ad Euripum in Eubœa Chalcidi vicinum.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XXXVI.

BREVIARIUM.

CAP. 1. Bellum cum Antiocho decernitur ineundum, et lætis sacrificiis victoria portenditur. 2. Supplicatione facta ludisque magnis Jovi votis provinciæ et exercitus decernuntur. 3. Coloni maritimi frustra vacationem petunt rei navalis, et feciales de ratione belli Antiocho indicendi consulantur. 4. Philippi, Ptolemæi, Pænorum et Masinissæ legati Romam veniunt, pollicentes ad bellum hoc auxilia, pecuniam et frumentum. 5. Interea Antiochus per hybernorum tempus sollicitat civitatum Græcarum animos, et Chalcide audit legationes Epirotarum Eleorumque. 6. In concilio Bæotorum Thebis habito hanc gentem sibi adjungit, et Demetriade cum principibus Ætolorum, Amynandro, et Hannibale de summa rerum Thessalorumque gente tentanda deliberat. 7. Hannibal suadet, ut ante omnia Philippi amicitia petatur, et bellum transferatur e Græcia in Italiam. 8. Antiochus autem nihil horum facit, et legendo ossa Macedonum circa Cynoscephalas jacentia nullam apud hanc gentem iniri gratiam, et Philippum ad id tempus dubium compellit ad arma cum Romanis jungenda. 9. Mox, Thessalorum metu terrendorum causa, Pheras, Scotussam, aliaque oppida capit, 10. et Larissam oppugnat; sed, Ap. Claudii strategemate deceptus, Demetriadem redit. 11. In hybernis ipse cum militibus diffinit luxuria, et Chalcide filiam Cleoptolemi uxorem ducit. Principio veris ope Mnesilochi Acarnanum gentem sibi conciliat, 12. et Medionem proditione capit; at frustra tentat Thyrium Leucademque. 13. Interim M. Bæbini prætor et Philippus rex recipiunt oppida Thessaliæ, quæ Athamanes occupaverant. 14. Ibidem M. Acilius Glabrio consul res prospere gerit, et Athamania omnis concedit in jus ditionemque Philippi. 15. Antiochus undique destitutus et ab suis, morantibus in Asia, et ab Ætolis, vana promittentibus, jam Hannibalem, ut pru-

dentem virum vatemque, admiratur, et intra saltum Thermopylarum sese recipit. 16. Ibi castra permunit, et Ætoli vertices circa montium obsident. 17. Acilius ad easdem fauces admovet copias, et duobus legatis, M. Porcio Catone et L. Valerio Flacco, ad illa cacumina missis, milites paucis alloquitur. 18. 19. Postero die, pugna utrimque orta, totus pæne regis exercitus deletur. 20. Consul per Phocidem et Bœotiam legiones ducit, et A. Atilius mergit capitque naves quasdam regias, frumento onustas. 21. Antiochus Ephesum transmittit, et Chalcis ceteræque urbes in Eubœa Romanis sine certamine traduntur. M. Cato, nuntius victoriæ, Romam venit: et M. Fulvius Nobilior, ex Hispania reversus, ovans Urbem ingreditur. 22-24. Ætoli quia nihil pacati responderant legatis Acilii, Heraclea oppugnatur et capta diripitur. Inter captivos est Damocritus, princeps Ætolorum, qui olim T. Quintio, decretum gentis, quod arcescendum censuerant Antiochum, poscenti, ferociter dixerat, se id in Italia, castris super ripam Tiberis positus, daturum. 25. Philippus oppugnatione Lamiae absistere jubetur. 26. Ætolis ab Antiocho mittitur pecunia, et auxilia promittuntur. 27. 28. Sed Heraclea capta franguntur eorum animi, et pacis petendæ oratores Hypatam mittuntur ad consulem, qui postulat, ut in fidem se permittant Romanorum, et Dicæarchum, Menestam Amyndrumque sine mora dedant. 29. Animi Ætolorum indignitate et difficultate eorum, quæ imperata erant, exasperantur, et mox vana expectatione implentur ab Nicandro, qui, ab Antiocho reversus et benigne exceptus a Philippo, Lamiam obsidente, consultantibus de pace Romana supervenit. 30. Acilius, Cætam et Coracem transgressus, ad Naupactum descendit, quo concurrisse Ætolos, ut inde totum belli impetum sustinerent, audiverat. 31. Eodem tempore jussu T. Quintii tum Messenii, cum Ætolis sentientes, concilio Achaico se iterum jungunt, tum Achæi solvunt obsidionem Messenes, 32. et Zacynthum insulam, fraude interceptam, Romanis tradunt. 33. Philippus autem, permittente Acilio, Demetriadem, Dolopiam, aliaque oppida, quæ defecerant ab societate Romana, recipit: 34. et T. Quintius trajicit Naupactum, jam per duos menses a consule oppugnatam; ubi, obambulans muris, noscitur ab Ætolis, qui impensius orant, ut misereatur gentis suæ. 35. Eo auctore solvitur obsidio, et induciæ Ætolis dantur. Consul cum Quintio ad Achaicum concilium Ægium trajicit, ubi de Eleis et de exulibus Lacedæmoniorum restituendis frustra agitur. Epirotarum Philippique legati Romam veniunt.

36. Alter consul P. Cornelius Scipio ludos, a se olim votos, sua impensa facit. Ædes Matris Magnæ Idææ et Juventatis dedicantur. 37. Procurantur prodigia, et Scipio in provinciam proficiscitur. 38. Q. Minucius proc. cum Liguribus, et P. Cornelius consul cum Boiis egregie pugnat. 39. M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans Urbem ingreditur, et P. Cornelius Scipio triumphum petit: quem honorem differendum quidem censet P. Sempronius Blæsus tribunus plebis, 40. sed senatus universus, oratione consulis motus, extemplo decernit.
41. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano est; sed, ab Hannibale, cujus nunc maxima apud eum

auctoritas est, monitus, Romanos mox in Asiam venturos, navibus jam instructis petit Chersonesum, et Polyxenidam jubet ceteram parare classem. 42. C. Livius Piræum ad veterem classem cum nova, tribus Eumenis navibus aucta, pervenit, et utraque trajicit Delum. 43. Paulo post et hæc Romana et regiæ classes Phocæam petunt; et Eumenes, certamine jam inito, Elæa complures adducit naves. 44. 45. Livius et Eumenes hostes in fugam vertunt, Ephesumque persequuntur. Romæ consules (L. Cornelius Scipio et C. Lælius) prætoresque creantur.

1. P. CORNELIUM Cn. filium Scipionem et M'. Acilium¹ Glabrimonem consules, inito magistratu, Patres, priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium majorem partem anni fieri solet;² precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene ac² feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est; et ita haruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renuntiata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: 'Vellent juberentne, cum Antiocho rege, quique sectam ejus³ secuti essent, bellum iniri? si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent.'^b P. Cornelius eam rogationem pertulit. Tum senatus decrevit, ut consules Ita-

1 M. Acilium edd. ante Sigon.—2 Atque Kreyssig.—3 Ejus sectam Kreys-

NOTÆ

^a *Lectisternium majorem partem anni fieri solet*] Quibus in templis majori parte anni fieri lectisternia solerent, nondum satis perspectum habeo: hactenus enim vidimus placandæ Deorum iræ et procurandis ostentis indicta extra ordinem, non certo more et statis temporibus facta fuisse.

^b *Rem integram ad senatum referrent*] Miscetur hic mos antiquus cum novo posteriorum temporum more: initio

enim de bello et pace populus consulebatur, deinde patres auctores fiebant: postea vero patribus primum auctoribus, populus deinde consultus sanciebat. Nunc et auctor est senatus ut populus rogetur, et post rogationem populi senatus ad se rem integram referri postulat; nihil tamen amplius decernit, quam quæ ad exequendam rogationem pertinebant. Qui mos adhuc manebat.

liam et Græciam provincias sortirentur; cui Græcia evenisset, ut præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam provinciam ex auctoritate senatus scripsisset imperrassetve, ut ⁴ eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex senatus consulto in Macedoniam trajecisset. Et extra Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia ab sociis, ne supra quinque millium numerum, acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum Boiis jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent; alterum ut mitteret Romam, eæque urbanæ legiones essent paratæ, quo senatus censuisset.

2. His ita in senatu ad id, quæ cujus ⁵ provincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit.^a Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde sorte ⁶ senatus consultum factum est: 'quod populus Romanus eo tempore duellum jussisset ^c esse cum rege Antiocho,⁷ quique sub imperio ejus essent, ut ejus rei causa supplicationem imperarent consules; utique M'. Acilius consul ludos magnos Jovi voveret, et dona ad omnia pulvinaria.' Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio pontifice maximo, consul nuncupavit: 'Si duellum, quod cum Antiocho rege ⁸ sumi populus jussit, id ex sententia senatus populique Romani confectum erit; tum tibi, Jupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit.⁹ Quisque magistratus eos ludos quando ubi-

^a Circa ea quæ adhuc incerta sorte spectabant ad provincias, quæ consulum cuique essent eventuræ.

sig.—4 'Hoc ut πλεονάζει, ut passim: sed e quibusdam libris recte forsane ejectum. Quin et proxime præcedens ut abesse poterat.' Rupert.

5 'Forte leg. *cujusque*, vel cum Bened. *quæ et cujus*.' Rupert. *Cujusque* prob. Doer.—6 Conj. Rupert. *ducta deinde sorte*.—7 *Cum rege Antiocho esse* Gron. Doujat. Crev. *Tò esse delendum* putat Gron.—8 *Rege Antiocho* Kreys-

NOTÆ

^c *Duellum jussisset*] Antiquum nomen pro bellum.

que faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunt.' Supplicatio inde ab duobus consulibus edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis provincias, extemplo et prætores sortiti sunt. M. Junio Bruto juris dictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis, L. Æmilio Paulo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conscripti priore anno ex senatus consulto a L. Quintio consule, dati sunt; jussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundisiumque. L. Æmilio Paulo in ulteriorem Hispaniam præter eum exercitum, quem a M. Fulvio propræto accepturus esset, decretum est,¹⁰ ut novorum militum tria millia duceret et trecentos equites; ita ut in iis duæ partes socium Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmilius Lepidus a L. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque accipere jussus: L. Valerium, si ita videretur, pro præto¹¹ in provincia retinere, et provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset, altera a Pachyno Tyndarium.^d Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, ut duas decumas^{12 e} frumenti exigeret; id ad mare comportandum devehendumque in Græciam curaret. Idem L.

////////

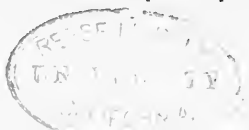
sig.—9 'Voss. decrevit. Lege, decrevit.' J. F. Gron.—10 *Est* del. Gron. Donjat. Crev.—11 *Propræto* Gron. Crev.—12 *Decimas* edd. ante Sigon. 'Mox pro id forte leg. et, vel et id.' Rupert.

NOTÆ

^d *Tyndarium*] Tyndarium, quæ et Tyndaris, translata Messana a Dionysio incolæ habuerunt; quam nobilissimam civitatem Cicero appellat. Fuit ad ostium Heliconis fl. in latere Siciliæ boreali, opposita Vulcaniæ insulæ, inter Mylas, nunc *Melazzo*, ad orientem æstivum, et Agathirnum ad occasum hybernium, seu Agathir-

nam, hodie *Sanmarco*. In ruinis porro Tyndaridis exstructa ædes nomen adhuc antiquum servat, vulgo *Sancta Maria di Tyndaro*.

^e *Duas decumas*] Tributum Romani in speciebus exigebant, et decimam frumenti partem accipiebant: nunc extra ordinem duplum imperarunt.

Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Ceterum non in Græciam, sed Romam, id frumentum portari placere. C. Livius prætor, cui classis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Græciam primo quoque tempore jussus, et ab Atilio naves accipere. Veteres naves, quæ in navalibus erant, ut reficeret et armaret, M. Junio prætori negotium datum est, et in eam classem socios navales libertinos legeret.^f

3. Legati terni in Africam ad Carthaginienses et in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi; pro quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in apparatus curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, 'Qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam^g dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire posset; neve uno tempore quinque senatores ab urbe Roma abessent.' In comparando impigre classem¹³ C. Livium prætorem contentio, orta cum colonis maritimis, paulisper tenuit. Nam, cum cogerentur in classem,^b tribunos plebei¹⁴ appellarunt: ab iis ad senatum rejecti sunt. Senatus ita, ut ad unum omnes consentirent, decrevit, vacationem rei navalis his¹⁵ colonis non esse. Ostia et Fregenæⁱ et Castrum novum et Pyrgi^k

^b Cum congregarentur ut in naves ascenderent.

13 In comparanda impigre classe quædam edd.—14 Plebis Gron. Doujat.

NOTÆ

^f *Libertinos legeret*] Minoris dignationis navalis militia: ideoque libertini potius quam ingenui in eam lecti.

^g *Quibusque in senatu sententiam*] Quid inter hos et senatores interesset docent Festus et Gellius.

Quibusque in senatu sententiam] Qui nondum allecti a censoribus in senatum fuerant, quamvis honoribus populi usi senatum ingrederentur. Vide A. Gellium lib. III. cap. 18. J.

Clericus.

ⁱ *Fregenæ*] Diversæ a Fregellis fuere Fregenæ. Oppidum Tusciæ maritimum, inter portum Romanum et Alsium, novem ab utroque mill. pass. ex itineralio videtur fuisse circa locum vulgo *La Macarese*. Alsium autem est *Palo*, in Bracciani ducatu, gentis Ursinæ castellum maritimum. Castrum Novum, nunc *Santa Marinella* in patrimonio S. Petri.

et Antium et Tarracina et Minturnæ et Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certaverunt. Consul deinde M'. Acilius ex senatus consulto ad collegium fecialium retulit: 'Ipsine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an ad præsidium nuntiaretur?'¹⁶ et num Ætolis quoque separatim indici juberent bellum? et num prius societas eis et amicitia renuntianda esset, quam bellum indicendum? Feciales responderunt: 'Jam ante sese, cum de Philippo consulerentur, decresse,'¹⁷ nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium, nuntiaretur. Amicitiam renuntiatam videri, cum legatis, toties repetentibus res, nec reddi, nec satis fieri æquum censuissent. Ætolos ultro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem, sociorum urbem, per vim occupassent; Chalcidem terra marique oppugnatum issent; regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent.' Omnibus jam satis comparatis, M'. Acilius consul edixit: 'Ut, quos L. Quintius milites conscripsisset, et quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in provinciam ire oporteret, et tribuni militum legionis primæ et tertiæ, uti'¹⁸ omnes Brundisium Idibus Maiis convenirent.' Ipse ante diem quintum Nonas Maias paludatus Urbe egressus est. Per eosdem dies et prætores in provincias profecti sunt.

4. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo Macedoniæ et Ptolemæo Ægypti,¹⁹ Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia et pecuniam et frumentum. Ab Ptolemæo etiam mille pondo auri,¹ viginti millia pondo argenti^m allata. Nihil ejusⁿ acceptum. Gratia regibus

Crev.—15 *Eis* Crev. Mox *Hostia et Fregena* edd. ante Sigon.—16 *An satis esset ad præsidium aliquod ejus nuntiare* Gron. Doujat. Crev.—17 *Decrevisse* edd. ante Gron.—18 Crev. malebat *ut*.

19 *Rege* add. Gron. Doujat. Doer. Kreyssig. Vid. Not. Delph. inf.—

NOTE

^k *Et Pyrgi*] In eadem Tuscia Pyrgi Ceretanorum navale, sex iude passuum millibus, inter Alsium et Castrum Novum. Fuisse videntur ubi nunc *Santa Severa*.

¹ *Mille pondo auri*] Responderent quingentis et sexaginta librarum nostrarum millibus.

^m *Viginti millia pondo argenti*] Essent nostra moneta septingenta vi-

actæ: et, cum uterque se cum omnibus copiis in Ætoliā venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum; Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M'. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus et Masinissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modium mille,²⁰ hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se: ¹ et classem suorum suo sumtu comparaturos: et stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturus. Masinissæ legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam; Romam trecenta millia modium tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad M'. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum; præterquam si quid navium ex fœdere deberent. De pecunia item responsum, nullam ante diem accepturos.

5. Cum hæc Romæ agebantur,² Chalcide Antiochus, ne cessaret per ³ hybernorum tempus,^p partim ipse sollicitabat

20 'Drak. ex XLIII. 6. conj. tritici X. C. M. h. e. decies centena millia, ut librarii non assecuti sint notas, vel ex Pål. 2. tritici modium centena millia et ex Lov. 3. hordei quinquaginta millia.' Rupert.—1 Sese Kreyszig. Mox 'Assentior Dnkero, qui τὸ suorum, quod insolenter adjectum est, ex sequente voce suo prognatum et propagatum esse existimat.' Doering.

2 'Non dubito, quin ex iis, quæ ad 1.40. annotata sunt, h. l. et cap. 15. pr. legendum sit agerentur; Duk. Possis et dum agebantur.' Rupert.—3 Vid.

NOTE

ginti millia librarum.

ⁿ *Nihil ejus*] Ejus scilicet pecuniæ quæ offerebatur ab Ptolemæo. Τὰ Ægypti rege assuta esse Gronovius censet. Fateor supervacanea videri, sed tamen in tribus scriptis, quæ penes me habeo, Regiis nempe dnobus, et Colb. ea constanter habentur.

^o *Tritici modium mille*] Minorem vera quantitatem tritici suspicatur Sigon. conjicitque ex lib. XLIII. cap. 6.

ubi Carthaginienses iidem pollicentur tritici decies centena millia. Modius porro mensura erat continens libras Romanas viginti sex cum uncis octo, environ un boisseau mesure de Paris.

^p *Ne cessaret per hybernorum tempus*] Barberinæ membranæ habent, ne cessaret hybernorum tempus. Quod probari potest exemplo lib. XXXVII. 'ne tamen segnia æstiva essent;' ubi per hypallagen tempori tribuitur quod

civitatum animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant; sicut Epirotæ communi gentis consensu, et Elei e Peloponneso venerunt.⁴ ^q Elei auxilium adversus Achæos petebant, quos, post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum civitati suæ arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi.^c Apud regem gratiam initam volebant cum eo, ut caverent,^d ne quid offenderent Romanos. Petebant enim, 'ne se temere in causam deduceret,^e expositos adversus Italiam pro omni Græcia, et primos impetus Romanorum excepturos. Sed, si ipse posset terrestribus navalibusque copiis præsidere Epiro,^e cupide eum omnibus⁵ Epirotas⁵ et urbibus et portubus suis accepturos. Si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello objiceret.' Hac legatione id agi apparebat, ut, sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus⁶ Romanos^t essent,

^c Non ex animo, qui aperte et absolute in partes Antiochi propenderet; sed ambiguo et perplexo.

^d Ea conditione ut, &c. ea lege ut, &c. ita tamen ut, &c.

^e Præsidio esse Epirotis.

//////////

Not. Delph. inf. Mox sicuti Gron. Doujat. Crev.—4 Vid. Not. Delph. inf. —5 Vid. Not. Delph. inf. Omnes habent reliquæ edd. præter Doujat.—6 Vid. Not. Delph. inf. Crev. et delend. putat τὸ exercitus.

NOTÆ

hominum est per illud tempus. Hujus Antiochi hæc est imago ex nummis:

^q E Peloponneso venerunt] Τὸ venerunt Gronovio non videtur esse Livii: nec vero necessarium est: satis enim intelligitur ex superiori verbo 'veniebant:': sed tamen nonnihil inter hæc discriminis apparet.

^r Ne se temere in causam deduceret] Gall. qu'il ne les engageât pas mal-à-propos dans le parti, eux qui étoient exposés, &c.

⁵ Cupide eum omnibus Epirotas] Vulgo omnes Epirotas; sed scripti habent omnibus, nempe et urbibus et portubus.

^t Apud exercitus Romanos] Super-

conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem; sive venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quod, non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi, quia non satis in promptu erat, quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis, quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur.

6. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ adversus Romanos eas, quas ante dixi,^u habentem, Brachyllæ necem, et bellum a Quintio Coroneæ, propter Romanorum militum cædes, illatum; re vera per multa jam sæcula publice privatimque labante egregia quondam disciplina gentis,^x et multorum eo statu,⁷ qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obviam effusis undique Bœotiæ principibus, Thebas venit.^y Ibi in concilio gentis, quanquam et ad Delium, impetu in præsidium Romanum facto, et ad Chalcidem commiserat nec a parvis^z nec dubiis principiis bellum, tamen eandem orationem exorsus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet; neminem, quid ageretur, fallebat.^f⁸ Decretum tamen sub levi verbo-

f Omnes intelligebant quo tenderet Antiochus.

⁷ Conj. Gron. *labantem egregiam q. disciplinam gentis, et multorum eum statum.* Vid. Not. Var.—8 ‘Post exorsus, ut bene judicat Dukerus, excidisse

NOTÆ

vacaneum apparet illud *exercitus*, ut Gron. notat: potest tamen intelligi Epirotas non tam de senatu et populo Romano sollicitos fuisse, quam de illorum exercitibus ad se venturis.

^u *Quas ante dixi*] Vide lib. xxxiii. capp. 28. et 29.

^x *Labante egregia quondam disciplina gentis*] Vult Bœotorum egregiam olim disciplinam collapsam tunc; et præsentem multorum Thebanorum ac Bœotorum, præsertim nobilium,

statum privatum ejusmodi fuisse, ut multi diu stare non possent, nisi rempublicam turbarent, quæ veræ belli causæ.

^y *Thebas venit*] Urbs Bœotiæ primaria fuit, a Cadmo condita, quæ nunc vix oppidi titulo digna; Turcis *Stive*.

^z *Commiserat nec a parvis*] Ita dicit bellum committere, ut jurisconsulti ‘committere stipulationem,’ id est, id agere quod qui agit obnoxius fiat, seu teneatur, quidpiam dare vel facere

rum prætextu pro rege adversus Romanos factum est. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem regressus, præmissis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Ætolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amynder accitus ad consultandum ex Athamania; et Hannibal Pœnus,⁹ jam diu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur. In eo modo diversæ sententiæ erant, quod alii extemplo agendum; alii ex hyeme, quæ tum ¹⁰ ferine media erat, differendum in veris principium; et ¹¹ alii legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundem censebant, terrendosque metu, si cunctarentur.

7. Cum circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur, Hannibal, nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali oratione vertit: ‘ Si, ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium, cum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem ¹² sententiam dixissem, quam hodie, cum de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum et Macedonas in societatem belli quacumque ratione censeo deducendos esse. Nam quod ad Eubœam Bœotosque et Thessalos attinet, cui dubium est, quin, ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur? simul ac ¹³ Romanum^a exercitum in Græ-

videtur est: nam, si totam hujus periodi sententiam spectas, τὸ exorsus ad fallebat commode referri nequit. Posui igitur post *postularet* distinctionem majorem, τὸ est ad exorsus supplendum certe esse ratus. Anacoluthon enim in hoc loco agnoscere nolim.’ *Doering*. Kreyssig. etiam habet *postularet*. *Neminem*; Crev. habet *postularet, neminem*.—9 *Pœnus* del. Gron. Doujat. Crev.—10 *Tunc* ead.—11 *Tò et* delendum putat Duk.

12 *Eam* Gron. Doujat. Crev.—13 Vid. Not. Delphi. inf. Mox pro *novæ*

NOTÆ

propter stipulationem, aut eventum conditionis eidem insertæ.

^a *Simul ac Romanum*] Placet Gronovii transpositio, *ac simul Romanum*

exercitum in Græcia viderint. Est enim *simul*, perinde ut *simul ac*, idem ac statim atque.

cia viderint, ad consuetum imperium se avertant? nec iis noxæ futurum sit, quod, cum Romani procul abessent, vim tuam præsentis exercitusque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusque est, Philippum nobis conjungere, quam hos? cui, si semel in causam descenderit, nihil integri futurum sit, quique eas vires afferat, quæ non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adjuncto (absit verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? cum, quibus adversus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipsi oppugnentur. Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo adversus Romanos pugnabunt. Amynder atque Athamanum gens, quorum secundum Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum, te quieto, totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæque viribus, adversus unum populum, (ut meam utramque fortunam taceam,) patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, (quid ¹⁴^b tandem erit vobiscum comparatus? ^c) geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet, conjungi nobis Philippum posse? Una, communis utilitas, quæ societatis maximum vinculum est: altera, auctores vos Ætoli. Vester enim legatus hic Thoas inter cetera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit, fremere Philippum, et ægre pati, sub specie pacis leges servitutis sibi impositas. Ille quidem feræ bestię vinctæ aut clausæ, et

habet Kreyssig. *noxæ*.—14 Tentat Doujat. *qui quid*: vid. Not. Delph. inf. *Qui quid* habet Crev. *Quicquid*, omissis parentheseos signis, et commate post

NOTÆ

^b *Quid*] Sic legimus ex auctoritate J. F. Gronovii pro *quicquid*, verbaque hæc parenthesi clausimus. J. Clericus.

^c *Quid* [*quicquid*] *tandem erit vobiscum comparatus*] Sive receptam hanc lectionem sequamur, sive cum Gron.

Moguntinam *quid tandem erit*, sive, ut mihi scribendum videtur, levissima correctione, *qui* (Epirotarum nempe rex) *quid tandem erit vobiscum comparatus?* interpunctione opus, aut potius parenthesi.

refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat.¹⁵ Cujus si talis animus est, solvamus nos ejus vincula, et claustra refringamus, ut erumpere diu coërcitam iram^{16 d} in hostes communes possit. Quod si nihil eum legatio nostra moverit, at nos, quoniam nobis eum adjungere non possumus, ne hostibus nostris ille adjungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysimachiae est; qui si eo exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniae coeperit depopulari, facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda avertet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab initio non ignorasti. Quod si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, et castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligurumque et Galliae Cisalpinæ oram bello ardere, et, qui maximus iis terror est, Hannibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas¹⁷ censeo omnes navales terrestresque copias. Sequantur classem onerariæ cum commeatibus. Nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatum. Cum omnes tuas contraxeris vires, divisam classem partim Corcyrae in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat; partim ad littus Italiae, quod Sardiniam Africamque spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis in Byllinum¹⁸ agrum^e pro-

////////

comparatus posito, Gron. Donjat.—15 ‘Idem de Philippo dixit Alexander Acarnan xxxv. 18. An itaque pro ille legendum *alius*?’ Rupert.—16 *Coërcita ira* Doujat. c. edd. antt. Mox *ut hostib.* Gron.—17 ‘Lectio *arcessas*, quam optimi codd. tuentur, male in quibusdam editt. ad vulgarem loquendi rationem mutata est in *arcessendas*.’ Doering.—18 Vid. Not. Delph. inf. Kreyssig. habet *Bullinum*; et Glarean. legit *Bullionium*.

NOTÆ

^d *Ut erumpere diu coërcitam iram* [coërcita ira] Mss. quidam e melioribus, in quibus et Colb. scribunt *erumpere diu coërcitam iram*: Philippus nimium: erumpendi enim verbum aliquando active sumitur, eamque in rem citatur a Gronovio Cicero lib. xvi. ad Attic. Ep. 3. ‘ne in me sto-

machum erumpant, cum sint tibi irati.’ Et Cæsar lib. ii. de Bello Civili, ‘portis se foras erumpunt.’

^e *In Byllinum agrum*] Bullis Ptolemæo dicitur, quæ Plinio *Bullidensis* colonia, ni fallor: et incolæ *Buliones* eidem Plinio, Straboni *Bylliones*, Ciceroni *Bulliensis*, Stephano *Bullini*.

cedes. Inde Græciæ præsidebis, et speciem Romanis tracturum te præbens, et, si res poposcerit, tracturus. Hæc suadeo, qui, ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dii approbent eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit.'

8. Hæc ferme Hannibalis oratio fuit; quam laudarunt magis in præsentia, qui aderant, quam rebus ipsis executi sunt. Nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit.^f Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, et Ætolis Amyndandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est dictus.¹⁹ Eodem et rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum opperitur²⁰ Amyndrandum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit; sive ab ipso, quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem et invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate ad consilium specie amplum, re inane, animo adjecto. Tumulus est, in unum

////////

19 'J. F. Gron. quidem tentabat *cum exercitu*; quod sane fieri possit. Sed Jac. Gron. emendavit *Ab Ætolis Amyndandroque cett.* At, ut recte jam monuit Dukerus, non Ætoli et Amynder sed ipse Antiochus diem ad conveniendum dixisse videtur. Equidem nihil mutandum, et hunc locum ita explicandum puto; dies dictus est Ætolis Amyndandroque *ad conveniendum exercitui Pheras*, h. e. quo Pheras conveniendum esset exercitui.' Doering. Conj. Bened. *sunt missi ab Ætolis Amyndandroque. Dies ad etc.* Vid. Not. Delph. inf. 'Pro vulgata lectione *indictus* recte ad fidem optimorum codd. Drak. rescripsit *dictus*, qui, si quid mutandum sit, malit *edictus*.' Doering. *Indictus* Gron. Donjat.—20 *Opperiretur* Gron. Doujat. ex Aldo.

NOTÆ

Hinc ager Byllinus Macedoniae occidentalis, quæ alias Illyrici pars fuit, et nunc Albania dicitur, oppidum fuit maritimum in Elymiotis ad fauces Adriatici maris. Hodie, ni fallor, *Lenguetta*, in confinio Epiri ad meridiem Aulonis seu Vallonæ.

^f *Misit*] Antiochus.

^g *Ad conveniendum exercitui Pheras est dictus* [*indictus*] Scribendum Gron. suspicatur, *ad conveniendum cum exercitu Pheras*: aut ita legendum mihi quoque videtur, aut *eorumque exercitui*.

ossibus, quæ passim strata erant, cōacervatis, factus; qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum^s movit. Itaque, qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus,^h is extemplo ad M. Bæbium proprætorem misit, 'Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. Si videretur ei, moveret ex hybernis: se obviam processurum, ut, quid agendum esset, consultarent.'

9. Antiocho, ad Pheras jam castra habenti, ubi conjunxerant ei se Ætoli et Amynder, legati ab Larissa venerunt, quærentes, quod ad factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos? simul orantes, ut, remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos, duce Hippolocho, Pheras in præsidium miserunt. Hi, exclusi aditu, jam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit, 'Non belli faciendi, sed tuendæ et stabiliendæ libertatis Thessalorum causa, se Thessaliam intrasse.' Similia his qui cum Pheræis ageret, missus. Cui nullo dato responso, Pheræi ipsi¹ legatum ad regem, principem civitatis Pausaniam, miserunt. Qui cum haud dissimilia his, ut in causa pari, quæ pro Chalciensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius, egisset; rex etiam atque etiam deliberare eos jussos, ne id consilii caperent, cujus, dum in futurum nimis² cauti et providi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renuntiata Pheras legatio cum esset, ne paulum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quicquid fors belli tulisset, paterentur. Itaque et hi summa ope parabant se ad urbem defendendam, et rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus, et, ut³ qui satis intelligeret, (neque enim dubium erat,) in eventu ejus urbis positum esse, quam primam aggressus esset, aut sperni deinde ab

^s *Apud Philippum.*

^h *Qui sic animo comparatus erat, ut speculari vellet quam in partem inclinaret fortuna, et ex re capere consilium, &c.*

universa gente Thessalorum, aut timeri se, omnem undique terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: dein,⁴ cum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. Revocati deinde castigationibus principum ad perseverandum in proposito, relicto exteriori circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorē partem urbis concesserunt, cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. Postremo victi malis, cum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dederunt sese. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditiois est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum, qui, quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. Cum ipsa urbe Hippolochus Larissæorumque deditum est præsidium. Dimissi ab rege inviolati omnes; quod eam rem magni momenti futuram rex⁵ ad conciliandos Larissæorum animos credebat.

10. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem, profectus^{6h} cum toto exercitu, primo adventu cepit. Inde Cypæramⁱ et Metropolim^k et iis circumjecta castella recepit; omniaque jam regionis ejus, præter Atracem⁷ et Gyrtonem,^l in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit; ratus vel terrore ceterarum

//////////

minus.—3 *Aggressus, Ut Gron. Doujat. aggressus. Et ut Crev.*—4 *Deinde Gron. Doujat. Crev.*—5 ‘Forte leg. *magno momento*; certe del. *τὸ rex*, vel paulo ante *ab rege.*’ Gron.

6 ‘*ad profectus* (nisi hæc vox, quæ in cod. Hearnii apud Drakenb. et edit. vet. hand comparet, pro panno assuto habenda sit,) supple *eo*, aut, quod magis placet, junge *Cranonem profectus c. toto ex.* et ad *cepit* subaudi *eam.*’ Doering. *Cranonem profectus* sine interpunct. Gron. Doujat.—7 Omnes, *πᾶ-*

NOTE

^h *Cranonem, profectus*] Phthiotidis oppidum fuit Cranon, non procul Enipei et Amphrysi confluentibus ad lævam, victoria Antipatri de Atheniensibus paulo post Alexandri mortem cognitum: hodie *Ceres Bellonio*.

ⁱ *Inde Cypæram*] Cypæra Cranoni

ad occasum, intercurrente Apidano, (qui hodie *Epideno*,) Thessalio-
tidis oppidum fuit.

^k *Et Metropolim*] In eadem Thessalio-
tidis regione fuit hæc Metro-
polis.

expugnatarum, vel beneficio præsidii dimissi, vel exemplo tot civitatum deditum sese, non ultra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causa jussis, quadrato agmine ad urbem incessit; ut incerti fluctuarentur⁸ animi magnæ partis Larissæorum inter metum præsentem⁹ hostium et verecundiam absentium sociorum.^m Per eosdem dies Amynder cum Athamanum juventute occupat Pellinæum;¹⁰ et Menippus, cum tribus millibus peditum Ætolorum et ducentis equitibus in Perrhæbiam profectus, Malloeam^o et Cyretias^p vi cepit, depopulatusque est agrum Tripolitanum.^q His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultant, quidnam agendum esset de Larissa, supervenerunt. Ibi in diversum sententiæ tendebant; aliis, vim adhibendam, et non differendum censentibus, quin operibus ac machinis simul undique mœnia aggrederentur urbis sitæ in plano, apertæ, campestri undique aditu;¹¹ aliis nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus, nunc hyemem et tempus anni nulli

////////

ter Mogunt. codd. et edd. vett. exhibent *ad regem*.—8 In Hearnii L. 1. *fluctuant*.—9 ‘Malebat Muretus *presentium*, ut sic sequenti voci *absentium*, elegantius responderet hæc lectio; sed secus sentiunt Duk. et Drak.’ *Doering*.—10 ‘Rectius forte e nummis *Pelinæum* sen *Pelinnæum*.’ *Rupert*.—11 ‘Nos-
tram lectionem primum e codice suo restituit Valesius, quam optimi quique codd. apud Drak. confirmant, in quorum nullo omnino vox *facilis* reperitur. Sed neque Valesius, qui distinctionem post *apertæ* fecit, neque Crev. qui illum secutus est, hunc locum recte explicuit. Dukerus tentabat *aperto et cam-*

NOTE

¹ *Et Gyrtone*] Magnesiæ tribnitur a Plinio Gyrtone cum Cranone, Thaumacis, aliisque. Strabo certe extremo libro IX. ejus meminit in Thessaliæ descriptione, memoratque inter Larissam et Pheras. Nardo est *Tachy Volicati*.

^m *Et verecundiam absentium sociorum*] Romanorum scilicet *verecundiam* dicit, pro reverentia aliqua cum pudore conjuncta.

ⁿ *Pellinæum*] Pellinæum nominat Strabo inter oppida superioris Thessaliæ, sive Estiæotidis; et cum Tricca ad lævam Penei locat.

^o *Malloeam*] In Pelasgiotide sub Candaviis montibus fuit Malloea.

^p *Et Cyretias*] Ptol. *Chyretias* hoc oppidum vocat, ponitque in Estiæotis, cum Metropoli, quam alii Thessaliotis assignant: Sophiano nunc *Molcoluri*.

^q *Agrum Tripolitanum*] Pelagoniam Tripolitum, opinor, intelligit, quæ Macedoniæ regio fuit sub Candaviis montibus, Thessaliotidi ortum versus, Estiæotidi ad meridiem proxima, sic dicta a tribus urbibus, Doliche, Pytheo, et Azoro.

bellicæ rei, minime obsidioni atque oppugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter spem metumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim, cum Philippo in Dassaretiis congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad præsidium Larissæ misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quæ Tempe appellantur, situm. Ibi castra metatus latius, quam pro copiis, et plures, quam quot satis in usum erant, ignes cum accendisset, speciem, quam quæsierat, hosti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hyemem instare¹² apud suos causatus rex, unum tantum moratus diem, ab Larissa recessit, et Demetriadem rediit; Ætolique et Athamanes in suos receperunt se fines. Appius, etsi, cujus rei causa missus erat, solutam cernebat obsidionem, tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit; duplexque lætitia erat, quod et hostes excesserant finibus, et intra mœnia præsidium Romanum cernebant.

11. Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ, cum patrem, primo allegando,¹³ deinde coram ipse rogando, fatigasset,

pestri undique aditu. Sed salva res est; distinctione enim post *apertæ* sublata, hic locus explicandus est sic: *apertæ* (patentis) *undique* (ex omni parte) *aditu* (pro aditui) *campestri*, (e campo,) h. e. quæ ita patebat, ut undique ex campo adiri posset. *Doering.* Rupert. cum Duk. conj. *aperto et.* Apud Gron. Doujat. est *in plano, a parte campestri undique facilis aditu*; apud Kreysig. et Doer. legitur *in plano, apertæ campestri undique.*—12 Duk. forte legendum existimat *hyemem obstare.*

NOTE

† *Primo allegando*] Sumitur *allegare* pro eo quod est per alium alloqui, ut probat Gron. tum ex Cic. Philip. v. 'Cretensis iudex, isque nequissimus: quem ad hunc reus alleget, quomodo accedat:' et ex Q. Cic. de petitione consulatus: 'hi rogandi omnes sunt

diligenter, et ad eos allegandum.' Observat idem Gron. hinc allegatos antiquis dictos pro sequestris quibusdam, quos ad aliquem mittimus, inquisituros, et quasi expiscaturos iudicium ipsius, ut deinde testes sint eorum quæ ex eo audierint: eoque

invitum se gravioris fortunæ conditioni illigantem,ⁱ tan-
dem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat;
et reliquum hyemis, oblitus quantas simul duas res susce-
pisset, bellum Romanum et Græciam liberandam, omissa
omnium rerum cura, in conviviis et vinum sequentibus
voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis, quam satie-
tate earum, in somno traduxit. Eadem omnes præfectos
regios (qui ubique, ad Bœotiam¹⁴ maxime, præpositi hy-
bernis erant) cepit luxuria: in eandem et milites effusi
sunt. Nec quisquam eorum aut arma induit, aut stati-
onem, aut vigilias servavit; aut quicquam, quod militaris
operis, aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris,
cum per Phocidem^t Chæroneam,¹⁵ quo convenire omnem
undique exercitum jusserat, venisset; facile animadvertit,
nihilò severiore disciplina milites, quam ducem, hybernasse.
Alexandrum inde Acarnana¹⁶ et Menippum Macedonem
Stratum Ætolia^u copiâs ducere jussit. Ipse, Delphis sa-
crificio Apollini facto, Naupactum processit. Consilio¹⁷

ⁱ Qui nonnisi invitus adducebatur, ut per nuptias filia sese illigaret altiori, sed periculosiori Antiochi fortunæ.

////////

13 Gruteri postrema, teste J. F. Gron. revocavit *ablegando*.—14 *Ac Bœotia* conj. Gron.—15 *Per Phocidem in Acarnaniam* conj. Sigon. et habent in edd. Gron. Doujat.—16 *Acarnanem* Gron. Doujat. Crev. Mox ‘Stephanus

NOTÆ

sensu accipiendum est quod Isidorus allegatos pro testibus dici scribit, lib. iv. Orig. c. 23.

^s *Conditioni illigantem*] Potest quidem *conditio* hic de statu et quasi societate fortunæ intelligi: sed mens, opinor, auctoris est, ut de matrimonio intelligatur. Sic apud Quintil. Declamat. 257. ‘bona conditio’ pro eo quod nos dicimus, *un bon parti, un bon mariage*. Et apud Plautum in Aulul. ‘conditionem hanc accipe, et eam mihi desponde.’ Et ‘circumspicere conditiones;’ Gallice, *s’informer, s’enquérir de divers partis pour marier une fille*. Ita inter solemnia divortii

hæc in usu fuit formula: ‘conditione tua non utor.’

^t *Per Phocidem*] Regio Helladis, sive Græciæ proprie dictæ, (quam Ptolem. Achaïam vocat,) provincia fuit Phocis, ab Ceta monte ad sinum Corinthiacum a septentrione ad meridiem porrecta: cujus caput Delphi, oraculo Apollinis et Pythicis ludis nobilis urbs, nunc *Castri*, ad Parnasum montem: hodie sub Turcis Liviadæ pars.

^u *Stratum Ætolia*] Fuit Stratus, sive Strato, urbs Acarnania meridionalis e primariis, in Ætolia confinio, intercurrente Acheloo.

principum Ætoliæ habito, via, quæ præter Calydonem¹⁸ * et Lysimachiam fert ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum, multis emtus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is cum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facile ad defectionem posse cerneret impelli, propter metum Romanæ classis, quæ cum Atilio,¹⁹ quæve circa Cephale-niam^y erat, arte eos est aggressus. Nam cum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, et omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem²⁰ et Thyrium,^z ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur; fuere, qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuose concitari; satis esse quingentorum hominum præsidium. Eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præsidio positis, id agebat, ut, pro obsidibus futuri, venirent in potestatem regis.

12. Per eosdem dies legati regis Medionem venerunt. Quibus auditis, cum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur, et alii manendum in Romana societate, alii non aspernandam amicitiam regis censerent; media visa est Clyti sententia eoque¹ accepta, ut ad regem

Stratum Acarnaniæ esse ait. Sigon.—17 *Concilio* Donjat. Crev.—18 *Præter Chalcidem* edd. fere omnes ante Drak. ut et Gron. Donjat. Crev. Mox *Mnesilochus* Kreyssig.—19 *Cum Attalo* edd. ante Sigon.—20 *Medeonem* all. non minus recte; et pro *Thyrium* all. mendose *Tyrrheum.* Rupert.

1 *‘Spectans scilicet eo, ut, pro eoque, quod omnes codd. apud Drak. tuen-*

NOTÆ

* *Præter Calydonem* [*Chalcidem*] Hæc Chalcis in Ætolia fuit circa Ole-nium, ut et Lysimachia.

y *Circa Cephale-niam*] Inter insulas maris Ionii aut Siculi, quæ ab Acarnania ad Peloponnesum jacent, præcipuum locum obtinet Cephalenia, olim Same dicta: urbs primaria idem habet cum insula nomen. Italis *Cefalonía*: estque in Venetorum ditione,

cum vicina ad meridiem Zacyntho.

z *Ad Medionem et Thyrium*] Oppida fuerunt Acarnaniæ Mediterraneæ inter Acheloum fluvium et Ambracium sinum. Medion, non procul fluvio ad limitem Ætoliæ, distinctum ab aliis nominis ejusdem in vicinia oppidis, Phocico et Bæotico, quorum meminere Strabo et Stephanus.

mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios² super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, et qui ejus factionis erant, de industria conjecti,³ clam missis, qui regem admovere copias juberent, ipsi terebant tempus. Itaque vixdum iis egressis legatis,⁴ Antiochus in finibus, mox ad portas erat, et trepidantibus, qui expertes prodicionis fuerant, tumultuoseque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto et Mnesilocho in urbem est inductus; et, aliis sua voluntate affluentibus, metu coacti etiam, qui dissentiebant, ad regem convenerunt. Quos placida oratione territos⁵ cum permulsisset, ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium a Medione profectus est, Mnesilocho eodem et legatis præmissis. Ceterum detecta Medione fraus cautiores, non timidiore, Thyrienses⁶ fecit, dato ei haud perplexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate Romanorum imperatorum,⁷ accepturos, portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus a Quintio, cum præsidium et paucas naves ab A. Postumio, qui ab Atilio legato⁸ Cephallenæ præpositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, implevitque spei socios, M'. Acilium consulem jam cum legionibus

tur, perperam in plurimis edd. *eaque*. Doering. Mox 'Post accepta ed. Mog. et seqq. adjecere est; quod ab omnibus Mss. præter Mog. et ab edd. ante Mog. abest. Delevi suadente Dnk.' *Rupert*. Est add. Gron. Doujat. Crev. Doer. c. Drak.—2 Vett. libb. apud Sigon. habent *Medios*.—3 *Collecti* edd. ante Sigon.—4 *Legatis* del. Gron. Crev. deinde habent Gron. Doujat. Crev. et *mox*.—5 'Vox *territos* importuno plane loco posita est, quia post *placida oratione* expectes potius *appellatos, delinitos*, vel simile quid; denique vox *territos* jam latet in *quos*, cum de metu eorum, *quos placida oratione* rex permulsisse dicitur, jam antea dictum sit. Vox *territos* igitur mihi temere ex margine in textum irrepsisse videtur.' *Doering*.—6 *Thyrenses* edd. ante Sigon.—7 J. F. Gron. forte delendum putat *et imperatorum*.—8 Legendum fortasse *legatus*, ut Posthumius fuerit Atilii legatus, suspicatus est Jac. Periz. prob. *Rupert*.

NOTÆ

² *Romanorum imperatorum*] Sufficere videtur Gronovio *Romanorum*: possunt tamen *imperatorum* nomine

intelligi Acilius consul, Atilius classi præfectus, aut Quintius, vel Livius.

mare trajecisse, et in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumore quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex, præsidio Medione imposito et in quibusdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abscessit, et per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

13. Sub idem tempus M. Bæbius et Philippus rex, jam ante per hyemem in Dassaretiis congressi, cum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam mississent, quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hyberna regressi, principio veris conjunctis copiis in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes Philippus Mallœam Perrhæbiæ, Bæbius Phacium^{9 b} est aggressus, quo primo prope impetu capto, Phæstum^c eadem celeritate capit. Inde Atracem cum se recepisset, Cyretias¹⁰ hinc et Eritium occupat;^d præsidisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se conjungit. Sub adventum Romani exercitus, seu ad metum virium, seu ad spem veniæ, cum dedidissent sese; ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Æginium, Ericinium,^{11 e} Gomphi, Silana,^f Tricca,^g Melibœa,^h

////////

9 Olim legebatur *Philacium*; et mox *Phestum*.—10 All. *Chyretias*; et mox

NOTÆ

^b *Phacium*] Oppidum erat Pelasgiotidis inter Pamisum fl. et Pierium montem, quo Thessalia dividitur a Macedonia.

^c *Phæstum*] In Estiæotide fuit Phæstus ex Ptol. ad dextram Pamiſi: nunc *Oista Moletio*.

^d *Eritium* [*Phricium*] occupat] Sigonius legi vult ita, sed longius a locis ante memoratis aberat mons et oppidum hujus nominis, utpote ad Thermopylas in Locris situm. Huic loco magis conveniret Phrycus in Thessaliotide positum oppidum, inter Chiretias et Mallœam. Vulgo est *Eritium*. Conjicerem *Ericinum*, nisi

statim ejus capti mentio fieret.

^e *Ericinium* [*Ericinum*] Est in Estiæotide ad ortum Æginii in confinio Pelagoniæ Tripolitæ.

^f *Silana*] Silanam invenio in Estiæotide, inter Gomphos et Itonen ad lævam Ionis fluvii.

^g *Tricca*] Estiæotidis quoque oppidum fuit ad sinistram Penei ripam, cujus episcopum fuisse aiunt Heliodorum Æthiopicorum scriptorem: hodie *Tricala* dicitur, in provincia *Janna*: præfecti Turcici sedes, ut ferunt.

^h *Melibœa*] Fallor, nisi potius legendum *Melitæa*: quo nomine urbs

Phaloria.ⁱ Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus et equitibus quadraginta in præsidio erat, et circumsidunt, et, priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum, qui moneret,¹² ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis, vel Thessalis se crediturum fuisse; in Philippi se potestatem commissurum non esse. Postquam apparuit vi agendum, quia videbatur et Limnæam^k eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit; Bæbius restitit ad Pellinæum^l oppugnandum.¹³

14. Per eos forte dies M'. Acilius consul, cum viginti¹⁴ millibus peditum,^m duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos jussit. Ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione est facta traditumque præsidium regium,ⁿ et cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes^o tradiderunt sese, deinde et Philippus Megalopolitanus:^p cui, decedenti de

pro Eritium habent Pricium Gron. Donjat. Crev.—11 Ericinum ead.—12 Qui monerent Kreyssig. quod rectius putat Doer.—13 Ad Pellinæum oppidum Gron. Donjat.

14 'Vulgo legebatur *decem*; sed cum consul duas legiones et parem numerum sociorum habuerit, jam J. Fr. Gron. et Duk. pro *decem* legendum esse viginti suspicati sunt. Et hanc lectionem reperit deinde Crev. in cod. Victor. Secutus igitur sum Crev.' Doering. prob. Drak. et Rupert.—

NOTÆ

fuit in Phthiotidis et Thessaliotidis confinio, cujus meminit Strabo, et quæ Ptolemæo est *Melitura*, hodie *Militra*: nam Melibœa procul ab hoc tractu in extrema fuit Magnesia ad mare Macedonicum.

ⁱ *Phaloria*] Alias *Phalore* fuit in Thessaliotide, non procul Apidano amne inter Metropolin et Cyparam.

^k *Limnæam*] Ponitur a Sansone in Thessaliotide inter Apidanum et Peneum.

^l *Pellinæum*] Plinio *Pellina*: fuit ad sinistram Penei in Estiæotide, in-

ter Triccam et Atracem.

^m *Viginti [decem] millibus peditum*] Appianus *viginti* numerat. Neque obest, quod hujus lib. cap. 3. et lib. sequentis cap. 2. duas tantum legiones Livius numerat: his quippe addendi socii nominis Latini, quorum etiam meminit.

ⁿ *Præsidium regium*] Ab Antiocho impositum.

^o *Primi Athamanes*] Qui in præsidio erant.

^p *Philippus Megalopolitanus*] De quo supra cap. 13.

præsidio, cum obvius forte fuisset Philippus rex,¹⁵ ad ludibrium regem¹⁵ eum consalutari jussit; ipse congressus fratrem, haud sane decore majestati suæ joco, appellavit. Deductus inde ad consulem custodiri jussus, et haud ita multo post in vinculis Romam missus. Cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. Fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus,¹⁶ ibi de summa belli consultaturus. In itinere ab Pieria¹⁶ et Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt. Philippus, Athamanum præcipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniae potiundæ, exercitum eo duxit, præmissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes; et Amynder, cujus præsentis majestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hosti et Romanis merito tunc¹⁷ propter defectionem infensis, cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. Ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul, ad reficienda maxime jumenta, quæ et navigatione, et postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu Cranonem est progressus.¹⁸ Venienti Pharsalus, Scotussa et Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. Ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit; ceteros inermes Demetriadem remittit.

¹⁵ *Regium* edd. ante Sigon.—¹⁶ Vid. Not. Delph. inf. Sigon. legendum esse conjecit *Pialia*; et Drak. tentabat *Cypæra*.—¹⁷ *Tum* Gron. Doujat. Crev.—

NOTÆ

¹⁵ *Philippus rex*] Macedoniæ.

¹⁶ *Larissam est profectus*] Quæ obsidione liberata fuerat ab Appio Claudio, c. 13.

¹⁷ *Ab Pieria*] Regio est Macedoniæ Pieria, a Piero monte dicta, qui eam

a Thessalia dirimit. Sed ea regio Philippo parebat, Romanorum socio. Legendum ergo *Piaria*, vel *Piara*, quod Estiæotidis oppidum fuit, inter Chiretias et Ericinum, circa fontes Pamisi: ejus meminit Steph.

Proërnā¹⁹ inde recepit,[†] et quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe, juvenus omnis armata sylvas et itinera insedit, et in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primo mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrent eos a tali furore: postquam perseverare in incepto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuumque eam cepit. Tum, clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex sylvis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium²⁰ amnem^u pervenit: inde Hypatæorum agros vastavit.

15. Cum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui, jam tum[†] cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hyberna et infames nuptias, petisse, Ætolorum vana promissa incusare et Thoantem; Hannibalem vero, non ut prudentem tantum virum, sed prope vatem omnium, quæ tum evenirent, admirari. Ne tamen temere cœpta segnitia insuper everteret, nuntios in Ætoliā mittit, ut, omni contracta juventute, convenirent Lamiam; et ipse eo² decem millia fere peditum, ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta, et equites quingentos duxit. Quo cum ali-

////////

18 *Profectus* æd.—19 Steph. *Proarna* nentro genere scribendum esse docet. Mox 'Tò eam, quod circa simpliciter fere apud Livium poni soleat, delendum putabat J. F. Gron. suffragante Crev. Sed cum hanc vocem, ambiguitatis evitandæ causa fere necessariam, constanter tueantur omnes codd. ego illam cum Drak. servandam putavi.' Doering.—20 *Spercheum* Kreyssig.

1 *Antiochus, jam tum* Kreyssig. et mox idem *petisse. Tunc Ætolorum.*—2 'Ita recepi ex emend. Duk. quia inepte vulgo legitur *convenirent. Jam et ipse co cet.* Nomen loci excidisse tum ex his verbis, tum ex seqq. quo cum aliquanto pauciores cet. patet.' Rupert. *Convenirent. Jam et ipse* Gron. Donjat.

NOTÆ

[†] *Proërnā inde recepit]* Arne in Estiæotide fuit ad Curalium: sed *Proërne*, (ut Straboni dicitur,) vel *Proarne*, (ut Steph. appellat,) quam hic quærimus, in Thessaliotide erat, circa Othrym montem in agro Meliensium seu Melitæorum, non procul

Thaumacis.

^u *Sperchium amnem]* Fluvius est Phthiotidis e Pindo in Maliacum sinum rapido cursu labens, nunc ab aliis *Agriomela*, ab aliis *Selambria* dicitur, Sophiano teste.

quanto pauciores, quam unquam antea, convenissent,^x et principes tantummodo cum paucis clientibus essent,³ atque ii dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quam plurimos ex civitatibus suis evocarent, nec auctoritate, nec gratiâ, nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique et ab suis, qui morabantur in Asia, et ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non præstabant, intra saltum Thermopylarum^y sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. Ante saltum Thermopylarum in septemtrionem versa⁴ Epirus et Perrhæbia et Magnesia^z et Thessalia est, et Phthiotæ Achæi^a et sinus Maliacus. Intra fauces ad meridiem vergunt Ætoliæ pars major et Acarnania^b et cum Locride Phocis et Bœotia adjunctaque insula Eubœa, et, excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra, sita ab tergo et Peloponnesus. Hoc jugum, ab Leucate⁵ et mari ad occidentem verso per Ætoliā ad alterum mare

Crev. Doer. Mox pro *expleta*, cod. Mog. exhibet *et Creta*.—3 'Malim equidem *adessent*, quod fere res ipsa flagitare videtur.' Doering.—4 *Thermopyla-*

NOTÆ

^x *Convenissent*] Ætoli.

^y *Saltum Thermopylarum*] Per saltum Thermopylarum intelligit Cætam montem, aliosque montes, qui in meridiem et occasum ab extremis Austrum Thessalia ad mare usque Ionium, procul a Thermopylis, pertinentes, Epirum ab Acarnania, magna ex parte, ab Ætolia Ætolorumque per Helladem, sen Græciam proprie dictam, ditione dirimebant.

^z *Et Perrhabia et Magnesia*] Perrhæbia, de qua loquitur hic Livius, inter Penem fluvium et Pierium montem sita, ut ex superioribus apparet, parum distat a Pelasgiotide Ptolemæi, quæ, cum Magnesia atque Estiæotide, pars fuit Thessaliæ late sumptæ. Sed hic Thessaliæ nomine intelligit Thessaliotidem sive Thessaliā

strictius acceptam.

^a *Phthiotæ Achæi*] Vetustis temporibus Phthiotis sedes fuit Achæorum, quorum pars magna in Peloponneso: nam Achæus Xuthi filius, Æoli primi nepos, cum in Ægialeam Peloponnesi secessisset, postea in Thessaliā rediit, ibique regnavit. In Mss. tamen, quos vidi, vocantur *Phthiotæ*, nulla cognominis *Achæorum* mentione.

^b *Et Acarnania*] Lege *et Acarnaniæ*; supple major pars; si enim hoc jugum, sive hic saltus ab Leucade urbe, aut vicino promontorio Leucate initium habet; pars Acarnaniæ Ambraçio sinui et Amphilochis subjecta, ad septemtrionem vergit, non ad meridiem.

orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullas⁶ ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Œtam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur; in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quam sexaginta passus. Hæc una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. Ideo Pylæ, et ab aliis, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur, nobilis Lacedæmoniorum adversus Persas morte magis memorabili,^c quam pugna.

16. Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum impediēbat; et, cum duplici vallo fossaque et muro etiā, qua res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum, permunisset omnia, satis fidens, nunquam ea⁷ vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam^d præsidio obtinendam, quæ⁸ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit,^e et Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, et jam multis nuntiantibus, circa Hypatam omnia evastari. Consul, depopulatus Hypatensem

rum septentrionem versus edd. ante Sigon.—5 Olim legebatur *Leucade*.—6 *Ulos* Gron. Doujat. Crev.

7 ‘In omnibus editt. vett. et recentt. simpliciter legitur *ea* scil. via; sed id nimis durum mihi videbatur: recepi igitur lectionem, quam exhibet apud Drakenb. cod. Lov. 1. *in ea*, sc. quæ permunita essent. Primum quidem, nondum inspecta editione Drak. conjeceram *per ea*.’ Doering.—8 ‘Relativum a nullo scripto alio agnoscitur, nec etiam ab Thuan. et exulet sane, cum scribendum appareat *obtinendam* (*ante ipsas fauces posita est*) *partim*.’

NOTÆ

^c *Morte magis memorabili*] Notum est Leonidæ Spartanorum ducis factum, qui quatuor millibus militum triduo angustias Thermopylarum adversus decies fere centena millia Persarum tuitus, quarta die, occupato a xx. millibus hostium cacumine, solos sexcentos Lacedæmonios secum retinuit, cum quibus ad cer-

tam mortem se devovit.

^d *Partim ad Heracleam*] Hæc Heraclea, Trachinia dicta, inter Sperchium et Asopum ad sinum Maliacum, qui nunc *Golfo de Zeyton*.

^e *Hypatam mittit*] Thessaliotidis caput fuit Hypata, in montis vertice, supra fontes Sperchii, ad quam Æniane populi.

primo, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem castra posuit. Ætolorum utræque⁹ manus^f Heracleam¹⁰ sese incluserunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita et præsidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quas¹¹ per imminetia juga calles inveniret ad transitum Romanus. Nam et Lacedæmonios^g quondam ita a Persis circumitos fama erat, et nuper Philippum^h ab iisdem Romanis. Itaque nuntium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut¹² vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuntio audito, dissensio inter Ætolos orta est. Pars imperio parendum regis atque eundem censebant, pars subsistendum Heracleæ ad utramque fortunam; ut, sive victus a consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis; sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium. Duo millia Heracleæ substituerunt: duo trifariam divisa Callidromum et Rhoduntiam et Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupavere.

Jac. Gron.—9 Malit J. F. Gron. *utraq̃ue*, improb. Doer.—10 ‘Forte *Heracleæ*, aut *Heraclea* ex Harl. et Lov. 4.’ *Rupert.*—11 Quos Gron. Donjat. Crev.—12 ‘Posterius *ut* a Mogunt. est. Ceterum alterum haud dubie redundat.’ J. F. Gron.

NOTE

^f *Utræque manus*] Intelligit Ætolorum copias, seu militum corpora duo, tum eorum qui Hypatam, tum eorum qui recta Heracleam missi fuerant. Parum autem interest, an in multitudinis numero legatur *utræque manus*; an vero in numero singulari *utraq̃ue manus*.

^g *Nam et Lacedæmonios*] Auctor Persis ejus consilii, ut, occupato cacumine, Spartanos a tergo aggrede-

rentur, Ephialtes Trachinius nominatur.

^h *Et nuper Philippum*] Non apud Thermopylarum angustias, sed in saltu ad Aoum fluvium, et fances quæ in Epiri et Macedoniæ Illyricæ confinio, ubi per pastorem a Charopo Epirotarum principe missum deducti supra caput hostium milites T. Quintii. Vide lib. xxxii. capp. 5. 11. et 12.

17. Consul postquam insessa superiora loca ab Ætolis vidit, M. Porcium Catonem et L. Valerium Flaccum, consulares legatos, cum binis millibus delectorum peditum,¹³ ad castella Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam et Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. Ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est allocutus: ‘Plerosque omnium ordinum, milites, inter¹⁴ vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quintii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello in-exsuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. Quippe portæ sunt hæ, et unus, inter duo maria clausis omnibus, vel ut naturalis transitus est. Munitiones et locis opportunioribus tunc fuerunt, et validiores impositæ:¹⁵ exercitus hostium ille et numero major, et militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thracesque et Illyrii erant, ferocissimæ omnes gentes; hic Syri et Asiatici Græci sunt, levissima genera hominum^k et servituti

13 *Militum* Gron. Doujat. Crev.—14 *Ordinum milites inter* Gron. Doujat.—15 Vid. Not. Delph. inf. Gronovii conjecturam improbo. Doer. cujus nota est, ‘Quis enim in hac dura et moleste incedente oratione agnoscat Livium? Difficultas, quam pariunt voces *validiores impositæ*, tollitur, si recepta lectione plurimum codd. apud Drakenb. *impositi* pro *impositæ*, locum ita distinxeris: *munitiones et locis opportunioribus tunc* (in bello Macedonico) *fuerunt, et validiores impositi* (fuerunt) *exercitus*. *Hostium enim* (nempe Philippi) *ille* (exercitus) *et numero major cett.* Quod si vero lectio *impositæ* a manu Livii

NOTE

ⁱ *Munitiones et locis opportunioribus tunc fuerunt, et validiores impositæ*] Variant hic admodum lectiones. Hæc vulgata ex codice Moguntino est. Andreas et priores sic ediderant: *munitionibus tunc fuerunt, et validioribus impositi exercitus hostium locis: exercitus ille, &c.* Reginus major, qui Jo. Mureti fuerat, sic habet: *munitioribus tunc fuerunt et validioribus impositi exercitus hostium; ille numero, &c.* Colb. scribit *munitioibus*; cetera omnino similis. In Regio, qui antea Naudæi, legitur, *munitiores tunc fuerunt, et validiores impositi exercitus hostium*. Mihi probaretur præ cete-

ris quod secutus ex Andrea paululum immutato Gron. *munitioribus et tunc fuerunt et validiores impositi exercitus hostium locis*: nisi quod Philippi adversus Quintium unus in pugna ad Aoum exercitus fuerat, non plures. Itaque receptæ ex Moguntino scripturæ standum censeo: *validi* quidem nomen simpliciter hominibus sæpius quam locis: sed et his aliquando tribuitur a priscis scriptoribus. Sallust. ‘validum oppidum’ dixit: Tacit. ‘validiores provinciae.’ Noster l. xxxix. ‘validam urbem.’

^k *Levissima genera hominum*] Syri raro servare fidem dicuntur apud Vo-

nata. Rex ille bellicosissimus, exercitatus jam inde ab juvenia finitimis Thracum atque Illyriorum et circa omnium accolarum bellis; hic, ut aliam omnem vitam omittam,¹⁶ is est, qui, cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hybernorum gesserit, quam quod amoris causa ex domo privata, et obscuri etiam inter populares generis, uxorem duxit, et novus maritus, velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speique ejus in Ætolis fuit, gente vanissima et ingrattissima, ut vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, et in seditione ipsi inter se sunt; et cum Hypatam tuendam Heracleamque depoposissent, neutram tutati,¹⁷ refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus, nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante regione ea, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes; ne ante fauces quidem saltus, ut quondam Lacedæmonios fama est, sed intra penitus retractis castris. Quod quantum interest ad timorem ostendendum, an muris alicujus urbis obsidendum sese incluserit?^k Sed neque Antiochum tuebuntur angustiae,¹⁸ nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. Satis undique provisum atque

^k Quod perinde valet ad prodendum metus indicium, ac si urbis alicujus mœnibus se inclusisset obsidionem toleraturus, quod acie congredi non auderet.

profecta sit, post impositæ vox copiae excidisse videtur; qua recepta omnia plana ac manifesta erunt.' *Doering*.—16 *Sileam* Gron. *Doujat*. *Crev.*—17 'Vox pars, e Mog. interposita post *tutati*, non comparet in Mss. nostris, et jure deleri monstravimus ad lib. III. 37.' *J. F. Gron.*—18 *Angustiae* del.

NOTÆ

pisum in Aurel. quod probant frequentes sub Selencidis motus ac defectiones ab uno in alium prope con-

tinuæ apud Diodorum, Josephum, Justinum.

præcautum¹⁹ est, ne quid adversus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare, (quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo ante, nunc ab Ætolis et ab Antiocho liberare,) neque ea tantum in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regiis castris sunt, sed illum quoque omnem apparatus, qui in dies ab Epheso expectatur, prædæ futurum; Asiam deinde Syriamque et omnia usque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos.²⁰ Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare Rubrum^m Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit, et omne humanum genus secundum Deos nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos paratæ animos, ut crastino die, bene juvantibus Diis, acie decernamus.'

18. Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaque parant.ⁿ Luce prima, signo pugnae proposito, instruit aciem consul arcta fronte, ad naturam et angustias loci. Rex, postquam signa hostium conspexit, et ipse copias eduxit.¹ Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos Sarissophoros² appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitio-

////////

Gron.—19 'Ita cod. Mog. et Gaertn. *anteque præcautum* reliqui Mss. et edd. ante Mog. Forte rectius, quia facilius illud, quam hoc a librariis substitui poterat.' *Rupert.* *Antequè* Gron. Doujat. Crev.—20 '*Aperturis* conj. Gron. ut referatur ad præcc. 'in præmium vestrum cessura.' *Rupert.*

NOTÆ

¹ *Provisum atque [anteque] præcautum*] Sic scripti: nec novum omni-
no præpositionem 'ante' cum verbis
ex ejusdem significationis alia præpo-
sitione compositis conjungi, observat
Gron. ex Cicer. in orat. pro Planc.
'providentem ante et præcaventem
nunquam certe movebunt.' Et ex
Nostro lib. XL. 'ferox interim fœmi-
na ad multo ante præcogitatum re-
voluta facinus.'

^m *Ad mare Rubrum*] Eo nomine
Delph. et Var. Clas.

complectebantur veteres ulteriorem
etiam oceanum ad orientalem Indi-
am.

ⁿ *Arma telaque parant*] *Arma* hic
sunt quæ corpori adhærent: *tela*,
quæ jaciuntur.

^o *Sarissophoros*] Sic dicebant saris-
sis armatos, quæ longiores hastæ Ma-
cedonum proprie erant. Quod autem
Macedones inter Antiochi copias
memorantur, hi non proprie ita di-
cuntur quod in Macedonia nati, sed

Livius.

9 N

nes constituit. His ab sinistro cornu jaculatorum sagittariorumque et funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. Ab dextro Macedonibus³ ad ipsum munimentorum finem, qua loca usque ad mare invia palustri limo et voraginibus claudunt, elephantos cum assueto præsidio posuit; post eos, equites; tum, modico intervallo relicto, ceteras copias in secunda acie. Macedones, pro vallo locati, primo facile sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus; multum adjuvantibus, qui ex loco superiore fundis, velut nimbium, glandes et sagittas simul ac⁴ jacula ingerebant. Deinde, ut major, nec jam toleranda vis hostium inferebat se, pulsus loco intra munimenta, subductis ordinibus, concesserunt: inde ex vallo prope alterum vallum, hastis præ se objectis, fecerunt. Et ita modica altitudo valli erat, ut et locum superiorem ad pugnandum suis præberet, et propter longitudinem hastarum subjectum haberet hostem. Multi, temere subeuntes vallum, transfixi sunt; et aut incepto irritum recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab iugo Callidromi, dejectis inde Ætolis et magna ex parte cæsis, (incautos enim et plerosque sopitos oppresserat,) super imminentem castris collem apparuisset.

19. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta et Rhoduntiam,⁵ nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones quique alii in castris regiis erant primo, dum procul nihil aliud, quam turba et agmen, apparebat, Ætolos credere, visa procul pugna, subsidio venire. Ceterum, ut primum signaque et arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut, abjectis

1 *Educit* Kreyssig.—2 *Sarissophorus* plures Mss. teste Rupert.—3 ⁴ Possumus carere τῶν Macedonibus, et ante τὸ ab dextro intelligere his, a fronte præcedentis membri, ubi positum est. J. F. Gron.—4 *Et* Gron. Doujat. Crev.

NOTE

quod ex Macedonum Alexandro primum, deinde Selenco in Asia militantium posteris essent, vel eorum disciplinam æmularentur, quamvis in

Syria nati, sive sub ditione Syriæ regum: unde Syro-Macedones proprie appellati.

armis, fugerent. Et munimenta sequentes impediunt, et angustiae vallis, per quam sequendi erant, et maxime omnium,⁶ quod elephanti novissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se majorem, quam in prælio, edentibus. Aliquantum temporis et direptio castrorum tenuit. Scarphiam⁷ tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfecit, in castra reverterunt; quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis, Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectum, fuerant. Consul, noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex,¹ ut qui non ante, quam Elatiæ, ab effuso constiterit cursu; ubi primum reliquiis pugnæque et fugæ collectis, cum perexigua manu semiermum militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ assecutus non est, sed⁸ magnam partem agminis, aut lassitudine subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt: nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit; etiam ex decem millibus militum, quos, Polybio auctore, trajecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. Quid si

¹ *Antiochus fugiens aliquantum anteceperat iter.*

5 *Rhodontium* edd. ante Sigon.—6 ‘*Tò omnium primum dedit Aldus ex cod. Mogunt. in ceteris codd. omnibus hæc vox exulat.*’ *Doering.*—7 Vid. Not. Delph. inf. *Lilæum* edd. ante Sigon. *Scarpheam* Kreyssig.—8 ‘*Illud sed*

NOTÆ

P *Scarphiam*] In scriptis quos vidi, est, *Carpeiam* tamen eo die consecuti sunt hostem: unde certa conjectura Sigonii ex Appian. ducta fecit *Scarphiam*, quæ Locrorum Epicnemidiorum urbs fuit maritima, Thermopylis ad austrum vicina. Glareanus snb-

stitnerat *Lilæum*. Et Lilæa quidem Phocidis oppidum fuit: sed ea sub Parnasso in Dorum et Locrorum Ozolarum confinio longius a Thermopylis quam ut eo perveniri uno die potuerit.

Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnae, ab incursu Ætolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.⁹

20. Consule per Phocidem et Bœotiam¹⁰ exercitum ducente, conscia defectionis civitates cum velamentis ante portas stabant,⁸ metu ne hostiliter diriperentur. Ceterum per omnes dies haud secus, quem in pacato agro, sine vexatione¹¹ ullius rei agmen processit, donec in agrum Coronæum ventum est. Ibi statua regis Antiochi, posita in

eleganter, ut passim, abest a Mss. et antt. edd.' *J. F. Gron.*—9 Vid. Not. Delph. inf.

10 Vid. Not. Delph. inf.—11 *Violatione* Gron. Doujat. Crev. Doer. c. Drak. Mox agmine proc. Gron. Doujat. et deinde Crev. habet *Coroneum*.

NOTÆ

⁹ *Romanorum centum quinquaginta ... interfecti sunt*] Editiones antiquæ, *Romanorum centum quinquaginta interfecti sunt*. Auget aliquantum hunc numerum codex Moguntinus: *Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnae; ab incursu Ætolorum se tuentes, non plus quinquaginta interfecti sunt*. Quod additamentum Gronov. spernendum negat: sic enim fiet numerus ducentorum, quos Appianus refert interemptos, nimirum centum quinquaginta in prælio, et quinquaginta in castris incursu Ætolorum tentatis.

¹ *Per Phocidem et Bœotiam*] In Regio majori perperam scriptum est *per Hœlidem Bœotiæ*: in minori *per Æolidem Bœotiæ*: quod rectum puto; nam hic tractus ab Æolo Hellenis filio, qui regnum in Thessalia, Bœotia, vicinisque regionibus obtinuit, Æolidis nomen priscis temporibus habuit; ejusque incolæ, adhuc tempore Strabonis, Æoles appellabantur ipso teste, initio lib. viii. atque ab

horum migratione Æolis dicta Minoris Asiæ regio Ioniæ vicina, colonia Æolum a Penthilo aliisque Orestis liberis eo deducta, quemadmodum idem observat lib. xiii. Vide et Pausan. in Bœoticis. Hæc cum non adverterent interpretes, pro *Æolidem Bœotiæ*, quæ sic dicitur ad discrimen Asiaticæ, scripserunt *per Phocidem et Bœotiam*; quæ correctio non absurda nititur ratione, cum certum sit Bœotiæ conterminam esse Phocidem; sed venienti a Thermopylis prior occurrit Bœotia, deinde Phocis; et ager Coronæus, de quo statim agitur, in Bœotia est, ac circa Phocidem.

⁸ *Cum velamentis ante portas stabant*] Nomine velamentorum intelliguntur supplicum vittæ, his enim velabant manus: unde apud Virgil. ii. Æneid. 'Præferimus manibus vittas et verba precantum': itemque apud Ovid. i. Metamorph. 'velamenta manu prætendens supplice:' et apud Tacit. xix. Annal. 'mox velamenta et infulas promuris ostendunt.'

templo Minervæ Itoniæ,^t iram accendit; permissumque militi est, ut circumjectum templo agrum popularetur. Deinde cogitatio animum subiit, cum communi decreto Bœotorum posita esset statua, indignum esse, in unum Coronensem agrum sævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus decem naves regiæ cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. Eo gravis vulneribus Alexander Acarnan, nuntius adversæ pugnæ, cum perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum¹² Eubœæ^u petierunt. Ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Cenæo Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, trajecit. Per eosdem dies A. Atilius, præfectus Romanæ classis, magnos regios comneatus, jam fretum, quod ad Andrum insulam est, prætervectos, excepit; alias mersit, alias cepit naves. Quæ novissimæ¹³ agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Piræeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti et Atheniensibus et aliis ejusdem regionis sociis divisit.

21. Antiochus, sub adventum consulis a Chalcide profectus, Tenum¹⁴ primo tenuit: * inde Ephesum transmisit.

////////

—12 *Ceneum* edd. ante Sigon.—13 All. inter quos Kreyssig. *novissimi*, prob. Crev.

14 ' Sic recte pro vitiosa lectione *Tenedum* jam Glar. legendum esse vidit.'

NOTÆ

^t *Minervæ Itoniæ*] Fuit celeberrimum Minervæ Itoniæ templum in Thessalia ad Curalium amnem, qui in Peneum fluit apud Itonem oppidum Metropolitani agri: inde aliud fenum, eidem munimi dicatum in Bœotia apud Cheroneam, nomen sumpsit.

^u *Cenæum* [*Cæneum*] *Eubœæ*] Monet Sigon. scribendum *Cenæum*. Est

promontorium, Eubœæ maxime occidentale, in Maliacum prominens sinum, contra Scærophiam Locrorum. Nunc *Capo Litar* Sophiano, vel potius *Canala*, ut Niger testatur.

* *Tenum primo tenuit*] Cycladum una est Tenos, insularum Ægæi maris, media inter Andrum et Myconem. Hodie *Tina* vocatur, teste Soph.

Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum, appropinquante eo, Aristoteles, præfectus regis, urbe excessisset: et ceteræ urbes in Eubœa sine certamine traditæ, post paucosque dies,¹⁵ omnibus perpacatis, sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria, laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem, quæ gesta essent, senatus populusque Romanus haud dubio auctore¹⁶ sciret, Romam misit. Is a Creusa (Thespiensium emporium^y est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit: a Patris Corycyram usque Ætoliæ atque Acarnaniæ littora legit, atque ita ad Hydruntum Italiæ^z trajecit. Quinto die inde pedestri itinere^a Romam ingenti cursu pervenit. Ante lucem ingressus Urbem, a porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is prima luce senatum vocavit.¹⁷ Quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus ante a consule dimissus, cum adveniens audisset, prægressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quæ gesta essent. Duo inde legati jussu senatus in concionem sunt producti, atque ibi eadem, quæ in senatu, de rebus in Ætolia^b gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est, et ut quadraginta hostiis majoribus prætor, quibus Diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies et M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante prætor in¹⁸ Hispaniam erat profectus, ovans Urbem est ingressus: argenti bigati præ se tulit centum triginta millia,^c

Doering.—15 *Paucosque per dies* Gron. Donjat. Crev.—16 ‘J. F. Gron. tentabat per quem...haud dubium auctorem, probante Crev. sed bene se habet nostra lectio.’ *Doering.*—17 ‘*In senatum vocavit* VII. Mss. prob. Gron.’ *Rupert.*—18 *Add. ulteriorem* Gron. Donjat. Crev. et mox habent cæd. *centum et triginta.*—

NOTÆ

paretque Venetis in media Turcarum ditione.

^y *Thespiensium emporium*] Urbs Bœoticiæ fuit Thespiæ in confinio Megaridis sub Helicone, haud procul sinu Corinthiaco; nunc *Thespe* vocatur, estque vici instar. Ejus portus Creusa.

^z *Ad Hydruntum Italiæ*] Plut. in

Catone Brundisium trajecisse vult.

^a *Pedestri itinere*] Non opponitur equestri hoc pedestre iter, sed maritimo.

^b *In Ætolia*] Non in provincia, sed in terris, seu ditione Ætolorum Thesalica.

^c *Argenti bigati præ se tulit centum triginta millia*] Duo et quinquaginta

et extra numeratum ¹⁹ duodecim millia pondo argenti; ^d auri pondo centum viginti septem. ^{20 e}

22. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmisit, 'ut tunc saltem, experti regiam vanitatem, resipiscerent, traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu furoris sui, seu erroris venia. Et ceteras ¹ Græciæ civitates defecisse eo bello ab optime de se meritis Romanis; sed, quia post fugam regis, cujus fiducia officio decessissent, ² non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoque, quanquam non secuti sint regem, sed arcessierint, et duces belli, non socii, fuerint, si pœnitere possint, posse et incolumes esse.' Ad ea cum pacati nihil responderetur, appareretque, armis rem gerendam, et, rege superato, bellum Ætolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam movit, eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Ætæ montis; ipsa in campo, arcem imminens loco alto et undique præcipiti habet. Contemplatus omnia, quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi urbem constituit. A flumine Asopo, ^{3 f} qua et gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit: arcem extra muros, ^g quæ ⁴ frequentius prope, quam urbs, habitabatur, Ti. Sem-

19 Numerum Donjat.—20 ^d Per eosdem dies et M. Fulvius . . . viginti septem: eadem, et iisdem verbis, repetuntur cap. 39. pr. unde ea ed. Frob. a. 1531. et proximæ ad Curion. prorsus, sed temere, omiserunt. ^e Rupert.

1 Ceteræ Gron. Crev.—2 All. ab officio dec. et Gron. malebat discessissent.—3 Asoto edd. ante Sigon.—4 Vid. Not. Var. 'Quatuor illa verba arcem extra muros, quæ non leguntur in Mss. et edd. antt. ante Mogunt. at mox in urbe pro urbs; unde leg. partem, qua extra muros frequentius prope, quam in

NOTÆ

millia librarum nostratium.

^d Et extra numeratum [numerum] duodecim millia pondo argenti] Efficit hæc summa, ad Francicam monetam redacta, quadringenta triginta quatuor millia librarum.

^e Auri pondo centum viginti septem] Gall. soixante et onze mille cent vingt livres.

^f A flumine Asopo] Thessalicus hic est Asopus, qui in sinum Ætæum sive Maliacum sub Thermopylis influit, nomenque vetus adhuc servat.

^g Arcem [partem qua] extra muros] Sic ex certissima emendatione Gronovii restituimus pro arcem extra muros, quæ. J. Clericus.

pronio Longo oppugnandam dedit: a^s sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium; ab altero amniculo, quem Melana^h vocant, adversus Dianæ templum, Ap. Claudium opposuit. Horum magno certamine^m intra paucos dies turres arietesque et alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur: et cum ager Heracleensis, paluster omnis frequensque proceris arboribus, benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat; tum, quia refugerant intra mœnia Ætoli, deserta, quæ⁶ in vestibulo urbis erant, tecta, in varios usus non tigna modo et tabulas, sed laterem quoque et cæmenta et saxa variæ magnitudinis, præbebant.

23. Et Romani quidem operibus magis, quam armis, urbem oppugnabant: Ætoli contra armis⁷ se tuebantur. Nam, cum ariete quaterentur muri, non laqueis,⁸ ut solet,ⁱ exceptos declinabant ictus; sed armati frequentes,^k quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. Fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: et ipsi, cum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus

^m *His certatim rem promoventibus.*

////////

urbe, habitabatur; Gron. probb. Dnk. Crev. et Drak. Emendationi favent verba cap. 24. 'pars una' (ipsius urbis, at suburbium) 'in qua ædificia extra urbem,' cet. Sed ex eodem cap. mihi potius leviori mutatione legendum videtur *arcem extra muros, qua (parte) frequentius prope, quam in urbe, habitabatur.* Rupert. *Partem, qua Doer. partem extra* Kreyssig. Vid. Not. J. Cler. inf.—5 *A del.* Gron. Doujat.—6 *Deserta* Gron. Doujat.

7 'Post armis Gron. excidisse putabat magis quam mœnibus; et mox erumpebant post armati frequentes. Sed nil forte mutandum præter voc. armati, pro quo reposuerim tormenta.' Rupert.—8 'Male ab iis, qui rem non capeant, pro laqueis, receptum est jaculis. Mox sunt, qui legant, ut solent.' Doe-

NOTE

^h *Melana*] Plures sunt hujusce nominis amnes, a nigro colore sic appellati. Hic ad Heracleam in Thesaliæ finibus versus Locros.

ⁱ *Non laqueis, ut solet*] Quis esset horum laqueorum usus explicat apud Sigon. Vitruvius lib. iv. cap. 23. 'alii captos arietes per multitudinem hominum de muro in obliquum

trahunt, et cum ipsis testudinibus evertunt.'

^k *Sed armati frequentes*] Addit Gron. verbum *erumpebant*; quo addito, magis perspicua phrasis reddi videtur: verum non aliter intelligi possunt Ætoli arietum ictus armis impediisse quam per eruptiones.

erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, et frequentes et impigre fecerunt: in dies deinde, pauciores et segnius. Etenim, cum multis urgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigiliæ conficiebant; Romanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Ætolos propter paucitatem eosdem¹ dies noctesque assiduo labore urente.^{9m} Per quatuor et viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversus quatuor e partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Cum fatigatos jam Ætolos sciret consul et ex ratione temporis, et quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium iniit. Media nocte receptui signum dedit, et ab oppugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit. Inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Ætoli non continuandæ oppugnationis, quæ et ipsos affecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant; nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant.

24. Consul, cum nocte media intermisisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi aggressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites signumque expectantes jussit, ad eaⁿ in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Ætoli pars sopiti affecta labore ac vigiliis corpora

//////////

ring.—9 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

¹ *Eosdem*] Refer ad Ætolos obsesos.

^m *Assiduo labore urente*] Sic ex plerisque scriptis Gron. et olim editi: vulgo ex Sig. *urgente*. Utrumvis malueris, parum errabis: et ‘bello uri’ sæpe apud Nostrum legitur, veluti

lib. xxvii. ‘quos et Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat:’ et eodem lib. ‘Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur.’

ⁿ *Ad ea*] Loca.

ex somno moliebantur;¹⁰ pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transcendere conantur; partim scalis ascensus tentant. Adversus quos undique ad opem ferendam occurrunt¹⁰ Ætoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: sed, qui oppugnarent, intenti signum expectabant; defensor nemo aderat. Jam dilucescebat, cum signum consul dedit; et sine ullo certamine partim per semiruta,¹¹ partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor, index capti oppidi, est exauditus, undique Ætoli, desertis stationibus, in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt; non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles, coërcitus in tot receptis¹² ex potestate hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites cum in duas divisisset partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem^p jussit, quæ, fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat; sed adeo prope geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem possint: cum dimidia parte militum¹³ consul, ab urbe escensurus in arcem, signum ab iis, qui ab tergo in rupem evasuri erant, expectabat. Non tulere, qui in arce erant, Ætoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum, et fractis jam animis, et nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam; utpote congregatis

¹⁰ Ægre excitabant et movebant.

////////

10 In quibusdam librr. vett. legitur *concurrunt*.—11 Vid. Not. Delph. inf.
—12 Conj. Drak. *ereptis*. Mox *ex potestate* del. Crev.—13 *Militum parte*

NOTÆ

° *Partim per semiruta* [erutos] Ita est in Moguntino, ex quo Aldus aliique edidere: quæ tria verba in plerisque manu exaratis desiderantur: pro his scribit Gron. *partim prorutos*; refer ad verbum transcendere: sed quidni *per erutos* in urbem transcen-

sum fuerit? Nec novum apud Nostrium idem verbum ad diversa referri, quæ non eandem constructionem desiderare viderentur.

^p *Circumduci ad rupem*] Ascendendo scilicet per circuitum eniti ad rupem.

foeminis puerisque et imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri, multitudinem tantam posset. Itaque, ad primum impetum abjectis armis, dediderunt sese. Traditus inter ceteros princeps Ætolorum Damocritus est, quî principio belli decretum Ætolorum, quo arcessendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti responderat: 'In Italia daturum, cum castra ibi Ætoli posuissent.' Ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.¹⁴^q

25. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule, redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque, quod morbo impeditus bello non interfuisset, congressus. Inde diversi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. Intersunt septem millia ferme passuum; et quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eam maxime despectat, oppido qua breve intervallum videtur, et omnia in conspectu sunt. Cum enise,¹⁵ velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem ac noctem aut in operibus, aut in præliis essent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere et vineis et omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant,^r et in asperis locis silex sæpe impenetrabilis

//////////

Gron. Donjat. Crev. Mox *ascensurus* Donjat. Crev.—14 '*Traditus fuit* (sc. Damocritus) ex emend. Freinsh. et primis edd. pro *traditum fuit*.' Rupert.

15 'Ita e plerisque Mss. et edd. antt. restitui auctore Benedicto in Obs. ad Livium Torg. 1804. Gelenius, Gron. [Donjat.] Drak. [Doer.] e cod. Mog. edidit et quia Lamia cum posita . . . ea maxime despectat oppidum, qua . . . sunt; cum enise cet. A nobis nondum perspicua ac vera lectio restituta; et forte leg. *oppidis qua breve* (vii. mill. pass.) *intervallum panditur*, (inter Lamiam Heracleamque) et (etiam) *mœnia in conspectu sunt* sc. Lamiae Heracleensibus, et Heracleæ Lamianis. Sic omnia referenda sunt ad situm et propinquitatem urbium.' Rupert. Apud Crev. legitur *tum regionem eam maxime despectat, oppido quam breve intervallum videtur*; et legitur apud Kreyssig. *tum regionem maxime Etæ spectat, oppido quam, &c.*

NOTÆ

^q *Traditus fuit*] Sic recte Freinshemius, ut Damocritus traditus Romanis significet ipsis majus gaudium, seu majori gaudio fuisset, quam ipsa urbs Heraclea capta.

^r *Cuniculis oppugnabant*] Ideo subterraneis cuniculis cogebantur Macedones uti, quod omnes eorum supra terram molitiones sub oculis essent oppidanorum, qui omnibus eorum

ferro occurrebat. Et, cum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent; haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius, quam sibi, dedituri essent, suamque gratiam consul^s in obsidione liberanda facturum esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuntius venit, ut oppugnatione absisteret: 'æquius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Ætolis, præmia victoriæ habere.' Ita recessum ab Lamia est, et propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt.^o

26. Paucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus Ætoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt; inter quos et Thoas idem, qui antea,¹⁶ missus est. Mandata erant, ut ab rege peterent, primum, ut ipse, coactis rursus terrestribus navalibusque copiis, in Græciam trajiceret; deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam et auxilia mitteret. 'Id cum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere, Romanos, omni cura vacuos, cum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam trajicere.' Vera erant, quæ dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in præsentia pecuniam, quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria navaliaque affirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, et ipsum haud invitum morantem, ut exactor præsens promissorum adesset.

27. Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum; et post paucos dies, quam ad bellum renovandum

^o *Lamienses per cladem Heracleæ proprium damnum vitarunt.*

16 *Qui et antea Gron. Doujat. Crev.*

NOTÆ

operibus facile occurrere potuissent.

^s *Suamque gratiam consul] Gall. que le consul en voudroit avoir tout le gré, et*

voudroit que les assiégés lui eussent l'obligation de leur délivrance.

acciendumque¹⁷ regem in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, cum alia sibi prævertenda esse^t dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem induciis, et L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit;¹⁸ ei, quæ secum acturi fuissent, exponere, et si quæ vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerunt,^p consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. His parantibus antiqua foederum ordiri^q ¹⁹ meritaque in populum Romanum, ‘Absistere iis,’ Flaccus jussit, ‘quæ ipsi violassent ac rupissent. Confessionem iis culpæ magis profuturam, et totam in preces orationem versam.’^u Nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. Et se suppliciter agentibus iis affuturum,²⁰ ^x et apud consulem, et Romæ in senatu. Eo quoque enim mittendos fore legatos.’ Hæc una via omnibus ad salutem visa est, ‘ut in fidem se permetterent Romanorum.’ Ita

^p *Præsente et quasi præsidente Flacco.*

^q *Proferre quæ ad vetera fœdera pertinebant.*

17 *Accipicndumque* edd. ante Gron.—18 ‘Post *jussit* excidissee videtur et.’ Rupert.—19 ‘In aliis libris legitur *parantibus iis*; et e cod. Mog. post *antiqua* additur *jura*: sed hoc abest a Mss. et vett. edd., poëticaque amat Livius. Quo etiam pertinet *ad ordiri*; quod tamen cum *parantibus* junctum non satis fortasse placebit. Ablativi, quamvis *jussit* sequatur, nos minus offendunt, quam Bauer.’ Rupert. *Parantibus iis* Gron. Doujat. Crev.—20 *Et suppliciter agentibus iis se affuturum* Gron. Doujat. Crev. Vid. Not. Delph. inf.

NOTE

^t *Prævertenda esse*] Gallice, *Leur ayant dit qu’il avoit bien d’autres choses à faire avant cela.*

^u *Et totam in preces orationem versam*] Magisque ipsis profuturum, si orationem suam omnem verterent in preces.

^x *Et se suppliciter* [*Et suppliciter agentibus iis* [*se*] *affuturum*] In scriptis qui penes me, Regiis dnobus et Colb. constanter legitur absque pronomine, *et suppliciter agentibus iis pro-*

futurum, et apud consulem, et Romæ in senatu; receptam lectionem snadet quod dicitur cap. 28. sub finem, ‘indicias Ætolis datas petente pro eis Flacco.’

^y *Ut in fidem se permetterent Romanorum*] Aliud fidei se committere, aliud se dedere: deditionis enim pactum omnia subicit potestati victoris, salutem quoque ipsam eorum qui se dedunt.

enim et illis violandi supplices verecundiam se imposituros; et ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.'

28. Postquam ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem et varie ad mitigandam iram victoris compositam ita ad extremum finivit, ut diceret, 'Ætolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere.' Id consul ubi audivit: 'Etiam atque etiam videte,' inquit, 'Ætoli, ut ita permittatis.^o Tum decretum Phæneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. 'Quando ergo,' inquit, 'ita permittitis, postulo, ut mihi Dicæarchum civem vestrum et Menestam¹ Epirotam,' (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat,) 'et Amyndrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.' Prope dicentem interfatus Romanum Phæneas,² 'Non in servitutem,' inquit, 'sed in fidem tuam nos tradidimus; et certum habeo,³ te imprudentia labi, qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non sint.' Ad hæc consul, 'Nec, Hercle,' inquit, 'magnopere nunc curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant; dum ego more Romano imperium inhibeam in deditos^{4 2} modo decreto suo, ante armis victos. Itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri vos jam jubeo;' afferrique catenas, et circumsistere lictores jussit. Tum fracta Phæneæ ferocia Ætolisque aliis est; et tandem, cujus conditionis essent, sensere, et, 'se quidem,' Phæneas, 'et qui adsint Ætolorum, scire facienda esse, quæ imperentur,' dixit; 'sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus

////////

¹ *Menetam* et *Menestem* quidam Mss. et edd. inter quos Gron. Doujat. Crev. habent *Menetam*.—² Edd. ante Sigon. carent τῶν *Phæneas*.—³ All. *per*.

NOTE

² *More Romano imperium inhibeam* [*id habeam*] *in deditos*] Gron. scribit, *imperium inhibeam*, id est, exerceam: sed sufficit quod imperium habeat, ut eo uti possit: mos autem vetustus Romanorum hac in re explicatur a

Nostro lib. xxviii. c. 24. 'mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus jungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dedidisset.'

esse. Ad id petere, ut decem dierum inducias daret.' Pe-
tente Flacco pro Ætolis, induciæ datæ; et Hypatam redi-
tum est. Ubi cum in consilio⁵ delectorum, quos Apocle-
tos vocant, Phæneas, et quæ imperarentur, et quæ ipsis
prope accidissent, exposuisset; ingemuerunt quidem prin-
cipes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant,
et ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad conci-
lium.

29. Postquam vero omnis coacta multitudo eadem illa
audivit, adeo sævitia imperii atque indignitate exasperati
animi sunt, ut, si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari
potuerint ad bellum. Ad iram accedebat⁶ et difficultas
eorum, quæ imperarentur: 'quonam modo enim utique
regem Amyndrum se tradere posse?' Et spes⁷ forte ob-
lata, quod Nicander, eo ipso tempore ab rege Antiocho
veniens, implevit expectatione vana multitudinem, terra
marique ingens parari bellum. Is duodecimo die,⁸ quam
conscenderat navem, in Ætoliam, perfecta legatione, re-
diens Phalara⁹ in sinu Maliaco tenuit. Inde Lamiam
pecuniam cum devexisset, ipse cum expeditis vespera
prima^a inter Macedonum Romanaque¹⁰ castra medio agro,
dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit
Macedonum, deductusque ad regem est, nondum convivio
dimisso.^b Quod ubi nuntiatum est, velut hospitis, non
hostis, adventu motus Philippus, accumbere eum epula-
rique jussum,¹¹ atque inde, dimissis aliis, solum retentum,
ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Ætolorum

suasum habeo.—4 Vid. Not. Var. et Not. Delph. inf.—5 Concilio Gron. Dou-
jat. Mox, unus codex, pluresque edd. vett. habent *Apocletus*, ut testatur
Rupert.

6 'In quibusd. codd. apud Drakenb. legitur *accendebat*; unde Drakenb.
legendum fortasse esse conjicit *Iram accendebat*.' Doering.—7 *Imperarentur*:
(*quonam modo . . . posse?*) et *spes*, &c. Doer. Kreyssig.—8 *Duodecimo is die*
Kreyssig.—9 *Phaleram* Gron. Doujat. ut sup. xxxv. 43.—10 Cod. Mog. Ro-
manorumque.—11 *Jussit* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^a *Vespera prima*] Gall. sur l'entrée
de la nuit.

^b *Nondum convivio dimisso*] Gall.
qui étoit sur la fin du repas.

prava consilia atque in ipsorum caput semper recidentia accusavit, qui primum Romanos, deinde Antióchum in Græciam adduxissent. ‘Sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quam corrigi, possint, oblitum se, non facturum, ut insultet adversis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adversus se odia debere, et Nicandrum privatim ejus diei, quo servatus a se foret, meminisse.’ Ita datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

30. M'. Acilius, vendita aut concessa militi circa Heraclæam præda, postquam nec Hypatæ pacata esse consilia, et Naupactum concurrisset Ætolos, ut inde totum impetum belli sustinerent, audivit; præmisso Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Ætam ascendit, Herculi que sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale¹² corpus ejus Dei sit crematum,^c appellant. Inde toto exercitu profectus reliquum iter satis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem^d est ventum, (mons est altissimus inter Callipolin¹³ et Naupactum,^e) ibi et jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, et homines vexati. Et facile¹⁴ apparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, ut clau-

12 ‘Thnan. *pyram, ibi mortale, extincto τῶ quod.* Et sic Voss. apposito in margine, ‘al. ubi.’ Itaque vel hoc videtur admittendum, vel, si mavis, corriges *Pyram (ibi mortale corpus ejus Dei fuit crematum) appellant.*’ Jac. Gron.—13 Glarean. ant *Callidromum*, ant *Chalcidem* reponendum putat.—14 *Id fa-*

NOTE

^c *Pyram, quod ibi mortale corpus ejus Dei sit crematum*] Nota est fabula Herculis, qui cum vestem, Nessi centauri sanguine illitam, atque a Deianira uxore, sic mariti amorem in se vertendum a centauro persuasa, missam, sacrificatrus induisset, vi veneni illius in eum furorem adactus memoratur, ut constructo rogo sese combusserit: post mortem vero in Deorum numerum relatus est.

^d *Ut ad Coracem*] In Ætolia esse hunc montem hinc patet. Maximum Ætolix Strabo appellat; Ptolemæus inter Callidromum ponit et Parnasum.

^e *Inter Callipolin et Naupactum*] Hujus Callipolis Ætolix vix alibi mentio, præterquam apud Appianum, qui hunc Livii locum imitatus videtur.

deret transitum, insédisset. Tum quoque vexato¹⁵ exercitu, ad Nanpactum descendit, et, uno castello adversus arcem posito, ceteras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsegit: nec minus operis laborisque ea oppugnatione, quam Heracleæ, habuit.

31. Eodem tempore et Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilii eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ civitates, Messene et Elis, extra concilium Achaicum erant; cum Ætolis sentiebant.¹⁶ Elei tamen, post fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum lenius responderant, ‘dimisso præsidio regio, cogituros se, quid sibi faciendum esset.’ Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum; trepidique rerum suarum, cum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quintium, auctorem libertatis, miserunt, qui nuntiarent, Messenios Romanis, non Achæis, et aperire portas, et dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quintius, a Megalopoli¹⁷ ad Diophanem prætorem Achæorum misit, qui extemplo reducere¹⁸ eum a Messene exercitum et venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes, et, soluta obsidione, expeditus ipse, prægressus agmen, circa Andaniam,⁸ parvum oppidum, inter Megalopolim Messenenque¹⁹ positum, Quintio occurrit; et,

cile Gron. Doujat. Crev.—15 ‘Tam conj. Gron. minus apte; ut et lectio edd. ant. *Tum ergo v.*’ Rupert.

16 ‘Orationis nexus quodammodo juvatur lectione, quæ est in vet. editt. *Etenim duæ civitates, Messene et Elis, quæ extra concilium Achaicum erant, cum Ætolis sentiebant.* Sed *τὸ quæ*, ut testatur Drak. in nullo codice comparat.’ Doering.—17 *Megalopolim* legendum omnino putat Sigon. Vid. Not. Var. Mox *Diaphanem* edd. ante Sigon.—18 *Deducere* mavult Duk.—19 *Messenem*

NOTÆ

^f *Profectus Quintius, a Megalopoli*] In hanc lectionem consentiunt exarati quos vidi; nec quicquam mutandum: est enim sententia satis aperta, nempe Quintium profectum Chalcide, (sive Euboica, sive Corinthiaca,) postquam Megalopolim Arcadiæ urbem perve-

nisset, inde ad Diophanem prætorem Achæorum, qui castra ad Messenam habebat, misisse.

⁸ *Circa Andaniam*] Messeniæ oppidum fuit Andania ad dextram Pami.

cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere exercitum jussit, nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exules reducerent, et Achæorum concilii essent. Si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum caveri²⁰ sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere jussit. Ibi, de Zacyntho^h intercepta per fraudem insula questus, postulavit, ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Ætoliæ liceret. Qua expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos conjunxit, Philippo ad munia¹ belli revocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit.

32. Is, post fugam ab Thermopylis Antiochi Amynandrumque a Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nuntiis, pecuniam² pactus, insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani. 'Non enim M'. Acilium consulem legionesque Romanas Diophani et Achæis ad Thermopylas pugnasse.' Diophanes adversus hæc purgare interdum sese gentemque; interdum de jure facti disserere. Quidam Achæorum et initio eam se rem aspernatos testabantur, et tunc pertinaciam increpitabant prætoris; auctoribusque iis decretum est, ut T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius, sicut adversantibus asper, ita, si³ cederes, idem placibilis. Omissa igitur contentione vocis

//////////

que Gron. Donjat. Mox pro *et, cum* conj. Rupert. qui *cum*.—20 *Cavere* Gron. Doujat. Crev.—1 *Munera* Kreyssig.

2 *Pecunia* edd. ante Sigon.—3 'A Mog. est. Prius edd. et scripti *asper*

NOTÆ

^h *De Zacyntho*] Insula Siculi, seu montorio ad occasum opposita: hodie *il Zante*: urbem habet cognominæ posita, et Chelonati Elidis pro-

nem cum arce.

vultusque, ‘Si utilem,’ inquit, ‘possessionem ejus insulæ censerem Achæis esse, auctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. Ceterum sicut testimonium, ubi collecta in suum tegumen est, tutam ad omnes ictus video esse, ubi exerit partes aliquas, quodcumque nudavit, obnoxium atque infirmum habere; haud dissimiliter vos, Achæi, clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea et jungere vobis, et juncta tueri facile; simul aviditate plura amplectendi⁴ hinc excedatis, nuda vobis omnia, quæ extra sint, et exposita ad omnes ictus esse.’ Assentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur.

33. Per idem tempus Philippus rex, proficiscentem consulem ad Naupactum percunctatus, si¹ se interim, quæ defecissent ab societate Romana, urbes recipere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe,⁵ cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent, dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiores etiam, quo justius irati erant, Romanorum^k expectabant. Turba erat ibi incondita regionum, qui, primo pauci in præsidio relictæ, postea plures, plerique inermes, ex prælio adverso fuga delati,⁶ nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. Itaque præmissis a Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingressum principum quidam urbe excesserunt; Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant et paucae naves Demetriade, quibus

////////

ira, ita si. Forte sicut advers. *asperior, ita, si, &c.* J. F. Gron.—4 In cod. Mogunt. legitur *appetendi*.

5 ‘Forte ope; et mox infestiorum.’ Jac. Gron.—6 ‘Supp. eo, vel aliud rei

NOTE

¹ *Si, &c.*] Pro an vellet.

^k *Romanorum*] Repete adventum.

præerat Isidorus: eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam¹ et Aperantiam^{7 m} et Perrhæbiæⁿ quasdam civitates recepit.

34. Dum hæc a Philippo geruntur, T. Quintius, recepta Zacyntho ab Achaico concilio, Naupactum trajecit; quæ jam per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur, et, si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterum, quanquam merito iratus erat Ætolis, quod solos⁸ obtrectasse gloriæ suæ, cum liberaret Græciam, meminerat, et nihil auctoritate sua motos esse, cum, quæ tum maxime⁹ acciderant, casura præmonens, a furioso incepto eos deterreret; tamen, sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ a se Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Ætolis, cœpit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quintium esse. Itaque, concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quanquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuvit, quicquam opis in se esse.¹⁰ Ceterum, postquam ad consulem venit: 'Utrum fefellit,' inquit, 'te, M'. Acili, quid

////////

conveniens: sed non habeo exemplum.⁷ Duk.—7 *Aperantiam* suspicator Gla-rean. corruptum nomen esse. Vid. Not. Var.

8 Malit J. F. Gron. *quos solos*.—9 *Mavult* Drak. *cum maxime*.—10 Edd. vett. *annuit*, *quidnam opis in se esset*. All. *quid in se opis esse*. Gron. Crev.

NOTÆ

¹ *Dolopiam*] Pindo monti subjecti ad meridiem Dolopes, Molossis ad septemtrionem, interjacente Tomaro monte: populi fuere Epiri, in confinio Thessaliotidis et Estiæotidis, inter Æthices ad occasum æstivum, et Athamanes ad ortum hybernum: eorum urbs Menelais: hodie regiuncula illorum dicitur *Onoblacha* Ortelio teste.

^m *Et Aperantiam*] Exiguus Epiri populus Aperantii ad Acheloi fontes, inter Molossos et Amphilochos ad oc-

casum, Athamanes ad ortum, Agræos ad meridiem, Dolopes ad boream, in Thessaliotarum confinio fuere.

ⁿ *Et Perrhæbiæ*] Fuere Perrhæbi populi per Thessaliam sparsi: sed hoc tempore circa Penei ostia inter Olympum et Pierium montes ad septemtrionem, atque Ossam ad meridiem: eorum tamen pars in Epiro fuit inter Dryopes ad septemtrionem, Athamanes ad occasum, Ætolos ad meridiem, Phocenses ac Dores ad ortum.

agatur? an, cum satis pervideas, nihil id magnopere ad summam rem ¹¹ pertinere censes? Erexerat expectatione consulem; et, 'Quin expromis,' inquit, 'quid rei sit?' Tum Quintius: 'Ecquid vides, te, devicto Antiocho, in duabus urbibus oppugnandis tempus terere, cum jam prope annus circumactus sit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solum urbes, sed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adjunxisse? Atqui non tantum interest nostra, Ætolorum opes ac vires minui, quantum, non supra modum Philippum crescere, et victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes ¹² Græciæ habere.'

35. Assentiebatur his consul: sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, occurrebat. Tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua paulo ante vociferati Ætoli fuerant, rediit. Ibi cum impensius orarent, ut misereretur gentis Ætolorum, exire aliquos ad se jussit. Phæneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. Quibus provolutis ad pedes, 'Fortuna,' inquit, 'vestra facit, ut et iræ meæ et orationi temperem. Evenerunt, quæ prædixi eventura. Et ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. Ego tamen, sorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. Mittite oratores ad consulem, qui inducias tanti temporis ¹³ petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. Ego apud consulem deprecator defensorque vobis adero.' Ita, ut censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationem consul; induciisque in diem certam datis, qua legatio

habent quiddam, &c.—11 Fallit . . . prouideas . . . rempublicam pertin. Gron. Donjat. Crev. Reipublicæ edd. ante Gron.—12 'Quædam edd. nondum tot urbes, quot Philippum gentes, prob. Gron. Sed adversantur Mss. et duæ urbes sunt Heraclea expugnata ac Naupactus obsessa.' Drake. Tot urb. quot P. gent. Gron. Donjat. Crev.

13 'Ita pro vulg. i. tantum t. recepi ex Ms. Lov. 3. et emend. Duk. qui jam monuit, tantum non posse adverbium esse pro solum, quia omnes induciæ tantum temporis sint, nec bene pro in tantum dici posse.' Rupert. Tantum

renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est, et exercitus in Phocidem missus. Consul cum T. Quintio ad Achaicum concilium Ægium trajecit.^o Ibi de Eleis et de ¹⁴ exulibus Lacedæmoniorum restituendis actum: et neutra perfecta res, quia suæ gratiæ reservari eam ¹⁵ Achæi, Elei per se ipsi, quam per Romanos, maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos non sincera fide in amicitia fuisse satis ¹⁶ constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant. Pecunia juvisse eum insimulabantur: legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit consul, 'Se utrum hostium, an pacatorum, eos numero haberet, nondum scire. Senatum ejus rei judicem fore. Integram se causam eorum Romam rejicere. Inducias ad id dierum nonaginta dare.' Epirotæ Romam missi senatum adierunt. Iis, magis, quæ non fecissent hostilia, referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam probasse, videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. Iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Jovis Optimi Maximi, permissum ab senatu. Centum pondo coronam auream^p posuerunt. Non responsum solum benigne¹⁷ legatis est; sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est a M'. Acilio consule, hunc finem habuit.

36. Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam provin-

////////

habent reliqui omnes præter Kreyssig.—14 *De del. Gron. Donjat. Crev.*—15 'Crev. emendat *alteram*; sed vox 'alter' non simpliciter, sed, ut ita dicam, dupliciter poni solet. Magis igitur placet Dukeri emendatio *hanc vel illam*; nam 'ille' quoque nonnunquam ad proximum vel posterius referri solet.' *Doe-ring.*—16 *Deerat olim τὸ satis.*—17 *Add. regis Kreyssig.*

NOTÆ

^o *Ægium trajecit*] A Messenia Æ- endum mare, sed Alpheus, aliique
gium terrestre est iter, nec trajici- fluvii.

ciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos proprætor¹⁸ in Hispania inter ipsum discrimen pugnae vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus. Censuerunt ergo, ' quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia vovisset, eos uti de¹⁹ manubiis,^q si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse impensa faceret.' Eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes Matris Magnæ Idææ²⁰ dedicata est; quam Deam is P. Cornelius, advectam ex Asia P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio consulibus, in Palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex senatus consulto M. Livius, C. Claudius censores, M. Cornelio, P. Sempronio¹ consulibus: tredecim annis post quam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, ludique ob dedicationem ejus facti, quos primos scenicos fuisse,^r Antias Valerius² est auctor, Megalesia appellatos. Item Juventatis³ ædem^s in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir

18 Prætor Kreyssig.—19 Eos vel de edd. ante Gron. qui testatur legi apud scriptos et Mog. priores eos ut idem.—20 All. Deæ; sed neutrum extat in cod. Lov. 6. prob. Drak. Sive Idææ sive Deæ legeris, ab homine male sedulo margini ascripta et inde in textum recepta esse Drak. videtur.—1 T. Semp. edd. ante Sigon. Mox tertiodécimo anno habent pro tredecim annis And. ed. cum Mog. et script. Voss. Thuan.—2 Valerius Antias Gron. Doujat. Crev.—3 Vid. Not. Delph. inf. et Not. Var.

NOTÆ

^p Centum pondo coronam auream] Auri pondus illud coronam indicat quinquaginta et sex millia librarum sola materia æquantem.

^q Uti de manubiis] Assentior Gronovio sic emendanti scripturam veterem, ut idem manubiis. Nec tamen absونا est vulgaris lectio vel de manubiis.

^r Quos primos scenicos fuisse] Recte notat Glar. non nunc primum celebratos fuisse Romæ scenicos ludos,

teste ipso Livio lib. xxix. et xxxiv. sed nunc primum Megalesia dictos esse, seu Megalenses, a magna Deum matre, cujus in honorem celebrati: est enim μεγάλη Græce idem quod magna Latine.

^s Juventatis ædem] Sigonius, ut et Victor. et Gron. contendunt scribendum esse juvenutis: Scaliger tamen ad Pod. Festum docet indifferenter dici et juventatem et juvenutem: addo et jnventam: quæ tria nomina

dedicavit. Voverat eam sexdecim annis ante M. Livius consul, quo die Hasdrubalem exercitumque ejus cecidit: idem censor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus. Hujus quoque dedicandæ causa ludi facti: et eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho instabat bellum.

37. Principio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum M'. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio consule, agebantur, boves duos domitos in Carinis^t per scalas pervenisse in tegulas ædificii, proditum memoriæ est. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, haruspices jusserunt. Tarracinæ et Amiterni nuntiatum est aliquoties lapidibus pluisse; Minturnis ædem Jovis et tabernas circa forum de cœlo tactas esse; Vulturni in ostio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex senatus consulto decemviri cum adissent, renuntiarunt, 'Jejunium instituendum Cereri esse, et id quinto quoque anno servandum: et ut novemdiale sacrum fieret, et unum diem supplicatio esset; coronati supplicarent; et consul P. Cornelius, quibus Diis quibusque hostiis edidissent⁴ decemviri, sacrificaret.' Placatis Diis, nunc votis rite solvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiscitur consul, atque inde Cn. Domitium proconsulem, dimisso exercitu, Romam decedere jussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit.

38. Sub idem fere tempus Ligures, lege sacrata coacto

//////////

4 'Male vulgo legebatur *edixissent*.' Doering.

NOTÆ

tam pro ætate juvenili, quam pro Hebe juventutis Dea accipiuntur. Juventutem certe dixit pro Dea Plin. lib. xxxv. cap. 8. 'Pinxit hic raptum Proserpinæ, quæ tabula fuit in Capitolio, in Minervæ delubro supra ædiculam Juventutis.' Et pleraque auctorum loca *juventatis* nomen habent ex correctione, non ex prima

scriptura.

^t *In Carinis*] Fuere Carinæ cum Cœlio monte conjunctæ, qua is Esquilinum spectat supra Suburram, caput Viæ Sacræ, in tertia postea regione, cui nomen Isis et Serapis moneta, ubi deinde theatrum Vespasiani.

exercitu, nocte improvise castra Q. Minucii proconsulis aggressi sunt. Minucius usque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit; intentus, ne qua transcenderet hostis munimenta. Prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinere. Postremo, cum alia atque alia agmina erumperent, et integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. Cæsa supra⁵ quatuor millia hostium; ex Romanis sociisque minus trecenti perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hostium cæsa,⁶ Antias Valerius scribit, capta tria millia et quadringentos, signa militaria centum viginti quatuor, equos mille ducentos triginta, carpenta ducenta quadraginta septem; ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, (quia in augendo eo non alius intemperantior est,) magnam⁷ victoriam fuisse apparet, quod et castra capta sunt, et Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, et quod supplicatio ejus victoriæ causa decreta ab senatu, victimæque majores cæsæ.

39. Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans Urbem est ingressus. Argenti transtulit duodecim millia pondo;^u bigati argenti centum⁸ triginta;^x auri centum viginti septem pondo.^y P. Cornelius consul primo, obsidibus a Boiorum gente acceptis, agri parte fere

⁵ *Super* Gron. Donjat. Crev.—⁶ *Occisa* Kreyssig.—⁷ *Tamen* adjicit Ms. Mog. quod et apud Kreyssig. invenitur.

⁸ *Et* add. Gron. Donjat. Crev. et mox *viginti quinque*, voce *pondo* omissa,

NOTÆ

^u *Argenti transtulit duodecim [decem] millia pondo*] Librarum nostratum trecenta et sexaginta millia.

^x *Bigati argenti centum triginta*] Supple millia; qui denariorum numerus efficit quinquaginta et duo mil-

lia librarum.

^y *Auri centum viginti septem pondo [quinque]* Sic habent manu exarati tres quibus utor: at hic non millia sed pondo intelligenda putem. Gallice 68500. *livres*.

dimidia eos mulctavit; quo, si vellet, populus Romanus colonias mittere posset. Inde, Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, et adesse Romæ ad diem triumphi jussit. Ipse, postero die, quam venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut sibi triumphanti liceret in Urbem invehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis, ‘non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi,’ censebat. ‘Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus² potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam rei publicæ potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermisum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Juberent,⁹ consulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam, ut Ligures subigantur. Nisi illi cogantur in jus judiciumque populi Romani,¹⁰ ne Boios quidem quieturos: aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus, paucos post menses proconsulem P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphaverunt,¹¹ triumphaturum esse.’

40. Ad ea consul, ‘Neque se Ligures provinciam sorti-

æd.—9 ‘In cod. Harl. legitur *juberet*, hand dubie ut τῶν *vellet* responderet.’ Doering.—10 Vid. Not. Delph. inf.—11 ‘Oratio obliqua, ut jam vidit Crev. postulare videtur *triumphaverint*.’ Doering.

NOTE

² *Debellari cum Liguribus*] Bellum Ligusticum ad finem perducere potuisse.

^a *In jus judiciumque populi Romani*] Impressi habent *in jus ditionemque populi Romani*. Sed contra scriptorum fidem, qui ostendunt formula hic

alia uti Livium voluisse, quam et lib. xxxix. repetit, ubi Athamanum legati inducuntur querentes ‘totam Athamaniam sub jus judiciumque venisse:’ et lib. xli. ubi Persens dicitur ‘sub jus judiciumque suum totam coëgissem gentem Dolopum.’

tum esse,' ait, 'neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minucium confidere brevi, subactis iis, meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. Se de Gallis Boiis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit; quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem; a quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo majus esse, quod tantum numerum Gallorum occiderit¹² in acie, quod cum tot millibus^b certe Boiorum nemo ante se imperator pugnaverit: plus partem dimidiam^{13 c} ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta: senes puerosque Boiis superesse.^d Itaque id quenquam mirari posse, cur victor exercitus, cum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum consulis triumphum? Quorum militum si et in alia provincia opera uti senatus velit; utro tandem modo promtiores ad aliud periculum novumque laborem ituros credat,¹⁴ si persoluta iis sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit, an si spem pro re ferentes

12 *Ceciderit* Gron. Doujat. Crev. Mox 'Ms. Buslid. qui cum millibus; unde Ruben. et Gron. conj. *quot cum millibus*, prob. Crev. Id legitur in Lov. 3. et *quod cum millibus* in Lov. 1.' *Rupert.*—13 'Plus parte dimidia cæsum malebat Gron. Sed vel sic præstiterit *plus partem dimidiam cæsum*, quod loquendi genus ipse Gron. ex h. l. illustrat.' *Drak.*—14 'Crevierio τὸ *credat* post *ituros* supervacaneum, et ab iis additum esse videtur, qui fulcro aliquo hoc membrum egere putarent, cum tamen illud ejusmodi fulcro non magis egeat, quam verba paulo ante: 'id quenquam mirari posse?' Sed nullus vett.

NOTÆ

^b *Quod cum tot millibus*] Rubenio placebat, ducta ex Buslid. cod. conjectura, *quot cum millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnaverat*. Et potuit sane rem sic recte exprimere Livius; sed eodem recidit sententia vulgatæ lectionis, cui et scripti plerique omnes astipulantur; ita ut nihil opus sit locum hunc sanum nullo operæ pretio vexari.

^c *Plus partem dimidiam*] Nihil hic quoque mutari necesse est, ut suspicatur Gron. perinde enim dicitur

magnam partem, vel *partem dimidiam*, ac ex parte, vel pro parte majori, aut media, &c. accusandi casu, loco ablativi. Sic lib. xxiv. c. 47. 'amplius septem millia hominum capta.' Occurruntque similes passim apud Nostrum loquendi formæ.

^d *Boiis superesse*] Vult tantummodo pueros et senes a se relictos in Boiorum regione; sive nonnisi senes et pueros: juventutem autem fere totam cæsam, captam, aut obsidum nomine abductam.

dimittant, jam semel in prima spe deceptos? Nam, quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum judicatum ad accipiendam Matrem Idæam misisset senatus. Hoc titulo, etsi nec consulatus nec triumphus adjicitur,¹⁵ satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore.' Universus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam tribunum plebis auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius consul triumphavit de Boiis. In eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque et spolia omnis generis transvexit et vasa ænea Gallica; et cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques transtulit mille quadringentos septuaginta unum: ad hoc auri pondo ducenta quadraginta septem,¹⁶ e argenti infecti factique in Gallicis vasis, non infabre suo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo,^f bigatorum nummorum ducenta triginta quatuor.¹⁷ g Militibus, qui currum secuti sunt, centenos vicanos quinos asses^h divisit; duplex centurioni; triplex equiti. Postero die, concione advocata, de rebus ab se gestis, et de injuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suæ victoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset, milites exauctoratos dimisit.

codd. Crévierii conjecturæ favet.' Doering.—15 *Addatur* Gron. Doujat. Crev. 'Ratio grammatica certe postulat *adjiciatur*: haud quidem ob particulam *etsi*, nam hæc proprie indicativo jungitur, sed propter orationem obliquam.' Doering. Mox *oneratamque* Ms. Voss. *ornatamque* cod. Gaertn. non improb. Gron.—16 *Septuaginta*. Ad hæc auri . . . *quadraginta quinque* Gron. Doujat. Crev.—17 *Tria* eæd. Mox *trecentos* Gron. Doujat. *trecentos* Crev. Doer. 'Nostram lection. recepi ex omnibus Mss. (præter Mogunt. in quo corrupte legitur *militibus divisit, qui currum secuti sunt, viginti quinque asses divisit*) et edd. ante Froben. a. 1535. quæ prima *trecentos v. q. a.* substituit.' Rupert.

NOTE

^e *Auri pondo ducenta quadraginta septem [quinque]* Gall. la valeur de 137200. livres en lingots d'or.

^f *Argenti infecti factique, &c. duo millia trecenta quadraginta pondo* Gall. en argent soit mis en œuvre, soit en masse, la valeur de 84240. livres.

^g *Bigatorum nummorum ducenta triginta quatuor [tria]* Gall. en pièces de monnaie d'argent marquées au chariot attelé à deux chevaux, la valeur de 99025. livres.

^h *Centenos [trecentos] vicanos quinos asses* Libras nostras hodiernas cir-

41. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non trans-
ituris in Asiam Romanis. Quam securitatem ei magna pars
amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Han-
nibal unus, cujus eo tempore vel maxima¹⁸ apud regem
auctoritas erat,¹ 'Magis mirari se,' aiebat, 'quod non jam
in Asia essent Romani, quam venturos dubitare. Propius
esse, in Asiam ex Græcia,^k quam ex Italia in Græciam
trajicere; et multo majorem causam Antiochum,¹ quam
Ætolos, esse. Neque enim mari^m minus,¹⁹ quam terra,
pollere Romana arma. Jam pridem classem circa Maleam
esse. Audire sese, nuper novas naves novumque impera-
torem rei gerendæ causa ex Italia venisse. Itaque desine-
ret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere. In Asia

//////////

18 *Ut maxima* Gron. Doujat. Crev.—19 'In prima editione legitur *neque enim minus absque τῷ mari*. Valde suspicor scripsisse Livium *neque etiam mari*.' Jac. Gron. 'Pro enim malim equidem *denique*.' Doering.

NOTÆ

citer quindecim cum assibus duode-
nis æquabat hujusmodi largitio.

¹ *Cujus eo tempore vel [ut] maxima apud regem auctoritas erat*] Cum in hanc scripturam consentiant cum priscis editionibus codices manu exarati, forte pro *ut quæ maxima* legendum auguratur Gron. Quidni potius *vel maxima*? certe rarum non est vocabulum *ut pro vel* librariorum incuria scribi.

^k *Propius esse, in Asiam ex Græcia*] *Propius* dixit pro eo quod est promptius, facilius, jam scilicet pollentibus mari Romanis, post devictam Græciam, trajicere in Asiam, quam hanc adhuc liberam ex Italia aggredi, cum minorem haberent classem. Ceterum latius est Ægæum mare, quo Asia dirimitur a Græcia, quam Adriaticus sinus, qui Græciam ab Italia sejungit; nam Hellesponto ac Bosphoro Thracico, (angustioribus Ha-

driatico sinu) non Græcia, sed Thracia, Romanis adhuc armis intacta, ab Asia dispescitur.

¹ *Et multo majorem causam Antiochum*] Referri potest *major causa* vel ad lacessitos in Græcia Romanos, vel ad fructum victoriæ, qui longe uberior ex magno rege Antiocho in Asia devicto, quam ex Ætolis, qui inter Græciæ gentes non eminebant, vix Achæis aut Atheniensibus hisce temporibus comparandi.

^m *Neque enim mari*] Ex causis quas profert Hannibal prosequendi a Romanis in Asia belli adversus Antiochum, facilitatem nempe trajiciendi e Græcia, et victoriæ emolumentum, ratio quæ hic additur, ad priorem potius quam ad posteriorem refertur, ut recte advertit Gron. sed non semper ad justam ratiocinationem atque ad dialecticorum leges exigendi dum sermones.

et de ipsa Asia brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis esse; et aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum.' Unus vera et providere, et fideliter prædicere visus. Itaque ipse rex navibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesumⁿ petit, ut ea loca, si forte terra venirent Romani, præsidiiis firmaret. Ceteram classem Polyxenidam parare et deducere jussit; speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit.

42. C. Livius præfectus Romanæ classis, cum quinquaginta navibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab sociis ejus oræ convenire jusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit; fretoque Messanam prætervectus, cum sex Punicas naves ad auxilium missas accepisset,²⁰ ab Rheginis Locrisque et ejusdem juris sociis debitas exegisset naves, lustrata classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam¹ Græciæ civitatum adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli, (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant,) et ubi classis Romana esset, postquam audivit, circa Thermopylarum saltum in statione consulem ac regem^o esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protenus navigare Peloponnesum. Samem Zacynthumque,^p quia² partis Ætolorum maluerant esse, protenus

20 'Post missas accepisset (audisset) excidit forte *et*.' Rupert.—1 'Recte lectio vet. quorundam librr. *primum* nostræ postposita est.' Doering. Mox *civitatem* edd. ante Gron. Modius ex Mog. *civitatum*.—2 *Samum, Zacynthum, quia* edd. ante Sigon. *Tamen, Zacynthumque* vet. lib. apud Sigon.

NOTÆ

ⁿ *Chersonesum*] Peninsulam nempe Thraciæ, in qua Lysimachia.

^o *Ac regem*] Philippum Macedoniæ.

^p *Samem Zacynthumque*] Veteres libri, quibus utor, scribunt uno ductu *Peloponnesum tamen Saguntumque*: impressi distinguunt, et *Peloponnesum* referunt ad superiora; male, meo

quidem iudicio: neque enim dicendum esset 'navigare Peloponnesum,' sed 'in' aut 'versus Peloponnesum:' est quippe Peloponnesus regio, non urbs, ut cuique notum. Livius quidem in præpositionum usu grammaticorum regulas minus scrupulose sequitur: nihil tamen opus ad insueta ceteris scriptoribus orationem ejus

depopulatus, Maleam petit, et, prospera navigatione usus, paucis diebus Piræum ad veterem classem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit; cum Æginæ diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias,) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræo A. Atilius, traditis successori quinque et viginti navibus tectis, Romam est profectus. Livius una et octoginta rostratis³ navibus,⁹ multis præterea minoribus, quæ aut apertæ

—3 Habet Kreyszig. quod legendum putat Duk. *constratis*. Vid. Not. Var.

NOTÆ

deflectere absque necessitate: ut nec *Sanum* vel *Samen* substituere in locum particulæ adversativæ *tamen*. Nec sum nescius *Samen*, quæ et *Samus* dicitur, insulam esse maris Ionii, Echinadum unam Dulichio proximam, Strabone teste; cuius et Virgilius meminit; sed ea ita exigua erat, ut parum aut nihil interesset Romanorum has an illas partes sequeretur. Nec ejus meminit auctor noster tanquam Ætolorum fœdus amplexæ, aut Ætolis subjectæ. Nihil itaque mutandum censeo, nisi quod *Zacynthumque* malim, quam ut est in plerisque scriptis, *Sagunthumque*: quanquam *Sagunthum* ipsam Hispaniæ a Zacynthiis conditam atque appellatam non ignorem. Lego itaque *pergit protinus navigare*. (Gallice, *il continua sa navigation*.) *Peloponnesum tamen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus*. Fateor nec *Peloponnesum*, nec *Zacynthum* in partibus Ætolorum fuisse: sed quod de *Zacyntho* Sigonius conjicit, Livium præfectum classis Romanæ Roma profectum eam insulam populatum esse, cui forte nondum compertum erat ab Achæis, agente Quintio, concessam populo

Romano; quidni idem de Laconia Peloponnesi parte, vel maxime conspicua, conjici possit? Lacedæmonios certe Ætolorum antea socios fuisse constat ex Liv. lib. xxv. c. 23. Et hoc quoque tempore Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum ad Ætolos deferisse, (quod Noster lib. xxxv. c. 13. et sequentibus narrat,) quod C. Livius discere Romæ potuit; tyranni vero necem, quæ nonnisi cap. 35. memoratur, nondum didicisse credibile est, aut etiam si sciverit, tamen præteritam Lacedæmoniorum ut et Zacynthiorum culpam ulcisci voluerit: neque enim hic dicitur ideo Livium depopulatum hæc loca, quod tunc partis Ætolorum essent, sed 'quia' antea 'partis Ætolorum mainerant esse.'

⁹ *Una et octoginta rostratis navibus*] Naves aliæ tectæ ad commodius navigandum pugnandumque aptæ: aliæ apertæ. Aliæ præterea rostratæ, seu rostris æneis ferreisve armatæ ad pugnam: aliæ rostris carebant: omnium generum naves in classe C. Livii erant, sed majores tectæ ac rostris instructæ, atque ad pugnandum comparatæ octoginta et una numero fuere.

rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum trajecit.

43. Eo fere tempore consul Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli per aliquot dies (et est ventosissima regio inter Cycladas,¹ fretis alias majoribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt.⁴ Polyxenidas, certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuntios ad regem misit; qui, omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit, et consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum, et utique prius confligendum, quam classis Eumenis et Rhodiæ naves conjungerentur Romanis. Ita numero non ferme impares futuros se, ceteris omnibus superiores,⁵ et celeritate navium, et varietate auxiliorum. Nam Romanas naves cum ipsas inscite factas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium veniant,⁶ oneratas commeatu venire; suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem

4 ¹ Altera lectio retinuerunt pro interpretamento nostræ lectionis habenda est.' Doering.—5 *Futuros; ipsum ceteris omnibus superiorem* Gron. Vid. Not. Delph. inf.—6 Voss. *ut quæ hosti convenient*; unde J. F. Gron. coniciebat *ut quæ in hosticum*; et sic vere, teste Drak. in tribus codd. legitur.—

NOTÆ

¹ *Inter Cycladas*] Insulæ maris Ægæi dividuntur præsertim in Cycladas et Sporadas. Illæ a Geresto Eubææ promontorio circa Delum in orbem sitæ, unde et nomen traxere, numero fere quinquaginta sunt, quarum præcipuæ Andrus, Tenos, Myconos, Scyros, Siphnus, Seriphus, Præpesinthus, Cythnus, ipsaque omnium et minima fere et clarissima Delos; Oliaros præterea, Paros, Naxos. Sporades autem, ita dictæ quod per æquor sparsæ sint, absque ordine, ad meridiem et ortum defleunt, Icaria, Ios Homeri sepulcro veneranda, Gyaros, Pathmos, Leros,

Cimolus, Melos, Amorgos, Thera, Therasia, Anaphe, Astypalæa.

⁶ *Ita numero non ferme impares futuros se, ceteris omnibus superiores* [*Ita numero ferme impares futuros, ipsum ceteris omnibus superiorem esse, &c.*] Sic magno consensu scripti tres, qui apud me; nescio cur mutatum est: perspicuus enim sensus est, Romanos numero navium fere impares, id est, inferiores potius quam superiores futuros; ipsum vero Antiochum ceteris omnibus rebus superiorem. Vulgaris lectio, *ita numero non ferme impares futuros se, ceteris omnibus superiores.*

atque arma habituras. Multum etiam adjuturam notitiam maris terrarumque et ventorum; quæ omnia ignaros turbatura hostes essent.⁷ Movit omnes auctor consilii, qui et re consilium executurus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die centum navibus,⁷ quarum septuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ, erant,^u profecti Phocæam^x petierunt. Inde, cum audisset, appropinquare jam Romanam classem, rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam, quæ ad Sipylum est,^y concessit, ad terrestres copias comparandas. Classis ad Cyssuntem portum Erythræorum,^z tanquam ibi aptius expectatura hostem, contendit. Romani, ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere,⁸ ab Delo Phanas, portum Chiorum^a in Ægæum mare versum, petunt: inde ad urbem^b circumegere naves, commeatuque sumto, Phocæam trajiciunt. Eumenes, Elæam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus, cum quatuor et viginti navibus tectis, apertis pluribus, paulo a Phocæa ad Romanos,⁹ parantes instructesque se ad navale certa-

7 Sigon. conj. *ducentis* ex Appian. Mox edd. antt. *minores omnes ferme*; unde J. F. Gron. conj. *moneres om. ferme*.—8 *Ceciderunt* Kreyssig.—9 ‘Duk. *Phocæam* legendum esse suspicatus est, ita quidem, ut particula *paulo*, distinctione post illam facta, ad *pluribus* referatur. Sed si Livius *τὸ paulo* ad *pluri-*

NOTÆ

⁷ *Centum navibus*] Appianus *ducentas* numerat.

^u *Minoris omnes formæ, erant*] Conjecit Gronovius *moneres omnes ferme erant*; id est, quæ uno remorum ordine agerentur; sed parum credibilis conjectura.

^x *Profecti Phocæam*] Ad sinum Smyrnæum, a læva influentis in eum Hermi, fuit Æolidis urbs Phocæa, unde orti Massilienses: hodie *Focchia*.

^y *Magnesiam, quæ ad Sipylum est*] Duplex in Minori Asia est urbs hoc nomine: hæc ad Sipylum montem, in Lydia est ad Phrygiæ magnæ confinia; (ubi olim Niobe in rupem durata

in fabulis memoratur;) sub istud tempus victoria Scipionis Asiatici de Antiocho nobilitata est. Hodie *Manissa* Lennclavio.

^z *Portum Erythræorum*] Erythræ Ionix urbs fuit in Asia Minori e regione insulæ et urbis Chii, inter Clazomenas et Teon: hodie *Colire* vel *Stolar* sub Turcis. Ejus portum Cyssuntem dictum discimus ex hoc Livii loco.

^a *Phanas, portum Chiorum*] Phanæ promontorium est insulæ Chii ex Steph. ubi portus et ejusdem nominis oppidum.

^b *Ad urbem*] Chium insulæ cognominis caput.

men, rediit. Inde centum quinquaginta ^{10b} tectis navibus, apertis ferme quinquaginta, profecti, primo, aquilonibus transversis cum urgerentur in terram, cogeantur tenui agmine prope in ordinem singulæ naves ire; deinde, ut lenita paulum vis venti est, ad Corycum portum,^c qui super Cyssuntem est, conati sunt trajicere.

44. Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium ad terram explicare jubet, et æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit,^d malosque inclinât, et, simul armamenta componens, opperitur insequentes naves. Jam ferme triginta in fronte erant, quibus ut æquaret lævum cornu, dolonibus erectis^e altum petere intendit; jussis, qui sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogeant. Ceterum, ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, et ipse, quanta maxima celeritate potest, concitat naves. Jam omnibus^f in conspectu erant:^f duæ Punicæ naves antecedeant Romanam classem, quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves: et, ut in numero impari, duæ regiæ

//////////

bus retulisset, haud dubie illud ante pluribus posuisset. Et sic nondum omnis, qua hic locus laborat, sublata videtur difficultas. Mihi potius ante paulo nomen loci . . . paulo a Phocæa distantis, excidisse videtur. Doering. 'Difficultatem distinctione non post paulo, sed post pluribus posita tollere conati sunt Ascens. et Drak. Ad Phocæam conj. Crev. et Jac. Periz. Sed ita præpos. ad quater h. l. posita est.' Rupert. *Apertis pluribus paulo, a Phocæa Gron. Donjat. Crev.—10 Legendum esse centum quinque, (quod habet Kreysig.) ex subducta navium ratione, probatum ivit Jac. Gron.*

11 'Ms. Lov. 5. et edd. ante Ald. omnes; quod multo melius.' Rupert.

NOTÆ

^b *Centum quinquaginta*] Enumeratæ tantum sunt *centum quinque*, quomodo legendum censent viri docti. J. Clericus.

^c *Ad Corycum portum*] Diversus hic portus a Coryco Ciliciæ; fuit enim in Erythrarum vicinia situs, ad sinum Ionium ab occasu Tei urbis.

^d *Vela contrahit*] Hæc omnia ad in-

hibendum cursum navium facta, ut remotioribus navibus ad assequendam classem tempus daretur.

^e *Dolonibus erectis*] In instrumento navali dolones vocantur minora vela, quæ supra acatia, id est, supra vela majora, erigi solent celeritatis causa.

^f *Jam omnibus in conspectu erant*] Naves, opinor, Eumenis.

unam circumsistunt; et primum ab utroque latere remos detergunt;^r deinde transcendunt armati, et, dejectis cæsisque propugnatoribus, navem capiunt. Una, quæ compari Marte concurrerat, postquam¹² captam alteram navem vidit, priusquam a tribus simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius, indignatione accensus, prætoria nave in hostes tendit. Adversus quam eadem spe duæ, quæ Punicam unam navem circumvenerant, cum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges stabiliendæ navis causa^s jussit, et in advenientes hostium naves ferreas manus injicere, et, ubi pugnam pedestri similem fecisset,¹³ ^s meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quam ante duæ unam, tunc una duas naves expugnavit cepitque. Et jam classes quoque undique concurrerant, et passim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine^h advenerat, ut animadvertit lævum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, invadit.

45. Nec ita multo post primum ab lævo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud dubie superari se vidit, sublati dolonibus effuse fugere intendit :

^r *Confregerunt remos.*

^s *Ad navem (intermisso cursu) firmandam.*

Omnes Kreyssig.—12 ‘*Una cum pari* multi Mss. *una compari* Lov. 2. *una quæ pari* Lov. 5. et primæ edd. *Una, cum pari Marte concurreret* conj. Drak. Possis et *una compari M. concurrerat, et, postquam cet.*’ Rupert.—13 ‘*Similem fecisset* Livius; nisi cum Gron. leg. *fecissent*, sc. remiges.’ Rupert. *Fecissent* Kreyssig.

NOTÆ

^s *Pedestri similem fecisset*] Legendum ait Gronovius *fecissent*, præfecti nempe et propugnatores navium: sed Livii hoc erat inventum: neque præfecti, sed remiges, Livii jussu, statariam hanc efficiebant pugnam.

^h *Commisso certamine*] Certamen commissum hoc loco sumitur pro in-

choato, non pro perpetrato: Gallice diceremus, *le combat étant déjà engagé*: ut cum dicuntur committi paria gladiatorum: et apud Velleium ‘*commissa proscriptio sanguine tribuni*,’ id est, cœpta: ita Virgil. v. *Æneid.* ‘*Et tuba commissos medio canit agere ludos.*’

mox idem et,¹⁴ qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani et Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, et in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. Postquam celeritate navium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem abstiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. Romanæ classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius, quam in portu Ephesi, fugæ finem fecit. Romani eo die, unde¹⁵ egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio fere in cursu obviæ fuere iis quinque et vigintiⁱ tectæ Rhodiæ naves, cum Pausistrato^k præfecto classis. Iis adjunctis, Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii et Eumenes domos dimissi: Romani, Chium petentes, Phœnicuntum primum portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte ancoris jactis, postero die in insulam^l ad ipsam urbem trajecerunt. Ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phœcæam transmittunt. Ibi relictis ad præsidium urbis quatuor quinquereuib, ad Canas^m classis venit; et, cum jam hyems appeteret, fossa valloque circumdatis naves subductæ.⁴ Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt consules L. Cornelius Scipio et C. Lælius,* in-

⁴ *Naves deductæ ex alto mari, et munitæ, adjectis circum fossa et vallo.*

14 'Τὸ et, quod, quia jam latet in *idem*, putide abundat, aut delendum, aut in *ei* vel *ii* mutandum videtur.' *Doering*.—15 'Crev. satis probabiliter ante unde, nomen loci, v. c. *Cyssunte*, excidisse suspicatur; quanquam τὸ unde ad

NOTÆ

ⁱ *Quinque et viginti*] *Septem et viginti* fuisse Appianus ait.

^k *Cum Pausistrato*] Idem Appianus hunc Rhodiæ classis præfectum *Pausimachum* vocat.

^l *In insulam*] Chium.

^m *Ad Canas*] Canæ oppidum est Mysiæ majoris, Elææ ad austrum, in Æolidis confinio, ad promontorium Maliæ, promontorio Lesbi insulæ oppositum, intermedio sinu Elaitico.

* A. U. C. 563.

tuentibus cunctis ^{16 n} ad finiendum cum Antiocho bellum.
 Postero die prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius,
 Cn. Fulvius, L. Æmilius, P. Junius, C. Atinius Labeo.

//////////

omissum *ibi* recte quoque referri posse videtur.' *Doering*.—16 ' *Intentis* conj.
 Gron. *C. Lælius Africanus* vel *C. Lælius. Africanum intuentibus*, vel *Africa-*
nus legitur annuentibus vel *ruentibus* vel *imminentibus cunctis* Mss. et edd. ante
 Mogunt.' *Rupert*. Mox τὸ die abest ab edd. ante Sigon.

NOTÆ

ⁿ *Intuentibus cunctis*] *Intuentes* dicit tantibus.
 pro intentis atque ad unum id spec-

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XXXVII.

BREVIARIUM.

- CAP. 1. A senatu Rom. infecta pace dimittuntur legati Ætolorum, et L. Scipioni cos. provincia Græcia datur, quia P. Scipio Africanus frater dixerat, se legatum cum eo iturum. 2. Ceteris magistratibus decernuntur legiones et provinciæ. 3. Prodigia procurantur, et P. Scipio fornicem ponit in Capitolio. Ætolorum XLIII. principes in Lantunias conjiciuntur, et munera dantur legatis Ptolemæi et Cleopatrar. 4. L. Scipio et L. Æmilius Regillus, classi præfectus, ab Urbe proficiscuntur, et L. Ancunculeius novas parare naves jubetur. Ætoli occupant Coracem montem, et M'. Acilius præter eorum opinionem Lamiam corona aggreditur. 5. Qua urbe intra paucas horas capta, Amphissam operibus oppugnat. 6. Eodem mox L. Scipio consul ducit exercitum; in cujus castra legati Ætolorum Atheniensiumque, pro his deprecantium, veniunt, qui durius ab eo responsum ferunt, clementius ab Africano. 7. Per hunc tamen redeuntes inducias impetrant; et consul, soluta obsidione Amphissæ, per Macedoniam Thraciamque, prosequente et præparante omnia Philippo, ad Hellespontum pervenit.
8. Antiochus per hyemem terrestres maritimasque reparat vires. Classis Rom. ad Canas hybernatur; et Eumenes magnam ex agris circa Thyatira prædam agit. 9. Phocææ seditio oritur, quibusdam ad Antiochum plebis animos avocantibus. Vere autem ineunte et Rhodia et Romana classis vela dat in altum. Illi præest Pausistratus, huic C. Livius; qui profectus Hellespontum, ut transitum exercitus consularis præpararet, ante omnia fauces ejus et castella, Sestum Abydumque, occupat. 10. 11. At Polyxenidas, regius præfectus, ad Panormum Samiæ terræ, totam pæne Rhodiorum classem fraude capit, et Pausistratus impigre pugnans interficitur. Phocæa quoque, Cyme aliæque ejusdem oræ urbes ad Seleucum, Antiochi

filium, deficiunt. 12. Hinc Livius Canas, ubi quasdam reliquerat naves, et inde Samum petit, quo etiam Eumenes et nova classis Rhodiorum, Eudamo tradita, tendunt cursum. 13. Polyxenidas Æthalam insulam trajicit, ut naves hostium tempestate sparsas aggrediatur; sed infecta re Ephesum redit. Eodem mox proficiscuntur Romana Rhodiaque classes: regiis autem certamen fugientibus, Samum repetunt. 14. Ibi L. Æmilius Regillus classem accipit a C. Livio; qui in consilio a successore advocato suadet, ut onerariæ naves, multa saburra gravatæ, in fœcibus Ephesii portus supprimantur. 15. Nulli ea placet sententia. 16. Livius cum aliquot navibus in Lyciam mittitur, et Pataris, capite gentis, frustra tentatis, in Græciam et inde in Italiam trajicit. 17. Æmilius ab Epheso repellitur tempestate, consilioque Patara proficiscendi capto, excensionem facit ad Jassum. Cujus urbis oppugnatione absistit, motus Rhodiorum Eumenisque precibus, et, ne ab tergo relictus hostis in sociorum grassetur urbes, Samum reducit naves. 18. Interea Selencus in fines regni Attali, et, omissa oppugnatione Elææ, Pergamum proficiscitur; quo et mox venit Antiochus pater. Hinc propere Eumenes et paulo post Romana Rhodiaque classis Elæam contendunt. Quos ubi exposuisse copias audit Antiochus, et consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, de pace agit cum Æmilio. 19. Is vero cum Eumene auctore respondisset, adventum consulis expectandum esse; rex, filio relicto, castra movet, et opulentum Thebes campum depopulatur, subsequentibus Æmilio et Eumene. 20. Per eosdem dies Diophanes, Philopœmenis discipulus, parvam Achæorum manum deducit Pergamum, et negligentes inordinatasque hostium stationes improvise adortus cædem passim fugamque per campos facit. 21. Seleucus iterum fusus ex agro Pergameno movet castra, et Antiochus Sardes redit: classis autem Romana cum sociis frustra oppugnat Phocæam. 22. Inde Eumenes Elæam, ut adjuvet consulem ad trajiciendas in Asiam legiones, Romani Samum redeunt cum Rhodiis; qui paulo post adversus classem regiam, ex Syria venientem, Rhodum, et hinc juncti aliis navibus, a Rhodo cum Pamphylida præfecto missis, Phaselidem proficiscuntur. 23. Hanc urbem, in confinio Lyciæ et Pamphyliæ sitam, mox pestilentiae metu relinquunt, et ad Sidam conspiciunt regiam classem, cui Hannibal et Apollonius præsent. 24. Rhodii eam vertunt in fugam, et Chariclitum cum xx. navibus ad Megisten portum et Patara mittunt, qui prohibeat, quo minus Hannibal conjungatur veteri regiæ classi. 25. Ad Prusiam, Bithyniæ regem, legati veniunt et Antiochi, et Scipionum senatusque Romani. 26. Antiochus Ephesum ad classem revertit, Notinumque, oppidum propinquum, oppugnare aggreditur, non dubitans, Romanos ad opem ferendam sociæ urbi classem a Samo moturos, eamque occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. 27. L. Æmilius Regillus ab Samo profectus Cliorum Teiorumque maritimam depopulatur oram, et ad Myounesum promont. piratas persequitur. 28. Ibi Polyxenidas nocte occupare fœces et terra marique simul hostes, ut antea Pausistratum Rhodum ad Panormum, opprimere conatur. 29. Sed Æmilius, ab agresti quodam certior de eo consilio factus, e portu in altum evehitur; et classes utrimque aciem explicant. 30. Polyxenidas vincitur et Ephesum refugit, xlii. navibus in ea pugna

amissis. 31. Antiochus, jam diffidens longinqua tueri se posse, ab Lysimachia, urbe munitissima refertaque omnium rerum com meatibus, deducit præsidium, et Sardes se recipit. Rhodii domum dimittuntur, et Æmilii Chium indeque Phocæam trajicit. 32. Quam urbem ubi cepit diripuitque, portus ejus ad hybernandum classi deligit.

33. L. Cornelius Scipio consul, Lysimachia paucos dies moratus, pervenit Hellespontum, ibique omnibus cura Eumenis, Æmilii et Rhodiorum ad transitum præparatis, velut in pacata littora, nullo prohibente, sine tumultu trajicit. 34. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra Rom. venit Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata, et jussus primum adire P. Scipionem, cujus indoles et animi magnitudo omnibus nota, filiusque captus in potestate regis erat. 35. Advocato frequenti consilio legatus verba facit. 36. Idem privatim P. Scipioni ingens auri pondus societatemque regni pollicetur, et filium ei sine pretio redditum iri dicit. Is vero respondet, se nihil regi dare posse, nisi privatam gratiam pro privato beneficio et fidele consilium, nullam pacis conditionem recusandi. 37. Consul per Troadem iter facit, et Eumenes cum parva manu venit in castra ejus, ad caput Caici amnis posita. Antiochus autem P. Scipioni, qui æger Elæam delatus erat, remittit filium, eoque auctore non ante in aciem descendere statuit, quam in castra illum fratris redisse audiat. 38. Consul, transgressus Phrygium amnem, circa Magnesiam, quæ ad Sipylum est, non longe ab hoste ponit castra. 39. Rex primum detrectat certamen; sed metuens, ne invadantur castra sua et animi militum minuantur, non ultra tergiversatur. Forma aciei Romanæ, 40. et regiæ. 41-43. Pugna et clades Antiochi, 44. qui, cum paucis fugiens, Sardes et inde Apameam ad filium contendit. 45. Asiæ civitates in fidem consulis sese tradunt, et Polyxenidas, relicta classe, cum paucis Syriam petit itinere pedestri. Sardibus jam consul est: quo mox et P. Scipio et oratores regis veniunt, Zenxis et Antipater. His Africanus e consilii sententia conditiones pacis dicit; iisque confestim acceptis, Romam mitti legatos placet.

46. M'. Acilius de Antiocho et Ætolis triumphat sine exercitu, et paucis diebus post mortem voluntariam Damocriti, Ætolorum ducis: cujus triumphi minuit lætitiā nuntius ex Hispania tristis de clade L. Æmilii proconsulis. Triumviri creantur ad colonos deducendos Placentiam et Cremonam, inopiam eorum querentes. 47. C. Lælius cos. ex Gallia redit; et supplicationes decernuntur ob victoriam navalem L. Æmilii prætoris primumque Romanorum transitum in Asiam. Consules (M. Fulvius Nobilior et Cn. Manlius Vulso) prætoresque creantur. 48. Rumor Romæ est celebris, Scipiones, in colloquium evocatos Antiochi, comprehensos esse, et deletas omnes copias Romanorum. 49. Ætolorum legati dimittuntur a senatu cum tristi responso. 50. Magistratus sorte et ex Scto provincias legionesque accipiunt. 51. Q. Fabius Pictor prætor, quia simul est Flamen Quirinalis Sardiniam provinciam prætura urbana permutare cogitur. Fama de rebus in Asia gestis temere vulgata, post dies paucos veniunt nuntii certi. 52. Eumenes in senatu ei dato jubetur dicere, quid sibi a Romanis tribui æquum censeat, idque eorum arbitrio permittit. 53. Sed senatu in eadem

perstaute sententia, gratam Patribus orationem habet. 54. Eam, interposita brevi Smyrnæorum legatione, excipit longa Rhodiorum oratio, quæ apta magnitudini Romanæ videtur. 55. Post Rhodios Antiochi vocantur legati, et pacis leges, a Scipionibus dictæ, confirmantur. Audiuntur deinde aliæ legationes ex Asia, et decem legati decernuntur, qui res Asiæ disceptent componantque. 56. Scitum de summa rerum, ab his ordinandarum, placet omnibus, nisi quod Rhodii ægre ferunt, Solos, Ciliciæ urbem, sibi cognatam, non eximi ex servitute regia.

57. L. Bæbius prætor, ab Liguribus circumventus, ex vulneribus moritur. L. Æmilius Paullus vincit Lusitanos. Bononiam deducitur colonia Latina. Censuram multi clarique viri petunt, et favore populi, congiariis emto, in M'. Acilium Glabionem, novum hominem, inclinante, duo tribuni pl. ei diem dicunt, et inter testes, adversus illum prolatos, est M. Cato competitor. 58. Censores T. Quintius Flamininus et M. Clandius Marcellus creantur. Triumphus navalis decernitur L. Æmilio Regillo, et supplicatio ob L. Æmilii Paulli victoriam. L. Scipio ad Urbem venit, et Asiaticum se appellari vult. 59. Triumphus ejus. 60. Cn. Manlius cos. in Asia bellum gerit cum Gallis, et Q. Fabius Labeo prætor, classi præfectus, cum Cretensibus.

1. L. CORNELIO SCIPIONE,¹ C. Lælio consulibus, nulla prius secundum religiones ^a acta in senatu res est, quam de Ætolis. Et legati eorum institere,^a quia brevem induciarum diem habebant; et ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quam in causa, spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes maleficia. Ceterum et præsentibus interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxæ, quam responsa, exprimentium, fatigati sunt, et, excedere curia jussi, magnum certamen præbuere.^b Plus ira, quam misericordia, in causa eorum valebat; quia non ut hostibus modo, sed tanquam indomitæ et insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo neque dari, neque negari pacem placuit. Duæ conditiones eis latæ sunt: vel senatui libe-

^a Post ea quæ ad religionem et piacula spectabant.

^b Occasionem ingentis inter senatores contentionis dederunt.

NOTÆ

^a Legati eorum institere] Legati scilicet Ætolorum postularunt quamprimum audiri, quoniam breves ipsis induciæ a Manio Acilio consule datæ fuerant. Supra lib. xxxvi. c. 25. forte 90. dierum, ut Epirotis ibid.

rum arbitrium de se permitterent; vel mille talentum^b darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Expri-
mere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui
permitterent, nihil certi responsum est. Ita infecta pace
dimissi, Urbe eodem die, Italia intra quindecim dies exce-
dere jussi. Tum de consulum provinciis coeptum est agi.
Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in senatu
poterat. Is, cum senatus aut sortiri, aut comparare inter
se provincias consules jussisset, elegantius facturos dixit, si
judicio Patrum, quam si sorti, eam rem permisissent. Sci-
pio, responso ad hoc dato, 'cogitaturum, quid sibi facien-
dum esset,' cum fratre uno locutus, jussusque ab eo per-
mittere audacter senatui, renuntiat collegæ, 'facturum se,
quod is censeret.' Cum res, aut nova, aut vetustate exem-
plorum memoriæ jam exoletæ, relata expectatione certa-
minis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit, 'Si L.
Scipioni fratri suo provinciam Græciam² decrevissent, se
legatum iturum.' Hæc vox, magno assensu audita, sus-
tulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho
in Hannibale victo, an in victore Africano consuli legioni-
busque Romanis, auxilii foret; ac prope omnes Scipioni
Græciam, Lælio Italiam decreverunt.

2. Prætores inde provincias sortiti,³ L. Aurunculeius
urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus
classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam
et Bruttios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græ-
cia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M'.
Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset, in sup-
plementum addita peditum civium Romanorum tria millia,
equites centum, et socium Latini nominis quinque millia,

//////////

1 Copula et olim iuserebatur.—2 Græciam del. Crev. Mox se ei legatum
iturum conj. Duk.

3 'Verbum sunt, quod in quibusdam librr. vett. ut sæpe alias, post sortiti
omissum est, rectius, puto, ad orationis perspicuitatem juvandum in plurimis

NOTÆ

^b Mille talentum] Id esset monetæ genta librarum millia. Gallice deux
nostræ vices centena et quadrin- millions quatre cens mille livres.

equites ducenti; et adjectum, ut, cum in provinciam venisset, si e re publica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus, duæ legiones Romanæ, et socium Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam^e scripserat, et Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios et P. Cornelio proconsuli tradere jussus. Ex agro, quo victos⁴ bello mulctaverat Boios, deductæ⁵ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, et socium ac⁶ Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni prætori, qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliā trajectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet: si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Æmilio accipere placuit, et in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia et centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, et decem millia socium ac Latini nominis scribere et quadringentos equites; L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas et socios navales a M. Junio prætore superioris anni accipere jussus, et scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum; cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, et classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, et iidem exercitus decreti. Siciliæ Sardiniaque binæ eo anno decumæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ætoliā⁷ ad exercitum portari jussum: ex

^e *Perfunctum munere suo.*

codd. apud Drak. adjicitur.' *Doering.* *Sunt* add. Kreyssig.—4 'Duk. perspicuitatis causa legendum fortasse suspicatur *quo hic victos, &c.*' *Doering.*—5 *Deducendæ* Kreyssig. c. quibusd. Mss.—6 *Td ac ante Latini nominis*, h. l. et paulo inf. del. Gron. Doujat. Crev.—7 'Duæ voces in Ætoliā glossema sapere videntur Crev.' *Doering.*

Sardinia pars Romam, pars in Ætoliā, eodem quo Siculum.

3. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita ut fastigium valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus et porta fulmine icta, et duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis constabat nimbū ortum: ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra⁸ apud se pluuisse Tusculani nuntiabant, et Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ; quod Laurentibus carnis,⁹ quæ dari debet,^c data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum causa fuit,^d quibus Diis decemviri ex libris ut fieret ediderunt.¹⁰ Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique,^d ad id sacrificium adhibiti; et decemviri nocte lactentibus¹¹ rem divinam fecerunt.^e P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio adversus viam, qua in Capitolium ascenditur,¹² cum signis septem auratis et

^d Ad expianda hæc prodigia quæ religionem incusserant.

^e Sacrificarunt nocte decemviri hostias nondum ab ubere matrum depulsas, veluti agnos, suculos, vitulos.

8 Sunt qui legant terram.—9 'Tò carnis, auctore Prisciano, interpretes in casu primo positum esse statuunt. Sed cum hujus insolentioris formæ exempla desint, equidem aut ante aut post carnis, vocem aliquam, v. c. pars vel portio, vel simile nomen, excidisse suspicor.' Doering. Mox deberet pro quæ dari debet lectio est, teste Sigon. vetustorum librorum.—10 'Causa fuit Diis, quibus ut fieret supplicatio, decemviri ex libris ediderunt. Ordo verborum a librariis forte perturbatus est, et post fuit inserendum et, aut major distinctio restituenda. Tò ut primus omisit Grut. et ante fieret Ms. Harl. et quædam edd. antt. adjecerunt sacra, forsā ex glossa, quæ verbum fieri eo sensu capiendum significavit.' Rupert. 'Crev. impeditiorem orationem hac emendatione expedire tentavit, Quibus Diis fieret, decemviri ex libris ediderunt.' Doering. Causa fuit. Quibus Gron. Crev. Kreyssig. Tò ut del. Gron. Donjat. Crev.—11 Male in quibusd. librr. vett. lactantibus.—12 Escenditur Kreys-

NOTÆ

^c Carnis, quæ dari debet] E Latii populis, quibus distribui solebat portio victimæ Jovi Latiari mactatæ, fuisse Laurentes nemo nescit: at carnis in recto casu dici pro caro, novum;

usurpatum tamen a Livio hic notat Priscianus.

^d Patrimi omnes matrimique] Gall. qui tous avoient encore leur père et leur mère.

duobus equis, et marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Ætolorum tres et quadraginta, inter quos Damocritus et frater ejus erant, ab duabus cohortibus, missis a M'. Acilio, Romam deducti, et in Lautumias¹³ e conjecti sunt. Cohortes inde ad exercitum redire, L. Cornelius consul jussit. Legati a Ptolemæo et Cleopatra, regibus Ægypti, gratulantes, quod M'. Acilius consul Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt, adhortantesque, ut in Asiam exercitum trajicerent,¹⁴ 'omnia perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria, esse; reges Ægypti ad ea, quæ censuisset senatus, paratos fore.' Gratiae regibus actæ: legatis munera dari jussa, in singulos quaternum millium æris.^f

4. L. Cornelius consul, peractis, quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttiiis cum A. Cornelio proprætore essent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundisium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitum, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundisium contraherent; et, omnibus jam paratis, paludatus ab Urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exennti consuli, et nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quintiles, cœlo sereno interdiu obscurata lux est,[†] cum luna sub orbem solis sub-

////////

sig.—13 *Latomias* edd. ante Gron.—14 *Traduceret* Gron. Crev. *traducerent* Doujat.

NOTÆ

^e *In Lautumias*] Lapidicinas quas Siculi Græce *λατομίας*, Latini *Lautumias* dixere; et sic legitur in scriptis melioribus. Tetrum hoc nomine carcerem Dionysius tyrannus Syracusis primus exciderat.

^f *Quaternum millium æris*] Lege Papiria, a L. Papirio Carbone tribuno plebis lata, asses facti sunt semunci-

ales auctore Plin. lib. xxxiii. cap. 3. Id Hotomannus ad hunc annum refert. Itaque hæc quatuor millia vix efficient Gallicæ monetæ hodiernæ libras sexdecim supra centum, cum assibus nostris tredecim ac denariis quatuor.

[†] *Obscurata lux est*] Defectus ille solis, ex calculo Dionysii Petavii, con-

isset. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret; quia fama erat, Antiochum post prælium navale majorem classem aliquanto reparare. Ætoli, postquam¹⁵ legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis, quam damni, memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. Neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satius visum est, inopinatam aggredi rem, et Lamiam oppugnare. Nam et a Philippo prope ad excidium adductos esse;[§] et tunc¹⁶ eo ipso, quod nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primum in hostium terra^h circa Sperchium¹⁷ amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona mœniaⁱ est aggressus.

5. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa, fuit. Constantius tamen, quam quis facturos crederet, in tam subito periculo, cum viri propugnarent, scœminæ tela omnis generis saxaque in muros gererent, jam¹⁸ multifariam scallis apposis, urbem eo die defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos in castra medio ferme die¹⁹ reduxit; et tunc cibo et quiete reffectis corporibus, priusquam prætorium dimitteret, denuntiavit, ‘ut ante lucem armati paratique essent. Nisi expugnata urbe, se eos in castra non reducturum.’ Eodem tempore, quo pridie, pluribus locis aggressus, cum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante

//////////

15 *Priusquam* Gron.—16 *Magis placet nunc*, quod est in quibusd. codd. apud Drak.—17 *Spercheum*, ut sup. Kreyssig.

NOTÆ

venit anno periodi Julianæ 4524. cyclo solis 16. lunæ 2. Martii 14. feria 2. J. Clericus.

§ *Adductos esse*] Ætolos.

^h *In hostium terra*] Non in Ætolia ipsa, sed in Ætolorum ditione, quæ circa sinum Maliacum.

ⁱ *Mœnia*] Lamia.

omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi, partim divendita, partim divisa præda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis saltu. Ne tamen segnia æstiva essent, et Ætoli non impetratam pacem ab senatu nihilominus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam^k statuit. Ab Heraclea per Ætam exercitus eo ductus. Cum ad mœnia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur; et cum quaterentur muri, nihil adversus tale machinationis²⁰ genus parare, aut comminisci oppidani conabantur. Omnis spes in armis et audacia erat. Eruptionibus¹ crebris et stationes hostium, et eos ipsos, qui circa opera et machinas erant, turbabant.

6. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est, successorem, Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. Cum tredecim millibus² peditum¹ et quingentis equitibus consul veniebat. Jam in sinum Maliacum³ venerat,^m et præmissis Hypatam, qui tradere

//////////

18 Jam del. Gron. Donjat. Crev.—19 Diei edd. ante Sigon.—20 Oppugnationis Crev.—1 Erat, eruptionibusque Gron. Donjat. Crev. Mox scripti machinationes pro machinas.

2 Cum tribus millibus omnes Mss. et edd. antt. teste Rupert. Vid. Not.

NOTE

^k Acilius Amphissam] In Phocidis et Locrorum Ozolarum confinio fuit Amphissa; sed tunc in Ætolorum potestate aut societate erat: Amphissæi enim, offensi graveolentia Locrorum, se ad Ætolos applicuerant. Hæc urbs nomen adhuc servare dicitur a quibusdam, quanquam Nigro Lambina hodie dicatur.

¹ Cum tredecim millibus peditum] Scripti habent, cum tribus millibus peditum: sed in numero haud dubie peccant, ut colligitur ex cap. 2. ubi præter tria millia civium Romanorum L. Scipioni in supplementum data,

leguntur addita sociorum quinque millia; quibus se ultro adjunxerunt totidem ex veteranorum numero cap. 4. qui numeri simul juncti tredecim millia efficiunt; ut recte Sigon. notavit.

^m Jam in sinum Maliacum venerat] In scriptis legitur, jam in sinu Maliaco venerat. Sigon. corrigit in finem Maliacum venerat; ut satisfaceret miranti Glareano, quod ante in Maliacum sinum quam Hypatam consul venisset: nam recta venienti ex Epiro prior laud dubie occurrebat Hypata, quam Maliacus sinus. Sed nec ne-

urbem juberent; postquam responsum est, nihil, nisi ex communi Ætolorum decreto, facturos; ne teneret se oppugnationi Hypatæ, nondum Amphissa recepta, præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub adventum eorum oppidani, relicta urbe, (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat,) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere. Consul sex millia ferme passuum inde posuit castra. Eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem, prægressum agmen, (sicut ante dictum est,) deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt; qui, causam relinquendi honeste Ætolici belli quærens, Asiam et regem Antiochum spectabat, jusseratque Athenienses, non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam Ætolis persuadere. Celeriter, auctoribus Atheniensibus, frequens ab Hypata legatio Ætolorum venit; et spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis, ‘multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa, in fidem suam venisse. In omnibus se majora clementiæ benignitatisque, quam virtutis bellicæ, monumenta reliquisse.’ Perfecta videbatur res, cum aditus consul idem illud responsum retulit,⁴ quo fugatiⁿ ab senatu fuerant. Eo tanquam novo cum icti Ætoli essent, (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum⁵ videbant,) referre ad suos dixerunt velle.

7. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expedie-

~~~~~

Delph. inf.—3 Vid. Not. Delph. inf.—4 *Reddidit* conj. Jac. Gron.—5 ‘Magis placet *perfectum*, quod est in plurimis codd. apud Drakenb. Id enim (ut nihil de rariore usu τοῦ *profectus* dicam) præcedentibus verbis, *Perfecta videbatur res*, melius respondet.’ *Doering*.

NOTÆ

cesse est belli ducem in expeditionibus suis itinerum ordinem sequi; causamque habere potuit consul Scipio Heracleam, Thaumacos, Lamiam, erepta nuper Ætolis circa sinum Maliacum oppida, prius adeundi, quam

Hypatam, quæ adhuc in hostium erat potestate: nec vero eam nunc oppugnandam censuit, sed longe inde Amphissam profectus est.

ⁿ Quo fugati] Sup. cap. 1.

batur. Nam neque, unde mille talentum daretur, erat; et, permissio libero arbitrio, ne in corpora sua sæviretur, metuebant. Redire itaque eosdem legatos ad consulem et Africanum jusserunt, et petere, ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil impetratum, ut mutaret consul; et ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti et Athenienses sunt; et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos, et complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit, auctor inducias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. ‘Dilationem nihil ad præsentia mala, quippe⁶ quæ ultima essent, adjecturam. Levare per multos casus, tempore interposito, præsentis clades posse.’ Auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, a consule impetraverunt; et, soluta obsidione Amphissæ, M’. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit, et consul ab Amphissa Thesaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam. Tum Africanus fratri, ‘Iter, quod insistis, L. Scipio, ego quoque approbo; sed totum id vertitur in voluntate Philippi. Qui, si imperio nostro fidus est, et iter et commeatus et omnia, quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis suppeditabit. Si is destituat,⁷ nihil per Thraciam satis tutum habebis. Itaque prius regis animum explorari placet. Optime explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimeret, qui mittetur.’⁸ Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus juvenum ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, et in multum vini proces-

~~~~~

6 Τῶ quippe carent edd. ante Gron.—7 Leg. fortasse destituit putat Duk.

NOTE

⁸ Opprimeret, qui mittetur] Gallice, *pourvu*.
si celui qu'on enverra le prend à l'im-

serat : ea ipsa remissio animi suspicionem demisit, novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. Postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus⁸ difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore et majore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio apparatu et⁹ accepit, et prosecutus est rex. Multa in eo et dexteritas, et humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant; virum, sicut ad¹⁰ cetera egregium, ita a comitate, quæ sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam, prosequente et præparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

8. Antiochus post navalem ad Corycum pugnam, cum totam hyemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maxime reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, 'Superatum se, cum classis abfuisset Rhodiorum. Quod si ea quoque (nec commissuros^p Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, ut viribus et magnitudine classem hostium æquaret.' Itaque et Hannibalem in Syriam miserat ad Phoenicum arcescendas naves, et Polyxenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enisius et eas, quæ erant, reficere, et alias parare naves jussit. Ipse in Phrygia hybernavit,^q undique

////////

—8 *Transitu* Gron. Doujat. Crev.—9 *Et del. ead.*—10 'J. F. Gron. τὸ ad

NOTÆ

^p *Nec commissuros*] Supple providabat, vel reputabat.

^q *In Phrygia hybernavit*] Duplex in Asia Minori Phrygia fuit: major, quæ postea Pacatiana, sive Salutaris, in mediterraneis, a Bithynia in Lyciam et Pamphyliam protensa; nunc *Germian* dicta, Castaldo teste; par-

tim etiam *Chiutaje*: ejus caput Laodicea: altera minor ad Hellespontum, quæ et Troas, et Epictetos, quasi adjectitiam dicas: postea Hellesponti provinciæ pars: nunc *Sarcan*, vel *Sacrum*, eidem Castaldo. Antiochus in priori hyemem transegit.

auxilia arcessens: etiam in Gallogræciam^r miserat. Belliosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exolata stirpe gentis, servantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes; quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocæa Erythrisque Romani sollicitabant. Classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas hybernabat. Eo media ferme hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is, cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira^s esset, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum secum mitteret. Missi ingentem prædam intra paucos dies averterunt.

9. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hybernavium erant; grave tributum, quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque et præsidium Romanum excessit. Tum vero liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus et optimates in Romana societate perstandum censebant: defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinotio verno eundem Pausistratum classis præfectum cum sex et triginta navibus miserunt. Jam Livius a Canis cum triginta navibus et septem quadriremibus, quas secum

NOTÆ

^r *In Gallogræciam*] Galatia Minoris Asiæ provincia, decerpta fere fuerat ex veteri Phrygia, Tectosagum aliorumque Gallorum in Asiam transitu, post vastatam victricibus armis Græciam: dividebatur in populos tres, Tectosages, Tolistobogios, (quorum nomen a Tolosa urbe detortum suspicor, etsi veteres quidam scriptores a ducis nomine derivent,) et Trocmos. Incolæ Gallogræci dicti sunt, quod Galli essent Græcis Asiaticis mixti: quemadmodum in Hispania Celtiberi dicti, quod Celtæ essent

Iberis permixti, sive Hispanis. Totam hanc veterum Gallorum expeditionem ex Strabone, Pausania, Justiniano accurate descripsit Ægidius Lacarrinus e societate Jesu, vir pietate et eruditione omnibus, mihi familiaris etiam amicitiae memoria commendabilis. Galatia Turcicis dominantibus, hodie partim *Kiengar*, partim *Gelas* vocatur.

^s *Circa Thyatira*] Lydiæ urbs est Thyatira non procul Magnesia ad Sipylum, inter Hermum et Hillum amnes.

Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat, ut ad transitum exercitus, quem terra venturum ^topinabatur, præpararet, quæ opus essent. In portum, quem vocant Achæorum,^u classem primum advertit. Inde Ilium ascendit,¹¹ sacrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab Elæunte^x et Dardano^y et Rhœteo,^z tradentes in fidem civitates suas, benigne audivit. Inde ad Hellesponti fauces navigat, et, decem navibus in statione contra Abydum relictis, cetera classe in Europam ad Sestum ¹²^a oppugnandam trajecit. Jam subeuntibus armatis muros fanatici Galli^b primum cum solenni habitu ante portam occurrunt. Jussu se matris Deum famulos Deæ venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus urbique. Nemo eorum violatus est: mox universus senatus cum magistra-

præter necessitatem delendum putat.' *Doering*.—11 *Escendit* Kreyssig. Mox *Ab Eleunte* edd. ante Sigon.—12 *Seston* Gron. Doujat. Crev. Mox *oppugnandum* edd. ante Gron.

NOTÆ

^t *Terra venturum*] Per Macedoniam nempe et Thraciam ad extrema Europæ et oram Hellesponti: inde in Mysiam minorem et majorem transiturum; ita ut navibus trajiciendus tantum esset Hellespontus exiguo freto.

^u *Quem vocant Achæorum*] In Troade ad Sigeum promontorium fuit hic portus, cui nomen a Græcorum Trojam petentium classe eo loco ap-pulsa vel ibi stationem habente.

^x *Ab Elæunte*] Urbs fuit in extrema versus austrum Chersonneso Thracica ad fauces Hellesponti, cui ad boream Sestos, ad eum vero Sigeum, intermedio freto: hodie *Cri-tea*.

^y *Et Dardano*] Phrygiæ minoris urbs maritima a Dardano conditore nomen accepit, qui, ducta Teucris filia, auctor fuit familiæ regum Trojanorum: fuit inter Abydum et Sigeum ad oram Hellesponti Asiaticam: unde Dardania dicta, quæ post Troas:

nunc locus *Dardanello*.

^z *Et Rhæteo*] Oppidum fuit et promontorium Troadis, haud procul Sigeo, nunc Turcis *Pefkiam*, Leunclavio teste.

^a *Ad Sestum* [*Seston*] Herus, seu Heronis, patria Sestos in Europa, ejus cum Leandro Abydeno infaustis amoribus nota; in Thracia e regione Abydi, ubi vix milliaris unius spatio patent Hellesponti angustiae. Ibi duæ arces oppositæ nostris communi nomine vocantur *les Dardanelles*. At Sestos in Europa, et Abydos in Asia, propriam adhuc appellationem retinent.

^b *Fanatici Galli*] Cybeles Pessinuntiae sacerdotes, sen harioli evirati, Galli dicebantur a Gallo Phrygiæ magnæ flumine in Sangarium defluente: aut quod e Galatarum gente. Hi autem per varias regiones oberare soliti, religionis nomine lucrum captabant, non secus ac Isidis Ægyptiacæ sacerdotes.

tibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum^c trajecta classis: ubi cum, tentatis per colloquia animis, nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant.

10. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus, (erat autem exul Rhodius,) cum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, et Pausistratum præfectum superbe quædam et contemtim in se concionantem¹⁴ dixisse, præcipuo certamine animi^d adversus eum sumto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem et illi notum, qui diceret, 'et se Pausistrato patriæque suæ magno usui, si liceat,¹⁵ fore;^e et a Pausistrato se restitui in patriam posse.' Cum, quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuntius,¹⁶ 'regiam classem aut totam, aut majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum ei. Pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum in patriam.' Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ^f petit, ibique

14 *Concionatum* Gron. Doujat. Crev. Mox 'unum pro animi conj. Gron. offensus forte repetitione voc. animi.' Rupert.—15 *Si liceat* conj. Tan. Faber.—16 *Aperit* addidit Mog. In primis editis est *internuntius reg. clus. ait to-*

NOTÆ

^c *Inde Abydum*] De Abydo jam diximus. Capta hæc urbs fuerat a Philippo Macedoniæ rege, civibus ex desperatione ad se cum pretiosis quibusque rebus suis igne consumendos adactis, lib. xxxi. c. 17. et sequentibus.

^d *Certamine animi*] Quamvis sic legatur in scriptis et editis, Gronovio non placet τὸ animi, legique vellet *præcipuo certamine unum adversus eum sumto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo.* Non video tamen cur ut 'certamen belli' a Cicerone, et 'con-

tentio animorum;' ita 'certamen animi' a Livio dici non potnerit. Neque obest iteratio nominis ejusdem paulo post, cum dicitur 'agitabat animo:' hujusmodi quippe minutias Nostro parum curæ esse sæpius notavimus.

^e *Si liceat, fore*] Mallet Tan. Faber *si liceat*, ad rem satis apposite.

^f *Panormum Samiæ terræ*] Plures sunt hujus nominis portus. Hic agitur de eo, qui est in Samo insula; hodie *Macri*, ut vult Nardus.

ad explorandam rem, quæ oblata erat, substitit.¹⁷ Ultro citroque nuntii cursare, nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuntio ejus Polyxenidas sua manu scripsit, 'se ea, quæ pollicitus esset, facturum,' signoque suo impressas tabellas misit. Eo vero pignere velut auctorum sibi proditorem ratus est. Neque enim cum, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semet ipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. 'Omnium'¹⁸ se rerum apparatus omisurum,' Polyxenidas dicere; 'non remigem, non socios navales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante portum Ephesi in salo habiturum; quas, si exire res cogeret, objecturus certamini foret.'¹⁹ Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. Partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit,^f ut paratus esset, cum²⁰ signum aggrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hybernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam occulte cogit.

11. Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei privatæ causa venisset, pro speculatore deprehensus¹ deducitur Panormum ad præfectum. Is percunctanti, quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit: classem instructam paratamque in portu

^f *Navium partem misit in insulam Samum, atque ad ipsam urbem Samum insulæ caput.*

tam.—17 *Subsistit* Gron. Donjat. Crev.—18 *Omnem* Gron. Donjat. Crev.—19 'Mutatio orationis: nisi leg. *objecturum c. fore.*' Rupert.—20 'Non collaret oratio, ut bene vidit Crev. Nam quod Pausistratus navium partem Halicarnassum et aliam partem Samum misit, id profecto non fecit, ut paratus esset, cum cett. sed ut eandem, quam Polyxenidas, negligentiam ostenderet. Assentior igitur Crev. qui ante ut verba quædam (a quibus τὸ ut pendeat) in hunc fere sensum, *Ipse Panormi substitit, ut paratus esset, excidisse suspicatur.*' Doering.

stare : remigium omne Măgnesiam ad Sipylum² & missum : perpaucas naves subductas esse, et navalia tegi :³ nunquam intentius rem navalem administratam esse. Hăc ne pro veris audirentur, animus errore et spe vana prăoccupatus fecit. Polyxenidas, satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcesso, deductisque raptim, quă subductă erant, navibus, cum diem non tam in apparatu absumsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat ; post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum^b tenuit. Ubi cum interdiu ob eandem causam⁴ quiesset, nocte in proxima Samiă terră trajecit. Hinc Nicandro quodam archipirata quinque⁵ navibus tectis Palinurum^k jusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere ; ipse interim, classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles, celeriter collecto animo, terra melius arceri, quam mari, hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quă cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit : inde facile telis

1 *Comprehensus* Gron. Doujat. Crev.—2 ‘ Verba ad Sipylum pro glosse-mate habenda esse, non male monuit Crev. *Măgnesiam ac Sipylum* conj. Doujat. *Măgnesiam missum, ad Sipylum perpaucas naves subductas esse* recepit Ald. ex cod. Mog.’ *Rupert.*—3 ‘ Quid sit navalia tegere, nullus adhuc docuit. Itaque Drakenborchio, qui ad ea, quă capite superiore dicuntur, ‘ subducit quasdam naves, alias velut subducitur esset, navalia reficit,’ pro vitiosa lectione *tegi* fortasse *refici* legendum esse suspicatur, eo lubentius primum astipulabar, quod idem mihi met ipsi sponte in mentem venerat.’ *Doering.*—4 Quădam post Ald. edd. *quieverisset.*—5 Ver-

NOTE

2 *Măgnesiam ad Sipylum*] Hăc urbs a mari adeo dissita, parum apta videtur ad congregandos remiges : Magnesia ad Măandrum minus distat a mari, et ex ea non difficile per flumen develi poterant ; sed Sipylum oppidum non longe a Smyrna, maritima civitate, memorant Strabo et Plinius : procul tamen ab Epheso, si maritimum iter inspicias. Vide an legendum *Măgnesiam ac Sipylum* ; ut

intelligatur Magnesia ad Măandrum mari propior : et Sipylus non mons, sed oppidum fere maritimum.

^b *Pygela portum*] Epheso ad boream : unde in Grăciam solvere soliti : hodie *Figena*.

⁴ *Ob eandem causam*] Ne conspiceretur ; ut sic Rhodiam classem improvisus adoriri posset.

^k *Palinurum*] Apparet locum fuisse maritimum in Samo insula.

ancipitibus⁶ hostem summoturus. Id inceptum ejus Nicander a terra visus⁷ cum turbasset, repente mutato consilio, naves conscendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, et velut⁸ fuga in naves fieri, cum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus, unam viam salutis esse ratus, si vim facere⁹ per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris jussis, ipse princeps concitata nave remis ad ostium portus tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinquereimibus circumsistit. Navis rostris icta supprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos et Pausistratus impigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ, quædam a Nicandro, dum moliuntur a terra,¹⁰ captæ. Quinque tantum Rhodiæ naves^{10 1} cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis via sibi inter confertas naves facta. Contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent præsidio, veniebant, obviæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos^m cursum averterunt. Sub idem tempus Seleucusⁿ proditam Phocæam, porta una per custodes aperta, recepit; et Cyme¹¹ aliæque ejusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt.

12. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus cum per ali-

⁶ *Dum conarentur a terra discedere, ac littus relinquere.*

//////////

bo quinque præponunt cum Gron. Donjat. Crev.—6 *Facile ex ancipitibus omnes* Mss. præter Mog. et edd. ante Ascens. a. 1513. non improb. Drak.—7 *Missus* Gron.—8 *Veluti* Gron. Donjat. Crev.—9 ‘Male edd. vett. *viam facere.*’ Doering.—10 Vid. Not. Delph. inf.—11 *Cymæ* edd. ante Sigon.

NOTÆ

¹ *Quinque tantum Rhodiæ naves*] Appianus septem scripsit: nec tamen Livio adversatur, qui cum quinque Rhodiis Coas duas elapsas esse scribit.

^m *Ad Romanos*] Ad classem Livii.

ⁿ *Seleucus*] Antiochi filius.

^o *Et Cyme*] Alias *Cyma*, urbs Æolidis maritima, inter Myrinam et Phocæam: nunc *Castri* Sophiano auctore: hinc *Cumæ* in Italia ortum et nomen traxerunt.

quot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio^p tutante moenia, jam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. Rem distinebat, quod, utrum armati, an inermes, emitterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus cum intervenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. Metuens enim Livius, ne successu tantæ rei elatus¹² Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione custodiæque Hellesponti extemplo relictæ, naves, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni classe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas,^q Phocæam petit. Quam cum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse; depopulatus maritimam oram, et præda maxime hominum raptim in naves imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit. Nam, præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiserant, multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat. Deinde, quod fraude capti, quod a cive potissimum suo^r forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, et diebus post paucis decem alias, præfecto omnium Eudamo, miserunt;^s quem, aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani

////////

12 ¹ *Elatus* ed. Ald. et seqq. ex cod. Mog. *inflatus* reliqui Mss. et primæ

NOTÆ

^p *Præsidio regio*] Antiochi, qui hanc ad Hellespontum urbem, a Philippo composita cum Romanis pace derelictam, occupaverat. Vide lib. xxxiii. cap. 38.

^q *Triremes duas Mitylenæas*] Caput Lesbi insulæ, in Ægæo mari, fuit Mitylene, ad orientalem oram, e regione Ionîæ: nunc insula cum urbe

communi nomine vocatur *Metelin*.

^r *A cive potissimum suo*] Polyxenida, qui et ipse Rhodius Antiocho militabat.

^s *Præfecto omnium Eudamo, miserunt*] Classem nempe suam ad Livium Rhodii miserunt, data Eudamo omnium navium suarum præfectura.

et Eumenes rex in Erythræam^t primum classem applicuerunt.¹³ Ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium^u tenuerunt. Inde cum in proxima Samiæ vellent trajicere, non expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. Medio in cursu, aquilone in septentrionem verso,^y exasperato fluctibus mari jactari cœperunt.

13. Polyxenidas, Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi conjungerent, ab Epheso profectus, primo ad Myonnesum stetit;^z inde ad Macrin (quam vocant) insulam trajecit,^a ut, prætervehentis classis si quas aber-

edd.' *Rupert. Inflatu* Gron. Doujat. Crev.—13 *Applicaverunt ead.*

NOTÆ

^t *In Erythræam*] Erythræam pro Erythra vel Erythris dixit, quæ urbs fuit Ionicæ Chersonesi maritima, e regione insulæ Chii: hodie *Colire* Nigro: hinc Sibyllæ Erythrææ nomen.

^u *Corycum Teiorum promontorium*] Patet diversum fuisse a Coryco Ciliaciæ. Fuit oppidum et promontorium hujusce nominis ad sinum Ionium, Teo urbi ad occasum.

Teiorum] In territorio Ionicæ urbis maritimæ Tei, quæ et Teios: nunc, Theveto ac Moletio testibus, *Susor*.

^y *Aquilone in septentrionem verso*] Septentrionales sunt stellæ arcticæ, ita inter se dispositæ, ut ternæ quæque trigonon seu triquetram figuram efficiant, et plastrum exhibeant: sed cum de ventis agitur, septentrionum nomine generaliter intelliguntur venti tres ab ea cœli parte flantes, in quibus aquilo quoque: sed hic septentrio proprie dicitur qui recta ab arcto flat, nautis in oceano navigantibus *nord*, in Mediterraneo *tramontana*, et Græcis dicitur *ἀναπρτίας*, medius inter aquilonem, qui paulum versus ortum solstitialem declinat, diciturque nautis vulgo *nord-nordest*

et Thrasciam qui paulo occidentali-
lior, et vulgo *nord-nordouest*.

^z *Ad Myonnesum stetit*] Ionicæ fuit oppidum in Asia Minori, inter Teum et Lebedum, ad sinum Ionium. Thucydides Teiorum insulam facit; et in insula, aut certe peninsula fuisse hoc oppidum, indicio est vel ipsum nomen. Est enim Græce *Myonnesus* murium insula.

^a *Ad Macrin ... insulam trajecit*] Macris plurium Ægæi maris insularum nomen fuit. Nam et Eubœa hoc nomen alias sortita est a longitudine; et Chios, Plinio teste, apud quem minores eo nomine insulæ duæ memorantur lib. v. cap. 3. ambæ ad diversam Lyciæ oram: sed hæ longius ab Samo insula, cui vicinas fuisse et hanc Macrin et Æthalam tota Livii narratio docet. Et forte hæc Macris eadem cum Icaria, quæ Samo ad occasum: siquidem ex Eustathio in Dionysium Periegeten discimus Cycladum unam, Icarum nempe, a qua Icarium mare quidam deducunt, Macrin fuisse appellatam; ut et Chion Æthaliæ nomine olim dictam testatur Ephorus apud Plin. Verum hæc prisca harum insularum nomina.

rantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post increbrescente vento et majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliā insulam trajecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves aggrediretur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiæ¹⁴ desertum^b tenuerunt: classis cetera, noctem totam in alto jactata, in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naves ad Æthaliā stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent,¹⁵ an Rhodiam expectarent classem. Dilata re, (ita enim placuit,) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque, cum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naves vacuo ab hostibus mari Samum trajecerunt. Eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. Quam ut expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, (quod plurimum intererat ad animos civitatum,) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. Postquam nemo adversus ibat, classe divisa, pars in salo ad ostium portus in ancoris stetit; pars in terram milites exposuit. In eos, jam ingentem prædam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam¹⁶ moenibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ ad mare ac naves redegit. Postero die, insidiis medio ferme viæ positis, ad eliciendum extra moenia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt

//////////

14 'Samiæ; sc. terræ; nisi leg. Sami.' Rupert.—15 Barberinæ membranæ cernerent.—16 'Particula jam, quæ ex cod. Mogunt. recepta est, apte τῶ ἀπ' ἀποπροπινquantibus respondet; sed eandem ab initio hujus periodi ante ingentem

NOTÆ

^b Portum Samiæ desertum] Intellige ma Samiæ terræ,' id est, insulæ terræ; ut c. 10. supra, 'Panormum Sami. Samiæ terræ,' et cap. 11. 'in proxi-

ad naves; et, terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. Inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum¹⁷ ad fretum Cephallenia^d tuendum prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephallenum faciebat; clausumque jam mare¹⁸ commeatibus Italicis erat.

14. Piræei L. Æmilio Regillo, succedenti ad navale imperium, Epicrates occurrit. Qui, audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit. Prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naves sunt. Ægæo mari trajecit.¹⁹ Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit; deductusque ad Æmilium, præsidii causa se missum, ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiæ naves^h excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio a Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obviam ab Livio et rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum postquam ventum est, accepta a Livio²⁰ classe, et sacrificio, ut assolet, rite facto, Æmilium consiliumⁱ advocavit. Ibi C. Livius, (is enim est primus rogatus sententiam,) ‘Neminem fidelius dare posse consilium,’ dixit, ‘quam eum, qui id alteri suaderet,

^h Naves Antiochi.

positam, nemo facile, ut recte censet Crev. desideret.’ Doering.—17 Jac. Periz. pro *Rhodiorum* legendum esse *Rhodio*, conjecit; præcipue cum Epicrates infra quoque cap. 15. Rhodius appelletur. *Rhodio* Kreyssig.—18 *Id mare* vet. lib. apud Sigon.

19 Duk. et Crev. vix dubitari posse putant quin ante vel post *trajecit*, nomen excidit loci, nempe *Chium*.—20 Habet Kreyssig. quod vet. lib. apud Sigon. ab *Livio*.—1 *Concilium* Gron. Donjat.

NOTÆ

^c Cum præfecto Epicrate Rhodiorum] Cave accipias Rhodiæ classis hunc præfectum fuisse: jam enim vidimus capite proximo præpositum ei classi fuisse Endamum: sed hic Epicrates præfectus erat Rhodiorum, qui in

duabus triremibus Cephalleniam versus missis: cui et Italicæ totidem sociorum parere jussæ.

^d Ad fretum Cephallenia] Angustum, opinor, mare intelligit, quo Cephallenia dirimitur a Zacyntho.

quod ipse, si in eodem loco esset, facturum fuerit. Se in animo habuisse, tota classe Ephesum petere, et onerarias ducere multa saburra gravatas, atque eas in faucibus portus suppressere; et eo minoris molimenti ea claustra esse, quod, in fluminis modum, longum et angustum et vadosum ostium portus sit. Ita ademturum se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum.²

15. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsit, ‘ Quid tandem? ubi demersis navibus frænassent claustra maris, utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus præbendum? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? Sive enim² abscedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint, et minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? Sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid attinere, claudi portum? Quin contra, illos, tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiva acturos: Romanos, aperto in mari fluctibus tempestatibusque objectos, omnium inopes, in assidua statione futuros; ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum, quæ agenda sint, possint agere, quam ut hostes clausos habeant.’ Eudamus, præfectus Rhodiæ classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid censeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius, ‘ omissa in præsentia Epheso, mittendam navium partem in Lyciam,’ censuit, ‘ et Patara, caput gentis, in societatem adjungenda. In duas res magnas id usui fore: et Rhodios, pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse; et eam classem, quæ in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ jungatur.’ Hæc maxime movit sententia. Placuit tamen, Regillum tota classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem.

16. C. Livius cum duabus quinquereimis Romanis, et quatuor quadriremibus Rhodiis et duabus apertis Smyr-

² ‘ Vet. lib. si enim; probro: nam sequitur *sin autem*.’ Sigon.

næis in Lyciam est missus, Rhodum prius jussus adire, et omnia cum iis^e communicare consilia. Civitates, quas prætervectus est, Miletus,^f Myndus, Halicarnassus, Cnidus,^g Cous,^{3 h} imperata enise fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul et, ad quam rem missus esset, iis exposuit, et consuluit eos. Approbantibus cunctis, et ad eam, quam habebat, classem assumtis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos, sperabantque, subito terrore aliquid moturos. Postquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi cœptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium portus⁴ in salo stare poterant, aspero mari, et nocte imminente. Prætervecti mœnia portum Phœnicunta,^{5 i} minus duum millium spatio inde distantem, petiere, navibus ab maritima⁶ vi tutum: sed altæ rupes insuper imminabant, quas celeriter oppidani, assumtis regiis militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt. Adversus quos Livius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos^k auxiliares et Smyrnæorum expeditos juvenes mi-

////////

3 *Cous*, *Cnidus* Kreyssig. Vid. Not. Delph. inf.—4 ‘*Ante ostium portus* rescribendum esse, ingeniose suspicatur Drak.’ Doering. *Ostium* habet Kreyssig.—5 ‘*Phœnicunta* ex cod. Mog. edidit Aldus. In reliquis Mss. et edd. antt. *petitum*, *Penicum*, *Pœnicum*, *Phœnicum*, *Phœnichum*.’ Rupert. Jac. Gron. in Diss. ad Liv. quædam loca Geogr. Epist. legendum esse conjecit *Phellum*, ut testatur Doer.—6 *A maritim.* Gron. Doujat. Crev. Mox *altæ*

NOTÆ

^e *Cum iis*] Cnm Rhodiis.

^f *Miletus*] Urbs fuit Ionie in Cariæ confinio, sex fere passuum millibus ab ostio Mæandri, hand procul mari, inter Jassum et Myuntem: hodie *Melassa*.

^g *Cnidus*] Cariæ sive Doridis in Asia Minori oppidum, qua peninsula maxime ad occidentem excurrit versus Coum insulam: alii *Gnidum* scribunt: ab ea dictum vicinum promontorium: adhuc nomen servat, vulgo *Gnido*: promontorium autem *Capo Crio*.

^h *Cous*] Urbis nomen et insulæ in mari Carpathio sitæ, quæ Græcis Cos, ad Cariæ oram, Apellis pictoris patria, rerum omnium ferax, triginta fere milliariibus a Cnido. Parnit alias equitibus Rhodiis, nunc Turcis, a quibus tam insula quam urbs *Stanco* dicitur, aut *Lango*.

ⁱ *Phœnicunta*] Oppidum Lyciæ maritimum et montem fuisse apparet, haud procul Antiphello e regione Doliches insulæ.

^k *Issæos*] Ab Isso Ciliciæ orientalis urbe et portu, in confinio Syriæ

sit. Ii, dum missilibus primo et adversus paucos levibus excursionibus lacescebatur magis, quam conserebatur, pugna, sustinuerunt certamen: postquam plures ab urbe affuebant, et jam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur, et navibus etiam ab terra periculum esset. Ita non milites solum, sed etiam navales socios, remigum turbam,⁷ quibus quisque poterat telis, armatos in praelium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario praelio cecidit. Postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi; et Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Telmessicum⁸ profecti sinum,¹ qui latere uno Cariam, altero Luciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe,⁹ Rhodii domum dimissi sunt. Livius praetervectus Asiam, in Graeciam transmisit, ut, conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam trajiceret.

17. Aemilius, postquam omissas in Lycia res, et Livium profectum in Italiam cognovit, cum ipse ab Epheso, repulsus tempestate, irritum incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, et summa vi aggredi urbem statuit. Miletum et ceteram oram sociorum praetervecti, in Bargylletico sinu^{10 m} exscen-

insuper imminebant rupes Kreyssig.—7 ‘Ultimas voces *remigum turbam* pro glossemate habet Crev. nisi forte ante *remigum* inserenda sit particula *et*.’ Doering.—8 *Thelmessicum* Gron. *Telmessicum* Donjat. Crev.—9 *Omisso conatu Patara amplius tentandi* Kreyssig.

10 Vid. Not. Delph. inf. *Bargylletico sinu* Crev. et mox vulgo edebatur

NOTÆ

ad montis Amani fauces, potius quam ab Issa Illyriæ insula, dicti hi auxiliares: Issus autem nunc *Lajazzo*, celebris hodie quoque portus in Carmania, nunc et sinus Issicus, *Golfo di Lajazzo* Italici.

¹ *Telmessicum profecti sinum*] Ab oppido Lyciæ maritimo Telmessio,

sive Telmisso, inter Patara ad ortum, et Dædala ad occasum sito, nomen sumsit hic sinus, itemque promontorium quod ibi in mare excurrit.

^m *Bargylletico sinu*] Præclare sic restitutum ab Gelenio hunc locum ait Gronov. Sigoninum secutus; cum ederetur, quemadmodum in veteri-

sionem ad Jassum fecerunt. Urbem regium tenebat præsidium; agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde, qui per colloquia principum et magistratuum tentarent animos, postquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Jassensium exules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare institerunt, 'Ne urbem, et vicinam sibi, et cognatam,ⁿ innoxiam perire sinerent. Sibi exilii nullam aliam causam esse, quam fidem erga Romanos. Eadem vi regionum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos, qui in urbe maneant. Omnium Jassensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effluerent.'¹¹ Rhodii, moti precibus,^o Eumene etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessæ regio præsidio urbis casum¹² miserando, pervicerunt, ut oppugnatione absisteretur. Profecti inde, pacatis ceteris, cum oram Asiæ legerent, Loryma^p (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi in principiis^q sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Æmilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello,ⁱ ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia impune conari posset. Movere ea Æmilium, vocatosque Rhodios cum percunctatus esset,

ⁱ A vera et præcipua belli suscepti sede.

////////

descensionem.—11 'Vulgatam lectionem effugere vellent recte damnavit J. F.

NOTÆ

bus libris est, in *Bargyliam et Icoson*: certe Icosium Mauritaniae urbs est, non Asiæ Minoris. Cogitabam num leviori mutatione legendum esset in *Bargyliam et Jasson*, quæ duæ sunt vicinæ ac maritimæ urbes, ad eundem sinum. Verum obstat quod statim ad Jassum facta exscensio dicitur: nuda quod præcedit ab eo diversum sit oportet.

ⁿ Et cognatam] Orti ab Atheniensibus erant Rhodii, non minus quam Jassenses et reliqui Iones.

^o Precibus] Jassensium exulum.

^p Loryma] Ptolemæo aliisque nota Cariae, sen Doridis potius nrbs, Melæ *Larumna*, est in ora meridionali peninsula, in qua et Cnidus, respicitque latus occidentale insulae Rhodi: hodie *Maxi*, auctore Nigro.

^q In principiis] Principia quid sint in exercitu alibi explicui: nimirum loca, in quibus principes (secundus nempe ordo militum) et cum iis primarii duces.

utrumnam Pataris universa classis in portu stare posset; cum respondissent, non posse; causam nactus omittendæ rei, Samum reduxit¹³ naves.

18. Per idem tempus Seleucus, Antiochi filius,¹⁴ cum per omne hybernorum tempus exercitum in Æolide^r continuisset, partim sociis ferendo opem, partim, quos in societatem pellicere non poterat, depopulandis, transire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis et Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret,¹⁵ statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit; deinde, ommissa oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandum.¹⁶ Attalus^s primo, stationibus ante urbem positis et excursionibus equitum levisque armaturæ, magis lacessebat, quam sustinebat, hostem: postremo, cum, per levia certamina expertus, nulla parte virium se parem esse, intra moenia se recepisset, obsideri urbs cœpta est. Eodem ferme tempore et Antiochus, ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde, haud procul Seleuci castris, ad caput Caici amnis^t stativa habuit cum magno exercitu mixto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. Hos, paucis admixtis, ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ postquam Samum sunt nuntiata, primo Eumenes, avocatus domestico bello, cum classe Elæam petit; inde, cum præsto fuissent equites

////////

Gron.' Doering.—12 *Causam* Gron. Donjat.—13 *Reducit* Gron. Doujat. Crev.

14 Vox *filius* in quibusc. codd. et edd. antt. deest.—15 'Pro dum . . . oppugnaret, præter rem Drak. tentabat dum . . . oppugnat, vel cum . . . oppugnaret; nam conjunctivus, ubi oratio obliqua eum postulat, non raro τῷ dum jungitur.' Doering.—16 Vet. lib. apud Sigon. *oppugnandam*, quod Gron. Dou-

NOTÆ

^r *In Æolide*] Asiæ Minoris partem ad septemtrionem Ioniæ, Mysiæ ad meridiem sitam Æolidem vocaverunt, sinui Smyrnæo oppositam, in qua Phocæa, Cuma, Myrina: quam regionem Orestis posterius incoluerunt.

^s *Attalus*] Eumenes frater, eo absente.

^t *Caici amnis*] Fluvius hic Caicus in extremis Mysiæ finibus prope Phrygiæ magnæ confinia Pergamum alluit, atque in sinum Elaiticum se exonerat e regione Mitylenes, quæ caput Lesbi insulæ: vocatur hodie *Girmasti*, aliis *Chyai*.

peditumque expediti, præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. Ibi rursus levia per excursionses prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante.^k Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ, et tot classes in unum convenisse portum, Antiocho allatum est, et sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique, quæ ad transitum Hellesponti opus¹⁷ essent; tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgeretur, agendi de pace, tumultum quendam adversus Elæam castris cepit. Ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem ¹⁸ sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit, misso caduceatore ad Æmilium, velle se de pace agere.

19. Æmilium, Eumene a Pergamo accito, adhibitis et Rhodiis, consilium¹⁹ habuit. Rhodii haud aspernari pacem : Eumenes, ‘Nec honestum esse,’ dicere, ‘eo tempore de pace agi ; nec exitum rei imponi posse. Qui enim,’ inquit, ‘aut honeste, inclusi mœnibus et obsessi velut,²⁰ leges pacis accipiemus ? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatus, non jussu populi Romani pepigerimus ?’ Quæro enim pace per te facta,^u rediturusne extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus ? an expectaturus, quid de ea re consuli placeat, quid senatus censeat, aut populus jubeat ? Restat ergo, ut maneat in Asia, et rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant com meatibus præbendis socios ; deinde (si ita

^k Cum Eumenes recusaret decretoria pugna summam rerum in periculum dare.

jat.—17 Deerat in edd. ante Sigon. τὸ ὄπλις.—18 ‘Sic hunc locum ex corrupta lectione vett. codd. cœquiltaverant autem egregie restituit Gelenius.’ Doering. Mox cod. Mog. habet septem millia.

19 Concilium Gron. Donjat.—20 Velut del. eæd.—1 Senatus, injussu . . . per-

NOTÆ

^u Pace per te facta] Alloquitur Æmilium Eumenes.

visum sit iis, penes quos potestas fuerit)¹ instauremus novum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hyemem, Diis volentibus, perfecisse.' Hæc sententia vicit, responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus, pace nequicquam tentata, evastatis² Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum³ hostiliter itinere facto, petit agrum³ opulentum, quem vocant Thebes campum,² carmine Homeri nobilitatum.⁴ Neque alio ullo loco Asiæ major regiis militibus parta est præda. Eodem, Adramytteum, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti, Æmilius et Eumenes venerunt.

20. Per eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præposito, accesserunt. Quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes et periti belli erant, et ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris, discipulus. Qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, et ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent reciperentque sese, sumserunt. Ad radices fere collis, in quo posita est urbs, regii succedebant. Ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes qui-

egerimus Gron. Doujat. *injussu pro non jussu* etiam habet Crev.—2 'Sic recte pro vitiosa Mogunt. et aliorum codd. *evastandis* vel *vastandis*, legendum esse, jam Modius vidit.' Doering. *Vastatis* Gron. Doujat. Crev.—3 *Petit: agrum* Gron. Doujat.—4 'Nobilitatum pro nobilitatæ dictum putabat Jac. Gron. Sed forte leg. *nobilitatæ* e cod. Lov. l. cum J. F. Gron. et Drak. Mox vocem *Adramytteum* glossam olere monent Duk. et Crev. Omisit eam Sigon.' Rupert. Omisit etiam Doer. ut ab inepto librario quodam temere in textum receptam.

NOTÆ

¹ *Iis, penes quos potestas fuerit*] Consuli scilicet L. Scipioni, aut senatui populoque Romano.

² *Adramytteum*] Adramytteum urbs fuit Mysiæ, imminens sinui sui nominis, quo dividitur vicinus tractus a Lesbo insula: hodie *Landermiti*, Tur-

cis *Endromi*.

³ *Thebes campum*] Inter Adramytenum et Antandrum fuit jam tempore belli Trojani oppidum Thebe in Eetionis ditione, eversum ab Achille una cum Lynnesso: nunc *Attramiti* vocari scribit Lydus.

dem qui procul jacularetur, excurrente. Postquam semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, et inde negligentia, apud regios oritur. Non stratos, non infrænatos^a magna pars habebant equos. Paucis ad arma et ordines relictis, dilapsi ceteri sparserant se toto passim campo, pars in juvenales⁵ lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere et ad jussa⁶ præsto esse jubet; ipse Attalum adiit, et in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Ægre id permittente Attalo,⁷ quippe qui centum equitibus adversus trecentos,⁸ mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret, porta egressus,^c haud procul statione hostium, occasionem opperiens, consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam credere esse; et hostes, paulisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquamdiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit: postquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantum accelerare possent, sequi jussis, ipse princeps inter equites cum turma sua, quam posset effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato, stationem hostium improvise invadit. Non homines solum, sed equi etiam terri, cum vincula abruptissent, trepidationem et tumultum inter suos fecerunt; pauci stabant impavidi equi: eos ipsos non sternere, non

⁵ *Juveniles* Gron. Doujat. Crev.—⁶ *Ad portam ead.*—⁷ Vid. Not. Delph. inf.—⁸ *Sexcentos* Kreyssig. Mox 'An scripsit Livius *pugnandum pro pugnaturum?* ut sit quippe qui cerneret, *pugnandum esse centum equitibus* (in casu tertio) *adversus trecentos, (et) mille peditibus cum quatuor millibus.*' Doering.—

NOTÆ

^a *Infrænatos*] Alibi plerumque infrænati dicuntur, qui frænis carent: contra vero hoc loco sumuntur pro frænatis, quemadmodum paulo post 'infrænare equum,' pro frænare.

^b *Ægre id permittente Attalo*] Sic in Regio quoque legitur: alii *ægre id permittente Attalus*; forma loquendi magis historicis familiari.

^c *Porta egressus*] Diophanes.

infrænare, aut ascendere facile poterant, multo majorem, quam pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. Pedites vero ordinati et præparati sparsos per negligentiam et semisomnos⁹ prope adorti sunt: cædes passim fugaque per campos facta est. Diophanes, secutus effusus, quoad tutum¹⁰ fuit, magno Achæorum genti decore parto, (spectaverant enim e mœnibus Pergami non viri modo, sed foeminæ etiam,) in præsidium urbis rediit.

21. Postero die regiæ, magis compositæ et ordinatæ, stationes quingentis passibus longius ab urbe posuerunt castra; et Achæi eodem ferme tempore, atque in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrimque velut jam futurum impetum expectavere: postquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis collatis¹¹ abire agmine, ad iter magis, quam ad pugnam, composito, cœpere. Quievit Diophanes, dum in conspectu erant. Deinde eodem, quo pridie, impetu in postremum agmen incurrit, tantumque rursus pavoris ac tumultus incussit, ut, cum terga cæderentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesque¹² et vix ordinem agminis servantes in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coëgit. Antiochus postquam Romanos et Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. Peræam¹³ inde,^d coloniam Mitylenæorum, expugnavit. Cotton^e et Corylenus^{14f} et Aphrodi-

9 *Semisomnes* Gron. Donjat. Crev.—10 *Quoad totum* edd. ante Sigon.

11 'Nisi leg. *conversis*; vel cum Ern. *convulsis*.' Rupert.—12 'Si τὸ que pro particula accipis, quæ hæc cum antecedentibus copulet, sane pro *compulsi sunt*, ut recte judicat Drak. scribendum est *compulsi sint*. Sed non opus est, ut hæc verba, separatim quippe ab antecedentibus posita, ad ut referas.' Doering.—13 'Pheream multi codd. et edd. ante Frob. a. 1535. Proheream, et Peream, et Feream, et Ferream reliqui Mss. Eupatriam conj. Jac. Gron. quod est opp. Lydiæ ap. Steph. An leg. *Perperenam*, vel *Ceramum*?' Rupert.—14 Vid. Delph. inf. 'Mox pro *Crene* plerique Mss. et edd.

NOTÆ

^d *Peræam inde*] Hæc Peræa in Mysia fuit ad Æolidis confinia, nec ejus alibi facile mentio.

^e *Cotton*] Ignotum aliis oppidi nomine, ut et quæ sequuntur. Ea in Mysia sive Æolide magnam partem fuisse credibile est, vel certe in Phrygia. An pro *Cotton* legendum

sias^g et Crene^h primo impetu captæ sunt. Inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus, in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo,ⁱ inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes ad insulam, quam Bachium¹⁵ vocant,^k (imminet urbi Phocæensium,) appulerunt, et, quibus ante abstinerant templis signisque, (egregie autem exornata insula erat,) cum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem^l transmiserunt. Eam divisim inter se partibus^m cum oppugnarent, et viderent, sine operibus, armis scalisque capi non posse; missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum¹⁶ cum intrasset urbem, extemplo, oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit, nihil aliud quam depopulato circa urbem hostium agro.

22. Inde placuit Eumenem domum dimitti, et præparare consuli atque exercitui, quæ ad transitum Hellesponti opus essent; Romanam Rhodiamque classem redire Samum,

vett. *Prime, Prine, Prinne, Priene, Prienne.* Rupert.—15 *All. Bacchium et Bechium.*—16 *Præsid. mille armat.* edd. ante Sigon.

NOTÆ

Colona, quod oppidum in Mysia minori? an potius *Cotyæon*, in Phrygia magna?

^f *Et Corylenus*] Fallor aut *Dorylæum* dicere voluit: quæ urbs fuit Phrygiæ magnæ ad fines Bithyniæ: nunc Leunclavio *Tzadurile*. Et scriptura Regii codicis ita flecti potest, ut fiat *Corileum*.

^g *Et Aphrodisias*] Nota quidem est urbs Cariæ Aphrodisias, non longe a Mæandro, quæ nunc *Apodisia* et *Stauropolis*, Italis *Sancta Croce*; sed utrum de hac intelligendus hic Livius, subdubito propter ejus tum ab Adramyttico et Pergamo, tum ab aliis ibidem memoratis distantiam; et quod inde Sardeis per Thyatira non eatur.

^h *Crene*] In Phrygiæ magnæ versus Galatiam finibus, Aulo Crene vallis et mons legitur apud Plinium, unde Mæander exit. Verum urbs a Nostro intelligi videtur. Num *Priene* in Ionia, quæ patria Biantis? Certe in Regio ita scriptum hoc nomen, ut legi possit *Prinne*.

ⁱ *Mitylenen primo*] Lesbii insulæ urbs hæc princeps, ad ejus oram orientalem. Hodie *Metelin*: unde toti insulæ nomen.

^k *Quam Bachium vocant*] Parva est insula in sinu Smyrnæo, Plinio *Bacchina*.

^l *Ad ipsam urbem*] Phocæam.

^m *Divisis inter se partibus*] Hinc Romani, inde Eumenes et Rhodii.

atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. Rex Elæam, Romani et Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Æmilius, frater prætoris, decessit. Rhodii celebratis exequiis, adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis navibus, et una Coa quinqueremi, altera Gnidia,¹⁷ Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ante, quam Eudamus cum classe a Samo veniret, tredecim a Rhodo¹⁸ naves cum Pamphilida præfecto adversus eandem Syriacam classem missæ, assumptis navibus quatuor, quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regiis, Dædalaⁿ et quædam alia parva¹⁹ castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. Additæ huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertæ naves. Profectus cum, quantum accelerare poterat, maturasset, ad portum, quem Megisten vocant,^o prægressos consequitur. Inde uno agmine Phaselidem cum venissent,^p optimum visum est, ibi hostem opperriri.

23. In confinio Lyciæ et Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, et præcul navium præbet prospectum. Eo maxime, ut in obvio^q classi hostium

//////////

17 *Cnidia* Crev. Kreyssig.—18 *Ab Samo . . . ab Rhodo* Kreyssig.—19 ‘*Pro parva* multi Mss. *per ea*, et Thuan. *perrea*; unde Jac. Gron. non male conj. *Perææ*, quam regionem Cariæ continentem fuisse monet.’ *Rupert.* ‘Si quid mutandum, nihil hac conjectura verius videtur.’ *Drak.*

NOTÆ

ⁿ *Dædala*] Nomen est oppidi maritimi et vicinorum montium in Lycia, ad occasum Telmessi. Creditur a Dædalo ibi sepulto inditum nomen: hodie *Urlie*.

^o *Ad portum, quem Megisten vocant*] In ora Lyciæ Megisten insulam exiguan per antiphrasin sic appellatam, Dolychæ vicinam, e regione Patarorum, memorant Plin. et Ptol. hodie *Strongallo* appellari volunt.

^p *Phaselidem cum venissent*] In ex-

trema Lycia versus Pamphyliam maritima urbs fuit Phaselis, apud Tragum montem, a Mopso Argivo, ut ferunt, condita, ubi Apollinis oraculum. Piratarum postea sedes. Inde phaselus navigii genns.

^q *In obvio*] Loco scilicet commodo; ut obviam hostibus irent. Regius unus habet, *uti obvii classi hostium essent*. Nec video cur damnaverit Gelen.

essent, electus locus est. Ceterum, quod non providerunt, et loco gravi, et tempore anni, (medium enim æstatis erat,) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, cœperunt. Cujus pestilentiae metu profecti, cum præterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis,^r ad Sidam jam²⁰ hostes esse.^s Tardius navigaverant regii, adverso tempore Etesiarum,^t quod velut statum Favoniis ventis^u esset.¹ Rhodiorum duæ et triginta quadriremes et² quatuor triremes fuere. Regia classis septem et triginta majoris formæ navium erat, in quibus tres hepteres et quatuor hexeres^l habebat.³ Præter has decem triremes erant. Et hi⁴ adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, e portu movit; et, postquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab hostibus sunt, et ipsi eos viderunt. Ab

¹ *Tres septiremes, seu naves, quæ septem remorum ordinibus agebantur; et quatuor quæ sex ordinibus constabant, &c.*

20 *Jam* del. Kreyssig.—1 *Est* Kreyssig.—2 *Et* del. Gron. Doujat. Crev.—3 *Verbum habebat* assutum videri pannum, monent Gron. Dnk. et Crev.^r *Rupert.*—4 *Et alii* Gron. Doujat. Male, judice Doer. in quibusd. edd. *ab*

NOTÆ

^r *Ab Aspendiis*] Aspendus, sive Aspendum, Pamphyliæ urbs ad Eurymedontem fluvium ab Argivis condita, sexaginta stadiis ab ostio ejus amnis. Inde ‘Aspendius cytharista’ inter adagia Græcorum, qui sibi tantum uni canebat, citharam digitis duntaxat pulsans: quod ad eos trahitur qui omnia in commodum suum vertunt.

^s *Ad Sidam jam hostes esse*] Sida, sen Side, urbs Pamphyliæ maritima, ejusque provinciæ metropolis, nunc *Chirionda* Nigro, Moletio vero et Theveto *Scandalor*. *Tò jam*, quod respuit Perizonius, in nostris legitur: neque est quod mutetur *esse* in *isse*, cum æque sensus constet, et *τὸ esse*

rem præsentem significet.

^t *Tempore Etesiarum*] Etesiae, alias Prodromi, venti sunt, qui certo anni tempore ex alia atque alia parte cæli spirant, ut loquitur Gall. lib. II. cap. 22. Ἐτησιαὶ dicti a nomine ἔτος, quod annum significat, quoniam singulis annis recurrunt.

^u *Favoniis ventis*] Diximus stato anni tempore flare Etesias: quod autem Favonios ventos interpretatur Noster, ab occasu spirantes ventos, Straboni adversatur, qui lib. III. euros vocat, ab ortu solis flantes: sed nimirum modo ex hac, modo ex illa cæli regione spirant Etesiae per illa maria. Vide Plin. XXXVII. 5.

regiis⁵ sinistro cornu,^x quod ab alto objectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum unus, præerat;^m et jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. Prima prætoria navis Eudami erat; cogebat agmen Chariclitus; Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus, postquam hostium aciem instructam et paratam ad concurrendum vidit, et ipse in altum evehitur, et deinceps, quæ sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum præbuit. Nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset; et festinans ipse præpropere cum quinque solis navibus Hannibali occurrit. Ceteri, quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relictum erat; trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversus Hannibalem pugnabatur.

24. Sed momento temporis et navium virtus,⁶ et usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis demisit. Nam et in altum celeriter evectæ naves locum post se quæque venienti ad terram dedere; et, si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut, libero inter ordines discursu prætervecta, in puppim impetum dabat. Maxime exterruit hepteteris regia, a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. Itaque jam haud dubie dexterum⁷ cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe præstantem, urgebat; et circumve-

^m Unus e numero eorum, qui principem gratiæ locum habebant apud Antiochum.

////////

aliis. Apud Doer. legitur *erant*, et *hi*.—5 *Ab regio* Gron. Doujat. *Ab regis* Magont.

6 Vid. Not. J. Clerici inf.—7 Apud Kreyssig. et in Crev. min. *dextrum*.

NOTÆ

* *Ab regiis* [*regio*] *sinistro cornu* 5 *Navium virtus*] Legendum dudum
Ita nostri; sed tamen facile in Gronovii sententiam ierim legentis, ab conjeci *navalium*, nempe sociorum, virtus. J. Clericus.
regiis, sinistro cornu.

nisset, ni, signo sublato ex prætoria nave, (quo dispersam classem in unum colligi mos erat,) omnes, quæ in dextro cornu vicerant,⁸ naves ad opem ferendam suis concurrissent. Tum et Hannibal, quæque circa eum erant naves, capessunt fugam; nec insequi Rhodii, ex magna parte ægris, et ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Cum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes, claudas mutilatasque⁹ naves apertis navibus remulco trahentes,^z viginti paulo amplius integras abscedentes, e turri prætoriae navis silentio facto, 'Exsurgite,' inquit, 'et egregium spectaculum capessite oculis!' Consurrexere omnes, contemplatique trepidationem^{10 a} fugamque hostium, prope una voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam et Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, jussit. Aliquamdiu secuti sunt: postquam terræ appropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti, hepterem captam, quæ primo concursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt. Inde Rhodum, non tam victoria læti, quam alius alium accusantes, quod, cum potuisset,¹¹ non omnis summersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Hannibal ictus¹² uno prælio adverso, ne tum quidem prætervehi

—8 'Periz. Anim. Hist. c. 8. p. 336. et Drak. putabant legendum esse *quæ in altero cornu vicerant*, vel *quæ dextrum cornu vicerant*; posse etiam verba *in dextro cornu* ex margine in contextum invecta videri; sed potius Livium cornua confudisse.' *Rupert.*—9 *Mutilusque* Gron. Doujat. Crev.—10 Vid. Not. Delph. inf.—11 *All. potuissent.*—12 'Victus cod. Mog. Sed sic Livius non addidisset *adverso.*' Drak. Mox '*Ne tum quidem p. L. audebat*, verba absurda et corrupta, quasi clades accepta Hannibali animos facere debuisset ad peragendum inceptum.' Crev. 'Equidem Crevierio assentior, et vitium, quod ille subodoratus est, tolli posse puto, si pro *audebat* legatur *ambigebat.*' Doering.

NOTÆ

^z *Remulco trahentes*] *Remulco trahi* dicuntur naves, quæ velis aguntur, quoties vento destitutæ aut alias laceræ, minoribus navigiis alligatæ remigum opera trahuntur. *Remulco* itaque videtur ablativus, cujus nominativus '*remulcus*' actum illum tra-

hendi navem significat, sed in usu non est. Ex verbo minus usitato, remulcare, vernaculus apud nos sermo fecit *remorquer*.

^a *Contemplatique trepidationem*] Quidam *expugnationem*, unde Gron. *exsternationem* fecit.

Lyciam audebat, cum conjungi veteri regiæ classi quam primum cuperet. Et, id ne ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara et Megisten portum miserunt. Eudamum cum septem navibus maximis ex ea classe, cui præfuerat, Samum redire ad Romanos jusserunt, ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda.

25. Magnam lætitiā Romanis jam prius nuntius victoriæ, deinde adventus attulit Rhodiorum: et apparebat,¹³ si ea cura^b Rhodiis demta esset, vacuos eos tuta ejus regionis maria præstatu-
ros. Sed profectio Antiochi ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, abscedere custodia Ionix atque Æolidis prohibuit.¹⁴ Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam classem, quæ circa Patara erat, miserunt. Antiochus non civitatum modo, quæ circa se erant, contrahebat præsidia; sed ad Prusiam,^c Bithyniæ regem,^d miserat legatos literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat: 'Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum,^e nisi Romanum, imperium esset. Philippum et Nabin expugnatos; se tertium peti. Ut quisque proximus ab oppresso sit, per omnes velut continens incendium pervasurum. Ab

13 'Desidero quædam ante *et apparebat* . . . in hanc fere sententiam, 'Ante omnia autem Eudamum obtestabatur Romanos, ut Patara oppugnando Rhodios magna cura liberarent;' tum sane bene responderent verba, *et apparebat, si ea cura cett.*' Doering.—14 *Præstituros. Sed profecto Antiocho . . . prohibue-*

NOTÆ

^b *Si ea cura*] Metus scilicet et solitudo a Patari urbe hostili, quæ in proximo continentis princeps.

^c *Ad Prusiam*] Filius et successor erat Prusias Ziela, qui mortuo Lysimacho Bithyniam occupaverat, atque a Gallis acie cæsus fuerat. Is Romanis addictus adeo fuit, ut summo pileo libertum se populi Romani diceret.

^d *Bithyniæ regem*] Minoris Asiæ

regio, Thraciæ Europæ regioni opposita, est Bithynia, Propontide intermedia et Bosphoro Thracio: hodie Turcis *Bursia*, et ex parte *Besangil*.

^e *Orbis terrarum*] Refer ad imperium: ut nempe nulli per orbem terrarum imperent, vel orbis terrarum imperium obtineant, præter populum Romanum.

se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam servitutem concessisset.ⁿ His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis ejus fratris Africani, ab suspitione tali averterunt; qui, præter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum majestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. ‘Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: et esse cum non Africæ modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majestate, vel viribus parem. Philippum et Nabin, hostes bello¹⁵ superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, et filium obsidem redditum: et quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate et Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo¹⁶ furor, deinde fraus Ætolorum absumsisset.’ Maxime confirmatus est animus regis, postquam ad eum C. Livius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab Roma venit, et edocuit, quanto et spes victoriæ certior Romanis, quam Antiocho, et amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

26. Antiochus, postquam a spe societatis Prusiæ decedit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam; magis quia terrestribus copiis exercitum Romanum et duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quam quod res navalis ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter, aut tunc magnæ et certæ fiduciæ esset. Erat tamen momentum in præsentia spei, quod et magnam partem Rho-

ⁿ Quandoquidem Eumenes, qui medius est inter ipsum Antiochum et Prusiam, ultro servitutem Romanorum amplexus est; post se (Antiochum devictum) ituros in Bithyniam Romanos adversus Prusiam ipsum.

runt Gron. Donjat. Crev.—15 Mavult Sigon. ut bello, cum olim fuerit et bello.
—16 Primum Kreyssig.

diæ classis circa Patara esse, et Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviam in Hellespontum profectum audierat. Aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia, ad Samum per occasionem fraude præparatam absumta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit; (id oppidum Colophonium, mari imminens, abest a vetere Colophone duo ferme millia passuum;) et ipsam urbem^f suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terra marive ageret, quod non subiectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset; quos, audita obsidione, non dubitabat ad opem ferendam sociæ urbi classem a Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur, operibus oppugnare urbem aggressus, et ad mare partibus duabus^g pariter munitionibus deductis, utrimque vineas et aggerem muro injunxit, et testudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani implorantes, miserunt. Æmilium et Sami segnis diu mora offendeat,^o nihil minus opinantem, quam Polyxenidam, bis nequicquam ab se provocatum, potestatem pugnæ facturum esse; et turpe existimabat, Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones, se Colophonis obsessæ auxilio, incertam¹⁷ finem habituro, alligari. Eudamus

^o *Ægre ferebat Æmilium se otiosum Sami tamdiu morari.*

////////

17 *Incertum Doujat. Crev. Mox pro Eudamus est Eudorus apud Appi-*

NOTÆ

^f *Et ipsam urbem*] Colophonem, oppidum, aut certe Notium, coloniam scilicet veteris Colophonis, quæ urbs fuit Ioniz, hodie Italis *Altobosco* secundum Nardum, aut *Belvedere* ex Nigro, medio ferme itinere inter Smyrnam et Ephesum ad quindecim milliaria, huic paulo propior, una ex septem urbibus, quæ Homeri natales

sibi vindicabant.

^g *Ad mare partibus duabus, &c.*] Gallice, *après avoir fait des retranchemens, qui de deux côtés aboutissoient à la mer, il approcha du mur par des galeries de bois, et des terrasses de chaque côté; il fit approcher les béliers à couvert sous les planchers des machines couvertes de cuir, qu'on appelloit tortues.*

Rhodins,^h qui et tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare et dicere, ‘Quanto satius esse, vel socios obsidione eximere, vel victam jam semel classem iterum vincere,¹⁸ totamque maris possessionem hosti eripere, quam, desertis sociis, tradita Antiocho Asia terra marique, in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua¹⁹ parte belli discedere?’^p

27. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumtis jam omnibus, Chium parabant trajicere. Id erat horreum Romanis, eoque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe ad aversa insulæ (objectaⁱ aquiloni ad Chium et Erythras sunt)²⁰ cum pararent trajicere, literis certior sit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse, vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul allatum est, Teios regiæ classi benigne commeatus præbuisse; quinque millia vasorum vini^k esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repente avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus.^q Cum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum apparuerunt, quas primo ex classe regia prætor esse ratus, institit sequi. Apparuit inde, piraticas celoces^l et lembos

^p *Deserere stationem seu belli partem sibi mandatam.*

^q *Ut aut vinum paratum classi Antiochi acciperet a Teiis, si modo consentirent; aut Teios ipsos tanquam hostes persequeretur.*

an. ut testatur Sigon.—18 *Vincere iterum* Gron. Doujat. Crev.—19 *A sua* edd. ante Sigon.

20 Glareau. delet *τὸ sunt*, scribitque *ad Chium, et Erythras cum pararent.*—

NOTÆ

^h *Eudamus Rhodius*] Hic Appiano *Eudorus* dicitur: is distinxerat Æmilium apud Samum, cum reliqui omnes eum urgerent ad solvendam obsidionem Colophonis, aut ad hostium classem expugnandam.

ⁱ *Ad aversa insulæ, objecta*] Intellige insulæ Sami partem aversam ab urbe Samo, quæ ad meridiem insulæ; unde quæ ei aversa aquilonem respiciunt.

Æmilins itaque cum suis circumvectus est Samum insulam, et Chium, atque Erythras versus navigavit, urbes freto discretas, quarum illa insulæ Chii caput, hæc in Ioniæ peninsula.

^k *Vasorum vini*] Argillacea forte vasa fuerunt.

^l *Celoces*] Exigua erant navigia celeritatis eximiae; unde et nomen:

esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, postquam videre ex alto classem, in fugam verterunt: ^{1 m} et celeritate superabant, ⁿ levioribus et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terræ erant. Itaque, priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. Unde se a portu ² ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur prætor. Myonnesus promontorium inter Teum Samumque ^{3 o} est. Ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen a fundo satis lato fastigatus: ⁴ a continenti arctæ semitæ aditum habet: a mari exesæ fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum, quam, quæ in statione sunt, naves, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naves, ne sub ictu superstantium ⁵ rupibus piratarum essent, diem trivere. Tandem, sub noctem vano incepto cum abstitisent, Teum postero die accessere; et, in portu, qui ab tergo urbis est, (Geræsticum ipsi appellant,) navibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit.

28. Teii, cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis et velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, 'et juvisse eos commeatu classem hostium' arguit, 'et quantum vini Polyxenidæ promisissent: quæ si eadem ^p classi Romanæ darent, revocaturum se a popu-

* Cum negarent civitatem suam hostile quicquam contra Romanos aut fecisse aut dixisse, Æmilius coarguit, &c.

////////

1 Vid. Not. Delph. inf.—2 *E portu* Kreyssig.—3 *Teium* edd. ante Sigon. 'Pro Samumque jam Glareanus emendabat *Lebedumque*, cui quidem emendationi bene respondet, quam Stephanus de sinn Myonnesi dedit, descriptio.' Doering.—4 *Fastigiatus* Gron. Donjat. Crev.—5 *In add.* Gron. Doujat.

NOTÆ

uno duntaxat remorum ordine agebantur.

^m *Verterunt*] Pro versi sunt, vel se converterunt: Reg. et Colb. *reverterunt*, et forte melius, si forte inde

prius profecti piratæ.

ⁿ *Superabant*] Piratæ.

^o *Inter Teum Samumque*] Num potius *inter Teum Lebedumque*?

^p *Quæ si eadem*] Intellige vasa, seu

latione militem; sin minus, pro hostibus eos habiturum.' Hoc tam triste responsum cum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eo forte die⁶ Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, postquam movisse a Samo Romanos audivit, et, ad Myonnesum piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naves in Geræstico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) ancoras portu occulto jecit. Inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portus, expugnasset,⁹ sic et Romanam expugnaturum. Nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, et, denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terra marique simul hostes opprimere. Quod non vanum ei consilium fuisset, ni, cum Teii facturos se imperata promisissent, ad accipiendos com meatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est,^r classem⁷ transire.⁵ Dicitur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naves in arcto ostio implicitos remos fregissent: et inter alia id quoque movit prætorem, ut traduceret classem, quod

6 Die del. Gron. Donjat. Crev. Drak. Doer. 'Crev. legendum esse suspicatur, *Eo forte tempore Polyxenidas cett.* quam quidem conjecturam, quoad sensum, confirmare videtur lectio, quæ in quibusdam codd. apud Drak. reperitur, *Eo forte die Polyxenidas cett.*' Doering.—7 Vet. lib. apud Sigon. *classe.* Vid. Nott. Delph. inf.

NOTÆ

dolia vini.

⁹ *Quemadmodum Rhodium classem*
... *expugnasset*] Supra cap. 11.

^r *Qui ante urbem est*] Hic portus diversus est a Geræstico, qui ab tergo Myonnesi. Porro verbum *est* ignorant scripti nostri, et satis per se

intelligitur.

⁵ *Classem transire*] Sigon. mavult, *classe transire*, quod referretur ad Romanos transeuntes. Sed *classem transire*, quod nostri retinent, idem est ac, ut transiret classis; quod magis placet.

ab terra periculum erat, haud prócul inde Antiocho stativa habente.

29. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus,* egressi milites nautæque sunt ad commeatus et vinum maxime dividendum in naves; cum medio forte diei agrestis quidam, ad prætorem adductus, nuntiat, 'alterum jam diem classem stare ad insulam Macrin, et paulo ante visas quasdam moveri, tanquam ad profectionem, naves.' Re subita percussus prætor tubicines canere jubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent; tribunos in urbem mittit ad cogen- dos milites nautasque in naves. Haud secus, quam in repentino incendio aut capta urbe, trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus; incertisque clamoribus (quibus ipsis tubæ obstreperent) turbatis imperiis, tandem concursus ad naves est.[†] Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat; trepidatumque cum periculo et in mari et in terra foret, ni, partibus divisis, Æmilius, cum prætoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequen- tes, suo quamque ordine[‡] in frontem[§] instruxisset;[¶] Eu- damus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut et sine trepidatione conscenderent, et, ut quæque parata esset, exiret navis. Ita et explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, et coactum agmen ab Rhodiis est; instructaque acies, velut cerneret regiones, in altum processit. Inter Myonnesum et Corycum promontorium erant, cum hostem conspexere. Et regia classis, binis in ordinem

* Cum omnes Romani ignorarent Polyxenidæ insidias.

† Ad naves redierunt milites Romani.

‡ Nisi Æmilius, postquam suum cuique munus mandasset, in diversas naves, &c. Vel postquam naves in exigua quasi corpora divisisset, et suum cuique locum intra portum assignasset, primusque extra portum egressus, &c.

§ In fronte cod. Mog. et Gaertn. et mox pro substitissent cod. Mog. substi-

NOTÆ

† In frontem instruxisset] Gallice, mesure qu'ils sortoient du port. il rangea tous les vaisseaux de front, à

navibus longo agmine veniens, et ipsa aciem adversam explicuit; tantum lævo evecta cornu, ut amplecti et circumire dexterum cornu Romanorum posset. Quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse æquare⁹ ordinem Romanos, et tantum non jam circumiri⁸ a dextro cornu, concitat naves; (et erant Rhodiæ¹⁰ longe omnium celerrimæ tota classe;) æquatoque cornu, prætoriae navi, in qua Polyxenidas erat, suam objecit.

30. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ et viginti¹¹ erant. Hostium classis undenonaginta navium fuit, et maximæ formæ naves¹² tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium et virtute militum Romani longe regiones præstabant;^{*} Rhodiæ naves¹³ agilitate et arte gubernatorum et scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant;^y et, quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. Nam metu ignis adversi¹⁴^z regiæ naves, ne prora concur-

^z Fere, seu in eo esse ut jamjam circumiretur.

tisset.—9 *Exæquare* Gron. Doujat. Crev.—10 *Add. naves eæd.*

11 *Vid. Not. Delph. inf.*—12 '*Tò naves insititum videtur.*' J. F. Gron.—13 *Ante Periz. legebatur regiones præstabant, regiæ naves; pro regiones habent Rhodios* Gron. Doujat.—14 '*Forte adversas, sc. Rhodias, ignem portantes;* Gron. Possis et ex Ms. Voss. legere *adversæ, obviæ, occurrentes, vel aver-*

NOTÆ

^u *Rhodiæ duæ et viginti*] Apud Ap-
pianum leguntur *quinque et viginti*.
Sed in Livio videtur error ex notis
numerationum, ut fit, ortus; quemad-
modum Sigonius non improbabili-
ter arbitratur.

^x *Longe regiones [Rhodios] præstabant*] Legendum sine dubio *regios* ex pris-
cis editionibus, quamvis refragantur
scripti; comparatio enim instituitur
Romanorum et Rhodiorum, qui ipso-
rum socii, cum regiis eorundem hos-
tibus, non Romanorum cum Rho-
diis.

^y *Quæ ignes præ se portabant*] Ex
Rhodiarum numero, de quibus supra
c. 11. Jam tum itaque in usu incen-
diariæ naves, Gallicæ *les brûlots*.

^z *Metu ignis adversi*] Vellem ex ve-
tusto codice hausisset Gronovius *ad-*
versas; clarior enim esset sensus, si
dicerentur regiæ naves declinasse
adversas (naves Rhodias) quæ ignem
portabant. Nihil tamen vetat epi-
theton *adversus* referri ad ignem ex
adverso illatum per incendiarias na-
ves.

rerent, cum declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant, et obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: et, si qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium, quam ad prælium, trepidabant. Plurimum tamen, quæ solet, militum virtus in bello valuit. Mediam namque aciem hostium Romani cum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese objicere; momentoque temporis et media acies Antiochi, et lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. Dextera pars integra^a sociorum magis clade, quam suo periculo, terrebatur. Ceterum, postquam alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ, relictis sociis, vela dantem videre,^b sublatis raptim dolonibus (et erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis; quarum decem et tres captæ in potestatem hostium^c venerunt, ceteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naves fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia una capta^d memorabili casu. Nam, cum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut manu ferrea injecta, alligavit alterius proram: inde tumultu injecto, cum, divellere se ab hoste cupientes, inhiherent Rhodii,^e tractum ancorale^f et implicitum remis latus¹⁵ alterum deterisit, et

sæ, quæ declinarant, ne prora concurrerent; Drak. qui tamen vulgatum non improbabat. Rupert. Vid. Not. Delph. inf.—15 All. teste Sigon. *tracta anchora, et implicita remis*; a Sigonio est *tractu anchorali, et implicitum remis latus*. Mox *detersit*: *debilitatam* Kreyssig.

NOTÆ

^a *Dextera pars integra*] Dextrum cornu Antiochi.

^b *Videre*] Nempe qui erant in dextro cornu Antiochi.

^c *In potestatem hostium*] Romanorum vel Rhodiorum.

^d *Rhodia una capta*] Et a Polyxenida Ephesum abducta ex Appiano.

^e *Inhiherent Rhodii*] Remos scilicet sisterent.

^f *Tractum ancorale*] Est *anchorale*

substantive dictum pro fune anchorali seu anchoræ retinaculo: anchora itaque excussa e navi Rhodia in hostilem Sidoniam, vel contra e Sidonia in Rhodiam alligavit proram Rhodiæ, quæ cum in puppem remigaret, funis ille tractus ab anchora inde religata, et magna parte delapsus, remisque Rhodiæ navis implicitus ab uno latere eos deterisit: unde velut clauda facta Rhodia navis facile cap-

debilitatam ea ipsa, quæ icta cohæserat, navim cepit. Hoc maxime modo ad Myonnesum navali prælio pugnatum est.

31. Quo territus Antiochus, quia, possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. Non enim tueri solum Lysimachiam a primo impetu Romanorum facile erat, sed obsidionem etiam per totam hyemem tolerare, et obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, et interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, et Sardes recepit se; atque inde in Cappadociam ad Ariarathen,¹⁶ qui auxilia arcesserent, et quocumque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit. Regillus Æmilius, post victoriam navalem profectus Ephesum, directis¹⁷ ante portum navibus,^g cum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante navale prælium cursum a Samo intenderat, navigat. Ibi naves in prælio quassatas cum refecisset, L. Æmilius Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit; Rhodias,^h parte prædæ et spoliis navalibus decoratas,¹⁸ domum redire jubet. Rhodii impigre prævertere, ad trajiciendasque copias consulis iere; atque, eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam trajecit. In sinu

//////////

16 *Ariaten* edd. ante Sigon.—17 *Direptis* edd. ante Sigon.—18 Vet. lib.

NOTÆ

ta est ab hostili.

^g *Directis ante portum navibus*] Ea vetus lectio, qua designatur mos receptus quo victor in conspectu victi aciem instruit, ut victoriæ confessionem ab eo exprimat. Facit quod lib. prox. narratur: 'Ephesum hostem

persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt; posteaquam confessionem victis satis expresserunt.' Vulgo perperam legitur *direptis* pro *directis*.

^h *Rhodias*] Regius liber, quemadmodum Sigonianus, *Rhodos et . . .*

maris intimo posita hæc urbs est, oblonga forma. Duum millium et quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in arctiorem velut cuneum: Lamptera¹ ipsi appellant. Mille et ducentos passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrrens medium fere sinum velut nota distinguit; ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. Qui in meridiem vergit, ab re appellant Naustathmon,^{y 19} quia ingentem vim navium capit: alter prope ipsum Lamptera est.

32. Hos portus tutissimos cum occupasset Romana classis; priusquam aut scalis, aut operibus, mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor, qui principum magistratuumque animos tentarent. Postquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat; templa Deum aliquantum tenebant loci. Ea prius ariete admoto quaterne muros turresque cœpit: deinde, cum eo multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries; et jam utrimque sternebantur muri. Ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam ascensum in muros tentarent; adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile appareret, plus in armis et virtute, quam in mœnibus, auxilii esse. Coactus ergo periculo militum prætor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Diremto prælio, ne tum quidem ad quietem versi; sed undique omnes ad munienda et obmolienda, quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a prætore missus, qui, castigata pertinacia eo-

^y *Id est, navale, seu navium statio.*

apud Sigon. *Rhodos . . . decoratos.*—19 *Naustathmos ab re appellatur* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

¹ *Lamptera*] Hoc vocabulo significatur lucerna sive pharus, unde signum navigantibus datur.

rum, 'Majorem curam Romanis, quam illis,' ostenderet, 'esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. Si absistere furore vellent, potestatem iis dare²⁰ eadem conditione, qua prius C. Livii in fidem venissent,^k se tradendi.' Hæc cum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumto; tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidii, retulerant;¹ tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cum signa in urbem inferrentur, et pronuntiasset prætor, parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, 'indignum facinus esse, Phocæenses, nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune eludere.' Ab hac voce, velut signo a prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmilius primo resistere et revocare, dicendo, 'captas, non deditas, diripi urbes; et in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.'² Postquam ira et avaritia imperio potentiora erant, præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur; et in omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. Urbem agrosque et suas leges iis restituit; et, quia jam hyems appetebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit.

33. Per idem fere tempus consuli, transgresso Æniorum Maronitarumque¹ fines, nuntiatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a præsidio Lysimachiam esse. Id multo, quam de navali victoria,^{3m} lætius fuit; utique postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum

20 Mavult dari Jac. Periz.—1 Retulerunt Gron. Doujat. Crev.—2 In his tentam imperatoris, non militum, arbitrium esse Kreyssig.

3 'Quam quod de navali victoria nuntiaturum fuerat; id enim ex antecedentibus per idem fere tempus consuli . . . nuntiatur, repetendum et eliciendum est. Sic hic locus, quem vitio quodam laborare putabat Crev. recte se habere vi-

NOTE

^k C. Livii in fidem venissent] Hic dicti Ænii et Maronitæ.
C. Livius prætor fuit xxxv. 21.

¹ Æniorum Maronitarumque] Ab nuntium de navali victoria.
Æno et Maronea Thraciæ urbibus

^m Quam de navali victoria] Intellige

commeatibus, velut in adventum exercitus præparatis, eos exceperunt; ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut impedimenta ægrique consequerentur,ⁿ qui passim per omnia Thraciæ castella, fessi morbis⁴ ac longitudine viæ, relictæ erant. Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perveniunt; ubi, omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata littora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, sine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire⁵ cernentibus in Asiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant.^a Stativa deinde ad Hellespontum aliquamdiu habuerunt, quia dies forte, quibus ancilia moventur,^p religiosi ad iter inciderant. Idem dies P. Scipionem propiore etiam religione,^q quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu; causaque et is ipse moræ erat, dum consequeretur.

34. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei spem attulit mora et cunctatio Romanorum; quos, simul Asiam attigissent,

^a *Quem transitum existimaverant non sine magno certamine obtineri posse.*

detur.' Doering.—4 *Morbo* Ms. Thuan.—5 *Transitum* ed. Andr. et all.

NOTE

ⁿ *Ægrique consequerentur*] Id est, assequerentur exercitum, *afin que le bagage et les malades pussent joindre l'armée.*

^o *Concessum sibi transire*] Vulgo *concessum sibi transitum cernentibus*: sed scripti habent infinitivum, qui ab bonorum auctorum usu non abhorret. Cic. vii. Verr. 'ipsis iudiciis sine mea argumentatione conjecturam facere permittam.' Et Virg. vii. Æneid. 'Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis.' Denique Cic. de Nat. Deor. 'beatos esse

Deos sumsisti, concedimus: beatum autem hac virtute neminem esse posse, id quoque damus, et libenter quidem.'

^p *Quibus ancilia moventur*] Dies solennes intellige, quibus Romæ per urbem saltatione religiosa deferri a Saliis sacerdotibus solebant clypei sacri, quos ancilia vocabant.

^q *Propiore etiam religione*] Etsi omnibus Romanis sacri essent illi dies, magis tamen religiosi Saliis ipsis, quorum e numero P. Scipio.

effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem; et ita mandatum ab rege erat. In eo maximam spem habebat, præterquam quod et magnitudo animi et satietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat, notumque erat gentibus, qui victor ille^r in Hispania, qui deinde in Africa fuisset, etiam quod filius ejus captus in potestate regis erat. Is ubi et quando et quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat. Alii principio belli, a Chalcide Oreum^{6s} petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt; alii, postquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana^t missum exploratum ad regia castra, effuso obviam equitatu, cum reciperet sese, in eo delapsum tumultu ex⁷ equo,^u cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret,^x hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius, neque benignius haberi colique adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc cum adventum P. Scipionis legatus expectasset, ubi is venit, consulem adit, petitque, ut mandata audiret.

35. Advocato frequenti consilio, legati verba sunt audita. Is, 'multis ante legationibus nequicquam ultro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse,'⁸ dixit, 'quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim et Lampsacum et Alexandriam Troadem^y et Ly-

6 Vid. Not. Delph. inf. Mox *turba* pro *turma* habet Donjat.—7 Tò ex in cod. Mog. omittitur. In edd. ante Gron. legitur *delapso equo*. Apud Gron. Doujat. Crev. legitur *in eo tumultu delapsus equo*; apud Kreyssig. *in eo tumultu delapsus ex equo*.

8 'Primum tentaveram eam ipsam ob causam fiduciam impetrandi sibi esse.'

NOTÆ

^r Qui victor ille] Qui pro qualis fuisset, &c.

^s A Chalcide Oreum] Vel cum a Chalcide Demetriadem navigaret, ut refert Appian.

^t Turma [turba] Fregellana] Equitum scilicet sociorum ex urbe Volscorum Fregellis.

^u Delapsus tumultu ex equo [Delapsus equo] Probatum Gronovio hæc lectio ex Moguntino: plerique tamen habent *delapso equo*.

^x Si pax cum populo Romano maneret] Si maneret et esset, pro mansisset et fuisset.

^y Alexandriam Troadem] Appiano

simachiam in Europa jactatas in illis disceptationibus esse. Quarum Lysimachia jam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas, quæ in Asia sint,² civitates tradere paratum esse, et si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. Impensæ quoque, in bellum factæ, partem dimidiam regem præstaturum⁹ populo Romano.' Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, 'Ut memores rerum humanarum, et suæ fortunæ moderarentur, et alienam¹⁰ ne urgerent. Finirent Europa imperium. Id quoque immensum esse. Et¹¹ parari singula acquirendo facilius potuisse, quam universa teneri posse. Quod si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dum modo non dubiis regionibus finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis et concordiae causa, regem passurum.' Ea, quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa. Nam 'et impensam, quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem,' æquum censebant, 'cujus culpa bellum excitatum esset, et non Ionia modo atque Æolide deduci debere præsidia regia; sed, sicut Græcia omnis liberata esset, ita, quæ in Asia sint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non posse, quam ut cis Taurum montem^a possessione Asiæ Antiochus cedat.'

36. Legatus, postquam nihil æqui in consilio impetrare

Doering.—9 *Præstiturum* Gron. Doujat. Crev.—10 *Aliam* Gron. Doujat.—11 *Et del.* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

est Alexandria ad Granicum, urbs Troadis sive Phrygiæ maritima ad sinum Achæorum inter Sigæum et Lectum promontoria: hodie Christianis *Sancta Maria*, Turcis *Carasia*, si Leunclavio fides.

² *Quæ in Asia sint*] In Asia nempe propria, aut certe in citeriori Minoris Asiæ parte.

^a *Cis Taurum montem*] Quemadmodum Alpium nomine comprehenditur magna pars montium Europæorum;

ita montium, qui per totam Asiam sparsi, generale nomen est Taurus. Proprie quidem Taurus dicitur, qui a Lycia versus occasum incipit, et Ciliciam a septemtrionali Asia dividit, crediturque ad extremos Sericæ fines in ortum pertingere. Sed ex eo plures hinc inde velut rami surgunt, tum ad boream, tum ad austrum, varia pro variis regionibus nomina sortiti.

se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum,¹² filium ei sine pretio redditurum regem, dixit; deinde, ignarus et animi Scipionis, et moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, et, nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio: 'Quod Romanos omnes, quod me, ad quem missus es, ignoras, minus miror, cum te fortunam ejus, a quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus, aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajiceremus; si pacem tanquam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. Concesso vero in Asiam transitu, et non solum frænis,^b sed etiam jugo accepto,¹³ quæ disceptatio ex æquo, cum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebō: ¹⁴ aliis, Deos precor, ne unquam fortuna egeat mea; animus certe non egebit.^d Pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. Publice nec habeo quicquam ab illo, nec dabo. Quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. Abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset.^e Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum,^c quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur. Omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatus intendit.

^b *Deos oro, ut nunquam eo me redigat fortuna, ut aliis regis donis indigeam, animo certe nunquam indigebo illius munificentia.*

¹² *Animum conatus, Omnium primum, omisso est, Gron. Donjat. Crev.—*

¹³ 'Plutarchus aliter in Apophthegm. *non solum fræno, sed etiam insessore.*' Sigon.—¹⁴ *Habeo* Drak. Doer. Ernest.

NOTÆ

^b *Et non solum frænis]* Alludit Scipio ad apologum equi, relatum ab Aristotele II. Rhetoric. cujus et Plut. meminit; ita tamen ut pro jugo insessor subjiciatur, dicaturque non so-

lum fræno, sed etiam insessore accepto, non amplius de conditionibus, sed de obsequio agendum.

^c *Tutam fore belli aleam ratum]* Gallice *croyant qu'il n'y avoit rien à risquer*

37. Consul, omnibus præparatis ad proposita exequenda, cum ex stativis movisset, Dardanum^d primum, deinde Rhœteum,^e utraque civitate obviam effusa, venit. Inde Ilium^f processit, castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positus, in urbem arcemque cum escendisset,¹⁴ sacrificavit Minervæ præsidi arcis, et Iliensibus in¹⁵ omnium rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, et Romanis lætis origine sua. Inde profecti sextis castris^g ad caput Caici^h amnis pervenerunt. Eo et Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hyberna Elæam, adversis deinde ventis cum aliquot diebus superare Lecton promontoriumⁱ non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit,^k in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expedien-

14 *Ascendisset* Gron. Donjat. Crev.—15 *Tò in* eleganter abfuturum monent

NOTÆ

en faisant la guerre, puisque dès à présent on lui imposoit les loix de même que s'il étoit déjà vaincu.

^d *Dardanum*] Dardanum sive Dardania urbs fuit minoris Mysiæ, quæ postea regio in Hellesponti fere nomen transiit, a Dardano rege Trojanorum primo condita dictaque, ad oram freti Hellespontici Asiaticam, inter Abydum et Rhœteum: hodie *Dardanello* vocatur, quod nomen non modo ad oppositum lue in Europa castellum; sed ad duas quoque arces sinus Corinthiaci faucibus imminentes porrectum.

^e *Deinde Rhœteum*] Oppidi et promontorii nomen in Troade, Sigæo ad boream, nunc *Pefkian* Turcis, auctore Leunclavio.

^f *Inde Ilium*] Ab Ilo Trojanorum rege nomen habuit Ilium, sicut a Troë Troja, minoris Phrygiæ urbs inter oram Hellesponti et Idam montem: a Græcis eversa, sed postea

restituta, et aliquo apud Romanos in pretio ob Æneæ memoriam. Visuntur adhuc ruinæ, XIII. circiter millia-ri a littore maris, servantque nomen Trojæ.

^g *Sextis castris*] Gallice *dans six journées d'armée*. Quod tamen creditu difficile in tanta distantia.

^h *Ad caput Caici*] Fluvius est in Mysia, cujus origo in confinio majoris Phrygiæ, juxta Pergamum decurrens, et in sinum Elaiticum sese exonerans, ex adverso Mitylenes: vulgo *Chiai*, vel, ut alii volunt, *Girmasti*.

ⁱ *Lecton promontorium*] In Troade, inter Sigæum et Asson promontoria fuit Lecton, in quod Ida mons desinit: id Æolida et Troada disternabat, teste Plinio. Hodie *Scorpiata* vocatur Sophiano.

^k *Qua proximum fuit*] Gallice *par le plus court chemin*.

dos, tradito frumento, quibus jusserat consul, in eadem stativa rediit. Inde, plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. Ibi cum audisset Antiochus, P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit; satiatusque tandem complexu filii, 'Renuntiate,' inquit, 'gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quam ut suadeam, ne ante in aciem descendat, quam ut¹⁶ in castra¹ me redisse audierit.' Quanquam sexaginta duo millia¹⁷ peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant; motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se, transgressus Phrygium amnem,^m circaque Magnesiam,¹⁸ quæ ad Sipylumⁿ est, posuit castra; et ne, si¹⁹ extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubita altam, duodecim latam cum duxisset, extra duplex vallum fossæ circumdedit: interiore labro

Dnk. et Crev.—16 'Tò ut pro ubi vel postquam dictum putabat Jac. Periz. sed delere malebant Gron. Crev. et Oudend. ad Front.' *Rupert.* Ut del. Kreyssig.—17 *Septuaginta millia* Gron. Donjat. Crev.—18 *Et transgress.* . . . circa *Magnesiam* Kreyssig. pro *transgressus* malit J. F. Gron. simpliciter *trans*, ut jungatur cum *se recepit*.—19 *Dum* Gron. Doujat. Crev. et mox *cæd.* habent *cubitis* pro *cubita*.

NOTÆ

¹ *Ut in castra*] *Ut* pro ubi sive cum; Gallice *après qu'il aura su que je sois de retour au camp.*

^m *Transgressus Phrygium amnem*] Refert Appianus Antiochum castra transtulisse circa montem Sipylum, et murum permunitum copiis suis circumdedit, Phrygiumque fluvium hostibus opposuisse, quasi pro munimento. Sed quis ille Phrygius amnis? Hermum opinor significari, qui e Phrygia oritur, quamvis per Lydiam et Æolidem fluat. Sic igitur

castra Antiochi ad Thyatira cis Hermum, et dextra ejus ripa, fuerint: qui Romanis a Caico venientibus oppositus.

ⁿ *Circaque Magnesiam, quæ ad Sipylum*] Hæc Magnesia Lydiæ urbs in confinio Phrygiæ magnæ fuit sub monte Sipylo, hodie *Magnisa* auctore Leunclavio, diversa ab ejusdem nominis urbe Cariæ ad Mæandrum, vulgo nunc *Mangresia*: diversa quoque ab Magnesia Thessaliæ regione.

murum cum turribus crebris objecit; unde facile arceri transitu fossæ hostis posset.

38. Consul, circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum^{20°} descendit. Inde cum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste, posuit castra. Eo mille ferme equites, (maxima pars Gallogræci erant et Dahæ quidam aliarumque gentium sagittarii equites intermixti,) tumultuose amne trajecto, in stationes impetum fecerunt. Primo turbaverunt incompositos. Deinde, cum longius certamen fieret,¹ Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus, regii, fessi jam et plures non sustinentes,^c recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit,^d neutris transgredientibus amnem. Tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, et duo millia fere² et quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus et muniendo occupatis,^e tria millia delecta equitum pedumque regionum magno terrore ac tumultu advenere. Aliquanto pauciores, qui in statione erant, duo tamen millia, per se, nullo³ a munimento castrorum milite avvocato, et primo æquum prælium sustinere, et, crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme

^c Et cum resistere non possent pluribus.

^d Quierunt utrique per duos dies a bellicis actibus.

^e Cum Romani castra metarentur, et simul in iis vallo muniendis occuparentur.

20 ¹ *Hyrcanum* et *Hyrcaneum* quidam Mss. *Hyrcanium* conj. Drak.' Rupert.—1 'Recte interpretes desiderant copulam; itaque jam Glareanus legendum esse monebat *Romanorumque*; sed propius ad veritatem legeris cum Drak. et *Romanorum*; quia *rd* et ab extrema syllaba præcedentis vocis absorptum esse videri potest.' Doering.—2 *Ferne* Gron. Donjat. Crev.—3 *Duo tantum millia* ex emend. Gron. habet Crev. Habent Gron. Donjat. *aliquanto pauciores in statione erant, et tamen per se nullo.*

NOTÆ

^o *Ad Hyrcanum campum*] Agrum, opinor, intelligit Hyrcaniæ in Mysia majori inter Caicum et Hermum fluvios: forte idem quod Plinio Hieracome, cujus incolæ Hieracomitæ, lib. v. cap. 25.

captis. Per quadriduum insequens instructæ utrimque acies pro vallo steterunt. Quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent.

39. Consul, postquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, 'Quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret? Instare hyemem. Aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si concedere in hyberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.' Nullum unquam hostem Romani æque contemserunt. Conclamatum undique est, 'duceret extemplo, et uteretur ardore militum;' qui, tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. Cn. Domitius,^p ad explorandum iter, et qua parte adire vallum hostium posset, missus, postquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoventi placuit. Tertio signa in medium campi prolata, et instrui acies coepta est. Nec Antiochus ultra tergiversandum ratus, ne et suorum animos minueret detrectando certamen, et hostium spem augetet, et ipse copias eduxit; tantum progressus a castris,⁴ ut dimicaturum appareret. Romana acies unius prope formæ fuit et hominum et armorum genere. Duæ legiones Romanæ, duæ socium⁵ ac Latini nominis erant; quina millia et quadringenos⁶ singulæ habebant. Romani mediam aciem,

4 *E cast.* Gron. Crev.—5 'Cum nomen *legionis* ad solos Romanos, *alæ* vero ad socios pertineat, Crevierius legi jubet *duæ alæ socium cett.*' Doering.—6 'Duker. non dubitat, quin pro *quadringenos* legendum sit *duenos*. Nec parvi momenti sunt argumenta, quæ ille ad hanc conjecturam confirmandam

NOTÆ

^p Cn. Domitius] Plut. Apophthegm. Caium nominat, scribitque eum a magno Scipione datum Lucio fratri, qui pro se ei hoc in bello adesset: ipse enim morbo laborabat.

⁴ Duæ socium] Romanorum tantum

legiones erant, non sociorum: sed ita accipiendus est auctor, ut velit Latinos aliosque socios Romanis armis instructos numero Romanorum respondisse.

cornua Latini tenuerunt: hastatorum prima signa,^r deinde principum erant, triarii postremos claudebant. Extra hanc veluti justam aciem a parte dextra consul Achæorum cætratis immixtos auxiliares Eumenis,^s tria millia ferme perditum, æquata fronte instruxit: ultra eos equitum minus tria millia opposuit; ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles⁷ et Cretenses^t (quingentorum utrique numerum explebant) statuit. Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis,⁸ quia flumen ab ea parte ripæque deruptæ claudebant. Quatuor tamen inde^u turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis; et duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant, præsidio⁹ relictis sunt¹⁰ castris. Sexdecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt. Nam, præterquam quod multitudinem regionum elephantorum (erant autem quatuor et quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt; sive quia mag-

//////////

protulit.' *Doering*.—7 *Trallos* Doujat. Vid. Not. Delph. inf.—8 'A Mog. est: prins edebatur non verebatur talibus. An fuit non egere rebantur talibus auxiliis?' J. F. Gron.—9 *Erant*. *Hi præsidio* Kreyssig.—10 *Vet. lib. apud Sigon. quindecim*.

NOTÆ

^r *Hastatorum prima signa*] De hoc, deque aliis duobus militiæ Romanæ ordinibus, vide lib. viii. cap. 8.

^s *Achæorum cætratis immixtos auxiliares Eumenis*] Adjunctos ait Eumenis fœderati milites Achæis, qui cætris seu peltis, id est, brevioribus clypeis lunatis, armati.

^t *Tralles* [*Trallos*] et *Cretenses*] Scripti habent *Tralleis*: Appianus *Cretes* et *Trallianos* vocat. Sed Noster melius *Trallos*: quod nomen est gentis Illyricæ apud Steph. ut Sigon. observat, eo nomine Glareanum reprehendens, quod *Tribullos* legere maluerit. Sed fallor nisi *Trallos* vel *Tralles*, pro *Triballis*, Stephanus dicit, sive Theopompus apud Stephanum. Triballo-

rum quippe nomen in Illyrici Thraciæque confinio omnibus notum. *Tralles*, nemini veterum auctorum cognitum, nisi pro urbe Lydiæ, ejus nomen Græcis notis, facile Theopompum ejusve exscriptores in errorem inducere potuit.

^u *Inde*] A lævo scilicet cornu.

⁹ *Præsidio relictis sunt*] Refertur ad duo millia. Ita cap. sequenti, 'similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarate missi rege:' sic itaque armati, missi, relictis, intelliguntur milites Macedones, *Tralles*, Cappadoces ad duo millia: exulet igitur pronomem *hi*, ante nomen *præsidio* insertum a Moguntinis contra fidem membranarum, teste Gron.

nitudine, (longe enim illi præstant,) sive robore animorum vincuntur.

40. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. Decem et sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ^y appellabantur. Hæc media acies fuit in fronte,¹¹ in decem partes divisa. Partes eas interpositis binis elephantis distinguebat: a fronte introrsus in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. Hoc et roboris in regiis copiis erat, et, perinde cum alia specie, tum eminentibus tantum^f inter armatos elephantis, magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant. Addebant speciem frontalia et cristæ et tergo impositæ turres turribusque superstantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille et quingentos equites Gallogræcorum opposuit. His tria millia equitum¹² loricatorum (cataphractus ipsi appellant)^z adjunxit. Addita his ala mille ferme equitum: agema^a eam vocabant. Medi erant^b lecti viri et ejusdem

^f Adeo eminentibus.

11 Fuit, in fronte Kreyssig. In Gron. Doujat. hæc sine ulla distinctione leguntur. Mox 'Interpositi bini elephantis distinguebant conj. Crev. Lenior medicina, partes eæ interpositis binis e. distinguebantur.' Rupert.—12 Mille

NOTE

^y Qui phalangitæ] Milites, ex quibus constabat phalanx in militia Macedonica, phalangitæ dicebantur, quemadmodum in Romana legionarii, ex quibus legio.

^z Cataphractus ipsi appellant] Ea voce Græci bene munitos, et armis velut obseptos significant: quo equitum genere usos Gallos constat, qui postea crupellarii apud Tacit. III. Annal. A Nazario in Panegyr. Constantini, et Ammiano Marcell. XVI. Histor. elibanarii, seu Persico, seu Græco vocabulo dicti; qui 'tegminibus ferreis absconditos bellatores' vocat. Nazar. sic describit: 'operimento ferri equi atque homines pariter obsepti. Superne omnibus tec-

tis equorum pectoribus, demissa lorica, et crurum tenns pendens sine impedimento gressus a noxa vulneris vindicabat.'

^a Agema] Græca hæc vox significat selectum equitum agmen quod regem præibat.

^b Medi erant] E Media, quæ ingens superioris seu majoris Asiæ trans Tigrin regio, cui nomen a Medo Jasonis filio inditum volunt. Ei finitimæ ab occasu Armenia major atque Assyria, ad ortum Parthia et Hyrcania, ad meridiem Susiana: a septentrione ad mare Caspium protendebatur, atque in plures provincias divisa: hodie sub Persis magna ex parte Serran. Urbium caput Ec-

regionis mixti multarum gentium equites.^c Continens his grex sedecim¹³ elephantorum est oppositus in subsidiis: ab eadem parte, paululum producto cornu, regia cohors erat: Argyraspides^d a genere armorum appellabantur. Dahæ¹⁴ deinde, equites^e sagittarii, mille et ducenti. Tum levis armatura trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles.^f Duo millia et quingenti Mysi sagittariis^g¹⁵ adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia mixti Cyrtæi¹⁶ funditores^h et Elymæi sagittarii.ⁱ Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallo-

quingentos pedites . . . tria millia peditum edd. ante Sigon.—13 *Sexdecim* Kreyssig.—14 Vet. lib. apud Sigon. *Dacæ*.—15 *Sagittarii* his Kreyssig. Vet. lib. etiam apud Sigon. prob. *sagittarii*.—16 *Cyrtæi* forte sunt iidem qui *Cyrtii* dicuntur XLII. 58. extr. Schweigh. suspicatur eorum nomen superesse in

NOTÆ

batana, nunc *Tauris*.

^c *Ejusdem regionis mixti multarum gentium equites*] Si ejusdem regionis, quomodo multarum gentium? ejusdem regionis nomine intelligit, ni fallor, provincias quæ ultra Euphratem et Tigrin Medis paruerant, eodemque ferme habitu et moribus haud absimilibus utebantur, et nunc ex parte Antiocho suberant. Hæ quippe nationes Medorum nomine sæpe comprehensæ, ut apud Satyr. 'epotaque flumina Medo pendente,' de exercitu Xerxis; et apud Lucan. 'Achæmeniis decurrant Medica Susis agmina.'

^d *Argyraspidēs*] Argenteis clypeis armati, ceteroque apparatu splendidiore, deducto ab Alexandri Magni militia more ac nomine. Appianus hic equites facit, Diodorus in Alexandro pedites.

^e *Dahæ deinde, equites*] In veteribus libris *Dacæ*, et ab Appiano *Daci*, confusis nominibus Daharum qui ad Caspium mare in Asia degebant, cum nomine Dacorum, Istri accolarum, in Europa, qui ante Aurelianum trans

Danubium erant, ubi nunc Transsylvania: ab eo translati cis Danubium in parte Mæsiarum, ubi Servia, et Bulgariæ pars occidua.

^f *Pars Tralles*] Parum refert Tralles fuerint Asiatici Antiocho subjecti, an Triballi, seu Tralles Illyrici Thraciæ proximi ab eo mercede conducti.

^g *Mysi sagittariis*] E Mysia Minoris Asiæ regione, quæ ex parte in ditione Antiochi. Dividebatur in majorem et minorem. Distinguendæ porro hæ Mysiæ Asiaticæ, ab Europæis ad Istri ripam dextram Mæsiis, superiore et inferiore, quas non pauci Mysias corrupte appellant, inque his forte, quod utrarumque incolæ ab eadem origine.

^h *Cyrtæi funditores*] Cyrtæorum seu Cyrtiorum Asiatici populi meminit Strabo lib. II. eosque Caddusiis et Amardis finitimos facit, quæ gentes per Zagrum et Niphatem montes sparsæ, latrocinii infames erant in Mediæ Armeniæque tractu.

ⁱ *Et Elymæi sagittarii*] Elymæi, qui sacris literis Elamitæ, ab Elima urbe dicti, in parte occidentali Susia-

græci equites¹⁷ mille et quingenti: et similiter his armati duo millia Cappadocum:^k (ab Ariarathe^l missi erant regi.¹⁸) Inde auxiliares mixti^m omnium generum duo millia et septingenti, et tria millia cataphractorum equitum, et mille alii equites, regia alaⁿ levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique^o erant, Phrygibus et Lydis immixti. Ante hunc equitatum falcatae quadrigæ^p et cameli, quos appellant dromadas.^q His insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita,^r ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. Inde alia multitudo, par ei, quæ in dextro cornu erat; primi Tarentini,^s deinde Gallogræcorum equitum duo millia et quingenti, inde Neocretes mille,^t et

~~~~~

Curdorum nomine. Rupert.—17 In edd. ante Sigon. *pedites*.—18 *Cappadocum ab Ariathe missi rege*, signis parentheses omissis, Grou. Doujat. Crev.--

NOTÆ

næ Persici imperii provinciæ fuere, inter Eulæum ac Tigrim flavios: regio Elymais.

^k *Duo millia Cappadocum*] Late patens in Minori Asia fuit Cappadocum natio: inter Galatiam ad occasum, atque Armeniam minorem ad ortum, a Tauro monte, ac Cilicia ad pontum usque Euxinum, nisi quod ei post detracta ora maritima. Caput Mazaca, quæ post Cæsarea magna. Regio Turcis hodie *Anasia*, magna ex parte.

^l *Ab Ariarathe*] Plures fuere hoc nomine reges Cappadocum: hic de quo nunc agitur quintus eo nomine a Pharnace primo rege 13. numeratur.

^m *Auxiliares mixti*] Appiano ξένοι dicuntur, id est, peregrini seu alienigenæ.

ⁿ *Regia ala*] Amicorum scilicet, et sodalium, ut ex Appiano liquet.

^o *Syri plerique*] Syriam plerique cum Assyria confundunt. Vide xxxv. 13.

^p *Falcata quadrigæ*] Hos currus

falcatos (fere ut hic Noster) describit Curt. lib. iv. 'ex summo temone hastæ præfixæ ferro eminebant: utrimque a iugo ternos direxerant gladios: et inter radios rotarum plura spicula eminebant in adversum. Aliæ deinde falces summis rotarum orbibus hærebant, et aliæ in terram demissæ, quicquid obvium concitatis equis fuisset, amputaturæ.'

^q *Cameli, quos appellant dromadas*] Dromades Græce a cursu vocantur. Camelorum genus, qui minoris stature sunt, sed velociores ceteris.

^r *Gladios habentes tenues, longos quaterna cubita*] Istiusmodi enses nostris hominibus *estocs*, vel *estocades*: cubita autem in neutro, perinde ac masculino.

^s *Primi Tarentini*] Hujusmodi equitum qui Tarentini dicti, binos singuli equos trahebant, meminit Ælian. in Tact. De his dictum etiam lib. xxxv.

^t *Neocretes mille*] Novi nimirum ex Creta insula milites.

eodem armatu Cares^u et Cilices mille et quingenti, et totidem Tralles, et tria millia cætratorum; (Pisidæ hi¹⁹ erant et Pamphylii et Lycii;) tum Cyrtæorum et Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, et sexdecim elephanti modico intervallo distantes.

41. Rex ipse in dextero²⁰ cornu erat: Seleucum filium et Antipatrum fratris filium in lævo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni et Zeuxidi et Philippo magistro elephantorum.* Nebula matutina, crescente die levata in nubes, caliginem dedit. Humor inde, ab austro velut, perfudit omnia. Quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. Nam et obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum; et humor, toto fere gravi armatu,^y nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, ne dum extremi inter se conspicerentur; et humor arcus fundasque et jaculorum amenta emollierat. Falcatae quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatae autem in hunc maxime modum erant. Cuspides circa temonem ab jugo decem cubita¹ extantes, velut cornua, habebant,

////////

19 *Hi et signa parentheses del. ead.*

20 *Dextro* Kreyssig.—1 ‘Verba *X. cubita* jungi non possunt, cum sit enorme nec rei conveniens. Hinc Scheffer h. l. emend. *cubito*, non male; sed vox *decem* ita prius fuisset posita. *II. cubita*, (dno s. bina) vel *cuspides circa temonem et ab jugo decem cubita e. h. e.* quaque decem cuspidum extantem unum

NOTÆ

^u *Et eodem armatu Cares*] More scilicet Cretensium armati milites ex Caria provincia Minoris Asiæ.

* *Minioni et Zeuxidi et Philippo magistro elephantorum*] Pro *Minione*, *Mendis* est apud Appianum, qui phalangi præpositum memorat Philippum elephantarchen: lævi autem cornu equitibus Seleucum solum præficit.

^y *Et humor, toto fere gravi armatu*]

Significat humorem Romanis, quorum totus fere exercitus graviter armatis constabat, parum obfuisse; multum vero regiis attulisse incommodi, utpote levius armatis, et quorum pars magna sagittarii funditoresque essent, aut jaculis uterentur, aut hastis amentatis, id est, loro seu habena religatis uterentur. Frontin. iv. Strategem. quod militum Antiochi arcus madentibus nervis inhabiles

quibus, quicquid obvium daretur, transfigerent: et in extremis jugis binæ circa eminebant falces; altera æquata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut, quicquid ab latere objiceretur, abscinderet; hæc, ut prolapsos subeuntesque contingeret. Item ab axibus rotarum utrimque binæ eodem modo diversæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, si in extremo, aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut ante dictum est, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, et quam anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis injiceret, quam justa adoriretur pugna, Cretenses sagittarios funditoresque et jaculatores equitum,² non confertos, sed, quam maxime possent, dispersos, excurrere jubet; simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim vulneribus missilium undique conectorum, partim clamoribus dissonis, ita consternavit equos, ut repente, velut effrænati, passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus et levis armatura, et expediti funditores et velox Cretensis momento declinabant: et eques insequendo tumultum ac pavorem equis camelisque, et ipsis simul consternatis, augebat, clamore et ab alia circumstantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ; amotoque iuani ludibrio, tum demum ad justum prælium, signo utrimque dato, concursum est.

42. Ceterum vana illa res veræ mox cladis causa fuit. Auxilia enim subsidiaria, quæ³ proxima locata erant, pavore et consternatione quadrigarum territa, et ipsa in fugam versa, nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. Ad

cubitus, conj. Drak.' *Rupert.*—2 'Cum infra quatuor diversa militum genera, 'levis armatura, expediti funditores, velox Cretensis, et eques,' quadrigas illas expulisse dicantur, Crev. hic aliquid excidisse, v. c. cum aliquot turmis equitum conjectat.' *Doering.*

NOTÆ

facti essent, causam assignat imbri continuo, quo vexatus die ac nocte fuerat exercitus: ideoque L. Scipio-

nem ait suos exhortatum esse, ut postero, quamvis religioso die, prælium committeretur.

quos cum, dissipatis subsidiis, pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum⁴ sustinuerunt. Alii fusi sunt; alii propter gravitatem tegumentorum² armorumque oppressi sunt. Totum deinde lævum cornu inclinavit; et, turbatis auxiliaribus, qui inter equites⁵ et, quos appellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi simul perturbati ordines, et impeditus intercursum suorum usus prælongarum hastarum, (sarissas Macedones vocant,) intulere signa Romanæ legiones, et pila in perturbatos⁶ coniecere. Ne interpositi quidem elephantum militem Romanum deterrebant, assuetum jam ab Africanis bellis et vitare impetum belluæ, et ex transverso aut pilis incessere, aut, si propius subire posset, gladio nervos incidere. Jam media acies fere omnis a fronte prostrata erat, et subsidia circumita a tergo cædebantur, cum in parte alia fugam suorum, et prope jam ad ipsa castra clamorem paventium acceperet. Namque Antiochus a dextro cornu, cum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, et eas, dum applicant se suis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto equitatu fecit:⁷ nec a fronte tantum instabat, sed, circumito a flumine cornu, jam ab latere urgebat; donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt.

43. Præerat castris M. Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post paucos annos⁸ pontifex maximus factus est. Is, qua fugam cernebat suorum, cum præsidio

3 *Subsidiaque, quæ* edd. ante Sigon.—4 ‘Delenda forte verba *pars eorum*, certe *pars*, et deinde alterutrum *sunt*.’ Crev. et Gron.—5 *Equitem* Gron. Doujat. Crev.—6 *Inter turbas* edd. ante Sigon.—7 *Facit* Gron. Doujat. Crev.

8 *Post annos paucos* Gron. Doujat. Crev. Mox pro suorum dederat Fro-

NOTÆ

² *Propter gravitatem tegumentorum*] securibus cæsos, furcis prostratos, De crupellariis Gallorum, qui in exercitu Sacro-viri, idem testatur Tac. III. Ann. quos, laminis ferreis adversus pila et gladios resistantibus, ait
jacentesque nullo ad resurgendum nisu quasi exanimis relictos. Gallice, *parce qu'il leur étoit impossible de se relever quelque effort qu'ils fissent.*

omni occurrit, et stare primo, deinde redire in pugnam, jubebat, pavorem et turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parent. Postremo dat signum suis, ut primos fugientium cædant, turbam insequentium ferro et vulneribus in hostes redigant.⁵ Hic major timor minorem vicit. Ancipiti coacti metu primo constiterunt; deinde et ipsi redierunt in pugnam, et Æmilius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit. Et Attalus, Eumenis frater, a dextro cornu, a quo lævum hostium primo impetu fugatum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus, postquam et eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, et aliam et a castris et ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maxime acie cumulaverant, ubi et robur fortissimorum virorum, et arma gravitate fugam impedierant) pergunt ad castra diripienda. Equites primi omnium Eumenis, deinde et alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, et postremos, ut quosque adepti sunt,^a cædunt. Ceterum fugientibus major pestis, intermixtis^b quadrigis elephantisque et camelis, erat et sua ipsorum turba; cum, solutis ordinibus, velut cæci super alios alii ruentes, incursu⁹ belluarum obtererentur. In castris quoque ingens et major prope quam in acie cædes est edita. Nam et primorum fuga in castra maxime

⁵ *Agant iterum et cogant redire adversus hostes.*

////////

ben. sociorum sine omni vett. librr. auctoritate.—9 Vulgat. ante Sigon. plurim vett. edd. lectio ruerent et incursu.

NOTE

^a *Ut quosque adepti sunt*] Gallice, à mesure qu'ils attrapotent les uns ou les autres.

^b *Major pestis, intermixtis*] Gallice, ce qui fut le plus funeste aux fuyards,

et qui en fit périr un plus grand nombre, fut l'embarras des chariots à quatre chevaux, des éléphants, et des chameaux, et par leur propre foule.

inclinavit;^h et hujus fiducia multitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. Retenti in portis valloque, quæ se impetu ipso capturos crediderant, Romani, postquam tandem perruperunt, ab ira graviolem ediderunt cædem.

44. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo¹⁰ die dicuntur, equitum tria millia; mille et quadringenti capti, et quindecim cum rectoribus elephantum. Romanorum aliquot vulnerati sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites,^c quatuor et viginti equites; et de Eumenis exercitu quinque et viginti.¹¹ Et illo quidem die victores, direptis hostium castris, cum magna præda in sua reverterunt; postero die spoliabant cæsorum corpora, et captivos contrahebant.ⁱ Legati ab Thyatira^d et a Magnesia ad Sipylum^{12 e} ad dedendas urbes venerunt. Antiochus, cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media ferme nocte Sardes contendit.^{13 f} Inde,

^h Qui primi fugerant, hi versus castra sua præsertim delati fuerunt, seu castra petierunt maxima ex parte.

ⁱ Congregabant captivos.

10 *Eâ* Gron. Doujat. Crev. Mox pro tria Ald. recepit ex cod. Mog. quatuor; quod habent Gron. Doujat. Crev.—11 ‘Forte quinqu decem ex Appiano.’ *Rupert.*—12 ‘Vett. codd. valde variant; plurimi tamen habent a vel ab Sipylo pro ad Sipylum; unde Spanhemius Nostrum scripsisse contendit et a Magnesia ab Sipylo; quod probat quoque Drak.’ *Doering.* Vid. Not. Delph. inf.—13 *Concessit* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^c *Non plus trecenti pedites*] Apud Appian. ex Romanis itidem quatuor et viginti equites, pedites trecenti, quos maxime Antiochus occidit: Eumenis tantum equites quindecim numerantur.

^d *Ab Thyatira*] Plernumque neutro genere et plurali numero effertur hoc urbis nomen: sed et muliebri genere et numero singulari aliquando profertur, ut testatur Steph.

^e *A Magnesia ad Sipylum*] In Regio est et Magnesia ab Sipylo: in aliis et a Magnesia et a Sipylo: vult Gronovius

legi a Magnesia sub Sipylo ex Strabone, ubi hæc urbs Sipylo monti subiecta dicitur, qui mons Phlegæus ab Aristotele nominatur et Ceraunius a Plut. Hodie, teste Joanne Lydo, *Cusinas*: sed num potius Sipylum urbis nomen, unde, ut et a vicina Magnesia et a Thyatira, legati venerint?

^f *Sardes contendit* [*Sardeis concessit*] Lydiæ caput fuit jam a Cræsi temporibus, in latere Tmoli montis ex quo Pactolus fluit, olim a Mæoniis Hyde vocitata, inter Mæandrum et Hermum: nunc *Sardia*.

cum audisset, Seleucum filium et quosdam amicorum Apameam prægressos,^g et ipse quarta vigilia cum conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiæ præposito: quibus spretis, consensu oppidanorum et militum, qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt.

45. Sub idem fere tempus et ab Trallibus,^h et a Magnesia, quæ super Mæandrum est,ⁱ et ab Epheso legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas, audita pugna, et, classe usque ad Patara Lyciæ pervec-tus,¹⁴ metu stationis Rhodiarum navium, quæ ad Megisten erat,¹⁵ in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus jam consul erat. Eo et P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat, et Antipater fratris filius vene-runt. Hi, prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, et placatiore eo et sua et regis spe invento, tum P. Scipionem, et per eum consulem, adierunt; præbitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, ‘Non tam, quid ipsi dicamus, habemus,’¹⁶ inquit Zeuxis, ‘quam ut a vobis quæramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem’¹⁷

////////

14 Vett. codd. variant; alii enim exhibent *provectus*; alii *prætervectus*.—
15 *Erant Crev.*—16 ‘*Non tam quid ipsi cet.* Aliquid scabri in oratione esse videtur, et nescio utrum placere possit *non tam habemus, quid dicamus, quam ut quæramus*; Drak. Forte leg. jam pro *tam*.’ Rupert.—17 ‘Desidero ante pacem copulam et, quæ in duobus membris rarius omitti solet.’ *Doering*.—

NOTÆ

^g *Apameam prægressos*] Plures sunt Apameæ: hæc Cibotos cognomine, id est, arca, in Phrygia Combusta seu meridionali erat, olim Celenæ, ad Marsyam amnem, qui Mæandro commiscetur, a Seleuco rege Syriæ primo condita: hodie *Apamis*.

^h *Ab Trallibus*] Lydiæ fuit urbs

Tralles, sive Trallis, inter Caistrum et Mæandrum fluvios; hodie *Chora*.

ⁱ *A Magnesia, quæ super Mæandrum est*] Jam diximus Cariæ urbem esse in Minori Asia, Epheso ad orientem: est enim in Ioniæ confinio, et vulgo *Mangresia* dicitur.

veniamque impetrare a victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. Quanto id majore et placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? Positis jam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus quam Deos, consulere et parcere vos generi humano oportet.' Jam ante, quam legati venirent, decretum erat, quid responderetur: respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: 'Romani ex iis, quæ in Deum immortalium potestate erant, ea habemus, quæ Dii dederunt. Animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusque; neque eos secundæ res extulerunt, nec adversæ minuerunt. Ejus rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Postquam Hellespontum trajecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis Mars et incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaque omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. Pro impensis deinde in bellum factis quindecim millia talentum Euboicorum^k dabitis; quingenta præsentia, duo millia et quingenta, cum senatus populusque Romanus pacem comprobaverint,¹⁸ millia deinde talentum per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta^m et quod frumenti reli-

18 Vet. lib. apud Sigon. *comprobaverit*. Mox pro *millia*, edd. vett. *mille*. A

NOTÆ

^k *Quindecim millia talentum Euboicorum*] Talentum Euboicum ex Festo erat quatuor millium denariorum, seu drachmarum Atticarum, et sic tertia parte minus talento Attico. Si plene per denarios numeres, talentum Euboicum æquabit mille sexcentas libras nostrates: ita quindecim millia efficient vicies quater centena millia librarum Francicarum, *vint quatre millions*. Sed majorem quantitatem

senatus ab Antiocho postea exegit, ut videbimus lib xxxviii. cap. 38.

Quindecim millia talentum Euboicorum] Talentum Euboicum fuit 7000. denariorum ex calculo Ed. Bernardi, hoc est 700 Philippeorum, seu florenorum bis mille centenorum. *J. Clericus*.

^m *Reddi quadringenta talenta*] Euboica an Attica, non exprimitur: sed videlicet ea ejusdem generis cum su-

quum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed nunquam¹⁹ satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi Hannibal erit. Eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Ætolum,ⁿ concitorem²⁰ Ætolici belli, qui et illorum fiducia vos, et vestra illos in nos armavit, dedetis, et cum eo Mnasilochum¹ Acarnana^o et Chalcidenses Philonem et Eubulidam.^p In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. Si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima præcipitari.' Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. Itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hyberna² exercitum Magnesiam ad Mæandrum et Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt; et legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. Secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum.

46. Dum hæc in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt, Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Ætolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus; isque triumphans de rege Antiocho et Ætolis Urbem est invectus. Præolata sunt in eo³ triumpho signa militaria ducenta

////////

Mss. fere omnibus vox abest. *Millena talenta* conj. Budæus.—19 *Nusquam* Gron. Donjat.—20 *Concitatorem* edd. ante Gron.—1 Ita pro vulg. *Mnasimachum*, quod habent Gron. Donjat. Crev. reposuit Rupert. præeunte Crev. et prob. Drak.—2 Verba *in hyberna* ignorat Polyb.

NOTÆ

perioribus fuisse credibile est. Fient ergo 640000. librarum nostratium.

ⁿ *Thoantem quoque Ætolum*] De hoc Ætolorum prætore supra lib. xxxv.

c. 12.

^o *Mnasilochum* [*Mnasimachum*] *Acarnana*] Videtur idem esse qui *Mnesilochus* lib. xxxvi. c. 11.

triginta, et argenti infecti tria millia pondo,³ signati tetradrachmum^r Atticum centum tredecim millia,^s cistophorum ducenta quadraginta octo,^t vasa argentea cælata multa magnique ponderis. Tulit et supellectilem regiam argenteam ac vestem magnificam; coronas aureas, dona sociarum civitatum, quadraginta quinque; spolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos et regios duces, sex et triginta duxit.⁴ Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies, cum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis

3 *Io del. Gron. Doujat. Crev.*—4 ‘Numerorum notas, invitis Mss. erroris suspectas habet Pigh. in Ann. ad a. 563. Sup. cap. 3. legitur ‘principes

NOTÆ

^p *Philonem et Eubulidam*] Hi Chalcidenses ut Romanis dederentur fœdere deinde comprehensum est. lib. xxxviii. c. 38.

^q *Argenti infecti tria millia pondo*] Gall. *la valeur de 108000 liv. en lingots.*

^r *Tetradrachmum, &c.*] Tetradrachmum Atticum est circiter 24. stiverorum Hollandicorum. Cistophori 5. ferme tetradrachmum æquant. *J. Clericus.*

^s *Tetradrachmum Atticum centum tredecim millia*] Gallice, *la valeur de cent quatre vints mille huit cens livres en pièces de quatre drachmes.*

^t *Cistophorum ducenta quadraginta octo*] Græcorum nummi argentei minores erant hi cistophori, ex eo sortiti appellationem quod signati essent forma *κιστοφόρον*, sen *cistam ferentis*: insculptas enim habebant imagines eorum qui cistis inclusa gerebant arcana sacrorum mysticorum, quod fieri solitum in Cybeles mysteriis, Bacchi orgiis, Cereris initiis, Isidis sacris, ut observat Turneb. lib. iii. Adversar. c. 5. et 21. itemque lib. xvi. c. 4. Habebant autem hi nummi rationem ad denarium subsesqui-quartam, quatuor enim denarii sep-

tem cistophoros cum semisse valent, quemadmodum ex Festo idem Turnebus ratiocinatur. Scribit enim Festus talentum Euboicum, nummo Græco, ‘septem millium et quingentorum cistophorum’ fuisse; Romano vero quatuor millium denariorum. Videtur itaque cistophori pretium concurrere cum quatuor nostris assibus ac denariis tribus et quinta denarii parte. Quo posito, horum ducentorum quadraginta millium cistophorum æstimatio æquaret librarum Francicarum quinquaginta millia et sexcentas. Scio rationem aliam sequi Budæum lib. iv. de Asse, qui præfecturarum Persicarum sub Dario tributa ex Herodoto computans Euboicum talentum tribus tantum minis ac triente talento Attico cessisse vult: et sic 7500. cistophori responderent drachmis Atticis sen denariis Romanis 5667. ita ut hi illi minores non multum ultra quintam partem invenirentur: et pro hodiernis assibus nostratibus octo, quibus denarios Romanos æquiparamus, cistophori sen drachmæ Euboicæ 6. assibus et 4. ferme denariis Turonensibus viderentur æstimandi. Verum in enumeratione tributorum viginti provin-

custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. Milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus et spectaculo et fama rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit lætitiā nuntius ex Hispania tristis, adversa pugna in Vastetanis,⁵ ductu L. Æmilii proconsulis, apud oppidum Lyconem^x cum Lusitanis sex millia de exercitu Romano cecidisse; ceteros, paventes intra vallum compulsos, ægre castra defendisse, et in mo-

Ætolorum 43. inter quos Damocritus et frater ejus, &c.' *Rupert.*—5 Sic primum pro *Vacetanis*, vel *Vascetanis*, vel *Vasceranis*, ex vet. libr. reposuit Sigonius. Kreyssig. habet *Bastetanis*. Vid. Not. Delph. inf. Mox 'cum L. Æmilii Paullus, ut constat ex xxxvi. 2. prætor in Hispaniani missus sit, Glaucæ pro proconsulis legendum esse opinabatur *proprætoris*.' Doering. Vid.

NOTE

eiis impositorum apud Herodot. facilius, quam in duobus apud Festum numeris irrepere mendum potuisse verisimile est: et Festi rotundior ratio.

^u *In Vastetanis* [*Vascetanis*] Quidam veteres habent *in Vastetanis*. Fuere porro in Hispania et Bastetani, seu Bastitani circa fontes Bætis, sic dicti ab urbe primaria Basti, nunc Baëça, in Andalusie orientalis et Castellæ Novæ confinio; et Vaccæi inter Tagum ac Durium, nunc in regno Legionis; qui a Livio aut a librariis Vaccetani scribi potuerint. Præterea a Vesci, Turdulorum in Bætica urbe apud Ptol. deduci possent Vescitani, non multum diverso a Vascetanis nomine. Fuere quoque Vescitani Ilergetum populi a Vesci oppido, nunc *Viescas* in Aragonia, quorum urbs Osca. Sed huc penetrasse Lusitanos, ut prælio cum illis confligendum prope sub Pyrenæis fuerit, nemini puto probari posse. Cum itaque adversus eos commissum hic prælium memoretur, facile adducor ut credam scribendum esse *Vaccetani*, a flumine Lusitanie, quod Plinio *Vacca*, Straboni *Vacua*, *Vacus* Ptol. vulgo

nunc *Vouga*, cum ejusdem nominis pago, inter Mondam ac Durium fluvios.

^x *Apud oppidum Lyconem*] Jac. Delgado Lyconi existimabat respondere oppidum Estremaduræ *Lobon* ad meridiem Emeritæ; quod quidem in Lusitania veteri, sed procul a pugna hujus loco, sive commissa fuerit in Vaccæis, sive in Bastetanis, (quæ majorum populorum nomina sunt,) sive in Vaccetanis aut Vescitanis, qui populi minores. Conjicerem Lyconem esse, Ptol. Laconimurgi, cui respondet *Francavilla* in regno Legionis circa Tormesis fontes, oppidum olim Vettonum, qui et ipsi in Lusitania parte: sed Vettonum vocabulum a Vascetanis nimium distat. Nam quod ad Laconimurgi attinet, Laconem quoque dictum suspicor, et *τὸ μurgi* nominis additamentum fuisse; quemadmodum *briga*, quod lingua Celtica pontem significat, ut in *Lacobra*, *Segobra*; aut *eri* vel *uris*, quod Hispanis veteribus urbem designabat; ut adhuc Basensis *iri*, unde Eliberi, Calaguris, &c. Certe Murgis per se nomen urbis fuit in Bætica.

dum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nuntiata. Ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonensium L. Arunculeius prætor in senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumtis, quosdam tædio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, 'Uti C. Lælius consul, si ei videretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias dividerentur, et ut L. Arunculeius prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.' Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo.⁶

47. Haud ita multo post, cum jam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Lælius consul ex Gallia Romam rediit. Is non solum, ex facto absente se senatus consulto, in supplementum Cremonæ et Placentiæ colonos scripsit, sed, ut novæ coloniæ duæ in agrum, qui Boiorum fuisset,⁷ deducerentur, et retulit, et auctore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Æmilii prætoris² literæ allatæ de navali pugna ad Myonnesum facta, et L. Scipionem consulem exercitum in Asiam trajecisse. Victoriæ navalis ergo in unum diem supplicatio decreta est; in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera et læta eveniret. Vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est iussus. Inde consularia comitia magna contentione

Delph. Not. inf.—6 Tappus Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

⁷ *In agrum, qui Boiorum fuisset*] Fuere hæ duæ coloniæ in Gallia cispadana. Et cum Placentia in agro Boiorum fuisse dicatur, sequitur, ni fallor, minus certo in ea regione poni a Cluverio et Sansone Anamanos.

² *L. Æmilii prætoris* [*L. Æmil. proconsulis*] Sic legitur in manu exaratis: unde perperam emendavit Glar. *L. Æmilii propratoris*, ea ratione adductus, quod hic Æmilius non consul, sed

prætor antea fuisset. Verum nonnunquam post præturam mittebantur cum imperio proconsulari. Sic apud Ciceronem lib. i. de Legibus, 'Gellius ex prætura proconsul in Galliam missus est.' Quod Plutarchus in gratiam Æmilii factum indicat, cum dicit missum esse ad bellum, non cum sex fascibus seu lictoribus (tanquam prætorem), sed cum duodecim, quot consilibus assignabantur.

habita. M. Æmilius Lepidus petebat adversa fama hominum,⁷ quod provinciam Siciliam petendi causa, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. Petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla.⁸ Fulvius consul unus creatur,^a cum ceteri centurias non explessent;^b isque⁹ postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto,^c (nam Messalla tacuit,) collegam dixit.* Prætores exinde facti, duo Q. Fabii,^{10 d} Labeo et Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat,) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Albinus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives.

48. M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, et pæne pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa, consulem L. Scipionem et cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis, et ipsos comprehensos esse; et, ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, et deletas omnes copias Romanorum esse. Ob hæc Ætolos sustulisse animos, et abnuisse imperata¹¹ facere, principesque eorum in Macedoniam et in Dardanos et in Thraciam ad conducenda

//////////

7 'Locum quoque habere potest antiqua omnium codd. lectio *adversa omnium fama*; nostram enim lectionem contra codd. fidem in textum recepit Frobenius.' Doering. *Adversa omnium fama* Kreyssig.—8 *Messalla* Gron. Doujat. Crev.—9 *Is quoque* Gron. Doujat.—10 'Ut c. 50. 51. et xlv. 44. quibus locis *N. Fabii* emend. Spanhem. Sed copiose et docte adversus eum disputavit Duker.' Rupert. In antiquis edd. legitur *M. Fabii*.

NOTE

^a *Consul unus creatur*] Primo scilicet comitiorum die.

^b *Cum ceteri centurias non explessent*] Indicat neminem aliorum præter Fulvium centuriarum tulisse suffragia ad justum usque numerum: dimidium scilicet, quod necessarium erat, ut quis consul renunciaretur.

^c *Lepido dejecto*] Dejici dicebatur candidatus, cum minorem numerum suffragiorum ferebat, quam competitor seu æmulus. Plura ergo suffragia, atque ad legitimum usque nume-

rum tulit nunc Manlius Volso, atque ita consul fuit.

* A. U. C. 564.

^d *Duo Q. Fabii*] In antiquis editionibus legitur *duo M. Fabii*, quod Spanhemius ex usu numismatum corrigit, mutata litera *M* in *N*, ut sint duo Numerii Fabii: de quo Fabio- rum prænomine diximus ad primam decadem. Igitur horum prætorum alter fuit Numerius Fabius Labeo, alter Numerius Fabius Pictor, Flamen Quirinalis.

mercede auxilia profectos. Hæc qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia missos esse. Subtexit ¹² deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, et exercitum deletum esse; Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa.

49. Ætoli legati in senatum introducti, cum et causa eos sua et fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ seu errori veniam peterent ¹³ supplices, orsi a beneficiis in populum Romanum, et prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, et offenderunt aures insolentia sermonis, et eo, vetera et oblitterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum, memoria subiret animos Patrum, et, quibus misericordia opus erat, iram et odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, permitterentne arbitrium de se populo Romano; deinde ab altero, habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios et hostes essent; nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde prope ab universo senatu est, 'Totos adhuc Antiochi Ætolos esse, et ex unica ea spe pendere animos eorum.^k Itaque bellum cum haud dubiis hostibus^l gerendum, perdomandosque feroces animos esse.' Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ^e atque Athamaniæ bellum inferebant.

^k Ætolos adhuc omnino a partibus Antiochi stare: eorum animos ex sola spe, quam in Antiocho ponerent, pendere.

^l Ætolis, qui Romanorum hostes indubitati erant.

¹¹ Omnes fere codd. exhibent *imperia*.—¹² Cod. Mog. *subjecit*.

¹³ 'In Voss. Lov. 2. et Gaertn. *hortaretur petere*. Tò ut in solo Ms. Lov. 5. extat.' *Rupert*.

NOTÆ

^e *Dolopiæ*] Regio Dolopum in confinio Epiri ac Thessaliæ fuit. Urbs

Senatus consultum in M'. Acilii sententiam, qui Antiochum Ætolosque devicerat, factum est, 'Ut Ætoli eo die juberentur proficisci ab Urbe, et intra quintumdecimum diem Italia excedere.' A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denuntiaturumque, 'Si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, et cum legato Romano, venisset Romam, pro hostibus omnes futuros.' Ita dimissi Ætoli.

50. De provinciis deinde consules retulerunt: sortiri eos Ætoliam et Asiam placuit. Qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, et in eum¹⁴ supplementum^f quatuor millia peditum Romanorum,^m ducenti equites, et sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, et quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri consuli exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus, et, ut supplementum¹⁵ scriberet, permissum, civium sociorumque eundem numerum, quem collega. Naves quoque idem consul, quæ priore anno paratæ erant, ornare jussus ac ducere secum; nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephalleniam^g insulam trajicere. Mandatum eidem,¹⁶ si per commodum rei publicæ facere posset, ut ad comitia Romam rediret. Nam, præterquam quod magistratus annui surrogandi essent, censores quoque placere creari. Si qua res eum teneret,ⁿ senatum certiolem faceret, se ad comiti-

^m Et quatuor millia peditum Romanorum, ut suppleretur ille exercitus.

ⁿ Illum impediret ac destineret.

~~~~~

14 Vet. lib. apud Sigon. *et in ejus*.—15 *Et ut in supp. vet. lib. apud Sigon.*

NOTÆ

præcipua Menelais.

^f *Et in eum supplementum*] Ita scripti habent eum editis ante Sigonium, qui maluit ex veteri libro *et in ejus supplementum*: non tamen novum Livio illud aliud loquendi genus. Sic lib. xxiv. legitur, 'duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoque in alias lecto.'

^g *In Cephalleniam*] Insula est Ionii maris ad occasum Peloponnesi inter Zacynthum ad meridiem, et oram Epiri ad boream: a Cephala dicta Deionei Æolidæ filio, ubi Teleboæ. Urbem habet cognominem, et vetus nomen servat, in ditione Venetorum.

orum tempus occurrere non posse. *Ætolia* M. Fulvio, *Asia* Cn. Manlio sorte evenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam et inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus¹⁷ Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una et classis, quæ in ea provincia erat, decreta, et ut duas decumas frumenti novus prætor imperaret Siculis; earum alteram in Asiam alteram in *Ætoliā* mitteret. Idem ab Sardis exigere, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, et sex millia peditum Latini nominis, ducenti equites. Plautio Hypsæo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis, et ducenti equites. Cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent.^o Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est: prorogatum et P. Junio proprætori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia esset, et M. Tuccio proprætori¹⁸ in Brutiis et Apulia.

51. Priusquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit et Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum et Postumium Albinum fuerat. Consulem illum, cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus pontifex maximus; prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. Et in senatu, et ad populum magnis contentionebus certatum est; et imperia inhibita^h ultro citroque, et piguera capta, et mulctæ dictæ, et tribuni

^o *Ut utraque Hispania, citerior et ulterior, haberet legionem unam.*

—16 *Ut* inserunt Drak. Doer. Kreyssig.—17 *Hypseus* edd. ante Sigon. Mox τὸ *Hispaniam* postremum omittitur in vet. lib. apud Sigon.—18 *Prætori* Gron. Doujat. Crev.

appellati, et provocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici; et mulctæ ex jussu populi remissæ. Ira provinciæ ereptæ¹⁹ prætorem magistratu abdicare se conantem Patres auctoritate sua deterruerunt, et, ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresque in provincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore, et post dies paucos nuntii certi literæque imperatoris Romam allatæ; quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerunt, (desierant enim victum in Ætolia metuere,) quam averterunt famam;²⁰ quod ineuntibus id bellum gravis hostiis et suis viribus, et quod Hannibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. Nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas ejus¹ copias, censuerunt, metu, ne cum Gallis foret bellandum.^k

52. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, et Eumenes rex Rhodique Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione jussu Patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. Supplicatio inde in triduum decreta est, et quadraginta majores hostiæ immolari jussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is cum breviter et egisset gratias Patribus, 'quod obsidione se ac fratrem

~~~~~

19 *Ita provincia erepta* Gron. Donjat. Crev.—20 'Forte cum Ruben. et Gron. leg. *quam a vetere fama, quod ineuntibus* cet. Præterea suspicor *victum cum Ætolis* pro *victum in Ætolia*: nam non *in Ætolia* victus Antiochus, sed ad Thermopylas in Locride.' *Rupert.*—1 *Eas* Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

^h *Imperia inhibita*] Jam sæpius monuimus inhibendi verbum a Nostro sumi non raro pro eo quod est adhibere: et a prætore quidem potuisse mulctam dici et pignora capi jure magistratus nihil ambigam, si prætor urbanus fuisset. At huic Fabio Sardinia obtigerat: magistratus autem

provinciales extra suam provinciam privati erant: an aliud in rep. aliud sub imperatoribus obtinuit?

ⁱ *Quam averterunt famam*] Ruben. conjicit *quam a vetere fama*.

^k *Ne cum Gallis foret bellandum*] Gallos intellige Asiaticos seu Gallogræcos.

exemissent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicassent,¹ et gratulatus esset, 'quod mari terraque prospere res ges-
sissent,² quodque regem Antiochum, fusum fugatumque
et exutum castris, prius Europa, post et Asia, quæ cis
Taurum montem est, expulissent; sua' deinde 'merita
malle eos ex imperatoribus suis legatisque,¹ quam se com-
memorante, cognoscere,'^{3 m} dixit. Hæc approbantibus
cunctis, jubentibusque dicere ipsum, omissa in id verecun-
dia, 'quid sibi a senatu populoque Romano tribui æquum
censeret; propensius cumulatusque, si quo possit,^p prout⁴
ejus merita sint, senatum facturum;' ad ea rex: 'Si ab
aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo
facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissi-
mi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse,
aut petisse parum modeste videri posset; verum enimvero,
cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in
se fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.' Nihil hac
oratione ejus Patres conscripti deterriti sunt, quos minus
dicere ipsum juberent: et cum aliquamdiu, hinc indulgen-
tia, hinc modestia, inter permittentes invicem, non magis
mutua, quam inexplicabili facilitate, certatum esset, Eu-
menes templo excessit. Senatus in eadem perstare senten-
tia, ut 'absurdum esse' diceret,⁵ 'ignorare regem, quid
sperans, aut petens venerit. Quæ accommodata regno
suo sint,^{6 n} ipsum optime scire; Asiam longe melius, quam
senatum, nosse. Revocandum igitur et cogendum, quæ
vellet, quæque sentiret, expromere.'

^p Si qua ratione senatus posset.

//////////

2 In quibusdam libr. vett. *cessissent*.—3 'Omnes ante Curionem *cognosci*.
Fuit *cognosse*.' J. Fr. Gron.—4 'Pro *prout* tentabat Crev. *quam*; parum, pu-
to, ad rem.' Doering.—5 *Et absurdum esse dicere* conj. Jac. Gron.—6 Vid.
Not. Delph. inf.

NOTÆ

¹ Ex imperatoribus suis legatisque] Nempe Romanis.

^m Cognoscere] Gron. *cognosse*.

ⁿ Accommodata regno suo sint] Vul-

gatum quæ commoda suo regno sint:
aliter scripti et olim editi. Sic seq.
lib. Liv. 'pacis leges ut nimium ac-
commodatas Antiocho:' et Cic. iii.

53. Reductus a prætore in templum rex et dicere jussus : ‘Perseverassem,’ inquit, ‘tacere, Patres conscripti, nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem, et, illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. Quæ quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sint,⁷ ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. Agent enim causam civitatum Græcarum, et liberari eas dicent debere. Quo impetrato, cui dubium est, quin et a nobis aversuri sint non eas modo civitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi autem tanto obligatos beneficio verbo socios, re vera subjectos imperio et obnoxios habituri sint? Et, (si Diis placet,) cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt, ulla parte id ad se pertinere: vos modo id decere, et conveniens esse antefacitis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit; neve non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios præter modum extollatis; sed etiam, ne, qui adversus vos arma tulerint,⁸ meliore statu sint, quam socii et amici vestri. Quod ad me attinet, in aliis rebus cessisse intra finem juris mei⁹ cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse;⁹ in certamine autem amicitiae nostræ, benevolentiae erga vos, honoris, qui a vobis habebitur, minime¹⁰ æquo animo vinci possum. Hanc ego maximam hæreditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetua et constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit; nec duntaxat animum¹¹ vobis bonum ac fidelem præstitit,

⁷ *Aliquantum de eo quod mihi debitum est detraxisse, seu arctioribus finibus circumscriptis jura mea.*

*****

⁷ ‘Rectius puto in plurim. librr. vett. sunt.’ Doering. *Sunt* Gron. Doujat. Crev.—⁸ *In* add. Doer. Kreyssig. cum Drak.—⁹ Quidam librr. vett. offerunt *contendisse*. Mox *vestræ* Gron. Doujat. Crev.—¹⁰ *A quoquam* add.

NOTE

ad Famil. Ep. 3. ‘te quoque confido maxime esse accommodata.’
ea esse facturum quæ mihi intelliges

sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus, navalibus;¹² omni genere commeatum ita, ut nemo sociorum vestrorum æquari ulla parte posset, vos adjuvit. Postremo cum Bœotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multo post expiravit. Hujus ego vestigia ingressus, voluntati quidem et studio in colendis vobis adjicere (etenim inexcussabilia hæc erant) nihil potui; rebus ipsis meritisque et impensis officiorum ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus et bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ et partis Europæ Antiochus^o filiam suam in matrimonium^p mihi dabat; restituebat extemplo civitates, quæ defecerant a nobis; spem magnam in postremum amplificandi¹³ regni faciebat,^q si secum adversus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. Illa potius, quæ vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt, referam. Pedestribus¹⁴ navalibusque copiis,^r ut nemo vestrorum sociorum me æquiparare posset, imperatores vestros adjuvi; commeatus terra marique suppeditavi; navalibus præliis, quæ multis locis facta

Kreyssig.—11 *Animum duntaxat* Gron. Doujat. Crev.—12 ‘Copula *que*, quæ τῶν *navalibus* in quibusdam edit. vett. adjicitur, in nullo codice apud Drakenb. comparat.’ Doering. *Navalibusque* Gron. Doujat. Crev.—13 Plurimi

NOTÆ

^o *Rex Asiæ et partis Europæ Antiochus*] Id ita accipio, ut velit Eumenes Antiochum in magna parte Asiæ, et aliqua Europæ, in Thracia nempe, regnasse: alioqui etiamsi ingens esset in Asia Minori et magna, etiam ultra Tigrin, Antiochi ditio, non tamen Asiæ rex dicendus fuisse videtur ab eo, qui et ipse in Asia Minori regnaret.

^p *Filiam suam in matrimonium*] Laodice filiam Antiochi Eumeni obtulerat uxorem, si fœdere contra Romanos illigari voluisset.

^q *Amplificandi regni faciebat*] *Vetus*

Sigonii liber ampliandi.

^r *Pedestribus [terrestribus] navalibusque copiis*] Interpretatio est Frobenii. Ceterum in scriptis editisque ante ipsum *pedestribus navalibusque*. Nam pedestrium nomine terrestres intelliguntur: sic l. xxvi. c. 51. ‘ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis navalibus pedestribusque copiis absumsit.’ Et Cornelius Nepos in Alcibiade, ‘Lacedæmonios eo nollet configere classe, quod pedestribus copiis plus quam navalibus valerent.’

sunt, omnibus affui; nec labori meo, nec periculo usquam peperci. Quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitæ regnique. Liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei^s castra haberent, relictis rebus meis,¹⁵ tota classe ad Hellespontum L. Scipioni consuli vestro occurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam a consule abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quam ego fratresque mei. Nulla expeditio, nullum equestre prælium sine me factum est. In acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. Non sum hoc dicturus, Patres conscripti: Quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? Ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Hostis Masinissa ante vobis, quam¹⁶ socius,^t fuit; nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra. Tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem et Carthaginienses fideliter atque impigre vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituistis, sed, adjecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego fratresque mei^u non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in

////////

codd. ampliandi.—14 In Frobenio invenitur *terrestribus*.—15 *Relictis rebus meis*: postremam vocem delevit Drak. suadente Gron. Is sensum ita ampliorem effici putabat; sed obscuriorem Bauer. Exulat tamen vox a Lov. 1. et 6. ac modo præcessit. Rupert.—16 *Masinissa hostis vobis ante quam* Gron.

NOTÆ

^s *Arcem regni mei*] Pergamum ipsum. *socius*] Vide supra lib. xxix. cap. 29. et sequentibus.

^t *Hostis Masinissa ante vobis, quam socius* [*Masinissa hostis vobis antequam* ^u *Fratresque mei*] Attalus, Philetærus, et Athenæus fratres Eumenis.

Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello,⁷ terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego, Patres conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos ea mente ultra Tauri juga emostis¹⁸ Antiochum, ut ipsi teneretis eas terras, nullos accolas, nec finitimos habere, quam vos, malo; nec ulla alia re tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. Sed si vobis decedere inde atque exercitus deducere in animo est; neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, quam me, dicere ausim. At enim magnificum est, liberare civitates servas. Ita opinor, si nihil hostile adversus vos fecerunt: sin autem Antiochi partis fuerunt;¹⁹ quanto est vestra prudentia et æquitate dignius, sociis bene meritis, quam hostibus, vos consulere?

54. Grata oratio regis Patribus fuit; et facile apparebat, munifice omnia et propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderant²⁰ quidam Rhodiorum.^x Collaudatis egregie Smyrnæis, quod omnia ultima pati, quam se regi tradere, maluissent, introducti Rhodii sunt. Quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiae cum populo Romano meritisque Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: ‘Nihil,’ inquit, ‘nobis tota nostra actione, Patres conscripti, neque difficilius, neque molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum et privatum singulis, et, quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est. Ceterum non animi nostri, Patres conscripti, nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disjun-

⁷ In bello adversus Philippum, Antiochum, Ætolos.

Donjat. Crev.—18 *Emovistis* Doujat, et edd. ante Gron. Antea legebatur *ejecistis*; Gron. Crev. habent *Antiochum emostis*.—19 *Fuerint* Gron. Crev.

20 Habet Kreyssig, quod legendum putat Rupert. *aderat*.—1 ‘Suspiciari

NOTÆ

^x *Quidam Rhodiorum*] Legatorum nondum ad curiam venerant, scilicet ab Rhodiis missorum, aliqui

git, ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus; reges serva omnia et subjecta imperio suo esse velint. Utcumque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur.^s Nam si aliter socio atque amico regi et bene merito hoc ipso in bello, de cuius præmiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis, esset deliberatio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, et gloriam, Philippi bello partam, nunc servitute tot civitatum deformaretis. Sed ab hac necessitate, aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregie vos fortuna vindicat. Est enim Deum benignitate non gloriosa magis, quam dives, victoria vestra, quæ vos facile isto velut ære alieno exsolvat. Nam et Lycaonia,^y et Phrygia utraque,^z et Pisidia omnis,^a et Chersonesus,^b quæque circumjacent Europæ, in vestra sunt potestate. Quorum una quælibet regi adjecta multiplicare regnum Eumenis potest; omnes vero datæ maximis eum regibus æquare. Licet ergo vobis, et præmiis belli ditare socios, et non

^s *Quam difficilis nobis hæc contentio ad explicandum, aut vobis ad decernendum.*

NOTÆ

^y *Et Lycaonia*] Lacinia est Cappadociæ, Lycaonia Isauriæ proxima, quæ ipsi ad occasum: ambæ inter Phrygiam magnam et Pisidiam. Urbs princeps Iconium, hodie *Cogni*, præfecti Turcici sedes: unde et vicinæ hodie provinciæ nomen.

^z *Et Phrygia utraque*] Duplex in Asia Minori est Phrygia: Minor, quæ Hellespontia, quod Hellesponto proxima, itemque Epictetos, id est, addititia, nunc Turcis *Sarcum*: et Magna sive Major, quam postea Salutarem et Pacatianam dixere, quæ ad ortum Galatia et Pisidiæ parte, ad meridiem Lycia et Caria ac Lydia, ad occasum Mysia majori, ad septem-

trionem Bithynia cingebatur. Hodie corrupto, ni fallor, nomine, meridiem versus *Brikia* dicitur; versus septemtrionem, qua Bithyniæ propior, *Germanian*.

^a *Et Pisidia omnis*] Asiæ quoque Minoris regio fuit Pisidia inter Galatiam, Phrygiam magnam, Pamphyliam, Ciliciæ partem, et Lycaoniam: urbes præcipuæ Antiochia Pisidiæ et Perge. Turcæ nunc ab urbe primaria vocant *Versucili*.

^b *Et Chersonesus*] Indicat Chersonesum Thracicam, eique vicinum tractum in eadem Thracia, quæ Europæ regio.

decedere instituto vestro, et meminisse, quem titulum præ-
tenderitis prius adversus Philippum, nunc adversus Antio-
chum, belli ;¹ quid feceritis, Philippo victo ; quid nunc a
vobis, non magis quia fecistis, quam quia id vos facere
decet, desideretur atque expectetur. Alia enim aliis et
honestas est et probabilis² causa armorum. Illi agrum, hi
vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut
possideant. Vos nec cupistis hæc, antequam haberetis ;
nec nunc, cum orbis terrarum in ditione vestra sit, cupere
potestis. Pro dignitate et gloria apud omne genus huma-
num, quod vestrum nomen imperiumque juxta ac Deos
immortales jam pridem intuetur, pugnavistis. Quæ parare
et quærere arduum fuit, nescio an tueri difficilius sit.
Gentis vetustissimæ³ nobilissimæque, vel fama rerum
gestarum, vel omni commendatione humanitatis doctrina-
rumque, tuendam ab servitio regio libertatem suscepistis.
Hoc patrociniū receptæ in fidem et in clientelam vestram
universæ gentis⁴ perpetuum vos præstare decet. Non,
quæ in solo modo⁵ antiquo⁶ sunt, Græcæ magis urbes
sunt, quam coloniæ earum, illinc quondam profectæ in
Asiam.⁷ Nec terra mutata mutavit genus aut mores. Cer-
tare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis ausi
sumus cum parentibus⁸ quæque civitas et conditoribus

possis quem titulum prætenderitis bello pro belli : sed et xxxix. 13. meriti gra-
tiam retulisset pro merito.' Bauer.—2 *Et honesta et probabilis est* Gron. Dou-
jat. Crev.—3 'Voc. gentis post universæ abest a Mss. prob. Gron. Facile
illud suppleveris ex priori : saltem genti malim, quia universæ dativus vide-
tur, a præstare pendens : unde etiam magis carere possis voce gentis.' Bauer.
Gentis del. Gron. Doujat. Crev.—4 Crev. particulam modo vel delendam,

NOTE

¹ *Gentis vetustissimæ*] Græcorum
nimirum.

² *In solo modo antiquo*] In Græcia
scilicet Europæa, quam Romani
Achaiam dixere.

³ *Quondam profectæ in Asiam*] Tres
distinguntur Græcorum in Asiam
migrationes, Ionica, Æolica, et Dori-
ca, quarum nomina maritimis Asiæ

Minoris ad Ægæum mare regionibus
imposita.

⁴ *Ausi sumus cum parentibus*] Vult
hic Rhodius legatus, et suos et reli-
quos Asiaticos Græcos, atque eorum
unamquamque civitatem, bonarum
artium studio certasse cum Europæis
Græciæ civitatibus, a quibus origi-
nem ducerent.

suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes plerique.⁵ Nisi quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terræ vinci posset, jam pridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium⁶ umbilicum Græciæ incoherent. Non enim sonum modo linguæ vestitumque et habitum, sed ante omnia mores et leges⁸ et ingenium sincerum integrumque a contagione accolarum servarunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. Quicquid⁷ intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet.^b Quo arma vestra pervenerunt, eodem jus hinc profectum perveniat.ⁱ Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent,^c reges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc, imperium ubi est,^k ibi ut sit perpetuum, optant. Libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam civitates cum Antiocho senserunt. Et aliæ prius cum Philippo, et cum Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, Patres conscripti. Inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod justissimæ iræ vestræ negastis. Rhodii et in hoc, et in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quam forti fidelique opera vos adjuverimus, vestro iudicio relinquimus. Nunc in pace id consilium afferimus, quod

⁶ *Quam rem amant.*

vel pro *etiamnum*, explicandam existimat.—⁵ Mavult Rupert. *plerasque*.—⁶ 'Vox *medium* glossam redolet.' Rupert.—⁷ Conj. Tan. Faber *Taurus et*

NOTÆ

⁸ *Mores et leges*] Massilienses veteris disciplinæ ac legum tenaces, et frugalitatis studiosi memorantur a Tacito in *Agricola*, aliisque.

^b *Videri debet*] Tan. Faber mavult *videri decet*.

ⁱ *Eodem jus hinc profectum perveniat*] *Hinc*, id est, Roma, unde libertas Græcorum in Europa.

^k *Imperium ubi est*] Romæ, quod per Græcam adulationem, vere tamen dictum.

si comprobaveritis,⁸ magnificentius vos victoria usos esse, quam vicisse, omnes existimaturi sint.' *Apta magnitudini Romanæ oratio visa est.*

55. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii, vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, ' Ut suæ potius clementiæ, quam regis culpæ, qui satis superque poenarum dedisset, memores consulerent; ' postremo, ' pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate sua.' Et senatus eam pacem servandam censuit, et paucos post dies populus jussit. *Fœdus in Capitolio cum Antipatro, principe legationis et eodem fratris filio regis Antiochi, est ictum. Auditæ deinde et aliæ legationes ex Asia sunt. Quibus omnibus datum est responsum, ' Decem legatos more majorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasque. Summam tamen hanc fore: ut cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamque usque ad Mæandrum amnem. Ea civitatis⁹ Rhodiorum essent. Ceteræ civitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eadem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atque immunes essent.' Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam,¹⁰ M. Junium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paullum,¹ P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tiberonem.*

56. His, quæ præsentis disceptationis essent, libera

quicquid; et mox idem pro debet malit decet.—8 *Comprobaritis* Gron. Doujat. Crev.

9 ' *Vulgo legebatur eæ civitates: Drak. tentabat ea ut civitatis Rhodiorum essent, sed sequentia quoque a præcedente ut pendent.* ' *Doering.*—10 *Duker. legendum esse suspicatus est L. Corn. Merul. aut potius Cn. Cornel. Merendam; quod probat Drak.*

NOTÆ

¹ *L. Æmilium Paullum]* Hic non Lucius, sed Marcus, filius, cujus mentio anno 549. cii in Hispania proconsulis, sed Marci

mandata.* De summa rerum senatus constituit: 'Lycaoniam omnem et Phrygiam utramque et Mysiam,^m regias sylvas, et Lydiae Ioniaeque,ⁿ extra ea oppida, quae libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est,¹² et nominatim Magnesiam ad Sipylum et Cariam, quae Hydrela appellatur,ⁿ agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, et castella vicosque trans Mæandrum¹³ amnem, et oppida, nisi quae libera ante bellum fuissent, Telmissum^o item nominatim, et castra Telmissum, præter agrum, qui Ptolemæi Telmissii¹⁴ fuisset: hæc omnia, quae supra scripta sunt, regi Eumeni iussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eundem Telmissum et castra Telmissum et agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc et ab Eumene, et ab Rhodiis excepta.¹⁵ Ea quoque his pars data Cariae, quae

* His permissum est liberum arbitrium earum rerum, quae nonnisi a præsentibus, sive in præsentem dijudicari possent ac terminari.

////////

11 'Et Mysiam . . . et Lydiae Ioniaeque sc. oppida, e seqq. ant leg. *Lydium Ioniaeque*; Crev. Ant vox oppida post *Ioniaeque* ponenda. *Mysiam*, ut xxxviii. 39. e c. Mog. *Mysias* ceteri fere Mss. Drak. putabat verba *Lycaoniam, Phrygiam, Mysiam* . . . regi Eumeni iussa dari dicta esse pro κατὰ *Lycaoniam cet.* aut leg. *iussere dari* sc. senatus s. Patres, vel *iussi dare* sc. x. legati. Sed potius ἀνακόλουθον esse videtur, quod etiam credebat Duk.' *Rupert.*—12 *Conf.* *Rupert. esset.*—13 *Ad Mæand.* Gron. Doujat. Crev. Doer. *Conf.* *Rupert. usque ad Mæand.*—14 *Vid. Not. J. Clerici inf.* 'Puto leg. *Ptolemæo Telmissi.* In plerisque Mss. legitur *Telmensi* vel *Telmessi.* Agri hujus castrorumque illorum nullam mentionem fecit Polyb.' *Rupert.* Mox edd. ante Sigon. carent verbis *et castra Telmissum.*—15 'Videtur omnino legendum, *hic et ab Eumene. et ab Rhod. exceptus*, sc. ager ille, isque solus.' *Rupert.*

NOTÆ

^m *Et Mysiam*] Fuit Mysia Minoris Asiae regio duplex: Major inter Phrygiam et mare Ægæum, ubi Pergamus, quae nunc *Bursia*, pars Asiae strictè sumtæ; alia Minor ad Hellespontum, quae et Minor Phrygia, ubi Lampsacus, et quae nunc *Sarcum*.

ⁿ *Et Cariam, quae Hydrela appellatur*] Hydrelitas nominat Plinius in conventu Laodiceo: fuit autem Laodicea urbs Cariae in confinio Lydiae et Phrygiae Magnae ad Lycum flu-

vinum, qui mox in Mæandrum delabitur.

^o *Telmissum*] Urbs Lyciae maritima Telmissus, seu Telmessus, ad promontorium ejusdem nominis, medio itinere inter Dædala et Patara fuit, diversa ab Termesso Carbaliae seu Pisidiae urbe.

Telmissum] Cum nummi constanter scribant *Τερμησσόν*, ut et nonnulli scriptores Graeci, credibile omnino est *Termisum* scribendum esse, ut recte censuit vir dignitate et erudi-

propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt; nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est.' Pro his cum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe,^p quæ in Cilicia est, egerunt: 'Argis et illos, sicut sese, oriundos esse. Ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent.' Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est; nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro,^q adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, et juga Tauri transcendendi. Revocatis in senatum Rhodiis, cum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adjecerunt: 'Si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum.' Tum vero impensius, quam ante, Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potius arrogantiae Antipatri, quam causam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. Ita nihil de Solis mutatum est.

57. Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiarunt, 'L. Bæbium prætorem, in provinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumventum; magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum, cum paucis, sine lictoribus, Massiliam perfugisse,¹⁶ et intra triduum expirasse.' Senatus, ea re audita, decrevit, 'uti P. Junius Brutus, qui proprætor in Etruria esset, provincia ex-

NOTE

tionem juxta Ezech. Spanhemius de Usu Numism. Diss. 9. 1. Vid. lib. xxxviii. cap. 15. *J. Clericus*.

^p *De Solis urbe*] Soli, alias Soloë, urbs fuit maritima Ciliciæ campetris ad Zephyrium promontorium, inter ostia Cydni, ad quem Tarsus, et Latmi, ad cujus ostium Pompeiopolis. Traductis eo postea piratis, quos Pompeius devicerat, a barbarie populi ex plurium nationum colluvie

coacti, solæcisare dicti sunt qui minus congrue loquuntur: unde solæcismi nominis origo. Hodie vicus *Palæ-Soli* dictus.

^q *Testante fœdera Antipatro*] Allegebatur nempe Antipater legatus Antiochi fœdus cum Romanis ictum, quo relinquebantur Antiocho quæcumque trans Taurum montem, atque ita Cilicia tota, in qua Soli.

ercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam profiscisceretur, eaque ei provincia esset.' Hoc senatus consultum literæque a Sp. Postumio prætore in Etruriam missæ sunt; profectusque in Hispaniam est P. Junius proprætor. In qua provincia prius aliquanto, quam successor veniret,¹⁷ L. Æmilius Paullus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, cum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique sunt hostes: cæsa decem et octo millia armatorum; tria millia trecenti capti, et castra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodém anno ante diem tertium Kalendas Januarias Bononiam Latinam coloniam ex senatus consulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus¹⁸ triumviri deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena jugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boliis fuerat: Galli Tuscos expulerant.¹ Eodem anno censuram multi et clari viri petierunt. Quæ res, tanquam in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. Petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M'. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat. In hunc maxime, quod multa congiaria habuerat,¹⁹ quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi se inclinabat. Id cum ægre paterentur tot nobiles, novum sibi

16 In quibusd. librr. vett. *profugisse*.—17 *Venisset* Gron. Donjat. Crev. ex ultim. ed. Grut.—18 *Tappo* Kreyssig.—19 Pro *habuerat* tentat Ursinus *exhibuerat*. 'Ita omnes Mss. præter Mog. et Lov. 3. in quibus est *obligaverat*, oratio haud satis tersa. Forte leg. *congiaria dederat* vel *exhibuerat*, quibus m. p. h. *obligaret*, etsi malim *congiaria dilargitus magnam p. h. obligarat*.'

NOTÆ

¹ *Galli Tuscos expulerant*] Vide lib. v. c. 33.

^{*} *Toga candida elevabat*] Minueba-

tur nempe ejus auctoritas et fides, quod inter candidatos et ejusdem dignitatis competitores esset.

hominem tantum præferri;² P. Sempronius²⁰ Gracchus et C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt; quod pecuniæ regiæ prædæque aliquantum, captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium retulisset.¹ Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur; cujus auctoritatem, perpetuo tenore vitæ partam, toga candida elevabat.⁵ Is testis, quæ vasa aurea atque argentea, captis castris, inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. Postremo in hujus maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit, quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque novus competitor inæstimabili² perjurio¹ incesset.

58. Centum millium mulcta irrogata erat. Bis de ea re³ certatum est. Tertio, cum de petitione destitisset reus, nec populus de mulcta suffragium ferre voluit, et tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus^u creati. Per eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra Urbem in æde Apollinis cum senatus datus esset,

² Adeo anteponi, ut solus certo videretur censor futurus.

////////

Rupert. *Obligaverat* Drak. Doer. Kreyssig.—20 In vet. lib. apud Sigon. τὸ tantum ante P. Semp. invenitur, sic, *præferri, tantum*. Mox *Rutilus* edd. ante Sigon.—1 *Detulisset* Gron. Doujat. Crev.—2 Vid. Not. Delph. et J. Clerici iof. *Intestabili* Kreyssig.

NOTÆ

¹ *Inæstimabili perjurio*] Non placet hoc epitheton Gronovio, qui idcirco subdit *inexpiabili*, aut *intestabili*, Plinii præsertim auctoritate, qui lib. xxx. cap. 2. 'magicam' dicit 'intestabilem, irritam, inanem esse.' Vide tamen annon respiciat Livius ad mulctam, qua dignum innoveret Glabrio perjurium Catonis: tritum enim crimina apud Romanos, Atheniensium exemplo, certa pecunia æstimari, et fere quanti actor jurasset. Exemplum habes statim in mulcta centum millium Glabriorum irrogata, sed

a populo remissa.

Inæstimabili] Si ita legendum, significat perjurium Catonis deterius esse omni distributione pecuniæ quæ æstimari poterat, cum perjurium, quo Cato caput suum obstringebat, ejusmodi pretium censuræ esset, quod æstimari non poterat. Gronovius conjiciebat *inexpiabili, intestabili*, aut *inexcusabili*. J. Clericus.

^u *M. Claudius Marcellus*] Is Marcelli quinquies consulis filius fuisse dicitur a Plut. in Quintii vita.

auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Kalendis Februariis. In eo triumpho undequingenta coronæ aureæ translatae sunt: pecunia nequaquam tanta,⁴ pro specie regii triumphi; tetradrachma[†] Attica triginta quatuor millia septingenta,^x cistophori⁵ centum triginta unum millia trecenti.^y Supplicationes deinde fuerunt ex senatus consulto, quod L. Æmilius in Hispania prospere rem publicam gessisset.⁶ Haud ita multo post L. Scipio ad Urbem venit. Qui, ne cognomini fratris⁷ cederet,^z Asiaticum se appellari voluit. Et in senatu, et in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant, qui famam id majus bellum, quam difficultate rei, fuisse interpretarentur; uno memorabili prælio debellatum, gloriamque ejus victoriae præfloratam^{8 a} ad Thermopylas esse. Ceterum vere aestimanti^b Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. Quota enim parte virium sua-

3 *Re del. Doujat. Crev.*—4 ‘Vocem tanta invitis codd. omnibus delendam putabat Gron. assentiente Crev. Mili potius post tanta excidisse quanta videtur, ut sit, translata quoque est pecunia, sed neutiquam tanta, quanta pro specie (externo splendore) regii triumphi transferri debuit. Sed rectius fortasse judicavit Gron.’ *Doering.*—5 ‘Non est quod legas tetradrachmum Atticum et cistophorum.’ *Rupert.* Mox pro unum habet duo *Kreyssig.*—6 *Rem gessisset vet. lib. apud Sigon.*—7 111. *Ms.* cum ed. *Ald.* et seqq. *ne cognomine*

NOTÆ

† *Tetradrachma*] Vid. ad cap. 46. *J. Clericus.*

^x *Tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta*] Nostra pecunia fierent quinquaginta septem millia et ducentæ quinquaginta quinque libræ. Est enim, ut diximus, tetradrachmum quatuor drachmarum seu denariorum pondus.

^y *Cistophori centum triginta unum millia trecenti*] Hæc summa libras nostras reddiderit ferme 31010. aut paulo amplius.

^z *Ne cognomini fratris [cognomine fratri] cederet*] *Petav.* aliique, seu *ma-Delph.* et *Var. Clus.*

nu, seu typis exarati ante *Aldum*, cognomini fratris, eodem sensu.

^a *Gloriamque ejus victoriae præfloratam*] Vult *Mogunt. defloratam*; quod *Gronovius* recipit auctore *Plin.* in *Panegy.* ‘Summumque illud purpuræ decus nonnisi præceptum præfloratumque transmittere.’ Itemque *e Gellio xiv. 1.* ‘et futurum gaudii fructum spes tibi jam præfloraverit.’ Nam deflorandi verbo usa tantum sequior ætas.

^b *Ceterum rere aestimanti*] Hic *ceterum* particula est adversativa: sumitur pro attamen, verumtamen.

Livius.

rum ibi dimicavit Antiochus? In Asia totius Asiæ steterunt vires, ab ultimi Orientis partibus⁹ omnium gentium contractis auxiliis.^c

59. Merito ergo et Diis immortalibus, quantus¹⁰ maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, et imperatori triumphus est decretus. Triumphavit mense intercalario^d pridie Kalendas Martias. Qui triumphus spectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus, fuit; recordatione rerum et æstimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori,^e aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Talit in triumpho signa militaria ducenta triginta quatuor; oppidorum simulacra centum triginta quatuor; eburneos dentes mille ducentos triginta unum;¹¹ aureas coronas ducentas triginta quatuor; argenti pondo centum triginta septem millia^f et quadringenta viginti; tetradrachmum^g Atticorum ducenta viginti quatuor millia;^h cistophorum trecenta triginta unum millia et septuaginta;ⁱ nummos aureos Philippeos¹² centum

fratri; quod Gron. Donjat. Crev.—8 Vid. Not. Delph. inf.—9 ‘Vox partibus in nullo Ms. præter Lov. 5. reperta. ab ultimo o. Ms. Harl. ab ultimis o. Mog. et alii. Neutrum displicebat Drak.⁹ Rupert. Ultimis Gron. Doujat. Crev. Kreyssig.

10 Quantum Gron.—11 Ducentos viginti, omisso unum, Gron. Doujat. Crev. et mox pro triginta habent ead. viginti.—12 ‘Nisi cum Gron. leg. nummorum

NOTÆ

^c Ab ultimi [ultimis] Orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis] Voce illa partibus, eodem sensu, nimirum pro regionibus, Ciceronem usum esse Gronovius probat.

^d Mense intercalario] Nempe Februarius: siquidem hic jam usus apud Romanos unum diem intercalandi, non mensem integrum, ut primis temporibus.

^e Quam si imperatorem imperatori] Indicatur discrimen inter duos fratres, quorum Lucius Publico longe impar.

^f Argenti pondo centum triginta septem millia] Gall. la valeur de quatre

millions neuf cens trente deux mille livres en lingots d'argent.

^g Tetradrachmum] Vide ad cap. 46. J. Clericus.

^h Tetradrachmum Atticorum ducenta viginti quatuor millia] Computata drachma pro denario, qui ferme octo assibus nostris respondet, fient trecenta quinquaginta octo millia et quadringenta libræ.

ⁱ Cistophorum trecenta triginta unum millia et septuaginta] Sunt nimirum pecunia nostra circiter septuaginta millia cum sexcentis octoginta libris.

quadraginta millia;^k vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo et quadringenta viginti quatuor,^l aureorum mille pondo viginti quatuor.^m Et duces regii, præfecti et purpurati duo et triginta ante curram ducti. Militibus quini viceni denarii dati,ⁿ duplex centurioni, triplex equiti: et stipendium militare et frumentum duplex post triumphum datum. Prælio in Asia facto, duplex¹³ dederat. Triumphavit anno fere post, quam consulatu abiit.

60. Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam, et Q. Fabius Labeo prætor ad classem venit. Ceterum consuli non deerat cum Gallis^p belli materia. Mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitantique Fabio,¹⁴ cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum visum est, in Cretam^q insulam trajicere. Cydoniatæ^r bellum adversus Gortynios^s Gnossiosque^t gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insu-

aureorum Philippeorum. Rupert.—13 'Particula aliqua, ut quoque, vel itidem, vel jam, quæ τῶ duplex jungatur, excidisse videtur Crevierio.' Doering.

14 Sigon. tentabat Cogitanti itaque Fabio: quod Gron. Doujat. Crev.—

NOTÆ

^k Nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia] Si æstimentur hi nummi tredecim libris cum dimidia, conficiuntur decies centena nongenta quadraginta quatuor millia librarum: dix-neuf cens quarante mille livres.

^l Vasorum argenteorum mille pondo, et quadringenta viginti quatuor] Nobis argentum illud efficeret summam 51300. librarum Francicarum præter manus pretium.

^m Aureorum mille pondo viginti quatuor] Auri hujus pretium argentea pecunia nostra æstimatum ascenderet ad libras 573410.

ⁿ Militibus quini viceni denarii dati] Gallica hodierna æstimatione decem libræ.

Quini viceni] Septem florens et dimidium, si Hollandica moneta æsti-

mes. J. Clericus.

^p Cum Gallis] Asiaticis.

^q In Cretam] Insula e majoribus Mediterranei maris, centum urbibus aliquando frequentata: nunc Candia ab urbe princeps.

^r Cydoniatæ] Cydon, sive Cydonia, urbs fuit Cretæ in ora boreali, hodie Canea.

^s Adversus Gortynios] Gortyna, urbs Cretæ mediterranea, nomen retinet in pago Gurtina adhuc dicto: in meditullio fere insulæ sub Ida monte, qui hodie Sfaccia.

^t Gnossiosque] Gnosos, sive Gnosus, urbs quondam Cretæ primaria, in vicum quoque abiit; qui vulgo Gínosa, non procul Gortyna. Ibi labyrinthus fuit Dædali opus.

Iam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primum Cretæ littus attigit, nuntios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quæque urbibus agrisque conquisitos reducerent, et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. Captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit; eamque causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciæ oram missis, ab Æno et Maronea¹⁵ præsidia Antiochi deduci iussit, ut in libertate eæ civitates essent.

15 *Maronia* eæd.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XXXVIII.

BREVIARIUM.

- CAP. 1. Amynder, in Ætolia exulans, popularium Ætolorumque ope præfectos et præsidia Macedonum expellit ex Athamania, et regnum recuperat paternum. 2. Philippus frustra Athamaniam recipere conatur. 3. Amynder legatos Romam et ad Scipiones mittit petitque pacem. Ætoli Amphilochiam, Aperantiam, Dolopas, et Ambraciam ad deditionem compellunt; sed, certiores facti de clade Antiochi et M. Fulvii cos. adventu, principes gentis cum Rhodiorum Atheniensiumque legatis ad pacem, nuper repndiatam, iterum, petendam Romam mittunt. 4-7. Fulvius Ambraciam, et Perseus Philippi filius Amphilochiam summa vi oppugnat; simulque Pleuratus, Illyriorum rex, et Achæi vastant maritima Ætoliæ. 8. Hinc Phæneas et Damoteles, principes Ætolorum, cum liberis mandatis veniunt ad consulem, durasque pacis condiciones ad concilium gentis referunt. 9. Simul Atheniensium Rhodiorumque legati pro Ætolis deprecantur, et Amynder pro Ambraciensibus. Hi regis consilio precibusque moti permittunt se Romanis; et in Ætolorum concilio omnes accipi pacem jubent. 10. Tum legati Ætoli, Rhodii et Athenienses Romam profisciscuntur ad senatum, qui aures, querelis Philippi præoccupatas, non Ætolorum quidem precibus, at deprecatorum tamen præbet. 11. Diu jactati Ætoli tandem, ut condiciones pacis convenient, efficiunt.
12. Cn. Manlius cos., acceptis Ephesi copiis a L. Scipione, milites et Attalum ad novum cum Gallogræcis, propter auxilia Antiocho missa, suscipiendum bellum adhortatur. 13. Transgressus Mæandrum, Antiochiam, Apameam, Gordintichos et Tabas pervenit. 14. A Moagete, infido Cibyræ tyranno, inopiam et lacrymas simulante, multum frumenti ac pecuniæ exigit. 15. Per Pamphyliam Pisidiamque in Phrygiam et ad Tolistoboiorum fines progreditur. 16. Gallogræcorum origo, tres populi, Tolistoboi,

- Trocmi, Tectosagi, horumque sedes et terror nominis. 17. Consulis oratio ad milites, qua ingenium moresque Gallorum et Gallogræcorum adumbrantur. 18. Iter ejus per Gallogræciam, et bona sed irrita officia Epognati, qui unus ex regulis negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia. 19. Tres Gallogræcorum gentes regulique earum, Ortiagon, Combolomarus et Gaulotus, Olympum et Magaba montes insidunt. 20–23. Romani ex Olympo pellunt hostes, et XL millia tum cædunt, tum capiunt. 24. Inde ad Ancyram, Tectosagorum caput, moventur eorum castra: e quibus nobilis captiva, Ortiagontis uxor, corrupto et necato centurione custode, qui vim corpori ejus fecerat, elabitur. 25. Reges Gallorum petunt colloquium, et consuli nequicquam insidiantur. 26. 27. In Magabis, ut in Olympo, vincuntur, et, amissis castris cum iugenti præda, quam avidissima rapiendi gens per annos multos coacervaverat, oratores de pace ad consulem mittunt.
28. T. Quintius Flamininus et M. Claudius Marcellus censuram agunt. M. Fulvius cos. perdomitis Ætolis, venit in Cephalleniam, cujus quatuor populi, Nesiotæ, Cranii, Palenses, et Samæi, deditionem non recusant. Sed mox Samæi, incertum quam ob causam, soli rebellant, 29. et, urbe capta direptaque, sub corona omnes veneunt. 30. A Cephallenia consul in Peloponnesum trajicit, ad dirimendam controversiam Achæorum et Lacedæmoniorum. Hi ægre patientes, Laconicæ oræ vicos et castella a T. Quintio in Achæorum fidem tutelamque tradita esse, et magnam exulum Spartanorum partem in iis habitare, vicum Lan improvisi occupaverant, 31. cumque Philopœmen, prætor Achæorum, postulasset, ut ejus rei auctores traderentur, renuntiata Achæis societate, legatos ad Fulvium miserant, qui Romanis Lacedæmonem dederent. 32. Jussu consulis Achæi et Lacedæmonii abstinent bello, et Romam mittunt legatos; qui responsum referunt perplexum. 33. Hinc Philopœmen iterum deposcit auctores defectionis; qui cum aliis illustribus viris in castra Achæorum veniunt, et a multitudine, exulum illorum vocibus accensa, obtruncantur. 34. Tum Lacedæmonii muros diruere, Lycurgi leges abrogare et recipere exules coguntur: quibus rebus enervata eorum civitas diu Achæis obnoxia fuit. 35. Consules Romæ (M. Valerius Messalla et C. Livius Salinator) prætoresque creantur; qui paulo post sortiuntur provincias. Signa et clypea aurata in æde Herculis, et Capitolio posita. Ludi Romani plebeiique. 36. Decernuntur legiones, et prodigiorum causa supplicatio sacrificiumque novemdiale indicitur. Campani impetrant, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceat, Formiani autem, Arpinates Fundanique, ut sibi Romæ sit suffragii latio. Qui omnes hoc anno primum censentur Romæ, et lustrum conditur.
37. Ad Cn. Manlium proc. Ephesi hybernantem, legationes Antiochi, Gallogræcorum, Ariarathis gentiumque omnium, cis Taurum montem incolentium, conveniunt; quibus non ante responsum datur, quam Eumenes et decem legati Roma adveniunt. 38. Ex horum sententia Apameæ fœdus cum Antiocho conscribitur. 39. Q. Fabius Labeo naves regias concidere aut cremare, classemque cui præest, ab Epheso in Italiam reducere jubetur. Conditio civitatum Asiæ mutatur, regnumque Enmenis amplificatur in Asia et Europa; socer autem ejus Ariarathes, rex Cappadocum, qui auxiliis

Antiochum joverat, in amicitiam Rom. accipitur. 40-41. Tum Manlius cum x. legatis omnique exercitu ad Hellespontum, et inde per Chersonesum et Thraciam proficiscitur: sed agmen grave præda omnis generis trahens, in locis angustis, sylvestribus et confragosis, Thracum rapiendi cupidorum insidiis excipitur, magnaue hominum et impedimentorum parte amissa per Macedoniam in Thessaliam, et inde per Epirum Apolloniam pervenit.

42. Romæ consules (M. Æmilins Lepidus et C. Flaminius) creantur, et decernuntur provinciæ. 43. M. Æmilins ad invidiam M. Fulvio, inimico absenti, faciendam in senatu Ambraciensium, qui injustum sibi bellum ab eo illatum queruntur, causam agit adversus Flaminium collegam. 44. Qui cum æger forte abest, perfert Æmilius senatus consulta in gratiam Ambraciensium. Supplicatio et Latina feriæ. 45-46. Cn. Manlio triumphum petenti contradicunt pars major x. legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpureo et L. Æmilius Paullus. 47-49. His respondet Manlius. 50. Triumphus ei decernitur; et certamen hoc excipit mox aliud longeque majus. Dno Q. Petillii diem dicunt P. Scipioni Africano: qui jussus dicere causam sine ulla criminum mentione orationem magnificam de rebus ab se gestis exorditur. 51. Tribuni plebis suspicionibus magis quam argumentis superbiæ eum et pecuniæ ab Antiocho captæ rem accusant, veteraque luxuriæ crimina Syracusanorum hybernorum et Locris Pleminianum tumultum ad fidem præsentium criminum referunt. Scipio autem, præfatus, se hoc die cum Hannibale et Pœnis in Africa bene ac feliciter pugnasse, ad gratias Diis agendas ab rostris ascendit in Capitolium et per totam urbem omnia Deorum templa circumit, prosequente enim universa populi concione. 52. Quo facto in Literninum concedit, et tribunis diem prodicentibus intercedit unus eorum Ti. Sempronius Gracchus, etsi inimicus est Scipionibus. 53. Oratio ejus in laudem Scipionis habita movet non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores, et in senatu gratiæ ei ingentes aguntur. Silentium deinde de Africano est; qui Literni et vitam egit sine desiderio ingratiæ patriæ, et sepeliri voluit: vir memorabilis; bellicis tamen, quam pacis, artibus, et prima vitæ, quam postrema, parte memorabilior. 54. Morte Africani crescunt inimicorum animi, et auctore M. Porcio Catone, principe eorum, Petillii rogationem promulgant, ut quæretur, quantum pecuniæ et ab Antiocho captum, et in ærarium sit relatum. Quæ lex, nequicquam intercedentibus Mummiis tribunis et L. Scipione Asiatico querente, sepulti adeo fratris famam lacerari, et se eadem onerari invidia, perfertur auctoritate et eloquentia Catonis. 55. Jussu Patrum quæstionem exercet Q. Terentius Culleo prætor, Cornelii familiæ amicissimus, quem P. Scipio in Africa servitio exemerat: et damnatur L. Scipio una cum A. Hostilio legato et C. Furio quæstore. 56. De P. Scipionis accusatore, de tempore, quo dies ei dicta, et de anno locoque, quo mortuus sit et sepultus, non convenit inter scriptores rerum; et orationes quoque, si modo ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent inter se. 57. Præterea constat quidem, filiam P. Scipionis majorem P. Cornelii Nasiciæ, et minorem Ti. Gracchi uxorem fuisse; non vero, utrum hæc Graccho a patre ipso et adeo inter solennem senatus

cœnam in Capitolio, an post mortem ejus desponsa sit ac nupserit. 58. 59. L. Scipio cum in vincula ducitur, P. Scipio Nasica tribunos appellat, orationemque habet plenam veris decoribus et Corneliæ gentis et familiæ suæ. 60. Terentio adversus eam Sctum et rogationem Petilliam recitante, neque intercedentibus reliquis tribunis, Ti. Gracchus decernit, se non prohibere, quo minus ex bonis L. Scipionis, quod judicatum sit, redigi, non vero passurum, in carcere ipsum et in vinculis esse. Ex bonis deinde ejus a quæstoribus nequaquam tantum redigitur, quantæ summæ damnatus fuerat; et ipse ex ingenti pecunia, a cognatis amicisque et clientibus ei collata, nihil accepit, contentus, necessaria ad cultum a proximis sibi cognatis suppeditari.

1. **DUM** in Asia bellum geritur, ne in Ætolis quidem quietæ res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Amynandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio; qui superbo atque immodico imperio desiderium Amynandri fecerant. Exulanti tum Amynandro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est: remissique nuntii ab eo ad principes¹ Argitheam,² (id enim caput Athamaniæ erat,) si popularium animos satis perspectos haberet,² impetrato ab Ætolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Ætolorum, quod consilium³ esset gentis, et Nicandro prætore. Quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum præsidium. Hi senos sibi adjutores ad rem gerendam assumerunt: deinde, paucitate parum freti, quæ celandæ rei, quam agendæ, aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo et quinquaginta facti, quadrifariam se diviserunt: pars una

1 *Remissique ab eo nuntiant principibus* Gron. Doujat. Crev. omnes Mss. præter Mog. et edd. autt. prob. Gron. 'Sed ita dicendum erat *eum venturum.*' Drak.—2 *Haberent* Gron. Doujat. Crev.—3 *Concilium* Gron. Doujat.—

NOTÆ

^a *Argitheam*] In meridionali Athamaniæ parte, quæ ad Ætoliam vergit, fuit Argithea, et reliquæ tres Athamanum urbes, quæ hoc capite numerantur, Heraclea, Tetraphylia, Theudoria.

Heracleam,^b altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur; die certa multitudinem omnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, et Amynander cum mille Ætolis in finibus erat; ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi et restituerent in patrium ac legitimum regnum.⁴ Undique Macedones expelluntur. Theium^c oppidum, literis a Zenone præfecto præsidii interceptis, et arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est; et omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum^d castellum, finibus Macedoniae subjectum.

2. Philippus, audita defectione Athamaniae, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. Ibi relicta maiore parte exercitus, (neque enim ad tanta itinera suffecissent,)⁵ cum duobus millibus Athe-

4 ⁴ *In pristinum* (ubi Amynander olim regnasset) *ac leg. regnum* Ms. Gaertn. non improb. Drak. *Amynandrum* quidam Mss. et vett. edd. inserunt post *restituerent*, et sane utrumque epitheton *patrium* ac *legitimum* ad eum pertinet. Forte *leg. restituerent patrium* (indigenam) *ac legitimum regem*. Facile *regnum* in *regem* mutari et deinde *τοῦ* in addi potnit, vel lectio vulg. oriri ex glossa *in regnum*, verbo *restituerent* ascripta. Possit et *jam* reponi pro *in*.² Rupert. 'J. Fr. Gron. et alii repetunt ex membro præcedente *sese*; sed *sese restituere in regnum patrium et legitimum* ex usu loquendi vix dici potest de populo. Mihi post *restituerent* excidisse potius videtur vox *regem*, quam præcedens syllaba *rent* absorpsisse videri potest.' Doering.

5 ⁵ Ita cod. Mog. quod forte glossema est *τοῦ* *sufficerent*, quod in reliquis

NOTÆ

^b *Pars una Heracleam*] Sigon. putat hanc Heracleam esse Acarnaniae, cuius meminit Strabo; et coloniam Lacedæmoniorum fuisse scribit. Verum, licet Acarnaniae proxima fuerit Athamania, non tamen ejus pars fuisse videtur: unde facile adducor, ut Athamanicam hanc Heracleam ab

Acarnaniensi diversam existimem.

^c *Theium*] Alias Teum, oppidum in boreali Athamaniae regione Pindum versus fuit.

^d *Athenæum*] Athamaniae castellum in confinio Dryopum et Perrhæborum.

næum, quod unum a præsidio suo retentum fuerat, pervenit. Inde, proximis tentatis, cum facile animadvertisset, cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde, cum mille peditibus præmissum, Ethiopiam occupare jubet,^e opportune Argitheæ imminuentem. Quem ubi teneri a suis locum vidit, ipse circa templum Jovis Acræi⁶ posuit castra. Ibi unum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes viæ discurrentes. Ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor et trepidatio erat; et pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem, cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, et eadem, qua venerat, via referre coëgit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur: postquam Ætoli se conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt; ipsi a lateribus se circumfuderunt. Quidam, per notos calles breviori via prægressi, transitus insedere; tantumque tumultus Macedonibus est injectum, ut fugæ magis effusæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen trajecerint. Hic finis sequendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, et a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethiopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos, undique concurrerunt. Macedones, parum loco freti, ab Ethiopia in altiore deruptioremque undique tumulum concessere. Quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes; dispersosque, et per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedites, partim ceperunt, partim interfecerunt.

////////

Mss. et edd. antt. legitur. *Rupert.*—6 ' Sic ex emend. Modii et Gron. *Acræi* Mog. *sacra* vel *sacrum* reliqui Mss. et edd. antt. Possis etiam suspicari *Acræi*

NOTÆ

^e *Ethiopiam occupare jubet*] Hoc quo- Athenarum et Argitheam.
que castellum Athamanie erat inter

Multi pavore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaserunt. Postero die⁷ per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est.

3. Amynder, recuperato regno, legatos et⁸ Romam ad senatum, et ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Ætolos recuperasset patrum regnum. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt,^f et majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta, (nam fuerat quondam Ætolorum,) eadem spe in Aperantiam transcenderunt.^g Ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. Hi primum ad arma concurrerunt: ceterum, postquam Amphilochus cum Ætolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, et cædem præsidii ejus acceperere, et ipsi a Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse, Ætolis fama affertur, Antiochum in Asia victum ab Romanis: nec ita multo post legati ab Roma redire sine spe pacis, Fulviumque consulem nuntiantes jam cum exercitu trajecisse. His terri, prius ab Rhodo et Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatum earum suæ preces nuper repudiatae faciliorem aditum ad senatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam spem Romam miserunt; nihil, ne bellum haberent, prius, quam pæne in conspectu hostis erat,^h præmeditati. Jam M. Fulvius, Apolloniam

et *Hercei*.’ Rupert.—7 *Postea* Kreyssig. ut omnes præter Mog. Mss. et edd. antt. non improb. Drak.

NOTÆ

^f *In Amphilochos profecti sunt*] Populi fuere orientalis Epiri inter Molossos et Acarnanas, ad occasum Agræorum et Aperantiorum: nomen sortiti ab Amphilocho Acarnanis fratre, Amphiarai filio.

^g *In Aperantiam transcenderunt*] Epiri regiuncula Aperantia, Molossæ ad ortum, Athamaniæ, ad occasum, quam Achelous a fontibus mediam secat.

^h *Prius, quam pæne in conspectu hostis*

exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus consultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi,ⁱ quæ tum contribuerat se Ætolis. 'Sive ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum esse; sive detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. Nam et copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos et cetera opera esse; et Arethontem,^{10 k} navigabilem amnem, opportunum ad comportanda, quæ usui sint, præter ipsa moenia fluere; et æstatem aptam rei gerendæ adesse.' His persuaserunt, ut per Epirum duceret.

4. Consuli, ad Ambraciam advenienti, magni operis oppugnationis visa est. Ambracia tumulo aspero subjecta est;¹¹ Perranthem incolæ vocant.¹ Urbs, qua murus vergit in campos et flumen, occidentem; arx, quæ imposita est tumulo, orientem spectat. Amnis Aretho,¹² ex Athamania fluens, cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum.^m Præterquam quod hinc

8 *Et* del. Gron. Doujat.—9 Vid. Not. Var. et Not. Delph. inf.—10 'Ἀπέθοντα pro mendoso Ἀπυρον vel Ἀπαθον edidit Ursin. ap. Polyb. at recte forsitan conj. Ἀπαχθον. Mox cap. 4. pr. forte leg. *Arethon*, aut b. l. *Arethonem*.' Rupert. *Arachthum* habet Kreyssig.

11 *Est* del. Gron. Doujat. Crev. et mox ead. habent *quæ posita in tumulo est*.—12 *Arethon* ante Gron. edebatur. Vid. Var. Lect. cap. 3. num. 10. *Arach-*

NOTÆ

erat] Cum ita scriptum sit in omnibus libris, frustra Sigon. quasi ex mente Livii, legendum putat *nihil ne bellum haberent prius (nam pæne in conspectu hostis erat) præmeditati*. Satis enim patet absque mutatione mens auctoris: vult quippe Ætolos, qui omnino impares bello Romano erant, nullam adhibuisse curam ut bellum averterent: nec prius de pace concilianda cogitasse, quam M. Fulvius consul in Epirum cum exercitu traiecisset, ac prope in conspectu esset.

ⁱ *Ambraciam placebat aggredi*] Epiri in Molossia urbs, qua fluvius Arach-

tus in sinum influit, qui ab ea urbe Ambracius: Pyrrhi alias regia ex Plutarcho: hodie *Ambrachia*, non procul urbe quæ vulgo *Larta*.

^k *Et Arethontem*] An, ut quibusdam videtur, idem sit Arethon cum Arachto, vulgo *Spagmamurisi*, non usquequaque certum. Sane si ex Acarnania fuit, ut paulo post testatur Livius, longe diversus erit ab Arachto, cujus fontes sub Pindo monte in Macedonia occidentis confinio.

¹ *Perranthem incolæ vocant*] Tumuli sive collis urbi Ambraciæ imminetis nomen.

amnis munit, hinc tumuli; muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuum. Fulvius bina a campo castra, modico inter se distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem objecit. Ea omnia vallo ac fossa ita jungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum jam edicto^m Nicandri prætoris convenerant Ætoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat. Deinde, postquam urbem jam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit.^o Cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicanro cum cetera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. Deinde, periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, et regressus inde in tutum non esset,¹³ deterritus ab hoc consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit.

5. Consul, jam munimentis, quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quæ admove muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggressus. Tria paribus intervallis faciliore aditu a campo adversus Pyrrheum,^p quod vocant, admovit; unum e regione Æsculapii; unum adversus arcem. Arietibus muros quatiebat, asseribus

thus Kreyssig. Mox *Acarnania* pro *Athamania* habent Gron. Doujat. Crev.—13 ‘*In tutum locum non esset* Ald. recepit ex Mog. *in tuto* (h. e. tutus) *non esset* reliqui Mss. non minus apte.’ *Rupert.*

NOTE

^m *Ambracium appellatum*] Sinus Ambracius ab Ambracia, in intimo ejus recessu sita, nomen accepit; cujus ostium inter Actium et Nicopolin urbes: nunc *Golfo di Larta* Italis, sive *Golfo della Preveza*, a Nicopoli, quæ nunc *Preveza*.

ⁿ *Stratum jam edicto*] Stratus urbs

Acarnaniæ ad dextram Acheloi, quo interfluente dividitur ab Ætolia; videtur eo tempore primæ in Epiro dignationis fuisse: *Strato* adhuc appellatur in geographicis tabulis.

^o *Placuit*] Supple Ætolis.

^p *Adversus Pyrrheum*] Nomen loci muniti ad muros Ambraciæ.

falcatis^a detergebat pinnas. Oppidanos primò et ad speciem et ad ictus mcenium, cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. Deinde, ut præter spem stare muros viderunt, collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum stipitesve robustos incutiebant;^a falces, ancoris ferreis injectis in interiorem partem muri trahentes asserem, præfringebant:¹⁴ ad hoc eruptionibus, et nocturnis in custodias operum, et diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam cum essent, jam Ætoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant. Inde Nicander prætor, spem nactus solvendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. Noc-tem certam tempusque etiam noctis constituit, quo et illi ab urbe opera hostium, quæ adversus Pyrrheum erant, aggred-derentur, et ipse ad castra Romana terrorem faceret; posse ratur, ancipiti tumultu^r et nocte¹⁵ augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset,¹⁶ superato brachio^s in urbem penetrat, animi-que aliquantum ad omnia audenda et spei obsessis adjecit; et, simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus.^b Id inceptum conatu, quam effectu, gravius

^a *Plumbi librati aut saxorum trabiumve pondere incusso degravatum arietem deorsum impellebant.*

^b *Et statim atque advenit nox, de qua inter Nicandrum et Nicodamum conven-erat, hic Romanorum munitiones subito aggressus est.*

////////

¹⁴ *Perfringebant Gron. Doujat. Crev.*—¹⁵ *Posse ratur ancipiti tumultu, nocte, &c. omissio et, Gron. Crev. et etiam omittit Doujat.*—¹⁶ *Malit Crev. perupisset.*

NOTÆ

^a *Asseribus falcatis*] Gallice, *il abat-toit les créneaux et les défenses des murailles avec des poutres armées de faux.*

^r *Ancipiti tumultu*] Gallice, *en les attaquant de deux côtés à même temps.*

^s *Superato brachio*] Brachii nomine intelligitur pars valli, quæ sinuatur in brachii seu cubiti modum. Ejus

munitionis descriptionem habet Lu-canus his verbis: ‘fontesque et pa-bula campi, Amplexus fossa, densas tollentia pinnas Cespitibus crudaque exstruxit brachia terra.’

Superato brachio] Munimento, quo castra conjuncta inter se erant; nam ejusmodi munimenta brachia vocant Latini. *J. Clericus.*

fuit, quia nulla ab exteriori parte vis admota est; seu metu deterrito prætore Ætolorum, seu quia potius visum est, Amphilochis opem ferre nuper receptis; quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi oppugnabat.

6. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant; quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili, Ætoli aggressi sunt. Alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque et malleolos ferentes,^u tota collucente flammis acie, advenere. Multos primo impetu custodes oppresserunt. Deinde, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, et omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res est. A duobus irritò incepto, cum tentassent magis, quam inissent, certamen, Ætoli abscesserunt. Atrox pugna in unum inclinauerat locum. Ibi diversis partibus duo duces Eupolemus et Nicodamus pugnantes hortabantur, et prope certa fovebant spe, jam Nicandrum ex composito affore, et terga hostium invasurum. Hæc res aliquamdiu animos pugnantium sustinuit. Ceterum, postquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, et crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postremo, re omissa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, et pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis. Quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat, expugnari una utique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses

NOTE

^u *Et malleolos ferentes*] Malleolus rusticis est novus palme innatus prioris anni flagello sive sarmento, sic dictus, quod in ea parte qua deciditur ex veteri sarmento, ita promineat, ut utrumque mallei præbeat speciem, auctore Isidoro. Malleolorum autem militarium duplex genus est: simplices alii et rudes, qui a Nonio Marcello sic describuntur:

‘Maupuli spartei pice coniecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciuntur.’ Alterum genus Herodian. lib. viii. facies tradit fuisse pariter pice et resina oblitæ, et in extremo sagittæ mucronem habentes, quæ cum accensæ deferrentur, infixæ et inhaerentes machinis, facile eas comburebant.

quique intus erant Ætoli non ab ejus solum noctis incepto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut prodiți a suis, segniores ad pericula erant. Jam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed, dispositi per muros et turres, ex tuto pugnabant.

7. Perseus, ubi adesse Ætolos audivit, omissa obsidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochiam¹⁷ excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Ætolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex, cum sexaginta lembis Corinthium sinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Ætolia vastabat. Adversus quos mille Ætoli missi, quacumque se classis circumegerat per littorum amfractus, brevioribus¹⁸ semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant.^x Nec tamen penetrare in urbem poterant. Nam et pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, et armati, ruinis superstantes, instar munimenti erant. Itaque, cum aperta vi parum procederet consuli res, cuniculum occultum,¹⁹ vineis ante contexto loco,^y agere instituit: et aliquamdiu, cum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem.^z Cumulus repente terræ^{20 a} eminens index operis oppidanis fuit; pavidisque, ne jam subrutis muris facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contextum

17 *Amphilochia* Gron. Donjat. Crev.—18 *Circumegerat, per littorum amfractus brevioribus*, &c. Gron. Crev. Nulla est distinctio apud Doujat.—

NOTÆ

^x *Aliquantum urbis nudaverant*] Gallice, ils avoient fait une grande brèche en abattant une partie des murailles.

^y *Vineis ante contexto loco*] Gallice, il résolut de faire une mine après avoir dressé une galerie ou traverse pour couvrir l'endroit où il vouloit faire travailler.

^z *Fefellere hostem*] Gallice, les Ro-

mains ne furent point découverts ni en travaillant à la mine, ni même en vidant la terre, jusqu'à ce qu'enfin les assiégés s'en apperçurent, voyant tout à coup un grand monceau de terre formé des vidanges de la mine.

^a *Cumulus repente terræ*] Sigonius ex veteri libro legit, *Tumulus repente terra eminens*.

erat, ducere instituunt. Cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis aure admota,¹ sonitum fodientium captabant. Quem ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. Nec fuit magni operis. Momento enim ad inane, suspenso furculis^{2b} ab hostibus muro, pervenerunt. Ibi commissis operibus, cum e fossa in cuniculum pateret iter,^c primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. Segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis.^d Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. Dolium a fundo pertusum qua fistula modica inseri posset, et fistulam ferream operculumque dolii ferreum, et ipsum pluribus locis perforatum, fecerunt. Hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum versò posuerunt. Per operculi foramina³ prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad summovendos hostes eminebant. Scintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. Inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, cum totum cuniculum complexset,⁴ vix durare quisquam intus poterat.

8. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab

^c Cum utrumque opus, hinc fossa Ambraciensium, inde cuniculus Romanorum inter se conjungi cœpissent.

^d Cum cuniculum intercluderent obsessi, atque a fossa per ipsos ducta sejungerent; tum obtendendo velamenta pilis caprarum contexta, tum januas properanter opponendo.

19 Epitheti pleonasmum notat Bauer.—20 Vid. Not. Delph. inf.—1 ‘Jac. Gron. Livium fortasse aure æri admota, vel simpliciter ære admoto scripsisse suspicatur. Sed quis Livium hanc rem tam obscure expressurum fuisse existimet?’ Doering.—2 Vid. Not. Delph. inf. Mox sub terra Gron. Crev.—3 Jac. Gron. suspicabatur post foramina excidisse bina vel binæ.—4 Scripti adimplet.

NOTE

^b [Suspenso furculis] Gelenio placebat suspenso fulturis ab hostibus muro: tum est furculis; quod firmat Gron. ex lib. I. c. 35. sed in codicibus pæne omnibus scrip-

Ætolis Phæneas et Damoteles, cum liberis mandatis, decreto gentis, ad consulem venerunt. Nam prætor eorum, cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari, nec Ætolos simul ad tria diversa bella occurrentes sufficere, convocato concilio,^d Ætolos principes,^c quid agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, 'ut pax, si posset, æquis; si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum.^e Antiocho terra marique superato, et prope extra orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phæneas et Damoteles, quod e re Ætolorum, ut in tali casu, fideque sua esse censerent,^d agerent. Quod enim sibi consilium, aut cujus rei electionem a fortuna relictam?' Cum his mandatis legati missi orare consulem, 'ut parceret urbi, miseretur gentis quondam sociæ, nolle dicere injuriis, miseriis certe coactæ insanire. Non plus mali^e meritos Ætolos Antiochi bello, quam boni ante, cum adversus Philippum bellatum sit, fecisse. Nec tum large gratiam relatam sibi, nec nunc immodice pœnam injungi debere.' Ad ea consul respondit: 'Magis sæpe, quam vere unquam, Ætolos pacem petere.

^c Cum non aliter bellum susceptum esset ab Ætolis, quam ob spem in Antiochi auxilio et potentia positum.

//////////

5 In quibusd. librr. vett. *consilio*. Mox 'Ætolos principes; prior vox ab interprete profecta; Gron. Neque h. l. neque simili xxxvi. 27. me offendit.'

NOTÆ

^c *Ætolos principes*] Dispicit Gronovio illud *Ætolos*: et vero inutilis e proximo ejus vocis repetitio, cum non alios ea de re consulere potuerit Ætolorum prætor quam gentis suæ principes.

^d *Fideque sua esse censerent*] Repete ex superiori commate 'quod e re Ætolorum, et ex fide sua.'

^e *Non plus mali*] Ætolos aiebant legati et bene et male de Romanis meritos esse diversis temporibus: et

siquidem aliquantum mali nuper fecissent, cum socii essent Antiochi bellum gerentis adversus Romanos; non minus bene se antea gessisse, quo tempore socii fuerant Romanorum adversus Philippum: unde cum Romani ob egregie navatam in Philippum operam non nimium Ætolis gratificati essent, æquum non esse ut in eosdem Romani ob consociata cum Antiocho arma nimium sævirent.

Imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. Non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum^f montem, opimo regno, excessisse. Ætolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. Arma illis prius equosque omnes tradendos esse, deinde mille talentum^g argenti^g populo Romano dandum: cujus summæ dimidium præsens numeraretur, si pacem habere vellent. Ad ea adjecturum etiam in foedus esse, ut eosdem, quos populus Romanus, amicos atque hostes habeant.⁷

9. Adversus quæ legati, et quia gravia erant, et quia suorum animos indomitos ac mutabiles^{7 h} noverant, nullo reddito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra, prætorem et principes consulere. Clamore et jurgio excepti, 'quam diu rem⁸ traherent, qualemcumque pacem referre jussi?' cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam posit, quibuscum bellum erat,⁹ circumventi Thyrium¹⁰ custodiendi deducuntur.ⁱ Hæc mora injecta est paci. Cum jam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent; Amynander quoque, Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana, magis pro Ambracia urbe,¹¹ ubi majorem partem

Duk.—6 Vid. Not. Delph. inf.

7 *Immutabiles* Gron.—8 *Quid rem* Ald. *Quamdiu rem* Gelen. *Quod diu rem* vet. lib. apud Sigon. *excepti, quod rem* Gron. Doujat. Crev.—9 '*Quibuscum bellum erat*; has voces præter necessitatem post *Acarnanum* Crev. transponi jussit.' Doering.—10 *Tyrrheum* Gron. Doujat. Crev. cum Sigoniano;

NOTÆ

^f *Omni Asia cis Taurum*] De conditionibus datæ Antiocho pacis dictum lib. superiori cap. 45. dicetur et cap. 38. hujus libri.

^g *Mille talentum argenti*] An potius mille talenta? Nostra pecunia essent vices centena et quadraginta millia librarum Francicarum: *deux millions quatre cens mille livres*.

^h *Animos indomitos ac mutabiles*] Ita

scripti omnes libri, longe melius quam editi, in quibus, ex nescio cujus correctione, *indomitos et immutabiles*, contra quam sententia exigit.

ⁱ *Thyrium* [*Tyrrheum*] *custodiendi deducuntur*] *Tyrrheum*, sive *Thyrium*, oppidum erat Acarnaniæ mediterraneum, æquali fere spatio dissitum ab Acheloi ripis, et Ionii maris littoribus.

temporis exulaverat, quam pro Ætolis, sollicitus. Per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos a Thyrio jussit. Quorum post adventum agi cœptum est de pace. Amynder, quod sui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. Id cum per colloquia principum,¹² succedens murum,¹³ parum proficeret; postremo, consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus, evicit, ut permitterent se Romanis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracienses, prius pacti, ut Ætolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. Dein [Ætoli],¹⁴ 'ut quingenta Euboica darent talenta;^k ex quibus ducenta præsentia, trecenta per annos sex pensionibus æquis: captivos perfugasque redderent Romanis: urbem ne quam formulæ¹ sui juris

cum antea *Tyrrheon* legebatur.—11 *Urbe* del. Gron. Donjat. Crev.—12 'Cum *τὸ id*, quo referatur, non habeat, J. Fr. Gron. hanc vocem eleganter h. l. abundare existimabat. Sed allata exempla parum hanc elegantiam confirmant. Crev. *τὸ id* aut delendum, aut ejus loco *et* restituendum esse suspicatur. Drak. denique tentat *In id cum . . . parum proficeret*. Equidem simplicissimum puto, si *pro id* reponatur *is*. Doering.—13 *Muris* Gron. Donjat.—14 'Vocem *Ætoli* addendam esse recte docuit Periz. nisi plura exciderunt verba. Cf. Polyb.' *Rupert*. Vid. Not. Var. *Ætoli* del. Gron. Donjat.—

NOTÆ

^k *Dein Ætoli, ut quingenta Euboica darent talenta*] Hæc et sequentia pertinent ad conditiones pacis Ætolis dictas a consule. Porro Euboica hæc talenta Atticis minora fuisse, ita ut singulis decederent tres unciae cum triente ait ex Herodoto Budæus, ut lib. xxxvii. cap. 46. est annotatum. Talentum igitur Euboicum hoc posito quinque millium sexcentarum et septem circiter drachmarum, redderet nostræ pecuniæ libras ferme 2266. cum assibus 16. sic quingenta ejusmodi talenta efficerent nobis decies centena trecenta triginta tria millia cum nongentis libris, 1333900. Festus tamen (quem in

cistophorum pretio secuti antea sumus) Euboicum talentum quatuor duntaxat drachmarum Atticarum millibus æstimat, id est, libris Franciis 1700.

¹ *Urbem ne quam formulæ*] Marcellus Donat. formulæ nomine intelligit actionem, quæ a jurisconsultis definitur, jus persequendi in judicio quod sibi debetur: sed hæ actiones inter privatos ejusdem ditionis locum habent, magis quam inter diversos populos. Turneb. formulam dici ait non proprie quidem actionem, sive certam verborum conceptionem, qua quid in jure petitur; sed inde traduci formulæ nomen ad conventa

facerent, quæ post id tempus, quo T. Quintius trajecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset : Cephallenia insula ut extra jus fœderis esset.' Hæc quanquam spe ipsorum aliquanto leviora erant, petentibus Ætolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit. Quæ cum ¹⁵ sui juris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo ægre patiebantur. Ad unum tamen omnes accipi pacem jusserunt. Ambracienses coronam auream consuli centum et quinquaginta pondo^m dederunt. Signa ænea marmoreaque et tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, (quia regia ibi Pyrrhi fuerat,) quam ceteræ regionis ejus urbes erant, sublata omnia avectaque. Nihil præterea tactum violatumve.

10. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Ætoliæ, ad Argos Amphilochium ¹⁶ⁿ (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit. Eo tandem legati Ætoli, mirante consule, quod ¹⁷ morarentur,^o venerunt. Inde, postquam approbasse pacem concilium Ætolorum accepit,

15 ' Non opus est ut cum Mureto legatur *quas, cum, &c.*' Doering.

16 *Amphilochum* edd. antt. *Amphilochicum* Gron. Doujat. Crev.—17 ' Non opus est, ut cum J. Fr. Gron. et cum iis qui ei adhærent, *quid pro quod rescri-*

NOTÆ

quibus civitatum jurisdictio ac ditio lege fœderum comprehenditur. Ego autem jam ante monui formulam usurpari pro dispositione seu ordinatione provinciarum, qua cujusque fines designantur: quod ex Plinio imprimis confirmari potest lib. III. c. 4. ubi de Narbonensi provincia loquens, ait: 'adjecit formulæ Galba imperator ex Inalpinis Avanticos atque Ebroduntios:' et passim apud Justinianum formulæ sive typi, *τύποι*, hoc sensu accipiuntur, ut forma jurisdictionis, forma provinciæ, forma censualis, forma agrorum. Nos Gallice dicimus, *les gouvernemens, les ressorts, les départemens*.

^m *Centum et quinquaginta pondo*] Solum auri hujus pondus æstimaretur nunc octuagies et quadringentis librarum millibus.

ⁿ *Ad Argos Amphilochium* [*Amphilochicum*] Argos Amphilochicum, diversum a Peloponnesiaco, Epiri urbs, Amphilochiæ regionis caput, inter Acheloum ad ortum, et Ambracium sinum ad occasum, nunc in tabulis Epiri *Amfilocha*: occupata fuerat hæc regio ab Ætolis.

^o *Quod morarentur*] Placebat Gronovii conjectura scripsisse Livium putantis *mirante consule quid morarentur*.

jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut et Rhodii, et Athenienses¹⁸ deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum Romæ criminibus Philippi^p invenerunt, qui, per legatos, per literas, Dolopas Amphilochosque et Athamaniam ereptas¹⁹ sibi querens, præsidiaque sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen et Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiae filius,²⁰ eloquentia etiam dicitur movisse; qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, usus, 'cum' in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos' aiebat: 'postquam flare ab Asia Thoas et Dicæarchus,^r ab Europa Menestas² et Damocritus cœpissent; tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in³ scopulum, intulisset.'

11. Diu jactati Ætoli tandem, ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hæ: Imperium

//////////

batur.' Doering.—18 *Et Athenienses et Rhodii* Gron. Doujat. Crev.—19 'Pro ereptas ratio grammatica postulabat certe ereptam, sed cum τὸ ereptas constanter servant vett. codd. id Livio, pro Dolopas Amphilochosque se Dolopiam Amphilochiamque scripsisse opinanti, excidisse videtur.' Doering. 'Nisi leg. ereptos vel ereptam, ut Livius respexerit ad dignius vel propius.' Gron.—20 'Ἀδύς, ὁ Κίχνηλον Mss. et edd. vett. Polyb. pro quo Ursinus edidit ὁ Ἰκεσίου et Schweigh. ὁ Ἰκνηλον. In Mss. Polyb. Ἰκέσιος, nisi leg. Ἰκέσιος vel Ἰκεσίας vel Ἰκεσίας. Utrum autem verum hujus legati nomen Leon, isque idem fuerit, qui xxxv. 50. memoratur, nemo facile dicat.' Rupert.—1 *Dum mavult* Gron.—2 *Menetas* Gron. Doujat. Crev.—3 *Sicut in* Gron. *sicut ad* Crev.

NOTÆ

^p *Criminibus Philippi*] Crimina dicit pro criminationibus seu accusationibus Philippi adversus Ætolos.

^a *Leon, Icesiae filius*] Hic Atheniensium legatus Damis a Polybio Legat. xxviii. dicitur, ut notat amicus noster, dum viveret, Henricus Valensius.

^r *Thoas et Dicæarchus*] De Thoante

sæpius dictum lib. xxxv. capitibus scilicet 12. 32. 42. 45. De Dicæarcho ejus fratre, eodem lib. xxxv. cap. 12. et lib. xxxvi. cap. 18. de Menesa Epirota Nanpacti præfecto lib. xxxvi. cap. 28. de Damocrito prætore Ætolorum lib. xxxi. cap. 32. lib. xxxv. cap. 12. 25. et 33. tandem lib. xxxvii. cap. 36.

majestatemque populi Romani gens Ætolorum^s conservato sine dolo malo. Ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire sinito, neve ulla ope juvato. Hostes eosdem habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto, bellumque⁴ pariter gerito. Perfugas, fugitivos captivosque reddito Romanis sociisque; præterquam si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt; aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum intra⁵ præsidia Romana Ætoli essent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur:⁶ qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inventus fuerit, reddantur. Obsides quadraginta arbitrato consulis Romani⁷ dato, ne minores duodecim annorum, neu majores quadraginta. Obses ne esto prætor, præfectus equitum, scribe publicus; neu quis, qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephallenia extra pacis leges esto.⁷ De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusque ejus, nihil ex eo, quod cum consule convenerat, mutatum. Pro argento si aurum dare mallent, darent, convenit; dum pro argenteis decem aureus unus valeret.^t 'Quæ urbes, qui

//////////

4 *Bellum Gron. Doujat. Crev.*—5 *Inter Gron. Doujat.*—6 'Pro tradantur, et paulo post pro reddantur, bene ad fœderis formulam et accommodate ad ceteram orationem J. Fr. Gron. malit traduntur . . . redduntur.' Doering. *Reddatur Gron. Doujat. Crev.*—7 *Vet. lib. apud Sigon. Romanis; quod ei*

NOTÆ

^s *Majestatemque populi Romani gens Ætolorum*] Formula est fœderum inter inæquales, ut Cic. scribit in Orat. pro Cornel. Balbo: 'adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus, majestatem populi Romani comiter conservent. Id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior. Nam cum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur: certe ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur.'

^t *Dum pro argenteis decem aureus unus valeret*] Apud veteres decupla fuit plerumque argenti ad aurum proportio: noli tamen aureum Romanum, (qui, si Plinio fides, vix ante annos septem cudi cœperat,) cum decem drachmīs comparare; nam ex maxime probabilibus Villalpandi, et aliorum rationibus, pondus duarum drachmarum ac dimidiæ hoc tempore aureus æquabat: et, prout aurum defæctum nunc apud nos æstimatur, libras Francicas quatuordecim superaret. Accipiendus itaque hic locus

agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quintio,⁸ Cn. Domitio consulibus, postve eos consules, aut armis subacti, aut voluntate, in ditionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse velint.⁹ Æniadæ cum urbe agrisque Acarnanum sunt.⁹ His legibus foedus ictum cum Ætolis est.

12. Eadem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio consule in Ætolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum¹¹ gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit,^{*} acceptisque copiis a L. Scipione, et exercitu lustrato, concionem apud milites habuit; qua, collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prælio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui et auxiliis Antiochum juvissent, et adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus¹⁰ ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa, nec immodica, adjecit. Læti milites¹¹ cum frequenti assensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege su-

placet.—8 ‘Sic omnino ex historicis rationibus pro L. Quintio, quod est ex emendatione Sigonii, scribendum esse, erudite probatum ivit Perizonius in Animadv.’ Doering. L. Quint. Gron. Doujat. Mox τὸ aut del. Gron. Doujat. Crev.—9 ‘Id. qd. præcisum recipiant vel recipiunt, sed blandius esse vulgo creditur, certe aptius est, quam vulg. recepissent, quod Gron. probat et expouit per recipere.’ Rupert. Mox Æniadæ edd. ante Sigon.

NOTÆ

de Græca pecunia, ut nempe auri talentum pro decem talentis argenti ambulet.

¹¹ In Gallogræcia bellum] Gallogræci sive Galatæ e Gallia nostra per Græciam Thraciamque victoriis in Asiam Minorem delati, sedes in Phrygiæ finibus fixerant, ac de suo nomine provinciam appellaverant Galatiam sive Gallogræciam, quod inter Græcos, aut in regionibus ubi Græci sermonis usus, agerent. Hodie Turcis tractus ille dicitur *Gelas*,

corrupto Galatiæ nomine.

^{*} Ephesum consul venit] Ioniae caput Ephesus, creditur ab Amazonibus condita. Ea urbs Dianæ templo celebrata, quod unum e septem orbis miraculis habitum est. Adhuc *Efeso* circa ostia Caystri, 40. ferme milliariibus a Smyrna, meridiem versus, portum habet non incommodum cum arce; diversa a *Figena* oppido, quo nomine eam a Turcis dominantibus vocari vult Sophianus.

perato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere consul, gnarum locorum hominumque, et cujus interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus ¹² arcessit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam domum ad comparandum ¹³ dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenæo fratre jusso cum ceteris copiis subsequi, commendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Consul, colaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progressus, castra posuit, quia vado superari amnis non poterat, et contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum. Transgressi Mæandrum ad Hieran comen^a pervenerunt.

13. Fanum ibi augustum Apollinis et oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur^f Hinc alteris castris ad Harpasum flumen^b ventum est: quo legati

^f Ferunt sacerdotes ejus loci responsa edere carminibus non inconcinnis secundum ea quæ juxta sortes videntur significare.

////////

10 Cod. Mog. amotus.—11 Milites del. Gron. Doujat. Crev.—12 Tò ejus omittunt edd. ante Sigon.—13 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

^y Attalum igitur fratrem ejus] Attali primi Pergamenorum regis filius natu minor, hic Attalus Philadelphi cognomen meruit: Eumeni enim fratri postea successit; ejus filium Attalum III. ab illo postpositum ut degenerem, ipse nihilominus hæredem postea instituit, ejusdem insidiis de medio sublatus.

^z Domum ad comparandum] Vulgatæ editiones ad comparandum copias: sed has copias ignorant membranæ: et Livius alias quoque dicit 'tempus ad comparandum habere:' et Cornel. Nepos, 'tempore ad comparandum dato:' Cicero ipse pro Plancio ea-

dem loquendi forma utitur: 'ut ne si cogitasset quidem quispiam, daretur spatium comparandi,' nullo nomine addito quo res comparanda significetur. Subintelligi potest, vel ad se, vel ad necessaria, aut ad alias res comparandum.

^a Ad Hieran comen] Pagus est Caria; nomen significat sacrum vicum, seu castellum.

^b Ad Harpasum flumen] Ad id sita fuit Harpasa urbs Caria: juxta quam cautes stabat horrenda, uno digito mobilis, eadem si toto corpore impellatur, resistens, auctore Plinio lib. II, c. 96.

ab Alabandis^c venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate, aut armis, cogeret jura antiqua pati. Eodem et Athenæus, Eumenis et Attali frater, cum Cretensi Leuso et Corrago Macedone venit. Mille pedites mixtarum gentium et trecentos equites secum adduxerunt. Consul, tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi captum¹⁴ Alabandensibus reddit. Ipse, nihil via digressus, ad Antiochiam super Mæandrum^d amnem posuit castra. Hujus amnis fontes Celænis¹⁵ oriuntur.^f Celænæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. Migratum inde haud procul veteribus Celænis, novæque urbi Apameæ nomen inditum ab Apamea,¹⁶ sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis, haud procul a Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit: fama que ita tenet, Celænis Marsyam cum Apolline tibiæ cantu certasse. Mæander, ex arce summa Celænarum ortus, media urbe decurrens, per Caras

14 *Vi receptum* Gron. Donjat. Crev. Mox quidam Mss. et edd. antt. *degressus*.—15 *Celenis* et mox *Celenæ* edd. ante Sigon.—16 ‘Salmas. ad Solin. p. 580. non male emend. *ab Apama* s. *Apame uxore Seleuci*. Sic et *Apamæ* dicebantur aliæ mulieres, nulla, quod sciam, ‘*Ἀπάμειζ*.’ *Rupert.* *Apama* Kreys-

NOTÆ

^c *Ab Alabandis*] Alabanda urbs etiam Cariæ fuit in Asia Minori, haud procul Magnesia ad Mæandrum: hodie Turcis *Eblebanda*, teste Leunclavio.

^d *Ad Antiochiam super Mæandrum*] Inter tot Asiæ urbes, quibus Selencus Nicator Syriæ rex in Antiochi patris memoriam nomen imposuit, hæc in Caria fuit, sita ad Mæandrum fluvium, infra Laodicæam et supra Mastaura; Turcis vulgo *Tachiuli*, ex Miræo.

Super Mæandrum] Sinuosum hunc Phrygiæ, Cariæ, et Ioniæ fluvium Strabo refert, cum prorutis agrorum limitibus fines mutare solitus esset, in jus a confinibus vocatum, mulctamque ab eo exigere, quæ sumeretur ex portoriis seu vectigalibus portorio-

rum. Ab eo non modo gyri quilibet, sed etiam figurate vafra et obliqua consilia velut proverbio ‘Mæandri’ appellantur: hodie dicitur *Madre*.

^f *Celænis oriuntur*] Solino hac in parte convenit cum Livio: ille etenim cap. 43. ‘ex arce,’ inquit, ‘Celænarum Mæander amnis caput tollit.’ Celænæ autem urbs fuit magnæ Phrygiæ primaria: eam obscuravit Apamea Cibotus: Celænarum quippe cives transtulit Antiochus Soter in hanc urbem, cui a matre Apama nomen, filia Artabazi, quæ nuptum data fuerat Selenco Nicatori, teste Strabone. Supra est palus ex qua Mæandrum et Marsyam scaturire aiunt, quem ad locum referunt Apollinis et Marsyæ certamen: hodie *Apamis* a Turcis appellatur.

primum, deinde Ionas, in sinum maris editur, qui inter Prienen¹⁷ et Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus, Antiochi filius, ex fœdere icto cum Scipione, ad frumentum exercitui dandum venit. Parva disceptatio de Attali auxiliaribus orta est; quod, Romano tantum militi, pactum Antiochum, ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. Discussa ea quoque¹⁸ est constantia consulis, qui dimisso tribuno¹⁹ edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia acceperissent. Inde ad Gordiutichos,^g quod vocant,²⁰ processum est. Ex eo loco ad Tabas^h tertiis castris perventum. In finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte, quæ vergit ad Pamphylium mare.ⁱ Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbavere: deinde, ut apparuit, nec numero se, nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. Quinque et viginti talenta argentiⁱ et decem millia medimnum^k tritici imperata. Itaque in dedicationem accepti.

14. Tertio inde die ad Chaum amnem^l perventum: inde

//////////

sig.—17 *Prienum* Gron. Doujat.—18 ‘Non opus est, ut τὸ quoque, quod orationi non convenire videbatur Crevierio, vel immutetur vel ejiciatur. Dicta nimirum hæc sunt in laudem constantiæ consulis.’ *Doering*.—19 ‘*Misso* 5. Mss. et edd. ante Ald. probb. Duk. et Crev. quia plures ita dimitti dicantur, sed unus mitti.’ *Rupert*.—20 ‘A Frob. ad Grnt. et a Gron. ad Ern. rectius legitur *quod vocant*, quam in aliis et in multis Mss. *quos v.*’ *Rupert*.—1 *Ad Pamphylium mare* neuti-quam intellig. Glar. *Rupert*. conj. *quæ vergit ad Pamphyliam*. Hæc *integris*, &c. vel *Pace integris viribus*. Mox *equites* (Tabensium) *agmen Romanum eruptione facta*, . . . *turbavere legere* malebat Gron.

NOTÆ

^g *Ad Gordiutichos*] Urbs fuit Phrygiæ condita a Gordio filio Midæ, ut Steph. est auctor, et nomen ipsum Gordii murum significat.

^h *Ad Tabas*] Hæc Tabæ in Phrygiæ Combustæ, Pisidiæ, et Galatiæ confinio. Stephanus Tabas dictas scribit a petris, in quibus constructæ sunt. Ceterum Tabas Lydiæ ascribit, atque hanc urbem a Marsya conditam,

ut et Cibyræ ab ejus fratre.

ⁱ *Quinque et viginti talenta argenti*] Gallice, *soixante mille livres*.

^k *Decem millia medimnum*] Gallice, *dix mille mines de blé mesure de Paris*.

^l *Chaum amnem*] Hic Chaus et hic Indus nullius nominis amnes sunt, geographis ignoti: nec majoris famæ Eriza urbs et Thabusion castellum. Id solum hinc patet ea loca in confi-

profecti Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum, imminens flumini Indo, ventum est; cui fecerat nomen Indus, ab elephanto² dejectus. Haud procul a Cibyra^m aberant; nec legatio ulla a Moagete, tyrannoⁿ civitatis ejus, homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium cum quatuor millibus peditum et quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini, jam fines ingredienti, legati occurrerunt, nuntiantes, paratum esse tyrannum imperata facere. Orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem; et coronam auream^o quindecim talentum afferebant.³ Helvius, integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos jussit. Quibus eadem referentibus, consul, 'Neque Romani,' inquit, 'bonæ voluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus; et ipsum talem esse inter omnes constat, ut de poena ejus magis, quam de amicitia, nobis cogitandum sit.' Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet, veniendique ad eum potestatem tyranno et copiam loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusque vix ad privati modice locupletis habitum; et oratio fuit summissa et infracta, extenuantis opes suas, urbiumque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, præ-

////////

2 *Elephante* Gron. Donjat. Crev.—3 'Quidam Mss. addunt *munus*; at plerique et edd. prince. præferunt *in corona aurea XV. talenta a.* Illud probabat Oudend. ad Front. hoc Jac. Gron. *in coronam auream XV. talenta a.* legendum putabat Gelen. incertum an ex c. Mog.' *Rupert. In coronam auream quind.*

NOTÆ

nio fuisse Phrygiæ Magnæ, Pisidiæ, et Galatiæ.

^m *Haud procul a Cibyra*] Fuit hæc urbs in Phrygiæ parte meridionali, quam Combustam dixere, ad Lyciæ confinia. *Burus* hodie, Leunclavio teste: alia est a Cibyra maritima quæ in confinio Pamphyliae et Ciliæ.

ⁿ *A Moagete, tyranno*] Cibyræ tes-

tatur Strabo semper, ante hæc tempora, tyrannis parnisæ, quorum ultimus fuit hic Moagetes.

^o *Et coronam [in coronam] auream*] Melius ex Thuanæo codice Jac. Gron. *in corona aurea*: nam corona aurea quindecim talentorum oblata est consuli jam facta, non quindecim talenta ad eam conficiendam, ut constat ex Polybio legationum excerpto 30.

ter Cibyram, et Syleum^p et Alimne quæ^q appellatur.⁹ Ex his, ut se suosque spoliaret,⁵ quinque et viginti talenta se confecturum, prope ut diffidens, pollicebatur. ‘Enimvero,’ inquit consul, ‘ferri jam ludificatio ista non potest. Parum est, non erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos: præsens quoque in eadem impudentia persistis.⁶ Quinque et viginti talenta tyrannidem tuam exhaurirent? Quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe expecta.’ Hac denuntiatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ; et paulatim illiberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus et simulatis lacrymis, ad centum talenta^r est perductus. Adjecta decem millia medimnum⁷ frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta.

15. A Cibyra per agros Sindensium⁸ exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem,^t posuit castra. Postero die est præter Caralitin paludem^u agmen ductum. Ad Mandropolim⁹ manserunt. Inde progredientibus ad La-

talenta af. Gron. Donjat. Crev.—4 *Cibyram, et Syleum, et Alimne quæ ead.*—5 *Exspoliaret* Voss. Lov. 3. et Gaertn. non improb. Drak. Mox: ‘Immo, ni fallor, XV. talenta, quæ et Polybius memorat, et legati Moagetis antea promiserant.’ *Rupert.*—6 *Nos, nisi præsens . . . persistas* Gron. Donjat. Crev. *Persistus* Kreyssig.—7 *Modium* codd. Mog. Harl. et Gaertn. Mox *acta pro exacta* Gron. Donjat. Crev.

8 *Sidensium* edd. ante Sigon.—9 ‘*Mandropolim* (Phrygiæ opp. ap. Steph.) ex emend. Gelen. et Sigon. *Madamprum, Madanprum, Manandrum, Mandrupy-*

NOTÆ

^p *Syleum*] Phrygiæ quoque oppidum est Syleum, ad amnem Orgam, qua ab Apamea Petenissum Galatiæ itur.

^q *Et Alimne quæ appellatur*] Loci nomen in Phrygia Magna.

^r *Centum talenta*] Nostra pecunia fierent librarum Francicarum ducenta et quadraginta millia.

⁷ *Per agros Sindensium*] Pisidiæ urbs mediterranea erat Sinda, quæ et Amblada: neque a Cibyra admodum distans, auctore Strabone. Itaque recte, ut puto, Sigon. correxit, cum antea *Sidensium* legeretur, quasi a Si-

da, quæ urbs Pamphyliaë maritima, longius paulo a Vulsone itinere.

^t *Caularem amnem*] Cataracten fluvium legimus in Pisidia e Tauro monte, qui per urbem ejus provincia Pergen in Pamphyliam sinumque Attalicum labitur. Caularem non facile extra Livium inveneris.

^u *Præter Caralitin paludem*] Hujus paludis meminit Strabo, qui non longe ab Iconio ponit, quod est Lycæoniæ caput.

⁹ *Ad Mandropolin*] Urbem hoc nomine in Phrygia Magna Steph. agnoscit, ideoque Sigon. hic *ad Mandro-*

gon,^y proximam urbem, metu incolæ fugerunt. Vacuum hominibus et refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. Inde ab Lysis fluminis fonte,^{10z} postero die ad Cobulatum¹¹ amnem^a progressi. Termessenses^b eo tempore Isiondensium^c arcem, urbe capta, oppugnabant: inclusi, cum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem, orantes opem, miserunt. 'Cum conjugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies, aut ferro aut fame patiendam, expectare.' Volenti consuli causa in Pamphyliam devertendi¹² oblata est. Adveniens obsidione Isiondenses exemit. Termesso pacem dedit,^d quinquaginta talentis^e argenti acceptis; item Aspendiis ceterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad fluvium¹³

////////

um, Mandropum, Mandaprum Mss. et edd. antt. *Mordiæum* conj. Jac. Gron. quod est opp. Pisidiæ, magis h. l. aptum.' *Rupert.* Mox *progreddientes* conj. Gron.—10 'Alii *Lisis*; et Glar. emend. *Lyci*, qui notus in hac regione fluvius est. *Ad Lysis fl. fontem* ed. Frob. et reliquæ ad Gruter. forte rectius.' *Rupert.* *Ad Lysis fluminis fontes* Kreyssig.—11 *Crobialum* vel *Cobialum* conj. Heins. Mox Mss. et edd. vett. *Telmenses*, *Elmenses*, &c. Deinde *Isindensium* emend. Ursin. et Berkel. ex Steph. All. *Hyriensium* improb. Ursin.—12 Olim legebatur *revertendi*. *Divertendi* Gron. Doujat. Crev. Doer.—13 *Flumen* Gron. Doujat. Crev. Mox 'ad *Xylinen comen* cod. Mog. In aliis *Silenen*, *Sile-*

NOTÆ

polin legendum suspicatur, etsi apud Livium legatur *ad Mandropum*, seu *Mandrapyum*, cujus ignotus est situs.

^y *Ad Lagon*] Incognitus quoque hic locus.

^z *Ab Lysis fluminis fonte*] Ita membranæ. Glar. emendavit *Lyci*, et Curtius Marsyam *Lyci* quoque nomine appellari testatur, ubi extra munita Celænarum se evoluit.

^a *Ad Cobulatum amnem*] Polybio in Fragmento 31. dicitur *Colobatus*. Atque ita legendum apud Livium censet Fulvius Ursinus.

^b *Termessenses*] Videad lib. xxxvii. cap. 46.

^c *Isiondensium*] Fulv. Ursinus *Isindensium* legit auctoritate Stephani Byzantii, apud quem *Isindus* sive *Isinda* urbs est Ioniæ. Sed Polybius

Ἰσιόνδην appellat, quem secutus suo more Livius. Fallor aut Pisinda est Ptolemæi, urbs Pamphyliæ in Carbalia, haud procul Termesso septemtrionem versus: nam Ionia procul hinc distat. Qui legendum putabant *Hyriensium*, non advertabant Hyriam Ciliciæ Trachæ, quæ sola huc pertinere posset, si forte etiam posset, tunc temporis in Seleuciæ nomen transiisse.

^d *Termesso pacem dedit*] Termessus, sive Termessus, urbs fuit Pamphyliæ, in ejus parte boreali, quam Carbaliam Ptolemæus, Plinius Gebaliam dixit: Strabo, Stephanus, Eustathius Pisidiæ ascribunt.

^e *Quinquaginta talentis*] Gallice, *six-vingts mille livres*.

Taurum^f primo die, postero ad Xylinen, quam vocant, comen^g posuit castra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormasa^{14 h} urbem pervenit. Darsa proxima urbsⁱ erat. Eam, metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoë,^k dedentes civitatem, venerunt. Inde in agrum Sagalassenum,^l uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis ejus. Cum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, et multitudo hominum, et situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad finem¹⁵ præsto fuerat, prædatum in agros misit. Tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agique res suas viderunt. Legatis missis, pacti quinquaginta talentis^m et viginti millibus medimnumⁿ tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. Progressus inde ad Obrimæ¹⁶ fontes,^o ad vicum, quem Aporidos comen^p

nem, Sylenen, Silenu, Sillenem, Silinen. Rupert.—14 *Cormasam* Gron. Doujat. Crev.—15 *Fines* edd. ante Gron.—16 ‘In Mss. et edd. antt. *Rotrinos, Rho-*
trinos, Rothrinos, Rothinos, Rhotinos, Rhocrinos. Mox *Aporidos comen* e c. Mog. primus edidit Aldus. *Aporides* primæ edd. et quidam Mss. *Aporidios, Apridos, Adprodios* alii codd. *Acaridos comen* conj. Jac. Gron. quia *Acaris* opp. Phrygiæ est ap. Steph. et ei adjacens aliquis ex pagis ita dictus videri potest, ut Leidæ vicus. *Adonidos comen* emend. Wessel. ad Hieroclis Synecd.

NOTE

^f *Ad fluvium Taurum*] Taurum montem hoc tractu facile reperiās, flumen mihi ignotum.

^g *Ad Xylinen, quam vocant, comen*] Pisidiæ locus: nomen Græcum significat pagum ligneum.

^h *Ad Cormasa*] Sub Tauro fuit hoc Pisidiæ oppidum.

ⁱ *Darsa proxima urbs*] In eadem Pisidia, ad fines Lyciæ et Phrygiæ Magnæ.

^k *Lysinoë*] Alias *Lysinia*, sub Tauro monte in Pisidia quoque, versus australis Phrygiæ fines.

^l *In agrum Sagalassenum*] Sagalassus ab Arriano et Stephano, quemadmodum et a Livio in Pisidia locatur;

ab Ptolemæo in Lycia, perperam, ni fallor. *Sagalesson* vocat Plinius, et Pisidiæ tribuit. *Selgessus* est Straboni, ad montem Masicytum.

^m *Quinquaginta talentis*] Centum viginti librarum nostratum millibus.

ⁿ *Medimnum*] Mensuræ Græcæ genus, quæ dimidium fere sextarium Parisiensem capit.

^o *Ad Obrimæ fontes*] Phrygiæ Magnæ annis Obrima in Mæandrum sub Apamea Ciboto se exonerat.

^p *Aporidos comen*] Videtur hoc nomen vicum significare perplexi ac difficilis transitus.

vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde et inutilia impedimenta cum Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum,^q postero die Dinias¹⁷ Phrygiæ^r processit. Inde Synnada^s venit, metu omnibus circa oppidis desertis. Quorum jam præda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere profecto, ad Beudos,¹⁸ quod vetus appellant,^t pervenit. Ad Anabura inde, et altero die ad Alandri¹⁹ fontes,^u tertio ad Abbassum²⁰ posuit castra. Ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistoboiorum fines.^x

16. Galli,^y magna hominum vis, seu inopia agri, seu

p. 669.' *Rupert.* *Acaridos comen* Kreyssig.—17 Plerique Mss. *Dymas*, vel *Dimas*, Lov. 3. 5. 6. et edd. ante Frob. a. 1535.—18 *Ad Beundos* edd. ante Sigon.—19 Vet. lib. apud Sigon. *ad Alexandri*. Glarean. *ad Mæandri* restituit.—20 'Alii *Abassum*, *Abbasum*, *Abbasium*, *Abassium*, *Bubasum*, *Alcasum*.' *Rupert.* Mox *Tolistobogiorum* al.

NOTÆ

^q *Metropolitanum campum*] Ab urbe Metropoli dictum. Sunt autem plures eo nomine urbes: hæc in Phrygia Magna fuit, haud procul Mæandro, circa fines Pisidiæ et Galatiæ.

^r *Dinias Phrygiæ*] Non longe a Galatiæ confinio fuit Phrygiæ oppidum: forte a Dinia Galliæ Narbonensis nomen mutuata.

^s *Inde Synnada*] Phrygiæ quoque urbs est e primariis Synnada; unde marmor Synnadicum: non procul Hypso oppido, pugna inter Alexandri duces et successores claro.

^t *Ad Beudos, quod vetus appellant*] Quidam codices habent *Beundos*; sed *Beudos* tuentur Glar. et Sigon. ex Ptolemæo.

^u *Ad Alandri fontes*] Vulgo legabatur, *ad Mandri fontes*: unde Glar. fecerat *Mæandri*, quod stare non potest; sic enim regressus esset Manlius Volso ad loca quæ jam transierat, non progressus. Recte Sigon. restituit *Alandri*, cujus fluminis postea

Livius in Tolistoboiis meminit.

^x *Ad Tolistoboiorum* [*Tolistobogiorum*] *fines*] Galatarum, sive Gallogræcorum, qui e Gallia nostra in Asiam profecti, tres erant gentes præcipuæ: Tectosages, Trocmi, et Tolistobogii: quos Appianus et Steph. *Tolistoboius* appellant; forte quasi ex Tolosatibus et Boiis mixtos: nisi malis, detorto nomine ex sermone Illyriorum, inter quos diu habitaverant hi Galli, dictos esse quasi 'Tolosates Dei' seu divinos. Est enim illorum lingua *Boge* idem quod Deus. Strabo tamen Tolistobogios et Trocmos a ducibus suis nomen habuisse scribit.

^y *Galli*] Hosce Gallos verisimile est progeniem fuisse eorum, qui Tarquinii Prisci temporibus in Germaniam, Sigoveso duce, transgressi fuerant: qua de re dictum ad lib. v. cap. 34. Hinc facilis in Illyricum Græciamque transitus fuit; quam perpopulati, in Thraciam sese

prædæ spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce² in Dardanos pervenerunt. Ibi seditio orta, et ad viginti millia hominum, cum Leonorio^{2 a} ac Lutario regulis,^b secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. Ubi cum resistantibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terræ ejus esset, cepit; et, Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespoutum descenderunt. Ibi vero exiguo divisam³ freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi; nuntiosque ad Antipatrum, præfectum ejus oræ, de transitu mittebant. Quæ

//////////

1 *Hi Galli* Gron. Donjat. Crev.—2 *Lonorio* et *Lonorio* Mss. Mox, 'Cæsari *Luterius*, Agathiæ *Λυθάρπιος* et *Λούθαρπις*. Utrumque nomen Germanis etiam nunc in usu, *Leonhartus* et *Lotarius* vel *Luderus*.' J. F. Gron.—3 *Divi-*

NOTÆ

effuderunt, atque inde trajecerunt in Asiam. Has Gallorum expeditiones narrant Polybius lib. II. Strabo lib. præsertim XII. Justin. lib. XXIV. cap. 4. et seqq. lib. item XXV. capp. I. et 2. Pausanias in Phocicis, Dexippus in collectaneis Scaligeri, Suidas in voce *Γαλάται*: ex quibus constat subactas ab iis Asiaticas cis Taurum gentes, aut tributum pendere coactas; ipsos vero in parte Phrygiæ inter Bithynos et Cappadociam sedes fixisse.

* *Brenno duce*] Plures fuere hoc nomine duces Gallorum: is sanc diversus sit oportet ab eo, quo duce capta a Senonibus Roma ante annos ferme ducentos.

* *Leonorio*] Scripti et olim editi habent *Lonorio*: sed Straboni *Λεωνόριος* est, Memnoni apud Photium *Λεωννόριος*: et manet adhuc inter nobiles Gallos Leonorii nomen. Sic

Delph. et Var. Clas.

vidimus hoc quoque sæculo inter alios *Leonorium d'Estampes* archiepiscopum Remensem. Estque hoc vocabulum diversum a Germanorum Leonharto, quod nos in Leonardo inflectimus.

^b *Ac Lutario regulis*] Legitur et apud Cæsarem *Luterius* Cadurcorum dux: videturque ab origine Gallicum esse nomen, ex antiqua migratione Gallorum in Germaniam illatum: ubi deinde duriori aspiratione Chlotarii vocabulum, qui Agathiæ *Λωθάρπιος* et *Λεούταρις*: inde et Caroli Magni nepos aliique successores, soni Teutonici asperitate ad pristinum Gallicismum mollita, Lotharii dicti: sic ex Litavicis Gallis, (cujus appellationis Cæsar Ædnum ducem memorat lib. VII.) ortum apud Germanos Chlodovici nomen, et nobis redita Ludovici felix nomenclatura.

Livius.

9 Z

res cum lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter regulos orta seditio est. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarus Macedonibus, per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naves et tres lembos adimit. His, alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo post Leonorius, adjuvante Nicomede^c Bithyniæ rege, a Byzantio^d transmisit.⁴ Coeunt deinde in unum rursus Galli, et auxilia Nicomedi dant, adversus Zibœtam,^e partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Zibœta est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. Non plus ex viginti millibus hominum, quam decem armata erant. Tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut, quas adissent quasque non adissent, pariter ultimæ propinquis, imperio parerent. Postremo, cum tres essent gentes, Tolistoboi, Trocni, Tectosagi,^f in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, dividerunt. Trocnis Hellesponti ora^f data; Tolistoboi Æolida

sis Gron. Doujat. Crev.—4 Thuan. *transmisit*. Mox *Zybæam* Gron. Doujat.

NOTÆ

^c *Adjuvante Nicomede*] Zypætæ Thracis, qui, dissidentibus inter se Alexandri successoribus, Lysimacho præsertim bellis varie distracto, Bithyniam occupaverat, duo filii fuere, hic Nicomedes i. cognomento Magnus, et Zybæas sive Zypætæ, qui cum fratre ejusque filio majori Ziela de regno contendit.

^d *A Byzantio*] Byzantium Thraciæ nota urbs ad Bosporum, e regione Chalcedonis, a Byzante Spartano condita; postea mirum in modum aucta a Constantino, qui caput orientalis imperii esse voluit, sub Constantinopolis et Novæ Romæ appellatio-

ne. Nunc Turcis decurtato nomine *Stambol*.

^e *Adversus Zibœtam* [*Zybæam*] Mougnt. codex habet *Zybætam*: Diodoro Siculo Ζιβύτης vocatur; Memnoni vero Ζιποίτης, quem Thraciæ Thyniæque imperasse ait. Hic frater erat Nicomedis, ut paulo ante dictum.

^f *Trocni Hellesponti ora*] Si hæ Galatarum gentes initio in ora habitaverunt, certe non diuturna earum ibi commoratio fuit; neque hoc vult Livius; sed has ipsis regiones assignatas quæ cuique genti penderent tributum.

atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ^s sortiti sunt, et stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. Sedem autem ipsi sibi⁶ circa Halyn^h flumen ceperunt; tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis;¹ audacique incepto, præter omnium opinionem, affuit fortuna, et signis collatis superior fuit. Non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eadem⁷ opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. Tum quoque, pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum.

17. Cum hoc hoste, tam terribili omnibus regionis ejus, quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum allocutus est consul: 'Non me præterit, milites, omnium, quæ Asiam colunt, gentium Gallos fama belli præstare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. Procera corpora, promissæ et rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii: ad hoc cantus ineuntium^s prælium et ululatus et tripudia et quatientium scuta in patrium quendam modum horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita

Crev. *Zybætam* Drak. Doer.—5 *All. Tectosages et Tectosagæ*.—6 *Sibi del. Gron. Donjat. Crev.*—7 *Eisdem* edd. ante Gron.

8 *Inchoantium* Gron. Doujat. Crev. Mox ead. pro *modum* habent *morem*.

NOTÆ

^s *Tectosagi mediterranea Asiæ*] Horum nomen a patria seu natali regione deductum constat, quod a Galliæ Celticæ parte, quæ post Narbonensis dicta, in Asiam intulere. Hæ tres Gallicæ in Asia nationes a toparchis regebantur, singulis gentibus in quatuor populos divisas, ut duodecimi omnino tetrarchiæ essent, quemadmodum Strabo testatur. Sic et priscis temporibus regebantur circa Pa-

dum Tusci, antequam in mediam Italiam a Gallis compellerentur.

^h *Circa Halyn*] Flumen est Phrygiæ, Asiam Minorem dividens in orientalem et occidentalem: nunc vulgo *Lali*.

¹ *Attalus, pater regis Eumenis*] Hic Attalus se regem Pergami primus dixit, Attalo natus Philetæri eunuchi fratre, qui Pergamum invaserat contra Lysimachum.

atque insueta sunt, Græci et Phryges et Cares timeant: Romanis, Gallici tumultus assuetis,⁹ etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu¹ ad Alliam olim fuderunt majores nostros: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum consternatos cædunt fugantque;¹⁰ et plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum, acti sunt. Jam usu hoc cognitum est, si primum impetum, quem fervido ingenio et cæca ira effundunt, sustineris, fluunt sudore et lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos sol, pulvis, sitis, ut ferrum non admoveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius,¹¹ M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. Jam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. Et illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. Hi jam degeneres sunt, mixti, et Gallogræci vere, quod appellantur; sicut in frugi-

—9 Vid. Not. Delph. inf.—10 ‘*Consternatos Gallos cædunt fugantque*, quidnam? *majores nostri*? Sed ita Livius dixisset *ceciderunt fugaruntque*; nec bene ita transmutantur subjecta. Forte leg. *consternati cadunt fugiuntque*, vel potius *consternati cæduntur fuganturque*. Syllaba finalis *tur* etiam sola litera *t* uncinata designatur; et, hoc compendio scripturæ deletio aut non animadverso aut parum intellecto, docta indoctave manus scripsit *consternatos*, ne prorsus inepta prodiret sententia. *Ad Alliam eos olim fuderunt majores vestri et nostri* c. Mog. Voss. et Lov. I. unde Modius non male conj. *eos olim fugerunt majores nostri*, non improb. Drak. Sed ita quoque mox dicendum erat *ceciderunt fugaruntque* sc. *majores nostri*.’ *Rupert.* *Ad Alliam eos olim fugerunt majores nostri* Kreyssig.—11 *Congrediendo. T. Manlius* Gron. Crev.—

NOTÆ

^k *Gallici tumultus assuetis*] Cum dandi et auferendi casu, aut etiam cum accusativo et præpositione ad, vel in, lego *assueti* vocabulum: an cum genitivo Liv. hoc loco, non alibi facile usurpatum. Fallor, nisi *assuetis* hic absolute dicitur, et illa *Gallici tumultus* ad *vanitates* referenda; ut velit Gallici tumultus vanitates Romanis jam assuetis notas esse.

¹ *Semel primo congressu*] Apparet Manlii consulis, aut ipsius Livii Gallis infensi vanitas, unicam Gallorum de Romanis ad Alliam amnem victoriam agnoscentis; et tum captæ atque incensæ urbis obliti, tum cæso-rum sæpini exercituum ducumque: sed mirum non est causæ suæ ad confirmandos militum animos favere Vulsonem.

bus pecudibusque non tantum semina ad servandam indolem valent, quantum terræ proprietas cœlique, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia, inter Gallos sita, traxit aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana, dura illa et horrida, disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur;¹² insitum alienæ terræ, in id, quo alitur, natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores cædetis. Magis id¹³ vereor, ne parum inde gloriæ, quam ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fuditⁿ fugavitque. Nolite existimare, belluas tantum recens captas feritatem illam sylvestrem primo servare, deinde, cum diu manibus humanis alantur, mitescere; in hominum feritate mulcenda non eandem naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum avique fuerunt? Extorres inopia agrorum^o profecti domo per asperrimam Illyrici oram, Pæoniam inde et Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus, emensi,¹⁴ has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. Uberrimo agro, mitissimo cœlo, cle-

////////

12 Vid. Not. Delph. inf.—13 Carent τῆ id edd. ante Sigon.—14 Freinshem.

NOTÆ

^m *Generosius in sua quicquid sede gignitur*] Sigon. et post eum Gron. legunt *quidque*. Si tamen *quicquid* retineamus, subintelligi poterit verbum substantivum, ut sit, generosius est quicquid in sua sede gignitur: nam et supplendum in voce *insitum* quæ sequitur; significat enim *quicquid*, vel quod insitum est alienæ terræ.

ⁿ *Attalus eos rex sæpe fudit*] A Prusias Bithyno Galatarum copias, cum ad Hellespontum usque Bithyniam popularentur, male habitos refert Polyb. sub finem lib. v. At idem

Attalum scribit bello adversus Antiochum auxiliaribus Gallis Tectosagis usum e Thracia usque ascitis.

^o *Extorres inopia agrorum*] Hoc quidem ipse Livius de iis narrat, qui Tarquiniorum ætate e Gallia in Germaniam transgressi fuerant: sed qui ex Illyrico et Pannonia per Græciam in Asiam populabundi sese infuderant, magis est ut victoriarum aut certe prædæ cupiditate, quam agrorum inopia, patrias sedes reliquerint.

mentibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis, mehercule, Martis viris,¹⁴ cavenda ac fugienda quam primum amœnitas est Asiæ. Tantum hæ peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt; tantum contagio disciplinæ morisque accolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod, sicut vim adversus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt, bellicque gloriam victores eandem inter socios habebitis, quam si servantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis.’

18. Concione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis et in Eumenis amicitia manserat, et negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. Primo die ad Alandrum flumen,^p postero ad vicum, quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium¹⁵ cum venissent, amicitiam petentes, ducenta talenta iis sunt imperata, precantibusque, ut domum renuntiarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde ad Alyattos castra^q posita. Eo missi ad Eposognatum redierunt et legati cum illis¹⁶ reguli orantes, ne Tectosagis bellum inferret: ‘ipsum in eam gentem iturum¹⁷ Eposognatum, persuasurumque, ut imperata faciant.’ Data venia regulo, duci¹⁸ inde exercitus per Axylon (quam

ad Flor. corrigit *emersi*. Vid. Not. Var.—14 ‘Duker. potius dicendos fuisse Romanos existimat Martis genus, vel prolem, vel sanguinem. Suspiciatur igitur pro *Martis viris* scribendum esse *Martiis viris*.’ Doering.

15 ‘Alii *Oroandensium* et *Orcadensium*, ut et cap. 19. pr. ubi Gron. substituit *Oenoandensium*. Forte leg. *Oeandensium* cum Glar.’ *Rupert.*—16 ‘*Legati cum illis* (ex emend. Gron. pro l. *Compulsi*; nisi et del. *cum illis*; quæ verba in plerisque Mss. desunt); *reguli* Eposognati, *orantes*, *ne Tectosagis bellum inferret*: immo *Tolistoboïis*, quod jam monuit Perizon. Anim. Hist.’ *Rupert.* *Cum illis* del. Kreyssig. Mox *inferrent* Gron. Donjat.—17 *Et olim inserebatur.*—

NOTÆ

^p *Ad Alandrum flumen*] Hujus amnis et sequentium locorum geographis ignotus magna ex parte situs, ut hæc videri possint vici potius fuisse quam oppida.

^q *Ad Alyattos castra*] Nominat Stephan. Ἀλυαττὰ, pro loco, seu villa Bithyniæ: a Ptol. in Phrygia Majori nominatur *Alydda*: sed hæc ambo longius paulo a finibus Galatiæ.

vocant) terram cœptus. Ab re nomen habet. Non ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum,¹⁹ Gallogræciæ castellum, castra habentibus Romanis apparuere cum magno tumultu hostium equites; nec turbarunt tantum stationes Romanas, repente invecti, sed quosdam etiam occiderunt. Qui tumultus cum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, et aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui jam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde et cum cura coacto agmine procedebat; et²⁰ continentibus itineribus cum ad Sangarium flumen³ pervenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius,¹ ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluvio.⁴ Inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, et in Propontidem² sese effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium accolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli Matris Magnæ⁵ a Pessinunte⁶ occurrere

18 *Regulo. Duci* Gron. Donjat. Crev.—19 *All. Coballum, Cubalum, et Euballum.*—20 *Et del. Gron. Donjat. Crev.*—1 *Sagaris* conj. Rupert. Mox *Thym-*

NOTÆ

¹ *Ad Cuballum*] Vide num idem sit cum Cybella seu Cybala Phrygiæ Magnæ, cujus apud Apollodorum et Festum mentio: an potius aliud ejusdem nominis oppidum in Galatia ad Gallum amnem.

² *Ad Sangarium flumen*] Sangarius, qui et Sagaris poëtis, ad Sangiam vicum, ortus ex Dindymis montibus in confinio Tolistobogiorum et Phrygiæ Magnæ: per hanc in occasum fluit, inde ad ortum sinuatur, et Galatiam petit, unde iterum versus in occidentem, per Bithyniam in Maryandinum ponti Euxini sinum decurrit: nunc *Sancari*, teste Lenuclavio et Bellochio; Nigro *Zugari*.

⁴ *Tymbreti [Thymbri] fluvio*] Alias legitur *Thymbreti*: Strabo et Steph. aliique Græci Θύμβριον appellant, *Tembrogius* Plinio. Videtur is esse qui e regione Dadastanæ Sangarium anget.

⁵ *In Propontidem*] Immo in *Pontum* ipsum, testibus Arriano lib. 1. et Eustathio in Dionys.

⁵ *Galli Matris Magnæ*] Nomen est sacerdotum Cybeles, imitatione *Atyos* exsectorum; qui sic a Gallo fluvio dicti: ex illorum numero, teste Suida, missi ad Cn. hunc cos. ab Attide et Batacco primariis sacerdotibus Matris Deum.

⁶ *A Pessinunte*] Trocmorum hoc

cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli et victoriam dare imperiumque ejus regionis. Accipere se omen cum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. Postero die ad Gordium² pervenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed plus, quam mediterraneum, celebre et frequens emporium.³ Tria maria^a pari ferme distantia intervallo habet, Hellespontum, ad Sinopen,³ et alterius oræ littora, qua Cilices maritimi colunt. Multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium, invenerunt. Ibi stativa habentibus legati ab Eposognato venerunt, nuntiantes, 'Profectum eum ad regulos Gallorum^b nihil æqui impetrasse. Ex campestribus vicis agrisque frequentes demigrare, et cum conjugibus ac liberis, quæ ferre atque agere possint,⁴ præ se agentes portantesque Olympum montem petere, ut inde armis locorumque situ sese tueantur.'

³ *Celebre emporium, ultra quam consueverunt loca procul a mari sita.*

*****

bri Gron. Donjat. Crev.—2 Malit in Pontum Sigon.—3 'Pontum ante ad Sinopen excidisse suspicabatur Freinsh. ad Curt. sed ad Hellespontum cum edd. vett. ante Frob. a. 1535. legendum putabat Gron. Hellespontium emend. Jac. Periz. Hellespontium vel ad Hellespontum, ad Sinopen, ad alterius malebat Drak.' Rupert. Ad Hellespontum Crev.—4 Possent Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

caput Ptol. quanquam Strabo Tectosagis tribuere videtur; ad Gallum amnem sita urbs, qua in Sangarium effunditur, nunc *Possene*. Inde Mater Idæa Romam delata, seu potius lapis Cybeles nomine Sacratns. lib. xxix. cap. 11. et 14.

² *Ad Gordium*] Gordus, sive Gordium aut Gordiænum ad Sangarium, Phrygiæ Magnæ quondam caput, a Gordio bubulco qui ad Phrygiæ regnum mero casu evectus: a quo Gordius nodus, implicitis ad currus temonem loris nexus, quem Alexander cum solvere non posset, ad imple-

dam oraculi fidem abscidit. Gordii filius, alteriusque Gordii pater, Midas fabulis notus. Post a Tolistobogis occupata regio est, quibus adjuncti Voturi et Ambitni, teste Plinio lib. v. cap. 32.

^a *Tria maria*] Ad occidentem Ægæum cum Hellesponto et Propontide; ad septemtrionem pontum Euxinum, qua Sinope (hodie *Senab*) Paphlagoniæ; ad meridiem, Pamphylum et Cilicium.

^b *Ad regulos Gallorum*] Vide supra cap. 16.

19. Certiora postea Oroandensium⁵ legati^c attulerunt: 'Tolistoboiorum civitatem Olympum montem cepisse;^d diversos Tectosagos alium montem, qui Magaba dicatur,⁶ petisse; Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistoboiis statuisset auxilium ferre.' Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon et Combolomarus⁷ et Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod, cum montes editissimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quæ ad usum quamvis longi temporis sufficerent, tædio se fatigaturos hostem⁸ censebant. 'Nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos; et, si conarentur, vel parva manu prohiberi ac deturbari posse; nec quietos, in radicibus gelidorum montium sedentes, frigus aut inopiam laturus.' Et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque et alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumjecere. Minima apparatus missilium telorum cura fuit, quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant.

20. Consul, quia non cominus pugnam, sed procul locis oppugnandis, futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium hastarum,^e sagittarum glandisque et

5 *Oroandensium* Gron. Donjat.—6 'Magaba dicatur, ex emend. Freinsh. ad Flor. II. 11. *Magana*, *Magara*, *Magnana*, et *Magnava* Mss. et edd. vett. *Magaba* etiam memoratur in Sex. Rufi Breviar. c. 11.' *Rupert.*—7 *Orgiago* et *Colombolomarus* edd. ante Sigon. Alii *Cobolomarus* et *Cumbolocrus*. Mox pro *Gaulotus*, al. *Gaudotus* et *Gandotus*.—8 *Hostes* Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

^c *Oroandensium* [*Oenoandensium*] *legati*] *Oenoanda* in Carbalie parte quæ Lyciæ ascribitur; ad radices Tauri sita urbs: Strab. *Oenandros*.

^d *Olympum montem cepisse*] Cum plures sint montes Olympi nomine, Galatici non meminit geographia vulgaris, ut nec Magaborum. Mentio amborum apud Appianum et Florum. Sed memoratur Olympus in Mysia, quem nunc petiisse Galatas Tolisto-

boios Appianus scribit in Syriacis: a Turcis appellatur *Anatolidag*, id est, mons Naticus, vel *Keschisdag*, hoc est, mons sacerdotum.

^e *Velitarium hastarum*] *Leviore*s erant hæc hastæ, utpote ad jaculandum comparatæ. Hastile ex Polybio duos digitos longum, digiti crassitie præfixo ferro dodrantali, in gracile spiculum tenuato, ut primo jacitu inflecteretur. Velitari hac, ut et

modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat; instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit, et a quinque ferme millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus et Attalo progressum eum, ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris⁹ in fugam averterunt. Occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto circumvectus montem, animadvertit, meridiana regione terrenos et placide acclivos ad quendam finem colles esse, ad septemtrionem arduas et rectas prope rupes, atque, omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse; unum medio monte, qua terrena erant, duo difficilia ab hyberno solis ortu^f et ab æstivo occasu. Hæc contemplatus, eo die sub ipsis radicibus posuit castra. Postero die, sacrificio facto, cum primis hostiis litasset, trifariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit. Ipse cum maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbebat mons, ascendit. L. Manlium fratrem ab hyberno ortu, quoad loca patiantur et tuto possit, subire jubet: si qua periculosa et prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque in-exsuperabilibus vim afferre; sed obliquo monte ad se declinare, et suo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstivo occasu erigere agmen. Et Attali auxilia trifariam æquo numero divisit: secum esse ipsum juvenem jussit; equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum præfectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant, opemque ferre, quo postulent¹⁰ res, properent.

////////

9 *Castris præponit e* Kreyssig.—10 *Malit Crev. postulet.*

NOTÆ

manipulari hasta, major graviorque erat amentata, quæ amento seu habena circa medium ligabatur, ut inserto digito torqueretur majore impetu.

^f *Ab hyberno solis ortu*] Oppositæ sunt cæli regiones, ortus et occasus: utraque regio pro ratione solis inter oppositos tropicos meantis varie spectatur. Et recta quidem censetur

21. Galli,¹¹ duobus lateribus satis fidentes invia¹² esse, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum, imminentem viæ minus mille passuum a castris, occupandum mittunt; eo se rati velut castello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. Ante signa modico intervallo velites eunt, et ab Attalo Cretenses sagittarii et funditores et Tralli et¹³ Thraces; signa peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci prælium commissum est, primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate et copia telorum. Procedente certamine, nihil jam æqui erat. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata et ea ipsa plana, male tegebant Gallos. Nec jam tela alia¹⁴ habebant, præter gladios; quorum, cum manum hostis non consereret, nullus usus erat. Saxis, nec modicis, ut quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, ut insueti,¹⁵ nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. Sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur; nec, quid agerent, ira et pavore obcæcatis animis, cernebant; et erant deprehensi genere pugnæ, in quod minime apti sunt. Nam quemadmodum cominus, ubi invicem pati et¹⁶ inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita, ubi ex occulto et procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant cæco impetu, habent, velut feræ transfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, et sunt fusa et candida corpora,

//////////

11 *Ab* add. Kreyssig.—12 ‘Forte itinera excidit ante aut post invia,’ Rupert.—13 *Et* del. Gron. Donjat. Crev.—14 ‘Tò alia omittunt all. et sane abesse possit,’ Bauer. Alia del. Gron. Donjat. Crev.—15 ‘Crev. tentabat et ut insueti; ut oratio melius cum nec modicis cohæreret. Sed oratio

NOTÆ

oriens et occidens circa æquinotialem: hybernus autem ortus et occasus versus tropicum capricorni, a stilvus versus tropicum cancri.

ut quæ nunquam, nisi in pugna, nudentur; ita et plus sanguinis e multa carne fundebatur, et foediores patebant plagæ, et candor corporum magis sanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur. Interdum insecta cute,^h ubi latior, quam altior, plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. Iidem, cum aculeus sagittæ aut glandis, abditæ introrsus, tenui vulnere in speciem urit, et scrutantes, quæ vellant,¹⁷ g telum non sequitur; tum, in rabiem et pudorem tam parvæ perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi, sic ut passim procumberent. Alii, ruentes in hostem, undique configebantur, et, cum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, et in dextra hastas, quibus eminus utitur. Gladio Hispaniensi est cinctus. Quod si pede collato pugnandum est, translatis in lævam hastis, stringit gladium. Pauci supererant jam Gallorum; qui, postquam ab levi armatura superatos se viderunt, et instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pavoris et tumultus jam plena, ut ubi foeminæ puerique et alia imbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli.

22. Sub idem tempus L. Manlius et C. Helvius, cum, quoad viam colles obliqui dederunt, escendissent,¹⁸ postquam ad invia ventum est, flexere iter¹⁹ in partem montis, quæ una habebat iter, et sequi consulis agmen, modico uterque intervallo, velut ex composito, cœperunt; quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum

^h *Pelle dissecta et perforata.*

hand eget hoc tibicine.' Doering.—16 *Ac Gron. Donjat.*—17 'Potius qua parte *evellant* leg. cum Periz. aut qui, quomodo, *evellant.*' Rupert. 'Qua malit Gron. et sane aptius foret, etsi quæ intelligas, ut ea vellant: sed sequitur *telum*: ut quod etiam legi posset. Ceterum et tempora confudit Livius. Forte dederit Livius, aut voluerit, sicut tum passim procubuerunt.' Bauer. *Sicut pro sic ut* Kreyssig.

18 *Ascendissent Gron. Doujat. Crev.*—19 *Tò iter forte delendum putat Duker.*

NOTÆ

g *Scrutantes, quæ vellant*] Lege, *qua evellant*, ex Jac. Perizonii emendatione.

maximo sæpe usui fuerunt; ut, primis forte deturbatis, secundi et tegant pulsos, et integri pugnam excipiant. Consul, postquam ad tumulos, ab levi armatura captos, prima signa legionum pervenerunt, respirare et conquiescere paulisper militem jubet; simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat, et, 'cum levis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab justis armis, quid ab animis fortissimorum militum expectari? Castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab levi armatura hostis trepidet.' Præcedere tamen jubet levem armaturam; quæ, cum staret agmen, colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne id ipsum tempus consumserat. Jam castris appropinquabant; et Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. Obruti deinde omni genere telorum, cum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quicquam intercederet teli, intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem, compulsam in castra, vis ingens missilium telorum conjiciebatur; et, vulnerari multos, clamor, permixtus mulierum atque puerorum ploratibus, significabat. In eos, qui portas stationibus suis clausuerant, legionum antesignani pila conjecerunt. Hi vero non vulnerabantur, sed, transverberatis scutis, plerique inter se conserti hærebant; nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt.

23. Patentibus jam portis, priusquam irrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est. Ruunt²⁰ cæci per vias, per invia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præter hostem metuunt. Itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul, castris captis, direptione prædaque abstinet militem: sequi^{1a} pro se quemque,

////////

20 Pro ruunt, edd. ante Sigon. exhibent *nunc*.—1 'Omnes ante Mog. præda quibusque abstinet. An fuit direptione prædatibusque abstinet?' J. F. Gron.

NOTÆ

² Direptione prædaque abstinet militem: sequi, [abstinet. Militem sequi,] §c.]

et instare et percussis pavorem addere jubet. Supervenit et alterum cum L. Manlio agmen; nec cos castra intrare sinit. Protenus ad persequendos hostes mittit; et ipse paulo post, tradita captivorum custodia tribunis militum, sequitur; debellatum ratus, si in illo pavore quam plurimi cæsi forent, aut capti. Egresso consule, C. Helvius cum tertio agmine advenit; nec continere suos a direptione castrorum valuit, prædaque eorum, iniquissima sorte, qui pugnae non interfuerant, facta est. Equites diu, ignari et pugnae et victoriae suorum, steterunt: deinde et ipsi, quantum equis subire poterant,² sparsos fuga Gallos circa radices montis consecrati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter³ omnes anfractus montium fugaque et caedes fuit, et magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapsa est, pars in sylvis vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa, auctor est: Valerius Antias, qui magis immodicus⁴ in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis, quam in bellum euntium, modo. Consul, armis hostium in uno concrematis cumulo, ceteram prædam conferre omnes jussit, et aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam æquissima esset, per milites divisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisque; ante omnes Attalus, summo ceterorum assensu. Nam singularis ejus juvenis cum virtus et industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat.

Abstinet. Militem sequi Gron. Donjat. *Abstinet militem. Sequi* Crev. Tentat Jac. Periz. *prædaque abstinere militem, sequi, &c.*—2 *Quantum equi in colles subire poterant* Gron. Donjat. Crev.—3 *Per* Kreyssig.—4 *Tò immodicus* omitunt scripti et olim editi.

NOTE

Nihil hic difficultatis, si ita interpungas: Consul, castris captis, direptione *prædaque abstinere militem: sequi pro se quemque, &c. jubet.*

24. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul, tertiis castris Ancyram,^b nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hostes paulo plus decem millia aberant. Ubi cum stativa essent, facinus memorabile a captiva factum est. Ortiagontis reguli uxor^c forma eximia custodiebatur inter plures captivos,^d cui custodiae centurio præerat, et libidinis et avaritiæ militaris. Is primo ejus animum tentavit. Quem cum abhorrentem a voluntario videret stupro, corpori, quod servum fortuna e rat,^d vim fecit. Deinde, ad leniendam indignitatem injuriæ, spem redditus ad suos mulieri facit, et ne eam quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri pondere pactus, ne quem⁷ conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut, quem vellet, unum ex captivis nuntium ad suos mitteret. Locum prope flumen constituit; quo duo, ne plus,^{8e} necessarii captivæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris servus inter captivos ejusdem custodiae erat. Hunc nuntium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti et duo necessarii mulieris ad constitutum locum, et centurio cum captiva venit. Ubi cum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret; mulier lingua sua, 'stringerent ferrum, et centurionem pensantem aurum occiderent,' imperavit. Jugulati præcisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. Quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit,

////////

5 Rupert. tentat *captivas*; quod est in ed. Crev. et in codd. Victor. Lov. 6. —6 Vid. Not. Delph. inf.—7 *Mulieri fecit* conj. Gron. *Facit. et . . . gratuitam*; certo . . . pactus. ne, &c. Gron. Doujat.—8 *Nec plus* Gron. Doujat.

NOTÆ

^b *Ancyram*] Non modo Tectosagum, sed totius Galatiæ caput Ancyra, versus Paphlagoniæ confinia: *Anguri* nunc vel *Enguri* Tureis.

^c *Ortiagontis reguli uxor*] *Chiomara* nomen habuit hæc Ortiagontis reguli uxor, auctore Plut. in lib. de Virtut.

Mulierum cap. 43. ejusque meminit Valer. Maxim. lib. vi. cap. 1.

^d *Quod servum fortuna erat*] Placet ut Gronovio, ita mihi quoque, *quod servum fortuna fecerat*.

^e *Quo duo, ne [nec] plus*] In inelioribus scriptum est, *quo duo, ne plus*.

mirantique, cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, et injuriam corporis, et ultionem violatæ per vim pudicitiae confessa viro est: aliaque⁹ (ut traditur) sanctitate et gravitate vitæ hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

25. Ad¹⁰ Ancyram in stativa Tectosagum oratores ad consulem venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra castra moveret, quam collocutus cum suis regibus esset: nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur locusque, qui maxime medius inter castra Gallorum et Ancyram est visus. Quo cum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset, oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse: principes gentis, per quos æque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrimque ventum est. Trecentos equites Attalus præsidii causa cum adduxisset, jactæ¹¹ sunt pacis conditiones.^f Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congregarentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec res suas, quibus¹² periclitari nolebant,^g cum conjugibus ac liberis

‘Aut *ne plus*, aut *nec plures* legendum.’ Bauer.—9 ‘Non video, quomodo Drak. (quem de hac vocis *alius* significatione vix fugere poterant exempla Liviana) Burmanno *reliquaque* pro *aliaque* legendum esse conjicienti, assentiri potuerit.’ Doering.

10 ‘Præpositio *ad*, quæ in quibusd. librr. vett. omittitur, haud superflua est.’ Doering.—11 Sigon. notat in veteribus libris aliis fuisse *ictæ*, aliis *jactæ*; sed se malle *dictæ*. In edd. ante Sigon. *actæ* legebatur. J. F. Gron. legendum esse autumabat *jactatæ*.—12 *Cum quibus* Gron. Donjat. Crev. im-

NOTÆ

^f *Jactæ sunt pacis conditiones*] Sic scripti plerique melioris notæ: et *jactæ* idem est ac *jactatæ* seu *ventilatæ*: præstatque lectioni quam profert ex quibusdam libris Sigon. *ictæ*: quod non convenit, nec multo magis placet quod ipse substituit, *dictæ*: significatur enim potius leges pacis

propositas et agitas fuisse, quam datas acceptasque: nec ita conditiones icere Latine dicitur, opinor, ut fœdus icere.

^g *Res suas, [cum] quibus periclitari nolebant*] Retinenda meo judicio hic præpositio, quam rejicit Gron. licet enim recte dicatur quis periclitari

trans Halyn flumen trajicerent; deinde quod¹³ ipsi consuli, parum cauto adversus colloqui fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt; tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium et ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositum. Suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul, affirmante Attalo, venturos reges et transigi rem posse, profectus e castris, cum eodem, quo antea, præsidio equitum quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset, repente concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos venientes. Constituit agmen, et, expedire tela animosque equitibus jussis,¹⁴ primo constanter initium pugnae accepit, nec cessit. Dein, cum prægravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, coepit. Postremo, cum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservandis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. Tum vero instare dissipatis Galli, et cedere; magnaue pars oppressa foret, ni statio pabulorum, sexcenti equites, occurrissent. Ii, procul clamore pavido suorum exaudito, cum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores a victis terror, et primo impetu fusi Galli sunt; et ex agris concurrebant pabulatores, et undique obviis hostis Gallis erat,

//////////

prob. Doer.—13 'Tò quod non est Livii, qui persæpe causam sine causali particula explicat; Gron. quem vide ad I. 40. Abesse quidem, sed et retineri posse, monent Duk. et Drak. Mihi vero Latinitas postulare videtur *Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus . . . deinde ut ipsi consuli . . . insidiarentur.*' Rupert.—14 'Excepit malebat Periz. et eques jussus Gron. at Drak. equitibus dictum putabat pro cum equitibus.' Rupert.

NOTÆ

capite, vel pecunia: aliud tamen est luri rerum amittendarum, hoc vero periclitari rebus, aliud periclitari rerum secum periturarum. cum rebus: illud significat pericu-

ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effugerunt: captus est nemo; major multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt. Romani, ardentibus ira animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

26. Biduum natura montis per se ipsum exploranda,¹⁵ ne quid ignoti esset, absumsit consul: tertio die, cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes divisas copias educit; duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi¹⁶ et Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. Equitatum (quia equorum nullus inter inæquales rupes usus erat) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces^h et Morzi¹⁷ auxiliaresⁱ in lævo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut æque magna vis ad manum esset, curavit. Ubi appropinquarent, omnia eadem utrimque, quæ fuerant in priore prælio, erant præter animos, et victoribus ab re secunda auctos, et hostibus fractos; quia, etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. Itaque a paribus initiis cœpta res eundem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum: nec aut procur-

////////

15 All. *naturam . . . explorando et ad naturam . . . explorandum.*—16 Vet. lib. apud Sigon. *Tectosagæ* ut supr.—17 *Morzis* Sigonio videtur esse legen-

NOTÆ

^h *Ariarathis Cappadoces*] Hic Ariarathes quintus eo nomine in Cappadocia regnavit, Ariarathe et Stratonice Antiochi Θεοῦ Syriæ regis filia natus: Antiochiden Antiochi Magni filiam uxorem duxit, atque ob socerum Romanorum primum hostis fuit, deinde socius.

ⁱ *Et Morzi auxiliares*] Legendum

Morzis: fuit enim Morzes rex Paphlagoniæ, et Morzis auxiliares sunt Paphlagones. Id probat Sigon. ex Strab. lib. XII. qui tradit ejus regiam Gangra, ipsiusque regnum pervenisse ad Deiotarum Philadelphum Castoris filium, qui postremus fuerit Paphlagoniæ regum.

rere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant; et stantes, quo densiores erant, hoc plura, velut destinatum petentibus,^k vulnera accipiebant.¹⁸ Consul, jam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus et alia turba auxiliorum, aciem promovit.

27. Galli, et memoria Tolistoboiorum cladis territi, et inhærentia corporibus gerentes tela, fessique et stando et vulneribus, ne primum quidem impetum et clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit; sed pauci intra munimenta sese¹⁹ recepere: pars major, dextra lævaque prælati,^k qua quemque impetus tulit, fugerunt. Victores, usque ad castra secuti, ceciderunt terga: deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est: ceterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protenus ad sequendos hostes misit. Per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit; ceteros in sua castra consul re-

^k *Galligræci castra sua prætergressi.*

dum. Vid. Not. Delph. inf.—18 ‘Manca h. l. videtur oratio. Forte leg. *telis ut destinatum petentibus*, aut *velut destinatum Rom. (Romanis) petentibus*: nisi ab ante *destinatum* inserendum esse recte suspicatus est Gron. qui etiam monuit jam frigere explicationem Schelii ad Polyb. c. 14. ut *destinatum erat petentibus.* *Rupert.*

19 *Se Gron. Crev. Mox qua quemque tulit impetus, fugerant* edd. ante Gron. ‘*And. Romæ palati fuerant*; all. post illum *palati fugerunt.* Admitto *prælati*: nam et in scriptis vidi: sed *fugerunt* videtur esse inane supplementum.’ *J. F. Gron.*

NOTÆ

^k *Velut destinatum petentibus*] Hic *destinatum* idem est ac scopus, ut explicat Turn. sed Gron. patat excidisse præpositionem *ut*, ut sit, velut

ad *destinatum petentibus (Romanis)* vulnera accipiebant: quo magis perspicua fit Livii sententia.

duxit. Postero die captivos prædamque recensuit; quæ tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, cum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli, ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit. Ipse, (jam enim medium autumnus erat,) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hyberna maritimæ oræ reduxit.

28. Dum hæc in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flamininus et M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. Princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus.¹ Quatuor soli præteriti sunt,^m nemo curuli usus honore. Et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. Substructionem super Æquimælium in Capitolio,^{n 20} et viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi censerentur,¹ senatum consuluerunt. Decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaue urbis inundavit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Ætolis, cum trajecisset in Cephalleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri, mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. Obsides inde imperatos pro

¹ *Recensuerunt ac suppleverunt senatum, et primum inter senatores locum continuerunt P. Scipioni Africano, qui jam bis senatus princeps lectus fuerat.*

^m *Quatuor tantum prætermissi sunt in recitandis senatorum nominibus, atque ita senatu moti.*

ⁿ *Locaverunt censores construendum a fundamentis ædificium in area, in qua Sp. Mælii domus fuerat in monte Capitolino, &c.*

NOTÆ

¹ *Campani, ubi censerentur]* Capua in præfecturam redacta bello Punico II. ita ut nullum corpus civitatis remaneret, lib. XXVI. cap. 16. Incolæ

ἀπόλιδες erant. Cum itaque nullum magistratum proprium haberent, nec censores, quibus nomina darent, Romæ nunc censi jubentur.

viribus inopis populi, vicanos Nesiotæ, Cranii,^m Palenses et Samæiⁿ dederunt. Insperata pax Cephallenia affulserat; cum repente una civitas, incertum quam ob causam, Samæi desciverunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. Ceterum ipsine sibi eum finxerint metum, et timore vano quietem exuerint, an jactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est; nisi quod, datis jam obsidibus, repente portas clausurunt, et ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, postquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. Apparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat; et opera, quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. Duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

29. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera, aut hostis arceri posset, prætermisum est. Duabus tamen maxime resistebant rebus; una, interiorē semper juxta validum

////////

20 Mavult Justus Ryquius de Cap. et in Capitolio.—1 Cranonii et Granonii edd. vett. Mox *Pallenses* Gron. Donjat. Crev. 'Forte cum Drak. leg. *Pronæi*, *Cranii*, *Palæenses* et *Samæi*. Pro *Nesiotæ* in omnibus Mss. et edd. ante Frob. a. 1535. autem.' Rupert. Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

^m *Vicanos Nesiotæ, Cranii*] Legabatur antea, *Vicanos autem Cranonii*: loco particulæ autem subjecit Sigon. *Nesiotæ*, et pro *Cranonii*, qui in Thesalia, scripsit *Cranii*: ut quatuor populi sive oppida Cephallenia insulæ commemorarentur: fuit quippe Cephallenia insula tetrapolis, quæ alias Samos vel Same, ut Strabo notat lib. x. quanquam in ea suo tempore duo tantum exigua extitis oppida tradit, Pronesum et Cranios. Sames autem vix superfuisse vestigia. Sed Steph. Cephali quatuor liberos, Pronesum, Samum, Peleum, et Craniam totidem

eius insulæ urbibus nomina dedisse observat, in voce Κράνιον. Quibus sic positis legendum videtur *Pronesotæ*, potius quam *Nesiotæ*, quod nomen insulanos in genere significat.

ⁿ *Samæi*] Incolas indicat Sames, sive Sami; quod nomen oppidi Cephallenia, ad septemtrionem insulæ positi versus Ithacam ex Strab. qui juxta angustias in sinu ponit Cranios et Pallenses. Adhuc tria hæc oppida suo ævo habuisse Cephalleniam Plinius notat lib. iv. cap. 12. ubi et Samem memorat, tanquam insulam a Cephallenia diversam.

pro diruto novum obstruentes murum; ² altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes. Et plerumque iis præliis superiores erant. Una ad coercendos inventa haud magna memoratu res est. Centum funditores ab Ægio et Patris et Dymis acciti. A pueris ii, more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immixtis strata littora sunt, funda mare apertum incessentes, exercebantur. Itaque longius certiusque et validiore ictu, quam Baliaris funditor, eo telo usi sunt: et est non simplicis habenæ, ut Baliarica aliarumque gentium funda, sed triplex scutale, ^o crebris suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans; sed, librata cum sederit, velut nervo missa excutitur. Coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti trajicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent; adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent, et se, cum Romanis stationibus pugnantes, quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Same sustinuit. ³ Cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, ut vulnerarentur, et, qui superarent, fessi et corporibus et animis essent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, (nam urbs, in mare devexa, in occidentem vergit,) muro superato, in forum pervenerunt. Samæi,

////////

2 'Qnis facile ferat *interiorem* . . . *juxta validum* . . . *norum* . . . *murum*? Mihi quidem vox *novum* ex interpretatione margini ascripta, et inde in textum importata esse videtur.' Doering. — 3 *Samæi sustinuerunt* edd. ante Gron. Mox *supererant* cod. Mog.

NOTE

^o *Sed triplex scutale*] Diversam ostendit Achæorum fundam ab ea, quæ utebantur Baleares; quod Balearica simplici, et una constaret habena; Achaica vero habenam haberet triplicem reticulatam, quæ scutale diceretur, quod loris constaret: est enim Græcis σκῆτρος idem quod pellis: quanquam sunt qui scutale in neutro genere pro corio sumant, ex quo scu-

ta conficerentur. Marcello Donato videtur scutale esse media pars fundæ ex triplici loro coriaceo, seu ex triplici tela funiculove ad scuti formam, id est, orbicularem et in longum protensam, quæ crebris suturis durata esset, ne fluxa habena et cum ea glans in jactu volutaretur. Vide Cælli Rhodig. lib. xiv. c. 7.

postquam captam urbis partem ab hostibus senserunt, cum conjugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. Inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venerunt.

30. Consul, compositis rebus Cephalleniae, praesidio Samae imposito, in Peloponnesum, jam diu arcessentibus Aegiensibus maxime ac Lacedaemoniis, trajecit. Aegium, a principio Achaici concilii, semper conventus gentis indicti sunt: seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. Hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaici concilii essent, in vicem conventus agerentur: et sub adventum consulis, Damiurgis^p civitatum, qui summus est magistratus, Aegium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit. Quo cum appareret omnes fere conventuros, consul quoque, quanquam Aegiensium favebat causæ, Argos venit. Ubi cum disceptatio fuisset, et rem inclinatam cerneret, incepto destitit.^o Lacedæmonii deinde eum in sua certamina averterunt. Solicitam eam civitatem exules maxime habebant, quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, quæ omnis ademta erat,⁴ habitabant. Id ægre patientes Lacedæmonii, ut aliqua⁵ liberum^q ad mare haberent aditum, si quando Romam aliove quo mitterent legatos, simulque ut emporium et receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan,^r improviso occupavere. Vicani,

^o Cum Argis disceptatum esset de loco Achaici conventus, M. Fulvius consul videns eo plerosque propendere, ut per vices in cunctis fœderis Achaici urbibus celebraretur concilium, non amplius cogitavit de causa Aegiensium fovenda.

////////

4 Drak. conj. quæ omnia a. erant.—5 Aliquem Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^p Damiurgis] Damiurgi Dorice vocantur, qui res et negotia publica civitatis administrant, iis similes qui ab Atheniensibus dicuntur demarchi, quos Latini tribunos appellant. Δημ-

οῦργοις nominat dialectus communis.

^q Ut aliqua [aliquem] liberum] Lege ex membranæ, ut aliqua liberum.

^r Nomine Lan] Oppidum sive pa-

quique ibi exules habitabant, primo inopinata re territi sunt; deinde, sub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios. Terror tamen omnem maritimam oram pervasit; legatosque communiter et castella omnia vicique, et exules, quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt.

31 Philopœmen prætor, jam inde ab initio exulum causæ et amicus, et auctor semper Achæis minuendi opes et auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium querentibus dedit; decretumque, eo referente, factum est, 'Cum in fidem Achæorum tutelamque T. Quintius et Romani Laconicæ oræ castella et vicos tradidissent, et, cum abstinere his ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus oppugnatus esset, cædesque ibi facta; qui ejus rei auctores affinesque essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus.' Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum et indignum Lacedæmoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. Maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo jugum acceperant, ne, id quod jam diu moliretur, Philopœmen exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exulibus erat, interfectis, decreverunt, renuntiandam societatem Achæis, legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio quique Romanis Lacedæmonem dederent, orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam.

32. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatum, quæ ejus concilii erant, consensu bellum Lacedæmo-

NOTÆ

gus fuit maritimus in Laconia Peloponnesi regione, deducto vocabulo per contractionem a nomine *λᾱας*,

quod *lapidem* sonat. Fuit autem Las ad sinum Laconicum Spartæ ad meridiem, inter Gythium et Teutronem.

niis indictum est. Ne extemplo gereretur, hyems impediit. IncurSIONIBUS tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a mari⁶ fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam altercatio fuit: cui consul, cum alia, satis ambiciose partem utramque fovendo, incerta respondisset, una denuntiatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem imposuit. Utrimque legatio missa Romam est. Exules quoque Lacedæmoniorum suam causam legationemque Achæis injunxerunt. Diophanes et Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. Qui, dissidentes in re publica, tum quoque minime inter se convenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controversias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus suis, quæ decrescent,⁷ agere liceret; libertatemque sibi illibatam, cujus ipsi auctores essent, præstarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. Ceterum responsum ita perplexum fuit, ut et Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent; et Lacedæmonii non omnia concessa iis interpretarentur.^p Hac potestate immodice Achæi ac superbe usi sunt.

33. Philopœmeni continuatur magistratus; qui veris initio, exercitu indicto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. Legatos deinde misit ad deposcendos auctores defectionis, et civitatem in pace futuram, si id fecissent, pollicens, et illos nihil indicta causa passuros. Silentium

^p *Ut hinc Achæi interpretarentur responsum senatus Romani, quasi omnis potestas eis data esset bellandi in Lacedæmonios; contra vero Lacedæmonii existimarent minus in se Achæis permissum fuisse.*

præ metu ceterorum fuit. Quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt; fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec causam dixissent. Ierunt alii etiam illustres viri, et advocati privatis, et quia pertinere causam eorum ad rem publicam censebant.⁷ Nunquam alias exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines, quia nihil æque alienaturum animos civitatis videbatur. Tunc exercitus totius prope antesignani exules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam castrorum agmine facto occurrerunt, et primo lacessere jurgiis; deinde altercatione orta, cum accenderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cum illi Deos et fidem legatorum testarentur, et legati et prætor summovertet turbas, et protegeret Lacedæmonios, vinculaque jam quosdam injicientes arceret,⁸ crescebat tumultu concitato⁹ turba. Et Achæi ad spectaculum primo concurrebant: deinde vociferantibus exulibus, quæ passi forent, et orantibus opem, affirmantibusque simul, ‘Nunquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fœdus, quod in Capitolio,¹ quod Olympiæ,² quod in arce Athenis³ sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse;’ accensa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, saxa conjecit: atque ita septemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti sunt: sexaginta tres postero die comprehensi, a quibus prætor vim arcuerat, non

⁷ *Tanquam auctoritate sua, privatos qui rei agebantur defensuri.*

⁸ ‘E Lov. 2. leg. *summovertent . . . protegerent . . . arcerent.* In ceteris Mss. fere omnibus *summovere* et *protegere.*’ Rupert.—⁹ ‘Perperam in quibusdam librr. vett. legitur *concitata*, et *concito.* Malebat quidem J. F. Gron. *concita*; sed ne id quidem satis placere potest.’ *Doering.* *Concita* et mox *concurrerunt* Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

¹ *Quod in Capitolio*] Per legatos Romam missos.

² *Olympiæ*] In templo Jovis Olympici.

³ *Quod in arce Athenis*] Auctoribus scilicet, vel mediatoribus Atheniensibus, in æde Minervæ sacra servandum.

quia salvos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat, objecti multitudini iratæ, cum aversis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, et traditi sunt ad supplicium.

34. Hoc metu injecto, Lacedæmoniis imperatum primum, ut muros diruerent: deinde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent: tum, uti, quæ servitia¹⁰ tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat,) ante diem certam abirent; qui ibi mansissent, eosprehendendi, vendendi, abducendi Achæis jus esset: Lycurgi leges moresque abrogarent: Achæorum assuescerent legibus institutisque: ita unius eos corporis fore, et de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec ægrius passi sunt, quam exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio¹¹ communi Achæorum de restituendis iis factum est: et, mentione illata, externos auxiliares dimissos, et Lacedæmoniis ascriptos (ita enim vocabant, qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos;⁷ priusquam dimitteretur exercitus, ire prætorem¹² cum expeditis, et comprehendere id genus hominum, et vendere jure prædæ placuit. Multi comprehensi venierunt. Porticus¹³ ex ea pecunia¹⁴ Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinates,^{14 x} quem injuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem civitati,^y ex decreto vetere Achæorum, quod

^r Cum esset nuntiatum Achæis externos, qui Lacedæmone mercede conducti militaverant, dimissos fuisse a Lacedæmoniis, novosque cives veteribus Lacedæmoniis ascriptos (servos nempe qui manumissi fuerant a tyrannis) urbe exiisse, et antequam auxiliares dimissi essent, dispersos esse per agros.

////////

10 Quos servitio conj. Rupert.—11 Consilio Drak. Doer.—12 Dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus: ire prætorem Gron. Doujat.—13 In quibusd. librr. vett. porta.—14 All. Belbinatis, Belbibatis, Belbinitis, et Belbini-

NOTÆ

¹⁰ Porticus ex ea pecunia] Alias porta ex ea pecunia.

^x Et ager Belbinates] Dictus a Belbina oppido Laconiae in Peloponneso

ad Enrotam fluvium, Sellasiae ad oceanum.

^y Restitutus eidem civitati] Intelligit Megalopoli.

factum erat, Philippo Amyntæ filio regnante.² Per hæc velut enervata civitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. Nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos¹⁵ annos assueverant,^a sublata.

35. A concilio, ubi apud consulem^{16b} inter Achæos Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messallam et C. Livium Salinatorem, cum M. Æmiliū Lepidum inimicum, eo quoque anno petentem, dejecisset.* Prætores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitii perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum¹⁷ redire placuit; eique et collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem¹⁸ Herculis signum Dei ipsius ex decemvirorum responso, et sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio¹⁹ positi. Consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus curulibus, P. Claudio Pulchro²⁰ et Ser. Sulpi-

tes, quod Gron. Donjat. Crev.—15 *Octingentos* edd. ante Sigon.

16 Alii *ad consulem*; et vet. edd. *a consule*, prob. Gron. et Doujat.—17 Vet. lib. apud Sigon. *et ad exerc.*—18 '*In ædem*. Cur non rectius ex usu loquendi, ut paulo post *in Capitolio*, scripserit Noster *in æde*, idonea causa haud apparet. Nisi verbum aliquod, cui respondebant voces *in ædem*, librariorum culpa exciderit, (v. c. *deportatum, delatum*, vel simile,) aliud certe Noster, quam primum in animo habuerat, deinde subjunxit, nempe *positi*.' Doering.—19 All. Cn. Corn. Mox *ærata* pro *aurata* Gron. Donjat. Crev.—20 *Pulchro*

NOTÆ

² *Philippo Amyntæ filio regnante*] Is pater Alexandri Magni regnavit circa annum urbis 400. id est, ante annum fere inde 170.

^a *Cui per septingentos annos assueverant*] Hunc numerum meliores codices habent, et confirmat Glar. ex Eusebio: eundem Cicero notat Oratione pro L. Flacco circa finem. Floruit autem Lycurgus, severæ illius disciplinæ Spartanis auctor, circa tempora Sardanapali, centum octo

annis ante Olympiadas: hæc autem contigerunt desinente ferme Olympiade 148.

^b *Apud consulem*] Antea scriptum erat, *a consule*: et melius, ni fallor. Est enim disceptare non minus iudicis, quam partium, ut apud Nostrum lib. v. '*disceptare controversiam*:' et apud Tullium pro Milone: '*Et isti est præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet.*'

* A. U. C. 565.

cio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam^c damnarunt. Et ædilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, uno reo damnato, (nam separatim accusaverant,) posuit. Collega ejus A. Cæcilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebei quinque toti instaurati. M. Valerius Messalla inde et C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis cum inissent,¹ de re publica deque provinciis et exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia et Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus,^d alteri Gallia provincia decreta est. Comparare inter se, aut sortiri jussi, et novos exercitus, binas legiones, scribere, ut et sociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent et mille et ducentos² equites. Messallæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina juris dictio evenit. Q. Marcus Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sortitus.³

36. De exercitibus ita placuit: e Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bruttios traduci; et, qui in Sicilia esset, dimitti exercitum; et classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispaniis⁴ legiones singulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ, et ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum

del. eæd.—1 *Iniissent* eæd.—2 Drak. tentabat *et millenos et ducenos* prob. Rupert. Postremum *et* del. Gron. Donjat. Crev.—3 ¹ In scriptis *M. Claudio urbana jurisdictio evenit, Q. Marcio Sicilia*. Unde suspicor hunc locum, ut similes, vexatum, scripsisse Livium, *Prætoribus inde sortitis, Claudius Marco urbana, Publio peregrina jurisdictio evenit: Q. Marcio Sicilia, C. Stertinius Sardinia, L. Manlio Hispania citerior, C. Atinio ulterior. De exercitibus, &c.* J. Fr. Gron. Pro *Atinius* edd. ante Sigon. habent *Catinius*.

NOTÆ

^c *Frumentarios ob annonam compressam*] Damnati non immerito avari, vel potius insatiabiles hi mercatores frugum, quod lucri privati causa annonam flagellassent, atque ad victum

necessaria inclusa habuissent, quo carius populo venderent.

^d *Pisæ cum Liguribus*] Pisæ urbs in Tuscia, sed Liguriæ proxima.

sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemvirorum^e imperata fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam ferme et quartam tenebræ obortæ fuerant: et novemdiale sacrificium indictum est, quod in Aventino lapidibus pluisset. Campani, cum eos ex senatus consulto, quod factum erat priore anno,⁵ censores Romæ censeri coëgissent, (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur,) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; et, si qui prius duxissent, ut habere⁶ eas, et ante eam diem nati, uti justis sibi liberi hæredesque essent. Utraque res impetrata. De Formianis Fundanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Tappus⁷ tribunus plebis promulgavit, uti iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, cum intercederent, edocti, populi esse, non senatus jus suffragium, quibus velit, impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani et Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent: atque in his tribubus tum primum ex Valerio⁸ plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. Censa sunt⁹ civium capita ducenta quinquaginta octo millia trecenta decem et octo. Lustrum perfecto, consules in provincias profecti sunt.

37. Hyeme ea, qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium, consulem primum, deinde pro consule,¹⁰ hybernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, conveniebant; et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege

////////

4 *Hispanis* edd. ante Sigon.—5 *Quod priore anno factum erat* Gron. Doujat. Crev.—6 Legendum forte putat Rupert. *huberent*.—7 *Tappo* Kreyssig.—8 *Ex Valerii* edd. ante Sigon.—9 *Sunt* del. Gron. Doujat. Crev. et mox ead. habent *trecenta octo*. In Epit. hujus libri *trecenta viginti octo*.

NOTÆ

^e *Pro collegio decemvirorum*] Immo pro arbitrio, vel e sententia collegii.

Antiocho fuit, quam de Gallis, ita lætior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas immanium barbarorum, incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. Itaque, ut quibus libertas, Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas, pro suis quæque facultatibus, attulerant. Et ab Antiocho legati, et ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, et ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juvisset. Huic sexcenta¹¹ talenta^f argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. Civitatum legationes cum benignis responsis, lætiores etiam quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphylia frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere jussi advehere; eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris, illustrato exercitu, profectus, die octavo Apameam venit. Ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphylia, quo pecuniam frumentumque regio convehere jusserat, pervenit. Mille et quingenta¹² talenta argenti^g accepta Apameam deportantur. Frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam¹³ ducit;^h quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio. Appropinquant præfectus præsidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. Dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. A Perga, L.

10 *Proconsulem* edd. ante Gron. *Proconsule* Gron. Crev.—11 *Ei ducenta* Gron. Doujat. Crev.—12 *Mille et quingenta* ead. *Duo millia et quingenta* Kreyssig.—13 ^c *Celebrem urbem Pamphylia, quam cum ignorarent librarii,*

NOTÆ

^f *Sexcenta [ducenta] talenta* Nobis essent quadringenta octoginta millia librarum Francicarum, 480000 l.

^g *Mille et quingenta [quinquaginta] talenta argenti* Scribe, *duo millia et quingenta*, ex Polybio et Livio lib.

XXXVII. cap. 45. Gallice, *la valeur de cinq millions de livres.*

^h *Ad Pergam ducit* Perga sive Perge Pamphylia fuit urbs ad Cestrium fluvium: hodie *Pirgi*.

Manlio fratre cum quatuor millibus militum Oroanda,¹⁴ ad reliquum pecuniæ ex eo, quod pepigerant, exigendum, misso, ipse, quia Eumenem regem et decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit.

38. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho conscriptum est. 'Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus et conditionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui eorumve,¹⁵ qui sub ditione ejus erunt, transire sinito; neu commcatu, neu qua alia ope juvato. Idem Romani sociique Antiocho et iis, qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis, qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem usque ad Halyn¹⁶ amnem,ⁱ et a valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit.^k Ne qua arma¹⁷ efferto ex iis oppidis, agris, castellisque, quibus excedat. Si qua extulit, quæ quoque oportebit, recte restituito.^s Ne militem, neu

^s *Ea restituat bona fide in eo loco quo unaquæque earum rerum restituenda erit.*

~~~~~

pro ad Pergam scripserunt ad Pergamum.' Doering.—14 'Hanc lectionem contra Sigonium et alios, qui *Ænoanda* legendum esse existimabant, defendit Cellar.' Doering. *Ænoanda* Gron. Doujat.

15 *Sociisque . . . eorumque* ex Polyb. Drak. legendum putat. *Sociisque . . . eorumque* Gron. *Sociisque . . . eorumque* Doujat.—16 'Suadentibus viris doctis, *Halyn amnem* pro vulg. *Tanaïm a. reposni*. Cf. Strab. vi. 287. ad *Accaym* Voss. ad *Canyim* Lov. 1. *Achanim* Lov. 6.' Rupert. *Tanaïm* Gron. Crev. Doer. c. Drak.—17 'Periz. conj. *ne qua præter arma e.* et Drak. *ne qua præter militum arma e.* Mox forte cum Periz. leg. *quo quæque oportebit.*'

NOTÆ

ⁱ *Ad Halyn amnem*] Procul hinc Tanais, qui Europam ab Asia sejungit, atque Mæotidem paludem influit. Recte, itaque opinor Gron. post *Budæum* ex Strab. lib. vi. *Halyn* legit, contra vulgatam lectionem, *ad Tanaïm*.

^k *A valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit*] Cum per totam fere Asiam Taurus mons assurgat,

difficile dictu est quæ sit hæc vallis Tauri. Quia tamen Pamphylia excedere videmus Antiochi præsidia, fallor aut eo nomine hic intelligitur plana regio, quæ Tauri velut brachiis circumscripta a Pamphylio mari in Isauriam et Lycaoniam protenditur: ita ut in Asia Minori solam Antiocho Ciliciam relictam fuisse appareat.

quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives, quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant.¹⁸ Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos seu fugitivos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito et naves longas armamentaue earum: neve plures, quam decem naves actuarias,¹ nulla quarum plus quam triginta remis agatur, habeto;¹⁹ neve monerem ex belli causa, quod ipse illatu-

¹ Quæ auferuntur Antiocho regi.

Rupert.—18 *Redeunto* Kreyssig.—19 ‘*Varia tentarunt viri docti. Ursinus, quam X. naves actuarias, (h. e. quæ remis agerentur,) nulla quarum XXX. remis agatur, habeto, neve eas belli causa cet. J. Fr. Gron. neve plures quam decem (longas) naves, actuariam nullam, quæ XXX. remis agatur, habeto, neve monerem ex belli causa, q. i. i. e. Jac. Gron. neve plures, quam decem; (sc. habeto, e seqq.) naves actuarias, nulla . . . neve monerem. Reiske ad Polyb. neve plures quam decem habeto: naves actuarias nullas plus quam XXX. remis agat, neve minorem ex belli cet.*’ *Rupert.* (Nulla plusquam triginta remis agatur) Gron. Doujat. Crev. Quarum nul. plus quam trig. rem. agat. Kreyssig.—

NOTÆ

¹ *Quam decem naves actuarias*] Dissentit hic Polyb. in fragmentis a Nostro, et Appian. Etenim Polybius cum T. Livio naves longas Antiocho ademtas ait cum velis et instrumentis, cujus rei non meminit Appianus. Rursus hic cataphractas duodecim Antiocho ait concessas, quibus uti posset bello in subditos movendo, has decem tantum numerat Polybius; pro cataphractis autem totidem actuarias Livius dicit: cui in hoc quoque convenit cum Polybio, quod actuariam quæ triginta remis ageretur negat fuisse permissam bellum aliis inferenti: cum Appianus scribat bellantem eum pluribus (quam duodecim cataphractis) uti per leges fœderis potuisse. Quamobrem cum certum sit in his Livium auctore Polybio maxime usum, Gronov. eos ita

conciliari posse putat, si apud Nostrium legamus *tradito et naves longas, armamentaue earum: neve plures quam decem naves, actuariam nullam, quæ triginta remis agatur, habeto: neve monerem ex belli causa quod ipse illaturus erit.* Ut sensus sit, coactum Antiochum maximam navium partem tradere, ita ut nonnisi decem constratas, (quæ longarum numero sunt,) retineret ad regni scilicet præsidium, subditosque in obsequio continendos. Quod si bello ab iis laceraretur quibuscumque bellandi ei relictum a Romanis erat, tum etiam pluribus ei ad eos propulsandos uti liceret. Ad inferendum autem ultro bellum ne unicam quidem actuariam habere triginta remorum, quod ex consequendi aut propulsandi belli causa non varetur.

rus erit. Neve navigato citra Calycadnum,^{1 m} neve Sarpedonium, promontoria; extra quam, si qua² navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunt. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, et³ ex iis præsidia deducito, utique recte tradantur, curato. Argenti probi duodecim millia Attica talenta^{4 n} dato intra duodecim annos pensionibus æquis, (talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat,^o) et tritici quingenta quadraginta millia modium. Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta^p intra quinquennium dato; et pro frumento, quod æstimatione fiat,⁵ talen-

1 *Calycandrum* edd. ante Sigon. Mox *Sarpedonem* Gron. Doujat. Crev. Doer. c. Drak.—2 'Nisi leg. quo. Mox pro *ne volunt. qui. rec. forte ne fugitivos qui. rec.*' Rupert.—3 *Et del.* Gron. Doujat. Crev.—4 Vid. Not. Delph. inf.—5 'Forte leg. quæ æstimatio ejus fuit, vel cum Drak. quod æstimatum fuit.' Rupert.—

NOTÆ

^m *Citra Calycadnum*] Hoc fluvio separatur Cilicia aspera, quæ ad occidentem est, a campestri, quæ ad ortum. Ad ejus ostia promontoria duo sunt: alterum Calycadni nomine, ad lævam et ortum: alterum a dextra atque occasum versus, nomine Sarpedon.

ⁿ *Duodecim millia Attica talenta*] Immo, inquit Gron. *Atticum talentum*: responderet hæc pecunia viginti octo millionibus nostris, et octingentis librarum millibus.

^o *Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat*] Sexaginta minæ Atticæ, quæ sex drachmarum millia continent, talentum Atticum faciunt. At cum drachmæ Atti-

cæ Romanis fere denariis responderent: denarii autem sex et nonaginta libram absolverent, qui pro centenis numerabantur, quemadmodum drachmæ; mirum est nunc pro sexaginta libris, sive pondo, octoginta in talento numerari. Verum veteris talenti et antiquarum drachmarum, quæ ante Solonem ponderosiores fuerant, rationem habuisse videntur Romani in his pacis cum Antiocho legibus, quo eam bellicam mulctam quarta parte auferent: sic imperati sex ferme supra triginta milliones.

^p *Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta*] Efficit hæc summa libras nostrates 840000.

ta centum viginti septem.⁶ Obsides Romanis viginti dato, et triennio mutato; ne minores octonum denum annorum, neu majores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus esto; dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controversias inter se jure ac judicio disceptanto, aut,⁶ si utrisque placebit, bello.' De Hannibale Pœno⁷ et Ætolo Thoante⁸ et Mnasilocho⁷ Acarnane et Chalcidensibus Ebulida⁸ et Philone dedendis in hoc quoque fœdere ascriptum est; et ut, si quid postea addi, demi,⁹ mutarive placuisset, ut id salvo fœdere fieret.

39. Consul† juravit in hoc fœdus. Ab rege qui exigent jus jurandum, profecti Q. Minucius Thermus et L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. Et Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo

6 *Disceptent, aut* edd. ante Gron. Membranæ *disceptanda, aut.*—7 *Mnasimacho* Gron. Donjat. Crev. Doer.—8 *Eubulo* edd. ante Sigon.—9 'Tò demi jam defuit Andreæ; prius ut in primo expunctum video Frobenio; priores omnes habent.' J. F. Gron.

NOTÆ

⁶ *Talentâ centum viginti septem*] Id est, moneta nostra 3048000. libræ. Immensis ejusmodi belli sumtibus, et gravi tributo exhaustus Antiochus, avidusque parandæ pecuniæ, in Elymæos profectus est, templum ibi opulentissimum spoliaturus; sive Dianæ, ut Polyb. in excerptis Vales. scribit: seu Jovis, ut Justin. xxxii. 20. sen potius Belli, ut Strabo. Verum ab accolis repulsus est, aut etiam cum exercitu deletus. Diodorus expilasse quidem templum narrat, sed brevi Diis pœnas dedisse. His haud absimile de filio ejus Epiphane alii tradunt: ut lib. xli. videbimus. Magnum vero a sodalibus, quos temulentus in convivio pulsaverat, occisum narrat Aurel. Victor. Mortem ejus, ut minus compertam, prætermiserunt et Titus noster et Appianus.

⁷ *De Hannibale Pœno*] Hannibal ut Africa excesserit, atque ad Antiochum confugerit, vidimus lib. xxxiii. c. 48. et lib. xxxiv. cap. 60. Is ab Antiocho monitus in Cretam fugit, ubi cum se invidiosum ob nimias opes esse comperisset, amphoras plumbo repletas in templo Dianæ deposuit, tanquam fortunæ suæ præsidia: sicque minus sollicita de se civitate, ut quæ thesauros ejus apud se fidei certissima pignora teneret, ad Prusiam contendit, anro suo in statu is quas secum portabat infuso, ne conspectæ opes vitæ nocerent, ut Justinus testatur xxxii. 4. post Cornel. Nepotem et Plut.

⁸ *Et Ætolo Thoante, &c.*] De his lib. xxxvii. c. 45.

[†] *Consul*] Hoc est, proconsul, nam prorogato demum imperio, Manlius hoc fœdus fecit. J. Clericus.

proficisceretur, quæque ibi naves regiæ essent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheso, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmissum¹⁰ eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protenus, jussis ab Epheso sequi, qui ibi relictæ erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius cum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elefantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset; deinde causas civitatum, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam,^u remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatum autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, et cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. Nominatim præterea Colophonis, qui in Notio habitant,^x et Cymæis et Mylasenis¹¹ immunitatem concesserunt. Clazomeniis, super immunitatem, et Drymusam¹² insulam^z

10 *Telmessum* Gron. Doujat. Crev.—11 '*Milesenis, Millesenis, Milesiis, Millephenis* Mss. et edd. vett. Drak. *Mylasenis* rectius quam *Mylasensis* scribi putabat.' *Rupert.* *Cymeis et Milesiis* Gron. *Milesiis* Doujat.—12 '*Drymusam* (forte *Drymussam*) insulam Ioniæ. *Dromisam, Dromissam, et Donis-*

NOTÆ

^t *Telmisum* [*Telmessum*] Maritima fuit Lyciæ urbs Telmessus inter Dædala et Patara, ad promontorium sui nominis: Telmissus Straboni.

^u Cui desponderat per eos dies filiam] Stratonice Ariarathis v. Cappadociæ regis filia, Eumeni secundo regi Pergameno nupsit; deinde Attalo ejus fratri.

^x Qui in Notio habitant] Notium oppidum est Ioniæ, juxta Colophonem, ad Ionicum sinum.

^y Et Mylasenis [*Milesiis*] Badius Ascensius id nominis hinc invenit, quod ex Moguntina editione vulgo acceptum; cum alias legeretur *Miloseuio*: verior lectio est *Mylasenis*, ut ex Polybio discimus: et Mylasa, -orum, sive Mylassa, olim Cariæ regis, urbs fuit maritima, ad sinum Iassicum: hodie *Messi*, vel, ut alii volunt, *Melasso*.

^z *Drymusam insulam*] Exigua est insula sinus Smyrnæi juxta Clazome-

dono dederunt; et Milesiis, quem sacrum appellant, agrum restituerunt; et Iliensibus Rhœteum et Gergithum^a addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria.^b Eadem et Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque et Smyrnæos et Erythræos pro singulari fide, quam eo bello præstiterunt,¹³ et agro donarunt, et in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus et ager, quem ante bellum habuerant, redditus; et, ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant; Lycia et Caria datæ usque ad Mæandrum amnem, præter Telmissum.^c Regi Eumeni Chersonesum in Europa et Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Asia Phrygiam utramque,^d (alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant,) et Mysiam, quam Prusias rex ademerat, ei restituerunt, et Lycaoniam et Milyada^e et Lydiam, et nominatim urbes Tralles atque Ephesum et Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem et Antiochi legatos cum esset, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum est; integra¹⁴ res ad senatum rejicitur.

40. His fœderibus decretisque datis, Manlius, cum de-

////////

sam edd. vett. et Mss. præter Mogunt.' *Rupert. Drymussam Kreyssig.*—
13 *Præstiterant* Donjat. Crev.—14 *Cum esset; quia pars ejus citra, pars ul. T. est, integra, &c.* Drak. Ernest.

NOTÆ

nas Ioniæ urbem.

^a *Et Gergithum*] Oppidum fuit Mysiæ Minoris, quæ postea Hellespontus, Abydo ad ortum, quemadmodum Rhœtenm.

^b *Originum memoria*] Romanos a Trojānis ortos tritum est: Troadis autem urbes fuere Ilium et Dardanum.

^c *Præter Telmissum*] Telmissum sive Telmessum oppidum Cariæ fuit, unum e sex Halicarnasso contributis ab Alexandro Magno, ut notat Plin. lib. v. cap. 29. diversum a Telmisso

Lyciæ.

^d *Phrygiam utramque*] Minorem, quæ et Troas, ad meridiem Minoris Mysiæ, (cum qua sæpius confunditur,) et Majorem.

^e *Et Milyada*] Mylias urbis nomen est et regionis: urbs in Pamphylia fuit, ejusque regione Carbalia inter Cestrium et Eurymedontem fluvios: hodie, ut aiunt, *Milia*: Regio vero pars prius fuerat meridionalis Magnæ Phrygiæ, sed Lyciæ deinde ascripta.

cem legatis omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene servarent, dixit; denuntiavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, et Eumenis etiam classe per Athenæum^f fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam trajecit. Inde, per Chersonesum^g modicis itineribus grave præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiae stativa habuit; ut quam maxime recentibus et integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem, Melana^h quem vocant, inde postero die Cypsela pervenit. A Cypselis via decem millium fere sylvestris, angusta, confragosa excipiebat. Propter cujus difficultatem itineris in duas partes divisus exercitus; et præcedere una jussa, altera magno intervallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant pretiosaque alia præda. Itaque, cum¹⁵ per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astiiⁱ et Cæni^k et Maduateni¹⁶^l et Coreli,^m ad ipsas angustiasⁿ viam circum-

15 'All. ita cum cet. non minus apte.' *Rupert.*—16 *Madyteni* conj. *Doujat.* Vid. *Not. Delph. inf. Madobithini* conj. *Ortel.* in *Thes. Geog.* Mox pro *Coreli* conj. *Drak.* *Corpili* aut *Corpilli.* *Gron. Doujat. Crev.* habent *Cæleta*

NOTÆ

^f *Per Athenæum*] Eumenis 11. regis Pergameni fratrem natu minimum, qui cum eo conjunctissime vixit, natus Attalo 1. Pergami rege ex Apolloniade Cyzicena muliere plebeia.

^g *Per Chersonesum*] Thraciam scilicet. Chersonesi enim nomen generale est, peninsulam significans.

^h *Ad amnem, Melana*] Melas non unius fluvii nomen est, quod nigrum sonat. Hic per Thraciam in sinum Melanem ad Cardiam urbem influens, ad potandum Xerxis exercitum non suffecisse memoratur ab Herodoto. Nardo hodie *La Mera*, Bellonio *La-*

rissa.

ⁱ *Astii*] Ab his Astica reginncula. Astorum Thraciæ populorum meminit Strabo lib. vii. qui eam gentem supra Byzantium ponit, eique Calyben urbem attribuit, quæ Ptolemæo *Cabylla.*

^k *Et Cæni*] Ab his Cænica regio Thraciæ, sub Rhodope.

^l *Maduateni*] Num potius *Madyteni*, a Madyto seu Madytis urbe, Chersonesi Thraciæ metropoli, quæ nunc *Mayton?*

^m *Coreli* [*Cæleta*] His quoque nomen dedit Cælos, sive Cæla, urbs ad

sederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum; cum scisse, non alia, quam per Thraciam, redituros Romanos, et quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent. Postquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantibus, impedimenta et sarcinas invadunt; cæsisque custodibus, partim ea, quæ in plaustis erant, diripere, partim sub oneribus jumenta abstrahere. Unde postquam clamor primum ad eos, qui, jam ingressi saltum, sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrimque in medium concurritur, et inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas præda ipsa impeditis oneribus et plerosque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes ad cædem præbet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos occursantibus,¹⁷ et latentibus interdum per cavas valles, prodebat. Ipsa etiam onera plaustaque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta, pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. Prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus, (alii enim pluribus, quam ipsi erant, alii paucioribus, occurrerant) varia pugnae fortuna est. Multi utrimque cadunt. Jam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, sed quia satis prædæ habebant.

41. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Bendidium¹⁸ castra loco aperto posuit; pars altera

////////

ex emend. Glar.—17 *Incursantibus ead.*

NOTÆ

Chersonesi ejusdem oram occidentalem, juxta Alopecomesum insulam, ubi Lacedæmonii, ab Atheniensibus navali pugna superati, cladem haud modicam acceperunt.

¹⁸ *Ad ipsas angustias*] Intelligit, opinor, Chersonesi isthmum, qui inter Lysimachiam et Cardiam.

¹⁸ *Circa templum Bendidium*] Templum fuit Dianæ, quæ lingua Thracum Bendis appellabatur, auctore Hesychio: unde et ejus feriæ Atheniensibus Bendidia dicta. Apparet autem fuisse circa Doriscum, haud procul Hebro flumine.

ad custodiam impedimentorum medio in saltu, duplici circumdata vallo, mansit. Postero die, prius explorato saltu, quam moverent, primis se conjungunt. In eo prælio, cum et impedimentorum pars et calorum, et milites aliquot, cum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum^p flumen perventum est. Inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium¹⁹ quem vocant incolæ,^q templum²⁰ superant. Aliæ angustiae circa Tempyra^r excipiunt, (hoc loco nomen est,) nec minus confragosæ, quam priores; sed, quia nihil sylvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Trausi^{1s} (gens et ipsa Thracum) convenere: sed, quia nudæ valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. Quippe etsi iniquo loco, prælio tamen justo, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. Conferri subeuntes cum clamore, impetu facto, primum expulere loco hostes; deinde avertere. Fuga inde cædesque, suis ipsos impredientibus angustiis, fieri cœpta est. Ro-

////////

18 Vet. lib. apud Sigon. *Mendidium* prob. Glar.—19 *Zerynthum* Gron.—20 'Forte leg. *quem vocant accolæ*, aut *Apollinis*, *Z. quem vocant, inclytum templum*; nisi e glossa irrepsit vox *incolæ*, quem nescit c. Lov. 2. et delendam putabat Drak.' *Rupert.* Crevierio pronomen *quem* suspectum est.—1 All.

NOTÆ

^p *Ad Hebrum*] Hebrus Plinio, Ptol. Ebrus absque aspiratione, fluvius est Thraciæ proprie dictæ, per Philippopolim (quæ prius Eumolpias, eademque Poneropolis) per Uscudamiam (quæ post Adrianopolis) perque Vernim (quæ deinde Trajanopolis) ac Dymen, seu Doriscum, in Ægæum mare se evolvens, inter Ænum ad lævam et Zerynthum ad dextram, e regione Samothraces insulæ: hodie *Mariza* Mercatori et Nigro.

^q *Zerynthium quem vocant incolæ*] Zerinthus urbs fuit Thracica, ubi

Apollinis templum, auctore Livio, hoc loco: antrum Hecates, sive Dianæ, vocatur a Lycophrone.

^r *Circa Tempyra*] Forte idem locus quem Impara, seu Imparim, alii vocant, in Bistonia Thraciæ regione.

^s *Trausi*] Thracum gens fuit, a quibus Drosica, ni fallor, præfectura apud Ptol. Forte et Doriscus locus apud Plin. diversi a Thransis Stephani, qui eos alio nomine Agathysros fuisse appellatos testatur. Constat autem ex Ptol. Agathysros Scythicam fuisse nationem.

mani victores ad vicum Maronitarum (Saren² appellant¹) posuerunt castra. Postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi, frumentum accipientes, manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis; quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis diei via Apolloniam^u fuit. Hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum est.^x Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. Reliquum inde per medios Thracas, dies noctesque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quam quod prædæ minus, quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoque Claudius auctor est, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisset; quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos: Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perripisse: eundem mox, cum jam Mutines, in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. Inde per Epirum Apolloniam cum pervenisset, nondum adeo hyberno contento mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hybernavit.

////////

Thrausi. Ortel. in *Thes. Geogr. conj. Thra.*—2 ‘*Alii Salen et Salentum.* Mox pro *Priaticus*, quidam Mss. *Triaticus*, *Primaticus*, et *Pariaticus*.’ Rupert.

NOTÆ

¹ *Saren appellant*] Pagi nomen est in agro Maroneæ, ubi et Priaticus campus: forte a redimendis captivis sic nominatus.

^u *Diei via Apollonium*] Hæc Apollonia Thraciæ inter Maroneam et Abderam sita, alia fuit ab ea quæ ad Pontum Euxinum in ipsa Thracia, aliisque pluribus ejusdem nominis

urbibus, tum in Macedonia, tum alibi.

^x *Neapolim perventum est*] Hæc Neapolis maritima fuit urbs Edonidis Macedonicæ provinciæ, alias Thraciæ, ad Strymonium sinum, inter ostia Nessi et Strymonis fluviorum. Hodie *Christopoli* Nigro et *Sophiano*.

42. Exitu prope anni M. Valerius consul ex Liguribus ad magistratus surrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re gesta, ut ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Kalendas Martias. Creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius.* Postero die prætores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massiliota³ Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitibus perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. Decreverunt duas Romæ, juris dicundi⁴ causa; duas extra Italiam, Siciliam, et Sardiniam; duas in Italia, Tarentum et Galliam. Et extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri jussi.⁵ Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus et L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii prætoris Urbis per feciales traditi sunt⁷ legatis, et Carthaginem avecti. In Liguribus magni belli et gliscentis in dies magis fama erat. Itaque consulibus novis, quo die de provinciis et de re publica retulerunt, senatus utrisque⁶ Ligures provinciam decrevit. Huic senatus consulto Lepidus consul intercedebat 'Indignum esse' prædicans, 'consules ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium et Cn. Manlium biennum jam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos, regnare. Si exercitus in his terris esse placeat, consules iis potius, quam privatos, præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per

////////

3 *Massaliota* Gron. Doujat. *Massa* Crev.—4 *Dicendi* Gron. Doujat. Crev.—5 In quibusd. codd. apud Drak. *jussis*.—6 *Utrique* Gron. Doujat. Crev.—

NOTÆ

* A. U. C. 566.

⁷ *Per feciales traditi sunt*] Egregium observati a Romanis gentium

juris exemplum, præsertim erga Carthaginienses, populi Romani jam tributarios.

nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus obtinere opus esset, sicut M'. Acilio L. Scipio consul,⁷ L. Scipioni M. Fulvius et Cn. Manlius successissent consules; ita Fulvio Manlioque C. Livium et M. Valerium consules debuissent succedere. Nunc certe, perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut consules ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde reddique tandem rei publicæ debere.' Senatus, his auditis, in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, et exercitus inde deducere ac redire Romam, placuit.

43. Inimicitiae inter M. Fulvium et M. Æmilium consulem erant: et super⁸ cetera Æmilius, serius biennio se consulem factum M. Fulvii opera, ducebat.⁹ Itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum, subornatos criminibus,¹⁰ introduxit. Qui 'sibi, cum in pace essent, imperataque a¹⁰ prioribus consulibus fecissent, et eadem præstare obedientes M. Fulvio parati essent, bellum illatum' questi, 'agros primum depopulatos, terrorem direptionis et cædis urbi injectum; ut eo metu claudere cogerentur portas. Obsessos deinde et oppugnatos se, et omnia exempla belli edita in se,'¹¹ cædibus, incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos in servitium abstractos: bona ademta, et, quod se ante omnia moveat, templa tota urbe spoliata ornamentis: simulacra Deum, Deos immo ipsos,¹² convulsos ex sedibus suis, ablatos

⁸ *Criminationibus instructos.*

¹² *Cuncta belli mala adversum se commissa esse.*

7 *Man. Acilio, L. Scipioni consulibus* ex ed. Mox copulam et ante Cn. Man. hand dubie falsi calami opus putat Jac. Gron.

8 *Supra* edd. ante Sigon.—9 *Dicebat* Crev.—10 *A* del. Crev.—11 *Vid. Not. Delph. inf.* Mox 'adjecta verba *ablutos* esse sapiunt glossema.' *Herald.*

NOTÆ

¹² *Deos immo ipsos*] Sic recte scripti et editi veteres: postea scripsere *immo* nonnisi initio membri usurparetur: cum tamen lib. xxvi. cap. 40. *Deos demum ipsos*: quasi particula legatur apud Nostrum, 'maneant

esse; parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur et supplicent, Ambraciensibus superesse.^{12 a} Hæc querentes, interrogando criminose ex composito, consul ad plura, velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter consul C. Flaminius M. Fulvii causam excepit; qui, 'veterem et obsoletam viam ingressos Ambracienses,' dixit. 'Sic M. Marcellum a Syracusanis, sic Q. Fulvium a Campanis accusatos. Quin eadem opera T. Quintium a Philippo rege, M'. Acilium et L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum M.¹³ Fulvium ab Ætolis et Cephalleniae populis accusari paterentur. Ambraciam oppugnatam et captam, et signa inde ornamentaque ablata, et cetera facta, quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis, Patres conscripti? qui ob has res gestas triumphum a vobis postulaturus sit, Ambraciam captam, signaque, quæ ablata criminantur, et cetera spolia ejus urbis ante currum laturus, et fixurus in postibus suis.^b Nihil est, quod se ab Ætolis separent. Eadem Ambracien-sium et Ætolorum causa est. Itaque collega meus vel in alia causa inimicitias exerceat, vel, si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. Ego

ad Arnob.—12 *Postesque nudatos*, . . . *Ambracienses, non superesse* edd. ante Sigon. 'In omnibus fere vett. editt. et plurimis codd. apud Drak. legitur *non superesse*. Sed nostram lectionem, ut rectiorem et elegantiorē, amplexi sunt Drak. Crev. et alii. Scilicet particula *non* intrusa videtur ab homine, qui acumen Livianæ dictionis non ceperat.' *Doering.* *Non superesse* Gron. Donjat.—13 *M. del. Gron. Donjat. Crev.*

NOTÆ

immo, inquit Marcellus,' &c. et lib. xxxv. cap. 49. 'nihil immo tam alienum rebus vestris est.'

^a *Ambraciensibus superesse* [*non superesse*] Immissa est negatio a Sigon. In scriptis uno ductu habetur, *parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur et supplicent, Ambraciensibus superesse*. Illa autem, *ad quos precentur*, significant versus quos,

circa quos preces fundere possint, raptis scilicet Deorum simulacris, nihil præter parietes in templis superesse.

^b *Et fixurus in postibus suis*] Hic Romanis mos, ut victores spoliis hostium postes ædium suarum ornarent: quæ ne alienatis quidem ædibus licebat emtoribus refigere, aut tollere.

nec de Ambraciensibus, nec de Ætolis decerni quicquam, absente M. Fulvio, patiar.’

44. Cum Æmilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, et tempus cum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret;¹⁴ certamine consulum biduum absumtum est: nec præsentē Flaminio decerni quicquam videbatur posse. Captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset; et, referente Æmilio, senatus consultum¹⁵ factum est, ‘ Ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur: portoria, quæ vellent, terra marique cape- rent, dum eorum immunes Romani ac socii Latini nomi- nis essent. Signa aliaque ornamenta quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse, de iis, cum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, et, quod ii censuissent, fieri.’ Neque his contentus consul fuit, sed postea per infrequentiam adjecit senatus consultum, ‘ Am- braciam non videri vi captam esse.’ Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per tri- duum, quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinæ inde fuerunt.^c Quibus religionibus liberati con- sules, et delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus,) in provinciam profecti sunt, veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit. Cui cum ab Ser. Sulpicio præ- tore senatus ad ædem Bellonæ datus esset, et ipse, com- memoratis rebus ab se gestis, postulasset, ut ob eas Diis immortalibus honos haberetur, sibiue triumphanti Urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpureo et L. Æmilius Paullus.

45. ‘ Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho

////////

14 *Rediret Gron. Doujat. Crev.*—15 *Senatusconsulto ead.*

NOTÆ

^c *Latinæ inde fuerunt*] Feriæ nimirum.

faciendæ causa fœderisque et¹⁶ legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, et Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet; sed illum, cognita fraude consulis, cum sæpe colloquiis petitis captatus esset, non congressum modo, sed conspectum etiam ejus vitasse. Cupientem transire Taurum ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. Admovisse¹⁷ tamen exercitum, et prope ipsis jugis ad divortia aquarum^d castra^e posuisse. Cum nullam ibi causam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse exercitum ad Gallogræcos:^f cui nationi non ex senatus auctoritate, non populi jussu, bellum illatum. Quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Hannibalis et Pœnorum recentissima bella esse. De omnibus his consultum senatum, populum¹⁸ jussisse. Sæpe legatos ante missos, res repetitas, postremo, qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum populi Romani bellum et non tuum privatum latrocinium ducamus?¹⁹ At eo ipso contentus fuisti: recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumseras; an et per omnes anfractus viarum, cum ad bivia consisteres, ut, quo flexisset agmen Attalus Eumenis

16 'Particlam et delendam pntabat Jac. Gron. nec habent eam plures codd. apud Drak. Usus loquendi utrumque fert.' Doering.—17 Admosse scriptus, teste J. F. Gron. Mox *divergia* conj. J. Clericus. Vid. Not. inf.—

NOTÆ

^d *Ad divortia aquarum*] Juga montium intellige: unde in diversa fluunt aquæ perennes; sub jugis enim fere fluminum fontes.

Divortia aquarum] Forte *divergia*, quæ propria vox est in finibus constituendis. Exemplum vide in Glossis Agrimensoriis Nic. Rigaltii. Sed tamen et apud Ciceronem montes divisi 'aquarum divortiis' dicuntur, Ep. ad Fam. II. 10. et alibi, nisi for-

te *divorgia* legendum. J. Clericus.

^f *Circumegisse exercitum ad Gallogræcos*] Nulla sane idonea causa huic Manlio Vulsoni fuit suscipiendi adversus Galatas belli, quod nec Romano more indictum est, rebus scilicet per legatos repetitis, auctoritate Patrum, ac jussu populi missis fecialibus, aliisque quæ mox cap. sequenti exaggerantur.

frater, eo consul mercenarius cum exercitu Romano sequeris, Pisidiæ Lycaoniæque et Phrygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem a tyrannis castellanisque deviis colligens? Quid enim tibi cum Oroandis?²⁰ quid cum aliis æque innoxiiis populis? Bellum autem ipsum, cujus nomine triumphum petis, quo modo gessisti? Loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, ut Diis immortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod pro temeritate imperatoris, nullo jure gentium bellum inferentis, pœnas luere exercitum noluerunt; deinde, quod belluas, non hostes, nobis objecerunt.

46. 'Nolite¹ nomen tantum existimare mixtum esse Gallogræcorum. Multo ante et corpora et animi mixti ac vitiiati sunt. An, si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit,² nuntius illinc redisset? Bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus pæne hostium aciem subjecit. Ut non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda injicerent, obruere nos potuerunt.³ Quid igitur incidit? Magna fortuna populi Romani est, magnum et terribile nomen. Recenti ruina Hannibalis, Philippi, Antiochi, prope attoniti erant, tantæ corporum moles.⁴ Fundis sagittisque in fugam consternati sunt:⁵ gladius in acie cruentatus non est

² *Quæ fuit Manlii Romani ducis imprudentia aut socordia, ita victi essemus ut ne nuntius quidem cladis fuerit superfuturus.*

18 *Populumque* edd. ante Sigon.—19 *Dicamus* Gron. Doujat. Crev.—20 *Oroandis* Gron. Doujat.

1 *Nolite* Gron. Doujat.—2 'Dedimus nempe lectionem, quam Drak. ad fidem optimorum codd. exhibuit, quanquam ex nostra opinione altera lectio, quam jam Frob. anno 1535. evulgavit *aciem subjecit, ut, si non tela . . . potuerint orationis tam nexui, quam concinnitati, magis favere videtur.*' Doering. *Subjecit: ut si . . . potuerint* Gron. Doujat. Crev.—3 *Attonitæ . . . consternatæ* quidam Mss. etiam Mog. minus eleganter judice Rupert. 'Si verba ita distinguantur, *prope attoniti erant. Tantæ corporum moles fundis cet. sensus*

NOTE

⁴ *Tantæ corporum moles*] Galli scilicet Asiatici, quamvis ingenti corporum mole præditi, obstupefacti tamen erant fama nominis Romani.

Gallico bello: velut avium⁴ examina,^b ad crepitum primum missilium avolavere. At, Hercule, nos iidem, (admonente⁵ fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset⁶) cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, perisset, cum multis viris fortibus cecidit: exercitus, spolia regis Antiochi referens, trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiaeque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus aut populus Romanus dedisset. Sic huic L. Scipioni, sic illi M'. Acilio de rege Antiocho, sic paulo ante T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Hannibale et Pœnis et Syphace, triumphus datus. Et minima illa, cum jam senatus censuisset bellum, quæsitæ tamen sunt,ⁱ 'quibus nuntiandum esset: ipsis utique regibus nuntiaretur; an satis esset, ad præsidium aliquod nuntiari?' Vultis ergo⁶ hæc omnia pollui et confundi? tolli fecialia jura? nullos esse feciales? Fiat (pace Deum dixerim) jactura religionis; oblivio Deorum capiat pectora vestra.⁷ Num senatum quoque de bello consuli

² Qua re ostendit fortuna quantum nobis timendum fuisset damnum in Galatia, si nobis cum fortibus, atque ad prælium, ut par erat, comparatis hostibus res fuisset, et qui vere pro hostibus se gessissent.

~~~~~

non ineptus erit.' Duker. Ita distinx. Crev. et Kreyssig.—4 'Ex vet. libr. Sigon. dedit *apum*, quod probare videtur Crev. qui ex cod. Vict. laudat lectionem *apum*; sed res ipsa hanc lectionem repudiat.' Doering.—5 Scripti *monente*, ut testatur J. F. Gron.—6 'Thuan. *velitis ergo*, quod non videtur temere fastidiendum.' Jac. Gron.—7 Vet. lib. apud Sigon. *nostra*.

NOTÆ

^b Velut avium examina] Sigon. ex veteri libro mavult *apium examina*: quia nempe examina proprie apum dicuntur. Adjicit exemplum ex lib. IV. 'fumone victi, velut examen apum, inermi cedetis hosti.'

ⁱ Et minima . . . . . quæsitæ tamen sunt] Non sufficiebat si senatus et populus bellum censuissent, illud quoque inquirebatur a fecialibus, cui, vel quibus, et ubi, bellum denuntiandum esset, ut lib. XXXIII. cap. 46.

non placet? non ad populum ferri, velint jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe consules Græciam atque Asiam volebant. Tamen perseverantibus vobis, Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. Merito ergo a vobis, prospere bello gesto, triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.'

47. Talis oratio Furii et Æmilii fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. 'Tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus adversari, Patres conscripti. Quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum, hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse. Ex decem legatis, si Diis placet, quod consilium⁸ dispensandæ co-honestandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius,⁹ L. Æmilius curram triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt; quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum. Nullius equidem invideo honori, Patres conscripti. Vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impediētes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate vestra deterruistis. Triumphavit, quem non bellum injustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo fraudor, sed causam apud vos, Patres conscripti, accusantibus meis ipse legatis dico.¹⁰ Duplex eorum, ut animadvertistis, Patres conscripti, accusatio fuit. Nam, nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, et gestum temere atque imprudenter, dixerunt. 'Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos, imperata facientes, violasti.' Non sum postulaturus a vobis, Patres conscripti,

8 *Concilium Gron. Doonjat.*—9 *Et add. Kreyssig.*—10 *Vet. lib. apud Sigon. Delph. et Var. Clas. Livius.* 10 C

ut, quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis Gallis. Remota¹¹ universæ gentis infamia atque invidia, per se ipsos æstimate. Utinam rex Eumenes, utinam Asiæ civitates omnes adessent, et illos potius querentes, quam me accusantem, audiretis! Mittite, agedum, legatos circa omnes Asiæ urbes, et quærite, utra¹² graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? Quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant; cum vix redimendi captivos copia esset, et mactatas humanas hostias^k immolatosque liberos suos audirent. Stipendium, scitote, pependisse socios vestros Gallis,¹ et nunc, liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a me foret cessatum.

48. 'Quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur, et, quicquid est terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non vestro, adjecissetis. 'At enim sunt quidem ista: verum^m etiam Delphos,¹³ quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliaverunt;ⁿ nec ideo populus Ro-

accusantibus me his ipsis legatis.—11 *Qui terras has incolunt, existimetis. Gallos, remota, &c.* Gron. Crev. *qui has terras incolunt, existimetis Gallos: remota, &c.* Doujat.—12 *Utrum a* Gron. Doujat. Crev.

13 'In c. Mog. *At enim s. q. ista vera, etiam cet. in reliquis Mss. et edd. ant. at enim sunt hæc ita: verum etiam cet.* Ex utraque lectione conflavi tertiam, quam et Drak. veram putabat.' *Rupert. Delphos quondam, commune*

NOTÆ

^k *Et mactatas humanas hostias*] Hoc nomine Galli apud Cæsarem aliosque auctores male audierunt: sed nihil erat quod Romani hac in parte majores nostros incusarent; cum ipsi (ut immanem gladiatorum per ludum lanienam, nec minus impiam religionem taceamus, qua insolitos hominum partus necabant, quoties vel digito uno aberrasset a seipsa natura) Gallum et Gallam, Græcum et Græcam placandis idolis suis vivos

in foro defodere consuevissent.

¹ *Stipendium, scitote, pependisse socios vestros Gallis*] Hoc quidem certum Gallogræcis tributum diu pependisse finitimos per Asiam reges ac populos: qua de re supra.

^m *Sunt quidem ista: verum [ista vera]* Scripti melius, ni fallor, *atenim sunt hæc ita: verum etiam Delphos, &c.*

ⁿ *Delphos, &c. Galli spoliaverunt*] Justinus quidem lib. xxiv. cap. 8. id

manus his bellum indixit, aut intulit.' Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in jure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque, quid in his terris fieret; et hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuitis, quo libertatem immunitatemve civitatibus datis, quò aliis fines adjicitis, alias agro mulctatis, aliis vectigal imponitis; regna augetis, minuitis, donatis, adimitis; curæ vestræ censetis esse, ut pacem terra marique¹⁴ habeant. An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis, regi Eumeni, rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. Scipio, appello, cujus ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab Diis immortalibus precatus sum; te, P. Scipio, qui legati jus, collegæ majestatem, et apud fratrem consulem, et apud exercitum habuisti; sciatisme, in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hostibus justis? cecideritis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis, bellum et¹⁵ senatus decreverat, et populus jusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreverant jusserantque, qui intra ejus præsidia fuissent: ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, et cum quo nominatim

Kreyssig. *vera, etiam Delphos*, Doer.—14 Mavult J. F. Gron. *mareque*.—15 Male, judice Doer. tentaverat Gelen. *bellum his*; quem secuti sunt Gron.

NOTÆ

negare videtur, ut et Pausanias et Valer. Maxim. et Diod. Siculus, qui Brennum ibi vulneratum veneno vitam finivisse memorant, ejusque exercitum partim ferro, partim tempestate et panico terrore interiisse. Polybius tamen lib. iv. num. 46. multos superfuisse ait, qui circa By-

zantium constiterunt, ibique imperium condidere: et Strabo lib. iv. a Tectosagibus spolia Delphici oraculi 'Tolosam avecta narrat: unde 'aurum Tolosanum' in proverbium abiit: quod et ipse Justinus sibi contrarius fatetur lib. xxxii. cap. 3.

foedus ut fieret, mandaveratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulerunt. In qua causa cum Galli ante omnes fuissent et reguli quidam et tyranni; ego tamen et cum aliis, pro dignitate imperii vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi; et Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentavi, et, postquam indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coërcendos ratus sum. Nunc, quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. In quo confiderem equidem causæ meæ, etiamsi non apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem; ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque Deos adhibet, quia nullius calumniæ subjicit ea, quæ Dii comprobaverunt, et in solennibus verbis¹⁶ habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, ‘Quod bene ac feliciter rem publicam administrarit;’ si nollem, si grave ac superbum existimarem, virtute gloriari,¹⁷ pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine ulla militum jactura devicimus, postularem, ut Diis immortalibus honos haberetur, et ipse triumphans in Capitolium ascenderem, unde, votis rite nuncupatis, profectus sum: negaretis hoc mihi cum Diis immortalibus?

49. ‘Iniquo enim loco dimicavi. Dic¹⁸ igitur, quo æquiore potuerim dimicare? Cum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent, nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid? si urbem eo loco haberent, et mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco M’. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem juga tenentem montium T. Quintius dejecit? Equidem adhuc, qualem aut sibi fingant, aut vobis videri

//////////

Doujat.—16 *Malit Sigon. urbis.*—17 ‘Post *gloriari*, ut observat ad h. l. Duker. particula *sed* (quæ nonnunquam omitti solet) supplenda est; nisi fortasse scribendum sit (quod est in cod. Lov. 2. apud Drak.) *gloriari*; at *pro felicitate mea cett.*’ Doering.

velint hostem fuisse, non invenio. Si degenerem et emol-
litum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco sub-
euntibus fuit? si timendum et feritate animorum, et robore
corporum, huicne¹⁹ tantæ victoriæ triumphum negatis?
Cæca invidia est, Patres conscripti, nec quicquam aliud
scit, quam detrectare virtutes,^o corrumpere honores ac
præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis, Patres con-
scripti, si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de
me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per
Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, et plana ex
arduis, et culta ex sylvestribus facere potui, et præstare,
necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces, ne
quid sarcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tanto
agmine abstraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere
vir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur? In hoc casu,
quo infelicitè incidit, ut talem civem amitteremus, hærent.
Quod saltu iniquo, loco alieno, cum adortus hostis nos
esset, duæ simul acies primi et novissimi agminis hæren-
tem ad impedimenta nostra exercitum barbarorum circum-
venerunt, quod multa millia ipso die, plura multo post
dies paucos ceciderunt et ceperunt; hoc, si ipsi tacuerint,
vos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit,
non credunt? Si gladium in Asia non strinxissem, si hos-
tem non vidissem: tamen proconsul²⁰ triumphum in Thra-
cia duobus præliis merueram. Sed jam dictum satis est.
Quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quam volui, fati-

18 Vult dicite Rupert.—19 Huicne Kreyssig, c. Voss.—20 Proconsul del. Gron. Doujat. Crev.

NOTE

^o *Detrectare virtutes*] Minus fre-
quens locutio pro detrachere de virtu-
tibus; seu virtutes ac merita sermo-
ne imminuere; ubi *detrectandi* ver-
bum, (quod plerumque significat re-
cusare,) pro frequentativo verbi *de-
traho* accipitur, ut significet obtrec-
tare, aut etiam vituperare. Sic Tac.
sive quis alius auctor dialogi de Cla-

ris Orat. 'non detrectasse nomina-
tim antiquos oratores, contentus ne-
minem sequentium laudare, ausus
est.' Ovid. 1. de Remed. Amoris:
'Ingenium magni livor detrectat Ho-
meri;' quemadmodum iv. Trist. eleg.
ult. 'et qui detrectat præsentia li-
vor.'

gavi, veniam a vobis petitam impetratamque velim, Patres conscripti.'

50. Plus crimina eo die, quam defensio, valuissent,^a ni altercationem in serum perduxissent.¹ Dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die et cognati amicique Cn. Manlii summis opibus annisi sunt, et auctoritas seniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui, perdullibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru et laurea, privatus inhonoratusque, Urbem iniret. Hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus majus et cum majore et clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor est) duo Q. Petillii² diem dixerunt. Id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati posset, incusabant. 'Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas; Romam ingratiorem, si quidem victa Carthago victum Hannibalem in exilium expulisset, Roma victrix victorem Africanum expellat.' Alii, 'Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit; nihil tam æquandæ libertatis esse, quam potentissimum quemque posse dicere causam.'^b Quid autem tuto cuiquam, nedum summam rem publicam,³ permitti,^p si ratio non sit red-

^a Vicissent eo die criminationes, et accusatio defensioni præponderasset.

^b Nihil esse convenientius ad libertatem asserendam æqualiter inter omnes cives, quam si potentissimi trahi possint in iudicium, et cogantur causam dicere.

¹ Hearnius profert ex libro suo *produxissent*, prob. Rupert.—² *Petilii* edd. ante Sigon.—³ Frob. edidit *summam reipublicæ*, et sic est in quibusdam codd.

NOTÆ

^p *Summam rem publicam, permitti*] Sic habent scripti, nec novum Latine loquentibus 'summa respublica,' pro summa reipublicæ; et 'summa res' pro summa rerum: ita Noster, ita

Cicero, Cæsar, Cornelius Nepos, laudati a Gronovio: quin et ejus generis esse videtur illud Virgilii *Æneid.* II. 'Quo res summa loco, Panthi?'

denda? Qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.' Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ venit: nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die, in forum est deductus. Jussus dicere causam sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem unquam neque melius, neque verius laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo⁴ gesta erant; et aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

51. Tribuni plebis vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hybernorum¹ et Locris Pleminianum tumultum² cum ad fidem præsentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quam argumentis, pecuniæ captæ reum accusarunt. 'Filium captum sine pretio redditum,³ omnibusque aliis rebus Scipionem, tanquam in ejus unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum consuli, non legatum, in provincia fuisse; nec ad aliam rem eo profectum, quam ut, id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jam pridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque et omnibus ad orientem versis⁵ regibus gentibusque appareret, unum hominem caput columenque imperii Romani esse, sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere, nutum⁶ ejus pro decretis Patrum, pro populi jussis esse.' Infamia intactum, invidia, qua possunt, urgent. Orationibus in noctem perductis, prodicta dies est.^c Ubi ea venit, tribuni in Rostris prima luce consederunt.

^c *Dilata est actio in alium diem.*

apud Drak.—4 Burm. emend. d. e. ab eo eodem a. i., quo gesta erant.

5 Versus Gron. Doujat. Crev. forsan rectius; judice Rupert.—6 *Nutus*

NOTE

¹ *Crimina Syracusanorum hybernorum*]
Vide lib. xxix. cap. 19. sub
finem, et capp. 20. et 22.

De quo lib. xxix. cap. 16. et seqq.

³ *Filium captum sine pretio redditum*]

Ut dictum est lib. xxxvii. cap. 31.

² *Et Locris Pleminianum tumultum*]

Citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subiit, silentioque facto, 'Hoc,' inquit, 'die, tribuni plebis vosque Quirites, cum Hannibale et Carthaginensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque, cum hodie litibus et jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem optimum maximum Junonemque et Minervam ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo; hisque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die, et sæpe alias, egregie rei publicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrum quoque, quibus commodum est,^d ite mecum, Quirites, et orate Deos, ut mei similes principes habeatis. Ita,⁷ si ab annis septemdecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.' Ab Rostris in Capitolium^t ascendit. Simul se universa concio avertit, et secuta Scipionem est, adeo, ut postremo scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, præter servilem comitatum et præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa Deum cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum et æstimatione veræ⁸ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Carthaginensibus Urbem est invectus.

52. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. Post quem cum invidiam et certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodicta, in Literninum concessit;^e certo con-

^d Illi e vobis quibus vacabit, &c.

^e Abiit (P. Scipio) in prædium suum apud Liternum, seu Linternum, Campaniæ oppidum maritimum. Vide *cupp.* 55. et 56.

Gron. Doujat. Crev.—7 'Mibi in mentem veniebat, pro ita fortasse legendum esse ite.' Doering. 'Si anni honorum intelligendi, cum Periz. leg. *ab annis XXVII.* ex xxv. 2. Sed ex loco Polyb. et adjectis verbis *ad senectutem*, probabile fit annos ætatis significari; quod et Drak. putabat.' *Rupert.*—8 Mavult Jac. Periz. *vera*.

NOTÆ

^t Ab Rostris in Capitolium] Narratur hoc Scipionis factum confidentiæ

silio, ne ad causam dicendam adesset. Major animus et natura erat, ac majori fortunæ assuetus, quam ut reus esse sciret, et submittere se in humilitatem causam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ⁹ esse, cur abesset,^u excusabat. Quam excusationem cum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, et ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium et tribunos plebis et concionem reliquisset, et, quibus jus de se dicendæ sententiæ et libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset: ‘Habetis ergo temeritatis illius mercedem. Quo duce et auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relictis estis: et tantum animorum in dies nobis decrescit, ut, ad quem ante annos septemdecim, exercitum¹⁰ et classem habentem, tribunos plebis ædilemque mittere in Siciliam¹¹ ausi sumus, qui prehenderent eum, et Romam reducerent, ad eum privatum ex villa sua extrahendum, ad causam dicendam, mittere non audeamus?’ Tribuni¹² plebis, appellati ab L. Scipione, ita decreverunt, ‘Si morbi causa excusaretur, sibi placere, accipi eam causam, diemque a collegis prodici.’ Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus^x erat, cui inimiciæ cum P. Scipione intercedebant. Is, cum vetuisset

9 ‘Ita h. l. et inf. plurimi Mss. et doctius est, quam, quod quidam præferunt, *causam*.’ Rupert. *Causam* Gron. Doujat. Crev.—10 ‘*Ante annos XV. exercitum c. Mog. antea exercitum* reliqui Mss. et edd. ante Aldum, qui recte substituit *XVII. pro XV.* At perperam *annis*, cujus dictionis exemplum non aliud reperitur, quam dubium illud *XL. 52. pr.* Rupert. *Annis* Gron. Doujat. Crev.—11 *In Siciliam mittere* ead.—12 *Audeamus. Tribuni* Crev.

NOTÆ

plenum a Valerio Maximo, Plutarcho, et aliis.

^u *Morbum causæ* [*causam*] *esse, cur abesset*] Vetus hæc lectio, quam Latinam esse nemo negaverit. Gelenialebat *morbum causæ esse, &c.* quod Cæsari consentaneum est, qui in. de Bell. Civil. ‘non illi,’ inquit, ‘pau-

citatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, &c. causæ fuisse cogitabant.’

^x *Ti. Sempronius Gracchus*] Præclarum hoc inimici hominis de Scipione iudicium simul ac testimonium narrat Plut.

nomen suum decreto collegarum ascribi, tristiolemque omnes sententiam expectarent, ita decrevit: 'Cum L. Scipio excuset morbum esse causæ¹³ fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum. Tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat. Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub Rostris reum stare, et præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quam ipsi, sit.'

53. Adjecit decreto indignationem: 'Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ, Scipio? Ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugavitque: ¹⁴ ideo Syphacem cepit, Hannibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis succumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in arcem tutam et velut sanctam clari viri pervenient, ubi, si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum considat?' Movit et decretum, et adjecta oratio non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores; et, deliberaturos se, quid sui juris et officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. Ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipue a consularibus senioribusque, Ti. Graccho actæ sunt, quod rem publicam privatis simultatibus potiolem habuisset; et Petillii vexati sunt probris, quod splendore aliena invidia voluissent, et spolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. Vitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure ¹⁵ eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret.⁹ Vir

//////////

audeamus: tribuni Kreyssig.—13 *Causam* ut snp. Gron. Donjat. Crev.

14 'In c. Mog. *fudit necavitque*; in reliquis Mss. et edd. antt. *fudit, fugavit*.' Rupert.—15 Edd. ante Sigou. *jure*.—16 *Vir memorabilis, bellicis tamen magis,*

memorabilis: bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior prima pars vitæ, quam postrema, fuit;¹⁶ quia in juventa bella assidue gesta, cum senecta res quoque deflo ruere, nec præbita est materia ingenio. Quid ad primum consulatum secundus, etiamsi censuram adjicias? quid Asiatica legatio, et valetudine adversa inutilis, et filii casu deformata, et post reditum necessitate aut subeundi judicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

54. Morte Africani crevere inimicorum animi. Quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem solitus erat.¹⁷ Hoc auctore existimantur Petillii et, vivo Africano, rem ingressi, et, mortuo, rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis: 'Velitis, jubeatis, quærat¹⁸, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt; quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt?' Huic rogationi primo¹⁹ Q. et L. Mummii intercedebant: senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petillii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ²⁰ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et

quam pacis artibus. Memorabilior prima, &c. Gron. Donjat. Crev. 'Malim bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior, et prima parte vitæ, quam postrema, fuit.' Rupert.

¹⁷ *Suspicebam Cato; vivi quoque allatrare ejus magnitudinem solitus. Hoc auctore.* J. F. Gron.—¹⁸ *'Vox quærat¹⁸ importuna est, et leg. Quirites cum Crev. Drak. et Brisson.'* Rupert.—¹⁹ *Primo abest a vett. librr. Mox Nummii*

NOTÆ

¹ *Ne funus sibi in ingrata patria pultum fuisse Scipionem quidam transferet]* Romæ tamen mortuum ac secididere; ut videre est cap. 55.

L. Scipio, quem magis pro se, quam adversus legem, dicturum apparebat, dissuasor processit. Is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. 'Parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem,² nisi etiam accusaretur. Et Carthaginenses exilio Hannibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti laceretur, et frater insuper, accessio invidiæ, mactetur.' M. Cato suasit rogationem, (extat oratio ejus de pecunia regis Antiochi,) et Mummius tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, uti rogassent,¹ jusserunt.

55. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia^f quærere vellent, Q. Terentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc prætorem, adeo amicum Cornelie familie, ut, qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriæ prodiderint, et ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse,^a quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset; aut adeo inimicum eundem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam; ceterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio; simul et delata et recepta nomina legatorum ejus, A. et L. Hostilio^{am}

^f Ex plebiscito a Petilliis tribunis plebis rogato.

////////

edd. ante Sigon.—20 *Factæ* edd. ante Sigon.—1 *Uti rogasset* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

² *Non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem*] Notus Romanorum mos virorum illustrium exequias oratione publica in foro celebrandi.

^a *Mulsum prosecutis funus dedisse*]

Pro mero mulsum, id est, vinum melle indito dulcoratum, in deliciis apud Romanos fuit, qui eo in sacris usi. Milites etiam a triumphantibus mulso donabantur.

Catonum, et C. Furii Aculeonis quæstoris, et, ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo et accensus. L. Hostilius et scribæ et accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt; Scipio et A. Hostilius legatus et C. Furius damnati: 'Quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem sex millia pondo auri,^{2b} quadringenta octoginta argenti^c plus accepisse, quam in ærarium retulerit; A. Hostilium octoginta pondo auri,^d argenti quadringenta tria;^e Furium quæstorem auri pondo centum triginta,^f argenti ducenta.'^{3g} Has ego summas auri et argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium scriptoris, esse in summa auri atque argenti. Similius enim veri est, argenti, quam auri, majus pondus fuisse; et potius quadragies, quam ducenties quadragies,^h litem æstimatam:ⁱ eo magis, quod, tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu, tradunt, librumque rationis ejus, cum Lucium fratrem afferre jussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerp-

2 ^c Jam vero cum *mille pondo auri*, ut observat ad h. l. Duker. respondeant ferme pretio *quadragies sestertium*, Livius L. Scipionem judicatum, non *sex millia*, sed *mille pondo auri plus*, quam in ærarium retulerat, accepisse statuit. Doering. Vid. Not. Var.—3 *Auri centum triginta, argenti ducenta pondo*

NOTÆ

^b *Sex millia pondo auri*] Gallice, la valeur de trois millions six cents soixante mille livres, en lingots d'or.

^c *Quadringenta octoginta argenti*] Gallice, la valeur de dix-sept mille sept cents soixante livres, en barres d'argent.

^d *A. Hostilium octoginta pondo auri*] Gallice, la valeur de quarante-quatre mille huit cents livres, en lingots d'or.

^e *Argenti quadringenta tria*] Gallice, la valeur de quatorze mille cinq cents huit livres, en masse.

^f *Furium quæstorem auri pondo centum triginta*] Nobis soixante-douze mil-

le huit cents livres.

^g *Argenti ducenta*] Hoc est nostra æstimatione, sept mille deux cents livres.

^h *Quadragies*] Id est, quadragies centena millia sestertium: quod ferme respondebit quadringentis librarum millibus.

ⁱ *Quam ducenties quadragies, litem æstimatam*] Id est, tanti damnatum L. Scipionem, sive tanti taxatam mulctam eidem indictam, nempe ut vulgo loquimur, à deux millions quatre cents mille livres.

sisse,⁴ indignantem, quod, cum bis millies^k in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur; ab eadem fiducia animi, cum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent, poposcisse claves,¹ et se aperturum ærarium dixisse, qui, ut clauderetur, effecisset.

56. Multa alia, in Scipionis exitu maxime vitæ dieque dicta, morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt; ut, cui famæ, quibus scriptis assentiatur, non habeam. Non de accusatore convenit; alii M. Nævium, alii Petillios diem dixisse scribunt: non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. Alii Romæ, alii Literni et mortuum, et sepultum: utrobique monumenta ostenduntur et statuæ. Nam et Literni monumentum monumentoque statua superimposita fuit, quam tempestate disjectam⁵ nuper vidimus ipsi. Et Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt; quarum duæ P. et L. Scipionum dicuntur esse, tertia poëtæ Q. Ennii.^m Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque, si modo ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris. Nebulonem modo, modo nugatorem⁷ appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accu-

Gron. Doujat. Crev.—4 'Pro compressisse ex emend. Sabell. et Budæi de Asse.' *Rupert.*

5 Malit Drak. *dejectam*.—7 Thuan. *nebulonem, modo nug.*—8 Td et olim

NOTÆ

^k *Bis millies*] Gallice, *vingt millions de livres*.

¹ *Poposcisse claves*] Memoratur hoc quoque a Plut. in *Apophtheg.*

^m *Poëtæ Q. Ennii*] Natus hic Q. Ennius apud Rudias Græcam urbem in Calabria, inter Tarentum et Uriam; fuit inter antiquissimos heroici carminis auctores apud Latinos, quo Scipionis præsertim gesta descripsit

editis XVIII. Annalium libris: eidem Scipioni et Lælio familiaris. Ejus sententias et verba non raro imitatus Virgilius, qui aiebat se margaritas colligere ex summo stercore, ut Macrobius ait lib. vi. Saturn. capp. 1. et 2. Vide et A. Gellium lib. xvii. cap. 2. Obiit autem cum annum LXVII. agerct.

satorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conveniens;⁸ et illi auctores sequendi sunt, qui, cum L. Scipio et accusatus, et⁸ damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt. Quo post famam de fratris casu allatam, relicta legatione, cucurrisse eum Romam, et, cum a porta recta⁹ ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore ejus viatorem, et tribunis retinentibus, magis pie, quam civiliter, vim fecisse. Hinc¹⁰ enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem; et ad postremum, cum auxilium L. Scipioni pollicetur,¹¹ adjicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potius, quam a privato, victam videri et tribuniciam potestatem, et rem publicam esse. Sed ita hanc unam impotentem ejus injuriam invidia onerat, ut, increpando quod degenerarit tantum a se ipse, cumulas ei veteres laudes moderationis et temperantiæ pro reprehensione præsentis reddat. Castigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum consulem et dictatorem vellet facere: prohibuisse statuas sibi in comitio, in Rostris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni: prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornata e templo Jovis optimi maximi exiret.

57. Hæc, vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad civilem habitum honoribus¹² significarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis^{13 n} (nam major P. Cor-

⁸ *Aliter omnino instituenda erit narratio, si quis velit rem gestam ad orationem Tiberii Gracchi aptare.*

~~~~~

deerat.—9 *Recte* edd. ante Sigon.—10 *Hæc* Gron. Donjat. Crev.—11 *Polliceretur* eæd.

12 ‘*Animi moderantis honoribus* cod. Mog. prob. Drak.’ *Rupert.*—13 Vid. Not. J. Clerici inf. *Filiabus* legitur quidem in quibusd. librr. vett. ut testa-

NOTÆ

ⁿ *Minorem ex duabus filiis*] Grammatici *filiabus* mallent.

† *Filiis*] Si hic locus sanus est, qui ita etiam legitur in ed. Francofur-

nelio Nasicæ haud dubie a patre collocata erat) nuptam fuisse convenit. Illud parum constat, utrum post mortem patris et desponsa sit, et nupserit; an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse, ‘Sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquam facere; sed in quem carcerem reges et imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem ejus duci non passurum.’ Senatum, eo die forte cœnantem in Capitolio, consurrexisse, et petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet: quibus ita inter publicum solenne sponsalibus rite factis, cum se domum recepisset, Scipionem Æmiliæ uxori dixisse, filiam se minorem despondisse. Cum illa, muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adjecisset, non, si Ti. Graccho daret, expertem cōsili debuisse matrem esse; lætum Scipionem tam concordi judicio, ipsi¹⁴ desponsam, respondisse. Hæc de tanto viro, quanquam et opinionibus,¹⁵ et monumentis literarum variarent, proponenda erant.

58. Judiciis a Q. Terentio prætore perfectis, Hostilius et Furius damnati prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio, cum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellavit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed propriæ¹⁶ familiæ suæ. ‘Parentes suos et P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. et P. Sci-

////////

tur Doer.—14 Verbo *ipsi* præponit *ei* Kreyssig.—15 Vet. lib. apud Sigon. *quam et opinionibus*.

16 *Proprie* Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer. Kreyssig.—17 *Pro populo Ro-*

NOTE

tensi Jani Gruteri, hoc exemplum addendum iis, quæ habet G. J. Vossius Art. Gram. iv. 4. ubi ostendit prisca

Latinos *filiis* interdum pro *filiabus* dixisse. *J. Clericus*.

piones, clarissimos viros. Eos, cum per aliquot annos in terra Hispania, adversus multos Pœnorum Hispanorumque et duces et exercitus, nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambo pro re publica ¹⁷ morte occubuisse. Cum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, (ut, quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur) consulem et ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia provincia et bellum cum Antiocho rege decerneretur, et a fratre, cui post duos consulatus censuramque et triumphum legatus in Asiam iret. Ibi, ne magnitudo et splendor legati laudibus consulis officeret, forte ita incidisse, ut, quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum devicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot via abesset. Non fuisse minorem eum exercitum, quam Hannibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Hannibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. Et bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. In pace crimen quæri. Eam dici venisse.^h Hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. Quin extitisse ex decem legatis, qui Cn. Manlium accusarent: tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam ¹⁸ accusationem valuisse.

59. ‘At, Hercule, in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. Integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere cum victum, quæ ante bellum ejus fuerint: auri et argenti cum vim

^h Nunc cum pax, sit inquiri quod crimini vertatur: nec aliud dici quam eam accepto pretio datam.

mano Gron. Donjat. Crev. Mox pro superavisse habent superjecisse Voss. et Buslid.—18 Etiam Gron. Doujat.

Delph. et Var. Clas.

Livius.

magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in privatum versum. An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in unum conferatur,¹⁹ sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem et proxima Europæ tenuisse Antiochum. Ea quanta regio orbis terrarum sit, a Tauro monte in Ægæum usque prominens mare, quot non urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. Hanc regionem dierum plus triginta²⁰ in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis juga Antiocho ademtam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam: nec Quintio crimen quæsitum: non enim habuisse eum Africanum fratrem; cujus cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. Tantum auri argentique judicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum, venditis omnibus bonis, redigi non posset. Id¹ ubi ergo esse regium aurum?² ubi tot hæreditates acceptas? In domo, quam sumtus non exhausserint, extare debuisse novæ fortunæ cumulum. At enim, quod ex bonis redigi non possit, ex corpore et tergo per vexationem et contumelias L. Scipionis petitueros inimicos; ut in carcerem² inter

19 'Crev. præter necessitatem tentat si omnes (sc. triumphi) in unum conferantur: et mox idem verbum sit delendum censet, ut suppleatur esse; quod sane elegantius et ad usum loquendi accommodatius videtur.' Doering.—20 'Forte viginti pro triginta, ut sit dupla ratio longitudinis ad latitudinem: quanquam ne hoc quidem verum est.' Glar.—1 In quibusd. edd. ante Gron. τὸ id deest.—2 In carcere edd. ante Sigon. et mox cæd. habent ac teneb. pro et teneb.

NOTÆ

^o Id ubi ergo esse regium aurum] Non redundat pronomen id, ut Gelenio visum: sed potius emphaticum est, ornatumque addit orationi P. Scipionis Nasicæ, qui negat tantum auri apud L. Scipionem reperiri, quantum

is ab Antiocho dicatur accepisse, quamvis hæreditates plurium accepisset et sumtus modicos fecerit. Est igitur idem ac si diceret, ubi est ergo regium illud aurum, quod exprobratur L. Scipioni?

fares nocturnos et latrones vir clarissimus includatur, et in robore et tenebris expiret,^p deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quam urbi Romanæ, fore erubescendum.'

60. Adversus ea Terentius prætor rogationem Petilliam et senatus consultum et judicium de L. Scipione factum recitavit: se, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata sit, nihil habere, quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, et in vincula duci jubeat. Tribuni cum in consilium secessissent, paulo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronuntiavit, 'prætori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur.' Ti. Gracchus ita decrevit: 'Quo minus ex bonis L. Scipionis, quod judicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem (qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiæ devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit) non passurum inter hostes populi Romani [L. Scipionem^{3q}] in carcere et in vinculis esse, mittique eum se jubere.' Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. In bona deinde L. Scipionis^r possessum publice quæstores prætor misit: neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nequaquam tantum redactum est, quantæ summæ damna-

3 'Verba L. Scipionem, uncinis inclusa, videri delenda, jam alii monuere.'

NOTÆ

^p Et in robore et tenebris expiret] Robur ex Festo dictus est in carcere is locus, quo præcipitabatur maleficum genus, quod ante arcis robustis (id est roboreis) includebatur.

^q Inter hostes populi Romani L. Scipionem] Dele illud posterius L. Sci-

pionem; satis enim est semel in eo membro id nominis haberi.

^r In bona deinde L. Scipionis] Mittebantur quæstores in possessionem bonorum rei ob crimen publicum damnati, qui judicatum non solvebat.

tus fuerat. Collata pecunia ⁴ a cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni, ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit. Quæ necessaria ad cultum erant, redempta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in prætorem et consilium ejus et accusatores.

////////

Rupert. L. Scipionem del. Crev. Kreyssig.—4 Heumannus tentabat collata tanta pecunia.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XXXIX.

BREVIARIUM.

- CAP. 1. Consules ambo bellum gerunt in Liguribus; quæ provincia semper Romanos maxime ad virtutem acuit. 2. Ligures Friniates, Apuanos aliosque cis et trans Apenninum subigunt, et pacata provincia, ne in otio habeant militem, C. Flaminius a Bononia Arretium, et M. Æmilius Lepidus ab Placentia Ariminum perducit viam. 3. M. Furius prætor, qui in Gallia insontibus Cenomanis arma ademerat, ea reddere et decedere provincia jubetur. Magna Latinorum multitudo, quæ Romam commigraverat, cogitur domos redire. 4. M. Fulvius proc. ex Ætolia reversus, triumphum petit agitque causam suam adversus M. Aburium trib. pl. qui intercessurum se ostendit, si quid de ea re decernatur ante M. Æmilii cos. adventum. 5. Is, oratione Ti. Gracchi collegæ castigatus, remittit intercessionem, et triumphus decernitur agiturque. 6. Consules (Sp. Postumius Albinus et Q. Marcius Philippus) prætoresque creantur. Ex Gallogræcia triumphat Cn. Manlius Vulso, qui disciplinam militarem omni genere licentiæ corrumperat, primusque luxuriam peregrinam ex Asia invehit in Urbem. 7. Triumphus ejus. Consultatio senatus de bello adversus Celtiberos Lusitanosque gerendo. Ludi Romani et plebei. Malus in circo instabilis in signum Pollentiæ procidens.
8. Prætores sortiuntur provincias: consulibus autem decernitur quæstio de Bacchanalibus, sacris occultis nefandisque, quæ Græcus vates et sacrificulus in Etruriam primus invexerat. 9. Romæ, quo hujus mali tabes ex Etruria penetraverat, P. Æbutius adolescens, auctoribus Duronia matre et vitrico T. Sempronio Rutilo, Bacchis initiari non recusat, consilii que participem facit meretricem nobilem libertinam Hispalam Feceniam, quæ eum et amore complectitur et munificentia sustinet. 10. Hæc orat et obsecrat, ne se eo præcipitet, ubi omnia nefanda patienda primum, deinde

- facienda sint. 11. Ob mutatam voluntatem a matre ille et vitrico exigitur domo, et ad Æbutiam se amitam confert; ex cujus auctoritate rem defert ad Postumium consulem. Is Sulpiciam rogat, socrum suam, ut arcessat ad sese primum Æbutiam, 12. deinde Hispalam. Illa indicium confirmat: hæc perturbata diu hiscere non potest; tandem confirmata initiatam quidem se non infitiatur, sed negat se scire, quid in Bacchanalibus fiat. 13. Incitata deinde cohortatione Sulpiciæ minisque consulis perterrita originem sacrorum expromit. 14. Tum rem, sine ullo tumultu investigatam, Postumius defert ad senatum; qui quæstionem de Bacchanalibus extra ordinem mandat consulibus, et sacerdotes ejus sacri in Urbe ac per totam Italiam conquiri jubet. 15. 16. De eadem re consul ad populum habet concionem. 17. Recitato SCTo et edicto consulum proposito, in tota Urbe et Italia trepidatur, et multi comprehenduntur initiati quatuorque conjurationis capita. 18. Qui tantum initiati erant, expertes nefandorum facinorum, in vincula conjiciuntur, qui vero, jure jurando obligati, jam scelera in se aliosve admiserant, capitali afficiuntur pœna: et SCTo caveantur, ne qua Bacchanalia Romæ neve in Italia sint. 19. Præmia Æbutii, Hispalæ ceterorumque indicum.
20. Q. Marcius consul in Ligures proficiscitur, et ab hoste circumventus in saltu, qui inde Marcius est appellatus, magnam militum, signorum armorumque vim amittit. 21. Ex Hispaniis nuntiantur res prospere a C. Atinio adversus Lusitanos et a L. Manlio Acidino adversus Celtiberos gestas. 22. Taurilia facta, et deinde ludi magni, a M. Fulvio Jovi olim voti, in quibus primum certamen athletarum, venatio ferarum Græcorumque artificum et ludicrorum varietas Romanis spectaculo est. Novemdiale sacrum et supplicatio ob prodigia. Seminas necatur. Galli Transalpini, transgressi in Venetiam, haud procul inde, ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo capiunt. Ludi, a L. Scipione facti.
23. Consules (Ap. Claudius Pulcher et M. Sempronius Tuditanus) prætoresque creantur, et Sipontum Buxentumque deducuntur coloni. Philippos, iratus Romanis, civitates quasdam armis subigit, 24. et omni cura in pace auget regni opes. Hinc legati tam Thessalorum, Thracum, Eumænis et Athamanum, quam Philippi Romam veniunt; illi ad querendum, hii ad crimina purganda. Quam ob causam legati Rom. in Thessaliam mittuntur, ut in concilio controversias illorum disceptent. 25-28. Ibi Philippos ipse accusatoribus respondet, et graviter offenditur. 29. L. Manlius ob res in Hispania gestas ovans init Urbem: et L. Postumius prætor quæstionem severe exercet de conjuratione pastorum, qui in Apulia vias pascuæque publica latrocinii infesta habuerant. 30. 31. In Hispania prætores C. Culpurnius et L. Quintius, communi animo consilioque rem gerentes, ab hostibus funduntur; sed, contractis sociorum auxiliis, ingenti eorum clade priorem delent ignominiam. 32. Consules in Liguribus res prospere gerunt, et Ap. Claudius prope Romam redit comitiorum, a collega habendorum, causa, quibus P. Claudius frater ejus cum aliis hominibus gratiosis consulatum petit. Ea magnis Patrum tribunorumque plebei contentione aliquoties turbantur, donec, dejectis competitoribus ceteris,

locum suum tenent P. Claudius, effuso fratris studio adjutus, et L. Porcius Licinus. Prætorum inde comitia habentur.

33. Legati et Romani, et Philippi, Eumenis Thessalorumque redeunt Romam, et nova legatio, cujus princeps Ap. Claudius est, in Macedoniam et in Græciam decernitur ad visendum, reddita a Philippo civitates Thessalis ac Thracibus sint, et ad disceptandum inter Achæos et Lacedæmonios. 34. Philippus, de ea re a suis certior factus, in Maronitas iram effundit, et legatos Rom. haud lætos dimittit. 35. Ad moram tamen novo bello faciendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam statuit. Interim in Peloponneso ante adventum legationis Rom. indicitur a Lycorta prætore concilium, et in eo capitis damnantur Alcibiades et Areus, Spartani exules, qui, ab Achæis in patriam restituti, eosdem Romæ accusaverant. 36. 37. In alio deinde concilio, legatis Rom. dato, idem Lycortas gravem habet orationem: sed vox Appii, cum omnium gemitu audita, metum injicit Achæis imperata recusandi. 38. Provinciæ magistratum novorum; et contentio Patrum de exercitibus Hispaniensibus, quos alii deportandos censent, alii supplendos. 39. Præturam urbanam, C. Domitii morte vacuam, acius aliis et contra leges petit Q. Fulvius Flaccus, ædilis curulis designatus: sed, favore populi in eum inclinante, consul ejus nomen accipere recusat, et, novo, etiam tribunorum, certamine orto, senatus P. Cornelio utramque in Urbe dat juris dictionem. 40. Mox plures potentioresque viri summa contentione censuram petunt: quos longe antea M. Porcius Cato, homo ingenii ad omnia versatilis invictique a cupiditatibus animi, eloquentissimus, juris rei que militaris peritissimus, et acerrimus nobilitatis adversarius. 41. Non ipse modo censor fit, sed ejus quoque opera L. Valerius Flaccus, qui collega in consulatu fuerat. Novæ beneficii et Bacchanalium quæstiones. 42. C. Calpurnius Piso et L. Quintius de Lusitanis Celtiberisque triumphant. Censores septem movent senatu, ex quibus unum iusignem nobilitate et honoribus, L. Quintium Flaminium, infamem libidine 43. et crudelitate. 44. Alia asperæ nobilisque hujus censure indicia. Coloniae Potentiam et Pisaurum deductæ.
45. Consules (M. Claudius Marcellus et Q. Fabius Labeo) prætoresque creantur; et hi sortiuntur provincias, illis Lignres decernuntur. 46. P. Licinio Crasso pontifice max. mortuo cooptatur pontifex, et pontifex max. creatur; funeris autem causa dantur visceratio, gladiatorium munus, ludi funebres et epulum in foro. Legationes Eumenis multarumque civitatum transmarinarum Romam veniunt ad querendum de Philippo. 47. Hujus filius minor, Demetrius, ad pleraque respondet e commentario patris, alia excusans, alia promittens; et cum honorifico senatus Rom. responso dimittitur. 48. Disceptationes Lacedæmoniorum Achæorumque dirimuntur Romæ Scito: atque legatus in Macedoniam mittitur Q. Marcius, et in Peloponnesum, ubi Messene desciverat a concilio Achaico. 49. Philopœmen capitur a Messeniis, 50. et venenum sibi datum impavide sumit. 51. Eodem anno Hannibal, 52. et P. Scipio obiisse dicuntur. 53. Demeudicia et mentio senatus Rom., quantam dignitatem apud Macedonas, tantam invidiam, non apud Persea modo fratrem, sed etiam apud patrem conciliant: at Philippus, quamvis mœrens gemensque, obedienter

tamen facit, quæ legati Rom. postulant, ne quam movendi extemplo belli causam præbeat, et, avertendos quoque animos a suspitione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum adversus barbaros ducit. 54. Galli Transalpini se dedunt Marcello consuli, et jussu senatus Rom. Italia excedunt. 55. Aquileia, Mutina, Parma, et Saturnia coloniæ deducuntur. 56. Res in Hispaniis gestæ. Comititia creandis consulibus (Cn. Bæbio Tàmphilo et L. Æmilio Paulo) prætoribusque. Supplicatio prodigiorum causa.

1. **DUM** hæc (si modo hoc anno acta sunt) Romæ aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla¹ bellorum² Romanis militarem disciplinam erat; nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Asia, et amœnitate urbium, et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium regiisque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. Præcipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. Itaque asperius paulo iter in Thracia,^b et exercitior hostis magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana et aspera, quæ et ipsis capere labor erat,^{2 c} et ex præoccupatis dejicere hostem: itinera ardua, angusta,³ infesta insidiis: hostis levis et velox et repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosaque: inops regio, quæ parsimonia astringeret milites,⁴

1 Sic Ald. e cod. Mog. recepit: *per intervalla* reliqui Mss. et edd. vett. prob. Crev. ne *et inter* repetatur.—2 Vid. Not. Delph. inf. 'Crev. quia sequitur *qui sineret*, . . . *quæ astringeret*, legendum esse censebat *quæ et ipsa capere labor esset*,' Doering. Pro *erat* habent *est* Gron. Donjat. Crev.—3 'Gron. non spernebat *et angusta*, quod ex Mog. est: sed, quoniam in Mss. et edd. antt. legitur *accepta et septa* et *ac septa*, conj. *obsepta*.' Rupert.—4 Quidam Mss. *parcimoniam ast. milites*.

NOTE

^a *Inter magnorum intervalla bellorum*] Macedonici, Asiatici, Hispanici, &c.

^b *Asperius paulo iter in Thracia*] Vide supra lib. xxxviii. capp. 40. et 41.

^c *Quæ et ipsis capere labor erat* [est] Ingeniose Schelius apud Gron. *quæ et ipsa capere labor erat*: sed quid si Livius ipsis dixit pro seipsis, sive per seipsa, quamvis scilicet loca illa,

prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa sequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, præter arma et viros omnem spem in armis habentes, erat. Nec deerat unquam cum iis vel materia belli, vel causa, quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant: nec tamen in discrimen summæ rerum pugnabatur.

2. C. Flaminius consul, cum Friniatibus^d Liguribus in agro eorum pluribus præliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, et arma ademit. Ea quia non sincera fide tradebant, cum castigarentur, relictis vicis, in montem Auginum^e confugerunt. Confestim secutus est consul. Ceteri effusi rursus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. Ita trans Apenninum abierunt. Qui castris se tenuerant, circumsessi^f expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. Tum conquisita cum intentiore cura arma, et omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset.^g His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis; et, quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium.^f M. Æmilius alter consul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos⁷ Balistam Suismontiumque^g tenentibus, deussit

5 Et in edd. ante Sigon. inserebatur.—6 Possent edd. ante Sigon.—7 Thu-

NOTÆ

montana et aspera, defensoribus carerent?

^d Cum Friniatibus] Friniales nomen ipsum arguit fuisse in tractu illo Mutinensis ducatus, qui vulgo *Frig-nana*, ejus caput *Sestola*.

^e In montem Auginum] Pars est Apennini. Beru. Saccus apud Ortelium suspicabatur esse in finibus Ticinensium, qui nunc *Monte Augon*.

Verum Cluverio verisimilius in Briniatibus Liguribus esse videtur, qui vulgo *Monte Codoro*, Boactem amnem effundens.

^f Viam a Bononia perduxit Arretium] Strabo lib. v. testatur Flaminium ab ipsa urbe Roma per Etruriam Ariminum usque viam duxisse.

^g Balistam Suismontiumque] Balista adhuc *Monte Balestra* vocatur

depopulatusque est: deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus præliis fatigavit; postremo coactos in aciem descendere justo prælio devicit: in quo et⁸ ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his et Friniates⁹ Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Æmilius subegit, armaque ademit, et de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit; viamque ab Placentia, ut Flaminiae committeret, Ariminum perduxit.¹ Prælio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis confligit, ædem Junoni Reginæ vovit. Hæc in Liguribus eo anno gesta.

3. In Gallia M. Furius prætor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. Id Cenomani conquesti Romæ apud senatum, rejectique ad consulem Æmilium, cui, ut cognosceret statueretque, senatus per-

an. duo. Mox *Ballistam* Gron. Doujat. Crev.—8 *Et del. ead.*—9 *Briniates* ead. Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

Leandro, pars Apennini inter Lucam et Regium Lepidi, in Liguriæ Tusciæque confiniis. At Cluverius Ballistam et Suismontium locat circa fontes Laboniæ, sive Entellæ, et Sturlæ amnium in Liguria orientali, eosque esse putat qui vulgari appellatione *Monte Cervera* et *Monte Penese*: unde per Ceni ac Tari amnium valles itur ad Parmam.

^h *In his et Friniates*] Ita veteres libri, vulgo enim legitur *Frisinates*: ubi monet Sigonius legendum esse *Briniates*, quos Cluver. a capite Brinia vel Brinio dictos putat, quod nunc oppidum *Brignolo*, vel *Brignale*, dicitur. Ideo autem *Briniatum* nomen subjicit Sigon. quod initio hujus cap. dicatur C. Flaminius Friniatum gentem in deditionem accepisse, ac præterea quod Friniates a Flaminio subacti cis Apenninum fuerunt; hi

vero populi, quos adortus narratur M. Æmilius, transmontani fuerint: unde sequi videtur diversos esse a prioribus. Ego tamen recte *Friniates* legi existimo, qui in utroque Apennini latere fuisse leguntur; et nominatim indicat Livius eos Friniates ab Æmilio subactos, quos non adierat C. Flaminius, ita ut appareat ejusdem gentis diversa loca diversis anni ejusdem temporibus, ab utroque consule adita et subacta. Porro Friniatum nominis vestigia superesse Cluverio videntur, in valle *di Prino*, quæ ab amne in Trebiam confluenta sic appellatur.

ⁱ *Viamque ab Placentia, ut Flaminiae committeret, Ariminum perduxit*] Hæc via de nomine hujus consulis Æmilia dicta, regioni quoque nomen, opinor, dedit.

miserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt causam. Arma reddere ¹⁰ Cenomanis, decedere provincia prætor jussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est. His querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni prætori negotium datum est, ut eos conquireret, et, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse, probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent.^a Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum Urbem onerante.

4. Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Ætolia rediit; isque,¹¹ ad ædem Apollinis in senatu cum de rebus in Ætolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut æquum censerent, ob rem publicam bene ac feliciter gestam, et Diis immortalibus honorem haberi jubere, et sibi triumphum decernere.¹² M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Æmilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: 'eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in adventum suum servaretur. Fulvium temporis jacturam facere.^k Senatum etiam præsentem consule, quod vellet, decreturum.' M. Fulvius:¹³ 'Si aut simultas M. Æmilii secum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias impotenti ac

^a *Quemcumque scilicet Latinum, aut ejus patrem Latini docerent relatum esse in libros suos censuales, &c.*

¹⁰ *Reddita Gron. Donjat. Crev.*

¹¹ *Itaque Gron. Donjat. Crev.*—¹² *'Diis i. honorem haberi, et s. t. decernerent conj. Gron. juberent et decernerent legitur in c. Mog. unde Drak. conj. ut Diis i. h. h. juberent, et s. t. decernerent, quam repetitionem τοῦ ut Livio familiarem esse, docuit.' Rupert. Mox M. Abutius Gron. Doujat.*—¹³ *Tum Fulvius*

NOTÆ

^k *Fulvium temporis jacturam facere]* temporis.

Intellige temporis solius, sive nonnisi

prope regia ira exerceret; tamen non fuisse ferendum, absentem consulem et Deorum immortalium honori obstare, et meritum debitumque triumphum morari, imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum præda ac captivis ante portas stare, donec consuli, ob hoc ipsum moranti, redire Romam libitum esset. Verum enimvero, cum sint nobilissimæ ¹⁴ sibi cum consule inimicitiae, quid ab eo quenkum posse æqui expectare, qui per infrequentiam furtim ^m senatus consultum factum ¹⁵ ad ærarium detulerit, 'Ambraciam ¹⁶ non videri ⁿ vi captam;' quæ aggere ac vineis oppugnata sit; ubi, incensis operibus, alia de integro facta sint; ubi circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum; ubi a prima luce, cum jam transcendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps prælium tenuerit; ubi plus tria millia hostium sint cæsa. Jam de Deorum immortalium templis, spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? Nisi Syracusarum ceterarumque captarum civitatum ornamentis Urbem exornari fas fuerat, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se et Patres conscriptos orare, et ab tribuno ¹⁷ petere,° ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant.'

5. Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii casti-

////////

conj. Mur.—14 *Notissimæ* Doujat. Vid. Not. Delph. inf.—15 'Legerem per inf. Patrum factum furtim SC.' Tan. Faber.—16 *Detulerit. Ambraciam . . . sit. ubi* Gron. Doujat.—17 *Ab tribunis* Gron. Doujat. Drak. Doer. c. cod. Mog.

NOTÆ

¹ *Cum sint nobilissimæ* [notissimæ] In scriptis est *nobilissimæ*, quod tuetur Gron. auctoritate inprimis Nostri, lib. xxvii. 'inimicitiae ante nobiles inter eos erant:' et 'nobilis' nomen a verbo nosco deduci constat.

^m *Qui per infrequentiam furtim, &c.*] Legitimus senatorum in curia ad senatusconsultum faciendum et juste deliberandum, fuit numerus centum: si minor esset numerus, surreptum censebatur senatusconsultum: sic

enim appellat Curio apud Cic. lib. iv. ad Attic.

ⁿ *Ambraciam non videri, &c.*] Objection est æmulorum, cui subjicitur responsio. De Ambraciæ oppugnatione vide lib. xxxviii. capp. 4. 5. et 6.

° *Et ab tribuno* [tribunis] *petere*] Melius alii editi scriptique *a tribuno*: unus quippe tribunus plebis M. Abutius Fulvio adversabatur.

gare. Ti. Gracchi collegæ plurimum oratio movit: 'Ne suas quidem similitudines pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum vero similitudinum tribunum plebis cognitorem fieri, turpe et indignum collegii ejus potestate et sacratis legibus esse. Suo quemque judicio et homines odisse aut diligere, et res probare aut improbare debere; non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi,¹⁸ astipularique irato consuli tribunum plebei: et, quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminisse; tribunatum sibi a populo Romano mandatum oblivisci; et mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut memoriæ ac posteritati mandetur, ejusdem collegii alterum e duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse rei publicæ, alterum alienas et mandatas exercuisse.' His victus castigationibus tribunus, cum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio prætore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is cum gratias Patribus conscriptis egisset, adjecit, 'Ludos magnos se Jovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse. In eam rem sibi centum¹⁹ pondo auri^p a civitatibus collatum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni juberent.' Senatus pontificum collegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset?²⁰ Cum pontifices negassent, ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret; senatus Fulvio, quantum¹ impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium^q excederet. Triumphare mense Januario statuerat:

^c Cum se proripuisset extra curiam.

18 'Ante Gelen. vulgo legebatur *alienis* ... *circumagi*, ut vortice.' Doering. —19 Add. *decem* Gron. Doujat. Crev.—20 Vulgo ante Gelen. *edebatur necessarium esset*.—1 *Vellet* add. Gron. Doujat. Crev. Mox, 'In quibusdam edd. antt. extat *octingenta millium*, in Cervic. et Ascens. a. 1530. rectius oc-

NOTE

^p Centum pondo [centum decem pondo auri] Gallice, *la valeur de soixante et un mille six cents livres*.

^q Octoginta millium] Quæ summa conficit sex millia florenorum Hollandicæ pecuniæ. J. Clericus.

sed cum audisset, consulem M.² Æmilium, literis Aburii tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, prætulit³ triumphi diem.^r Triumphavit ante diem decimum Kalendas Januarias de Ætolis et de Cephallenia. Aureæ coronæ, centum duodecim⁴ pondo,^s ante currum latæ sunt: argenti pondo millia octoginta tria: ^t auri pondo ducenta quadraginta tria: ^u tetradrachmum Atticum centum octodecim millia: ^x Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: ^y signa ænea ducenta octoginta quinque: signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus. Ad hoc ⁵ catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis: duces, aut Ætoli et Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relictī, ad septem et viginti. Multos eo die, priusquam in Urbem invehereetur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos socios-

tingentorum millium. Id non valde improbandum, sed tamen hæc quoque summa admodum tenuis ad tam magnificos ludos videri poterit. Ob eandem causam mihi suspecta sunt verba *viginti millia æris xl. 52.* Duker.—2 M. del. Gron. Doujat. Crev. et mox Kreyssig. præponit M. verbo *Aburii*; pro quo habent *Abutii* Gron. Doujat.—3 *Vult retulit* Henr. Vales. ex Festo.—4 Crev. malit *duodena*.—5 *Ad hæc* Gron. Doujat. Crev. Mox post *vicenos* add. *quinos* Gron. Doujat. Crev.

NOTE

^r *Prætulit triumphī diem*] Indicat Fulvium anteoccipasse tempus triumphī, sive ante diem destinatum triumphasse: Henr. Valesius legi volebat *retulit*: quasi ex Festo, apud quem ‘referri diem prædictam’ est anteferri.

^s *Aureæ coronæ, centum duodecim pondo*] Id est, quæ singulæ duodecim libras pendebant, Romanis scilicet ponderibus, ut materia esset sexaginta septem millium et centum viginti librarum Gallicarum.

^t *Argenti pondo millia octoginta tria*] Gallice, *la valeur de deux millions neuf cents quatre-vingts-huit mille livres.*

^u *Auri pondo ducenta quadraginta tria*] Gallica æstimatione hodierna, *la valeur de cent trente-trois mille cinq cents livres.*

^x *Tetradrachmum Atticum centum octodecim millia*] Gallica pecunia æstimarentur hi nummi Attici centum octoginta octo millibus et octingentis libris.

^y *Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo*] Conficeret hæc summa, in pecuniam nostram redacta, fere centum sexaginta unum millia librarum, cum quadringentis octoginta sex libris.

que, donis militaribus donavit.^y Militibus ex præda vicenos denarios^z divisit,^a duplex centurioni, triplex equiti.

6. Jam consularium comitiorum appetebat tempus: quibus quia M. Æmilius, cujus sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. Ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus.^a Prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus. Extremo anni, magistratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. Serius ei triumphandi causa fuit, ne, Q. Terentio Culleone prætore, causam lege Petillia diceret,^b et incendio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo inferioribus in se, quam in illum, iudiciis, quod disciplinam militarem, severe ab eo conservatam, successor ipse omni genere licentiæ corruerat.^c Neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur; sed ea⁷ etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conspiciantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in Urbem est.^c Ii primum lectos æratos,^d

6 'In c. Mog. corrupisse fama attulerat, forte rectius, modo successorem se omni cet. legatur.' *Rupert.* Successorem ipsum . . . corrupisse fama attulerat Kreyssig.—7 Ea del. Gron. Doujat. Crev.—8 'Tò vix, cum semina junctum,

NOTÆ

^y *Donis militaribus donavit*] Ideirco huic M. Fulvio Nobiliori objecit M. Cato apud A. Gell. lib. v. c. 6. citante Sigonio, 'quod milites per ambitionem coronis, levissimis de causis, donasset: coronis autem donaverat, quia vallum curaverant, aut quia puteum strenue foderant.'

^z *Vicenos*] Florenos septem et dimidium. *J. Clericus.*

^a *Vicenos denarios* [*vicenos quinos denarios*] *divisit*] Si denarios ex recepta sententia pro drachmis accipiamus, eo pretio quo vulgo æstimari solent, fient libræ nostrates ferme decem.

^{*} A. U. C. 567.

^b *Causam lege Petillia diceret*] Vide libri xxxviii. cap. 50. et sequentia.

^c *Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in Urbem est*] Hac de re non immerito conqueritur Paternus initio libri ii. cum ait: 'potentiæ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit.'

^d *Lectos aratos*] Intelligit tricliniæ, in quibus accumbebant epulaturi, quales Heliogabalus ex solido argento habuisse traditur a Lampri-dio: atque ita accipiendos esse hic

vestem stragulam pretiosam, plagulas, et alia textilia, et, quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, monopodia et abacos Romam advexerunt. Tunc psaltriæ^e sambucistriæque,^f et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis;^d epulæ quoque ipsæ et cura et sumtu majore apparari cœptæ: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium et æstimatione et usu, in pretio esse, et, quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. Vix^g tamen illa, quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ.

7. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas ducentas duodecim⁹ pondo,^g argenti pondo ducenta viginti millia,^h auri pondo duo millia centum tres,ⁱ tetradrachmum Atticum centum viginti septem millia,^k cistophorum du-

^d Et mimi atque histriones inter epulas adhibiti.

meo qualicumque iudicio, non satis aptum, aut nimis certe argutum est: aptius vero, si pro *semina* legeris *omina*, h. e. indicia, ut sensus sit, vix tamen aliquis tum augurari potuisset, tantam olim luxuriam fore, quanta nunc est.' *Rupert.*

9 Malit Crev. duodena.—10 MMCCIII. Gron. Crev. duo millia ducenta tria

NOTÆ

lectos probat Sigon. ex Plin. qui lib. xxxiv. cap. 3. testatur 'triclinia ærata, abacosque et monopodia Cn. Manlium Asia devicta primum invexisse triumpho suo.'

^e *Psaltriæ*] Hæ sunt mulieres psallendi peritæ, quæ præsertim cithara canunt.

^f *Sambucistriæque*] A sambuca sive sambyce sic dicebantur mulieres, quæ ejusmodi instrumento caebant, quæ, nomine Latino, dicuntur etiam sambucinæ. Est autem sambuca triangulum instrumentum nervis tum longitudine, tum crassitie inæqualibus compositum. Apparet idem fuisse cum eo qui vulgo apud nos, *une harpe*.

^g *Duodecim pondo*] Gallice, *des couronnes d'or du poids de douze livres Romaines, et de la valeur de six mille sept cents vingt livres*.

^h *Argenti pondo ducenta viginti millia*] Gallice, *le poids de deux cents vingt mille livres Romaines, valant 7920000. livres*.

ⁱ *Auri pondo duo millia centum tres [ducenta tria]* Gallice, *deux mille deux cents trois livres Romaines d'or, qui vaudroient à-peu-près 1233120. livres*.

^k *Tetradrachmum Atticum centum viginti septem millia*] Vulgo *tetradrachma Attica*: emendavit Gronov. quod observasse sibi videatur quoties numerus millia non excedit, tum rem numeratam semper a Livio efferri patrio casu: cum vero super millia numerus alius inferior adjicitur, tum non perpetuo rem numeratam pronuntiarum eo casu, quem exigebat *τὸ δὲ millia*: sed interdum eo, quem recipit adjectus posterior numerus. Quam observationem exemplis con-

centa quinquaginta,¹ Philippeorum aureorum nummorum¹¹ sedecim millia trecentos viginti,^m et arma spoliisque multa Gallica, carpentis transvecta. Duces hostium duo et quinquaginta ducti ante curram. Militibus quadragenos binosⁿ denarios^o divisit, duplex centurioni; et stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites.¹² Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, curram secuti sunt: carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici; triumphum esse militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt: quibus annitentibus senatus consultum factum est, 'Ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset, stipendium, collatum a populo in publicum, quod ejus solutum antea non esset, solveretur.'¹³ Vicos quinos et semisses in millia æris^p quæstores urbani cum fide et cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii¹⁴ et L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, et

//////////

Donjat.—11 Gron. mavult *Philippeos aureos nummos*.—12 Dukerns post *duplex centurioni*, scribarum fortasse negligentia, voces *triplex equiti* h. l. excidisse suspicatur. Idem verba sequentia, et *stipendium duplex in ped. dedit, triplex in equites*, cum centurionum, qui liberalitatis indulgentis et ambitiosi ducis nentiquam expertes fuisse videantur, nulla omnino mentio fiat, vix integra esse autumat. Quem quidem a Dukero injectum scrupulum Drak. eximi posse putat, si, pancarum vocum traiectione admissa, legeris *militibus quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni, triplex in equites: et stipendium duplex in milites dedit.* Doering.—13 'Crev. et Drak. hunc locum, ut obscurum et vix expediendum, in medio relinquendum putarunt.' Doering.

NOTE

firmat. Hæc porro summa nostra moneta 203550 l.

¹ *Cistophorum ducenta quinquaginta* Gallicæ, la valeur d'environ 56250. livres, en petites pièces d'argent.

^m *Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia trecentos viginti* Gallicæ, la valeur de 220320. livres, en monnaie d'or de Macédoine.

ⁿ *Quadragenos binos*] Duodecim flo-Delph. et Var. Clus.

renos, et duodecim staueros. J. Clericus.

^o *Militibus quadragenos binos denarios*] Id est, Gallicæ monetæ sedecim ferme libras cum totidem assibus.

^p *Vicos quinos et semisses in millia æris*] Gallicæ, vingt-cinq sous et demi pour mille, sur l'argent que Manlius avoit apporté au trésor.

sociorum agros populari. De ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiæ¹⁵ procidit,^q atque id dejecit. Ea religione moti Patres et diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, et signa duo pro uno reponenda, et novum auratum faciendum. Et plebei ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso et M. Furio Lusco¹⁶ diem unum instaurati sunt.

8. Insequens annus Sp. Postumium Albinum et Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque et provinciarum cura ad intestinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias sortiti sunt, T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives et peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam¹⁷ ulteriorem. Consulibus ambobus quæstio de clandestinis conjurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit,^s sacrificulus¹⁸ et vates; nec is, qui

Vid. Not. Var.—14 *Catinii* ut sup. edd. ante Sigon.—15 *Pelloniæ* conj. Argolus ad Panvin. de Lud. Circ.—16 ‘*Furiorum* cognomen est *Fusus*, ut est in Cap. tab. non *Luscos* aut *Fuscos*, ut est in vulgat. et Mss. libris.’ Sigon.

17 Delend. putat τὸ *Hispaniam* J. F. Gron.—18 ‘Ante *sacrificulus* omissum sed tantum monet Bauer. Frobenius et alii inseruere sed, quod abesse debet

NOTÆ

^q *In signum Pollentiæ procidit*] *Pollentia*, vel *Potentia*, idem significant, ut Festus docet: nam et verbum ‘pollere’ idem fere est ac posse. Ejus vero Deæ numen in honore apud Romanos fuit, cum nominis significatio parum distet ab ipsius Romæ Græca significatione. Malus autem, quo dejectum dicitur ejus Deæ simulacrum, recte, opinor, Marcell. Donatus arbitratur unum ex illis fuisse, quibus vela tensa funibus alligata fulciebantur ad arcendas aëris injurias a spec-

tatoribus ludorum.

^r *M. Furio Lusco*] Immo *Furio Fusos*, quod cognomen est *Furiorum* in tabulis Capitolinis, ut Sigon. notat.

^s *Eruditissima omnium gens invexit*] Fuit quidem ejusmodi Græca gens cum Latinis comparata. Ceterum pleraque quæ a Græcis didicere Romani, constat Græcos ab Ægyptiis prius et Chaldæis, nisi potius ab Hebræis, accepisse.

aperta religione, propalam et quæstum et disciplinam profitendo, animos horrore¹⁹ imbueret,¹ sed occultorum et nocturnorum antistes sacrorum. Initia erant,² quæ primo paucis tradita sunt; deinde vulgari cœpta sunt²⁰ per viros mulieresque. Additæ voluptates religioni vini et epularum, quo plurium animi illicerentur. Cum vinum animos,¹ et nox^x et mixti fœminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris extinxissent; corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, cum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum fœminarumque, erant; sed falsi testes, falsa signa testimoniaque² et indicia ex eadem officina exhibant. Venena indidem intestinæque cædes;^e ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. Occulebat vim, quod, præ ululatibus tympanorumque et cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra et cædes exaudiri poterat.

^e *Homicidia domestica, et occulte intra domos patrata.*

ex more eleganter loquentium.' J. F. Gron.—19 *Errore* Crev. Vid. Not. Delph. inf. Mox et nocturnorum del. Gron. Doujat. Crev.—20 'Alterum sunt forte del. quod solus cod. Mog. addit.' Rupert. *Sunt* del. Gron. Doujat. Crev.—1 'Fuerunt, qui in voce animos vitium subodorarentur. Hinc J. F. Gron. pro animos tentabat clamores, et J. Clericus amor. Neutra emendatio placet.' Doering. Vid. Not. J. Clerici inf.—2 *Testamentaque* Kreyssig. quod Rupert. et all. monnere.

NOTÆ

¹ *Animos horrore imbueret*] Alias, errore; sed probat ex veteri libro Sigon. *horrore*, id est, metu religionis, ut lib. 1. dicitur, 'qui perfundere religione animum posset.'

² *Initia erant*] *Mysteria* intellige, quibus initiabantur; seu potius superstitiones et scelera ad quæ imbuebantur.

^x *Vinum animos, et nox*] Legendum videtur, *vinum, amor et nox*. Sic apud Plautum *Anul.* act. 4. scen. 10. 15.

adolescens qui compresserat virginem 'vini vitio,' inquit, 'atque amoris feci;' et versu 20. 'nimis vile est vinum, atque amor, si ebrío atque amanti impune facere quod lubeat licet.' Quin et noctu factum dicitur vers. 65. 'Cereris vigiliis.' Ovidius *Amor. lib. 1. Eleg. 6. 59.* 'Nox, et amor, vinumque nihil moderabile suadent, Illa pudore vacat, liber, amorque metu.' J. Clericus.

9. Hujus mali labes ³ ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. Primo urbis magnitudo, capacior patientiorque talium malorum, ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Æbutius,⁴ cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat; et vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una corruptelæ Bacchanalia⁵ erant.² Mater adolescentulum appellat, 'Se pro ægro eo vovisse,⁶ ubi primum convalesceret, Bacchis eum se initiaturam: damnatam voti Deum benignitate exsolvere id velle. Decem dierum castimonia opus esse: decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam.' Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, non digna quæstu,⁷ cui ancillula assuerat,^c etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic

3 'Hujus mali labes c. Mog. In reliquis Mss. et edd. antt. *tabes*, quod placere potest. Sed ita Livius videtur potius dicturus fuisse *hoc malum velut tabes contagione*.' Rupert.—4 *Ebutius* edd. ante Sigon.—5 '*Bacchanalium* cod. Gaertn. ed. Ald. et Frob. forte rectius.' Rupert.—6 *Pro ægroto vovisse* a Cur. et Gryph. primis adoptatum.—7 Vid. Not. Delph. inf. Mox *assueverat* Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

¹ *Hujus mali labes*] Legit Tan. Faber *tabes*, propter τὸ *contagione*. Et optime potuit eo *tabis* vocabulo uti Livius: non tamen idcirco dammandum est nomen *labes*, quod rei non male convenit.

² *Bacchanalia erant*] Bacchanalium scilicet nomine committebantur horrenda illa scelera; unde facile poterat hac via pupillus corrumpi.

³ *Bacchis eum se initiaturam*] Sacrum illud quod tunc adeo abominandum, sceminarum antea proprium fuerat: unde *Bacchis initiari* est committere se sacris Baccharum seu Bacchantium.

^b *Non digna quæstu*] Hoc est, digna quæ honestiore ratione viveret, cum Æbutium non quæstus causa amaret. Nihil ergo mutandum. J. Cle-ricus.

^c *Non digna quæstu, cui ancillula assuerat*] Mavult Aurelius ad Tacitum III. Annalium, laudante Gronovio, *non indigna*; quasi sit non inepta, sed formæ et morum ad quæstum ejusmodi accommodatorum. Mihi haud displicet *non digna*, quasi quæ honestis et liberalioribus, quam pro ancilla moribus meruisset meliorem fortunam, ingenuosque natales. Et sequentia hoc suadent.

consuetudo juxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa : ultro enim amatus appetitusque erat et, maligne omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. Quin eo processe- rat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis et prætore petito,^d cum testamentum faceret, unum Æbutium institueret hæ- redem.

10. Hæc amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubisset. ‘Religionis se causa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle.’ Id ubi mulier audivit, perturbata, ‘Dii meliora!’ inquit : ‘mori et sibi et illi satius esse, quam id faceret :⁸ et in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent.’ Admiratus cum verba, tum perturbationem tantam adolescens, ‘Parcere execrationibus’ jubet : ‘matrem id sibi, assentiente vitrico, imperasse. Vitricus ergo,’ inquit, ‘tuus (matrem enim insi- mulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.’ Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata Deorum Dearumque, si, coacta caritate ejus, silen- da enuntiasset, ‘ancillam se,’ ait,^f ‘dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eo accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse; et jam biennio constare neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi

f Dixit olim se cum adhuc ancilla esset.

NOTÆ

^d *Tutore a tribunis et prætore petito*] Notum est feminas apud Romanos in perpetua fuisse tutelæ : ingenuas quidem, agnatorum; libertas vero, patronorum : quibus deficientibus dari solebat tutor in urbe a prætore urbano, et majori parte tribunorum plebis ex lege Atilia, ut ex Justin.

institut. discimus. Latam fuisse hanc legem recte Sigon. conjicit ante Sp. Postumii Albinii et Q. Marci Philippi consulatum, sive A. U. C. 567. cum ejus hic Livius meminerit anno 566. Id tamen juris a Claudio aliisque imperatoribus mutatum est.

sacerdotibus. Eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus cantuque symphoniae et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, cum per vim⁹ stuprum inferatur, exaudiri possit.' Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocumque discuteret modo,^f nec se eo praecipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent: neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

11. Postquam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quae ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat, 'Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse, illius excetræ^g delenimentis et venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici,¹⁰ nec Deorum verecundiam habere.' Jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Æbutiam se amitam contulit, causamque ei, cur esset a matre ejectus, narravit: deinde ex auctoritate ejus postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se jussum redire dimisit: ipse Sulpiciam, gravem foeminam, socrum suam, percunctatus est, 'ecquam anum Æbutiam ex Aventino nosset?' cum 'eam nosse, probam et antiqui moris foeminam,' respondisset; 'opus esse sibi ea conventa' dixit. 'Mitteret nuntium ad eam, ut veniret.' Æbutia accita ad Sulpiciam venit; et consul paulo post, velut forte intervenis-

////////

8 Quidam codd. apud Drak. exhibent *facere*.—9 Vid. Not. Delph. inf.

10 *Nec vitrici nec parentis* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^e *Cum per vim*] Sigon. ex veteri libro cui *per vim*: non male.

^f *Eam rem quocumque discuteret modo*] Gallice, *qu'il rompît ce dessein: qu'il se dégageât de cette mauvaise affaire, en quelque manière que ce fût.*

^g *Illius excetræ*] Excetram, quasi

hydram Lernæam, vocat Duronia per contemptum atque odium hanc Hispalam filii concubinam et amasiam. Sic D. Hieronymus Iberam excetram appellavit virulentum obtrectatorem.

set, sermonem de Æbutio fratris ejus filio infert. Lacrymæ mulieri obortæ, et miserari casum adolescentis cœpit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esset, ejectus a matre, quod probus adolescens (Dii propitii essent) obscœnis, ut fama esset, sacris initiari nollet.

12. Satis de Æbutio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissa Æbutia, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ, arcesseret ad sese: eam quoque esse quæ percunctari vellet.^g Ad cujus nuntium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem et gravem fœminam ignara causæ arcesseretur; postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam, socru adhibita, consul, 'Si vera dicere inducere in animum posset,' negat, 'perturbari debere. Fidem vel a Sulpicia, tali fœmina, vel ab se acciperet. Expromeret sibi, quæ in luco Similæ¹¹ ^b Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri.' Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset: tandem confirmata, 'puellam admodum se ancillam initiatam cum domina,' ait: 'aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil, quid ibi fiat, scire.' Jam id ipsum consul laudare, 'cum initiatam¹² se

^g Habere se etiam aliquid, quod ab ea discere, explorare, atque inquirere vellet.

11 'Sic Gelenius ex Mss. nec aliter nos deprehendimus: nam ante illum in ludo simili. Opinatur autem, *Semelen* detorta nonnihil voce *Similum* tum vulgo indocto dictam. *Stimulam* vocat Schol. Juvenal. 11. 3. Et mentio est *Stimulæ* Deæ, 'quæ ad agendum ultra modum stimulet,' ap. Augustin. de Civ. Dei. Tamen optime sacra Bacchi peraguntur in *Semeles* matris luco: et si quidem hic fuit, ita potius scripsisse Livium crediderim.' J. F. Gron. *Semele* malit Drak.—12 Quod init. cod. Mog.

NOTÆ

^b In luco Similæ] Anguratur Gelen. pro *Semele* Bacchi matre *Similam* vulgo tunc dictam fuisse. Scholiastes Juvenalis ad Satir. 11. de his Bacchanalibus agens, 'Stimulæ Deæ lucum' vocat: cujus mentio apud D. August. lib. 1v. de Civit.

Dei capp. 11. et 16.

Similæ] Recte conjicit J. F. Gron. aut *Stimulæ* legendum, de qua Aug. de Civ. Dei lib. 1v. c. 11. et 16. et quæ sic dicta quod stimulare ad agendum; aut *Semeles* matris Bacchi. Prius malim, quia infra queritur cos.

non inficiaretur.^k Sed et cetera eadem fide expromeret.² Neganti, 'ultra quicquam scire, non eandem,' dicere, 'si coarguatur ab alio, ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore.'⁴ Eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset.'

13. Mulier, haud dubie, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit, et eam primo orare cœpit, 'Ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam, verti vellet: se terrendi ejus causa, non quo¹³ sciret quicquam,¹ ea locutam esse.' Hic Postumius accensus ira, 'Tum quoque,' ait, 'eam cum Æbutio se amatore cavillari credere, non in domo gravissimæ fœminæ et cum consule loqui.' Et Sulpicia attollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Æbutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset, 'Magnum sibi metum Deorum, quorum occulta initia enuntiaret, majorem multo,' dixit, 'hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. Itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent,¹⁴ ubi reliquum vitæ degere tuto posset. Bono animo esse' jubere 'eam' consul, et 'sibi curæ fore,' dicere, 'ut Romæ tuto habitaret.' Tum Hispala originem sacrorum expromit. 'Primo sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenquam virum eo admitti solitum. Tres in anno statos dies habuisse, qui-

^k *Hispalæ consul dixit se non parem veniam ipsi daturum, neque par ei meritum apud se futurum, si ab alio convinceretur, ac si ultro verum fateretur.*

13 Quod Mog.—14 Hæc est lectio codicis Moguntini; ceteri codd. omnes

NOTÆ

Deos, qui hisce initiis colebantur 'captas mente velut furialibus stimulis, ad omne scelus et ad omnem libidinem egisse: ' c. 15. J. Clericus,

^k *Cum initiatam se non inficiaretur]* Particula *cum*, quæ in scriptis et in melioribus impressis habetur pro particula *quod*, hoc loco sumitur: et codex

Moguntinus habet *quod*; eoque sensu accipi *cum* probat ex Plaut. et Cic. Gron.

¹ *Non quo sciret quicquam]* Particula *quo* elegantius hic usurpari videtur, quam particula *quod*, quæ vulgo ex Mog. legitur.

bus interdiu Bacchis initiarentur. Sacerdotes in vicem matronas creari solitas. Pacullam Anniam Campanam¹⁵ sacerdotem omnia, tanquam Deum monitu, immutasse: nam et viros eam primam suos filios initiasse, Minium et Herennium Cerrinios, et nocturnum sacrum ex diurno, et pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. Ex quo in promiscuo sacra sint et permixti viri foeminis, et noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermisum. Plura virorum inter sese, quam foeminarum, esse stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint, et pigriores ad facinus, pro victimis immolari: nihil nefas ducere, hanc summam inter eos religionem¹⁶ esse. Viros, velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari; matronas Baccharum habitu,^m crinibus sparsis,¹⁷ cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces, quia vivum sulphur cum calce insit,ⁿ integra flamma efferre. Raptos a Diis homines dici, quos machinae illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant. Eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse;ⁱ in his nobiles quosdam viros foeminasque. Biennio proximo institutum esse, ne quis major viginti annis initiaretur. Captari ætates et erroris et stupri patientes.’

ⁱ *Tantam eorum esse multitudinem, ut reliquum populum propemodum æquet.*

exhibent ablegarent.—15 ‘Pacullam Miniam Sopanam (f. Soranam) quidam Mss. et edd. vett. *Pacuviam Ninniam* ex XXIII. 8. conj. Gron. Mox *Minium*, (forte *Annium*, aut *Ninnium*,) et deinde *Cerinius* ex Lov. 5. edd. antt. et annulo vetusto, in quo *Erenn. Cerin.* legi Fabrett. Inscriptt. p. 427. sed *Cerianum* Em. Martinus Epp. 7. 1. testatur.’ *Drak.* *Miniam* pro *Anniam* Gron. Donjat. Crev.—16 Vet. lib. apud Sigon. *religionis*.—17 *Passis* Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

^m *Baccharum habitu*] Bacchantes, et Mænades et Thyades, dicebantur mulieres, quæ thyrsis armatæ Bacchi orgia celebrabant.

ⁿ *Quia vivum sulphur cum calce in-*

sit] Vivum sulphur ex Plin. lib. xxxv. c. 15. dicitur quod solidum, hoc est, glebosum nascitur, effoditurque, nec perficitur igni, ideoque Græcis *ἔκρυρον* appellatur.

14. Peracto indicio, advoluta rursus genibus preces eadem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem ædium vacuum faceret, quo Hispala immigraret. Cœnaculum super ædes^o datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. Res omnes Fecenîæ^p extemplo translatae, et familia arcessita: et Æbutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita cum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus ordine expositis, quæ delata primo, quæ deinde ab se inquisita forent. Patres¹⁸ pavor ingens cepit, cum publico nomine, ne quid eæ conjurationes cœtusque nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent, tum privatim suorum quisque vicem,^{19 q} ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quod eam rem et cum singulari cura, et sine ullo tumultu investigasset. Quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: ^r indicibus, Æbutio ac Fecenîæ, ne fraudi ea res sit,

18 *Defert. Omnibus . . . forent, Patres* Gron. Doujat, Crev.—19 ‘Ad hæc verba Gron. Crev. et Drak. aut ‘metuere cœpit’ supplendum, aut *quemque* pro *quisque*, ut ad ‘pavor ingens cepit’ referatur, rescribendum esse arbitrantur. Neutra ratio satis placet. Pro *vicem* in plurimis codd. apud Drakenb. legitur *vice*, nec video, cur hæc lectio, quam primum Gelenius in *vicem*

NOTÆ

^o *Cœnaculum super ædes, &c.*] Cœnaculum locus est ubi cœnatur: et postquam in superiori domus parte cœnari Romani cœperunt, tota domus superior cœnaculi nomen accepit; quo scalis, sive cochleis, ab exteriori domus parte ascendebatur: solebant enim plerumque cœnacula inquilinis locari, atque a pauperioribus habitari: unde illud Satirici, ‘rarus venit in cœnacula miles.’

^p *Res omnes Fecenîæ*] Hispala Fecenia nomen Amasiæ Æbutii adolescentis.

^q *Suorum quisque vicem*] Si referas ad ea quæ præcedunt, ‘Patres pavor ingens cepit’ exigere accurata con-

structio, ut Gronov. notat, *privatim suorum quemque*, aut *quosque vicem* vel *vice*. Perinde enim esse puto, cum apud Quintilianum legatur, ‘sua aut publica vice commoveri;’ alioquin supplendum quidpiam videri posset, quo referatur *quod quisque*, veluti metuebant, pertimescebant, aut quid simile. Sed non semper his grammaticæ regulis se Livius astringit, satisque habet, si sensus intelligatur.

^r *Consulibus mandant*] Alias *mandavit*, vel *mandat*; præcedit enim nomen senatus: sed collectiva nomina cum plurimos complectantur, sæpe verbis pluralis non minus quam sin-

curare, et alios indices præmiis invitare jubent: ²⁰ sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu foeminæ essent, non Romæ modo, sed per omnia fora et conciliabula ^s conquiri, ut in consulum potestate essent: edici præterea in urbe Roma, et per totam Italiam edicta mitti, ‘Ne quis, qui Bacchis initiatus esset, coisse aut convenisse causa sacrorum velit, neu quid talis rei divinæ fecisse.’ Ante omnia, ut quæstio de his habeatur, qui coierint, conjuraverintve, ¹ quo stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decrevit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes ejus sacri omnes conquirent, comprehensosque libero conclavi ^k ad quæstionem servarent; ædiles plebis videre, ² ne qua sacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per Urbem servarentque, ne qui nocturni cœtus fierent; utque ab incendiis caveretur, adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim ³ ^l suæ quisque regionis ædificiis præessent.

^k *Extra publicum carcerem in privato cubiculo.*

////////

mutavit, repudianda sit, modo pro quisque rescripseris cujusque.’ Doering.—20 ‘Mandat et jubet alii, quia præcedit censuit senatus. Sed frequens est hæc orationis varietas. Cf. Gron. et Drak. Mox alios indices præmiis invitare e. c. Mogunt. alios (indices) illicere ac præmiis i. reliqui Mss. et vett. edd. prob. Gron. Forte Livius non nisi alios illicere præmiis vel alios præmiis invitare scripsit.’ Rupert. Et alios illicere ac præmiis Crev.—1 Coissent, conjurassentve Gron. Donjat. Crev.—2 Cum Gron. legendum forsitan viderent putat Bauer.—3 Vid. Not. Delph. inf. Crev. conj. quinqueviri uls et cis Tiberim. Malit Rupert. adjuncti his triumv. quinqueviri, qui cis Tiberim, &c.

NOTÆ

gularis numeri gaudent. Ita Noster lib. xxiv. ‘Senatus inde haberi cœptus est: quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium, ita post mortem ejus nulla de re neque convocati, neque consulti fuerant.’

² *Per omnia fora et conciliabula*] Jam ante observatum est fora in Italia et provinciis fuisse loca, ubi prætores conventum juris dicendi causa habebant: concilia vero fuisse loca nundinationum; sic dicta quod eo in concilium veniretur, indicente præ-

tore.

¹ *Adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim*] Inserit Sigon. post quinqueviri participium dati: quia, inquit, non extat verbum, ad quod referatur vox illa adjutores. Id autem librarii vitio ascribit, qui vocem dati, ob similitudinem vocis uti, prætermiserit: addit etiam exemplum ex lib. xi. ubi ‘postulantibus tamen iis quinque viri ab senatu dati.’ Gron. etsi in scriptis editisque desiderari fateatur τὸ dati, censet minori licentia

15. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in Rostra escenderunt; et, concione advocata, cum solenne carmen precationis,^u quod præfari, priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: 'Nulli unquam concioni, Quirites, tam⁴ non solum apta, sed etiam necessaria, hæc solennis Deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret, hos esse Deos, quos colere, venerari, precarique, majores vestri instituissent; non illos, qui pravis et externis religionibus captas mentes, velut fûrialibus stimulis, ad omne scelus et ad omnem libidinem agerent. Equidem, nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio. Si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiae dem; si omnia nudavero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor. Quicquid dixerò, minus, quam pro atrocitate et magnitudine rei, dictum scitote esse. Ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota jam pridem Italia, et nunc per Urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo; ceterum, quæ ea res sit, ignorare: alios Deorum aliquem cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere, et, quaecumque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum attinet, si dixerò, multa millia hominum esse, illico necesse est, exerceamini;

4 ' Illud tam, quod a solo Ms. Mog. abest, delevit Drak. Sed vel tam vel magis requiritur h. l. et utrumque quidem omittitur, at non nisi sequente quam.' Rupert. ' Mihi tamen haud abundare videtur hæc particula, modo in opportuniore loco, nempe ante apta, ponatur.' Doering. Tam del. Ern.

NOTÆ

τὸ ὑπὸ mntari in *dati*. Mihi nec adjectio, nec mntatio absolute necessaria videtur: referri enim hæc possunt ad *τὸ mandatum est*, quæ in priori membro habentur: ut sit, et mandatum est, ut quinque viri adjutores triumviris, (id est, adjutori triumviro) præessent ædificiis, suæ quis-

que regionis, quo ab incendiis cave-
retur.

^u *Solenne carmen precationis*] Fausta intelligit vota, quibus Deorum opem magistratus initio concionis implorabant, et quibus Jupiter, Juno, Minerva, alique Dii invocantur, ut prosperarent cœpta.

nisi adjunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, et is fons mali hujusce fuit: deinde simillimi fœminis mares, stuprati et constupratores, fanatici vigiles; vino,⁵ strepitibus clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Majores vestri ne vos quidem, nisi cum aut, vexillo in arce posito,^x comitiorum causa exercitus eductus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent,^y aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, forte temere coire voluerunt;⁶ et, ubicumque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? Si, quibus ætatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi, cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?

16. 'Minus tamen esset, si flagitiis tantum effœminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat,) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in re publica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quicquid his annis libidine, quicquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum esse. Necdum omnia, in quæ conjuraverunt, edita facino-

Doer. c. Drak.—5 'Crev. præter necessitatem tentabat *fanatici, vigiliis, vino cett.*' Doering.—6 'Male multi Mss. et edd. antt. *noluerunt.* Rectius sane *voluerunt ob ne quidem*: sed tum verba *censebant debere* pæne glossema sapiant.' Bauer. *Noluerunt* Gron.

NOTÆ

^x *Nisi cum aut, vexillo in arce posito*] Indicat centuriata comitia, quæ, vexillo in arce Janiculi posito, et Janiculo ipso custodito, habebantur; quæque intra pomerium fieri nefas; quia populo in suffragiis ferendis occupato exercitum præsidii causa extra ur-

bem esse oporteat, quod intra urbem imperari jus non sit, ut notant Dio lib. XLVII. et Gell. lib. xv. cap. 27.

^y *Aut plebi concilium tribuni edixissent*] Sunt hæc comitia tributa, de quibus Gell. ibidem.

ra habent.² Adhuc privatis noxiis,⁷ quia nondum ad rem publicam opprimendam satis virium est, conjuratio sese impia tenet. Crescit et serpit⁸ quotidie malum. Jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam rem publicam spectat. Nisi præcavetis, Quirites, jam huic diurnæ, legitime ab consule vocatæ, par nocturna concio esse poterit. Nunc illi vos, singuli universos concionantes, timent:⁹ jam, ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis, illi coierint, consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie; tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus conjuravit, non suum judicet esse.^m Ne quis etiam errore labatur, vestrum quoque non sum securus.⁹ Nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. Ubi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatus consulta, haruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avorumque ætate^a negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent comburerentque, omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil æque

¹ Unusquisque illorum seorsim vos metuit, cum omnes in concione simul junctos videt.

^m Omnes quicumque per furorem in illa nefaria sacra, velut in gurgitem se præcipientes dederunt, illos unusquisque vestrum judicare debet, non sibi devinctos et suarum partium esse; sed illis adhærere cum quibus conspirarunt in communionem scelerum.

7 Noxis conj. Bauer.—8 Naud. conserpit.—9 Labatur vestrum quoque, non

NOTE

² Edita facinora habent] Edita habent, pro ediderunt. libri quarti caput trigesimum, et lib. xxxv. cap. 1.

^a Patrum avorumque ætate] Vide

dissolvendæ religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitare animos vestros, cum demolientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios cœtus cerneretis. Omnia, Diis propitiis volentibusque, ea¹⁰ faciemus; qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt, nec patefieri, ut impunita essent, sed ut vindicarentur et opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre exequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per Urbem minoribus magistratibus mandavimus. Vos quoque, æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, et dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.'

17. Recitari deinde senatus consulta jusserunt, indicique præmium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset. 'Qui' nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. Si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturus, si venire ad causam dicendam vellet.' Edixerunt deinde, 'ne quis quid fugæ causa vendidisse, neve emissee vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.' Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit; nec mœnibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit, sed passim per totam Italiam, literis hospitem de senatus consulto et concione et edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte, quæ diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi et reducti sunt: multorum nomina delata. Quidam ex iis viri fœminæque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra septem mil-

////////

lia virorum ac mulierum dicebantur. Capita autem conjurationis constabat esse, M. et C. Atinios^{12 b} de plebe Romana,^c et Faliscum L. Opiternium,^{13 d} et Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora et flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque ejus sacri esse. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules fassique de se nullam moram judicio fecerunt.

18. Ceterum tanta fuga ex Urbe facta erat, ut, quia multis actiones et res peribant,^e cogerentur prætores T. Mænius et M. Licinius per senatum res in diem trigesimum differre,¹⁴ donec quæstiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique quærere et judicia exercere. Qui tantum initiati erant, et ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, preces fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam,¹⁵ in quas jure jurando obligati erant,

^a Per mensem abstinere ajure dicundo.

11 *Detulisset, qui* Gron. Doujat.—12 ‘Sic ex emend. Sigon. *M. et L. Catinius* c. Mog. unde *M. et L. et C. Atinios* conj. Drak.’ *Rupert.*—13 *Et Faliscum, L. Opiternium* Gron. Doujat. ‘Tolle distinctionem, quæ doctum virum in magnum errorem conjecit. Legendum puto, inquit, *Sex. Faliscum*, ne ei suum prænomen nebuloni desit, ad lib. iv. Theb. Statii vers. 397.’ *J. F. Gron.*

14 Conj. Gron. *proferre.*—15 In quibusd. codd. apud Drak. adjicitur vox

NOTÆ

^b *M. et C. Atinios* [*L. Catinius*] Sigon. mavult *M. et C. Atinios*, quod et Gron. probat.

Atinios] Sic pro *Catinios* ex sententia Sigonii et Gronovii, edendum censui. *J. Clericus.*

^c *De plebe Romana*] Dicuntur esse de plebe, quicumque ordinis senatorii non sunt.

^d *Et Faliscum L. Opiternium*] Ut Atinii Roma, ita hic Opiternius Faleriis, et Cerrinius Capua oriundus.

Faliscum itaque patriæ nomen est, non familiæ.

^e *Actiones et res peribant*] Cum tantus esset fugientium numerus, multi, quibus in eos competeabant actiones, eos intra diem, seu intra præstituta tempora, convenire non poterant propter ipsorum absentiam; ideoque excidebant jure suo, et res suas ab absentibus usucaptas amittebant.

in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subjectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali pœna afficiebant. Plures necati, quam in vincula coniecti sunt.^f Magna vis in utraque causa virorum mulierumque fuit.^o Mulieres damnatas cognatis,^g aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia^h Romæ primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam si qua ibi vetusta ara aut signum consecratum esset. In reliquum deinde senatus consultoⁱ cautum est, 'Ne qua Bacchanalia Romæ, neve in Italia essent. Si quis tale sacrum solenne et necessarium duceret, nec sine religione et piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteretur, prætor senatum consuleret. Si ei permissum esset, cum in senatu centum non minus¹⁶ essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis,^k neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.'

19. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio consule, senatus consultum factum est, 'Ut de iis, quos

^o *Magnus tam juratorum quam contaminatorum numerus.*

rem.—16 Conj. Drak. dum . . . ne minus.

NOTÆ

^f *Quam in vincula coniecti sunt*] Jam antea notavimus ad cap. 14. in privato seu libero carcere habitos.

^g *Mulieres damnatas cognatis*] Romanorum veterum hic mos, mulierum crimina non publice, sed privatim atque intra domesticos parietes puniendi per parentes, maritos, agnatos, quorum illæ perpetuo in tutela erant.

^h *Ut omnia Bacchanalia*] Nomen Bacchanaliorum plerumque pro festo Delph. et Var. Clas.

et sacris Bacchi sumitur: hic vero loca significantur in quibus hæc impia sacra fiebant.

ⁱ *Senatus consulto*] Integri senatus consulti exemplum æri incisum etiamnum extat; vide Raph. Fabretti Synt. Inscip. p. 427. *J. Clericus.*

^k *Neu qua pecunia communis*] Id hac de causa decretum, quod hæc sacra omnino aboleri placebat: communem autem pecuniam habere ad licita collegia pertinet.

Livius.

10 F

pro indicibus consules habuissent,¹ integra res ad senatum referretur, cum Sp. Postumius, quæstionibus perfectis, Romam redisset.' Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendum, ut¹⁷ intentiore eum custodia asservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. Eo referente, de P. Æbutii et Hispalæ Fecenïæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatus consultum factum est, 'Ut singulis his centena millia æris¹⁸ quæstores urbani ex ærario darent. Utique consul cum tribunis plebis ageret,ⁿ ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio émerita stipendia essent,^p ne iuvitus militaret, neve censor ei equum publicum assignaret. Utique Fecenïæ Hispalæ datio, deminutio,^o gentis enuptio, tutoris optio item esset,^p quasi ei vir

^p *Ut a militia immunis haberetur, tum pedestri, tum etiam equestri.*

17 In add. Gron. Donjat. Crev.—18 Vid. Not. Delph. inf. 'Centena millia æris gravis; quam vocem excidisse putabat Periz. de Ære Gravi § 24.'

NOTÆ

¹ *Quos pro indicibus consules habuissent*] Hoc senatusconsulto dilata sunt præmia indicii, quæ paulo post ipsis indicibus attributa, P. Æbutio nimirum et Hispalæ Fecenïæ.

^m *Singulis his centena millia æris*] Sic legas ex Moguntino; an, ut Gronovio placet, *ut singula his centena millia æris quæstores urbani darent*, perinde est. Centena porro millia æris, si asses intelligas, (qui ad seminnciam jam tunc imminuti,) vix duo millia librarum Gallicarum et nongentas ac septemdecim æquaverint: quod haud satis dignum videri poterit rei tantæ præmiū. Credibile igitur est libras æris intelligi: sic fiet summa libris Francicis ferme 67500. æstimanda.

ⁿ *Utique consul cum tribunis plebis*

ageret, &c.] Significatur plebiscitum hac de re factum ex auctoritate senatus.

^o *Datio, deminutio*] Vide hæc erudite explicantem Hadr. Turnebum, *Advers. lib. xxx. c. 25.* Res enim paucis hic expediri non posset. *J. Clericus.*

^p *Fecenïæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset*] Per hæc eximebatur Hispala, mulier libertina, jure patronatus; ita ut ei in posterum concederetur potestas alienandi res suas, et patrimonium diminuendi auctore tutore quem sibi ipsa elegisset; quod libertis absque patronorum consensu non licebat: denique idem jus ei tribuebatur quod ingenuæ mulieres per ea tempora Romæ habebant; quibus si in manu

testamento dedisset. Utique ei ingenuo nubere liceret; neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaevae esset. Utique consules prætoresque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret, utique tuto¹⁹ esset. Id senatum velle, et æquum censere, ut ita fieret.' Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatus consulto; et de ceterorum indicum impunitate præmiisque consulibus permissum est.

20. Et jam Q. Marcius, quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, et quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque et collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminus et M. Æmilius consules habuerunt. Duas præterea legiones novas ex senatus consulto scribere jussi sunt; et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarunt et

////////

Rupert.—19 Malit Doer. in tuto.

NOTÆ

parentum aut virorum non essent, necessaria erat tutoris auctoritas, 'ut lege aut judicio agerent, ut se obligarent, ut civile negotium gererent,' auctore Ulpiano titulo 11. Regular. Quod attinet ad *gentis enup-tionem*, sciendum est liberos per manumissionem ascisci solitos in gentem patroni, a quo nomen accipiebant: ita ut ejusdem gentis novam familiam humiliorem inchoarent. Hinc moribus introductum fuerat, ut ex auctoritate patroni libertus uxorem duceret, liberta viro nuberet, ut nimirum, non facile ejusdem gentis connubium esset, nisi inter manumissos et manumissas ab eodem patrono, ejusve gentili seu agnato. Id probari potest ex responso Salonii Catoni, ejus cliens et scriba erat,

dato de filiæ Saloniæ nuptiis apud Plut. Itemque ex eo quod Tacit. lib. vi. Annal. refert de Pompeia Macrina ex Theophane orta Cn. Pompeii familiari, cujus filius Pompeius Theophanes Tiberio inter amicos. Recte itaque Turnebus, et post eum Gron. *gentis enup-tionem* interpretatur facultatem nubendi extra gentem patroni, aliis scilicet quam libertis illius gentis, cujus erat liberta. Cui additur etiam facultas ingenno nubendi: adhuc enim discreta inter ingenuos ac libertinos connubia erant; ut infamia non vacaret ingenuus, qui libertinæ conditionis uxorem duxisset: quod tamen in gratiam Hispaniæ Fecentiæ nunc remittitur.

equites mille trecentos, et tria millia peditum Romanorum,¹ ducentos equites. Totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque consules, dum ipsi quæstionibus impediabantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus, prior²⁰ Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dnm penitus in abditos²¹ saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in præoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. Quatuor millia militum amissa; et legionis secundæ signa tria, undecim vexilla¹ socium¹ Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quæ, quia impedimento fugientibus per sylvestres semitas erant, passim jactabantur. Prius² sequendi Ligures³ finem, quam fugæ Romani, fecerunt. Consul, ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutæ copiæ forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimisit.³ Non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. Nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est appellatus.

21. Sub hunc nuntium ex Ligustinis vulgatum literæ, ex Hispania mixtam gaudio tristitiam afferentes, recitatae sunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi⁴ signis collatis

//////////

20 'Vocem prior omittunt Lov. 5. et edd. ante Gelen.' *Rupert.*—21 *Abdito* Gron. Donjat.—1 *Ac* inserunt edd. ante Sigon.—2 *Nec* ante *prius* olim legabatur.—3 *Malit* Duker. quod est in Lov. 1. apud Drak. *divisit.*

NOTÆ

¹ *Tria millia peditum Romanorum*] Cave hæc referas ad proximum verbum, *imperarunt*: pendent enim ex iis quæ antea dicta fuerant, 'scribere jussi sunt.'

¹ *Signa tria, undecim vexilla*] Signa non aquilæ fuerunt: una enim tantum in singulis legionibus aquila erat, argento vel auro efficta, summæ perticæ insistsens: sed alio genere manipuli utebantur, clypeo puta, corolla, vel ornamento alio perticæ

imposito. Hæc diversa a vexillis quæ hic sociis tribuuntur, et equitum signa sunt; sive pannuli quadratæ formæ ad hastam volitantes.

² *Prius sequendi Ligures*] Vulgo *nec prius*, nullo satis idoneo sensu; vult enim auctor Ligures prius fatigatos fuisse in sequendo Romanos, quam hos in fugiendo: hoc est, Ligures non instituisse percussis Romanis, ut mox dicitur.

pugnavit. Ad sex millia hostium sunt cæsa: ceteri fusi, fugati, castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astam^t oppugnandum legiones ducit. Id quoque haud multo majore certamine cepit, quam castra; sed, dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur, nuntiaretque, senatum æquum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit.^u Paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt; Romanis et suos sepeliendi, et spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies, majore coacto exercitu,^s Celtiberi ad Calagurrim oppidum^x ultro laccessiverunt prælio Romanos. Nihil traditur, quæ causa numero aucto infirmiores eos fecerit. Superati prælio sunt. Ad duodecim millia hominum cæsa, plus duo capta; et castris Romanus potitus: et, nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hyberna deduxerunt.

22. Per eos dies, quibus hæc ex Hispania nuntiata sunt,

////////

4 *In agro Oscensi* cod. Mog.—5 *Coacto majore exercitu* Gron. Doujat. Crev. Mox *Calagurim* Doujat. Kreyssig. prob. Cellar. Geog. Ant.

NOTÆ

^t *Ad oppidum deinde Astam*] Fuit Asta cognomine Regia, urbs Turdetanorum in Bætica, ulterioris Hispaniæ parte, inter Eburam et Asindum ad Lethen fluvium, non procul sinu Gaditano. Creditur vulgo ibi fuisse, ubi nunc *Xeres de la Frontera* in Andalusia et regno Hispalensi. Morali est *Massa de Asta*.

^u *Lunam venit*] Tusciæ urbem in

confinio Liguriæ ad Macræ fluminis ostium, cui successit Sarzana: manet tamen inde vicinæ regiunculæ nomen *Lunigrana*.

^x *Ad Calagurrim oppidum*] Vasconum id oppidum erat, in Hispania citeriori ad dextram Iberi: hodie *Calahorra*, in confinio Navarræ, cui a Castellanis ademta est.

ludi Taurii^{6y} per biduum facti religionis causa. Per dies⁷ decem apparatus deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætólico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia venerunt⁸ honoris ejus causa. Athletarum quoque certamen^z tum primo Romanis spectaculo fuit, et venatio data leonum et pantherarum; et prope hujus sæculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novemdiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque coelestes multifariam orti adussisse complurium levi afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita et unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cælo tacta erat. Hostiis majoribus consules procurarunt, Urbemque lustraverunt. Sub idem tempus et ex Umbria nuntiatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes,⁹ arceri Romano agro necarique quam primum jusserunt. Eodem anno Galli Transalpini,^a transgressi in Venetiam^{10b} sine populatione aut bello, haud procul inde,

6 All. *ludi Taurilia*; inter quos Gron. Doujat. Crev. 'Quæ lectio doctior et vix e librorum ingenio profecta.' *Rupert.*—7 'Per dies; hæ duæ voces, quæ Sigonii debentur ingenio, jam ab aliis in textum receptæ sunt; nec facile abesse possunt, præcipue cum paulo post in hoc cap. Scipio quoque per decem dies ludos fecisse dicatur. Livium enim ludos, in decem dies apparatus, simpliciter decem ludos dixisse, vix credas. Itaque, nisi Sigonii conjecturam admiseris, vox decem cum Frob. ejicienda videtur.' *Doering.* Per dies apud Drak. et Kreyssig. uncinis inclusa sunt.—8 *Venerant* Gron. Doujat. Crev.—9 'H. l. excidisse vocem *aruspices*, ex Jul. Obseq. c. 56. suspicabatur Drak.' *Rupert.*—10 Ambigit de hac voce Glar.

NOTÆ

^y *Ludi Taurii* [*Taurilia*] A tauris deductum hoc nomen apparet, ut Tanroboium, ut Suovetaurilia Tauria. Et quidem Neptuni festum quoddam apud Græcos dicebatur. At Romæ *Taurii ludi* sive *Taurilia* in honorem Inferorum instituti dicuntur tempore Tarquinii Superbi, quod magna incidisset pestilentia in mulieres gravidas, quæ credebatur orta ex 'carne divendita populo tanrorum immolatorum.' fiebant autem hi ludi in circo Flaminio, ne intra

muros evocarentur Dii inferi, ut ex Festo discimus. Hinc Taurium est apud eundem pro pecunia quæ in hosce ludos consumebatur.

^z *Athletarum quoque certamen*] Videntur hi ludi Circenses fuisse, ac præterea, exemplo Græcorum, agones, exhibitis certaminum et exercitationum variis generibus.

^a *Galli Transalpini*] Num Carnutes? id suadet Carnorum per hæc loca nomen, ubi et hoc Gallorum oppidum ad Sontium fluvium.

ubi nunc Aquileia^c est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes missis, responsum est, ' Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire.' L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem et bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor: tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices; et, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

23. Cum jam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius, quæstionibus cum summa fide curaue perfectis, comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus.* Postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stello, C. Atilius Seranus, L. Postumius Tempſanus,¹¹ M. Claudius Marcellinus.^d Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renuntiaverat, peragrantem se propter quæstiones utrumque litus

////////

11 ' Forte leg. *L. Postumius Tympanus*. Sed Postumius cognomen *Tempſanus* ob causam aliquam a *Tempſa* Bruttiorum opp. (v. xxxiv. 45.) habere potuit.' *Duk.* Mox '*M. Claudius Marcellinus* forte c. Mog. et tres alii; recte, si idem est, qui biennio post consul fuit, (v. cap. 35.) quod tamen incertum.' *Rupert.* *Marcellus* Crev. quod defendit Jac. Gron. quia Marcel-

NOTÆ

^b *In Venetiam*] Decima hæc fuit Italiæ regio sub Augusto; vulgo nunc *Marca Trevigiana*.

^c *Ubi nunc Aquileia*] Din inter primas Italiæ civitates fuit Aquileia in Carnorum regione; cui regioni a foro Julii postea nomen inditum: urbs ad Narisonis fere ostia sita, floruit ad quintum Christi sæculum, adeo ut patriarchali honore insignis fuerit; sed ab Attila primum, deinde a Longobardis eversa, in vicum tan-

dem redacta; et civibus vacua est, ob cæli præsertim inclementiam; unde factum est, ut patriarchalis sedes ad vicinam urbem Utinam fuerit transferenda. Locus Austriacæ domni paret sub antiquo nomine.

* A. U. C. 568.

^d *M. Claudius Marcellinus*] An potius *Marcellus*? *Marcellinus* sane adoptatum ex *Marcellis* in aliam gentem familiamve significaret: *Claudius* vero nomen est ejusdem gentis.

Italiæ desertas colonias, Sipontum supero, Buxentum infero mari, invenisse; triumviri ad colonos eo scribendos ex senatus consulto ab T. Mænio prætore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus. Cum Perseo rege et Macedonibus bellum, quod imminabat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit. Inchoata initia a Philippo sunt;¹² et is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum¹³ res, cum victo leges imponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos jus sæviendi ademptum ei ab senatu erat; cum, quia rem integram Quintius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset^e impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus,^f cum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset; capta Heraclea, quia jussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum deditum est, ægre eam rem tulerat. Permulsit iram ejus consul, quod, ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniæ et Amynandro bellum inferret, et urbes, quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine et Amynandrum Athamania expulerat, et urbes aliquot receperat.¹⁴ Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suæ ditionis fecit. Inde et in Thracia quasdam urbes, novæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus, quæ domestico certamine vincerentur, adjungendo sese,¹⁵ cepit.

24. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est. Nunquam tamen remisit animum a colligendis in pace

//////////

liius non Claudiorum, sed Lentulorum est cognomen.—12 Vet. lib. apud Sigon. *ab ipso Philippo sunt*.—13 *Tò eum* ante Sigon. deerat.—14 Frob. *cesserat*.—15 *Se Gron. Doujat. Crev.*

NOTÆ

^e *Non desperasset*] Philippus.

Divisis partibus] Cum nempe in-

ter Acilium consulem et Philippum
divisa essent belli gerendi munia.

viribus, quibus, quandoque¹⁶ data fortuna esset,^g ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; sed metalla etiam et vetera intermissa recoluit, et nova multis locis instituit. Ut vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret; non sobolem tantum stirpis parabat,⁷ cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum et Perrhæborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime moverat senatum, quod jam Æni et Maroneæ affectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati,¹⁷ non partis amissæ, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub jus iudiciumque regis venisse. Et Maronitarum exules (erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio præsidio) ii¹⁸ non Maroneam modo, sed etiam Ænum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea; qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum affirmabant. 'Civitates Thessalorum et¹⁹ Perrhæborum et Magnetum et

⁹ Non tantum studebat augendo per matrimonia civium suorum numero.

16 Sic ex emend. Gron. quando edd. vett. quandocumque Curio, Gron. Donjat. Crev.—17 Legati venerunt Gron. Donjat. Crev.—18 'Drak. conj. et Maronitarum exules, qui erant pulsi ... præsidio. It cet. (ita Lov. 4. et Mead. 2.) Et exules venerant pulsi, quia libertatis causam, libertatem, defendissent ab regio præsidio, adversus illud.' Rupert. Crev. tentat, Et Maronitarum exules venerant, pulsi, quia, &c. Gron. Donjat. Crev. defendissent, ab reg. signis parentheses eos omis.

NOTE

^g Quandoque [quandocumque] data fortuna esset, an vero ex Gronovii suspitione, quandoque data fortuna esset, an cum vetustioribus, quando data fortuna esset, non video quid intersit.

cum Amynandro Athamanum gentem in eadem causa, qua Ætolos, fuisse. 'Antiocho rege pulso, occupatum oppugnantis Ætolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse. Armis subactos parere.' Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, Ti. Sempronium.²⁰ Quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

25. Ibi cum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhæbique et Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissem; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant Philippopolis,^b Tricca, Phaloria et Eurymenæ,¹ et cetera circa eas oppida; utrum Thessalorum juris, cum vi ademptæ possessæque ab Ætolis forent, (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat,) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent. 'Ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent, et si voluntate, non si² vi atque armis coacti, cum Ætolis essent.' Ejusdem formulæ disceptatio de Perrhæborum Magnetumque oppidis fuit.^c Omnium enim jura possidendo per occasiones

^c De oppidis Perrhæbiæ et Magnesiæ, ad quem pertinerent, quærebatur similibus de causis.

~~~~~

sis.—19 Et del. Gron. Donjat. Crev.—20 'Τις. Κλαύδιον' codd. Polyb. unde Ap. Claudium suspicari possis. Sed cf. inf. cap. 33.^d Rupert.

¹ Vid. Not. Delph. inf. Mox vocem eas delendam censebat Crev.—2 Si

NOTÆ

^b Philippopolis] Urbs Bessicæ in Thracia ad Ebrum fluvium, sub Hæmo monte, prius Trimontium; Plinio aliisque Poneropolis, atque aliis nominibus dicta: a Philippo Macedonum rege nomen accepit, quo nunc quoque appellatur a Græcis atque Italis. Tnrçi Felibe vocant.

¹ Eurymenæ] Thessaliæ haud dubie

oppidum fuit, quando circa Triccam et Phaloriam fuisse dicitur; sed extra Stephanum et Nostrum, non facile occurrit hoc nomen. An rescribendum Ctemenæ, quod apud Ptol. Æstiotidis oppidum est inter Triccam et Piam? Sophian. nunc Grisa-
no appellari ait.

Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adjectæ, ‘quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. Nam, præter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, et opera eorum in servilibus abuti ministeriis; et, quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phtbias unum maritimum emporium fuisse, quondam Thessalis quæstuosum et frugiferum. Ibi navibus onerariis comparatis, regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium sancti sint, violandis abstinere. Insidias positas euntibus ad T. Quintium. Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. Procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? Nunc se fiducia et præsidio legatorum ingemiscere magis, quam loqui. Nisi provideant aliquid Romani, quo et Græcis Macedoniam accolentibus metus, et audacia Philippi minuatur, nequicquam et illum victum, et se liberatos esse. Ut equum tenacem,^s non parentem, frænis asperioribus castigandum esse.’ Hæc acerbe postremi; cum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes, ‘Ut ignosceret pro libertate loquentibus; et ut, deposita domini acerbitate, assuesceret, socium atque amicum sese præstare, et imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu, adjungere sibi socios mallet.’ Thessalis auditis, Perrhæbi Gonnocondylum,^k quod Philippus Olympiadem appella-

^s Lege *sternacem*; id est, qui sessorem excutit, sternitque.

del. Gron. Doujat. Crev.—3 *Sternacem* conj. Doujat. et Crev.—4 Restituta a Sigon. pro *Connocondylum*.

NOTE

^k *Perrhæbi Gonnocondylum*] Ex his aliisque videntur Perrhæbi a Pelasgiotis

verat, Perrhæbiæ fuisse, et, ut sibi restitueretur, agebant. Et de Malloea et Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, et castella Athenæum et Pœtneum.

26. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, et ipse a querelis orsus, 'Menelaidem in Dolopia, quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse,' questus est: 'item Petram in Pieria¹ ab iisdem Thessalis Perrhæbisque captam. Xynias quidem, haud dubie Ætolicum oppidum, sibi eos contribuisse; et Paracheloida, quæ sub Athamania esset,^m nullo jure Thessalorum formulæ factam.ⁿ Nam quæ sibi crimina objiciantur de insidiis legatorum et maritimis portubus frequentatis aut desertis, alterum deridiculum⁵ esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores suos respuere.⁶ Tot annos esse, per quos nunquam

//////////

5 'Ridiculum omnes Mss. præter Mog.' *Rupert.*—6 'Barber. et Pet. *alterum mores pueros nos.* Significant transpositionem vocum duarum: *alterum*

NOTÆ

Ptolemæi non multum diversi. His enim ascribuntur Malloea et Gonnus, seu Gonni. Existimat Sigonius Gonnocondylum ex duobus oppidorum nominibus conflatum, quorum Noster meminit lib. XLIV. cap. 6. Erat autem Gonnus urbs ad Penenum: Condylum vero castellum iuxpugnabile. Vereor hic ne Nicolai Sansonis, nostri, dum viveret, amici, diligentiam fugerit Gonnocondyli situs, cum eum locum in Perrhæbis quidem, sed intra Epirum locet: at ex narratione Livii apparet in Thessaliæ finibus fuisse, quemadmodum Malloeam et Ericinum. Favet tamen ipsius conjecturæ Menelaidis Dolopum oppidi mentio, et Xyniarum, quæ finibus Epiri proximæ.

¹ *Petram in Pieria*] Memorantur a Plut. in Paulo/Emilio circa Perrhæbiam Petra et Pythion. Porro Pie-

ria Macedonia regio erat diversa a Perrhæbia: sed cum ei confinis esset potuit oppidum aut castellum in Pieriæ finibus situm, fuisse circa Perrhæbiam. At Pythæum Pelagoniæ Tripoliti ascribitur, quæ et ipsa Perrhæbiæ seu Pelasgiotidi finitima.

^m *Et Paracheloida, quæ sub Athamania esset*] Gemina Parachelois notatur a Strabone: hæc quæ sub Athamania Ætolis tribuitur: altera in Estiæotide: utraque reginnacula ab Acheloo flumine dicta: quo nomine duo fluvii; major alter, quo Acarnania disternabatur ab Ætolia; minoris famæ alius, qui juxta Lamiam fluit: et Parachelois tractum significat ad Acheloum; cujus incolæ Paracheloitæ.

ⁿ *Nullo jure Thessalorum formulæ factum*] Ex errore nominis videtur factum a Romanis, ut Parachelois

cessaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. Quem unquam verbo violatum esse? Semel ad Quintium euntibus insidias dici factas. Sed, quid iis acciderit, non adjici. Quærentium, quod ⁷ falso objiciant, cum veri nihil habeant, ea crimina esse. Insolenter et immodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis avide meram ⁸ haurientes libertatem.⁹ Itaque, servorum modo præter spem repente manumissorum, licentiam vocis et linguæ experiri, et jactare sese insectatione et convitiis dominorum. Elatus deinde ira adjecit, 'Nondum omnium dierum solem occidisse.'^p Id minaciter dictum, non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt: et cum fremitus post eam vocem ortus et tandem sedatus esset, Perrhæborum inde Athamanumque legatis respondit, 'Eandem, de quibus illi agant, civitatum causam esse. Consulem Acilium et Romanos sibi dedisse eas, cum hostium essent. Si suum munus, qui dedissent, adimere velint, scire se, cedendum esse; sed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium et inutilium sociorum, injuriam eos esse facturos. Nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis; præsertim apud eos, qui male utendo eam corrupturi sint.' Causa cognita, pronuntiaverunt legati, 'Placere, deduci præsidia Macedonum ex iis urbi-

^a Ad eos pertinere, aut ab iis proficisci ejusmodi accusationes.

mores respuere suos.' J. F. Gron.—7 'Ex emend. Gron. pro vulg. quid, cum quærentium l. l. non sit interrogantium, sed undique conquirentium.' Rupert. Quid Gron. Doujat.—8 Seram conj. Naud. non inepte, jndice Gron. Mox ita pro itaque Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

Ætolica Thessalorum juris efficeretur, procul ab eorum regione dissita, cum nonnisi Paracheloidem Phthioticam sibi vindicare possent.

⁹ Nimis aride meram haurientes libertatem] Metaphora est ex Plat. desumpta lib. viii. de Rep.

^p Nondum omnium dierum solem oc-

cidisse] Innuit Philippus posse olim et procedente tempore res mutari: et sic non desperare se meliorem aliquando sortem consequitur; quasi dicat nondum præterisse dies omnes vitæ suæ, et fore ut quandoque sol oriatur, quo meliori loco constitutas ipse res suas habeat.

bus, et antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. De injuriis, quas ultro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes et Macedonas disceptetur, formulam juris exequendi constituendam esse.'

27. Inde, graviter offenso rege, Thessalonicens ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis: ' Si liberar esse Ænum et Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere, quam ut admoneant, re,⁹ non verbo, eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. Si autem minor cura sit civitatum in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem, quam Philippum, habere;' vel pro patris Attali meritis bello, quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod Antiochi bello terra¹⁰ marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præjudicium; qui cum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitatē regionis velut appendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, cum tam procul a finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia imposuisse? Vocari Maronitas juberent. Ab iis certiora omnia de statu civitatum earum scituros.' Legati Maronitarum vocati, ' Non uno loco tantum urbis præsidium regum esse, sicut in aliis civitatibus,' dixerunt, ' sed pluribus simul, et plenam Macedonum Maroneam esse: itaque dominari assentatores regios. His solis loqui et in senatu et in concionibus licere. Eos omnes honores et capere ipsos, et dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos et deterioribus obnoxios silere.' De jure etiam finium pauca adjecerunt: ' Q. Fa-

⁹ *Justius longe et æquitati magis consentaneum esse, ut Eumenes, tanquam belli præmia consequatur oppida, quæ prius paruerant Antiocho, quam ut ea Philippus habeat.*

⁹ *Admoneat; re Gron. Donjat.*—¹⁰ *Vel suis, qui Antiochi bello terra cet.*

bium Labeonem,⁹ cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam,⁷ quæ ad ¹¹ Thraciæ Paroreiam⁸ subeat, nusquam ad mare declinantem. Philippum novam postea deflexisse viam, qua Maronitarum urbes ¹² agrosque amplectatur.⁷

28. Ad ea Philippus longe aliam, quam adversus Thesalos Perrhæbosque nuper, ingressus disserendi viam, ‘Non cum Maronitis,’ inquit, ‘mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed jam ¹³ vobiscum, Romani;⁴ a quibus nihil æqui me impetrare jam diu animadverto. Civitates Macedonum, quæ a me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam; non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim et parva oppida, et in finibus extremis posita,) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. Negatum est mihi. Bello Ætólico Lamiam oppugnare jussus a consule M’. Acilio, cum diu fatigatus ibi præliis operibusque essem, transcendentem me jam muros a capta prope urbe revocavit consul, et abducere copias inde coëgit. Ad hujus solatium injuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perrhæ-

conj. Gron. prob. Drak. et Doer. Mox *laboribusque* Gron. Donjat.—11 ‘Verba, ex ed. et forte cod. Mogunt. adjecta, *viam et ad* absunt a Mss. et vet. eidd. In iisdem *ferentem pro declinantem*. Quæ omnia probavit Gron.’ *Rupert*. Ad del. Crev.—12 Conj. Rupert. *urbem*.

NOTE

⁹ Q. *Fabium Labeonem*] Hic, opinor, Labeo est, cui prætori obtigerat classis, coss. M. Fulvio, Cn. Manlio, ut lib. xxxvii. cap. 50. refertur.

⁷ *Veterem viam regiam*] Sigism. Gelenius hunc locum, qui antea intelligi haud poterat, ex codice Moguntino correxit.

⁸ *Ad Thraciæ Paroreiam*] Paroreiæ nomen in universum regionem montibus vicinam designat. Steph. geminam refert: alteram in Arcadia, alteram in Macedonia, in qua et Plinius Paroreos populos locat lib. iv. c. 10. ‘Ab hoc amne,’ inquit, (Axi-

um intellige, cujus ante meminerat) ‘Pæoniæ gentes Parorei, Heordenes, Almopii, Pelagones, Mygdones, Montes Rhodope, Scopius, Orbelus.’ Ah his Paroreis diversa, non tamen admodum dissita, et, ni fallor, sub Pangæo monte, fuisse videtur hæc Thracica Paroreia, sub qua regia via pro limite assignata Philippo a Fabio Labeone.

⁴ *Sed jam [etiam] vobiscum, Romani*] Lege, distinctis vocibus, *et jam*; aut ut membranæ quædam habent, teste Jac. Gronovio, *sed jam vobiscum, Romani*.

biæque et Athamanum reciperem quædam castella magis, quam urbes. Ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paulo ante, si Diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem æquius esse, quam me, habere. Id ego aliter longe judico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit.¹³ Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia talentum et quinquaginta tectas naves et omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus: hostemque ei me esse prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli; et cum eo consule belli partem, quamcumque mihi delegavit, gessi. Et insequenti consuli L. Scipioni, cum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam etiam, ubi¹⁴ inter cetera pax quoque præstanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrum adjicere vos, Romani, aliquid, et amplificare et augere regnum meum munificentia vestra oportebat, an, quæ haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tanquam ad Antiochum, ad¹⁵ spoliandum me venit,¹⁶ et, si Diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impudentissimæ prætendit; quo maxime et refelli et coargui potest. Disertissime enim planissimeque in eo scrip-

¹³ *Eumenes periclitabatur de regno amittendo, nisi bellum Romani suscepissent adversus Antiochum, idque illi non minus necessarium fuit ad salutem, quam ut vincerent Romani.*

¹⁴ *Ad me spoliandum venit Eumenes, non secus ac ad Antiochum spoliandum.*

13 *Etiam Gron. Donjat.*—14 *Per Thraciam, ubi etiam Gron. Donjat. Crev.*—15 *Ad del. eæd. 'Particulam ad ante spoliandum, librariorum, ut videtur, errore omissam, primum ex cod. Lov. 2. Drak. adjecit. J. Fr. Gron. tentabat, Eumenes ad me, tanquam Antiochum, spoliandum venit.'* Doering.—

tum est, Chersonesum et Lysimachiam Eumeni dari. Ubi tandem Ænus et Maronea et Thraciæ civitates ascriptæ sunt? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tanquam ab illis impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, refert.¹⁶ Si tanquam inimicum et hostem insectari propositum est, pergite, ut cœpistis, facere. Sin aliquis respectus est mei,^u ut socii atque amici regis, deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis.'

29. Movit aliquantum oratio regis legatos. Itaque medio responso rem suspenderunt: 'Si decem legatorum decreto Eumeni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare. Si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ jure belli habiturum. Si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reservari, et, ut omnia in integro manerent, præsidia, quæ in iis urbibus sint, deduci.' Hæ causæ maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis; ut non a Perseo filio ejus novis causis motum, sed ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. Cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. Medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans Urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas; auri præterea pondo centum triginta¹⁷ duo, ^x argenti sedecim millia trecenta:^y et pronuntiavit in senatu, decem

////////

16 Olim legebatur *velitis, referte*; quod prob. Sigon. sed improb. Tan. Faber et Gron.

NOTE

^u *Sin aliquis respectus est mei*] Gallice, *Que, si vous avez quelque considération pour moi, &c.*

^x *Auri præterea pondo centum triginta [viginti] duo*] Nostra pecunia æstimarentur ferme sexaginta octo milli-

Delph. et Var. Clas.

bus librarum, ac præterea ter centenis ac vicenis libris Francicis; eo enim redeunt centum ac viginti duæ libræ Romanæ.

^y *Argenti sedecim millia trecenta*] Gallice, *la valeur de cinq cents quatre-*

Livius.

10 G

millia pondo argenti² et octoginta auri³ Q. Fabium quæstorem advehere; id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Postumius prætor habebat.⁴ Is de pastorum conjuratione, qui vias latrociniiis pascuaque publica infesta habuerant, quæstionem severe exercuit. Ad septem millia hominum condemnavit. Multi inde¹⁸ fugerunt, de multis sumtum est supplicium. Consules, diu retenti ad Urbem delectibus, tandem in provincias profecti sunt.

30. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius et L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias eductas in Bæturia junxissent,^b in Capetaniam, ubi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioque parati rem gerere.^{19 c} Haud procul Hippone^d et Toletum urbibus inter pabulatores pugna orta est. Quibus dum utrimque subvenitur a castris, paulatim omnes copiae in aciem educatae sunt. In eo tumultuario certamine et loca sua et genus pugnae pro hoste fuere. Duo exercitus Romani fusi atque in castra compulsi sunt. Non institere percussis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur,

⁴ *Tarentinae urbi vicinae regioni præerat L. Postumius prætoris titulo.*

*****

17 *Viginti Gron. Doujat. Crev.*—18 Crev. particulam *inde*, ut plane superfluum, delendam censet.

19 Vide Not. Delph. inf. Magis Livianam antiquam lectionem *progressi*

NOTÆ

vingts six mille huit cents livres.

² *Decem millia pondo argenti*] Gallice, *la valeur de trois cents soixante mille livres.*

³ *Et octoginta auri*] Gallice, *la valeur de quarante-quatre mille huit cents livres.*

^b *In Bæturia junxissent*] Bæturia Hispaniæ ulterioris regio a Bæti fluvio ad Anam, divisa in duas partes, quarum occidentalem incolebant Celtici Lusitaniam attingentes, Hispalim versus; orientalem Turduli versus Cordubam: ibi nunc Andalusiae pars

borealis.

^c *Parati rem gerere*] Melius scripti et ante Moguntinum editi, *communi animo consilioque rem gesserunt.*

^d *Haud procul Hippone*] In Carpetania et circa Toletum Hippo nullus reperitur quod quidem sciam, sed Histonium apud Ptol. in Celtiberis, nunc Moletio *Histo*: est et apud eundem Ptol. Ispinum Carpetanorum, quod Molet. eidem est; hodie *Spinario*: aliis *Fuente Duena*; *Ycpes Sansoni*: quid si potius *Espinosa*?

silentio proximæ noctis tacito signo^z exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaque præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt; regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Romanorum sociorumque, in prælio fugaque, ad quinque millia occisa; quorum se spoliis hostes armarunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Prætores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adversæ pugnæ militum animis, consumserunt. Ubi satis placuere vires,^a et jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hostem poscebat; duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. Inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant. Ex templo, qua duobus locis vada nudabat amnis,^b dextera parte Calpurnius, læva Quintius exercitum²⁰ traduxerunt; quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque, qui tumultum injicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. Interim Romani, impedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia jam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. In medio locatæ quinta Calpurnii legio et octava Quintii. Id robur toto exercitu^c erat.^c Campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum.

31. Hispani, postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi

^z *Signo clam dato absque ullo tubæ sono vel strepitu.*

^a *Postquam existimarunt prætores Romani satis sibi firmas copias esse.*

^b *Duobus locis in quibus fluvius radosus transitum aperiebat.*

^c *In his duabus legionibus consistebat vis et robur universi exercitus.*

communi animo consilioque rem gesserunt sonare putabat Gron.—20 ^c *Quidam Mss. exercitus, quod placere potest, quia supr. duo exercitus Rom. memorantur.* *Rupert.—I Altera lectio totius exercitus.*

cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, et Hispanis recenti victoria ferocibus,² et insueta ignominia milite Romano accenso. Acerrimæ media acies, duæ fortissimæ legiones, dimicabant: quas cum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare;³ et usque plures confertioresque medios urgebant. Ibi postquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quintilium Varum et³ L. Juventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit. Docere et monere jubet, 'in illis spem omnem vincendi et retinendæ Hispaniæ esse. Si illi loco cedant, neminem ejus exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem ulteriorem ripam, unquam visurum.' Ipse, cum equitibus duarum legionum paululum circumvectus, in cuneum hostium, qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum suis equitibus alterum hostium latus invadit; sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant et prætor ipse ante alios: nam et primus hostem percussit, et ita se immiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset. Et equites prætoris eximia virtute, et equitum pedites accensi sunt.^f Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. Itaque urgere signiferos pro se quisque, jubere inferre signa, et confestim militem sequi. Renovatur ab omnibus clamor. Impetus fit velut ex superiore loco. Haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt sternuntque percussos, nec sustineri alii^g super alios inferentes sese possunt.^{4 h} Fugientes in castra equites

2 *Inflatis* cod. Mog.—3 *Et* del. Gron. Doujat. Crev.—4 'J. Fr. Gron.

NOTÆ

^e *Cuneo institit pugnare*] Urgere nempe cœperunt Hispani Romanos agmine cuneato. Est enim *cuneus* metaphorice acies in cunei formam disposita, ita ut ejus pars prima angustior sit, deinde paulatim latior precedat.

^f *Et equitum pedites accensi sunt*] Ex superiori commate repetenda hæc

verba, *eximia virtute*; equitum scilicet.

^g *Sustineri [sustinere] alii*] Legendum crediderim *alios*. Hispani enim non potuere sustinere Romanos sese *alios super alios* inferentes. Levior mutatio quam si *possunt* mutemus cum Gronovio in *patiuntur*. J. Clericus.

^h *Nec sustineri [sustinere] alii super*

persecuti sunt,^d et permixti turbæ hostium intra vallum penetraverunt. Ubi ab relictis in præsidio castrorum prælium instauratum; coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis legio quinta supervenit; deinde, ut quæque potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra; nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. Inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnae superfuit. Signa capta centum triginta tria. Romani sociique paulo plus sexcenti, et provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt. Tribuni militum quinque amissi et pauci equites Romani cruentæ maxime victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerant, manserunt. Pro concione postero die laudati donatique a C. Calpurnio equites phaleris: pronuntiavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta et expugnata esse. Quintius alter prætor suos equites catellis ac fibulisⁱ donavit. Do-

^d Equites Romani persecuti sunt Hispanos in castra sua refugientes.

tentabat nec sustinere . . . patiuntur; quod admodum durum et paulo licentius videtur. Nec placere potest emendatio Clerici, legi iubentis, *nec sustinere alios super alios cett.* nam possunt non ad Hispanos, sed, sicut præcedentia 'fundunt sternuntque,' ad Romanos referri debet. Rectissime igitur Jac. Periz. pro *sustinere* legendum esse conjecit *sustineri*.ⁱ Doering.

NOTÆ

alios inferentes sese possunt] Vel legendum, *nec sustinere alios super alios inferentes sese possunt*; Hispani scilicet Romanos: vel, ut Jac. Perizonio visum, activa vox in passivam immutanda, ut scribatur *nec sustineri alii super alios inferentes sese possunt*.

ⁱ *Catellis ac fibulis*] *Catellas* hic, vel *catellos*, pro catenulis dici suadet illud Hor. Ep. i. 17. 'meretricis acumina sæpe catellam, Sæpe periscelidem raptam sibi flentis.' Et illud Plauti, 'delicatum te hodie faciam, cum catel-

lo ut accubes ferreo.' Videtur utrobi-que indicari ornamentigenus, quo colulum brachiumve circumdarent, ut auguratur Marcel. Donatus, cui potius hac in re adhæserim, quam Lævinio Torrentio hæc referenti 'ad catellas quæ in deliciis essent,' cujusmodi donum equitibus Romanis minus dignum: at catenæ sive torques inter ornamenta et dona militaria sæpe memorantur. Nec multo magis placet quod idem Torrent. refert de ornamentis militaribus, ad effigiem canini

nati et centuriones ex utriusque exercitu permulti; maxime, qui mediam aciem tenuerunt.

32. Consules delectibus aliisque, quæ Romæ agendæ erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros urendoque vicos et castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram et Lunæ portum. Hostes montem, antiquam sedem majorum suorum, ceperunt; et inde, superata locorum iniquitate, prælio dejecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis^k æquavit secundis aliquot præliis. Sex præterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres et quadraginta securi percussit. Jam comitiorum appetebat tempus. Prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitores⁵ habebat patricios L. Æmiliū, Q. Fabiū,⁶ Ser. Sulpiciū Galbam, veteres candidatos, et ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. Etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat.^e Plebei quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus. Et hi⁷ repulsi,¹ in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie⁸ destinabantur Q.

^e *Difficilior erat petitio et assecutio unius loci inter quatuor postulantes.*

⁵ *Petebat, competitorisque* Gron. Crev.—⁶ *Add. Labeonem* Gron. Doujat. Crev.—⁷ *Hi* Gron. Doujat. Vid. Not. Delph. inf.—⁸ *Ms. Voss. Lov. 1. et Victor. pro non dubie; unde Gron. et Crev. conj. pro non dubiis. Posset*

NOTÆ

capitis effictis, quibus chlamydem fibulæ innecterentur.

^k *Ingaunis*] Horum caput Albinum Ingaunum, nunc *Albenga*, in Liguria occidentali.

¹ *Et hi* [ii] *repulsi*] Scribendum Gronov. censet *et hi repulsi*: (id est,

per repulsas) *in spem impetrandi tandem aliquando honoris, dilati*. Mihi nulla mutatione literarum, sed virgula tantum demta, legendum videtur, *et hi repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati*: id est, consequendi consulatus, qui dilatus

Fabius Labeo et L. Porcius Licinus. Sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando,⁹ clamitantibus adversariis et majore parte senatus, ‘meminisse eum debere prius, se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii, esse: quin ille, sedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum spectatorem comitiorum se præberet,’ coërceri tamen ab effuso studio nequii. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata; donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, fratrem traheret.^m Creatus P. Claudius Pulcher præter spem suam et ceterorum. Locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana, inter plebeios certatum est.* Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavius, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta.

33. Principio insequentis anni, P. Claudio, L. Porcio consulibus, Q. Cæcilius, M. Bæbius, et Ti. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum et Eumenem reges Thessalorumque civitates missi erant, legationem renuntiarent; regum¹⁰ quoque eorum civitatumque legatos in

etiam conjici *haud dubii*. Duk. Mox *Licinius* edd. ante Sigon.—9 Conj. Rupert. *volitans*, vel *volitare*, vel *volitabat*. Mox *clamantibus* Gron. Donjat. Crev.

10 ‘Recepi cum Gron. lectionem Ms. Nandæani, quæ auctoritate et omnium fere reliquorum libb. et Polybii firmatur. Ei Drak. substituit e c. Mogunt. hanc: *P. Claudius, L. Porcius consules, cum Q. Cæcilius . . . legationem renuntiassent cet.* Sed ita *τὸ quoque* non satis aptum, ne dicam ineptum, videtur, et omnes relique Mss. atque primæ edd. habent *renuntiarent*, ac respondent *cum*. Correctores forte veterem mutarunt lect. quia legatos in senatum introducendi non nisi consulum prætorisve urbani jus munusque legimus fuisse. In edd. antt. legitur *Principio anni P. Claudius, L. Porcius consules erant. Q. Cæcilius . . . renuntiaverunt cet.* Rupert. *P. Claudius, L. Porcius consules, cum Q. Cæcilius . . . renuntiassent. regum, &c.* Drak. Ernest. Doer.

NOTE

potius fuerat, quam absolute negatus.

^m *Fratre traheret*] Vi nempe ad-

duceret post se, ac propelleret ad consulatum.

* A. U. C. 569.

senatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam et in Græciam decreverunt ad visendum, reddiditæne civitates¹¹ Thessalis et Perrhæbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Æno et Maronea præsidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora a Philippo et Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. Nam super cetera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua re querente graviter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniiis deplorantibus,¹² moenia diruta, abductam plebem in Achaiam et venum datam, ademptas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges; Achæi maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ, nisi belli pacisve causa, et cum legati ab senatu cum literis aut scriptis mandatis venirent, vetarent indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret; quemadmodum et illis, quoties vellent, senatus daretur.

34. Dimissis iis legationibus, Philippus, a suis certior factus, cedendum civitatibus deducendaque præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam, unum ex regiis jam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur, abnuebat,¹³ n

//////////

Kreyssig.—11 *Rhodiis et add. Gron. Donjat. Crev.*—12 *Lacedæmonii deplorant conj. Gron.*

13 'Oratio impeditior, in qua Crev. nobile hyperbaton agnoscit.' *Doering.*

‘ quicquam eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. Seditione inter ipsos dimicatum, cum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent. Id facile scituros esse. Percunctarentur¹⁴ ipsos Maronitas:’ haud dubius, percussis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius, ‘ Rem evidentem pro dubia. quærendam. Si ab se culpam remove vellet, Onomastum et Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset.’ Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. Deinde, collecto tandem animo, ‘ Casandrum; qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se missurum’ dixit. ‘ Ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere, qui non modo Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset?’ Et parcebat magis Onomasto, honoratiori amico, et eundem indicem haud paulo plus timebat; quia et ipse sermonem cum eo contulerat, et multorum talium ministrum et conscium habebat. Casander quoque, missis, qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus.

35. Et legati a Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent, nihil eorum sibi placere; et Philippus, minime, quin rebellandum esset, dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus, statuit; satis credens, ipsum etiam juvenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum, profectus, percussis iis uno prælio, et Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit,

—14 ‘ Particulam *si* ante *percunctarentur* ideo delevit Drak. quod plurimi codd. eam ignorent, et quod, deleta illa, oratio exeat concisior et indignabundo accommodatior.’ *Doering.* *Esse, si percunctarentur* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

¹¹ *Abnuabat*] Supple Philippus.

missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irumpèrent, solicitandos. Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, expectabatur: adversus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. ‘Ex hostibus eos accusatores factos; et periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent. Quippe in bello sociis Romanis Achæos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis, quam Achæis, esse; ubi Areus etiam et Alcibiades, ambo exules, suo beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent, adeoque infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam, viderentur.’ Clamor undique ortus, referret nominatim de iis; et, cum omnia ira, non consilio, gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. His Clitore in Arcadia^o datum est concilium.

36. Priusquam agerent quicquam, terror Achæis injectus erat et cogitatio, quam non ex æquo¹⁵ disceptatio futura esset,^f quod Areum et Alcibiadem,^p capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quæ apud senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit: ‘cædem primum ad conflictum¹⁶ factam eorum,^q qui a

^f *Quam parum æqua conditione usuri essent Achæi in futura disceptatione.*

////////

15 *Quam nox non edd.* ante Sigon. Andreas et enim secuti *quod nunquam ex æquo.*—16 Vid. Not. Delph. inf. ‘Rectius forsan Crev. et Drak. ad Com-

NOTE

^o *Clitore in Arcadia*] Clitor, sive Cletor, Plinio Clitorium, nunc Cletorio, oppidum fuit Arcadiæ in Peloponneso, cum fluvio et fonte cognomine, inter Erymanthum montem et Stymphalum.

^p *Areum et Alcibiadem*] Lacedæmonii exules erant, ab Achæis in patriam restituti, deinde a suis Romam

legati adversus Achæos.

^q *Cædem primum ad conflictum factam eorum, &c.*] Suspiciatur Gron. locum corruptum, et scriptum fuisse, *cædem primum contra fidem datam eorum, qui a Philopæmene ad causam dicendum advocati venissent.* Hac de re dictum lib. xxxviii. cap. 33.

Philopœmene ad causam dicendam evocati venissent: deinde, cum in homines ita sævitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam.' Hæc cum Appius dixisset, Lycortas, et quia prætor, et quia Philopœmenis, auctoris omnium, quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: 'Difficilior nobis, Ap. Claudii, apud vos oratio est, quam Romæ nuper apud senatum fuit. Tunc enim Lacedæmoniis accusantibus respondendum erat: nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. Quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, judicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua paulo ante egisti. Ego certe, cum ea, quæ et hic antea apud Q. Cæcilium,¹⁷ et postea Romæ questi sunt Lacedæmonii, a te paulo ante relata sint, non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem objicitis eorum, qui a Philopœmene prætore evocati ad causam dicendam interfecti sunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, Romani, sed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuisse arbitror. Quid ita? quia in vestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere jussi erant, nocturno impetu occupaverunt, si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti et oppressi^r confugissent. Cum vos procul essetis, quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gythio opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa oppugnantibus viderant, confugerent? Pro vobis igitur justum piumque bellum suscepimus. Quod cum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem possint, Dii quoque ipsi comprobaverint,¹⁸ qui nobis victoriam dederunt; quo-

////////

pasium e Polyb.' *Rupert.* *Ad Compasium* Kreyssig.—¹⁷ *Apud P. Sulpicium*

NOTÆ

^r *Capti et oppressi*] Incolæ urbium Laconiae maritimarum.

nam modo ea, quæ belli jure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars¹⁹ nihil pertinet ad nos. Nostrum est, quod evocavimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. Quod vero illi, venientes in castra, interfecti sunt, vestrum est, Areu et Alcibiade, qui nunc nos, si Diis placet, accusatis, non nostrum. Exules Lacedæmoniorum (quo in numero hi quoque duo fuerunt) et tunc nobiscum erant, et, quod domicilium²⁰ sibi delegerant maritima oppida,^s se petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exilio posse conescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non Achæi, interfecerunt: nec, jure an injuria cæsi sint, argumentari refert.

37. ‘‘ At enim illa certe vestra sunt,^t Achæi, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis.’ Quæ utraque ab iisdem objici qui possunt? cum muri Lacedæmoniis¹ non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam exstructi sint. Tyranni enim nuper eos, arcem et munimentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, si existat² hodie ab Inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum,^s et nunc se patriam et Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem

^s *Lycurgus, si revivisceret, dirutos Spartæ muros lætaretur, utpote qui contra ipsius leges exstructi fuissent.*

.....

cod. Mog.—18 Vulgat. *comprobaverunt*.—19 *Pars maxima* Crev.—20 ‘ Hanc vett. codd. lectionem, quam Aldus in *domicilio* mutaverat, jam Clericus revocavit, probantibus J. Fr. Gron. Crev. et Drak.’ *Doering*. Tò et ante quod dom. del. Gron. Doujat. Crev.

1 *Lacedæmonis* quidam Mss. et edd. princeps.—2 ‘ Altera lectio, si *resurgat*, quam codd. quidam offerunt, nostræ lectionis est interpretamentum.’ *Doe-*

NOTÆ

^s Quod domicilium [*domicilio*] sibi delegerant maritima oppida] Veteres editiones habent, *domicilium sibi delegerant*: quod Gronovio probatur, ut *domicilium* oppida dicatur per appositionem, quæ nec Nostro, nec aliis

scriptoribus ignota.

^t At enim illa certe vestra sunt] Loquitur Lycortas ex persona Lacedæmoniorum, ut eorum criminationes efficacius refellat.

expectare, nec Achæos, sed vos ipsi, Lacedæmonii, vestris manibus amoliri et diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. Vestrae enim illae deformes veluti cicatrices servitutis erant; et, cum sine muris per octingentos prope annos^u liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis, muris, velut compedibus, circumdatis vincti per centum annos servistis.^v Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror; nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse; nec male consuluisse civitati, cum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscuerimus, ut corpus unum et concilium totius Peloponnesi esset. Tunc, ut³ opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxissemus, queri, se iniquo jure esse, et indignari possent. Scio ego, Ap. Claudii, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberæ gentis esse, sed vere servorum⁴ disceptantium apud dominos. Nam, si non vana illa vox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos jussistis, si fœdus ratum est, si societas et amicitia ex æquo observatur, cur ego, quid, Capua capta, feceritis Romani, non quæro; vos rationem repositis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge, a nobis. Quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? Muros diruimus. Vos non muros tantum, sed urbem et agros

ring.—3 *Ut del. Gron. Doujat. Crev.*—4 *Ald. ediderat servorum verius;*

NOTÆ

^u *Per octingentos prope annos]* Cæpe-
rat Lycurgus, tutoris nomine, Lace-
dæmonem regere, ac legibus instru-
ere, ante Olympiadum initium annis
prope centum et octo. Roma autem
condita est ex communi sententia
anno vigesimo quinto ab Olympia-
dum initio. Itaque a Lycurgo ad
Machanidæ tyrannidem, quæ post
Cleomenis ultimi regis exitum conti-
git, et cum anno urbis conditæ 550.
ad summum concurret, anni sunt 675.

non octingenti.

^v *Per centum annos servistis]* Ab ini-
tio tyrannidis ad mortem Nabidis, de
qua lib. xxxv. c. 36. et quæ A. U. C.
562. accidit, Lacedæmon tyrannis vix
ultra duodecim annos paruerat; quin
si a Cleomenis regis violento domi-
natu tyrannicum regnum computetur,
tamen quinquaginta anni haud colli-
gentur, quos Livius centum fuisse
ait.

ademistis. ‘Specie,’ inquis, ‘æquum est foedus; re apud Achæos precaria libertas,^h apud Romanos etiam^x imperium est.’ Sentio, Appi, et, si non oportet, non indignor; sed, oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos et Achæos, modo ne in æquo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii; immo ne meliore jure sint. Nam, ut in æquo essent, nos fecimus, cum leges iis nostras dedimus; cum, ut Achæi⁶ concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est. Plus postulant hostes, quam socii habent. Quæ jure jurando, quæ monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant. Vere-mur quidem vos, Romani, et, si ita vultis, etiam timemus: sed plus et veremur et timemus Deos immortales.’ Cum assensu maximæ partis est auditus, et locutum omnes pro majestate magistratus censebant; ut facile appareret, mol-liter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, ‘suadere se magnopere Achæis,’ dixit, ‘ut, dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent.’ Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. Id modo petierunt, ‘ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent, nec Achæos religione obstringerent irrita ea, quæ jure jurando sanxissent, faciendi.’ Damnatio tantum Arei et Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est.^y

38. Romæ principio ejus anni, cum de provinciis consulum et prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores, C. Deci-

^h *Retra libertas Achæorum precaria tantum est, pendens ex arbitrio Romanorum.*

quem secuti sunt Gron. Doujat. Crev.—5 *Æquum est foedus apud Achæos, re precaria libertas* ead.—6 Conj. J. F. Gron. *Achaici.*

NOTÆ

^x *Apud Romanos etiam*] Immo enim *ricus.*

aut *etenim*; hæc enim verba complec-tuntur rationem, cur apud Achæos precaria tantum libertas esset. *J. Cle-*

^y *Sublata est*] Decreto, ni fallor, Achæorum.

mius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et peregrinos sortiti sunt; C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, et ut idem de beneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem.⁷ De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L. Juventius Thalna et T. Quintilius Varus, venerunt; qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis Diis immortalibus haberetur honos, et ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. De legionibus deportandis, cum de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies consulibus⁸ in Ligures binæ legiones, quas Ap. Claudius et M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos prætores et amicos absentium, Calpurnii Quintique. Utraque causa tribunos plebis, utraque consules⁹ habebat. Hi, se intercessuros senatus consulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant; illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est, et senatus consultum factum, 'Ut prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, et quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent. Cum eos in legiones² quatuor descripsissent,¹⁰^a quod plus, quam quina millia

7 'Hispaniam ulteriorem: prior vox forte delenda, et mox leg. *De his duabus provinciis.*' Rupert.—8 *Consuli Gron. Doujat.*—9 'Male Crev. pro *consules tentabat consulem*; nam si hoc voluisset Livius, scripsisset certe *unum vel alterum consulem.*' Doering. Mox ii pro hi Gron. Doujat.—10 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

² *Cum eos in legiones*] Sic recte legit J. F. Gronovius, pro *cum eas legiones*; quia ex superiore militum numero quatuor legiones fieri non poterunt. J. Clericus.

^a *Cum eos* [*eus leg.*] *in legiones quatuor*

descripsissent] Recte et acute Gron. scribendum conjicit, *cum eos in legiones quatuor descripsissent*; non enim ex quatuor millibus peditum quadringentis equitibus Romanis, et quinque millibus sociorum peditum, ac quin-

peditum, treceni equites, in singulis legionibus esset, dimitterent; eos primum, qui emerita stipendia haberent; deinde, ut cujusque fortissima opera Calpurnius et Quintius in prælio usi essent.¹

39. Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius et L. Pupius, qui ædiles proximo anno fuerant, et C. Valerius flamen Dialis et Q. Fulvius Flaccus (is, quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida,^b sed maxima ex omnibus contentione) petebant: certamenque ei cum flamine erat. Et postquam primo æquare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec gerere;¹¹ pars legibus eum solvi æquum censere, ut, quem vellet, prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primo in ea sententia esse, ne nomen ejus acciperet: deinde, ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, 'referre se ad eos,' dixit, 'quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati ædilis curulis designatus præturam peteret: sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse, e lege comitia habere.' Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quo minus comitia prætoris in locum C. Decimii surrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex senatus consulto respondit Flaccus, 'nihil, quod se indignum esset, facturum.' Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat,ⁱ

ⁱ Cum ita respondisset Quintius Fulvius Flaccus, ut mentem suam non satis aperuisset, inde spes orta est consuli et senatoribus secundum ipsorum voluntatem explicari posse ejus animum.

NOTÆ

gentis equitibus Latinis, quatuor novæ legiones confici poterant: sed ex his suppleri legiones quæ jam in Hispania erant, et cohortes auxiliares sociorum. Adjunctis itaque his novis copiis ad veteres exercitus, quia futurum erat ut legiones Romanæ et cohortes Latinæ solitum numerum

excederent; vult ut, his distributis, quot capitibus justus legionum et auxiliorum numerus superaretur, totidem ex veteranis militibus dimitterentur a militia, ratione habita stipendiorum cujusque, et operæ in Hispanica militia præstitæ.

^b Sine toga candida] A qua candi-

cessurum Patrum auctoritati esse. Comitiiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a consule et senatu populi Romani beneficium, et invidiam geminati honoris fieri; tanquam non appareret, ubi designatus prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Consul, cum et pertinaciam petentis crescere, et favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. Censuerunt frequentes, 'quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum.' Concione advocata, cum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, 'quod tanto studio, quotiescumque declarandæ voluntatis potestas facta esset, prætorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse.'^k Hæc vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, et inter se ipsos,¹² et cum consule, fuit; donec senatus a consule est habitus, decretumque: 'quoniam, prætoris surrogandi¹³ comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci et prava studia hominum impedirent, senatum censere, satis prætorum esse: P. Cornelius utramque in Urbe juris dictionem haberet, Apollinique ludos faceret.'

40. His comitiis prudentia et virtute senatus sublatis, alia majoris certaminis, quo et majore de re,¹⁴ et inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo,¹⁵ patricii;

^k *Nolle se civium in se favori renuntiare.*

11 *Neque Crev.*—12 *Ipsis conj. Gron.*—13 *Prætori subrogando conj. Rupert.*

14 'Lov. 1. 6. et Voss. *quo et m. decreto.* Verbum substant. *erat* post re excidisse, aut supplendum esse putabat Duk. Malim delere *quod*, aut legere *quod et majore . . . viros fuit, exorta.*' Rupert. 'At ego, si quid exciderit, potius particulum *eo*, qui respondet *quo*, ante *majoris* excidisse putaverim.'

NOTÆ

dati dicebantur qui honores petebant, distinguerentur.
cum magistratus prætexta a privatis

plebei autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et Tuditanus. Sed omnes patricos plebeiosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingenique fuit, ut, quocumque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. Huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnans. Idem, postquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus; si causa oranda esset, eloquentissimus: nec is tantum, cujus lingua vivo eo vigerit, monumentum eloquentiæ nullum extet: vivit immo vigetque¹⁶ eloquentia ejus, sacra scriptis omnis generis.^d Orationes et pro se multæ, et pro aliis, et in alios. Nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo, fatigavit inimicos. Simultates nimio plures et exercuerunt eum,

Doering.—15 *Volsco* et *Purpurio* edd. ante Sigon.—16 ^c Faber conj. *vivetque*, ut sit omen famæ æternæ. Non male. Verba tamen præc. *vivo eo vigerit*

NOTE

^c *Vivit immo vigetque*] Melius Tanaq. Fabro videtur *vivit immo vivetque*, ut futurum tempus verbo præsentis temporis respondeat. Sed quidni, ut verbum *vivit* refertur ad nomen *vivo eo*, sic *vigetque* referatur ad verbum superius *vigerit*?

^d *Sacra scriptis omnis generis*] Exstabant tempore Livii, præter Orationes Catonis, ejusdem Originum libri, (quibus Latii atque Italiæ urbium antiquam historiam persecutus fuerat,) itemque de Re Militari, de Jure Civili egregia volumina complura, et quæ adhuc extant de Re Rustica. Hujus M. Catonis, qui censorius a

gesta paulo asperius censura dictus est, et jam natu grandior Græcis literis ab Ennio institui voluit, elogium aliud vide apud Plin. lib. vii. cap. 27. Sunt et alia tum apud Valer. Maxim. lib. iii. cap. 4. sub fin. tum apud Cic. lib. iii. de Oratore. Initio Priscus tertio nomine dicebatur, postea Catonis cognomen adeptus est, quo Romani eum significabant, in quo multarum rerum usus et experientia esset, ut Plut. scribit in ejus vita. Illud notandum quater et quadragies pro se causam dixisse, nec quenquam sæpius postulatum, ac semper absolutum.

et ipse exercuit eas:¹⁷ nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem.⁴ Asperi procul dubio animi et linguæ acerbæ et immodice liberæ fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, et rigidæ innocentiae; contemtor gratiæ, divitiarum. In parsimonia, in patientia laboris, periculi,¹⁸ ferrei prope corporis animique; quem ne senectus quidem, quæ solvit omnia, fregerit. Qui sextum et octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se oraverit scripseritque; nonagesimo anno^e Ser. Galbam ad populi adduxerit iudicium.

41. Hunc, sicut omni vita, tum petentem premebat nobilitas: coierantque^{19f} (præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat) candidati omnes^g ad dejiciendum honorem eum; non solum ut ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur,^m novum hominem censorem videre; sed etiam quod tristem censuram periculosamque multorum famæ et ab læso a plerisque, et lædendi cupido, expectabant.ⁿ Etenim tum quoque minitabundus petebat, 'refragari sibi, qui liberam et fortem censuram timerent,' criminando; et simul L. Valerio suffragabatur. 'Illo uno

⁴ An nobiles ipsi magis adversati fuerint, an ipse nobilibus.

^m Nec tantum quod ægre ferrent.

ⁿ Providebant severum atque asperum in censura futurum Catonem.

favere lectioni vulgatæ, monet Baner.' *Rupert.*—17 Tan. Faber vult et eas ipse exercuit. J. F. Gron. τὸ eas, ut superfluum, delendum putat.—18 Periculique Gron. Doujat. Crev. Mox fregerit; qui Crev. Kreyssig.

19 Vid. Not. Delph. inf. 'Coierant apud prætorem Mss. fere habent.

NOTE

^e Nonagesimo anno] Annum quoque nonagesimum Catonis hic memorat Plut. Ex Lælii tamen numeratione apud Ciceronem de Senectute eliciunt Glar. et Sigon. non anno ætatis nonagesimo, sed octogesimo causam hanc Catonem egisse, atque annos octoginta duntaxat et quatuor vixisse.

^f Tum petentem [prensantem] premebat nobilitas: coierantque, &c.] Recte

pro petentem, vel prensantem, restituit Gron. prensantem. Recte etiam pro consenserantque, Sig. contra Gelenium legit ex codice veteri coierantque.

^g Candidati omnes] Plut. Catonis septem fuisse competitores in censura notat. Intellige præter Cornelium Flaccum, qui primus supra nominatur, et octonarium complet numerum.

collega castigare se nova flagitia, et priscos mores revocare ²⁰ posse.' His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia censorum consules prætoresque in provincias profecti sunt, præter Q. Nævium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficii, quarum magnam partem extra Urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Postumius prætor,¹ cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit, et reliquias Bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. Multos, qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant,^o in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. In carcerem omnes a P. Cornelio conjecti sunt.

42. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem^h vineis et operibus expugnavit, captivos vendidit: quietâ deinde hyberna et citerior provincia habuit. Veteres prætores, C. Calpurnius Piso et L. Quintius, Romam redierunt. Utrique

^o Aut defuerant sponsoribus suis, sive præsto non fuerant ad dicendam causam, ut fidem liberarent vadum a se datorum.

//////////

Hinc Gron. conj. *Coierant autem præter L. Flaccum cet.* Rupert.—20 *Revocare mores* Kreyssig.—1 Periz. *proprætor* legendum esse suspicatus est.

NOTÆ

^h *Oppidum Corbionem*] Suessetanorum ait oppidum fuisse Corbionem in Hispania citeriore; sed ubi fuerint Suessetani, divinationis res est: plerique Suestasium eorum caput fuisse existimant: ponitur autem Suestasium a Ptol. in Caristis, qui in parte provinciæ, quæ nunc *Alaba*. Quâ ratione fuerit Corbio circa Salinas,

ad Biscaiæ fines. Mibi alias Suessetani a Nostro sumi pro Vescitanis Plinii videbantur: quorum oppidum primum Osca. Sed hic forte Suessetani pro Sedetanis, et Corbio pro Urbiaca, quæ fuisse videtur ubi nunc *Villa-franca*, ad Nilocam annum in Aragonia, circa fines Diæceson Albaracinensis et Terulanæ.

magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis et Celtiberis triumphavit. Coronas aureas tulit octoginta tres, et duodecim millia pondo argenti.¹ Paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. Tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatum.² Censores, M. Porcius et L. Valerius, metu mixta expectatione, senatum legerunt: septem moverunt senatu; ex quibus unum insignem et nobilitate et honoribus, L. Quintium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis senatu ascriberent notas. Catonis et aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe gravissima in L. Quintium oratio est, qua si accusator ante notam, non censor post notam, usus esset, retinere Quintium in senatu ne frater quidem T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera objecit ei, Philippum Pœnum carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam provinciam spe ingentium donorum perductum: eum puerum, per lasciviam cum cavillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium³ abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori venditaret.⁴ Forte epulantibus iis, cum jam vino incaluissent, nuntiatum in convivio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse; convenire consulem velle, ut ab eo fidem præsens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem alloqui consulem cœpisse. Inter cujus sermonem Quintius scorto, 'Vis tu,' inquit, 'quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, jam hunc Gallum morientem videre?'⁵ Et cum is vixdum serio annuisset, ad nutum scorti

2 In cod. Mog. teste Modio, legitur *prælatum*.—3 *Gladiatorum* edd. ante Sigon.—4 'Ita Lipsii cod. nec abeunt Pall. nisi quod, divisus vocibus, et antiqua ratione scribendi, *amator ei venditaret*. Etiam edd. vet. *vendicaret*. Recentior *jactaret*.' Gruter.—5 *Aspicere* Gron. Donjat. Crev.

NOTE

¹ *Duodecim millia pondo argenti*] deux mille livres.
Gallice, la valeur de quatre cents trente-

consulem stricto gladio, qui super caput pendebat,^k loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti fidemque populi Romani atque eorum, qui aderant, imploranti latus transfodisse.

43. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, et fabulæ tantum sine auctore editæ¹ credidisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arcessitam scribit. Ibi jactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam acriter quæstiones exercuisset, et quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra⁷ eum accubantem negasse, unquam vidisse quenquam securi ferientem,^{8m} et pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miseris, attrahi jussum,⁹ⁿ securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor objecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis recubantis,^o mactatam humanam victimam esse, et cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio

7 'Pro infra Ms. Lips. in terra; unde intra (in sinu) conj. Lips.' *Rupert.*—
8 Vid. Not. Delph. inf.—9 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

^k *Gladio, qui super caput pendebat*] Refert Cic. Tuscul. Quæst. lib. III. Damoclem ad divitem et opiparam mensam a Dionysio Syracusarum tyranno collocatum, gladio ejus cervicibus imminente, qui ex lacunari pendebat, ut quanta mala dominatum sequerentur intelligeret. At magistratibus Romanis simile quid in more fuisse nemo dixerit. Pendens itaque super caput L. Quintii gladius videri potest, qui ad caput lecti, in quo epulans accubebat.

¹ *Et fabulæ tantum sine auctore edi-*

tæ] Astipulatorem tamen habet hæc fabula Ciceronem in lib. de Senect.

^m *Securi ferientem*] Forte *securi feriri* ut vult non inscite Gron.

ⁿ *Unum ex illis miseris attrahi jussum*] Scripti, et ante Gelenium editi, melius, *unum ex damnatis attrahi jussum*.

^o *In sinu consulis recubantis*] Ita enim accubuerant eodem lecto, ut mulier illa inferior in medio discumberet infra consulem, ille vero supra.

Quintio fertur, ut, si id factum negaret ceteraque, quæ objecisset, sponsione defenderet sese:^p sin fateretur, ignominiane sua quenquam doliturum censeret, cum ipse, vino et Venere amens, sanguine hominis in convivio lussisset?

44. In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiageni^{10 q} ademptus equus.^r In censibus quoque accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quæ pluris, quam quindecim millium æris,^{11 s} essent, in censum referre viatores jussit; ^p¹² item mancipia minora annis viginti, quæ post proximum lustrum decem millibus æris,^t aut eo pluris, venissent, uti ea quoque decies tanto pluris,^{13 u} quam quanti

^p *Ascribere libris censualibus tanquam non contemnendam facultatum partem.*

10 All. *Asiatico*.—11 ^r *Millium æris* sc. gravis, quam vocem excidisse putat Periz.^r Rupert.—12 ^r *Emendatio illa Gron. in censum deferre juratos jussit* admodum dubia nobis videtur: certe nihil huc facit, ad quem provocat, locus Liv. xxix. 15. Neque tamen apti h. l. *viatores*, apparitorum genus; nisi scribas quoque censorum hoc verbo designari, vel viatores etiam scribas nonnunquam fuisse dicas. Forte leg. *in censum referre scriptores*, h. e. scribas, ut ap. Cic. de Orat. i. 30. et Brnt. 22. aut *in censum deferri* (ant *referri*, eodem sensu) *censores jussere* s. *jusserunt*, non solus Cato *jussit*: nam deinde etiam legimus *ademerunt*, *demoliti sunt*, *locaverunt*; nisi malis *in censum referri* seu *deferri* M. Porcius vel Cato cēs. s. *cens*. h. e. *censor jussit*.^r Rupert. *Referre juratores jussi* Kreyssig.—13 Vid. Not. Delph. inf. *Decem* Gron. Donjat.

NOTE

^p *Sponsione defenderet sese*] Hoc ex jure Romano, ant etiam Attico, ut cui vadimonium dicebatur, si judicio contendere paratus esset, certam pecuniam sponderet, solvendam si causa caderet.

^q *L. Scipioni Asiageni*] Sic scripti, quos defendit Gron. Observat. lib. iv. cap. 25. Vulgo legitur *Scipioni Asiatico*.

^r *Ademptus equus*] Sig. lib. ii. de Jure Civ. Roman. equites dupliciter sumi ait: primo prout senatoribus opponuntur, 2. prout peditibus: quam divisionem ordinum recentiore fu-

isse contendit Henr. Valesius ex Plinio.

^s *Pluris, quam quindecim millium æris*] Gallice, *la valeur de quatre cents trente-sept livres neuf sous, ou environ, en monnoie de cuire*: si quidem asses jam semunciales accipiamus.

^t *Decem millibus æris*] Gallice, *deux cents quatre-vingt-une livres treize sous quatre deniers*.

^u *Ea quoque decies [decem] tanto pluris*] Conjecit non male Sigon. *decies tanto pluris quam quanti essent*: quomodo Cic. in Verrem dixit *‘quinqies tanto amplius:’* quod sequitur Gron.

essent, æstimarentur; et his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur.^a Aquam publicam omnem, in privatum ædificium aut agrum fluentem, ademerunt; et, quæ in loca publica inædificata immolitave^{14y} privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia,¹⁵ lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas, in Aventino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt: et separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas,^z ut iter populo esset, et viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium et Titium in lautumiis,^{16a} et quatuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata est. Et vectigalia summis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt.^b Quas locationes cum senatus, precibus et lacrymis publicanorum victus, induci et de integro

////////

Crev.—14 *Inolitave* conj. Lips. Elect.—15 *Ex pecunia in eam rem decreta* Gron. Doujat. Crev.—16 *In Latinis* Ms. Voss. unde conj. Gron. *in Carinis*.—

NOTÆ

lib. iv. de Pec. Veter. cap. 1. quem vide. Gallice, *qu'on les employât dans l'estimation des biens de leurs maîtres dix fois autant qu'ils valaient*: nam apud Platonem habet εἰς τὸ δεκαπλάσιον, id est, in decuplum.

^a *Et his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur*] Sensus hujus loci ex Plut. percipi potest: vult enim Catonem ad luxum coercendum res eo pertinentes longe pluris æstimasse; ut majora tributa a dominis conferrentur, ita scilicet ut in singula millia æris, ternos asses penderent.

^y *In loca publica inædificata immolitave*] *Inædificatorum* nomine intellige cum Turnebo ædificia e privato in publicum procurentia, et aliquid loci publici occupantia. *Immolita* autem hic dicuntur, quæ privati ante ædes suas in publico moliti erant, veluti Mæniana sive tabulata in publicum projecta ad prospiciendum,

aut podia, quæ sunt loca porrecta extra domus parietem, Gallice *des balcons*.

^z *Molem ad Neptunias aquas*] Has aquas apud Neptunium oppidum Latii maritimum locat Marcel. Donatus, ubi adhuc visitur vicus antiquus amœnissimus, vulgo *Mole* dictus. Cluver. fuisse vult apud Tarracinam.

^a *In lautumiis*] Verum Vossianus habet *in Latinis*, unde suspicari licet *in Carinis*.

^b *Vectigalia summis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt*] *Vectigalia* publica, quibus constabant reditus populi Romani, merito censores majori pretio addixerunt publicanis: *ultro tributa*, quæ sunt impensæ, hoc est, attributiones operum publicorum faciendorum municipibus seu redemptoribus, quam minimo pretio locaverunt. Sic aucti reipublicæ fructus, imminuti sumtus.

locari jussisset; censores, edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretiis locaverunt.^g Nobilis censura fuit simultatiumque plena, quæ M. Porcium (cui acerbitas ea assignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Potentia^{17 c} in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum,^d deductæ sunt. Sena jugera in singulos data. Diviserunt agrum coloniasque deduxerunt iidem tresviri,^e Q. Fabius Labeo et M. et Q. Fulvii, Flaccus et Nobilior. Consules ejus anni nec domi nec militiæ memorabile quicquam egerunt.

45. In insequentem annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem.* M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius Albinus, et P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius et L. Porcius¹⁸ habuerant, provincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus servatæ. Prætores ita sortiri jussi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia esset.^f Peregrinam est sortitus.

^g Aboleri locationes censorum, et res easdem denuo locari, cum senatus decrevisset, censores retulerunt eos qui prius per ludibrium vectigalia aut ultro tributa conduxerunt, ad ea conducenda accedere, eademque hastæ iterum subjecta eodem fere pretio aliis locarunt.

17 Quædam edd. ut Crev. non Mss. Pollentia.

NOTÆ

^c Potentia] Alias Pollentia, urbs fuit Piceni ad ripam fluvii cognominis, jamdiu destructa: sed nominis vestigia servat abbatia Sanctæ Mariæ ad pedem Potentiæ, milliari uno a portu Recinetensi in Marca Anconitana, ut Holstenius testatur.

^d Pisaurum in Gallicum agrum] In ora Senonum, qua vetus Umbria fuit, olim fuerat Pisaurum ad ostium fluvii

Pisanri in mare Adriaticum, inter Ariminum et Seno-Galliam, a Totila Gothorum rege excisum, sed restitutum a Belisario. Hodie floret in Urbini ducatu, vulgo Pesaro.

^e Idem tresviri] Idem scilicet, qui ante hanc coloniam deduxerunt.

* A. U. C. 570.

^f Altera juris dicendi Romæ provincia esset] Ex duplici jurisdictione,

Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare¹⁹ est jussus. Galli Transalpini, per saltus ignotæ antea viæ (ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aquileiensis,²⁰ ædificabant. Id eos ut prohiberet, quod ejus sine bello posset, prætori mandatum est. Si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. Ex his placere alterum adversus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum auguris suffiendi.¹ Creatus Sp. Postumius Albinus.¹

46. Hujus principio anni P. Licinius Crassus pontifex maximus mortuus est: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus:² pontifex maximus est creatus C. Servilius Geminus.² P. Licinii funeris causa visceratio data,³ et gladiatores centum viginti³ pugnaverunt, et ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum. In quo, cum toto foro strata triclinia essent, tempestas, cum magnis procellis coorta, coëgit plerosque tabernacula

¹ Ut in mortui locum surrogaretur novus augur.

² Distributio viscerum, sive crudæ carnis in populum.

18 M. Porcius edd. ante Sigon.—19 '*Proficisci mature* Voss. Gaertn. ed. Ald. et inde aliæ. Cnjus lect. si major esset auctoritas, suspicarer *proficisci maturare*, ut cap. 21. et al.' Rupert.—20 *Aquileiensis est* Gron. Doujat. Crev. Mox *quoad pro quod* Gron. Doujat.—1 'Ab And. ad Ascens. ut et scripti nostri omnes, *comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum auguris suffiendi.*' J. F. Gron. 'Forte leg. *post comitia habita*, vel *postquam c. h. erant*, vel *comitiis habitis* (sc. magistratuum) *in demortui Cn. Cornelii Lentuli auguris locum creatus erat Sp. Postumius Albinus.*' Drak. Cn. Corn. Lentuli Kreyssig.

2 Cognomen *Geminus* eradendum censet Sigon.—3 Conj. Lips. LXX.—

NOTÆ

quam duo prætores Romæ exercebant (urbanus et peregrinus) ideo una C. Valerio destinatur, quod flamini Diali abnoctare ab urbe religiosum esset.

² In cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus] In P. Licinii pontificis maximi locum suc-

cessit C. Servilius, qui, cum antea pontifex esset, nunc creatur pontifex maximus: in ejusdem Licinii locum cooptatur in collegium pontificum hic M. Sempronius Tuditanus: sic unus Licin. Crassus duos habet successores: alterum in pontificatu, alterum in pontificis maximi dignitate.

statuere in foro. Eadem paulo post, cum undique disserenasset,⁴ sublata: defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent,⁴ necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera injecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: et per decemviros supplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi causa. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt: nec unquam ante tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negliger ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuisse queri; pro se quæque civitates gentesque, singuli etiam privatim, (gravis enim accola omnibus erat,) Romam, aut ad spem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ solatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia præsidia, simul quod in Bithyniam Prusiæ bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent.

47. Respondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat; cum haud facile esset, aut ea, quæ objicerentur, aut quæ adversus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa solum, sed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de jure aut dicto per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus cum cerneret posse, simul et tirocinio et perturbatione juvenis moveretur; quæri jussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset? Cum respondisset, 'accepisse se;' nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis

⁴ *Dicebatur Romanos liberatos sic esse religione ac metu injecto ex fatalibus carminibus.*

⁴ *Conserenasset* edd. ante Sigon. In Gelenii notis legitur tantum, teste Gron. *serenasset*. Naud. *deserenasset*.

responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactæ causæ; ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret, alia non per se stetisse, quominus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi collegit senatus. Ceterum alia excusanti juveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: 'Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod, utcumque ea gesta essent, per Demetrium filium satis fieri voluisset Romanis. Multa et dissimulare, et oblivisci, et pati præterita senatum posse, et credere etiam, Demetrio credendum esse.⁵ Obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit;⁶ et scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. Honorisque ejus causa missuros in Macedoniam legatos, ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum prætermissarum fiat.^u Velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio esse.'^h

48. Hæc, quæ augendæ amplitudinis ejus causa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem

^u Ita ut satisfactio, ac velut expiatio culpæ non exigatur, quod quædam, quæ fieri debuerant, facta suo tempore non sint.

5 'Demetrio credendum esse; forsitan delendæ duæ posteriores voces, quas etiam nec Polyb. nec Mss. Lov. 4. et Mead. 2. agnoscunt.' *Rupert.*—6 'Forte cum Gron. leg. reddiderint.' *Rupert.*

NOTE

^h *Demetrii filii beneficio esse*] Ut sc. nis causa offensæ fuit, indignante appareret non tam absolutum regem, Philippo plus momenti apud senatum quam donatum filio patrem. Quæ personam filii, quam auctoritatem res Demetrio non gratiam legationis, patris ac dignitatem regiæ majestatis habuisse, ut Justin. ait lib. xxxii. sed obtrectationis odium comparavit. Apud patrem quippe nota absolutio- cap. 2.

adolescenti verterunt. Lacedæmonii deinde introducti sunt. Multæ et parvæ disceptationes jactabantur; sed, quæ maxime rem continerent,ⁱ erant, utrum restituerentur, quos Achæi damnaverant, nec ne; inique, an jure occidissent, quos occiderant. Vertebatur et,⁷ utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonii, an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, et consignari a Lacedæmoniis et Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere. Nam ibi quoque et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messene desciverat a concilio⁸ Achaico. Cujus belli et causas et ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohærent⁹ rebus

49. Eventus memorabilis est, quod, cum bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur, ad præoccupandam Coronem^{10 k} [profectus,] quam hostes

//////////

7 Occiderant, vertebatur, et Gron. Doujat.—8 E Moguntino est *Messenii desciverant a consilio*. Mox *causam pro causis* Gron. Doujat. Crev.—9 *Cohærent* Gron. Doujat. Crev.

10 *Coronem* Gron. Doujat. *Coronam* et *Coroneam* Mss. et edd. ante Frob. a. 1535. *Colonem* Plutarch. Mox *profectus, quam*, sublatiis uncinis Gron. Doujat. Crev. 'Cum vox *profectus* neque in ullo vetere codice, neque in ulla vet. edit. ante Lugd. anni 1553. compareat, jure Drak. uncis eam includendam curavit. Idem tamen hanc vocem vix desiderari h. l. posse existimat. Quod mihi secus videtur. Mihi vox *præoccupandam* non a Livii, sed ab imperiti ejusdam et male seduli hominis manu profecta videtur. Voce enim *præoccupandam* deleta, totus locus egregie sibi respondet.' Doering.—

NOTE

ⁱ *Quæ maxime rem continerent*] Gallice, *ce qui étoit le plus important, et en quoi consistoit le principal, et le capital de l'affaire*.

^k *Ad præoccupandam Coronem*] Peloponnesi urbs in Messenia regione, ad meridiem Messenæ urbis, eidemque sinui Messeniaco apposita Corone, adhuc *Coron* dicitur, in provincia quæ

Italici *Belvedere*; adhuc clara et munita: diu Venetis parnerat, donec a Bajasethe II. Turcis asserta est. Plut. in Philopœmene pro *Corone* nominat. *κώμην Κολωνίδα*: et fuit Colone quoque oppidum agri Messeniaci, Ptolemæo non ignotum, quod nunc *Griso* appellari aiunt: sed minus nobile.

petebant, in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt: sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, et diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Jacentem hostes superfusi oppresserunt, cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, attollunt reficiuntque, et ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi præ necopinato gaudio credentes; pars nuntios Messenen præmittunt, debellatum esse, Philopœmenem captum¹¹ adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuntius audiretur:^{*} deinde, ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides, et, priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum foeminis, effunduntur; itaque clauserant portam turbæ,^{12 1} dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta¹³ tantam rem habiturus^m videretur. Ægre summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt, atque turba conferta iter reli-

^{*} *Non solum tanquam mendax, et nullius fidei, sed tanquam amens, et vix sui compos.*

11 *Captum* del. Gron.—12 *‘Clauferat p. turba* Frob. et Ald. *dedere, forsā e*

NOTE

¹ *Clauferant portam turbæ*] Sic recte significat cum aliqua perturbatione in numero plurali regius, qui Naudæi ac tumultus specie: quod huic loco fuit; dicuntur enim turbæ concurrentium varii glohi, seu manipuli hominum conglobatorum. Non tamen diversam admodum vim habet singularis numerus, qui vulgo legitur; quandoquidem turba multitudinem

^m *Vix pro comperta tantam rem habiturus*] Alias, *pro comperto*: quod nequaquam vitiosum: non magis quam ‘rem suam pro derelicto habere,’ ut jurisconsulti loquuntur.

quum clauserat; et, cum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt, et, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, cum alios verecundia pristinae majestatis collata¹⁴ præsentī fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, prætores Dinocrate dicente, esse, quæ pertinentia ad summam belli percunctari cum magistratus vellent. Inde abducto¹⁵ eo in curiam, et senatu vocato, consultari cœptum.

50. Jam invesperascebat, et non modo cetera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant.⁹ Obstupuerant ad magnitudinem pristinae ejus fortunæ virtutisque; et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum^o sub terra, saxo quadrato septum. Eo vinctus demittitur, et saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. Ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem expectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, me-

⁹ Neque invenire poterant, nec menti eorum occurrebat locus tutus, ubi, &c.

//////////

c. Mog.' *Rupert.*—13 Moguntina et deinceps edd. *comperto.*—14 'Sine necessitate Duker. tentabat collatæ.' Doering.—15 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

ⁿ *Inde abducto*] Alias *adducto*: sed *abducto* probat Gron. ex Naud. et aliis: eorumque auctoritate delet τὸ *inde*.

^o *Thesaurum publicum*] Sic interpretatur Plut. in Philopœmene ut fuerit ædificium subterraneum, sive carcer, *ὄκημα κατάγειον*, quod nec spiritum seu ventum, nec lucem extrinsecus acciperet, nullasque haberet portas, sed clauderetur ingenti lapide circumactio; id est, ut

Gron. explicat, qui machina quadam seu tormento moveretur, et circumverteretur. Machina porro illa, vel trochleæ, vel tollenonis species; seu quod aliud instrumentum erat aptum ad levanda pondera graviora. Itaque amovendum fuit saxum, quo operiebatur crypta illa, ut in eam Philopœmen demitteretur, ac deinde machina tractoria repositum est, cum claudendum os ejusdem cryptæ esset.

mor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebant;¹⁶ defectionis auctores, quorum in manu res publica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consentiebant; sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ, missusque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quæsisse, ‘si incolumis Lycortas’ (is alter imperator Achæorum erat) ‘equitesque evasisent?’ Postquam dictum est, ‘incolumes esse:’ ‘Bene habet,’ inquit, et, poculo impavide exhausto,¹⁷ haud ita multo post expiravit. Non diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Messene^o bello exposcentibus Achæis noxios dedit, ossaque reddita^p Philopœmenis sunt; et sepultus ab universo Achaico est¹⁸ concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur.^q Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam hujus anni, memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Hannibalem,[†] P. Scipionem. Adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

51. Ad Prusiam regem legatus T. Quintius Flamininus

////////

16 *Censebat* Gron. Doujat. Crev.—17 *Vet. lib. apud Sigon. hausto. Mox Nec pro Non Gron. Doujat. Crev.* Deinde, ‘si vox mortis non extaret in libris nemo eam desideraret.’ *J. F. Gron.*—18 *Est del. Gron. Doujat. Crev.*

NOTÆ

^o *Victa namque Messene*] Lycortas prætor Achæorum Messenios, vastatis finibus, tantis cladibus affecit, ut ab invitis in urbem receptus fuerit, eosque, ut et Lacedæmonios, in concilium Achæorum restituerit. Dinocrates sibi ipsi manus intulit; reliqui primates Messeniorum in vinula conjecti. Hæc de Messana Siciliæ per errorem Orosius accepit, cum ad Messenen Peloponnesi pertineant.

^p *Ossaque reddita*] Philopœmenis cineres ad Achæos relati cum funebri apparatu, deferente urnam Polybio Lycortæ filio, qui post historiam horum bellorum accurate scripsit.

^q *Ut ne divinis quidem abstineretur*] Philopœmeni cives sui templum posuerunt; sanxeruntque ut quotannis ei taurus immolaretur, et encomia rerum ab eo gestarum cum hymnis ab adolescentibus canerentur, refe-

venit, quem suspectum Romanis et receptus post fugam Antiochi Hannibal,^r et bellum adversus Eumenem motum faciebat. Ibi, seu quia a Flaminino inter cetera objectum Prusiæ erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primum, deinde, fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset; seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsentī Flaminino^s Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis^t custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Hannibal prospexerat animo, et Roma-

NOTÆ

rente Diodoro in excerptis Valesii p. 301.

† Philopœmenis et Hannibalis hæ sunt icones ex nummis :

^r *Receptus post fugam Antiochi Hannibal*] Et Hannibalis opera Prusiæ non inutilis fuerat. Cum enim Prusias terrestri bello ab Eumene victus, prælium in mare transtulisset, Hannibal omne serpentum genus in fictiles lagenas conjici jusserrat, accensa-que pugna in naves Eumenis immitti. Quod primo ridiculum visum; sed ubi serpentibus repleti naves cœpere, ancipiti periculo circumventi ejus classarii hosti victoriam cesserunt. Justin. lib. xxxii. cap. 4.

^s *Prusias, ut gratificaretur præsentī Flaminino*] Prusias nec Hannibalem legatis Romanis negare ausus, nec

Delphi. et Var. Clus.

hospitalia jura violare permisit, ut, si possent, eum comprehenderent. Ceterum dissimulare videtur Livius palam postulasse Flamininum, ut Romanis Hannibal dederetur, quod alii tradunt, ejusque vel deditionem, vel necem petiisse, sive Romanorum gloriæ, sive privatæ ultionis avidum in eum, ejus opera victus cæsusque pater C. Flamininus ad Thrasymenum fuisset. Vide infra fin. cap. 56.

^t *Ad domum Hannibalis*] In castello Bithyniæ, sen vico maritimo, cui nomen Libyssæ, ubi oraculi fidem implevit, Libyssam apud terram fatum ipsi præsagientis, (quod de Africa

Livius.

10 J

norum inexpiabile¹⁹ odium in se cernens, et fidei regum nihil sane confisus. Prusiæ vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus e domo fecerat; ex his²⁰ quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nuntiatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursum militum obseptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multo ante præparatum^u ad tales habebat casus) poposcit.¹ ‘Liberemus,’² inquit, ‘diuturna cura populum Romanum, quando mortem senis expectare^x longum censent. Nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi,^y hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, prædixerunt. Hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt.’ Execratus deinde

////////

¹⁹ *Inexplicabile* multi Mss. et edd. antt.—²⁰ *Fecerat*; et ex iis Gron. Doujat. Drak. Doer. Kreyssig.—¹ Conj. Rupert. *promsit*, vel ex Plut. Flamin. p. 380. *commiscuit*, seu *propere miscuit*.—² Cum ante Sigon. legebatur *poposcit*, *Liberemus*; Sigon. vult *poposcit*, et *liberemus*.

NOTÆ

natali solo accipiendum videbatur,) lapideo tumulo conditus fuit. Vide præ ceteris Plutarchum in ejus vita.

^u *Multo ante præparatum*] Sub annuli gemma, ut testantur Corn. Nepos, Plutarchus, Zonaras: quanquam alii taurino sanguine hausto, alii elisis a servo faucibus, periisse volunt.

^x *Mortem senis expectare*] Septuagesimum ætatis annum agebat Hannibal.

^y *Horum patres Pyrrho regi*] Cum C. Fabricio consuli transfuga (sive Timochares sive Nicias nomine) polliceretur se regi venenum daturum, is cum indicio ad regem remissus est: ut paucis habetur in Epit. Liv. xiii. Vide Plut. in Pyrrho, Flor. Valer. Max. ac præsertim A. Gell. apud quem extat epistola ad Pyrrhum a consulibus missa.

in caput regnumque Prusiæ, et hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum exhaustit. Hic vitæ exitus fuit Hannibalis.

52. Scipionem et Polybius, et Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, neque Valerio assentior : ² his, quod, censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio, cum superioribus tribus ³ lustris Africanus fuisset ; quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum ejus lectus ⁴ non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio consulibus : sed iniit tribunatum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ante diem quartum Idus ⁵ Decem-

3 *Duobus* edd. ante Sigon.—4 *Electus* edd. ante Gron.—5 *Ad quartum Idus* olim legebatur.

NOTÆ

² *Neque his, neque Valerio assentior*] De tempore quo mortuus est Scipio Africanus major, dissentiebant scriptores. Polybius et Rutilius his consulibus, M. Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone, defunctum volebant, anno scilicet ab urbe condita 570. at Valerius Antias in annum superiorem conferebat Scipionis obitum, coss. nempe P. Claudio, L. Porcio, cum censores essent M. Porcius Cato et L. Valerius Flaccus. Polybium refellit Noster ratione, qua usus videtur antea Valerius Antias, quod ante hunc consulatum, cujus nunc res memorantur, L. Valerius censor lectus fuerit princeps senatus ; id autem, superstitie Scipione, factum fuisse credibile non est, cum ante M. Porcii et ante dicti L. Valerii censuram tribus continuis lustris Scipio princeps senatus fuisset, nec senatu motus legatur. Antiatis sententia nitebatur, ni fallor, oratione

P. Scipionis adversus M. Nævium tribunum plebis, qui ei diem dixerat : qui quidem Nævius tribunatum gesserat, P. Claudio et L. Porcio coss. sed reponit Livius potuisse a Nævio tribuno accusari Scipionem, et ante P. Claudii et L. Porcii consulatum decessisse. Non enim cum consulibus tribunos plebis iniisse magistratum : sed toto trimestri prius, ante anni principium. Etenim a primo tempore quo hi creari cœperunt ad Augustum usque, iv. Idus Decembris, ut observat Plut. magistratu abire soliti tribuni plebis, cum consules, prætores, &c. variaverint, et hoc tempore de quo agimus, non nisi Idibus Martiis inirent. Sic Q. Marcellus Nepos, qui, Silano et Murena coss. tribunatum gessit, Cicero nem consulatu abeuntem prid. Kal. Januarias, jam inito magistratu conicione prohibuit, quemadmodum Sigon. notat.

bres. Inde tres menses ad Idus Martias sunt, quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. Ita et vixisse in tribunatu Nævii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit.^a Jam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumti Hannibal et Philopœmen; exul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopœmen in carcere et in vinculis expiravit. Scipio, etsi non exul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat reus; absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo, exilium indixit.^a

53. Dum ea in Peloponneso (a quibus divertit⁶ oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum affecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminenti metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant; simul et spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. 'Nam, etsi minor⁷ ætate, quam Perseus, esset, hunc tamen justa matre familiæ, illum pellice ortum^b esse; illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere, hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos; Persei nullam apud eos gratiam esse.' Hæc vulgo loquebantur. Itaque et Persea cura angebat, ne pa-

^a *Horum trium virorum, qui maxime illustres in sua quique gente fuerunt, non absimilis mors fuit, nec minus in eo congruunt, quod eorum nullus respondentem rerum gestarum claritati interitum sortitus sit, quam quod eodem ferme anno e vivis exierunt.*

//////////

6 In quibusd. librr. vett. *devertit*.—7 *Minore* Gron. Doujat. et mox *matre-*

NOTÆ

^a *Funeri suo, exilium indixit*] Vide supra lib. xxxviii. c. 53.

^b *Hunc tamen justa matre familiæ, illum pellice ortum*] Philippi Macedonia regis ex legitima uxore Deme-

trius, ex Gnathenio Argiva saltatrice Persens, quem uxor Philippi supposuit. Hunc natu minorem Pausanias facit; Livius et Polybius majorem.

rum pro se una ætas valeret, cum omnibus aliis rebus frater superior esset; et Philippus ipse, vix sui arbitrii fore, quem hæredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviolem esse, quam vellet, minorem filium censebat.⁸ Offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum, et alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubie inflator redierat, subnissus erga se iudiciis senatus, concessisque sibi, quæ patri negata essent; et omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem, conciliabat; utique postquam alii legati Romani venerunt, et coge batur decedere Thracia, præsidiaque deducere, et alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus, facere. Sed omnia mœrens quidem et gemens, (eo magis, quod filium frequentiore m prope cum illis, quam secum, cernebat,) obedienter,⁹ tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam præberet. Avertendos etiam animos a suspitione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in Odrysas^c et Dentheletos^{10 d} et Bessos^e duxit. Philippopolin urbem,^f fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant sese, cepit, campestrisque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. Relicto inde ad Philippopolin^f præsidio, quod haud multo post ab Odrysis

//////////

familias Gron. Crev.—8 Mog. aiebat.—9 Gemens; eo magis, quod . . . illis, quam secum cernebat. Obedienter, &c. Gron. Doujat.—10 Dantheletas Gron. Doujat. Crev. Cicero in Pisonem c. 34. hos Thraciæ populos appellat Den-

NOTÆ

^c In Odrysas] Thracica ingens natio Odrysæ seu Odrysi ad Hebrum fluvium coluerunt. Eorum mons Rhodope.

^d Et Dentheletos [Dantheletas] Dantheletæ, sen Densetæ, Thraciæ occidentuam regionem habitabant ad Hebrum fontes: unde Dantheletica provincia, Macedoniæ confinis et Mæsiæ.

^e Et Bessos] Hi Bessicæ regioni in Thracia quoque nomen fecerunt, Dantheletis ad ortum, Odrysis ad occasum.

^f Philippopolin] A Philippo Magni Alexandri patre hoc nomen sortita urbs: nomen retinet ac dignitatem ad Hebrum fluvium.

expulsum est, oppidum in Deuriopo¹¹ § condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluvium, qui, ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis,^h vetere urbe, novam urbem Perseida, ut is filio majori haberetur honos, appellari jussit.¹²

54. Dum hæc in Macedonia geruntur, consules in provincias profecti. Marcellus nuntium præmisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admovert. Advenienti consuli Galli sese dediderunt. Duodecim millia armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant. Ea ægre patientibus iis ademta, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio prætore exposuerunt, 'Se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri et egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos. Quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius injuria consedissee. Oppidum quoque ædificare cœpisse; quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli vim allaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nuntium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se certam, etsi non speciosam, pacem, quam incerta belli, præoptantes, dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem, populi Romani. Post paucos dies, jussos et agro et urbe decedere, sese tacitos abire, quo terrarum possent, in

scletas.—11 *Dertiopo* edd. antt.—12 'Periz. ita distinguere h. l. malebat *editur* *haud procul Stobis* *vetere urbe. Novam urbem* *cet. et Drak. oppidum in Deuriopo condere instituit* (*Pæoniæ ea regio est*) *prope Erigonum fl.* (*qui ex Illyrico ... editur*) *haud p. S. v. u. Novam cet.* Rupert.

NOTÆ

§ *In Deuriopo*] Tractus erat Macedonia, cujus populi Deuriopes, inter superiora Panyasi et Erigonem fluvium: illius fluentis divisi a Peneſtis versus austrum, hujus a Lincheſtis ad boream. Urbs eorum primaria aliis Deuriopus, aliis Europus. Quod Pæoniæ ascribitur a Nostro, latius ab eo sumitur Pæoniæ

vocabulum, quam a Ptolemæo, qui vicinam, intermediis Dassaretiis, Pæoniam facit, non majorem.

^h *Haud procul Stobis*] Pelagoniæ boreali Macedonia regionis assignantur a Ptol. Stobi, non Pæoniæ, aut Deuriopibus. Sita est urbs ad Axium fluvium; hodie, urbs *Starachino*, flumen *Vardari*.

animo habuisse. Arma deinde sibi, et postremo omnia alia, quæ ferrent agerentque,¹³ ademta. Orare se senatum populumque Romanum, ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes, sævirent.' Huic orationi senatus ita responderi jussit: 'Neque illos recte fecisse,¹⁴ cum in Italiam venirent, oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciæ præesset, permissu, ædificare conati sint; neque senatui placere, deditos spoliari. Itaque se cum iis legatos ad consulem¹⁵ missuros, qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua reddi jubeant, quique protenus cant trans Alpes, et denuntient Gallis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes prope inexsuperabilem¹⁶ finem in medio esse. Non utique iis melius fore, quam¹⁷ qui eas primi pervias fecissent.'¹ Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, L.¹⁸ Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quæ sine cujusquam injuria habebant, Italia excesserunt.

55. Legatis Romanis Transalpini populi benigne responderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: 'Quod eos homines, qui gentis injussu profecti occupare agrum imperii Romani, et in alieno solo ædificare oppidum conati sint,¹⁹ impunitos dimiserint. Debuisset gravem temeritatis mercedem statui. Quod vero etiam

13 *Agerentve* Gron. Donjat. Crev. Mox *pro ante senatum* in edd. ante Sigon. invenitur.—14 *Recte fecisse* Mog. *gessisse* reliqui Mss. et antt. edd. prob. Gron. 'Lectionem Mogunt. *fecisse* defendit Drak. putans Livium respexisse ad solennem formulam 'recte atque ordine facere.' Sed probabilis est *fecisse*, quam *gessisse*, librariis aut glossatoribus deberi.' *Rupert.* *Gessisse* Gron. Donjat. Crev. Mox *venerint* Drak. Ernest. Doer. Kreyssig.—15 *Consules* Gron. Donjat. Crev.—16 Voss. *inexsuperabiles* prob. Ant. Periz.—17 'Crev. particulam *quam*, a Sigonio primum insertam, delendam ratus, hunc locum explicat sic: malum habituros eos, qui primi postea Alpes transgressi essent. Sed huic explicationi tam vox *primi*, (addi enim certe debebat *postea*,) quam locutio *pervias facere*, repugnat. Ceterum particula *quam* extat quoque in quibusdam codd. apud Drak.' *Doering.*—18 *P.* Gron. Donjat.

NOTÆ

¹ *Quam qui eas primi pervias fecissent*] Pervias Alpes factæ tum a Gallis primum Insubribus, postea Ceno-

manis aliisque, de quibus lib. v. tum a Pœnis.

sua reddiderint, vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.' Et exceperunt, et prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri coepit, literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam^k traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia²⁰ deduceretur: nec satis constabat, utrum Latinam, an civium Romanorum,^l deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt. Triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina^m et Parmaⁿ coloniae Romanorum civium sunt deductae. Bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, ante Tuscorum fuerat,^o octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia^p colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Jugera in singulos data decem.

56. Eodem anno A. Terentius proconsul¹ haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano,^q et praelia secunda cum

19 *Sunt* Gron. Donjat. Crev.—20 'Male Sigon. *Aquileiam*; et male paulo post *Mutinam* et *Parmam* quidam librr. vett.' *Doering*.

1 'Non temere vetus et integra lectio *proconsul* depravari debebat in *pro-*

NOTÆ

^k *In Istriam*] Extrema nunc ad ortum Italiæ regio, alias Illyrici pars: nomen pristinum servat.

^l *Utrum Latinam, an civium Romanorum*] De his duobus coloniarum generibus actum alibi. Latinæ suis legibus, hæ Romano jure regebantur.

^m *Mutina*] In Galliæ Cisalpinæ cispadana regione: hodie *Modena*, ducatus titulo paret genti Estensi.

ⁿ *Parma*] Hæc quoque suum habet ducem ex gente Farnesia, salva veteri appellatione.

^o *Ante Tuscorum fuerat*] Tusci ante Gallorum in Italiam adventum circa Padum colebant, ut lib. v. dictum.

^p *Saturnia*] Etruriæ urbs fuit Suanæ finitima, sed hodie nomen tantum, vulgo *Satorgna*. Itaque agrum Caletranum a Calibus Campaniæ dictum esse ne existimes.

^q *In agro Ausetano*] Longe itaque transgressi nunc extrema finium suorum Celtiberi; quantum ab Ibero, qua Cæsarangustanum agrum alluit, distat ager Vicensis in Catalonia.

Celtiberis fecit, et oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania² eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius proconsul³ diutino morbo est implicitus, et, nullo lacescente, peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus, ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum causa rediit. Creavit consules Cn. Bæbium Tamphilum et L. Æmilium Paullum.* Cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat: a quo consule quintus annus erat, cum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Prætores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Is- tra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa, quod sanguine per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant; nuntiatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat,^r novam editam e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter T. Quintium Flaminium, (cujus in ea re celebre est nomen,) L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

—————

prator. Doering. *Proprator* Gron. Doujat. Crev.—2 *‘ Ulterior recte Glar. reposuit pro citerior. Posses cetera H.’* Drak.—3 *Proprator* Gron. Doujat. Crev.

NOTE

* A. U. C. 571.

in fluminibus satis frequens, in mari

^r *Insulam, quæ non ante fuerat]* Hoc rarum esse notant jurisconsulti.

1871

1871

1871

1871

1871

1871

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XL.

BREVIARIUM.

CAP. 1. Consules prætoresque sortiuntur provincias, et in Ligures Hispaniamque novi exercitus conscribuntur. 2. Atrox tempestas aliaque prodigia Romæ procurantur: et legationes transmarinæ introducuntur in senatum. 3. Fides Philippi suspecta Romanis et crudelitas; 4. quam Poris ejusque uxor Theoxena et liberi voluntaria morte effuginut. 5. Persens, Philippi filius major, sed pellice genitus, cernens sibi spem nullam regni superesse propter magnum plebis Romanorumque favorem in Demetrium fratrem, omnem dat operam, ut in eum, tanquam proditorem, concitet invidiam patris. 6. Ira ejus crescit festo die, quo exercitus lustratur; 7. et probabilis ei criminandi fratris causa præbetur proxima nocte, qua commissatum ad illum it Demetrius cum convivis suis, e quibus nonnulli, speculatoris fraterni ab se paulo ante pulsati ultionem metuentes, clam ferrum veste abdiderant. 8. Postero die Persens indicium rei defert ad patrem, qui inter duos filios, accusaterem parricidii et reum, judex sedens furensque ira execratur discordias fraternas. 9–11. Persens manifestarum insidiarum, affectationis regni et sermonum de eo Romæ cum T. Quintio habitorum arguit Demetrium. 12–15. Hic criminationes illas refellit. 16. Philippi sententia.

Res a consulibus adversus Ligures, et a prætoribus in Hispaniis gestæ. 17. Pænorum et Masinissæ contentio de agro. Ligures pacati. 18. Consules (P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus) prætoresque creantur, et hi sortiuntur provincias. Duumviri navales maritimam oram tuentur denis navibus. 19. Prodigia, pestilentia, supplicatio per totam Italiam, et nova Bacchanalium quæstio. 20. Legati regum Græcorumque Romam veniunt, nec non Philocles et Apelles, a Philippo inquisitum missi de clandestinis consiliis sermonibusque Demetrii. 21. Interea Philippus,

vulgatæ opinioni credens, Istrum, Alpes, Ponticum et Hadriaticum mare conspici posse in vertice Hæmi montis, eum ascendere statuit, ut ibi consultet, qua proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducant: Demetrium autem domum remittit cum Dida, Persei amico, qui omnia juvenis incanti arcana elicere conatur. 22. Vanum iter regis et reditus per Dentheletorum Mædorumque fines, quos propter inopiam exercitus populatur. 23. Demetrius frustra fugam ad Romanos meditatur, et legati Romam missi falsas afferunt T. Quintii literas, quæ fidem faciunt criminationibus Persei. 24. Innoxius adolescens ab Dida veneno et injectis tapetibus in caput faucesque necatur.

25. L. Æmilius Paullus procos. a Liguribus Ingaunis per inducias, quas per speciem pacis componendæ petierant, repente obsidetur. 26. Subsidia parantur, sed tardiora, quam tempus postulat. 27. Itaque per se fortunam tentare statuit, exercitumque jubet omnibus erumpere portis. 28. Ligures Ingauni cæduntur, castrisque exuti omnes in ditionem veniunt. Quo facto Æmilius confecta decedit provincia, et supplicatio decernitur. 29. Colonia Graviscae deducitur, annusque insignis est siccitate et inopia frugum. Eodem duæ lapideæ arcæ in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo reperiuntur, quarum altera inanis titulum sepulti Numæ Pompilii habet, altera libros ejus continet, Græce Latineque scriptos, qui, quoniam Q. Petillio, prætori urbano, dissolvendarum religionum esse videntur, eo auctore in comitio cremantur. 30-32. Q. Fulvius Flaccus in Carpetania ad Æburam opp. magnam victoriam, nec tamen incruentam, reportat a Celtiberis. 33. Contrebiæ capit, et, hostibus iterum fuis, per Celtiberiam populabundus ducit legiones. 34. Res in ulteriore Hispania adversus Lusitanos prospere gestæ a P. Manlio. Aquileia colonia deducta. Ædes Veneris Erycinæ et Pietatis dedicatæ. Triumphus a L. Æmilio Paullo actus de Liguribus Ingaunis. Secunda prælia a M. Pinario facta cum Corsis et Iliensibus in Sardinia. Pax Pœnis cum Masinissa per Romanos confirmata.

35. Consules (A. Postumius Albinus Luscus et C. Calpurnius Piso) prætoresque creantur, et hi sortiuntur provincias, illis eadem, quæ per quatuor jam annos consulibus fuerat, Ligures, decernitur. 36. Novæ scribuntur legiones, et Q. Fulvio permittitur, ut partem veteris exercitus ex Hispania citeriore secum deportet. 37. Pestilentia jam tertium annum Romam Italiamque vastat, et illustres omnium ordinum viri moriuntur: sed quorundam mors suspecta est, maxime C. Calpurnii consulis, qui a Quarta Hostilia uxore necatus creditur, ut filio ejus, Q. Fulvio Flacco, via pateat ad summum honorem. Is quoque consul declaratur in locum vitrici, et Hostilia damnatur. 38. Ligures Apuani, improvise oppressi, se dedunt, et in Samnium traducuntur. Consules confecta provincia veterem exercitum deducunt Romam, et omnium primi nullo bello gesto triumphant. 39. 40. In Hispania citeriore Q. Fulvius Flaccus, ex Celtiberia Tarracoenem ad successorem profecturus, in saltu Manliano obsidetur a Celtiberis; sed equitum virtute avertit hostes et ubique cædit. 41. Consules in Liguribus res egregie gerunt, et referente Q. Fulvio frater ejus M. Fulvius Nobilior tribunus secundæ legionis, qui eam ante adventum consulum

- mensibus suis dimiserat, in Hispaniam relegatur. 42. Gentius rex Illyriorum latrocinii omnis maritimi auctor esse creditur. Sacerdotes aliquot peste absumuntur. Cumanis permittitur, ut publice Latine loquantur. 43. Latina colonia deducitur in agrum Pisanum. C. Mænius prætor, quærens de beneficiis, multos damnat. Q. Fulvius Flaccus de Hispanis triumphat, et consul creatur cum L. Manlio Acidino.
44. Lex annalis fertur ab L. Villio tribuno plebis; et prætores quatuor post multos annos creantur lege Bæbia, quæ alternis quaternos jusserat creari. Provinciæ novorum magistratuum. Q. Fulvius consul ludos Jovi facit et ædem Equestri Fortunæ votam locat pecunia in eas res ipsi collata ab Hispanis. Effusi autem sumtus, in ludos faciendi, quos magistratus Rom. a provincialibus exigere solent, coërcentur SCto. 45. Hyems sæva, tempestates aliaque prodigia, supplicatione procurata. Censores creantur M. Æmilius Lepidus pontifex max. et M. Fulvius Nobilior, inter quos nobiles inimicitia erant. 46. Eas deponunt moti oratione Q. Cæcili Metelli et precibus Patrum plebisque. 47. In Hispania citeriore Ti. Sempromius Gracchus Mundam capit et Certimam. 48. Mox Celtiberos, ad oppugnanda Rom. castra venientes, ingenti clade afficit. 49. Tum Alcen aliaque centum tria oppida in deditionem accipit, et Thurrum sibi adjungit, regulum longe potentissimum Hispaniæ. 50. Ergaviam inde ad deditionem, et magna victoria ad montem Chaunum Celtiberos ad veram pacem compellit. 51. Censores fideli concordia legunt senatum, et multa conficiunt opera ex pecunia attributa: mutant quoque suffragia, regionatimque generibus hominum tribus describunt. 52. Alter ex iis M. Æmilius dedicat templa Junonis Reginæ, Dianæ Lariumque Permarinorum. 53. Q. Fulvius consul res bene gerit adversus Ligures. Gallos Transalpinos, in Italiam transgressos, inde excedere jubet senatus.
54. Antigonus Echeeratis filius, qui ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat, cujusque patruus Antigonus Doson ejusdem fuerat tutor, suspicionem regis augeat, 55. et Xychum comprehensum perducit in regiam, qui nodum erroris exsolvere possit. Is metu tormentorum admoto vera omnia exponit. Quo facto Philocles opprimitur, et Apelles in Italiam trajicit. 56. Perseus in Thraciam abit, et Philippus Antigonum in possessione regni relinquere constituit. Sed mox, senio et mærore consumtus, Amphipoli extinguitur cum diris execrationibus filii superstitis. Hic a Calligene medico certior factus de imminente regis morte nec opinantes opprimit omnes, et regnum scelere partum invadit. 57. 58. Sic irrita fiunt consilia Philippi et iter Bastarnarum per Thraciam, quos ille sedibus exciverat, ut tollerent Dardanos et Italiam popularentur. Perseus interfici jubet Antigonum, et legatos Romam mittit, qui petant, ut rex ab senatu appelletur, et amicitia renovetur paterna. 59. Q. Fulvius consul ex Liguribus triumphat, et edicit comitia, quibus M. Junius Brutus et A. Manlius Vulso consules sexque prætores creantur. Prodigia et ludi Romani, propter ea instaurati.

1. **PRINCIPIO** insequentis anni consules prætoresque sortiti provincias sunt. Consulibus, nulla, præter Ligures,

quæ decerneretur, erat. Juris dictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit, Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri¹ Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Consules delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, et cum Celtiberis bellari, sciebant; in ulteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria et otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit; quatuor legiones in Ligures, uti singulæ quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites:^a sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, et octingenti equites. Hi duo consulares exercitus essent. Scribere præterea jussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis et quadringentos² equites, et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum et ducenti equites, et sociorum septem millia peditum cum trecentis equitibus scribi jussa. Et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

2. Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia,^{3b} medio ferme die, atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit; signa ænea in Capitolio dejecit; forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit, et in posticis partibus⁴ Cereris templi affixit;^c signa

1 *Dentri* edd. ante Sigon.—2 *Sexcentos* Gron. Doujat. Crev.

3 *Palilia* plerique Mss. et edd. vett. prob. Doujat.—4 *Parietibus* Gron.

NOTÆ

^a *Uti singulæ quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites*] Vides anctum, mille saltem peditibus et centum equitibus, militum in singulas legiones numerum.

^b *Pridie Parilia*] Melius forte Pa-

lilia; quod festum die Aprilis xx. celebrabatur in honorem Palis pastorum Deæ; atque is dies Romæ natalis.

^c *In posticis partibus* [*parietibus*] *Cereris templi affixit*] Mavnil Gron. ex

alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit; fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, fœde dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique haruspices jusserunt. Simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat, et a Formiis ædem Apollinis ac Cajetæ de cœlo tactam.⁵ Ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, et diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia,⁶ cum plus annum æger fuisset, mortuum esse. Eo maturius in Hispaniam prætores jussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt. Prima Eumenis et Pharnacis^d regum et Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati et Achæorum et Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt. Iis, prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum.

3. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita fecisse eum, quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, quam necesse esset, facturum; neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eo spectare. Jam primum omnem fere multitudinem civium⁷ ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam,^e quæ nunc dicitur, (quondam appellata Pæonia

Donjat. Crev.—5 ‘Superflua plane est particula ac ante *Cajetæ*, ut jam vidit Sigonius. Jam vero cum non appareat, cur id, quod factum erat *Cajetæ*, nuntiatum sit a Formiis, J. Fr. Gron. hunc locum emendandum esse putavit sic, et *Formiis ædem Apollinis ac Cajetæ de cœlo tactam.*’ Doering.—6 *Hispania* conj. Rupert. Mox legi omnino jubet Crev. *primæ Eumenis.*

NOTÆ

Barb. et Nand. codd. in *posticis partibus*; sed parum, opinor, interest.

^d *Et Pharnacis*] Regis Pontici, qui Mithridatis pater.

^e *In Emathiam*] Hæc Macedoniæ regio mediterranea inter Erigonem

fluvium ad occasum et septemtrionem, Candaviosque montes ad meridiem sita, si prius Pæonia dicebatur, non tamen Pæoniæ nomen abolevit, utpote quod in parte Macedoniæ remanserit ad Axium flumen. Sumitur

est,⁸⁾ traduxit; Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum⁹ tota Macedonia fecit; relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus¹⁰ omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quicquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset,^f comprehensos in custodia haberet, et tempore alium alio tolleret.

4. Eam crudelitatem, foedam per se, foediorum unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat; generos quoque ejus postea interfecit. In viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi gentis Æneatum,¹¹ nupsit, et, apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit, et, tanquam omnes ipsa enisa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura.

7 Quædam ante Gron. edd. *equitum*.—8 'Conjicerem appellata ita Macedonia est, nisi vulgatam lect. firmaret Polyb.' *Rupert*.—9 In inserunt edd. ante Sigon.—10 Periz. in margine Livii tentabat *Hinc ferox animus*.

NOTÆ

aliquando Emathia pro universo Macedonia regno: et in ea fuit Ægæa urbs, quæ et Edessa, vetustis temporibus Macedonia totius regia.

^f *Nisi liberos eorum, quos interfecisset*] Imitatio sententiæ tyrannicæ apud Eurip. in *Andromacha*, et Arist. II. Rhet. qua dementiæ arguitur, qui patre occiso superstites relinquit inimici liberos.

^g *Principi gentis Æneatum*] Æneatum antea legebatur: maluit Sigon. Æneatum, ab Ænea urbe Thraciæ olim,

postea Macedonia, in Paraxia regione ad sinum Thermaicum, quæ nunc *Moncastro*, et quam ab Ænea conditam volunt. Turneb. *Ænianum* retinet, quod nomen est gentis Thessalicæ, non Macedonicæ; nisi forte Ænianses sumantur pro incolis urbis Æniæ ac vicini tractus: quo posito, perinde erit utrum horum legeris. Sed de Thessalicis populis hunc locum accipi non patitur domicilium Poridis et Theoxenæ apud Thessalonicam.

Postquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiam libidini,¹² rata, ad rem atrocem animum adjecit; ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam foedi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna cærimonia quotannis faciunt. Ibi die per solennes epulas consumto, navem præparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in¹³ Thessalonicam:^h sed trajicere in Eubœam erat propositum. Ceterum in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit; et regii, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam¹⁴ eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne revertentur sine ea. Cum jam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad cælum tendens Deos, ut ferrent opem, orabat.¹⁵ Ferox interim foemina, ad multo ante præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit, et, posito in conspectu poculo strictisque gladiis, ‘Mors,’ inquit, ‘una vindicta est. Viæ ad mortem hæ sunt: qua quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite, juvenes mei, primum, qui majores estis, capite ferrum; aut haurite poculum, si segnior mors juvat.’ Et hostes aderant, et auctor mortis instabat. Alii alio leto absunt semianimes e nave præcipitantur. Ipsa deinde, virum

11 Ex emend. Sigon. pro *Æniamum*.—12 ‘Omnes Mss. et edd. ante Sigon. *libidinis*: sed leg. *libidini* vel *libidinibus*.’ Drak.—13 Td in delendum omnino putat Gron.—14 *Retrahendam* emend. Periz.—15 *Tendens, opem ut Dii ferrent, orabat* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^h *Redituri in Thessalonicam*] Jubet non provinciæ: verum sæpius notari Gron. deleri præpositionem *in*, quod potuit, sperni a Livio hæc discrimina. nempe Thessalonica nomen sit urbis,

Delph. et Var. Clus.

Livius.

comitem mortis complexa, in mare sese dejecit. Nave vacua dominis regii potiti sunt.

5. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipsum liberosque ejus execrarentur.¹⁶ Quæ diræ brevi ab omnibus Diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, et gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. Ceterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. Et primo quidam ex his aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. Deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt. Cetera in suum quæque tempus agenda differunt. In præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ jam sua sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones ad spretionem Romanorum¹⁷ trahebant.ⁱ Ibi cum alii mores

16 'Tò ejus exulat ab viii. Mss. An itaque leg. *ut vulgo ipsum summi inferioresque execrarentur?*' Rupert.—17 'Viri docti vocem, non alibi obviam, mutant in *spem*, (quod in omnibus Mss. præter Lov. 5. etiam in Mog. legitur, sed ferri nequit,) *contentionem*, *mentionem* et *speciem*. Posterius probat Drak. Sed voc. *spretionem* non sapere corruptelam librariorum, et ap. Livium alia

NOTÆ

ⁱ *Ex composito sermones ad spretionem Romanorum trahebant*] Quidam codices habent *ad spem Romanorum*: et potest intelligi spes quam ab Romanis Demetrius conceperat. Sigon. legit *ad speciem*, quasi velit Livius de dignitate Romanorum sermonem injectum coram Demetrio, ut alii re-

darguerent; Demetrius vero defenderet, fieretque suspectior: quam conjecturam merito explodunt Grut. et Gron. eo probabilius quod mox subjicitur '*speciem ipsius urbis*:' unde *spretionem* malunt, si tolerari hæc vox possit: alioqui *mentionem* cum Gronovio anteposuerim.

et instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis, nondum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; juvenis incautus, et amore nominis Romani, et certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri et opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat: totus in Persea versus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas^k ad arcessenda auxilia, adduxerantque¹⁸ inde nobiles juvenes et regii quosdam generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur; erexeratque consociatio gentis ejus animum regis. Tum Perseus, 'Quid ista prosunt?' inquit. 'Nequaquam tantum in externis auxiliis est præsidii, quantum periculi fraude¹⁹ domestica.¹ Proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu; cujus, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pæne Macedonum in eum ora conversa sunt; nec regem se alium rentur habituros esse,²⁰ quam quem Romani dedissent.' His per se ægra mens senis stimulabatur; et animo magis, quam vultu, ea crimina accipiebat.

6. Forte lustrandi exercitus^m venit tempus, cujus solenne est tale. Caput mediæ canisⁿ præcisæ et prior¹ pars ad

ejusmodi duriora esse substantiva, monet Ern.' Vid. Not. Delph. inf. Conj. Doer. *irrisionem*.—18 *Adduxeruntque* Gron. Donjat.—19 *Crev. cum Gron. malit in fraude*.—20 *Gelenii est alium habituros aiunt*.

1 'Vox prior a Frob. demum addita et laud magnopere necessaria est: videtur autem distinguendum esse post *dexteram*, non post *extis*.' Rupert.

NOTÆ

^k *In Bastarnas*] Sarmatiæ veteres populi Bastarnæ, sive Basternæ, qui iidem cum Pencinis Cluverio, ac, ni fallor, Nicolao Sansoni: distinguuntur tamen apud Ptolemæum et Plinium, qui utrosque Germaniæ tribuit, et Dacis conterminos facit. Bastarnarum fortassis pars Pencini a Peuce insula dicti, quæ ad Istri

ostia. Creduntur Bastarnæ eam præsertim Polonici regni partem inclusisse, ubi nunc Russia nigra, seu potius rubra.

¹ *Quantum periculi fraude domestica*] Videtur Gronovio excidisse præpositio *in*, vel *a*.

^m *Forte lustrandi exercitus*] Solennis hæc lustratio apud Macedones

dexteram, cum extis posterior ad lævam viæ ponitur. Inter hanc divisam hostiam copię armatę traducuntur. Præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedonię regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis; postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant, Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio juventę robore ille, hic flore; fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere, et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnę. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. Ceterum non imago fuit pugnę, sed, tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaue vulnera sudibus² facta; ° nec præter ferrum quicquam defuit ad justam belli speciem. Pars ea, quę sub Demetrio erat, longe superior fuit. Id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipsam dicere præbituram causam criminandi juvenis.

7. Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit, cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset. Festo die invitatio benigna et hilaritas juvenilis³ utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et jocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, jactabantur. Ad has excipiendas⁴ voces speculator ex convivis Persei missus, cum incautior obversaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egressis, male mulcatur. Hujus rei ignarus De-

Ad dexteram cum extis, posterior, &c. Gron. Doujat. Crev.—2 Malit J. F. Gron. *rudibus*.

NOTÆ

fieri solita Xanthici mensis die octavo, qui respondet Aprili nostro, atque inde huic solenni festo nomen fecerunt *Ξανθικά*.

² *Caput medię canis*] Hunc morem describit Q. Curt. lib. x. ‘Macedo-

num reges ita lustrare soliti erant milites, ut discissę canis viscera ultimo in campo in quem deducerentur, ab utraque parte abjicerentur.’

° *Multaue vulnera sudibus facta*] Suspiciatur Gron. legendum *rudibus*.

metrius, 'quin comissatum,' inquit, 'ad fratrem imus? et iram ejus, si qua ex certamine residet, simplicitate et hilaritate nostra lenimus?' Omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. Cum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. Utraque domus speculatorum et proditorum plena erat. Præcucurrit ^s index ^p ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. Etsi causa apparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat,) tamen, infamandæ rei causa, januam obserari jubet, et ex parte superiore ædium versisque in viam fenestris comisatores, tanquam ad cædem suam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paulisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

8. Postero die Perseus, quam primum⁶ conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. Cui, cum pater, 'Satin' salvæ?' et, 'quænam ea mœstitia esset?' interrogaret eum,⁷ 'De lucro⁸ tibi,' inquit, 'vivere me scito.⁹ Jam non occultis a fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit; clausisque

////////

3 *Juvenalis* Drak. Ernest. Kreyssig.—4 *All. accipiendas*.—5 Sic e cod. Mog. pro vulgat. *præcucurrit*; quod habet Doujat.

6 *Cum primum* Gron. Doujat. Crev. Kreyssig.—7 'Pronomina cui et eum (quod a iv. Mss. abest) ejicienda videntur.' Gron. Drak. si quid mutandum sit, pro cui malit qui.—8 'Sic pro vitiosa lectione de ludicro omnino legendum esse acute vidit Sigon.' Doering. *Eum: De lucro* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^p *Præcucurrit index*] Gallice, un espion s'avança pour avertir Persée.

⁹ *De lucro tibi, inquit, vivere me scito*] Præclare restituit Sigon. eum prius ederetur *de ludicro*: exponit idem 'de lucro vivere,' vitam ipsam in lucro ponere, quod ii facere solent, qui e gravi periculo evaserunt. Laudat Ciceronis ad Papirium hæc verba,

'De lucro prope jam quadriennium vivimus: si aut hoc lucrum est, aut hæc vita superstitem reip. vivere.' Ita apud Horatium i. Carm. 'Quem sors dierum eumque dabit, lucro Appone.' Perseus ergo præfatur se lucrum putare quod vivat, ut insidias sibi factas efficacius exponat.

foribus, parietum præsidio me a furore ejus sum tutatus.' Cum pavorem mixtum admiratione patri injecisset, 'Atqui, si aures præbere potes,' inquit, 'manifestam rem teneas, faciam.' 'Enimvero se,' Philippus dicere, 'auditurum,' vocarique extemplo Demetrium jussit; et seniores duos amicos, expertes inter⁹ fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lysimachum et Onomastum arcessit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans, inambulavit. Postquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorum cum duobus amicis, totidem custodibus corporis: filiis, ut ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: 'Sedeo,' inquit, 'miserrimus pater, judex inter duos filios, accusatorem parricidii, et reum; aut conficti, aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Jam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdam exaudirem. Sed interdum spes animi subibat, deflagrare iras vestras,^a purgari suspensiones posse: etiam hostes, armis positos, foedus icisse, et privatas multorum simultates finitas: subituram vobis aliquando germanitatis memoriam,^b puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum; quæ, vereor, ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos eventus eorum retuli, quibus se stirpemque suam,¹⁰ domos, regna, funditus evertissent? Meliora quoque exempla parte altera posui: sociabilem

^a *Posse odia vestra defervescere, seu imminui, aut paulatim extinguî.*

^b *Respectum fraternæ necessitudinis.*

—9 'Expertos VII. Mss. et edd. ante Curionem, teste Rupert. *expertos juvenalium inter Mog. expertes juvenalium inter Kreyssig.*—10 Vid. Not. Delph. inf. Probb. etiam Rupert. et Doer. *earum*, aut *qui*.

NOTÆ

^r *Quibus se stirpemque suam*] Non *se*: aut certe pro *eorum* reponendum abs re Tan. Faber legendum putat *qui earum*; nempe discordiarum.

consortionem^a inter binos Lacedæmoniorum reges,^t salutarem per multa sæcula ipsis patriæque. Eandem civitatem, postquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Jam hos Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho et cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate, regnum æquasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. et L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt, P. et L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus similisque sceleri eventus detertere a vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Vivo et spirante me, hæreditatem meam ambo et spe et cupiditate improba crevistis.^u Eo usque me vivere vultis, donec, alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis pati. Nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite, conscelerate aures paternas: decernite criminibus,^e mox ferro decreturi: dicite palam, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. Reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab

^a *Certe inter vos accusationibus.*

NOTE

^a *Sociabilem consortium*] *Consortionis* vocabulum et Livio jam antea lib. vi. et x. usurpatum, et Ciceroni III. Off. 'dissolvatur necesse est omnis humana consortio.'

^t *Inter binos Lacedæmoniorum reges*] Ex quo Heraclidæ Orestis liberos Peloponneso expulerant, et Aristodemus in hoc rerum motu demortui, gemellis filiis Procli atque Eurytheni Laconia obtigerat, regnum simul obtinere primogeniti ex utriusque stirpe ad Cleomenis ultimi tempora, ut Herod. Pausan. Plut. alique scrip-

serunt. Proclidarum familia Eurypontidarum quoque nomen habuit: Eurysthenis stirps Agidarum etiam titulo distincta fuit.

^u *Et cupiditate improba crevistis*] Signatum verbum *cernere hæreditatem*; quod de iis dicitur, qui delatam sibi hæreditatem amplectuntur, eamque solenni ritu adeunt: inde appellatione desumpta, quod aut decernant se hæredes esse, aut etiam quod olim viserent cernerentque bona defuncti.

altero criminibus claudentur.' Hæc furens ira cum dixisset, lacrymæ omnibus abortæ, et diu mœstum silentium tenuit.

9. Tum Perseus: 'Aperienda nimirum nocte janua fuit, et armati commissatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum, quando non creditur, nisi perpetratum, facinus; et eadem petitus insidiis audio, quæ latro atque insidiator. Non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere,¹¹ me subditum et pellice genitum appellant. Nam si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me, querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sævires; nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit impune. Itaque, si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut a me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem (quod circumventis in solitudine natura ipsa subjicit, ut hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent) mihi quoque, ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat;¹² per te patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, jam pridem sentis, ita me audias, precor, tanquam si, voce¹³ et comploratione nocturna excitus, mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. Quod tum vociferarer in re præsentis pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comissantium in vicem¹⁴ jam diu vivimus inter nos.^d Regnare utique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium jus, obstat vetustus Macedoniae¹⁵ mos, obstat vero etiam

^d *Non vivimus inter nos modo et more eorum, qui simul epulantur.*

11 'Parum apta sequenti appellant: e quo tamen suppleri potest putant, dicunt.' Bauer.—12 'Immo licet, (ut præc. si oportet,) et forte mox per, te, patrium nomen . . . precor, aut per ego te patrium nomen.' Gron. 'Si ordo est, precor per te patriumque nomen, tum precor, non sane ex more, simpl. positum sit, et incommode dicatur precor te ipsum per te; sin talis ordo sit, precor te per patrium nomen, quod sane præstet, que redundet; forsau delendum.' Bauer.—13 'Ante voce excidit forte cum; Bauer. An potius et post intervenisses?' Rnpert.—14 'In vicem; in morem, more, modo, animo; nisi excidit ipsum illud more, ut jungamus comissantium in vicem, ut alter ad alterum comissatum eat.' Bauer.—15 *Macedonum* conj. Duker. Mox huc pro hæc Gron.

patris iudicium. Hæc transcendere,^x nisi per meum sanguinem, non potes. Omnia moliris et tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterna¹⁶ die, in lustratione et decursu et simulacro ludicro pugnae, funestum prope prælium fecisti; nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili prælio, tanquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati commissatum venerunt? credis, nihil a gladiis nocte periculum fuisse,^{17 y} quem sudibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis,^z quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum; commissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tanquam accusator, criminose nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat^{18 a} se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. Possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, rem¹⁹ pro manifesto haberes;^b fatentes pro deprehensis habe.

Doujat. Crev. All. hoc.—16 Hesterno Kreyssig. Mox ex simulacro conj. Rupert.—17 'Immo nihil... periculi mihi (ant. mi scriptum erat) fuisse; Jac. Gron. Recte: nam τὸ quem, quod sequitur, postulat in præc. mihi, quod etiam in c. Victor. et Lov. 6. extat, sed post verbum fuisse; Crev. Possis etiam legere nihil... periculi fuisse ei, ve! periculi ei fuisse, quem, cet.' Rupert. Periculi mihi fuisse Kreyssig.—18 Conj. Gron. quid enim neget? —19 'Vocem rem restitui, quia in omnibus extat Mss. et edd. vett. ante

NOTÆ

^x Hæc [Huc] transcendere] Nempe ad regnum. Jubet tamen Gron. legi hæc transcendere; hoc est, hæc omnia per contemtum superare, ut infra in hac ipsa oratione, 'qui transcendere destinat ordinem ætatis, naturæ,' &c.

^y Nihil a gladiis nocte periculum fuisse] Legi vult Gronov. pater, nihil,

&c. periculi fuisse: at Gron. filius scriptum conjicit, nihil... periculi mi fuisse, quod confirmari videtur sequenti relativo, ut sit, 'mihi, quem sudibus... prope occiderunt.'

^z Hoc noctis] Dicitur hoc noctis, pro hac hora noctis; id est, cum nox jam intempesta esset.

^a Quid enim? negat] Existimat

10. 'Execrare nunc cupiditatem regni, et Furias fraternas concita. Sed ne sint cæcæ, pater, execrationes tuæ, discerne et dispice insidiatorem et petatum insidiis. Noxium incesse caput.^{20c} Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et justitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox, ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam commissatum fratrem, moriendum est. Nec eundo, nec marendo insidias evito. Quo me conferam? Nihil præter Deos, pater, et te colui. Non Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia tibi ademptas¹ tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram, indignor; nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te senectus, absumserit, aut ne ea quidem expectata fuerit;

Frob. a. 1535. quæ prima eam tacite omisit, errore¹ forsân operarum. Ita ex præc. intelligi posse hoc, monet Gron. et ex princ. cap. *facinus* Drak. Ille tamen, non hic, malebat *pro manifestis.* Rupert. Rem del. Gron. Donjat. Crev. Drak. Ernest.

20 Vid. Not. Delph. inf. *Noxium his* (execrationibus) *incesse caput* Crev. in *noxium execrare caput* Schel. ad Polyh. c. 14. et *noxium puta* vel *judica esse caput* Bauer. 'Jam vero cum copula et post *discerne* in omnibus codd. apud Drakenb. exulet, vocem *dispice* sede sua motam esse suspicor. Itaque hic locus mihi legendus videtur sic, *discerne insidiatorem et petatum insidiis; dispice, noxium huic esse caput.*' Doering. *Noxium huic esse caput* Gron. Donjat. Crev. Drak. Doer. In Gron. perperam, iudice Kreyssig. ante *noxium* asterisci, lacunæ signa, sunt positi.—1 *Qui t. ad. Gron. qui ademptas*, omisso *tibi*, Drak.

NOTÆ

Gronovins, distinctione et una litera mutata, animandam esse orationem, *quid enim neget? se cum multitudine*, &c.

^b *Pro manifesto haberes*] Mallet idem *pro manifestis haberes*. Sed eadem loquendi forma dici potest *pro manifesto* ac *pro derelicto habere*: quod pluribus de rebus jurisconsulti efferre non dubitant.

^c *Petatum insidiis. Noxium incesse*

[*ins. . . noxium huic esse*] *caput*] Sic Ruben. emendat, et *petatum insidiis: noxium incesse caput*. Grnter. *noxium huic esto caput*. Mihi supplendum quid videtur, veluti, illi *scelestum puta, innoxium huic esse caput*.

Huic esse] Aut aliquid deest in antecedentibus, aut hæc verba sunt corrupta. Alii legunt *incesse*, alii *exccrare*. Rem in medio relinquimus. J. Clericus.

regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. 'At in Macedonibus satis præsidii est.' Vidisti hesterno die impetum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu sumserunt.² Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis spem omnem dignitatis et fortunæ posuerunt, et in eo, qui omnia apud Romanos potest? Neque, Hercule, istum mihi tantum fratri majori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi, regi et patri, præferant. Iste enim est, cujus beneficio poenam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam et obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. Mihi præter te, pater, quid usquam aut spei, aut præsidii est?

11. 'Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintii credis, quibus, et bene te consuluisse rebus tuis, ait, quod Demetrium Romam miseris, et hortatur, ut iterum et cum pluribus legatis et primoribus³ Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti et magister.⁴ Eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. Illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. Quærentur adjutores consiliis, cum te plures et principes Macedonum cum isto mittere jubet. Qui hinc integri et sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc et infecti Romanis delenimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est. Eum jam regem, vivo patre, appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim, non ab aliis solum, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero, si in medio ponitur, non

//////////

Doer.—2 *Assumserunt* Gron. Doujat. Crev.

3 *Quoque* add. Gron. Doujat. Crev. Legendum fortasse putat Drak. *ex primoribus M. r. e.*; vel e. c. Mog. *eum remittas Macedonum*.—4 "Editio prima habet auctor omnium rerum istic et mag. Ms. Thuan. auctor omnium rerum iste et mag. Libeus legerim auctor omnium rerum; iste est magister: eum, &c."

agnosco. Quem enim suo loco moveo, ut ipse in ejus locum succedam? Unus ante me pater est, et, ut diu sit, Deos rogo. Superstes (et ita sim,⁵ si merebor, ut ipse, me esse, velit) hæreditatem regni, si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, et quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. 'Obstat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: non primus regnum fraterna cæde petiero.^d Pater senex et filio solus orbatus^{6e} de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur.^{7f} Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum.' Hæ spes incertæ, pater, sed non inanes sunt. Ita enim se res habet: periculum vitæ propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumserunt: si facinori corum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.'

12. Postquam dicendi finem Perseus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. Deinde diu fuit silentium, cum⁸ perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse. Tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere juberent,^g atque⁹

Jac. Gron.—5 *Superstes ei ita sim*, omissis parentheseos signis, edd. ante Gron.—6 'Nisi vox *solus*, ut mihi videtur, ex margine in textum irrepsit, accesserim certe Dnkero, legendum fortasse esse monenti, vel *et filio orbatus*, *solus*; vel, *et solus, filio orbatus*.' Doering.—7 Vid. Not. Delph. inf.

8 *Silentium fuit. Cum...posse; tandem Gron. Doujat. silentium fuit, cum Crev.*

NOTÆ

^d *Non primus regnum fraterna cæde petiero*] Nota sunt exempla dominationis parricidio quæsita; Eteoclis, et Polynicis Thebis, Romuli ipsius Romæ, &c.

^e *Et filio solus orbatus*] Quasi dicat, nec Demetrius patre, nec Macedones regni successore orbatos se putabunt.

^f *Quam ut filii necem ulciscatur*] Adjuvandum vult hunc locum Gron. et mavult, *de se magis timebit, quam filii necem ulciscetur*. Quod quidem Lati-

num est, sed non ideo reprobandum *de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur*. Hæc dicentem Demetrium Perseus inducit.

^g *Cum dicere juberent*] Gron. pater scribendum putat, *tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quæ dicere juberet*; melius, ni fallor, ex Thuan. Gron. filius, *cum dicere juberetur*. Neque enim plures, sed Philippus pater jussit ut Demetrius diceret: quemadmodum ex sequentibus patet.

ita orsus est: 'Omnia, quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator. Simulatis lacrymis in alterius perniciem veras meas lacrymas suspectas tibi fecit. Cum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidiatur; ultro mihi^b non¹⁰ insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris, speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. Perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. Circumventum, solum, inopem, invidia gratiæ externæ, quæ obest potius, quam prodest, onerat. Jam illud quam accusatorie, quod noctis hujus crimen miscuit cum cetera insectatione vitæ meæ, ut et hoc, quod jam, quale sit, scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret, et illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto et composito argumento fulciret! Simul et illud quæsit, ut repentina et minime præparata accusatio videretur, quippe ex noctis hujus metu et tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regni que eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis hujus esse, sed prodicionis meæⁱ ante¹¹ me accusatum; si illa, separata ab hac,

—9 Vid. Not. Delph. inf. *juberent. Atque Gron. Donjat. juberetur, atque Crev.*—

10 Vid. Not. Delph. inf. 'Plerique *insidiatur ultro mihi, non, &c.* distinguebant, prob. Banero, cui verbum *insidiatur* vix videtur carere hic posse dativo *mihi*, quem ad *induit* aut repetas, aut excidisse putes. At hæc ratio nobis potius ceteris durior videtur; saltem *insidiatur* facilius dativo *mihi* carere potest, in primis ob verba præcc. *ex quo ab Roma redii, quam speciem induit*, quorum alia vis est, si tertio, alia, si primo junguntur casui. Nostra distinctio est optima, sententiaque plana, si eam, mutatis verbis, ita expresseris: cum ipse sit insidiator perpetuus, *ultro, adeo, mihi non insidiatoris modo, sed latronis etiam speciem induit.*' Rupert. *Insidiatur ultro mihi; non Gron. Doujat.*—

11 'Verba *meæ* ante primus addidit Aldus e c. Mog. Supervacuum τὸ *meæ*

NOTÆ

^b *Insidiatur; ultro mihi*] Recte distinguunt Gron. *cum ipse, &c. insidiatur ultro: mihi, non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris speciem induit*: id est, me accusat tanquam

latronem et percussorem.

ⁱ *Sed prodicionis meæ*] Supervacuum non abs re videtur Gronovio τὸ *meæ*.

vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri; ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem et singulari genere odii, insidias fecisses. Ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quæ tu confudisti, et noctis hujus insidias, aut tuas, aut meas, detegam. Occidendi sui consilium me inisse videri vult; ut scilicet, majore fratre sublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio, regnum est futurum, ego minor in ejus, quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait, atque eorum fiducia in spem regni me venisse? Nam si et in Romanis tantum momenti esse credebam, ut, quem vellent, imponerent Macedoniae regem, et meae tantum apud eos gratiae confidebam, quid opus parricidio fuit? An, ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata, probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, execrabilis et invisus essem? nisi T. Quintium credis, cujus virtute¹² et consiliis me nunc arguis regi, cum et ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac pæne omnium Deorum hominumque^{13 k} consensum col-

//////////

esse, monnit Gron. Forte leg. *impia*. Sed displicet etiam compositio verborum *ante me*, quæ disjungenda erant, ut planior redderetur oratio; et præstiterit certe *multo ante*. Mox, *si illa separata ab hac vana accusatio erat* ex emend. Gelenii. *separata ac vana* c. Mog. *criminosa ac vana* reliqui Mss. et edd. antt. Omnia vero ita potius cohærere credit Drak. *oportuit proditiōis ante me accusatum, aut hodie eam quoque prætermitti et in aliud tempus differri, nisi illa separata ab hac vana a. erat.* Rupert. Deinde malit Gron. *hodieque eam*. —12 Crev. pro *virtute* tentabat *auctoritate*. ‘Si vere corrupta est lectio *virtute*, in ea potius *nutu*, quam *auctoritate* latere existimaverim.’ Doering. —13 Vid. Not. Delph. inf. Mox legendum malit Gron. *crediderit; dein, tanquam aliis omnibus rebus*.

NOTE

^k Sed Macedonum iudicia, ac pæne omnium Deorum hominumque] Aliter legendum conjicit Tan. Faber; nempe, Sed Macedonum pæne omnium iudicia, ac Deorum hominumque consen-

sum: sed vox *pæne* referenda potius videtur ad id quod majus (Deorum hominumque) quam ad id quod minus.

legit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit. Idem, tanquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insinuat. Vis hanc formulam cognitionis esse, ut, uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse judicetur?

13. 'Exequamur tamen quocumque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, et omnes insidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum post lustrationem, cum concurrimus, et quidem, si Diis placet, lustrationum die, occidere: volui, cum ad cœnam invitavi, veneno scilicet, tollere: volui, cum commissatum gladiis accincti¹⁴ me secuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, comissionis. Quid? dies qualis?¹⁵ quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam, prælatis omnium, qui unquam fuere, Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, præfecti sumus, et secutum est Macedonum agmen. Hoc ego, etiam si quid ante admissem piaculo dignum, lustratus et expiatus sacro, tum cum maxime¹ in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios, in comissionem præparatos, volutabam in animo? ut quibus aliis¹⁶ deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem?^m Sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. Nam,

//////////

14 *Succincti* conj. Ernest.—15 'Edd. a Grnt. ad Crev. *quis dies? qualis?* Hoc vigentius; neque *quid*, i. e. porro, primo statim membro præmittatur: sed leg. *qui dies?*' Bauer.—16 'Gron. vult *Et quibus aliis cet.* At Baueri: 'Ego *ut* prætulerim, si quid utique mutandum sit: sed ingeniose implicat structuram interrogandi sic evolvendam, *an, ut aliis sacris . . . mentem expiarem? At quibus illis?*' Ipse quoque Gron. in Addendis probavit *ut ut?* Rupert.

NOTÆ

¹ *Tum cum maxime*] Pro tunc vel maxime.

^m *Ut quibus aliis, &c. expiarem*] *Ut*, cum relativo et imperfecto subjunctivi per interrogationem: sic lib.

XLIV. 'sine ulla sede vagi dimicassetus, ut quo nos victores recipere-mus?' Plin. lib. XIII. cap. 3. 'quæso ut qualiter sentiretur juvaretque ab ea parte corporis?'

si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad cœnam abnueres? Cum autem iratus negasses, utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram? an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, et quidem eo die, per speciem commissationis, occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam evitasse meam, non ab eodem metu commissationem quoque evitaturum existimabam?

14. 'Non est res, qua erubescam, pater, si die festo inter æquales largiore vino sum usus. Tu quoque, velim, inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in juvenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Miseria hæc et metusⁿ crapulam facile excusserunt; quæ si non intervenissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo, dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites abstinuisssem meos?^{17°} Et, ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater, 'Nihil aliud scio,' inquit, 'nihil arguo, nisi quod cum ferro commissatum venerunt.' Si quæram, unde id ipsum scieris; necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumsisse ferrum, ut omnes viderent. Et, ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex iis, quos nominasset, jubebat, an ferrum habuissent? ut, tanquam in re dubia, cum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quæri jubes,^p num tui occidendi causa ferrum

NOTÆ

ⁿ *Miseria hæc et metus*] Reatum indicat et periculum capitis: *miseria* certe, seu calamitas, reorum propria. Hinc Cicero pro Sulla: 'jam impeditior egomet dolore animi, nec de ejus miseria plura dico.'

^o *Non milites abstinuisssem meos*]

Conjicit Gron. *comites* pro *milites*; nam et sodales antea Demetrius appellaverat.

^p *Quin tu illud quæri jubes*] Convertit Demetrius orationem a patre ad fratrem.

sumserint? num me auctore et sciente? Hoc enim videri vis, non illud, quod fatentur et palam est. At sui se tuendi causa¹⁸ sumsisse dicunt. Recte, an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. Meam causam, quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, utrum aperte, an clam te aggressuri fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos, qui tuum speculatorem pulsarunt? Si clam, quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, cum comissator ego discessissem, quatuor substitissent,¹⁹ ut sopitum te aggredierentur? Quomodo fefellissent, et alieni, et mei, et maxime suspecti, quia paulo ante in rixa fuerant? quomodo autem, trucidato te, ipsi evasuri fuerint? Quatuor gladiis domus tua capi et expugnari potuit?

15. 'Quin tu, omissa ista nocturna fabula, ad id, quod doles, quod invidiam urit,²⁰ reverteris? 'Cur usquam regni tui^a mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quam ego? cur spem meam, quæ, si tu non esses, certa erat, dubiam et sollicitam facis?' Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum criminibus et suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere unquam de eo forsitan debeam, quia mi-

^a Ambiguum et solitudinis plenam efficit spem regni a me conceptam. (Hæc Demetrius ad seipsum ex persona Persei.)

//////////

17 Vid. Not. Delph. inf.—18 'Ita emendavi vulgatam eamque insulsam lectionem, quod fatentur, et palam est, et sui . . . dicunt. Plura, et minus apte, mutant alii. Ut dicunt, vel quod dicunt, conj. Bauer. At Gron. Crev. et Drak. delenda putabant tum verba et dicunt, tum seqq. sui facti. Hæc et nobis displicent, adjectaque sunt e cod. Mog.' Rupert.—19 'Forte leg. quatuor suffecissent, (satis fuissent,) vel suscepissent, vel succinxissem sc. ferro, vel summissem, h. e. clanculum misissem. Tum vero post aggredierentur non tollenda interrogandi nota, quæ displicebat Dukero et Drak. Mox evasuri fuerunt emend. Bauer.' Rupert.

20 Quod dolet (tibi), quod invidia urit (sc. te) malebant Drak. et Bauer;

NOTÆ

^a Cur usquam regni tui] Inducitur regni ejus futuri, sive ægre ferens loquens Perseus, et conquerens adversus Demetrium, mentionem fieri quod dicatur fore ut Demetrius post patrem regnet.

Delph. et Var. Clas.

Livius.

10 L

nor sum, quia tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus† videar.¹ Id enim vitiis meis, non cedendo, cui jus fasque est, non modestia, consequar. Romanos objicis mihi, et ea, quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. Ego, nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. A te missus ire non recusavi. Utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis amicitia causa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; ne obsit, tantum deprecor. Nec in bello cœpit, nec ad bellum reservatur. Pacis pignus fui; ad pacem

Gratia et favor Romanorum in me neque initium habuit, ardente in eos bello, nec servabitur ac durabit, si bellum recrudescat.

//////////

moxque regni ut tui, vel in regno tui Gron.—1 Vid. Not. Delph. inf. Bauer. aut del. putabat alterum *indignus*, ut tertius casus sit *omnibus*, aut leg. *tibi patri* sc. regno. Gron. tentabat *indignus majoribus*, vel *indignus tibi, pater, indignus omnibus* sc. regno. 'Forte leg. *indignus omni jure* sc. regni seu successionis. Sed non esse videtur, quod displiceat vulg. lectio repetitioque vocis *indignus*, si *omnibus* tertio casu dictum accipiatur, hoc sensu, ut *indignus te patre*, et quidem *indignus te omnibus videar*, h. e. et tibi et amicis et inimicis.' Rupert. Mox 'leg. *id enim vitiis meis, non cedendi, cui jus fasque est, modesti consequar*: omnes certe Mss. delent tñ non ultimo loco, et *cedendi* legunt Lov. 3. Med. 1. et Gaertn.' Drak. *Id enim citius non cedendo, cui jus fasque est, quam modestia consequar* conj. Gron. 'Ex mea sententia aut particula *non* ante *modestia* delenda, aut, particula *non* servata, vox quædam, quæ post

NOTÆ

† *Indignus omnibus*] Crediderim post vocem *indignus* excidisse voculam *regno*, propter nonnullam similitudinem cum antecedentis vocis duabus posterioribus syllabis. J. Clericus.

† *Ut indignus te patre, indignus omnibus videar*] Nihil opus ut nomen *omnibus* mutetur in *omnibus*, quod vult Schellius; quasi nolit, nec debeat Demetrius committere, ut indignus videatur votis destinantium sibi regni successionem: cujus sane rei

mentio ad diluendam fratris criminationem, minuendasque patris suspiciones Demetrio minime profutura fuerit, nec Livio ex Demetrii persona debuerit excidere. Plana erit oratio, si alterutro loco deleatur vox *indignus*: veluti si ita legatur, *sic illud nec debui facere, nec debeo, ut te patre indignus omnibus videar*: sic etiam planum erit quod sequitur: id enim non cedendo ei, cui jus fasque est, nec modestia mea, sed vitiis meis consequer, ut te patre indignus viderer.

retinendam legatus missus sum. Neutra res mihi nec gloriæ, nec crimini sit. Ego, si quid impie in te, pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. Si innocens sum, ne invidia conflagram, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare. In eo, ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est.² E convivio et comissionibus prope semisomnus raptus sum ad causam parricidii dicendam. Sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum³ et componendam orationem sumssem, cum quid aliud, quam ingenii fama, periclitarer? Ignarus, quid arcessitus essem,⁵ te iratum et jubentem dicere causam, fratrem accusantem audivi. Ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habui. Utrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato malo, vix, quid objiceretur, intelligere potui; nedum satis sciam, quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiamsi caritate a fratre majore vincor,⁶ misericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut me mihi tibi que serves, precor: ille, ut me in securitatem suam occidas, postulat. Quid eum, cum regnum ei tradideris, facturum credis in me⁴ esse, qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet?'

⁵ Qua de causa rocerer.

⁶ Quamvis major sit amor paternus in Perseum quam in me.

¹ Vitum meum ei per indulgentiam impendi.

modestia excidit, supplenda est, v. c. utendo. Doering.—2 'Aut in eo aut ibi redundat, et pro in eo forte leg. nunc.' Bauer. 'An potius enimvero? Pro in eo habet sed Lov. 2. non improb. Drak. Td in abest a c. Victor. Lov. 3. et 6. Voces in eo a glossatore τῶν ubi ascripta fuisse, putabat Crev.' Rupert. Mox comissione Crev. Kreyssig.—3 Meditandum Gron. Doujat. Crev. Doer.—4 In me del. Gron. Doujat. Crev.

16. Dicenti hæc lacrymæ simul spiritum et vocem intercluserunt. Philippus, summotis iis, paulisper collocutus cum amicis, pronuntiavit: 'Non verbis se, nec unius horæ disceptatione, causam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores;⁵ et dicta factaque in magnis parvisque rebus observando:' ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile revictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc, vivo Philippo, velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur; et, quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ,⁵ ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per literas consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello jussit: 'Verius fuisse,^k consules, quorum provincia esset, quam se, quid e re publica esset, decernere: tum quoque non placere, si per deditionem Ligures recipiet,^t receptis⁶ arma adimi; atque, eos ad consulem mitti, senatum æquum censere.' Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam⁷ et priore prætura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a

^k *Justius et rationi magis consentaneum.*

⁵ Legendum forte putat Duk. *vitam ac mores.*—⁶ Vid. Not. Delph. inf. *Placere sibi, per deditionem Ligures recipi, et receptis, &c.* Gron. Doujat. Crev. *recipiat, recept.* Kreyssig. Mox *consules* Kreyssig. prob. Sigon. et Gron.—⁷ 'Tò quam ad solam Hispaniam referendum, aut Livius memoria lapsus est.'

NOTÆ

^s *Provinciæ Galliæ*] Cispadanæ nimirum, qua Apennino et Liguriæ proxima.

^t *Per deditionem Ligures recipiet* [*recipi*] A Marcello nempe proconsule Galliæ cisalpinæ recipi Ligures non debere senatus censebat, sed debere eos a Marcello mitti ad con-

sules, qui in ea provincia erant, ut viderent, an dedentes se recipi deberent, et qua conditione. Gelen. tamen e scripto notat, *tum quoque placere, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi*, quod probat Gron. modo scribatur *reciperet*; ac deinde vult *ad consules remitti*.

Terentio accepit. Nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis⁸ sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicum⁹ nomine,^u oppugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi praelia aliquot^x facta : multi Romani milites et vulnerati, et interfecti sunt. Victi perseverantia Fulvii,^{10 y} quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi, fessi praeliis variis, abscesserunt. Urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta et direpta est : prædam militibus prætor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans Urbem iniit. Translatum, argenti pondo novem millia trecenta viginti,^z auri octoginta pondo,^a et duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem.^b

17. Eodem anno inter populum Carthaginiensem et regem Masinissam in re præsentis disceptatores Romani de agro fuerunt. Ceperat eum ab Carthaginiensibus, pater Masinissæ, Gala : Galam Syphax inde expulerat : postea, in gratiam soceri Hasdrubalis, Carthaginiensibus dono de-

Rupert.—8 *Propratoris* Gron. Doujat. Crev.—9 ‘Edd. priores *Urbicnam*, et Mss. *Uthicemam*, *Uthienum*, *Uthicnam*, *Uthicam*, *Athicam*, *Vicernam*, *Veicam*, *Vehicam*. In nummo Augusti legitur *Urbaica*, et *Urbica* in Antonini Itin. Mox *dura ibi praelia*, forte *dubia*; Gron. An *dura*?’ Rupert.—10 *Vicit perseverantia Fulvius* Gron. Doujat. Crev.

NOTE

^u *Urbicum nomine*] Urbicum amnem prope Asturicam invenio in cismontanis Asturibus, cui adhuc nomen *Orbeo*. At Urbicum alibi non lego apud veteres geographos. Urbiaca est apud Antoninum in Sedetanorum et Celtiberorum confinio; nunc *Arbeca* in Aragonia ex Beutero.

^x *Dura ibi praelia aliquot*] Putat Gron. *dubia ibi praelia aliquot facta*.

^y *Victi perseverantia Fulvii* [*Vicit perseverantia Fulvius*] Gelen. e Mo-

guntino, *vicit perseverantia Fulvius* : sed prior lectio nihil habet vitii.

^z *Argenti pondo novem millia trecenta viginti*] Gallice, *trois cens trente-cinq mille cinq cens vingt livres*.

^a *Auri octoginta pondo*] Gallice, *quatre-vingts livres Romaines pesant d'or, qui peuvent valoir environ quarante-quatre mille huit cens livres*.

^b *Pondo sexaginta septem*] Gallice, *la valeur de trente-sept mille cinq cens vingt livres, à ne considérer que le poids*.

derat. Carthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam cum ferro et acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa, 'paterni regni agrum se et recepissee, et habere jure gentium,' aiebat, 'et causa, et possessione superiorem esse. Nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum vereantur, ne quid socio atque amico regi adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit.'¹¹ Legati possessionis jus non mutarunt: causam integram Romam ad senatum rejecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. Recesserant primum in devios saltus: deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt; alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos Transalpinos juventutem armare; nec, in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus consulatum petebat.

18. Comitia consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus.¹² * Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti. Claudius¹³ Nero, Q. Petillius Spurius, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, inito magistratu, provinciæ ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia,¹⁴ Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia,

11 *Damno sibi sit* conj. Duker.

12 'Pamphilum, non Tamphilum, fuisse cognomen Bæbiæ gentis, monet Hard. In Fastis Capit. scribitur *Tamphilus*, in nummo gentis Bæbiæ *Tampilus*. Pro *Cethegus* omnes Mss. et edd. antt. *Lentulus*.' Rupert.—13 C. Claud. Gron. Doujat. Crev.—14 'Ex more Livii, *Quintis Fabiis Maximo peregrina*,

L. Duronio Apulia; et Istri adjecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniiis esse. Eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites,)¹⁵ et quindecim millia socium ac Latini nominis, octingenti equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent; et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites, et socium Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. Duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductæ navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent,^c complerentur; ingenui tantum ut iis præessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervæ,^d velut cardo, in medio esset: alter in dextram partem¹⁶ usque ad Massiliam,^e lævam alter usque ad Barium^f tueretur.

19. Prodigia multa foeda et Romæ eo anno visa, et nuntiata peregre. In area Vulcani et Concordiæ sanguinem

Buteoni Gallia. J. F. Gron.—15 Conj. Drak. *et quina dena millia s. ac L. n., octingenti equites.* Idem parenthesin h. l. adjecit, *et octingenti reposuit pro octingentos.* Gron. Doujat. Crev. habent equites, *et quindecim . . . octingentos,* signis parentheseos omissis.—16 ‘*Tò in ante dextram partem delendum,* auctore Gron. *An ut reponendum pro in?*’ Rupert. *In del.* Kreyssig.

NOTÆ

^c *Civibus Romanis, qui servitutem servissent]* Hoc est, libertinis: hi enim potius quam ingenni ad navalem militiam, velut minus honoratam apud Romanos, deligebantur.

^d *Promontorium iis Minervæ]* In Campaniæ et Picentinorum confinio prominet in mare Tuscum, Capreas versus, hoc promontorium, inter sinum Pæstanum et Neapolitanum; vulgo *Capo della Minerva*, aliis *Capo Campanella*.

^e *Usque ad Massiliam]* In Galliæ parte, quæ post Narbonensis dicta, celebratur Græca civitas Massilia, quam profugi ab Phocæa urbe Asiatica ad mare condiderunt: hodie *Marseille en Provence*.

^f *Usque ad Barium]* In Apulia Penætia est maritima urbs Barium, inter Salapiam et Egnatiam: unde una e XII. provinciis regni Neapolitani dicitur *terra di Bari*.

pluit; et pontifices hastas motas nuntiavere, et Lanuvii simulacrum Junonis Sospitæ lacrymasse; et pestilentia in agris forisque et conciliabulis et in Urbe tanta erat, ut Libitina tunc vix sufficeret.⁵ His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut et consules, quibus Diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, et decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta est. Iisdem auctoribus et senatus censuit, et consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio et feriæ essent. Pestilentia tanta vis erat, ut, cum propter defectionem Corsorum bellumque ab Iliensibus^{17 h} concitatum in Sardinia octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset et trecentos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renuntiaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum,¹⁸ sumere a Cn. Bæbio proconsole, qui Pisis hybernabat, jussus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia venerat, adjuncta de Bacchanalibus quæstio est: cujus¹⁹ residua quædam velut semina ex prioribus malis jam priore anno apparuerant: sed magis inchoatæ apud L. Pupium prætorem quæstiones erant, quam ad exitum ullum perductæ. Id persequere novum prætorem, ne serperet iterum latius, Patres jusserunt. Et leges²⁰ de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt.

17 'Non recte *Iolensibus* aut *Iluensibus* reponendum censet Glar.' Sigon.
—18 'Ut is numerus effici militum . . . quod deerat militum cet. posterius militum delendum putabat Gron. prius Drak.' Rupert.—19 'Forte quorum leg. pro *cujus*, et mox jam superiore anno, pro jam priore a. ne prioribus et priore jungantur.' Rupert.—20 'Legem plures Mss. et edd. ante Ald. forte rectius, iudice etiam Drak.' Rupert.

NOTÆ

g Ut *Libitina tunc vix sufficeret*] Libitina Dea fuit funerum, et tum pro lectulo sumitur, in quo mortui efferrī soliti, tum etiam pro ipsa morte: hic pro feretro accipi videtur, vel potius pro libitinariis qui funera

curabant.

^h Ab *Iliensibus*] Fuere Ilienses populi Sardinia, Plinio et Solino memorati, a Trojanis orti, ad occidentale illius latus. Pinetus putat eorum tractum dici hodie *Llena*, in medio

20. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas,¹ Eumenis et Ariarathis Cappadocis et Pharnacis Pontici. Nec ultra quicquam eis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum et Achæorum legati introducti sunt; et spes data exulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Mæsene recepta compositisque ibi rebus cum assensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles et Apelles, nulla super re, quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum, cum Romanis, maxime cum T. Quintio, adversus fratrem de regno habitorem. Hos, tanquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. Erant autem et hi Persei fraudis in fratrem ministri et participes. Demetrius, omnium, præterquam fraterni sceleris,² quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. Minus deinde in dies patris animo fidebat, cum obsideri aures^k a fratre cerneret.³ Itaque, circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones auget, maxime ab omni mentione et contagione Romanorum abstinebat; ut neque scribi sibi vellet, quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat.

21. Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis causa quicquam a se agitari de Ro-

1 Vitium est, ut testatur Gron. scripti Moguntini *regum prima*.—2 In Mss. et edd. antt. *præt. fraterno scelere* prob. Drak.—3 'Tò cum tolerari potest; sed forte malis *cujus*.' J. F. Gron.

NOTÆ

fere insulæ.

¹ Omnium, præterquam fraterni sceleris] Vett. codices scripti et editi, *præterquam fraterno scelere*: quo significatur Demetrium inscium fuisse omnium quæ adversum se agerentur, nisi quantum ex scelere fraternæ accusationis colligeret, ut Gron. inter-

pretatur.

^k Cum obsideri aures] Forte *cujus obsideri aures*, nimirum patris. Verum id satis intelligitur, quemadmodum et statim ubi dicitur, 'exasperari animum sentiebat:' facile apparet intelligi animum Philippi.

mano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam¹ ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Hæmi⁴ montis^m ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticumⁿ simul et Hadriaticum mare et Istrum amnem et Alpes conspici posse: subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Hæmi, cum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis et expeditis perdifficillimum⁵ aditum, ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quærit ab eo, 'Cum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in incepto, an abstinendum? Si pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus rebus Antigoni, qui, sæva tempestate jactatus, cum in eadem nave secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur, ut et ipsi meminissent, et ita posteris præderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo se præcepti ejus, duos simul filios non commissurum in aleam ejus, qui proponeretur, casus; et, quoniam majorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei et custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.' Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio, cum

⁴ *Æmi Gron. Donjat. et mox Istrum pro Histrum Gron. Donjat. Crev.—*

⁵ *Per difficillimum* eæd. cum quibusd. edd. ante et post Ald. *per difficillima*

NOTE

¹ *In Mædicam*] Fuit Mædica Thraciæ regio, seu præfectura, a Medis populis dicta, qui et Mædi aliis. Eam Ptol. provinciis Thraciæ versus Macedoniam et Ægæum mare positus annumerat cum Drosica.

^m *Hæmi* [*Æmi*] *montis*] Vulgo *Hæmus* scribitur. Mons ille inter Thraciæ montes maximus et celsissimus habetur, et Thraciam, quam longa est, a Mæsia inferiori dividit, boream versus: hodie variis nominibus appellatur: Turcis *Balkan*: quasi domini, seu regis et principis montem

dicat; Sclavis *Cumonizæ*; incolis ipsis *Kriviezne* Lazio teste: alibi *Costegnazzo* ex Cuspiniano, *Prasobo* Laonico: Italis *Catena del Mondo*, et *Monte Argentaro*. Ab eo una ex Thraciæ diæceseos provinciis *Æmimontus*, vel *Æmimontium*, dicta, post Theodosiana tempora, ejus tractus primaria urbs Adrianopolis.

ⁿ *Ponticum*] Mare Ponticum est Pontus Euxinus; Græcis *Mauro Thallassa*; Turcis *Karadenis*, eodem sensu; et nobis *la Mer Noire*; Itali vocant *Mare Maggiore*.

in conspectu locorum consultaret, qua⁶ proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio esset futura. Sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, jussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. In præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinueret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana specularique abditos ejus sensus posset.⁷ Ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis.

22. Philippus, Mædicam primum, deinde solitudines interjacentes Mædicæ atque Hæmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret secum, tertio die⁸ iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. Quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque sylvestria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam⁹ opacum iter, ut, præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum, perspicere¹⁰ coelum vix posset: ut vero jugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contexta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere impedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni,

conj. Gron.—6 ‘Gron. [Doujat.] et Crev. quæ. Non male. Sed qua retineri potest, modo suppleas *parte*, non *via*.’ Rupert.—7 *Possit* Gron. Doujat. Crev.

8 ‘Sigonius satis inconsideranter *postero die*, pro *tertio die*, legendum esse judicavit.’ Doering.—9 *Tam* del. Gron. Doujat.—10 *Prospici* Lov. 1.

NOTÆ

° *Tertio die*] Siquidem ad radices montis unum moratus est diem, necesse est postero die ingressum esse iter: illud itaque *tertio die* videtur hic irrepsisse ex eo quod sequitur, ‘tertio demum die ad verticem perventum.’

degressi inde, detraxerunt : magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria montesque et amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes et ante alios rex ipse, quo gravior ætate erat, difficultate viæ est. Duabus aris ibi Jovi et Soli sacratis cum immolasset, qua triduo ascenderat, biduo ¹¹ est degressus,^p frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu ^q similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris invenit; ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletos ¹² transcurrit. Socii erant; sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. Rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces, nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes, audiret. Frumento inde sublato, in Mædicam regressus, urbem, quam Petram appellant,^r oppugnare est adortus. Ipse a campestri aditu castra posuit.¹ Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, cum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. Idem, postquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita et montes refugerunt. Philippus,

¹ Ab ea parte qua urbs per planitiem adibatur.

et 3.—11 *Immolasset (quadriduo ascenderat) biduo*, &c. edd. ante Sigon. qui tollendam parenthesim putat, et legendum *qui triduo as., biduo*, &c.—12 *Dentheletas* Gron. Doujat. *Dantheletus* Crev.

NOTÆ

^p *Biduo est degressus*] Ita Sigon. correxit, cum antea legeretur *digressus*; observat enim *ascendere* et *digredi* contraria non esse, sed *ascendere* et *degredi*, hoc est, descendere.

^q *Quæ caniculæ ortu*] Quamvis adulta jam esset ætas, sub ortum scili-

cet caniculæ, frigora tamen nocturna in edito illo monte non minora erant, quam alibi tempore hyberno.

^r *Quam Petram appellant*] Plura sunt hoc nomine oppida, in Sicilia, in Arabia, in Sogdiana, alibi. Hæc Mædica minus geographis cognita.

omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, et fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit.

23. Missus hic comes, (ut ante dictum est,) cum simplicitatem juvenis incauti et suis haud immerito succensentis, assentando indignandoque et ipse vicem ejus, captaret, in omnia ultro suam offerens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. Cui consilio adjutor Deum beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri proditur, et, auctore eo, indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. Inde Herodorus¹³ (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus, et Demetrius dissimulanter asservari jussus.^m Hæc super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum et præsentia crimina:ⁿ expectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, jam ante præmeditatis¹⁴ in Macedonia, quæ ab Roma renuntiarent, venerunt: qui, super cetera scelera,^o falsas etiam literas, signo adulterino T. Quintii signatas, reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis, si quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset. ‘Nihil¹⁵ eum

^m Custodibus per speciem obsequii additis observari, sive ita custodiri ut liber videretur.

ⁿ Commovebatur Philippus his in Demetrium criminationibus.

^o Præter cetera quæ scelerate comminiscabantur.

////////

13 Herodotus Gron. Donjat.—14 ‘Nisi cum Gron. ex Voss. et Lov. 2. leg. præmeditati.’ Rupert.—15 In literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil, &c. Gron. Donjat.

NOTÆ

^s Jam ante præmeditatis] Legi Gron. jubet præmeditati: mihi parum videtur causæ cur quicquam mutetur. Est enim præmeditatis idem ac cum antea meditati essent quæ renuntiarent; perinde ac si diceret præcogitatis. Quid enim vetat compositum

præmeditari passive sumi, quemadmodum simplex meditari? Sic Plautus Pseudolo, ‘meditati sunt doli probe.’ Cic. I. Offic. ‘leviora enim sunt ea quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea quæ meditata et præparata inferuntur.’

adversus suorum quenquam facturum; neque eum sese esse, qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit.⁷ Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciat, sine indicio rei ullius in tormentis moritur.

24. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Pæoniam præparata arguebatur, et corrupti¹⁶ quidam, ut comites itineris essent; maxime falsæ literæ T. Quintii urgebant. Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur; nec id cura ipsius,^p sed ne pœna ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice¹⁷ Demetriadem ipsi cum iter esset, Astræum Pæoniæ^t Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim,^u ad obsides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. Ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astræo Heracleam venit.^x In ea cœna^y dici-

^p Neque id fiebat ut famæ Demetrii consuleretur.

////////

16 *Perseus de fuga in P. præparata, arguebant eum* edd. ante Gron. ‘And. accusavit fuga per P. præparata, arguebant et corrupti. Et sic omnes usque ad Ascens. Magontiaci primum dederunt accusavit Perseus fuga; et secuti Ald. Junt. Frob. Nostram lect. dedit Gelen. Hic Sigon. pannuceam facit; ex Mog. assumit Perseus; ex edd. arguebant, de conjectura reddit eam, et inserit τὸ δὲ.’ J. F. Gron.—17 *Thessalonica* Gron. Donjat. Crev. Mox *Asterium*

NOTÆ

^t *Astræum* [*Asterium*] *Pæoniæ*] Vide num potius *Æstræum*: quod licet Ptol. *Æstræis* tribuat, dubium tamen non videtur quin late sumto Pæoniæ nomine *Æstræi* comprehensi fuerint. Nam quod Sigon. *Asterium* legendum putat, quia Strabo et Stephanus Ἀστέριον nominant urbem Thessaliæ, procul a Pæonia distare Thessaliam nemo nescit. Scio a Nic. Sansone accurato geographo, et nobis, dum viveret, amico, poni *Asterium* in Pæonia. Sed cum pro certo habeam ea in re non aliam ipsum

quam Livii auctoritatem secutum, qui Pæoniam latius longe quam Ptol. accipit, a priori sententia non dimoveor.

^u *Amphipolim*] Urbs est Odomantices Thracicæ prius, ac deinde Macedonicæ provinciæ, ad lævam Strymonis fluvii, et Edonidis confinia; postea *Christopolis* a Græcis dicta; nunc Turcis *Emboli*.

^x *Heracleam venit*] Hæc Heraclea Macedonica in Lyncestis fuit, quorum regio Pæoniæ proxima, et parum ab *Æstræis* distans; diversa ab He-

tur venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit:² et mox coortis doloribus, relicto convivio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris ac Didæ scelus incusans, torquebatur. Intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus^a et Berœæus¹⁸ Alexander,^b injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis^c contenti inimici fuissent, interficitur.

25. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paulus, prorogato ex consulatu imperio,¹⁹ principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit.²⁰ Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendæ, speculatum venerunt. Negante Paulo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. Ad hoc decem dierum induciæ cum darentur, petierunt deinde, 'ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. Culta ea loca suorum finium esse.' Id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt.^d Summa vi totum¹

Gron. Donjat. *Æstræum* Crev. *Ad Astræum* olim legebatur.—18 *Stubæus* et *Berreus* edd. ante Sigon.

19 'Jure nostra lectio, et usu loquendi et plurimorum codd. auctoritate confirmata, vulgatæ lectioni *prorogato consulari imperio*, prælata est.' Doering. —20 'Equidem pro *exercitum introduxit* malim *duxit*; idque non ideo tantum, quod *ducere* sexcenties apud Nostrum pro *exercitum ducere* dicitur, sed quod vox *exercitum* in omnibus codd. apud Drakenb. uno cod. Lov. 5. excep-

NOTÆ

raclea Sintica, quæ in boreali Macedonia regione ad Strymonem: illa autem, Moletio et Nardo auctoribus, hodie *Xevosna* appellatur.

¹ *In ea cæna*] Quæ scilicet post sacrificium a Dida institutum celebrata.

² *Extemplo sensit*] Repete e proximo, 'venenum datum.'

^a *Thyrsis quidam Stuberæus*] A Stu-

bera seu Stymbara Deuriopum oppido.

^b *Beræus Alexander*] A Berœa E-mathiæ urbe.

^c *Ne simplici quidem genere mortis*] Non contenti veneno, quo interiturus laud dubie fuisset, mortem alio genere properarunt, intercluso spiritu.

^d *Simul omnibus portis aggressi sunt*]

diem oppugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam² aciem locus esset. Conferti in portis, obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. Sub occasum solis cum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Bæbium proconsulem cum literis Pisas³ mittit, ut obsesso sibi per inducias quam primum subsidio veniret. Bæbium exercitum M. Pinario prætori, eunti in Sardiniam, tradiderat. Ceterum et senatum literis certiores fecit, obsideri a Liguribus L. Æmiliū, et M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, et L. Æmiliū liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmilius, cum et venturos scisset, et educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbium cum exercitu venire a Pisis posset.

26. Romæ magnam trepidationem^e literæ Bæbii fecerunt; eo majorem,⁴ quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam cum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci: eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse. Una et ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent

to, vere omissa est.' Doering.—1 Add. *unum* Gron. Donjat. Crev.—2 'Lege nec efferendi signa, &c. vel nedum ad explicandam.' J. F. Gron.—3 'Sc. Æmilius Paullus; nisi Paullus leg. pro Pisas.' Rupert.

4 'Non opus videtur, ut cum J. Fr. Gron. voce *magnam* deleta, hic locus legatur et distinguatur sic: *Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt eo majore*

NOTÆ

Quatuor nimirum portis, quot in castris Romanorum erant, ut explicat mox cap. 27. 'ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem faceret.'

^e *Romæ magnam trepidationem*] Dis-
plicet Gronovio *τὸ magnam*, quam vo-

cem delendam censet, præsertim cum adjiciatur *eo majorem*. Dixit tamen Sallust. non admodum dispari loquendi forma, 'Statui res gestas populi Romani carptim, ut quæque memoria dignæ videbuntur, describere; eoque magis quod mihi a spe, metu, partibus reipublicæ animus liber erat.'

in provinciam ire. Id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiam, sed vim morbi, in causa esse, quo serius perficeretur.^{5 f} Non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, et militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. Permissum, [ut,]⁶ qua irent, protenus subitarios milites scriberent ducerentque secum. Et prætoribus, Q. Petillio et Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, navesque iis ornatae sunt; Matienoque, cujus⁷ ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est,⁸ ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui esse^{9 s} L. Æmilio atque ejus exercitui posset.

27. Æmilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque oppugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit,^h præposito M. Valerio legato:

//////////

rem, quod cett. Doering.—5 ‘Malebat J. Fr. Gron. quod; sed bene post causa se habet quo pro ut, vel cur.’ Doering. ‘Perficeretur c. Mog. profiscerentur et profiscuntur ceteri Mss. et edd. antt.’ Rupert. *Profiscerentur* Gron.—6 Librarian Mog. teste J. F. Gron. add. *ut* ut, quod in omnibus scriptis et priscis edd. deest.—7 ‘Matienoque, cujus cet. ita Gelen. forsitan e c. Mog. ornatae sunt, cujusque ad G. s. p. erat, (ei) imperatum ceteri Mss. et edd. antt. prob. Gron. et Drak.’ Rupert.—8 *Est* del. Gron. Donjat. Crev.—9 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

^f Quo serius perficeretur] Vult Gron. regi quod serius, nec sine ratione.

^s Si quo usui esse] Hoc est, si ad rem quampiam utilis ejus opera esse posset. Mavult tamen Tan. Faber, si qua, hoc est, si aliqua ratione.

^h Quatuor extraordinariis cohortibus
Delph. et Var. Clas.

duas adjunxit] Cohortes extraordinariae, ex selectis sociorum, circa consulem, sive alium imperatorem in castris locabantur: equitum nempe tertia pars, peditum quinta, ut Polyb. scribit. Hic autem duæ cohortes, quæ quaternis adjunguntur, atares fuere,

Lirius.

erumpere extraordinaria portaⁱ jussit.¹⁰ Ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius et L. Sulpicius,¹¹ tribuni militum, his præpositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. Id tantum mutatum; principes primi, et hastati in subsidiis^k locati: Sex. Julius Cæsar et L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæstoriam portam^l positus. Duæ cohortes et triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, et, quibuscumque irritamentis poterat, iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus contra jus gentium ad castra oppugnanda venissent; nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. ‘Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute, evaseritis, occurret, non dico eis militibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum,

10 ‘Quatuor extraordinarias cohortes duabus adjunctis, p. M. V. l., erumpere e. p. jussit malebat Gron. Sed oratio hians minore mole expleri potest copula et post *adjunxit* addenda.’ Duk. ‘Immo ante *erumpere* supple *eas* vel *eum*, quod pron. Livius more suo omisit.’ Drak.—11 C. Sulp. tentabat Rupert. Omnes ab And. ad Frob. M. Servilio et L. Sulpicio tribunis militum his præpo-

NOTÆ

ut ratiocinatur Gron. adversus Lipsium, qui sive legionarias, sive alares fuisse conjicit. Gron. hac ratione nititur, quod nunc quicquid in legionibus erat alibi occupatum esset: hastati scilicet ac principes primæ legionis ad dextram principalem portam; principes et hastati tertiæ legionis ad sinistram; triarii utriusque in præsidio castrorum. Addi potest et cohortium vocabulum hoc tempore nondum ad legiones productum fuisse.

ⁱ *Erumpere extraordinaria porta*] Porta prætoria, in hostem versa, dicitur

etiam extraordinaria, quod ad eam tenderent extraordinarii circa prætorium, seu belli ducem.

^k *Principes primi, et hastati in subsidiis*] Ex recepto more hastati prius in hostem emitti solebant; deinde principum ordo succedebat. Vide lib. viii. cap. 8.

^l *Ad quæstoriam portam*] Ex hac portarum enumeratione patet portam quæstoriam eandem fuisse cum decumanam: maxime aversam ab hoste. Et forte initio quæstor ea parte tendebat.

maximos nostræ ætatis reges ducesque, vicerunt, sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties, pecorum modo fugientes, per saltus invios consecrati ceciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro et oppugnat! quem, scrutantes antea devios saltus, abditum et latentem vix inveniebamus.' Ad hæc consentiens reddebatur militum¹² clamor, 'nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. Daret signum; intellecturum, eosdem, qui antea fuerint, et Romanos et Ligures esse.'

28. Bina cis montes castra Ligurum erant. Ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi et instructi procedebant: tum, nisi exsatiati cibo vinoque, arma non capiebant; dispersi, inordinati exhibant, ut quibus pro spe¹³ certum esset,^m hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque et lixarum, sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguri- bus adeo improvisa res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. Fuga deinde effusa, et fugientium passim cædes erat. Equitibus dato signo,[†] ut conscenderent equos, nec effugere quenquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt; deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia et quingenti.¹⁴ Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen, obsidibus datis, in ditionem¹⁵ venit.ⁿ Gubernato-

sis prob. Gron.—12 *Militum* del. Gron. Doujat. Crev.

13 'Multo aptior est lectio *prope*, quam Muretus ex conjectura proposuit.' Doering.—14 'In c. Mog. *capti duo millia et trecenti tres*, quod a Drak. haud receptum fuisse mireris.' Rupert.—15 *Deditionem* Gron. Doujat. Crev. 'forte

NOTE

^m *Ut quibus pro spe certum esset*] Legit Muretus, *ut quibus prope certum esset*: potest tamen accipi *pro spe*, ut sit juxta spem, sive quemadmodum ipsi sperabant.

[†] *Equitibus dato signo*] Mirum est equites non irruisse simul cum pedibus in Ligures, sed expectasse signum ad conscendendos equos. Romani sæpius equitibus ad persequen-

res nautæque conquisiti, qui prædatores fuissent navibus,¹⁶ atque omnes in custodiam conjecti. Et a C.¹⁷ Matieno duumviro naves ejus generis in Ligustina ora triginta duæ captæ sunt. Hæc qui nuntiarent literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, et deducere secum milites liceret atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, et supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta; jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum; et uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites, tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

29. Colonia Gravisca^o eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data. Tresviri¹⁸ deduxerunt,^p C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate et inopia frugum insignis annus fuit. Sex menses nunquam pluisse, memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Græcisque utraque arca in-

et Mog. prob. Crev.' *Rupert.*—16 'In prædatoriis f. n. emend. Crev. et quidem ex ea præcipue causa, quod sequentis periodi verba *naves ejus generis*, jam prius certi cujusdam navium generis mentionem factam esse indicare videantur.' *Doering.*—17 Td C. deerat ante Sigon. Mox *duæ ac triginta* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

dos hostes victos, quam ad vincendos utebantur. *J. Clericus.*

¹⁶ In ditionem [deditionem] venit] Reponit Gron. ex membranis et veteribus editis, in ditionem.

^o Colonia Gravisca] Urbs Tusciæ fuit ab aëris gravitate dicta, quod et Virgil. insinuat x. Æneid. 'Et Pyrgi veteres, intempestæque Gravisca; ;' id est, insalubres, pestilentes. Fuit

ad septemtrionem Centum Cellarum, quæ nunc Civita Vecchia. Erant ad ostium fere Martæ fluvii: exque ejus oppidi ruinis natum putatur Corneto, in patrimonio sancti Petri: alii est Montalto.

^p Tresviri deduxerunt] Ita melius ex Barberino et Petav. putat Gronov. quam, ut vulgo scribitur, triumphi.

scripta erat; in altera, Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera, libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot anuorum omnibus absumentis: ¹⁹ in altera duo fasces, candelis involuti,^r septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. Septem Latini^s de jure pontificio erant; septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur, Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsentī fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus cum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio sunsit. Et erat familiaris usus, quod scribam eum^t quæstor Q. Petillius in decuriam

////////

18 *Triumviri* edd. ante Gron.—19 *Suspiciatur* Sigon. legendum esse *ossibus*

NOTÆ

^a *Omnibus absumentis*] Merito suspicatur Sigon. legendum esse *ossibus absumentis*: sic enim Plut. in Numa nullam corporis partem, seu nullas reliquias apparuisse memorat.

^r *Duo fasces, candelis involuti*] Plin. lib. XIII. cap. 13. ex Cassio Hemina auctore *Annalium* narrat, Cn. Terentium scribam, (Noster et reliqui L. Petillium vocant,) agrum suum in Janiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnavit, situs fuisset. In eadem libros ejus repertos, P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bæbio Q. F. Tamphilo coss. ad quos a regno Numæ colliguntur anni 535. et hos (libros) fuisse e charta: majore etiamnum miraculo, quod tot infossi duraverunt annis: additque lapidem fuisse quadratum circiter in media arca, vinctum candelis quoquoversus. In

eo lapide insuper libros impositos fuisse, propterea arbitrarier eos non computruisse, et libros cedratos, (hoc est, cedria perunctos,) propterea arbitrarier tineas non tetigisse. Sunt autem candelæ hoc loco funiculi pice vel cera illiti, ut ex eodem Plin. lib. XXXIII. cap. 7. Gron. observat. Plut. tamen has arcas non terra ab aratore proscissa detectas fuisse refert, sed alluvie vehementissimorum imbrum, qui tumultum perruerunt.

^s *Septem Latini*] Ex parte Latinos fuisse hos Numæ libros, ex parte Græcos, et partim de jure pontificio, partim de philosophia conscriptos, inter omnes fere convenit: de numero variant auctores: et Varro duodecim numero fuisse scripserat, teste Plinio eodem, et D. August. lib. VII. de Civit. Dei cap. 34. et Lactant. lib. I. Institut. cap. 22.

legerat.^u Lectis rerum summis, cum animadvertisset, ple-
raque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit,
'Sese eos libros in ignem conjecturum esse. Prius, quam
id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu jus, seu auxilium
se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur:
id integra sua gratia eum facturum.' Scriba²⁰ tribunos
plebis adit; ab tribunis ad senatum res est rejecta. Præ-
tor se jus jurandum dare paratum esse aiebat, libros eos
legi servarique non oportere. Senatus censuit, 'Satis ha-
bendum, quod prætor jus jurandum polliceretur. Libros
primo quoque tempore in comitio cremandos esse. Pre-
tium pro libris, quantum Q. Petillio prætori majorique
parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum.'
Id scriba non accepit. Libri in comitio, igne a victimariis
facto, in conspectu populi cremati sunt.^x

30. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania ci-
teriore. Ad quinque et triginta millia hominum, quantum
nunquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Ful-
vius Flaccus eam obtinebat provinciam. Is, quia armare
juventutem Celtiberos audierat, et ipse, quanta poterat, a
sociis auxilia contraxerat; sed nequaquam numero mili-
tum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Car-
petaniam duxit, et castra locavit ad oppidum Æburam,^y

absuntis, prob. Donjat. Mox *scandulis* conj. Pigh. in Ann. pro *candelis*.—
20 Add. *ad Gron.* Donjat. Crev.

NOTE

¹ *Quod scribam eum*] Commune u-
trique Petillii nomen suadet Lucium
hunc libertini generis fuisse, et sna
vel paterna manumissione in Petillii
patroni familiam ascitum. Tritum
enim est scribas, accensos, aliosque
ejusmodi magistratum ministros e
libertis legi solitos.

^u *In decuriam legerat*] An tanquam
militem, an tanquam judicem, sive
assessorem in provincia: an potius
decuriam ministrorum habuere quæs-
tores?

^x *In conspectu populi cremati sunt*] At inter eos distinguit Valer. Maxim. lib. i. cap. 5. num. 12. ait enim Lati-
nos magna diligentia asservatos; Græcos, quia aliqua ex parte ad sol-
vendam religionem pertinere existi-
mabantur, crematos.

^y *Ad oppidum Æburam*] Eburra Ptol. Lusitaniæ oppidum est, inter Ammæ-
amet Norham Cæsaream. Ebora præ-
terea duplex, alia in Bætica, alia in
Edetanis sen Sedetanis; Carpetanæ
hujus non meminit, nisi Libora sit,

modico præsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra. Quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum jussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret, reciperetque² sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut præceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ ostenderentur; dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procucurrissent.³ Postremo Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis et aptus pugnæ. Ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatrimum continuum; et illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievire in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat: equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. Pone castra utrique pabulatum et lignatum ibant, neutri alteros impediētes.

31. Prætor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, præfectum socium, ad vallum hos-

////////

1 *Eburiam* et *Eburam* edd. antt.—2 ‘Non opus est, ut pro *abstineret reciperetque* cum J. F. Gron. legatur *abstinere recipereque*. Livius enim in eadem periodo constructionem mutare solet.’ *Doering*.—3 *Procurrisset* Gron. Doujat. Crev. Mox, ‘particulam *et* ante *Celtiberi*, inde ab Aldo in omnibus editt. propagatam, recte delevit Drak.’ *Doering*. Et add. Gron. Doujat. Crev.

NOTE

ut plerique censent; quam eandem cum *Ebura* sive *Æbura* Livii, et cum *Elbora*, (quæ in lib. conciliorum Hispaniæ memoratur,) faciunt Ambr.

Moraltz, Ant. Beuterns, et Joann. Mariana: voluntque nunc *Talarera la Reina* dici ad Tagum fluvium infra confluentes Alberche annis.

tium cum equitibus extraordinariis sinistrae alae mittit. Quos ubi et propius accedere, et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti praeceptum erat, ubi primum fremitum equestrium ^{4z} audit, avertit equos, et castra repetit. Eo effusius sequi hostes. Primo equites, mox et peditum acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se oppugnaturus.^{5a} Quingentos passus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus satis abstractos eos a praesidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnae excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati sunt, quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra; ^b ubi quinque millium armatorum,⁶ non amplius, relictum erat praesidium. Quos cum et paucitas sua, et multitudo hostium, et improvisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. Castris, quae pars maxime a pugnantis conspici poterat, iniecit Acilius ignem.

32. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere. Deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, et tum cum maxime ardere. Unde illis terror, inde Romanis animus crevit. Jam clamor suorum vincentium accidebat,⁷ jam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. Ceterum, postquam receptus pulsus nullus erat, nec usquam, nisi in certamine, spes, pertinacius de integro cesserunt pugnam. Acie media urgebantur acriter a quinta

⁷ *Perveniebat ad eos clamor eorum qui hostium castra expugnabant.*

//////////

4 J. F. Gron. legi jubet *equestrem*; quod legitur apud Kreyssig.—5 'Non sine causa J. F. Gron. malebat *expugnaturus*.' Doering.—6 'Non est quod *quingentorum armat*. emendes cum Glar. et aliis.' Drak. *Quingentorum armat*. Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

^a *Fremitum equestrium*] Legit Gron. eidem Gronovio volenti, *expugnaturus*.
fremitum equestrem.

^a *Eo die se oppugnaturus*] Accedo   ^b *Ad castra*] Celtiberorum.

legione. Adversus lævum cornu, in quo sui generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt signa. Jam prope erat, ut sinistrum cornu pelleretur Romanis,^c ni septima legio successisset. Simul ab oppido Æbura, qui in præsidio relictæ erant, in medio ardore pugnae advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. Qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. Equites, bipartito in eos emissi, magnam cædem edidere. Ad viginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia et septingenti, cum equis plus quingentis,⁷ et signa militaria octoginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus ducenti, socium Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme et quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus. Postero die spolia de hostibus lecta, et pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat.

33. Sauciis deinde in oppidum Æburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiā^{8 d} ductæ legiones. Ea urbs circumsessā, cum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viæ et inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem

7 'Cod. Mog. capta quatuor millia ducenti cum equitibus quingentis. Sed librarius cc. pro dcc. dedisse videtur, et sæpe equi, nunquam equites capti memorantur.' *Drak.* Octingenti cum equis . . . militaria nonaginta octo *Gron.* *Donjat. Crev.*

8 'Apud Valerium est mendose *Trebiū*. At Glarean. *Contributam* repo-

NOTÆ

^c *Ut sinistrum cornu pelleretur Romanis*] Id est, apud Romanos, sive sinistrum cornu Romanorum.

^d *Ad Contrebiā*] Oppidum fuisse apparet non procul Carpetanorum finibus, diversum a Contributa Ptolemæi, quæ Turdulorum urbs in Bætica. Videtur Sanso eandem existi-

mare cum Caracca, quam Ptol. inter Complutum et Liboram ponit, ubi nunc *Gaudulaxura*: nomen tamen Contrebiæ propius est nomini Condabonæ, quæ Celtiberis attribuitur a Ptol. Et vero per Carpetaniam versus Contrebiā, eaque capta, per Celtiberiam ductus dicitur exercitus.

venit. Flaccus quoque, tempestatibus foedis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a⁹ domo profecti erant, deditionis ignari, cum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiā venissent, postquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti fuderunt. Quæ res ad resistendum eos et ad capessendam pugnam impediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt; nec usquam confertos eos hostis circumvenit. Tamen ad duodecim millia sunt cæsa; capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ et suam cladem narrando, averterunt. Extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella oppugnavit,¹⁰ donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

34. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore Manlius prætor secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum^e est deducta. Tria millia peditum quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadradena equites acceperunt. Tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ

nendum putat.' *Sigon.*—9 *A del. Gron. Doujat. Crev.*—10 'Pro oppugnavit, J. Fr. Gron. legendum esse censet expugnavit, quod sane rerum, quas Flaccus gessit, eventui accommodatius est.' *Doering.*

NOTÆ

^e *In agro Gallorum*] Gallos quidem, cum novas sedes quærerent, eo pene- trasse dictum est lib. xxxix. cap. 22. sed inde paulo post excesserant :

Gallorum tamen ager dicitur, quod hæc pars Venetiæ orientalis a Carnis occupata fuerit, qui Carnutum hand dubie soboles.

eo anno dedicatæ sunt: una Veneris Erycinæ^f ad portam Collinam; dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir: (vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bello,) altera, in foro olitorio, Pietatis. Eam ædem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir; statuamque auratam, quæ prima omnium in Italia statua¹¹ aurata est,^g patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset; locaveratque idem ex senatus consulto. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Æmilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque et viginti:¹² nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. Captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. Æris trecenos^h militibus divisit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: 'ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla unquam arma, nisi imperata a populo Romano, sumere.' Responsum a Q. Fabio prætore est Liguribus jussu senatus, 'Orationem eam non novam Liguribus esse: mens vero ut nova et orationi conveniens esset, ipsorum id plurimum referre. Ad consules irent, et, quæ ab iis imperata essent, facerent. Nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse,¹³ sincera fide in pace Ligures esse.' Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. Ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit.

11 '*Statuta* malebat Gron. Mox *patri Glabrioni* ex emend. Sigon. ut ap. Val. Max. *patris Glabrionis* omnes Mss. et edd. antt. non improb. Drak.' *Rupert.*—12 'Numerum paupertati hujus triumpho convenire, non vero *mille et viginti* c. Mog. monet Drak.' *Rupert.*—13 Delendum *τδ* esse putat J. F.

NOTE

^f *Una Veneris Erycinæ*] Deducta religione et appellatione ab Eryce Siciliæ urbe.

^g *Quæ prima omnium in Italia statua aurata est*] Non placet Gronovio hoc verbum *aurandi*, quanquam probet Priscianus: non tamen illi displicet participium *aurata*; ideoque legit, *quæ prima omnium in Italia sta-*

tuta aurata est, id est, quæ primum posita est inaurata; sed ita potest accipi Livius, ut velit hanc primam esse statuam auratam inter omnes quæ in Italia essent.

^h *Æris trecenos*] Gallice, *huit livres quinze sols*.

Æris trecenos] Novem circiter florenos Hollandicos. J. Clericus.

Qua clade compulsi obsides dederunt, et ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata,¹⁴ secunda prælia facta. Carthaginensibus eodem anno centum obsides redditi, pacemque tum iis¹⁵ populus Romanus, non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa, præstitit; qui cum præsidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

35. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Bæbius, comitiorum causa Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Lusum¹⁶ et C. Calpurnium Pisonem.* Prætores exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, T. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. Ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Postumius Albinus et C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, et duo tribuni militum, T. Mænius et L. Terentius Massiliota.¹⁷ Hi, cum duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nuntiassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, 'ut ob res prospere gestas Diis immortalibus honos haberetur:' deinde, 'ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti opera et ipse et multi ante eum prætores usi essent, liceret. Quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam prope necessarium esset.'¹⁸ Ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra

////////

Gron.—14 Jac. Gron. tentabat omni perpacata.—15 'Ita pro cum iis recepi ex Ms. Harl. et mox ex eodem et c. Victor, cum præsidio pro tum p.' Rupert. Cum iis Gron. Donjat. Crev. Drak. Doer. et tum præsidio Gron. Doujat. Crev. Drak.

16 'Cognomini Luscus, quod, ut alienum plane a gente Postumia, rejiciendum esse censebant Pighius et Hearnus, sedem suam vindicare studuit Drak. quem vide.' Doering.—17 Massa Gron. Doujat. Crev.—18 Esse malit J.

NOTÆ

* A. U. C. 573.

retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur, aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri.' Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. Prætores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit. P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, 'Quæro,' inquit, 'de te, L. Minuci, cum confectam provinciam nunties, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? Si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes, et habendum illic utique exercitum censes; utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirores immisceantur? an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi et mittendi; cum contemptum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse? Paucae civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hyberna premebant, in jus ditionemque venerunt; ultiores in armis sunt. Quæ cum ita sint, ego jam hinc¹⁹ prædico, Patres conscripti, me exercitu eo, qui nunc est, rem publicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hybernacula lecturum,²⁰ neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.'

36. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: 'Neque se, neque quenquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. Itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assuetos imperio, exercitum mitti. Novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui

*****

scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul et qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significant, quid sentiant, conjectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse.' Disceptionem inter prætorem legatumque consulum relatio interruptit, qui suas ornari provincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, et socium Latini nominis, quantus semper ¹ numerus, quindecim millia peditum et octingenti equites. Cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Bæbio prorogatum imperium, jussique provincias obtinere, donec consules venissent. Tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium et ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi, et mille præterea peditum civium ² Romanorum, quinquaginta equites; et sociis e nomine Latino ³ imperare septem millia peditum, trecentos equites. Cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium, ⁴ Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, et præterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia et quadringenti

1 'Vox semper defendi nequit, neque satis apte *tum semper* conj. Lips. Mil. Rom. II. 7. ubi et sine necessitate mox emend. XV. *millia peditum et mille ducenti equites.*' Rupert.—2 'Vox *civium*, quam Sigonius ex vet. lib. recepit, deest in pluribus codd. apud Drak.' Doering.—3 'Livius non alibi ita locutus est, et, si lectio genuina est, ordo verborum erit *imperare* (plerique Mss. *imperari*) *sociis septem millia peditum e nomine Latino.* Nullus tamen codicum vulgatum firmat, nisi Lov. 5. perpetuus editionum assecuta, neque assentitur Pighio in Ann. ad a. 573. p. 334. *legenti e sociis et nomine Latino.* Multæ edd. habent *et sociis a n. L.* plerique Mss. *et sociis n. L.* quidam *et s. nominis Latini*, quæ ordinaria ac solennis formula est.' Drak. *Sociis nominis Latini* Kreyssig.—4 Et add. Gron. Donjat. Crev.—5 'Crev. post verba *socium Latini nominis duodecim millia*, unius codicis Hearnii aucto-

pedites, sexcenti equites essent, et socium Latini nominis duodecim millia,⁵ sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos præliis usus Q. Fulvius esset, cos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere rem publicam gessisset: et ceteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia⁶ imperium est. Octo legiones, præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat,⁷ eo anno esse placuit. Et is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

37. Prætor Ti. Minucius, et haud ita multo post consul C. Calpurnius, moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Servilius pontifex maximus piacula iræ Deum conquerere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vovere et dare signa inaurata; quæ vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in Urbe et per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis, omnes coronati et lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis;^{*} et veneficii quæstio ex senatus consulto, quod in urbe propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum Ti. Minucii erat suffectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime. Necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. Ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse; et testes existebant, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, quibus comitiis

^{*} In hominum animos irrepserat suspicio pestilentiae per malas artes immissæ, aut veneni dolo malo pluribus propinati.

ritatem secutus, adjecit *pedites*.⁷ Doering.—6 All. in Galliam prob. Sigon.—7 Rupert. conj. *exercitus veteres, qui . . . erant*.

Flaccus tulerat repulsam, et exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus consulatus petenti esset, et adjecisse, ‘pararet se ad petendum; intra duos menses effecturam, ut consul fieret.’ Inter multa alia testimonia, ad causam pertinentia, hæc quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur. Veris principio hujus, dum consules novos delectus Romæ tenet, mors deinde alterius, et creandi comitia consulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius et M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.

38. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non expectassent bellum, improvise oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius et Bæbius statuerunt, nullum alium ante finem⁸ rati fore Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui Taurasinorum⁹ (fuerat. In eum cum) traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere¹⁰ cum liberis conjugibusque; sua

~~~~~

8 ‘Vel alium vel ante superest; sed potius ante.’ J. F. Gron.—9 Conj. Rupert. *Taurianorum* ant. *Caudianorum*. Sigon. et Camill. conj. *Tauraninorum*. Mox pro verbis (fuerat. In eum cum) quæ Sigon. ingenio debentur, lacunam modo asteriscis indicavere Gron. Donjat.—10 ‘Edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere verba corrupta: ut Ligures Apuani de montibus descenderent conj. Muretus, et ab Anido monte ut descenderent Cluver. It. Ant. 1. 10. p. 76. Neutrum satis facit; displicetque tum repetitio verborum *Ligures Apuani*, tum nomen unius montis. Sufficiebat *edixerunt, eos montibus descendere*; neque est quod

NOTÆ

¹ Nullum alium ante finem] Redundare videtur τὸ ante.

^k Qui Taurasinorum] Supple quæ hic desunt, ex Sigonii sententia, quæ mihi non improbabilis videtur, qui Taurasinorum fuerat: in eum cum traducere, &c. Sigon. et Camillus Peregrinus pro Taurasinis legunt Tauraninos, a Tauranio Brutiorum oppido, cujus ruinæ tertio milliari a Seminaria in Calabria ulteriori.

¹ Ab Anido montibus descendere] Divinat Cluver. legendem, ab Anido monte ut descenderent: divinat etiam Anidum montem enim forte esse, qui Macram effundit flumen, et vulgo nunc appellatur Monte Borgada, et Monte Borgalla. Felicinus, ni fallor, Muretus, edixerunt ut Ligures Apuani de montibus descenderent; aut, quod idem est, Ligures Apuanos de montibus descendere.

omnia secum portarent. Ligures, sæpe per legatos deprecati, ne penates, sedem, in qua geniti essent, sepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur. Postquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumtu ad quadraginta millia liberorum capitum cum foeminis puerisque. Argenti data centum et quinquaginta millia,¹² unde, in novas ædes, compararent, quæ opus essent. Agro dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius et Bæbius præpositi. Postulantibus tamen ipsis, quinqueviri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, cum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. Tantum hostes ducti ante currum;¹³ quia, nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

39. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul, quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hybernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, institit vastare. Qua re irritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum; et, clam comparatis copiis, saltum Manlianum,ⁿ per quem transi-

////////

offendamus hac dictione.' *Rupert.* *Ligures Apuani de montibus descenderent* Kreyssig.—11 *Ad rebellandum* edd. ante Sigon.—12 Vid. Not. Delph. inf. *Sestertium* add. Gron. Doujat. Crev. Mox pro *ædes* mavult Crev. *sedes*.—13 'An ii, quærit Crev. qui se dederant, duodecim hominum millia? At J. Fr. Gron. pro *hostes* tentat *obsides*. Idem mox pro ter repetito *quid* rectius ad Latinitatem legendum esse judicat, *quod*.' Doering. Malit *Rupert.* non tum *hostes ducti ante currum*; quin nec *quod*, &c. Kreyssig. habet *quod* hic, et bis deinceps.

NOTÆ

ⁿ *Argenti data centum et quinquaginta millia*] Adjiciendum putat Glar. *sestertium*. Nam si pondo intelligamus nimis magnam futuram putat summam, et quantam in ablegatos Ligures erogare voluisse Romanos non sit verisimile. Revera, si pondo fuerint, efficientur fere quinquies centena et quadringenta librarum nos-

trarum, Gallice, cinq millions quatre cents mille livres. Sed si sestertios dixerimus, exigua admodum summa erit in quadraginta millia liberorum capitum: essent enim tantum quindecim millia librarum.

ⁿ *Saltum Manlianum*] Fuit, opinor, hic saltus in Vaccæorum et Vettonum confinio; apud quos oppidum Man-

turum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiozem faceret, Tarraconem exercitum adduceret.¹⁴ ‘Ibi dimitti veteranos, supplementaque distribuere, et ordinare omnem exercitum sese velle.’ Dies quoque, et ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc nova allata res, omissis, quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coëgisset; barbari, causæ ignari, suam defectionem et clam comparata arma sensisse eum et pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones stare omnes suo quemque loco, et arma expedire jubendo, sedavit; et, sarcinis jumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut locus¹⁵ postulabat, sine ulla trepidatione instruxit; ‘cum bis deditis rem esse’¹⁶ admonens. ‘Scelus et perfidiam illis, non virtutem, nec animum accessisse. Reditum ignobilem’¹⁷ in patriam clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, et manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos.’ Plura dici tempus non patiebatur. Invehebant se hostes, et in partibus extremis jam pugnabatur. Deinde acies concurrerunt.

14 ‘Crev. de hujus loquendi generis Latinitate recte dubitat. An forte ante *Tarraconem* voces quædam v. c. *opus esse, ut* vel simile quid in hanc sententiam, exciderunt?’ *Doering*. Mox pro *dimitti*, iudice Gron. legendum est *dimittere*.—15 ‘Sic est in antiquissimis editt. et sic in aliis quoque locis particula *ut* apud Nostrum repetitur. Sed in aliis editt. a Sigonio inde usque ad Drakenb. legitur *ut tempus et locus*.’ *Doering*.—16 Ita cod. Mog. *cum vim deditis remisisset* ceteri Mss.—17 ‘*Nobilem* Mss. et edd. ante Frob. qui a. 1535. *ignobilem* substituit, forte e c. Mog.’ *Rupert*.

NOTÆ

liana, nunc vulgo *Malten*, ut censet Tormesim in regno Legionis. Mariana. Aliis est *Villafranca* ad

40. Atrox ubique prælium, sed varia fortuna erat. Egredie legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere, urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie et signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt. Quo tantum valent genere pugnae, ut, quacumque parte perculere impetu suo,¹⁸ sustineri nequeant. Tunc quoque turbatae legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites, et, 'Ecquid auxilii^p in vobis est? Actum jam de hoc exercitu erit?'¹⁹ Cum undique acclamassent, 'quin ederet, quid fieri velit; non segniter imperium executuros: 'Duplicate turmas,' inquit, 'duarum legionum equites, et permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urgent. Id cum majore vi equorum²⁰ facietis, si effrænatos[†] in eos equos immittitis; quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est.' Dicto paruerunt, detractisque frænis his ultro citroque cum magna strage hos-

* A Celtiberis Hispani auxiliares Romanorum, qui et ipsi Hispanico more armati, sed fortitudine inferiores.

† Acie cuneata, sive in acumen ordinata, impetum dederunt.

18 Pertulere impetum suum vel impetus suos conj. Faber et Crev.—19 'J. Fr. Gronov. emendat et, ni quid auxilii in vobis est, actum jam de hoc exercitu erit; et sic Livium scripsisse, suum quemque sensum dictatrum esse existimat. Equidem tamen aliter sentio. Ex emendatione enim Gronovii animi fervor, quo dux milites increpat, et ad virtutem exhortatur, fere extinguitur. Estisne viri? inquit. An per ignaviam vestram de hoc exercitu actum erit?' Doering. Paulo ante prope interrupta acie conj. Duk. et Drak.—20 Vid. Not. Delph. inf. τὸ equorum vel τὸ equos glossatori deberi putat Rupert. improb.

NOTÆ

^p Quacumque parte perculere impetu suo] Tan. Faber vennstius arbitratur, quamcumque in partem pertulere impetum suum.

^p Et, Ecquid auxilii] Conjicit Gronov. scribendum, et ni quid in vobis auxilii est, actum jam de hoc exercitu erit. Sed idem, nec minori elegantia, efficit interrogatio illa vulgata, ac simplex hæc enuntiatio.

^q Cum majore vi equorum] Non immerito delendum putat Tan. Faber τὸ equorum: parum quippe elegans videtur tertia intra duos versus nominis ejusdem repetitio, quæ nec necessaria est.

[†] Effrænatos] Vide Not. ad l. iv. cap. 33. et lib. viii. cap. 30. J. Clericus.

tium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, et, prope ommissa pugna, locum fugæ circumspicere. Et alarii equites,^r postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in perturbatos jam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus, aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ Equestri, Jovique optimo maximo ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem et septem millia hostium cæsa eo die traduntur; vivi capti plus quatuor^r millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine jactura militum fuit. Quadringenti septuaginta duo milites Romani, socium ac Latini nominis mille decem et novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam processit, gratulatusque est, quod rem publicam egregie gessisset. Cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

41. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima et tertia legione Blistam Suismontiumque^s montes obsedit, et, premendo præsi-

////////

Doer.—1 *Tria* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^r *Et alarii equites*] Nimirum sociates, seu Latini nominis.

Alarii equites] Sociorum, nempe. Vid. Lipsium de Mil. Rom. lib. II. dial. 7. *J. Clericus*.

^s *Balistam Suismontiumque*] Hi montes pars sunt Apennini in finibus Liguriæ. Censetque Cluver. eos esse montes, qui ad Laboniæ sive Entellæ

ac Sturlæ fontes, hodie vulgaribus appellationibus dicuntur *Monte Cervera*, et *Monte Penese*; unde per Ceni atque Tarri amnium valles itur ad Parmam, et Macros campos, (inter Parmam et Mutinam sitos,) Letum autem montem partem esse putat Balistæ. Videtur tamen Balistæ nominis vestigia servare pars illa Apen-

diis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, secunda et quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant,² in deditionem acceptos, ad septem millia hominū in naves impositos,³ præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. Inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ, frumentaue deusta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas indictus erat,⁴ præerant A. Postumius et frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundæ legionis Fulvius tribunus militum erat. Is mensibus suis dimisit legionem,⁵ jure jurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Aulo⁶ nuntiatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit⁷ castigatos⁸ Pisas. De ceteris consulem certiore fecit. Eo referente, senatus consultum factum est, ut M. Fulvius⁹ in Hispaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. Literæ-

² *Eos ex Apuanis, quorum sedes prope Macram fluvium erat.*

2 'In primo exempli Germanico erat *imposita*, quod magis probo.' Sigon.—3 *Inductus erat* edd. ante Sigon.—4 Ex emend. Sigon. pro vulg. *Fulvio*.—5 Malebat J. F. Gron. *reduxit*, prob. Doer.—6 In edd. antt. *L. Fulv.* legitur; in recentt. ex emend. Sigonii *Cn. Fulv.* ut etiam Velleio.—7 Sic e cod. Mog. *remitteretque* edd. antt. unde Gron. conj. *SC. literæque*.

NOTÆ

nini, quæ non longe ab eodem situ vocatur *Monte Balestra*.

¹ *Is mensibus suis dimisit legionem*] Hunc locum sic Turneb. ex Polybio interpretatur, ut cum sex tribuni militum essent in singulis legionibus, et sic duodecim tribuni in duabus legionibus: hi vices imperandi ita inter se partiri solerent, vel comparare, ut ex semestri bini duos menses legioni-

bus duabus imperarent. Cum igitur curandi vices ad Fulvium Nobiliorem pervenissent, is suo bimestri legionem secundam, cui præerat, dimisit.

² *Deduxit castigatos*] Probabilis Gronovii correctio, *reduxit*.

³ *Literæque ei datæ sunt*] Gelenii emendatio est, cum prius editum esset, *remitteretque*; *ei datæ sunt*. Sus-

que ⁷ ei datæ sunt ^x a consule ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites jussi ad signa redire. Causa ignominia, uti semestre stipendium ^y in eum annum esset ei legioni, ^z decretum: qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque ejus vendere consul jussus.

42. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundisium redierat, inde, in portu relictis navibus, cum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium ^z latrocinii omnis maritimi causam avertit. 'Ex regno ejus omnes naves esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. De his rebus se ⁸ legatos misisse, nec conveniendi regis potestatem factam.' Venerant Romam legati a Gentio, qui, 'quo tempore Romani conveniendi regis causa venissent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni' dicerent. 'Petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent.' Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis et sociis Latini nominis injurias factas in regno ejus, et cives Romanos dici Corcyræ retineri.⁹ Eos omnes Romam adduci placuit; C. Claudium prætorem cognoscere; neque ante Gentio regi legatisve ejus responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est: in ejus locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus; tum prætextatus erat.^y De rege sacri-

^x Ut ea legio non duodecim, sed sex mensium duntaxat stipendium acciperet.

^y Nondum virilem togam induerat.

//////////

8 'Tò se ante legatos misisse primus addidit Frob. a. 1535. sed forte e cod. Mog.' Rupert. Tò se del. Gron. Doujat. Crev.—9 'Detineri recte puto

NOTÆ

picatur Gron. scriptum fuisse, ant scribi debere, *Senatusconsultum, litæque ei datæ sunt a consule.*

^y Uti semestre stipendium] Milites,

quibus stipendium non dabatur propter ignominiam, ære diruti dicebantur, auctoribus Festo et Nonio.

^z Regem Illyriorum Gentium] Hic

fico¹⁰ sufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit et L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem. Quem, ut inauguraret, pontifex magistratu sese abdicare jubebat: recusantique id facere ob eam rem mulcta duumviro dicta a pontifice; deque ea, cum provocasset, certatum ad populum. Cum plures jam tribus intro vocatæ,^a dicto esse audientem pontifici duumvirum, juberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset; ultimum¹¹ de cœlo,^a quod comitia turbaret, intervenit. Religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui secundo loco inauguratus¹² erat.^b Exitu anni et C. Servilius Geminus pontifex maximus decessit: idem decemvir sacrorum fuit. Pontifex in locum ejus a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus; factus autem pontifex^c maximus^d M. Æmilius Lepidus,¹³ cum multi clari viri petissent: et decemvir sa-

^z *Tribus quæ jam vocatæ fuerant in ovile, sive intra locum comitiorum.*

emend. Jac. Periz. *Rupert.*—10 Conj. *sacrificulo* Drak.—11 *Portentum vel monstrum vel fulmen pro ultimum* conj. Glar. et *vitium* Sigon. probb. Dnk. et Jac. Periz. Possis et tentare *fulmen jactum de cœlo*. Sed nil mutandum esse, recte, opinor, judicarunt Ant. Periz. et Drak. ad h. l. Gron. ad xlv. 19. et Snakenb. ad Curt. *Rupert.*—12 Guthier. scribit *inaugurandus*.—13 Vid. Not. Delph. inf. *Nihil horum probandum: nam vitiose dicitur in pontificem*

NOTE

Labeatium rex erat: ab eo inventore nomen accepit Gentiana.

^a *Ultimum de cœlo*] Hoc loco *ultimum* adverbiale est, significatque ultimo loco, seu post hæc tonnisse, et sic turbata et finita fuisse comitia.

^b *Qui secundo loco inauguratus erat*] Hunc locum Turneb. sic accipit, ut vel Dolabella aliud sacerdotium habuerit, cui ante Clœlium inagrnatus fuisset; vel cum pontifex maximus Dolabellam inangurare nollet, nisi duumviratu navali se abdicaret; veluti in subsidium et secundo loco Clœlium inauguraverit, si primo Dolabella non inauguraretur. Quod mihi sane placeret, si animo ac destinatio-

ne inanguratio fieret. Guthierius scribit *inaugurandus*: at Gron. existimat Clœlium nunc inangraturum esse regem sacrorum, cum secundo loco pontifex inauguratus esset, id est, ut ego arbitror, inter pontifices secundum obtinuisse locum; verbum enim *erat* designat tempus præteritum, non subsequens.

^c *Autem [at] pontifex*] Cum sit in unico Ms. codice *ante pontificem*, &c. conjiciebat J. F. Gron. *cooptatus est* Q. *Fulvius Flaccus, creato ante pontifice maximo* M. *Æmilio Lepido*. J. Clericus.

^d *Factus autem [at] pontifex maximus*] Sic scriptum ex conjectura Si-

crorum Q. Marcius Philippus in ejusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit. In locum ejus P. Scipionem, filium Africani,^d augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur,^e et præconibus Latine vendendi jus esset.

43. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ. Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. et P. Popillii Lænates. A. C. Mænio prætore (cui, provincia Sardinia cum evenisset, additum erat, ut quæreretur de beneficiis longius ab Urbe

max. cooptari, et pontifex max. neque a collegio cooptatur, neque ante cooptationem novi pontificis creatur a populo. Sigonii conjecturam probat Drak. putatque, non ex præcc. vel seqq. repetendum esse *cooptatus est*, sed intelligendum *creatus est*. Quis vero sibi persuadeat, Livium tam obscure et ambigue h. l. locutum esse? Nos levi mutatione lectionis manifesto corruptæ reposuimus *cooptatus est Q. Fulvius Flaccus; factus autem pont. max. Lepidus*. Forte et *Flaccus* e margine irrepsit, (nam passim simpl. *Q. Fulvius* dicitur,) et extrusit vocem *factus*, aut hæc mutata est in *Flaccus*. Facile autem *factus* etiam post *Flaccus* excidere, *autem* in *ante* mutari, et *pont. max.* vel per se vel propter *ante* legi *pontificem maximum* potuit. Rupert. Q. F. F. At pontifex omnes præter Rupert. edd.

NOTÆ

gonii: alias *ante pontificem maximum* *Æmilius Lepidus*. Unde Gelen. in *pontificem maximum*, quod cum Sigonio Gronovius improbat, tum quod in *pontificem cooptari*, vitiosum, ut ille, sermonem putat: tum quod ante legem Domitiam, quæ jus surrogandorum sacerdotum a collegiis ad populum transtulit, pontifex maximus tributis comitiis creabatur. Ipse ergo legit, *creato ante pontifice maximo M. Æmilio Lepido*.

^d *P. Scipionem, filium Africani*] Ex duobus Africani filiis, Publius major natus fuit, qui augur cooptatus dicitur, quique summo quidem ingenio præditus, sed infirma fuit valetudine; et Æmilianum, (cum liberos non haberet,) adoptavit. Ejus minor frater Cneius, qui ab Antiocho captus, et patri remissus fuerat, a patris

gloria degeneravit, sordidamque gessit præturam, auctore Valer. Max. lib. III. cap. 5. et lib. IV. cap. item 5.

^e *Ut publice Latine loquerentur*] Cumas Græci e Chalcide Enbææ urbe in Opicorum sive Ausonum regione primum condiderant, ducibus Hippocle Cumano ex Æolide, et Megasthene Chalcidensi. Eam deinde occupaverant Campani: unde sermone Græco-barbaro incolæ hoc tempore utebantur. Nunc petunt, ut Latina lingua, quæ ex vicinia et potentia Romanorum sine dubio paulatim irrepperat, etiam in actis uti sibi liceat: quod pro magno beneficio erat; cum soli extra Latium Romani magistratus id juris haberent; qui tamen nisi Latinis verbis adiri aut respondere dedignabantur.

decem millibus passuum) literæ allatæ, ‘Se jam tria milia hominum damnassee, et crescere sibi quæstionem indiciiis.^a Aut eam sibi esse deserendam,¹⁴ aut provinciam dimittendam.’ Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum. Qui cum extra Urbem triumphi causa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino:^{f*} et post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans Urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor; præterea auri pondo triginta unum,^g et signati¹⁵ Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos.^h Militibus de præda quinquagenos denarios^k dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, tantundem sociis Latini nominis, et stipendium omnibus duplex.

44. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio¹ tri-

^a Onus inquirendi contra veneficos augeri multitudine eorum qui rei indicarentur.

//////////

14 Sic bene ad sensum Sigon. iudice Doer. pro inepta lectione *defendendam*.—15 *Argenti* forsau legendum pro *signati* putat Rupert.

NOTÆ

^f *Creatus cum L. Manlio Acidino*] Q. scilicet Fulvius Flaccus: atque hos consules fratres germanos fuisse scriptum esse in tabulis Capitolinis, et apud Vell. lib. II. notat Gron. tanquam rarum admodum. Oportet igitur eorum alterutrum in non suam familiam fuisse translatum adoptione.

* A. U. C. 574.

^g *Auri pondo triginta unum*] Gallice, *la valeur de dix-sept mille trois cents soixante livres, en lingots d'or*.

^h *Et signati Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos*] Si quidem hæc pecunia Oscæ in Hispania fabrefacta, argentea, et denariorum fuit, (quod probabile videtur,) fient sexaginta novem millia et octingentæ nostrates libræ.

^k *Quinquagenos denarios*] Respon-

det hæc summa viginti libris nostratibus.

¹ *Rogatio primum lata est ab L. Villio*] Hinc huic L. Villio inditum cognomen Annalis, qui perperam L. Tullius, aut L. Julius alibi nominatur. Hic tamen non primus annariam legem tulit; (sic enim appellantur apud Festum et Lampridium in Commodo leges de ætate magistratuum latæ;) certe ex lib. XXV. discimus Scipioni ædilitatem petenti tribunum plebis obstitisse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset. Sed hic nimirum Villius exactius quid de annis magistratuum curulium constituit, ut scilicet quæstores ante annum ætatis trigesimum primum non crearentur, nec ædiles curules ante septimum ac trigesimum, prætores ante quadagesimum, consules ante tertium

buno plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque. Inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Prætores quatuor^m post multos annos lege Bæbia¹⁶ creati, quæ alternis quaternos jubebat creari. Hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. et P. Mucii Q. F. Scævolæ.¹⁷ ⁿ Q. Fulvio et L. Manlio consulibus eadem provincia, quæ superioribus, pari numero copię peditum, equitum, civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Ti. Sempronio et L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est: et in supplementum consules scribere jussi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites, quinque millia sociorum Latini nominis, et quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam sortitus provinciam est, et ut idem quæreretur de beneficiis in Urbe et propius Urbem decem millia passuum; Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius¹⁸ Lævinus Sardiniam. Q. Fulvius consul, 'prius, quam ullam rem publicam ageret, liberare et se et rem publicam religione votis solvendis,' dixit, 'velle. Vovisse, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Jovi optimo maximo et ædem Equestri Fortunæ sese facturum: in eam rem sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis.' Ludi decreti, et ut duumviri ad ædem locandam crearentur. De pecunia finitur, 'Ne major causa ludorum consumeretur, quam quanta Fulvio^o Nobiliori, post Ætolicum bellum ludos facienti, decreta esset; neve quid ad eos ludos arcesseret,^p cogeret,

16 Al. *Bæbia*.—17 Q. et P. Mucii Scævolæ edd. ante Sigon. In primo exemp. Germ. Q. et P. Mucii, P. Filii Scævolæ; ut testatur Sigon.—18 L. Valer. edd. ante Sigon.

NOTÆ

supra quadragesimum. Quibus annis Cicero honores est assecutus; idque significat, cum gloriatur se omnes 'anno suo,' id est, legibus definito, magistratus obtinuisse. Quæ observavit Sigon. et Pighius.

^m Prætores quatuor] Jam invalue-

rat ut sex quotannis crearentur.

ⁿ Q. et Pub. Mucii Q. F. Scævolæ] Hi germani fratres collegæ in prætura fuerunt.

^o Quanta Fulvio] Vid. lib. xxxix. cap. 5.

^p Neve quid ad eos ludos arcesseret,

acciperet, faceret, adversus id senatus consultum, quod L. Æmilio, Cn. Bæbio consulibus de ludis factum esset.' Deceverat id senatus propter effusos sumtus, factos in ludos Ti. Sempronii ædilis, qui graves non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant.

45. Hyems eo anno nive sæva et omni tempestatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiae frigoribus sunt, deusserat¹⁹ cunctas; et ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. Itaque Latinas⁹ mox²⁰ subito coorta et intolerabilis tempestas in monte turbavit; instauratæque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas et in Capitolio aliquot signa constravit,¹ fulminibusque complura loca deformavit; ædem Jovis Tarracinæ, ædem Albam Capuæ, portamque Romanam: muri pinnæ aliquot locis decussæ erant. Hæc inter prodigia nuntiatum et ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, jussi adire libros, edidere, quibus Diis et quot hostiis sacrificaretur; et ob fulminibus complura loca deformata ad ædem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita: creati M. Æmilius Lepidus pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiae erant, sæpe multis et² in senatu et ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. Comitiiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in Campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt; quo repente principes

////////

19 *Decussit* edd. ante Sigon. Mox mavult J. F. Gron. *sed et tum aliquanto*.—20 Legendum forsân putat Crev. *nox*.—1 Vir doctus apud Drak. *tentavit prostravit*, quod habet Kreyssig.—2 *Et del.* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

§c.] Hæc pertinent ad moderandas ludorum impensas: qua de re ante annos quatuor factum fuerat senatusconsultum, ne ludorum editor feras, stragulas vestes, artifices, aliave quæ non nisi immodico pretio parari possent, ultra præscriptum, eam in rem

conquisita longiusve accersita congregaret; aut ab aliquo non tantum invito auferret, sed nec a volente reciperet. Nunc cavetur ne quid fiat eorum quæ senatusconsulto illo vetabantur.

⁹ *Latinas*] Nempe ferias.

senatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit.

46. 'Non obliti sumus, censores, vos paulo ante ab universo populo Romano moribus nostris præpositos esse; et nos a vobis et admoneri, et regi, non vos a nobis debere. Indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut offendant, aut certe mutatum malint.³ Singulos cum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. Ambo cum simul aspicimus, non possumus non vereri, ne male comparati sitis, nec tantum rei publicæ prosit,^b quod omnibus nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves et atroces geritis; quæ, periculum est, ne ex hac die nobis et rei publicæ, quam vobis, graviore fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt, quæ dicere veremur, ne, si forte jam placabiles^c fueritis, implicaverint⁴ animos vestros. Has ut hodie, ut in

^b Ne non satis apte conjuncti fueritis, et simul in eodem honore collocati.

//////////

3 'Malint pro malit substituit Frob. a. 1531. *malimus* conj. Gron. et mox te, M. Æmilii, te, M. Fulvi vir doctus ad margin. ed. Cur.' *Rupert.*—4 Vid. Nott. inf. Doujatii et J. Clerici. 'Pro desperatis hæc verba reliquerunt Sigon. Crev. et Drak. Neque ego deservissem vulgatam lectionem, nisi sola Glareani conjectura, eaque neutiquam probabili, ne dicam inepta, niteretur. Quæ ego reposui, si non vera, certe veri similiora videbuntur, excepto forsan verbo *implicaverint*, cui varia, sed minore probabilitate, substitui possunt.' *Rupert.* *Implacabiles vestræ iræ implicaverint* Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer. 'Equidem propius ad corruptæ lectionis vestigia primum tentabam nisi forte implacabiles furores inflammarent, scil. quæ dicerentur; deinde nisi forte, nunc implacabiles, fueritis in posterum placabiles, ita, ut id, quod nunc timemus, minus timendum sit.' *Doering.* *Forte implacabiles*

NOTÆ

^c Placabiles [*implacabiles*,] &c.] Cum legeretur in Ms. *implacabiles fueritis, implicaverint*, sic edidit Glarean. Conjici queat, *nisi forte implacabiles fueritis, in placandis animis vestris*; sensus est, succurrunt quidem quæ dicerentur, ea tamen silebo, ne forte dum placare vos conor, implacabiles fiat. J. Clericus.

^d Ne, si forte jam placabiles fueritis [*nisi forte implacabiles vestræ iræ*] *implicaverint*] Ita Glar. Sigonius locum desperatum asterisco indicat. In exemplari Germanico est, *implacabiles fueritis implicaverint*: Gron. auguratur nisi forte placabiles gravius implicarent (vel irritarent) animos vestros: hoc addito sensu, nisi verendum fo-

isto templo, finiatis simultates, quæsumus vos universi, et, quos conjunxit suffragiis suis populus Romanus, hac⁵ etiam reconciliatione gratiæ conjungi a nobis sinatis. Uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis census, lustrum condatis: quod in omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis, ' Ut ea res mihi⁶ collegæque meo bene et feliciter eveniat,' id ita ut vere, ut ex animo⁶ velitis evenire: efficiatisque, ut, quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tattius et Romulus, in cujus urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordēs regnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. Ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias immortales, inimicitias mortales debere esse.⁷ Fremitus ortus cum assensu, deinde universorum voces idem petentium, confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius questus cum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu dejectum. Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum, et in probum suum sponsionem factam.⁶ Tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum civitatis futuros. Omnibus instanti-

⁶ *Institutam esse litem contra se, facta de more sponsione judicati solvendi.*

~~~~~

fuertis, implicaverint Kreyssig.—5 'Cod. Mag. hos; forte rectius.' *Rupert.*—6 Conj. *Rupert. et vere et ex animo.*—7 'Amicitias immortales, mortales inimicitias debere esse: sic verba forte transponenda, quia vox *mortales* ab edd. ante Frob. a. 1531. abest, quæ ita facilius excidere potuit.' *Drak.*

NOTÆ

ret, ne ista relata et repetita animos vestros, (qui nunc forte placabiles sunt, dum ea quodam modo oblitterata silentur,) acrius irritarent. Sed num potius *et quæ nisi implacabiles fueritis, placaverint animos vestros?* Facile enim potuit librarius, cum *implacabiles* scripsisset, scribere *implacaverint* pro *placaverint*.

⁵ *Ut ea res mihi]* Hæc fuit solennis

censuræ precatio, de qua sic Varro lib. v. de Ling. Latin. apud Sigon. 'Ubi noctu in templo censor auspicaverit, atque de cælo nuntiatum erit, præconi sic imperat, ut viros vocet: Quod bonum, fortunatum, felix, salutareque siet populo Romano Quiritium, reique publicæ populi Romani Quiritium, mihiq; collegæque meo.'

bus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. Et cura super tali re principum, et facilitas censorum egregie comprobata ab senatu et laudata est. Censoribus deindeulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum est.

47. Eodem anno in Hispania L. Postumius et Ti. Sempronius proprætores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccæos⁸ per Lusitaniam^t iret Albinus, in Celtiberiam⁹ inde reverteretur; Gracchus, si majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret.¹⁰ Mundam¹¹ urbem primum vi cepit,^u nocte ex improvise aggressus. Acceptis deinde obsidibus, præsidioque imposito, castella oppugnare,¹² agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam¹³ x appellat Celtiberi) pervenit. Ubi cum jam opera admo-veret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos,¹⁴ y si vires

////////

8 *Vaccæos* Gron.—9 Magis placet Doer. quod est in edd. Gron. Donjat. Crev. *inde in Celtiberiam*.—10 ‘Corrupte hic locus in cod. Germ. legitur sic, *Si Gracchus majus sibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret*. Emendavit igitur primum Gelenius, *Gracchus, quod majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetravit*. [Quod Gron. Donjat.] Deinde J. F. Gron. *in Celtiberiam inde reverteretur, si majus ibi bellum esset; Gracchus in ultima Celtiberiæ penetraret*. [Quod Crev.]’ Doering.—11 *Mantua* fortasse pro *Mundam* legendum esse suspicatus est Donjat. Vid. Not. Delph. inf.—12 *Expugnare* conj. Gron.—13 All. *Cartamam* vel *Cartimam*; mox cui pro ubi conj. Crev.—

NOTÆ

^t *In Vaccæos per Lusitaniam*] Apparet L. Postumium ulterioris Hispaniæ prætorem fuisse, quando per Lusitaniam Vaccæos aditurus dicitur, venienti enim ex citeriore prioribus occurrerent Vaccæi quam Lusitani.

^u *Mundam urbem primum vi cepit*] Nisi *Mantuan* pro *Mundam* legeris, *Mundam* in Celtiberia, aut circa, non reperies, sed hinc procul in Bætica, quæ nunc *Ronda* dici creditur. Clusius tamen *Mundam* adhuc dici ait. Mantua vero Carpetanorum, si San-

sonem audimus, dicebatur olim, quæ nunc *Madrid*, regum Hispaniæ hodie regia.

^x *Certimam*] Ad urbis hujus nomen accedit quæ nunc *Certana*; sed distat situs: est enim *Certana* oppidum regni Granatensis supra Malacam, procul a Celtiberorum regione; quæ pars nunc Aragoniæ et Castellæ. An vetusti nominis aliquid retinet atque indicat vicus *Cetina* in Aragoniæ et Castellæ confinio ad Salonem fluvium, inter *Arcos* et *Calatayud*?

^y *Non dissimulantium bellaturos*]

essent. Petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda.¹⁵ Si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho, ierunt, et post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. Nihil prius petierunt a prætore, quam ut bibere sibi iuberet dari. Epotis primis poculis, iterum poposcerunt; magno risu circumstantium in tam rudibus et moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, 'Missi sumus,' inquit, 'a gente nostra, qui sciscitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?' Ad hanc percunctationem Gracchus, 'Exercitu se egregio fidentem venisse,' respondit; 'quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse:' tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, et decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi¹⁶ deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani, cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt. Sestertium quater et vices¹⁷ † ab iis est exactum,² quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine, (nam militare jussi sunt,) et tamen re ipsa, ut pignus fidei essent.

48. Inde jam duxit ad Alcen urbem,^a ubi castra Celti-

//////////

14 *Rebellaturos* edd. ante Frob. a. 1535.—15 Vult Tan. Faber *accienda*, quod habet Kreyssig. Mox 'tum se consulturos eos Celtiberos separatim ab illis oppidanis: an eos oppidanos separatim ab illis Celtiberis? Hoc aptius; sed utrumque male expressum. tum s. oppidanos sibi consulturos conj. Gron. tum s. ab illis sibi c. Crev. et tum s. sibi ab illis se c. Drak. An leg. tum separatim suos ab illis (Celtiberis) sibi vel rem consulturos?' Rupert.—16 Conj. Duk. *dimissi*; et mox, quod habet Kreyssig. *nocte e turribus*.—17 'Male edd. vett. Nummum et Sestertium nummum q. et v.' Rupert.

NOTÆ

Plures editiones habent *rebellaturos*, *est exactum*] Gallica nunc moneta id est, repugnaturus, inquit Gron. fuerint *deux cens mille cinq cens livres*.

† *Sestertium quater et vices*] Tringenta quinque millia ducatorum, seu florenorum 105000. J. Clericus.

² *Sestertium quater et vices ab iis* Cuminarium. Sansoni, qui Lusonibus

berorum erant, a quibus venerant nuper legati. Eos cum per aliquot dies, armaturam levem immittendo in stationes, laccessisset parvis præliis, in dies majora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi, quod petebatur, sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut, contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis, ad castra effuse fugerent. Ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, cum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit. Instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. Itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinere impetum necopinatum hostes. Qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. Nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium cæsa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

49. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulandam¹⁸ Celtiberiam legiones, et, cum ferret passim cuncta atque ageret, populi que alii voluntate, alii metu jugum acciperent, centum tria oppida^b intra paucos dies in deditionem accepit; præda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare institit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt: deinde, cum jam non armis modo, sed etiam operibus op-

18 *Ad depopulandum* Drak. Kreyssig. Doer. cujus nota est, 'Sic legitur in uno illo codice Germ. in cujus sola auctoritate textus extremæ hujus libri partis nititur: Gron. tamen præfert *depopulandam*; quæ quidem posterior loquendi forma saepe usitatior est.' *Populandam* Gron. Crev. *populandum*

NOTÆ

ascribit, est hodie *Sahelices*. A veteri vocabulo minus discrepare *Ucles* videtur, nec situs longe abest in Castella Nova inter Tagum et Anam.

^b *Centum tria oppida*] Mirum fuerit, si tot vicos in Celtiberia fuisse dicamus.

pugnarentur, diffusi præsidio urbis, in arcem universi concesserunt: postremo et inde, præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. Multi captivi nobiles in potestatem venerunt; inter quos et Thurri¹⁹ filii duo et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit; et primum quæsivit ab eo, 'ne sibi liceret^c ac suis vivere?'²⁰ Cum prætor 'victurum' respondisset; quæsivit iterum, 'si cum Romanis militare liceret?' Id quoque Graccho permittente, 'sequar,' inquit, 'vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me propiunt suspicere.'^{1d} Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit.

50. Ergavia² inde, nobilis^e et potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt: e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prælio ad montem Chaunum^{3f} cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam

Doujat.—19 Turri Gron. Doujat. Crev.—20 Conj. Rupert. *num aut an aut anne pro ne.* Conj. Glar. *liceretne sibi ac suis v.* Clericus conj. *anne sibi.* J. F. Gron. *vel sibine, vel num sibi, vel pacatone sibi cett.*—1 'J. Fr. Gron. *tentat piguit respicere.* Sed ejusmodi loca, ut bene monet Crev. intacta relinquere præstat.' Doering. *Ad me* propiunt* Doujat.

2 Cum Sigon. et Cellar. legendum putat Rupert. *Ergavica*, quod scribunt Doer. Kreyssig.—3 *Caunum* Gron. Doujat. Crev. *Cajum* conj. Rupert.—

NOTÆ

^c *Ne sibi liceret* [*liceretne sibi*] Idem est ac *sibine liceret vivere*, &c.

Ne sibi, &c.] Conjecit Gron. *liberone sibi.* Forte *anne.* J. Clericus.

^d *Illos ad me propiunt suspicere*] Forte inquit Gron. *piguit respicere.*

Propiunt suspicere] Conjecit Gron. *piguit respicere.* J. Clericus.

^e *Ergavia inde, nobilis*] *Ergaviam* lego in Vasconibus Hispaniæ ceterio-
Delph. et Var. Clas.

ris populis, ubi nunc regnum Navar-
ræ: *Arguedus* hodie: verum quoniam
est quod ambigatur, an eo pertigis-
sent adhuc arma Romana, suspicor
Ergaviam pro *Ergavicam* scriptum
esse, quæ urbs Celtiberorum fuit,
Sansoni *Mondejar*; in Castella Nova:
quanquam Clusius et Villanovan.
eam *Alecanis* appellari volunt.

^f *Ad montem Chaunum*] Mons Chan-
nus pars Idubedæ in extrema sep-

Livius.

10 O

diei signis collatis pugnasse; multos utrimque cecidisse: nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos,⁴ nisi quod postero die lacessierint prælio manentes intra vallum; spolia per totum diem legerint;⁴ tertio die prælio majore iterum pugnatum, et tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta et direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die esse cæsa, plus trecentos captos; parem fere equorum numerum; et signa militaria septuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos fecisse.⁵ Eadem æstate et L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccæis⁶ egregie pugnasse scribunt. Ad triginta et quinque millia hostium occidisse, et castra oppugnasse.⁷ Propius vero est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea æstate potuerit res gerere.

51. Censores fideli concordia senatum legerunt. Princeps electus⁸ est ipse censor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de senatu. Retinuit quosdam Lepi-

4 ⁴ Sic ex emend. Gron. et Drak. pro vulg. *nec a. m. victores fuisse Romanos ... legisse.* In Ms. unico *nec a. m. berbice crederes fuisse Romanos, nisi qui postero die arcessierint manentes prælio spolia intra vallum per totum diem legisset.* Rupert. *Manentes intra vallum prælio lacessierint ... legisse* Gron. Donjat. Crev. Habent etiam Gron. Donjat. *magnopere victores fuisse Rom.*—5 *Fuisse* edd. ante Sigon.—6 Edd. vett. *Brachis* et *Bracharis*; unde *Brucaris* conj. Crev. et all.—7 *Erpugnasse* mavult Gron.

NOTÆ

temtrionem versus Celtiberia, ad confinia Pelendonum, nunc *Moncayo*.

¶ *Nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos* [victores fuisse Romanos] Hæc mirum in modum corrupta erant. In primo exemplari Germanico scriptum erat, *nec aliud magnopere berbice crederes fuisse Romanos, nisi qui postero die arcessierint manentes prælio spolia intra vallum per totum diem legisset.* Sigon. sic immutavit: *cecidisse (nec aliud magnopere Ergaricæ credere se fecisse Romanos, nisi quod manentes intra vallum prælio lacessierint) postero die spoliū, &c.* Gro-

novins nec parenthesin, nec Ergavicæ mentionem hic probat, cum de prælio, deque vallo et castris, non de obsidione ac mœnibus agatur. Propius igitur ad vestigia veteris scripturæ, sic scribendum auguratur: *nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos, nisi quod postero die lacessierint prælio manentes intra vallum, spoliis per totam diem lectis.* Ab his non abludit, nec a primo exemplari longius recedit vulgata lectio. Ceterum *manentes intra vallum* Celtiberos intellige.

dus a collega præteritos. Opera ex pecunia attributa
 divisaque inter se hæc confecerunt. Lepidus molem ad
 Tarracinam, ingratum opus,^d quod prædia habebat ibi,
 privatamque publicæ rei impensam imposuerat.⁹ ^h Thea-
 trum et proscenium ad Apollinis, ædem Jovis in Capitolio,^e
 columnasque circa poliendas alboⁱ locavit: et ab his
 columnis, quæ incommode opposita¹⁰ videbantur,^k signa
 amovit; clypeaque de columnis, et signa militaria affixa
 omnis generis demisit. M. Fulvius plura et majoris locavit
 usus: portum¹¹ et pilas pontis in Tiberim; quibus pilis
 fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus et L.
 Mummius censores locaverunt imponendos: basilicam post
 argentarias novas et forum piscatorium, circumdatis taber-
 nis, quas vendidit in privatum; et forum et porticum extra
 portam Trigeminam, et aliam post navalia, et ad fanum
 Herculis, et post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici.
 Habuere et in promiscuo præterea¹² pecuniam.¹ Ex ea

^d Opus quod publice non probabatur.

^e Lepidus juxta ædem Apollinis theatrum, et quasi scenæ vestibulum.

^f Ad usum privatorum.

8 Malunt Dnk. Crev. Drak. *lectus*, quod apud Kreyssig. legitur.—9 ‘*Privatamque publicæ rei impensam insuerat* edd. ante Drak. *imposuerat* et *injunxerat* conj. Gron. qui tamen sensum h.l. non adjecit. *insumerat*, *infulserat*, *inseruerat*, *infraserat* tentant alii. Forte leg. *privatæque rei publicam impensam insumerat*, vel *privatumque rem publica impensa juverat*.’ Rupert. *Inseruerat* Kreyssig.—10 *Circumpoliendas albario*... *incommode apposita* conj. Pigh. improb. Gron.—11 Drak. *monet pontem pro portum* male conjecisse Pigh.—12 ‘*Præterea* ex emend. Sigon. *prætores* in Ms. *partem pecuniæ* conj. Gron. Forte

NOTÆ

^h *Privatamque publicæ rei impensam imposuerat* [*insuerat*] Non placet Gronovio hæc Palmerii lectio: mavult *injunxerat*, aut *imposuerat*. Gruter. conjiciebat *insumerat*. Tan. Faber *infulserat*; an potius *inseruerat*, vel *infraserat*? Nec tamen omnino improbem Palmerianum *insuerat*: ut insuere metaphorice dicatur pro implicare, adjungere.

Insuerat] *Injunxerat* Gronov. pro *insuerat*, quod absurdum. J. Clericus.

ⁱ *Columnasque circu poliendas albo*]

Pigh. *circumpoliendas albario*, sed nihil mutandum videtur.

^k *Quæ incommode opposita videbantur*] Ita mavult Gron. et *opposita* explicat obstantia, atque ita columnas minus spectabiles reddentia. Pigh. *apposita*, id est, juxta posita; exiguo ad sententiam discrimine.

¹ *In promiscuo præterea pecuniam*] Ita Sigon. scriptus habebat *prætores* pro *præterea*: scribit Gron. *habuere et in promiscuo partem pecuniæ*, id est, opinor, pecuniæ e publico ad sumtus

communiter locarunt aquam adducendam fornicesque faciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque et vectigalia iidem multa instituerunt. Complura sacella publica, quæ fuerant ¹³ occupata a privatis, ^m publica sacraque [†] ut essent paterentque populo, curarunt.¹⁴ Mutarunt suffragia; regionatimque generibus hominum causisque et quæstibus tribus descripserunt.ⁿ

52. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginæ Junonis et Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis¹⁵ octo vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia æris^o decreverunt. Dedicavit eas ædes, utramque in circo Flaminio; ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Junonis, biduum post Dianæ, et singulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem Larium^p Permarinum in Campo. Voverat eam

leg. censores.' Rupert.—13 *Fuerant* del. Gron. Doujat.—14 '*Publicaque sacra ut paterent essentque populo* edd. antt. *publica rursus ut essent p. p. conj.* Gron. probb. Cler. et Crev. An *leg. occupata a privatis profanæque vel profanataque, sacra ut essent p. p.?*' Rupert. *Publicaque sacra ut essent* Gron. Doujat. *Publica rursus ut essent* Crev.

NOTÆ

faciendos erogata parte communiter usi sunt ad opera quæ simul locarunt.

^m *Sacella publica, quæ fuerant occupata a privatis*] Sic Pigh. in membrana legitur, *publicaque, sua occupata a privatis*. Legendum Gron. putat, *complura sacella publica, quæ occupata a privatis, publica rursus ut essent paterentque populo curarunt*.

[†] *Sacra [rursus]* Sic Gronov. pro *sacra*. J. Clericus.

ⁿ *Regionatimque generibus hominum causisque et quæstibus tribus descripserunt*] Cum quatuor tunc essent urbis regiones, totidemque tribus urbanae; reliquæ autem tribus rusticæ dicerentur, nominaque haberent a vicinis Italiæ regionibus, præfecturis, aut agris; hi censores ita tribus descripserunt ut homines qui ejusdem ordi-

nis ac generis, et unius causæ quæstusve, sive artificii essent, simul suffragium ferrent, ita ut cum tribus aliqua vocaretur ad suffragium, scirent qui senatorii et equestris ordinis erant, quando in suffragium esset eundem, ac deinceps alii e plebe suo quique ordine, ratione artis quam exercerent, et ex qua quæstum facerent.

^o *Viginti millia æris*] Si asses sumantur semunciales (quales eo jam tempore) perexigua fuerit summa, nec ultra quingentas octoginta tres libras nostrates, sex septemve asses erunt.

^p *Ædem Larium*] Feriæ sunt Lariibus dedicatae, quibus ædem bello Antiochi L. Æmil. Regillus prætor in Campo Martio curandam vovit.

annis undecim¹⁶ ante L. Æmilius Regillus navali prælio adversus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo¹⁷ hoc fixa est: ‘Duello magno regibus dirimendo^r caput subigendis¹⁸ patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii filio auspicio,¹⁹ imperio, felicitate ductuque ejus inter Ephesum, Samum Chiumque,²⁰ inspectante cos.¹ ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu elephantisque, classis regis Antiochi antea² sic victa, fusa, contusa fugataque est, ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis captæ LXII.³ Ea pugna pugnata, rex Antiochus regnumque * * *. Ejus⁴ rei ergo ædem Laribus Permarinis⁵ vovit.’ Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio supra valvas fixa est.

15 Annos Kreyssig.—16 ‘Olim legebatur quadraginta; Glarean. vitio agnito, duodecim restituit. Leg. undecim. Error ex notis natus est XL. et XI.’ Sigon.—17 Vid. Not. Delph. inf.—18 *Duello magno regibus dirimendo* * caput subigendis Gron. Crev. Drak. Ernest. *Duello magno regibus dirimendo* * caput subigendis * patrandæ pacis * hæc Donjat. *Duello magno dirimendo, regibus subigendis, caput* Kreyssig.—19 *Filio* * * auspicio Kreyssig. *filio Regillo, prætori* * * auspicio Doujat.—20 *Ephesum, Camuchumque olim legebatur.*—1 *Consule* Crev. *eos* Kreyssig.—2 *Conj. Sigon. e Macrobo. a. d. XI. Kal. Jan.*—3 *XLII.* Crev. *quadraginta duæ* Kreyssig.—4 *Regnumque ejus* * *. *Ejus* Gron. Doujat. Crev. *Regnumque. Ejus* Doer. sine asteriscis.

NOTÆ

⁹ *Tabula cum titulo*] Ut titulus misere laceratus extat in unica hujus libri membrana, ex qua vulgaris editio correxit aliquatenus, et, prout potuit, repræsentavit Sigon. nec restituere facile est. Quid enim ibi significat τὸ caput? quid subigendis? quid hæc pugna exeunti? jam illa inspectante consule, ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque aut falso sunt ascripta, (procul enim aberant et consul L. Scipio et Antiochus cum hæc navalis pugna committeretur,) aut certe extra locum posita, et referenda post sequentia verba *cap pugna pugnata*; ita ut dicatur post illa a consule Antiochus ipse exercitu omni, equitatu, elephantisque spoliatus, regnoque, magna ex parte, a Romanis

extus.

^r *Duello magno regibus dirimendo* [*dirimendis*] Intelliguntur hand dubie reges Antiochus et Eumenes: hic enim cum a Seleuco Antiochi filio obsideretur, L. Regillum advocavit, et Regillus hunc titulum sive causam pugnae suæ prætexuisse videtur, ut bellum inter hos reges dirimeret, pacemque componeret.

Duello, &c.] Hæc ita corrupta sunt, ut ne conjectura quidem emendari queant. Talia erant in unico codice Germanico, ex quo sunt edita. J. Clericus.

⁵ *Ædem Laribus Permarinis*] Deos marinos intellige, seu mare peragrantes; sunt enim Lares Permarini, ut vetus lexicon interpretatur, *Θεοὶ*

53. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul, profectus in Ligures, per invios montes vallesque saltus⁵ cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit, neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campes- tres agros deduxit, præsidiaque montibus imposuit. Cele- riter et ex provincia literæ Romam venerunt. Supplica- tiones⁶ ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Præto- res quadraginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil me- moria dignum in Liguribus est gestum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacescentes, agrum a consulibus⁷ et senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia jussit, et consulem Q. Fulvium quærere et animadvertere in eos, qui principes et auctores transcen- dendi Alpes fuissent.

54. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio et mœrore consumtus post mortem filii, decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filii, tum poenitentia cru- delitatis suæ. Stimulabat animum et alter filius,⁸ haud dubie et sua et aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, et destituta senectus; aliis expectantibus suam mortem, aliis ne expectantibus quidem. Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius,⁹ nomen patruï Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ⁹ vir

5 Vallesque saltuosas Kreyssig. Alii conj. callesque saltus, vel difficilesque saltus, vel vallesque et saltus.—6¹ Gron. malebat Celeriter, ut ex p. l. R. vene- runt, supplicationes cet. Sed gravius ulcus latet, et celeriter superfluum est.² Crev.—7 Consule Gron. Doujat. Crev.

8 Cruditatis suæ, quæ stimulabat animum: et alter filius, &c. edd. ante Sigon. Malit Gruter. illud quæ converti in quin. Mox pro dubie conj. Drak. dubius.

NOTÆ

Διαπόντιοι, sicque Turnebus et Lilius Girald. sentiunt.

¹ Antigonus Echecratis filius] Eche- crates hujus Antigoni pater, frater

Antigoni, qui tutor Philippi fuerat, natus erat Alcýoneo Antigoni Go- natæ filio notho.

majestatis, nobili etiam pugna adversus Cleomenem ^u Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, appellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat; eique ea fides nequaquam amicum Persea ¹⁰ inimicissimum fecerat.^x Is, prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis, et ingemiscere interdum filii desiderio sensit, nunc præbendo aures, nunc lacescendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens et ipse aderat; et, cum multa assoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent.¹¹ Suspecti et ministri facinoris, Apelles maxime et Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant. Falsas ¹² esse et a scriba vitiatas signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant.

55. Ceterum, cum suspecta magis, quam manifesta, esset res, forte Xychus obvius fit ^y Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. Relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. ‘Multis,’ inquit, ‘sermonibus intellexisse videor, magno te aestimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus

—9 *Regis* edd. ante Sigon.—10 ‘Scripsisse Livium existimo *neque ante amicum Persea*,’ J. F. Gron.—11 *Eminerent* conj. Bauer. Mox Crev. tentat *suspecti ex ministris facinoris*.—12 *Eas falsas* edd. ante Gron.

NOTÆ

^u *Pugna adversus Cleomenem*] Antigonus tutor et Δῶρων cognomine, qui et Energetes et Soter, patrus Antigoni, de quo hic agitur, Cleomenem, ultimum regem Lacedæmoniorum pugna ad Sellasiam Laconiae oppidum, fuscum fugatumque adegerat ad fugam in Ægyptum capessendam, ubi et misere periit.

^x *Nequaquam amicum Persea inimicissimum fecerat*] Legit Gron. *neque*

ante amicum Persea: et revera vult Livius Perseum nunquam amicum huic Antigono fuisse; postquam vero eum vidit Philippo soli adhærere, nec ad se cum reliquis Macedonum primoribus confugere, majori odio persecutum esse.

^y *Xychus obvius fil]* Scriba, ni fallor, literarum, quæ Flaminino tribuebantur, adulterator.

fraude et insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus. Forte vocatum² perductumque in regiam vocari juberet.³ Adductus¹³ primo ita negare inconstanter, ut, parvo metu admoto, paratum indicem esse appareret. Conspectum tortoris verberumque non sustinuit, ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt: Apelles, missus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. Alii primo audaciter¹⁴ negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse; alii tormenta etiam infitiantem perpressum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque; et infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter perisset,^{15 a} censebat.

56. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret: tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus, qui, spe potiundi ad pœnam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam præmio scele-
ris frueretur. Antigonum igitur appellat; cui et palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patruī Antigoni gloriam, fore censebat. ‘Quando in eam

~~~~~

13 ‘Non ferendum *vocatum vocari*, neque τὸ *juberet*, nisi vel cum Crev. putes orationem directam h. l. ut sæpius xxxv. 49. in indirectam fuisse mutata, vel cum Sigon. et Bauero ante *forte* excidisse *Hortatur inde, ut vel potius ut veluti*. Lenior medicina Gron. *forte oblatum perductumque* (a me) *in regiam vocari jube*. Sententia certe sic planissima aptissimaque.’ *Rupert. Oblatum . . . jube. Et add. Kreyssig.*—14 *Audacter* edd. ante Gron.—15 Conj. Bauer. *quod non alter perisset*; et Muret. *quod alter superesset*.

NOTÆ

² *Forte vocatum*] Sigon. tanquam *jube*: nec *vocatum vocari* patitur: imperfecta sententia reponit, *Hortatur inde, ut eum forte vocatum, &c.* Faber etiam *forte oblatum* mavult.
^a *Quod alter perisset*] Muret. *quod alter superesset*.

fortunam veni,' inquit, 'Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo, forti, non solum fideli, tutela ejus custoditum et auctum etiam, accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. Si neminem haberem, perire et extinguere id mallet, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab Inferis restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus illacrymasti, in locum ejus substitutum relinquam.' Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. Cum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniae urbes, principibusque Antigonum commendare; et, si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicae plurimum temporis moratus fuerat. Inde cum Amphipolin venisset, gravi morbo est implicatus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse, quam corpore, constat; curisque et vigiliis, cum identidem species et umbræ insontis interemti filii eum diris agitent,^b extinctum esse cum execrationibus¹⁶ alterius. Tamen admoneri potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios prædispositos,¹⁷ ita ut conven-

////////

16 'In Ms. et ed. Mog. est *cum diris et extinctum esse execrationibus*; unde Gron. conj. *filiis agitent, extinctum esse cum diris ex. a. vel filii eum agitent* cet. Illud recepit Drak. hoc Crev. et Cler.' Rupert. *Vigiliis (quum ... filii eum diris agitent) extinctum esse Gron. Doujat. Mox 'Tamen admoneri potuisset Antigonus: ita c. Mog. et edd. ante Paris. a. 1573. quæ prima dedit admoveri, probb. Crev. et Bauero. Id ferrem, nisi vox regnum nimis remota esset. Sed nec admoneri satis aptum. Præterea seq. haud ab h. l. alienum videtur, et male defenditur a Grnt. verba autem palam facta non accipi possunt pro indicata Perseo seu nuntiata. Quidam tò haud delendum censent, alii, Livium scripsisse si aut affuisset, aut statim palam facta esset mors regis. Forte leg. Tamen adjuvari potuisset A. vel Tempore advenire potuisset Antigonus, si hæc statim palam facta esset mors regis.' Rupert. Admoveri Gron. Crev. Admoveri tamen Doujat.—17 'Quid si legas nuntios per dispositos equos?' Sigon.*

NOTÆ

^b *Eum diris agitent*] Sigon. *cum* ferendæ hæc duæ voces ad sequentiā, *diris*, quod Gron. sequitur; sed re- ut sit, *extinctum esse cum diris execra-*

rat, misit ad Perseum; et mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

57. Oppressit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perseus, et regnum scelere partum invasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, et ad vires bello contrahendas. Nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum trajecit. Inde prægressis, qui nuntiarent regi, Antigono et Cottoni (nobilis erat Bastarna, et Antigonus perinivitus¹⁸ cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus) haud procul Amphipoli fama, inde certi nuntii¹⁹ occurrerunt,^c mortuum esse regem. Quæ res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat, transitum per Thraciam tutum et com meatns Bastarnis ut Philippus daret.^{20 d} Id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem^e delere propositum erat, inque eorum agro sedes fundare Bastarnis.^{1 f} Duplex inde erat commodum futurum, si et Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur, et Bastarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Ita-

//////////

18 Sic ex emend. Gron. *ea res Antigonus sæpe Junius* ed. Mog. *sæpe invitus* ed. Frob. prob. Jac. Periz. *Inde prægressi qui nuntiarent regi, Antigonus et Cotto: nobilis is erat Bastarna. erat Antigonus perinivitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. Haud, &c.* Gron. Doujat. *inde prægressi, qui nuntiarent regi, Antigonus et Cotto: nobilis erat Bastarna, et Antigonus perinivitus cum ipso Cottone* Crev.—19 *Fama incerti* edd. ante Frob. a. 1531. quæ prima *famæ incerti* dedit: *dein certi* conj. Jac. Periz. et Crev. *Famæ incerti* Gron. Doujat. Crev.—20 *Præstaret* Gron. Doujat. Drak. Doer. Kreyssig.—

NOTÆ

tionibus alterius. Longe enim melius, inquit, illæ execrationes conveniunt morienti, quam ante mortem a manibus filii agitato.

^c *Fama, inde certi nuntii [famæ incerti nuntii] occurrerunt* Num *famæ incertæ*? id est, nuntii qui famam non satis certam afferebant.

^d *Ut Philippus daret [præstaret]* Veteres editiones, *ut Philippus daret*;

quemadmodum erat in unico libro.

^e *Dardanorum gentem*] Hi Dardani Europæi in Mæsia fuere, ubi nunc pars Serviæ et Bulgariæ.

^f *Sedes fundare [dare] Bastarnis*] Scripti *se fundare*: unde Gron. *sedes fundare*, imitatione Virgilii, quanquam alio sensu: 'Saxo incolitur fundata vetusto Urbis Agyllinæ sedes.'

liam possent mitti. 'Per Scordiscos^g iter esse ad mare Hadriaticum Italiamque. Alia via traduci exercitum non posse. Facile Bastarnis Scordiscos iter daturus. Nec enim aut lingua aut moribus æquales² abhorrere;^h et ipsos adjuncturos se, cum ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent.' Inde in omnem eventum consilia commodabantur.³ⁱ Sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublato, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, et possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore: sive prospere⁴ gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia, quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant.

58. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis et Antigoni. Sed haud multo post famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ emto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant)^k concesserunt. Quo ubi ire^l Bastarnæ³ vellent, quali tempestate Gallos spoliante Delphos fama est peremptos esse,^m talis tum Bastarnas, nequicquam ad

~~~~~

1 Vid. Not. Delphi. inf. *dare pro fundare* habent Gron. Doujat.—2 'Vox æquales turbat plane hujus loci Latinitatem. Nam qui eadem lingua iisdemque moribus utuntur, aut lingua et moribus inter se discrepant, non *lingua et moribus æquales* aut *inæquales*, sed similes, consimiles aut dissimiles, congruentes aut dispaes in Latina lingua dici solent. Ejecta igitur cum Dukero voce *æquales*, nihil, quod in hoc loco offendant, restabit.' Doering.—3 Habet Kreyszig, quod rectius videbatur Sigon. *accommodabantur*.—4 *Rem* add. Kreyszig.

NOTÆ

^g *Per Scordiscos*] Gallica gens fuit a temporibus Brenni, in Pannoniæ ac Mœsiæ confinio, vicina Tauriscis; ubi nunc Rascia et pars Bosnia.

^h *Nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere*] Bastarnæ tamen inter Germanicas gentes censentur, Scordisci a Gallis orti.

ⁱ *In omnem eventum consilia commo-*

dabantur] Sigon. *accommodabantur*.

^k *Donucam vocant*] *Dunax* dicitur Straboni, et *Dunum* Celtis, idem quod mons: pars scilicet Hæmi aut Rhodopes Thracicorum montium fuit hæc *Donuca*.

^l *Quo ubi ire*] Recte Gron. *cum subire Bastarnæ vellent*.

^m *Gallos spoliante Delphos fama est*

juga montium appropinquantes, oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque et fulguribus præstringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora, nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. Itaque, cum præcipiti fuga per rupes præaltas improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem percussis Thraces; sed ipsi Deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere aiebant. Dissipati procella, cum, tanquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari, quid agerent, cœptum: inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardanium consentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico⁶ duce profecti erant) pervenerunt. Cetera multitudo retro, qua venerant, transdanubianam regionem repetiit. Perseus, potitus regno, interfici Antigonum jussit; et, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam petendumque, ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

59. Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. Quem triumphum magis gratiæ, quam rerum gestarum magnitudini, datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit; nullam pecuniam admodum. Divisit tamen in singulos milites tricenos⁷ æris,ⁿ duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt M.

////////

5 *Cum subire Bastarnæ* conj. Gron.—6 *Claudico* ed. Mog. ⁴ *Elonico* conj. Sigon. ex Epit. lib. XLIII. At valde dubium est an ibi eodem de homine agatur, et libri illic *Olonico*.⁷ J. F. Gron. *Elonico* Doujat. Mox venerat Gron. Doujat. Crev. Kreyssig.

NOTÆ

peremptos esse] Vere fama, eaque mendax, ut ante ostendimus. Hanc sive historiam sive fabulam narrant Pausan. et Justin. refutat aliquatenus

Strabo.

ⁿ *Tricenos aris*] Gallice, huit livres quinze sous.

Junius Brutus, A. Manlius Vulso.* Prætorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit. Postero die reliqui tres facti ante diem quartum⁸ Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quæ evenerant. Terra movit: in foris⁹ publicis, ubi lectisternium erat, Deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se; lanaque cum integumentis, quæ Jovi opposita fuit,^o decidit.¹⁰ De mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

//////////

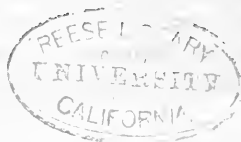
7 Habet Kreyssig. quod mavult Drak. *treccenos*.—8 Dodwell. de Cyclis x. 35. conj. *quintum*.—9 'Quænam sunt fora illa publica, ubi lectisternium erat? immo cum Dukero legendum est *in fanis publicis... quæ in lectis erant*; pro quæ, malim cum Dukero *qui*.' Doering. *Movit, in foris Gron. Doujat*.—10 'Ceteris hujus loci emendationibus, præferenda videtur ea, quam cum Oudendorpio (nt refert ad h. l. Drakenb.) communicavit Cuperus, *lanæque cum integumentis, quæ Jovi apposita fuit, decidit*. Oudend. probata Cuperi emendatione, pro *integumentis* tentabat *intrimentis*; sed *intrimenta* sunt tantummodo ea, quæ cibis interuntur sive admiscentur. Videtur igitur aliud quidpiam in voce *integumentis* latere.' Doering. *Lanæque... apposita fuit* Kreyssig.

NOTÆ

* A. U. C. 575.

contra tendit Gron. nec multum interest.

^o Quæ Jovi opposita fuit] Pighius ex Julio Obsequente legit, *apposita*:

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XLI.

BREVIARIUM.

CAP. I. A. Manlius Vulso consul, qui Galliam provinciam sortitus erat, Istris bellum inferendi consilium capit, et ab Aquileia ad lacum Timavi movet castra: quo et C. Furius ac L. Cornelius duumviri navales cum xx. navibus multisque onerariis veniunt. 2. Romanorum vero præsidia, ab Istris oppressa ante lucem, confugiunt in castra, ibique tantum terroris faciunt, ut omnes fere trepidi ad mare decurrant, et pauci, qui remanent, ab hostibus interficiantur. 3. Plerique adeo in naves territi ruunt, oriturque certamen et cædes militum atque nantarum. Tandem jussu consulis tertia arcessitur legio, et undique omnes ad castra recipienda redeunt. 4. Quo facto inferunt signa, et longe maximam barbarorum partem, vino somnoque mersam, obtruncant. 5. Interea Romam affertur, perditas res esse, et delectus in Gallia totaque Italia indicuntur; alter quoque consul, M. Junius, ex Liguribus in Galliam transire jubetur. Cujus adventu perterriti hostes passim in civitates dilabuntur, et consules Aquileiam in hyberna legiones reducant.

6. Scitum fit, ut consules inter se comparent, uter eorum ad comitia habenda Romam redeat; et absentem Manlium duo tribuni plebis in concionibus lacerant. Legati Sardorum Lyciorumque Romam veniunt; et illi de Iliensium Balarorumque populationibus, hi de Rhodiorum crudelitate queruntur. 7. Ti. Sempronius Gracchus de Celtiberis, et L. Postumius Albinus de Lusitanis triumphat. M. Junius consul comitiorum causa Romam revertitur, et Papirius Liciniusque tribuni plebis indignantur, quod non potius A. Manlius venerit, ut simul rationem reddat rerum in Istria et sponte et male gestarum. 8. Novi consules (C. Claudius Pulcher et Ti. Sempronius Gracchus) prætoresque creantur, et sortiuntur provincias. Legati Latinorum in senatu Rom. queruntur, cives suos Romæ censes

plerosque eo commigrasse, et genera fraudis duo mutandæ viritim civitatis induxisse. 9. Hinc lege Claudia et Scito cavetur, ut socii in suam quisque civitatem redeant, nec quisquam civitatis mutandæ causa manu mittatur. Prodigia nuntiantur et procurantur. Consules provincias sortiuntur, et Claudio Istria, Sempronio Sardinia obvenit. 10. Ille certior factus, Istros devictos pacem petiisse, ne provinciam forte exercitumque amittat, non votis nuncupatis, non paludatus, sine lictoribus, noctu præceps in Istriam abit, atque A. Manlium et M. Junium proconsules et probris lacessit, et provincia decedere jubet. Sed fatigatus ludibriis militum, imperium consulis spernentium, Romam revertit, et more majorum ab Urbe proficiscitur. 11. Tum novo exercitu adducto veterem cum suis ducibus dimittit, et tribus oppidis deletis Istriam totam in ditionem Romanorum redigit. 12. Inde legiones ex Istria transducit in Ligures, et hac quoque provincia pacata, duarum gentium uno anno victor Romam redit. Ab altero etiam consule Ti. Sempronio prospere res geruntur in Sardinia, et exercitus in hyberna sociarum urbium reducit. 13. Prodigia expiantur; et Lucam colonia deducitur. C. Claudius consul de Istris Liguribusque triumphat. 14. Consules prætoresque creantur, et C. Claudio prorogatur imperium et Gallia provincia, in qua Ligures rebellaverant. 15. Novi consules, Cn. Cornelius Scipio Hispallus et Q. Petillius Spurius, majoribus hostiis usque ad litationem sacrificare jubentur: quo facto ipsi prætoresque sortiuntur provincias. Tres vero prætores deprecantur, ne in provincias eant. 16. Latinæ feriæ, quia non recte erant factæ, instaurantur; et Cn. Cornelio cos. mortuo, Q. Petillius collegæ surrogando comitia edicit. Prodigia procurantur: et in Liguria C. Claudius iterum res prospere gerit. 17. Eodem tempore Ti. Sempronius multis secundis præliis Sardos perdomat, eoque anno in provincia manere jubetur. C. Valerius Lævinus consul creatur; et, audita rebellione Ligurum, ambo consules in Galliam proficiscuntur. 18. Inde, exercitu C. Claudii accepto copiisque divisus, diversas Liguriæ regiones petunt: et Q. Petillius ad Balistæ et Leti radices missili trajectus cadit.

19. Romanos belli Macedonici subit cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina. 20. Antiochi Epiphanis ingenium male sanum, sed vere regius animus in urbium donis et Deorum cultu: ejusdem magnifica spectacula et prima gladiatorum munera. 21. Sortitio provinciarum; delectus; gravis pestilentia; supplicatio et votum a populo in foro conceptum; prodigia. 22. Legati a Perseo Carthaginem, et a Romanis in Macedoniam mittuntur. Per idem tempus Perseus Dolopiam subigit armis, utque Græcorum sibi conciliet animos, tum ipse per Phthiotidem, Achaiam Thessaliamque iter facit, tum ad alias civitates legatos et literas mittit. 23. Alienissimi ab eo sunt Athenienses et Achæi. In horum concilio Callicrates regem criminatur; 24. quem Arco, frater Xenarchi prætoris defendit. 25. Ætolorum Cretensiumque in semet ipsos versus faror auctoritate legatorum Romanorum non sedatur: et Lycii ab Rhodiis bello vexantur. 26. Celtiberi ab Ap. Claudio debellantur. 27. Memorabilis censura Q. Fulvii Flacci et A. Postumii Albini. Intestina bella Patavinorum Ætolorumque. 28. Supplicatio ob res ab Ap. Claudio

Centhone in Hispania prospere gestas, et ovatio ejus. Comititia consularia et prætoria. Tabula in æde Matris Matutæ posita cum indice et simulacris rerum, a Ti. Sempronio Graccho in Sardinia gestarum. Insigne munus gladiatorium, a T. Flaminio in honorem patris mortui editum cum visceratione epuloque et ludis scenicis.

[(1.) **J**AM per omnes^a orbis terrarum partes victricia populus Romanus circumtuleraat arma, dissitasque procul et sejunctas non uno mari regiones longe lateque pervaserat. Sed in tanta fluentium ex voto rerum felicitate moderationis tamen adeptus laudem, auctoritate magis quam imperio pollebat; et apud exteras gentes plura consilio, quam vi et terrore gerere se gloriabatur. In devictos populos regesque non acerbus, munificus erga socios, sibi solum victoriæ decus appetens, suam regibus majestatem, populis, vel in æquo, vel etiam in impari fœdere, suas tamen leges, sua jura libertatemque servaverat: atque adeo armis utramque maris Mediterranei oram a Gadibus ad Syriam usque complexus, et per immensos terrarum tractus reverentia nomini Romano conciliata, subjectos tamen ditioni solos habebat Siciliae, et circumjectarum Italiae insularum, et pleræque Hispaniæ, jugum tamen nondum docili ferentis cervice, populos. Augendæ dominationi causam materiamque præbuit potius inconsulta hostium et æmulorum pravitas, quam ipsius ambitio. Persei in primis Macedoniæ regnum per fraudem ac scelus adepti crudelitas in populares omnibus invisa, vesana inter immensas opes avaritia, inconsiderata in capiendis exequendisque consiliis levitas, et illum pessumdedere, et quæcumque stante hoc præcipuo Romanæ potentiæ velut fræno stare poterant. Redundavit enim in alios ejus casus, nec finitimorum tantum, sed eorum etiam qui longius remoti erant, ruinam traxit. Macedonum exitium secuta cum

^a *Jam per omnes*] Cum primo statuissemus supplementa, (lacinarum nempe, in 5. Decad. Livii, a Jo. Freinshemio prætermis.) qualia a Doujatîo concinnata fuerant, in nova hac ed. intacta repræsentare, appositis tantum notis quibus emendare-

mus ea quæ minus accurata viderentur, nobis necesse fuit desistere ab incepto, novaque supplementa nostro Marte condere, in quibus tamen plurima ex eo mutuari minime religioni duximus. *Crev. in Præfat.*

Achæis Carthago: atque horum cladibus convulso omnium statu, reliqua jam imperia, aliquamdiu obnoxia, post paulo eversa, in Romanum imperium cuncta cesserunt. Atque hæc, ut locis temporibusque diversa, ita re conjuncta, sub uno aspectu hic ponere libuit, intuenti imminens mox Romanis a Perseo bellum, unde initium maxime crescendi res Romanæ cepere. Illud bellum tunc coquebat occultum Perseus: lacessebant magis quam exercebant Romana arma Ligures et Galli.

(2.) M. Junio Bruto, A. Manlio Vulsoni consulibus decretæ ergo provinciæ sunt, Gallia et Ligures: Manlio Gallia, Junio Ligures obtigere. Prætoribus, M. Titinio Curvo urbana, Ti. Claudio Neroni peregrina jurisdictio evenit: P. Ælio Liguri^b Sicilia, T. Æbutio Caro Sardinia: M. Titinio (duo enim M. Titinii præturam hoc anno gesserunt) Hispania citerior, T. Fonteio Capitoni ulterior. Incendium circa forum ortum est, quo et plurima deusta sunt, et Veneris ædes sine ullo vestigio cremata. Vestæ penetralis ignis extinctus. Virgo, cujus custodia fuerat, jussu M. Æmilii pontificis maximi flagro cæsa: et supplicationes de more habitæ sunt. Lustrum hoc anno a censoribus M. Æmilio Lepido, M. Fulvio Nobiliore conditum est. Censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor.

(3.) Legati a Perseo Macedonum rege venerunt, postulantes ut rex sociusque et amicus a senatu appellaretur, fœdusque cum eo, quod cum Philippo patre ejus fuerat, renovaretur. Suspectus invisusque erat Romanis Perseus, nec dubitabant plerique, quin bellum a Philippo tot per annos occultis consiliis instructum, ubi primum daretur occasio viresque ei suæ satis placuissent, illaturus esset. Tamen, ne quietum et pacis studiosum lacesse, belloque

Liv. xl.
58. et xlv.
9.

^b P. Ælio Liguri] Cum e sex prætoribus hujus anni unus sit, cujus nomen ac memoria plane interciderit, Pighius pro more suo explevit ex conjectura hoc prætorum collegium. P. Ælius Ligus sexto abhinc anno consul futurus est. Ejus prætura nusquam alibi in Livio reperitur.

Eam igitur ad hunc annum referendam esse censuit Pighius. Hunc Ælium idem Siciliam obtinuisse judicat, cum ceterarum omnium provinciarum prætores a Livio infra sic variis in locis nominentur, quemadmodum hic narratur. Crev.

causam ipsi dedisse viderentur, postulata ei sua concesserunt. Perseus hoc accepto responso firmatum jam omnino sibi regnum existimans, opes apud Græcos parare statuit. Cupidus ergo comparandæ eorum amicitiae, quotquot æris alieni causa, aut judicio condemnati solum verterant, quique ob majestatis crimina Macedonia excesserant, universos in Macedoniam revocat, edictis in insula Delo, ac Delphis, et in templo Itoniæ Minervæ palam propositis, quibus non modo impunitatem, sed etiam bonorum omnium restitutionem, cum fructibus ab eo tempore ex quo quisque exularet redeuntibus, concedebat. Sed et iis qui in Macedonia degebant, quicquid debebatur fisco, remisit; cunctosque ob crimen majestatis vinctos liberavit. His rebus cum multorum animos arrexisset, Græciam in se convertit omnem et magna spe implevit. Quin etiam in toto reliquæ vitæ cultu regiam dignitatem tuebatur. Nam et species erat honesta, et corpus ad omnia belli pacisque munia obeunda validum et habile, et frontis ac supercilii decora maturæ jam ætati majestas. Nihil in eo paternæ lasciviæ, effusæque in Venerem et vina libidinis. His laudibus Perseus initia principatus commendabat, haud pares inceptis habitura exitus.

Polyb. Ex-
cerpt. de
Virt. et
Vit. xxvi.

(4.) Antequam prætores ii, qui Hispanias sortiti fuerant, in provincias venirent, magnæ res ibi gestæ sunt a Postumio et Graccho. Sed Gracchi præcipua laus fuit, qui ætate florens, cum virtute animi et prudentia æquales omnes multum anteiret, et ingenti jam tum fama celebrabatur, et majorem in futurum de se spem concitabat. Carabin urbem sociam Romanorum viginti millia Celtiberorum oppugnabant. Gracchus ad opem sociis ferendam properavit. Illa sollicitudo angebat, quonam modo consilium suum obsessis significaret, tam arcta obsidione prementibus urbem hostibus, ut vix eo nuntius commeare posse videretur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Is equitum turnæ præfectus, re prius apud se perpensa, et Graccho quid pararet admonito, Hispanico indutus sago pabulatoribus hostium se immiscuit. Cum his castra ingressus, hinc cursu ad urbem contendit, nuntiatusque adventare Tiberium. Oppidani ex ultima despera-

Diodor.
ap. Vales.

Appian.
Iber.

tione ad alacritatem atque audaciam hoc nuntio excitati, obfirmatis ad fortiter repugnandum animis, die tertio, adventu Gracchi digressis hostibus, obsidione exempti sunt. Ipse postea Gracchus fraude barbarorum appetitus, periculum viribus arte adjutis ita discussit, ut dolus in auctores verteret. Complega erat urbs aliquot ante annis condita, sed valida muris et celeribus incrementis aucta, in quam multi Hispanorum concurrerant, qui prius egentes agro huc illuc vagari cogeantur. Ex ea urbe prodeuntes ad viginti hominum millia, supplicum habitu, ramosque oleæ porrigentes, in conspectu castrorum tanquam pacem oraturi constiterunt. Mox abjectis precantium insignibus ex improvise aggressi Romanos, pavore ac tumultu omnia compleverunt. Gracchus sapienti consilio castra per simulationem fugæ deseruit: quæ illi dum solita barbaris aviditate diripiunt, seseque præda præpediunt, reversus subito, et nihil tale metuentes adortus, plurimos cecidit, atque etiam ipsa urbe potitus est. Sunt qui rem aliter narrent: Gracchum, cum comperisset hostem inopia laborare, castra instructissima omnibus esculentis deseruisse: quæ adeptum hostem, et repertis intemperanter repletum gravemque, reducto exercitu Romano, subito oppressum esse.

Frontin.
Strat. II. 5.

(5.) Ceterum, sive hæc diversa est ejusdem rei gestæ narratio, sive alia plane res ac victoria, complures certe populos Gracchus, atque adeo totam Celtiberorum gentem perdomuit. Cepisse eum et evertisse trecentas ex illis urbes, quanquam Polybius gravis in primis auctor memorat, haud tamen pro certo affirmare ausim; nisi si urbium nomine turres et castella intelligenda sunt: quo mendacii genere et ipsi bellorum duces, et scriptores quoque historiarum res gestas exornare amant. Nam Hispania quidem arido et inculto solo magnam urbium multitudinem alere non potest. Repugnant etiam Hispanorum mores, si accolæ nostri maris excipias, ferî agrestesque, cum civilibus urbium conventibus mansuetiora fieri soleant hominum ingenia. Ceterum quicquid statuendum sit de numero aut genere urbium a Sempronio captarum, (etenim in numero variant quoque scriptores, et centum

Liv. Epit.
xli.

Strab. III.
p. 163.

quinquaginta alii, alii centum tria oppida ab eo capta Flor. II. 17.
 memoravere,) magnas certe ille res gessit: nec bellicis tan- Liv. XL. 49.
 tum inclaruit laudibus, sed et egregium se pacis legum- Appian. Iber.
 que moderatorem et arbitrum devictis gentibus præbuit.
 Nam et divisit inopibus agrum, et sedes ad habitandum
 assignavit; et omnibus ea loca incolentibus populis leges
 accurate descriptas, ex quibus in amicitia ac societate
 populi Romani viverent, dato acceptoque jurejurando fir-
 mavit. Atque hujus quidem fœderis auctoritatem sæpius
 imploravit sequens ætas in bellis quæ postea orta sunt.
 Gracchus monumentum virtutis operumque suorum Grac- Liv. Epit.
 churim urbem suo nomine insignem esse voluit, quæ antea XLI. Fest.
 Illurcis nominabatur. Postumii rerum fama obscurior
 est. Vaccæi tamen ab eo et Lusitani subacti sunt, et Liv. Epit.
 quadraginta ex his populis hominum millia interfecti. His XLI. Oros. IV. 20.
 rebus gestis ambo, advenientibus successoribus exercitus
 ac provincias cum tradidissent, ad triumphum decesserunt. Liv. inf. c. 7.

(6.) In Gallia Manlius consul, cui ea provincia obve-
 nerat, cum triumpho materia deesset, oblatam a fortuna
 belli adversus Istros movendi occasionem cupide am- Flor. II. 10.
 plexus est. Ætolos pridem bellantes cum adjuvissent
 Istri, nuper quoque tumultuati fuerant. Præerat tum Liv. inf. c. 11. et Flor.
 illis ferocis ingenii rex Æpulo, qui gentem] a patre^a
 in pace habitam armasse, eoque juventuti prædandi cupidæ
 pergratus esse dicebatur.

Consilium de Istrico bello^b cum haberet consul, alii

NOTÆ

^a *A patre, &c.*] Principium hujus
 XLI. libri est de rebus quas A. Man-
 lius consul, ex provincia sua Gallia
 in Istriam transgressus, cum Istris
 egit. Sed multa hic deesse ostendit
 Sigon. ut sortitionem provinciarum,
 tum consularium tum prætoriarum;
 præterea quæ de igne Vestæ extinc-
 to; de rebus a Tib. Graccho et L.
 Albino in Celtiberia et Lusitania
 gestis; Antiocho Epiphane; de Ius-
 tro a censoribus condito; de lege
 Q. Voconii in Epitome traduntur.

^b *De Istrico bello*] Istria extrema

Italiæ regio est, versus Illyricum,
 cujus olim pars fuisse videtur, Vene-
 tis et Carnis finitima. Ea nomen
 adhuc retinet sub ditione partim Ve-
 netorum, partim Austriacorum. Ab
 Istro flumine, sive is Danubius est,
 quem Colchi, missi ab Æete rege, a
 Ponto intraverunt, alveo deinde Sa-
 vi fluminis penitus invecti, cum vesti-
 gia Argonautarum insequerentur; si-
 ve potius ab alio flumine in Adriati-
 cum defluente, qui post Aquilis et
 Nanportus: hodie vulgo *Quieto* di-
 citur, vel potius *Formione*: qui sex

gerendum extemplo, ante quam contrahere copias hostes possent, alii consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat.^c Profectus ab Aquileia consul castra ad lacum Timavi^d posuit; (imminet mari is lacus;) eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum classem creati duumviri navales erant, qui tuendæ viginti navibus maris superi oræ Anconam,¹ velut ² cardinem haberent:^e inde L. Cornelius dextra littora usque ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquileiam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Istriæ³ fines cum onerariis et magno commeatu missæ; secutusque cum legionibus consul quinque ferme millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in castra supportabantur. Et, quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: in Istriamque suum⁴ præsidium stati-

1 Vid. Not. Delph. inf.—2 *Veluti* Gron. Donjat. Crev.—3 *Histriæ* edd. ante

NOTÆ

millia passuum a Tergeste in Adriaticum effunditur. Nisi potius veteres Timavum per subterraneos meatus e Danubio originem trahere crediderunt.

^c *Quæ diem non proferebat*] Gallice, *qui ne vouloit point de délai*.

^d *Ad lacum Timavi*] Timavus lacus est et fluvius, quem Noster cum Strabone, Mela, Plinio, Itinerario, ponunt inter Aquileiam et Tergeste. Cluverius autem existimat Timavi fontes in Carnis fuisse, apud vicum qui nunc Sancti Cantiani dicitur, vulgo *San Canzan*, ubi ex montis excelsi radicibus magna vis aquarum erumpit, moxque cuniculo subterraneo tota conditur, ita ut nusquam amplius appareat, donec post 14. milliaria, tribus a mari passuum millibus, apud vicum, cui vulgaris appellatio *S. Giovanni di Cherso*, a regione,

et *S. Giovanni di Duino*, a proximo hujus nominis castello, iterum compluribus ingentibusque emergat fontibus, ea natura præditis quam Timavi fontibus antiqui scriptores ascripserunt. Cluverius fontes tantum sex a se numeratos refert: veterum plerique septem: Virgilius et Mela novem ora sive fontes Timavo tribuunt. Ceterum Timavi lacus, nunc vulgo *del la Pietra Rossa*, non plus uno milliari distat a mari: portus autem Timavi ipsum fluminis ostium est.

^e *Qui tuendæ [tuendam] viginti navibus maris superi oræ Anconam, [mari superiore Anconam] velut cardinem haberent*] Favet non immerito Sigon. emendationi Florebelli, quam Mureto Gron. ascribit, *qui tuendæ viginti navibus mari superi oræ Anconam velut cardinem haberent*.

vum,^f repentina cohors Placentina opposita inter mare et castra: et, ut idem aquatoribus ad fluvium esset præsidium, M. Æbutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adjicere jussus est. T. et C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores et lignatores tueretur, via, quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme passuum castra erant Gallorum: Catmelus⁵ pro regulo erat, tribus haud⁶ amplius millibus armatorum.

2. (7.) Istri, ut primum ad lacum Timavi castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt, et inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti; nec quicquam eos, quæ⁷ terra mari-que agerentur, fallebat. Postquam stationes invalidas esse pro castris, forum turba inermi⁸ frequens inter castra et mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento, viderunt; duo simul præsidia, Placentinæ cohortis et manipulorum secundæ legionis, aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux, speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo majorem iis, quam erat, hostium aciem ostendit. Qua territi utriusque stationis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quam quod secum ipsi attulerant, terroris

//////////

Sigon.—4 Conj. Gron. in *Istriam versum*, aut in *Istriam versus*.—5 *Carmelus* Gron. Doujat. Crev. et mox præerat putat Rupert. pro *erat* legendum.—6 Aut Gron. Doujat.

7 Malit Drak. *eorum*, quæ, ut *fallere* absolute sine casu ponatur, et sit quo referatur τὸ quæ.—8 Ex emend. Scalig. et Gron. pro vulg. *eorum turba*

NOTE

^f In *Istriamque* [*Istriam*, quæ] *sum præsidium stativum*] Legit recte Gron. in *Istriam versum præsidium stativum*, *repentina cohors Placentina apposita inter mare et castra*.

^g *Stationes invalidas esse pro castris, forum turba inermi* [*eorum turba iner-*

mis] Recte Jos. Scaliger, loco pronominis *eorum*, ad marginem scripsisse videtur *forum*: unde Gronovius legit, *forum turba inermi frequens inter castra et mare mercantium sine ullo terrestri munimento*.

fecerunt.^a Nam neque dicere, quid fugissent, nec percunctantibus reddere responsum poterant; et clamor in portis (ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret impetum) audiebatur; et concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Una vox audiebatur ad mare vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum totis passim personabat castris. Itaque primo, velut jussi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt; dein plures, postremo prope omnes, et ipse consul; cum, frustra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum, valuisset. Unus remansit M. Licinius Strabo,⁹ tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc, in vacua castra impetu facto, Istri, cum alius armatus iis nemo obviam isset, in prætorio^h instruentem atque adhortantem suos oppresserunt. Prælium atrocius, quam pro paucitate resistentium, fuit; nec ante finitum est, quam tribunus militum, quique circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio dejecto, direptis,¹⁰ quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum quintanamqueⁱ hostes pervenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamque copiam et stratos lectos in quæstorio invenissent, regulus accubans epulari cœpit. Mox idem ceteri omnes, armorum hostiumque obliti, faciunt; et, ut quibus insuetus liberalior victus esset, avidius vino ciboque corpora onerant.

^a *Multo majori metu eos, qui in castris erant, affecerunt atque impleverunt, quam quo ipsi eo fugientes laborabant.*

inermis; quod Gron. Doujat. Crev. Doer. Drak.—9 Conj. Rupert. *Stolo*, ex Pigh. Ann. a. 590.—10 Conj. Drak. *direptisque*. Mox ‘*quæstorium forum* recte dici putabat Ern. At quo sensu? Schelius post *quæstorium* putabat interpungendum. Dukero *forum* videbatur glossema magistri, qui docere voluerit, *forum* castrorum in *quintana* fuisse.’ Rupert.

NOTÆ

- ^h *In prætorio*] Gallice, près de la tente du général.   devant la tente du trésorier, et dans la grande rue qui séparait le quartier
- ⁱ *Ad quæstorium forum quintanamque*] Gallice, dans la place qui étoit   des hauts officiers de celui des simples soldats.

3. (8.) Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra, mari trepidatur: nautici tabernacula defendunt, commeatumque in littore expositum in naves rapiunt: milites in scaphas et mare territi ruunt: nautæ, metu ne compleantur navigia, alii turbæ obsistunt, alii ab littore naves in altum expellunt. Inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus et cæde in vicem militum nautarumque oritur, donec jussu consulis procul a terra classis summotæ est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. Vix mille ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt. Cetera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda vere futura, si belli hostes meminissent. Tunc¹¹ demum nuntius ad tertiam légionem revocandam et Gallorum præsidium;¹² et simul ex omnibus locis ad castra recipienda demendamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertię legionis pabulum lignaque projicere jubent:¹ centurionibus imperant, ut graviore ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites ut singulos e juvenibus pedites secum in equos tollant.¹³ 'Egregiam gloriam legionis fore, si castra, metu secundarum amissa,^b sua virtute recipiant; et recipi facile esse,

^b Quæ secundæ legionis milites per metum amiserant.

11 Tum, quod in textum recepit Crev. mavult Rupert.—12 Vid. Not. Var. et Not. Delph. inf.—13 'Constructio verborum variata est, nisi leg. *equitibus* (sc. imperant) ut, &c.' Rupert. *Equitibus* legend. putat Doer.

NOTÆ

* Tunc demum nuntius ad tertiam légionem revocandam et Gallorum præsidium] Frustra huic loco, qui sanus erat, mederi voluit Sigon. duas voces post nomen præsidium adjiciendo; nempe *opprimendum venit*: quarum hæc minus necessaria; (satis enim intelligitur, aut venit, aut missus est nuntius, aut quid simile;) prior autem vox *opprimendum* non modo non desideratur, sed contra mentem

auctoris insereretur: Gallorum enim præsidium non opprimendum, sed defendendum Romanis erat: Galli quippe illi in Romanorum partibus.

¹ Pabulum lignaque projicere jubent] Jusserunt nempe tribuni jumenta lignis et pabulo, quibus onusta erant, exonerari; ut milites jumentis ipsis ad iter adversus hostes festinandum uterentur.

si in præda occupati barbari subito opprimantur: sicut ceperint, posse capi.^m Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur: priores tamen consul copiæque, quæ a mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius, tribunus primus secundæ legionis, non hortabatur modo milites, sed docebat etiam, 'Si victores Istri, quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes certe pro vallo habituros. Vino somnoque verisimile esse mersos jacere.'

4. (9.) Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille, si unum[†] se sequerentur, quo celerius fieret, jacturum¹⁴ dixit;ⁿ connisusque, cum trans vallum signum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte alia T. et C. Ælii, tribuni militum tertię legionis, cum equitatu adveniunt. Confestim et, quos binos oneraria in jumenta imposuerant, secuti, et consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui modice vinosi erant,^o memores fuerunt fugæ; aliis somno mors

14 Sic ex emend. Gron. pro vulg. *facturum*, quod Gron. Donjat. Doer. Drak. Vid. Not. Delph. inf. Sed durum est ad voc. *jacturum* non supplere tantum *signum* vel *id*; sed etiam ex sequentibus *trans vallum*, vel *in hostem*, vel *in*

NOTE

^m *Sicut ceperint, posse capi*] Fieri posse aiebant, ut Istri incogitantes caperentur in castris Romanorum, eadem facilitate, qua ipsi eadem castra ceperant.

[†] *Si unum [unum, si]* Sic Gronov. pro *si unum*; et postea *jacturum* pro *facturum*. J. Clericus.

ⁿ *Quo celerius fieret, jacturum [facturum] dixit*] Congruentius erit responsum si ex mente Gron. corrigas, scribentis *notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille unum, si se sequerentur, quo celerius fieret, jacturum dixit*, id est, hoc solum respondit se signum in hostes jacturum; sive,

non tantum illatrum, quod jubebatur; sed, modo milites sequerentur, illud jaciendo effecturum, ut quam citissime illud ad hostes perveniret. Confirmatur ea sententia hoc libri xxvi. loco: 'Secundi hastati signum ademtum signifero in hostem infert; jacturum in medios eos minitans, ni se propere sequantur milites.' Id alias factum, ut lib. xxxiv. cap. 46. 'ut milites ad recuperanda de manibus hostium signa fortius dimicarent.'

^o *Qui modice vinosi erant*] Dicuntur vinosi proprie qui vino dediti sunt; sed hic vinosi pro ebriis et temulentis.

continuata est : integraque sua omnia Romani, præterquam quod vini cibique absumtum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relictis fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popillii equitis. Sabello cognomen erat. Is, pede saucio relictus, longe plurimos¹⁵ hostium occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo, quia ira et indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum temulentus ex convivio, raptim a suis in equum impositus, fugit. Ex victoribus ducenti triginta septem milites perierunt, plures in matutina fuga, quam in recipiendis castris.

5. (10.) Forte ita evenit, ut Cn. et L. Gavillii, novelli Aquileienses,^c cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ii, cum Aquileiam, relictis impedimentis, refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modo, sed Romæ quoque post paucos dies, impleverunt;^p quo, non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga,¹⁶ quæ vera erant, sed perditas res deletumque exercitum omnem, allatum est. Itaque, quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem, non in Urbe tantum, sed tota Italia, indicti. Duæ legiones civium Romanorum conscriptæ, et decem millia peditum cum equitibus quintæ gentis sociis nominis Latini imperata. M. Junius consul transire in Galliam, et ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque posset, militum exigere jussus. Simul decretum, ut Ti. Claudius prætor militibus legionis quartæ et socium Latini nominis quinque millibus, equitibus ducentis quinquaginta, Pisas ut convenirent, ediceret, eamque pro-

^c *Aquileiæ coloniæ recentes cives.*

castra.' Doering.—15 *Plurimum* Gron. Donjat. Crev.

16 *Post fugam excidisse desertam* putabat Jac. Periz. et *milites evasisse* Drak.

NOTÆ

^p *Sed Romæ quoque post paucos dies, impleverunt*] Non quod Romam profecti sint hi Gavillii; sed quod ru-
mor ab ipsis sparsus, Aquileia Romanam brevi delatus fuerit.

vinciam, dum consul inde abesset, tutaretur; M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum sociorum pedum equitumque, Ariminum convenire juberet. Nero paludatus Pisas in provinciam est profectus. Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum, qui præesset legioni, misso, delectum Romæ habuit. M. Junius consul, ex Liguribus in provinciam Galliam transgressus, auxiliis protenus per civitates Galliæ militibusque colonis¹⁷ imperatis,⁹ Aquileiam pervenit. Ibi certior factus, exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipse, remissis auxiliis, quæ Gallis imperaverat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit: delectus omissus est: exauctorati, qui sacramento dixerant; et exercitus, qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Istri, magnis copiis cum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu novo advenisse audierunt, passim in civitates dilapsi sunt: consules Aquileiam in hyberna legiones reduxerunt.

6. (11.) Sedato tandem Istrico tumultu, senatus consultum factum est, ut consules inter se compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum absentem Manlium tribuni plebis, A.¹⁸ Licinius Nerva et C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ¹⁹ namque consulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret, uti causam extemplo dicere, cum abisset magistratu, posset; huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus et L. Postumius Albinus ex Hispania Romam cum revertissent, senatus iis a M. Titi-

////////

Nentrum placet Doer.—17 *Coloniis* malit Donjat. prob. Drak.

18 'Prænomen a Sigon. additum. Forte leg. C.' Drak.—19 Conj. Rupert.

NOTÆ

⁹ *Militibusque colonis imperalis*] Num . liam Cisalpinam coloniæ milites dare potius *coloniis*, ut Romanæ per Gal- jussæ sunt?

nio prætore datus in æde Bellonæ ad disserendas²⁰ res, quas gessissent,^r postulandosque honores meritos, ut Diis¹ immortalibus haberetur honos. Eodem tempore et in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Æbutii prætoris cognitum est, quas filius ejus ad senatum attulerat. Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis,^s pacatam provinciam invaserant; nec eis invalido exercitu et magna parte² pestilentia absumto resisti poterat. Eadem et Sardorum legati nuntiabant orantes, ut urbibus saltem (jam enim agros deplo-
ratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejec-
tum est. Æque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudeli-
tatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attri-
buti erant, querebantur: 'Fuisse sub ditione Antiochi:³ eam regiam servitutem, collatam cum præsentī statu, præ-
claram libertatem visam. Non publico tantum se premi
imperio, sed singulos⁴ justum pati servitium.^t Juxta se
conjuges liberosque vexari:^u in corpus, in tergum sæviri:
famam, quod indignum sit, maculari dehonestarique; et
palam res odiosas fieri, juris etiam usurpandi causa; ne
pro dubio habeant, nihil inter se et argento parata mancipia

prorogandæ.—20 *Edisserendas* Gron. prob. Crev. Vulgatam lect. tuentur Duk. et Drak.—1 *Et ut Diis* Crev. prob. Gron. Drak. et all. improb. Doer.—2 'Nisi leg. magna ex parte, vel magnam partem.' Drak.—3 Drak. emendat *fuisse se sub ditione Antiochi.*—4 'Forte singulorum sc. Rhodiorum; vel potius publice.' Duker. Mox *juxta se* ex emend. Sigon. pro *justos*; quod habent Gron. Dou-

NOTÆ

^r *Ad disserendas res, quas gessissent*] Verius opinatur Gron. ad *edisserendas* res: dicimus enim edisserere aliquid, et disserere de aliquo.

^s *Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis*] Hos Sardiniae populos memorat Strabo.

^t *Justum pati servitium*] Non fatentur quidem Lycii se justam in servitutem a Rhodiis esse redactos: sed ita premi et vexari, quasi jure gentium facti essent illorum servi; ita ut justum servitium dicatur pro servili tractatione, omnibusque servitu-

tis incommodis.

^u *Juxta se [justos] conjuges liberosque vexari*] Non video cur hic mendum suspicari debuerit Sigon. et reposuerit *juxta se conjuges*, &c. Scio quidem *juxta se* idem esse ac æque pariter secum: sed novi justas nuptias, justam uxorem, justosque liberos recte dici, pro legitimis; indigniusque esse si *justa* conjux, justique liberi male habeantur, quam si in concubinam, aut in filios, sive spurios, sive naturales, sæviatur.

interesse.' Motus his senatus literas Lyciis ad Rhodios dedit: 'nec Lycios Rhodiis, nec ullos alicuiquam,⁵ x qui nati liberi sint, in servitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio et tutela esse, ut in ditione populi Romani civitates sociæ sint.'

7. (12.) Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis sociisque eorum; postero die L. Postumius de Lusitanis aliisque ejusdem regionis Hispanis triumphavit. Quadraginta millia pondo argenti⁷ Ti. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus.² Militibus denarios quinos vicanos,³ duplex centurioni, triplex equiti ambo diviserunt; sociis tantundem, quantum Romanis. Per eosdem forte dies M. Junius consul ex Istria comitiorum causa Romam venit. Eum cum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius et Licinius de his, quæ in Istria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ cum consul, 'se dies non plus undecim in ea provincia fuisse,' responderet; 'quæ se absente acta essent, se quoque, ut illos, fama comperta habere:' exequiebantur deinde quærentes,⁶ 'Quid ita non potius A. Manlius Romam venisset, ut rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia provincia, quam sortitus

jat. Crev. Drak.—5 Vid. Not. Delph. inf. 'Herald. conj. *alii cuiquam*, et Drak. *alicui et cuiquam*, suspicans librarios hanc utramque lectionem invenisse et exprimere voluisse.' *Rupert.* Paulo supr. *Motus is* edd. ante Sigon.

6 'Forte *quærendo*; ut passim Livius dixit. Sed illud quoque bene habet.'

NOTÆ

^x *Nec ullos alicuiquam*] Sic veteres editiones ex scripto, recte. Est enim Latina vox aliquisquam, pro aliquispiam; utraque Ciceroni usurpata. Exempla refert Gron. ex II. de Divinat. cap. 50. 'Epicurusne, qui negat aliquisquam Deos, nec alieni curare, nec sui.' Et ex III. Tuscul. cap. 9. 'non aliquidpiam membrum tumidum ac turgidum non vitiose se det.'

⁷ *Quadraginta millia pondo argenti*] Gallice, *la valeur d'un million quatre cens quarante mille livres d'argent en masse.*

² *Viginti millia Albinus*] Nobis essent *sept cens vingt mille livres.*

³ *Denarios quinos vicanos*] Gallice, *dix livres.*

Quinos vicanos] Septem florenos Hollandicos et dimidium. *J. Clericus.*

esset, in Istriam transisset? Quando id bellum⁷ senatus decrevisset, quando id bellum populus Romanus jussisset? 'At, Hercule, privato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque.'^b Immo, utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas necopinantes ab Istris oppressas, castra Romana capta, quod peditum, quod equitum in castris fuerit.⁸ Ceteros inermes fusosque,⁹^c ante omnes consulem ipsum, ad mare ac naves fugisse. Privatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluisset.'

8. (13.) Comitia deinde habita. Consules creati, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus:† et postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, L. Mummius,¹⁰ Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus. Tuberoni urbana juris dictio, Quintio peregrina evenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia; sed ea propter belli magnitudinem provincia consularis facta:^d Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius:¹¹ Scipio et Lævinus Galliam, in duas divisam pro-

////////

Rupert.—7 'Dnas voces id bellum per errorem librarius repetisse videtur; Gron. Mox pro *Immo* forte leg. *Id vero*, sc. Istrictum bellum.' *Rupert.*—8 *Quod peditum, quod equitum in castris fuerit*, sc. captum esse; sed cap. 2. nulli in castris capti memorantur. Hinc Crev. suspicatur, adjiciendum esse *casum*.' *Rupert.*—9 Jac. Periz. non male, judice *Rupert.* conj. *effusosque*. Sed vid. Not. Delph. inf.

10 'L. Mummius pro vulg. C. Mummius [quod habent Gron. Doujat. Doer. Drak.] edidi, quia L. dicitur cap. 9. et xxxviii. 54. et in fastis Capitol. Mox P. Valerius Lævinus [quod habent Gron. Doujat. Crev.] emend. Pigh. Ann. ad a. 576. Sed v. Drak.' *Rupert.*—11 'Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius verba suspecta tum ob ingratam repetitionem vocum ea et sortiti

NOTÆ

^b *Sed gestum prudenter fortiterque*] Hæc sibi per ironiam objiciebant tribuni plebis, ut fortius contradicerent.

^c *Ceteros inermes fusosque*] Victi quidem non fuerant; sed non expectato adventu hostium, per metum relictis castris, effuso cursu naves petierant, ut cap. 2. hujus libri scribitur.

Nec mutandum tamen quicquam: neque enim mirum si ab adversariis consulis in ejus invidiam incommoda exercitus in majus angeantur.

† A. U. C. 576.

^d *Provincia consularis facta*] Hac tenus prætoria fuerat Sardinia: belli nunc magnitudo consulare fieri suavit.

vincias,^e sortiti sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantum de provinciis Sardinia Istriaque et utriusque hostibus fuit, qui in his provinciis bellum concivissent. Postero die legati Sardorum, qui ad novos magistratus dilati erant, et¹² L. Minucius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istria fuerat, in senatum venit.^f Ad his edoctus est senatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt senatum et legationes socium nominis Latini, quæ et censores et priores consules fatigaverant,¹³ tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, 'Cives suos Romæ censos plerosque Romam commigrasse. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.' Fregellas quoque milia quatuor familiarum transisse ab se, Samnites Pelignique querebantur: neque eo minus aut hos aut illos in delectum¹⁴ militum dare.^h Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex sociis ac nominis Latini,¹⁵ qui stirpem ex sese domi relinquerent,¹⁶

sunt, tum quia demum cap. seq. narratur, has provincias consulibus decretas esse; Drak. Idem mox delendum putabat utriusque et provinciis, at Crev. totum hoc, *qui in his provinciis bellum concivissent.* Rupert.—12 'Inserui cum Crev. et post erant: sed et forte *venerunt* aut *venere* leg. pro *venit.*' Rupert. Et del. Gron. Doujat. Doer. Drak.—13 Sic Crev. cum Rupert. pro vulg. *fatigaverunt*; quod Gron. Doujat. Doer. Drak.—14 Vid. Not. Delph. inf. 'Ratio sermonis Latini h. l. videtur requirere *se pro hos*, (nam Samnites ac Peligni de se ipsi loquuntur,) et *in delectu dare pro in delectum.*' Duker. *Illos plus* Gron. Doujat.—15 Malit Drak. *nomini Latino*, aut *sociis nominis Latini.*—16 Vid. Not. Delph. inf. 'Enimvero si Livius scripsit, *ne stirpem domi relinquerent*, Gron. recte judicasse videri debet. Sed *ne illud* a Livio, nisi eum repugnantia scripsisse volumus, proficisci non potuit, et cum Sigon. h. l. pro *ne leg. qui*. Nam et ita *quibus stirps deesset* recte opponuntur iis, *qui stirpem domi relinquerent*, et simul liquet, ut mox dicam, quodnam fuerit primum genus fraudis, mutandæ civitatis causa inductum; quod, nisi *ne*

NOTE

^e Galliam, in duas divisam provincias] An cispadanam et transpadanam? an vero in Galliam proprie dictam, (cisalpinam scilicet,) et Venetiam, aut Liguriam?

^f In senatum venit] Nimirum Minucius Thermus. Vellet tamen Gron.

nec abs re, in senatum venerunt, ut referatur etiam ad Sardorum legatos.

^g Quæ et censores et priores consules fatigaverant [fatigaverunt] Lege cum Gronovio fatigaverant.

^h Neque eo minus aut hos aut illos in [illos plus in] delectum militum dare]

dabat, ut cives¹⁷ Romani fierent. Ea lege male utendo, alii sociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam et, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem, ut manu mitterentur, mancipio dabant, libertinique cives essent; et quibus stirpes deesset, quam relinquerent, ut cives Romani fiebant. Postea, his quoque imaginibus juris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in civitatem Romanam per migrationem et censum transibant. 'Hæc ne postea fierent,' petebant legati, 'et ut redire in civitates juberent socios; deinde ut lege caverent, ne quis quem civitatis mutandæ causa suum¹⁸ faceret, neve alienaret;^k et, si quis ita civis Romanus factus esset * * *.'¹⁹¹ Hæc impetrata ab senatu.

//////////

ejiciatur, intelligi non potest.' Duker.—17 *Stirps . . . relinquerent, ii cives* Gron. *Stirps . . . relinquerent cives* Donjat. Ita pro ut conj. Duker. Livium scripsisse ut cives Romani fierent existimabat Crev. et post hæc verba excidisse alia quæ exposnerint genus fraudis ab iis inductum, quibus stirps deesset.—18 *Servum pro suum* leg. putat Sigon. improb. Gron.—19 Vid. Not. Delph. inf. (*civis ne esset*), verba quibus hanc lacunam explet Sigon. in textum recepit Doer.

NOTÆ

Vellet sane ratio ut secundum eundem Gron. legeretur, *neque eo aut minus hos* (nempe Samnites et Pelignos) *aut plus illos* (nimirum Fregellanos) *in delectum militum dare*. Perizon. tamen non desiderat *et plus*, si quis dicat sensum esse Samnites Pelignosque conqueri quatuor millia familiarum ab se transisse in aliam civitatem, *neque tamen aut hos aut illos*, (id est, Samnites Pelignosve,) *eo minus militum in delectum dare*: estque hæc vera sententia, nec erat cur Gron. illud *plus* obtruderet.

ⁱ *Qui stirpem ex sese domi relinquerent*] Nihil hic etiam causæ videtur cur inserenda sit negatio, legaturque, ut idem Gron. censet, *qui stirpem ex sese domi non relinquerent*: lex enim exigebat ut revera liberos in civitate sua relinquerent, qui Romani cives fieri vellent; quo stirps eorum in patria prorogaretur ad subeunda ejus onera. Huic autem legi fraus fiebat

duplici ratione. Primo quod qui liberos habebant, (ipsi in colonia sua remanentes,) eos oneribus patriæ subtrahebant, civi cuivis Romano mancipando in imaginariam servitutem, contracta tamen fiduciā eos manumittendi, ut manumissione fierent cives Romani; non quidem ingenui, sed libertini. Qua ratione populo Romano injuriā fiebat, qui externo sanguine sic delonestabatur. Alio modo fraudem legi, et coloniarum suarum injuriam faciebant, qui, cum liberis carerent, nec possent stirpem domi relinquere, irrepebant in civitatem Romanam: nec per se nec per suos munera patriæ subibant, cum egi non possent stirpem, quam nullam habebant, pro se relinquere.

^k *Civitatis mutandæ causa suum faceret, neve alienaret*] *Suum* facere est accipere in servum: *alienare* vero hic est manumittere.

9. (14.) Provinciae deinde, quae in bello erant, Sardinia atque Istria decretæ.²⁰ In Sardiniam duæ legiones scribi jussæ; quina millia in singulas et duceni pedites, treceni equites; et duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, et sexcenti equites, et decem quinqueremes naves, si deducere ex navalibus vellet.^{1 m} Tantumdem peditum equitumque in Istriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis, et quinque millia peditum sociorum, et ducentos quinquaginta mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium jussi. Priusquam consules provincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt. Lapidem in agro Crustumino in Lacum Martis^a de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natum, et quadrupedem anguem visum: et Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: et Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc, quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdium agitat, cum Collina porta intrasset, per Esquilinam magno consecrantium tumultu evasit. Eorum prodigiorum causa consules majores hostias immolant, et diem unum circa omnia pulvinaria supplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, provincias sortiti sunt: Claudio Istria, Sempronio Sardinia obvenit.³ Legem dein de⁴ sociis C. Claudius tulitⁿ senatus consulto, et edixit: 'qui

//////////

20 'Sardinia atque Istriadecretæ consulibus, quam vocem excidisse putabant Jac. Periz. et Drak.' *Rupert.*—1 'An ex præc. suppl. scribi jussæ? naves deduceret ex navalibus, quibus vellet conj. Jac. Gron. et naves, quas deduceret ex quibus n. v. J. Fr. Gron. vellet sc. Gracchus consul: quæ dura est ellipsis. Forte Gracchus leg. pro naves.' *Rupert.*—2 'Forte lucum Martis, quem inter viam Salariam et Tiberim fuisse suspicabantur Cluver. It. Ant. II. 9. p. 658. et Holsten. in Annotat. in Cluv. It. p. 101.' *Rupert.*—3 'Verba Sacrificiis rite perfectis . . . obvenit suspecta videri possunt, quoniam idem jam cap. 8. memoratum est.' *Rupert.*—4 *Deinde* conjunctim, Gron. Doujat. Mox particulam

NOTÆ

¹ Et, si quis ita civis Romanus factus esset] Apparet hic aliquid deesse. Sigon. subjicit *civis non esset*: formula in his recepta exigere videtur *civis ne esset*, quod malim, quam quod affertur a Gronovio, et ne quis ita civis Romanus factus esset.

^m Si deducere ex navalibus vellet] Videtur Gronovio scripsisse Livius, et decem quinqueremes naves, quas deduceret ex quibus navalibus vellet.

ⁿ Legem dein de [deinde] sociis C. Claudius tulit] Non video cur Gronovius scribi jubeat *legem dein de sociis*

socii ac nominis Latini, ipsi majoresve eorum, M. Claudio, T. Quintio censoribus, postque ea, apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem ante Kalendas Novembres redirent.' Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummius prætori decreta est. Ad legem et edictum consulis senatus consultum adjectum est: 'ut, dictator, consul, interrex, censor, prætor qui nunc esset, apud eorum quem manu mitteretur,⁵ in libertatem vindicaretur, ut jus jurandum daret, qui eum manu mitteret, civitatis mutandæ causa manu non mittere:' qui id non juraret, eum manu mittendum non censuerunt. Hæc in posterum causa jurisque dictio C. Claudio consuli decreta est.

10. (15.) Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius et A.

ex ante senatusconsulto excidisse suspicatur Gron.—5 'Semper putavi, pro nunc legendum esse tunc, [quod apud Doujat. Crev. legitur,] et ante manu mitteretur ob præc. quem intercidisse qui, ut ordo verborum sit ut, qui manu mitteretur apud quem eorum, qui tunc dictator... esset, in libertatem vindicaretur, ut jus jurandum daret, eum, qui manu mitteret, (sic verba sunt transponenda) non civitatis mutandæ causa manu mittere. Postea vidi idem Crevierio in mentem venisse. In verbis tamen ut jus jurandum daret offendit me ut, et vel legendum videtur ubi aut si, vel delenda illa in libertatem vindicaretur, quæ glossam redolent τῷ manu mitteretur ascriptam. Tm ut majoris perspicuitatis causa et more Liviano repetitum est. Aliorum conjecturas memoravi Drak.' *Rupert.* Secutus Crevier. vocem qui post eorum quem, inseruit Doer. uncis tamen inclusam. Pro eorum quem apud Gron. Doujat. legitur *forum*, * * quem.

NOTÆ

C. Claudius tulit: revera enim, si electio detur, malim sociis scriptam legem, (id est, sociorum causa, et secundum quam socii viverent,) quam de sociis: illud recte, quod latam vult ex Senatusconsulto.

° Ut dictator, consul, interrex, censor, prætor qui nunc esset, apud eorum quem manu mitteretur, [esset apud forum * * manumitteretur, &c.] Imperfectam hanc sententiam sic explet Sigon. qui tunc essent apud forum, darent operam ut qui manumitteretur in libertatem vindicaretur, &c. At Gron. advertit illarum vocum darent operam nullum vestigium fuisse in autographo, sed scriptum fuisse, forum quem manumit-

teretur, in libertatem vindicaretur, ut jusjurandum daret: ex quo faciendum censet prætor, qui tunc esset apud forum, quem manumitteret in libertatem vindicaretur, si jusjurandum daret. Ego sic legendum censeo: prætor qui tunc esset apud forum eum manumitteretur, in libertatem vindicaret, ubi jusjurandum daret qui eum manumitteret, &c. hoc est, ut magistratus, apud quem fieret manumissio, non aliter unumquemque servum manumittendum in libertatem vindicaret, quam si manumissor jurasset, &c.

Qui tunc esset, &c.] Hæc de sententia Gronovii constituta. J. Cle-ricus.

Manlius, qui priore anno consules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio veris in fines Istrorum exercitum introduxerunt. Ubi cum effuse popularentur, dolor magis et indignatio diripi res suas cernentes Istros, quam certa spes, satis sibi virium adversus duos exercitus, excivit. Concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus et tumultuarius exercitus acrius primo impetu, quam perseverantius, pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa: ceteri, omisso bello, in civitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos, miserunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul, veritus, ne forte ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatus, sine lictoribus,⁶ uno omnium certiore facto collega, nocte profectus, præceps in provinciam abiit: ubi inconsultius, quam venerat, se gessit. Nam cum concione advocata fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum (quippe qui primi ipsi fugissent) jactasset, ingessissetque probra M. Junio, quod se dedecoris socium collegæ fecisset, ad extremum utrumque decedere provincia jussit. Quod cum milites consulis⁷ imperio dicto audientes futuros esse dicerent,^r

//////////

6 Vid. Not. Delph. inf.—7 ‘Videtur cum Jac. Gron. leg. *quod cum illi se consulis*, vel *quod cum illi tum consulis*... cum is cet.’ Drak. *Cumque illi se consulis cet.* conj. J. Fr. Gron. Sed illa probabiliora: nam *quod cum* servari et pro simpl. *cum* positum esse potest.’ *Rupert.* Mox *sese* pro *esse* Gron. Doujat.

NOTÆ

^q *Non votis nuncupatis, non paludatus* [*nuncupatis paludatus*], *sine lictoribus*] Vulgaris lectio *non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus*: Gron. displicet, adeo ut plures paginas rationibus et exemplis auctorum impleat, quo demonstret paludamenta imperatoribus convenire, non lictoribus, quibus sagula tantum conveniant; unde, ubicumque paludati apud Nostrum lictores leguntur, mendum subesse contendit, relato *paludati* vocabulo

ad imperatorem. Et sane id suadet optimorum scriptorum usus: contrariis autem rationibus ipse fuse respondet.

^r *Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros esse* [*sese*] *dicerent*, &c.] Gron. expungit nomen *militēs*, quoniam Manlii et Junii res agebatur, qui jubebantur provincia decedere. Scribi ergo vult: *ad extremum utrumque decedere provincia jussit: cumque illi se consulis imperio dicto audientes*

cum is more majorum, secundum vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus profectus ab Urbe esset; furens ira, vocatum, qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est; et circumfusus exercitus, favens imperatorum causæ et consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul et contumeliis singulorum, et multitudinis (nam insuper irridebant) ludibriis, nave eadem, qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam provinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conveniret; ne quid se Romæ teneret, quo minus, votis nuncupatis, paludatus ab Urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta,^d brevisque dies ad conveniendum edicta est. Claudius prope consecutus est literas suas. Concione adveniens de Manlio et Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatus, cum lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam, æque ac prius,^e præcipiti celeritate abit.^f

11. (16.) Paucis ante diebus Junius Manliusque oppidum Nesattium,^g quo se principes Istrorum et regulus ipse

^d *Ea libenter ac studiose facta sunt a collega Sempronio Groccho.*

Crev.—8 Vid. Not. Delph. inf.

⁹ *Nesactium* e Plin. III. 19. aut *Nesactum* ex Ptol. III. 1. legendum monent

NOTÆ

futuros esse dicerent, &c. testaturque in scripto fuisse verbum *esse* loco pronominis *sese*; quod contra membranæ fidem subjectum fuit. Mihi nulla mutationis causa occurrit; sed scribendum ex autographo, quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros esse dicerent: sive milites videri voluerint ipsi parati ad parendum consuli, sive indicaverint paratos Manlium et Junium: utrumque enim sensum ferret ea lectio. Et congruentius est a militari turba con-

fuse ortas voces resistentium consuli, quam a ducibus, quemadmodum in L. Papirii dictatoris et Q. Fabii Magistri equitum dissidio lib. viii. cap. 32.

^e *Æque ac prius* [amplius], *præcipiti celeritate abit*] Gruterus delet illud *amplius*; Gron. quærit, Quid si *æque ac prius præcipiti*? quid autem si *æque aut amplius præcipiti*?

^f *Oppidum Nesattium*] Oppidum fuit in extrema Istria ultra Polam, ad Liburniæ confinia, atque ad ostia flu-

Æpulo receperat, summa vi oppugnarunt. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumscedit, et vineis oppugnare intendit; annemque præterfluentem mœnia, qui et impedimento oppugnantibus erat, et auationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ¹⁰ aquæ: et ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum versi; etiam, ut spectaculo hostibus tam foedum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumque, simul nefandam cædem, milites, transgressi murum, oppidum intrarunt. Cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur: ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida, Mutila et Faveria,¹¹ vi capta et deleta. Præda, ut in gente inopi, spe major fuit, et omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum sexcenta triginta duo sub corona venierunt. Auctores belli virgis cæsi, et securi percussi. Istria tota trium oppidorum excidio et morte regis pacata est: omnesque undique populi, obsidibus datis, in ditionem venerunt. Sub Istrici finem belli apud Ligures concilia de bello haberi cœpta.

12. (17.) Ti. Claudius proconsul, qui prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. Cujus literis senatus certior factus, eas ipsas literas¹¹ ad C. Claudium (nam alter consul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas censet, et adjicit decretum: 'quoniam Istria provincia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret

Cluver. et Cellar.—10 *Abscisæ* Doer. Drak.

NOTÆ

minis Arsiæ in Flanaticum sinum sese exonerantis: hodie *Castelnovo*.

¹¹ *Mutila et Faveria*] Istrica quoque oppida, quorum incertus est situs. Cluverius Mutilæ putat successisse

locum, cui nomen hodie *Medolino*, ad Polaticum promontorium: Faveriæ autem successisse oppidum mediteraneum *Peara*, Arsiæ fluvio appositum.

in Ligures.' Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Ti. Sempronio in Sardinia prospere res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium^x induxit. Balarorum magna auxilia^y Iliensibus venerant. Cum utraque gente signis collatis conflixit. Fusi fugatique hostes, castrisque exuti: duodecim millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conjici in acervum jussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hyberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius, literis Ti. Claudii et senatus consulto accepto,¹² ex Istria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen^z in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. Quindecim millia cæsa; plus septingenti¹³ aut in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti; et signa militaria unum et quinquaginta capta. Ligures, reliquiae cædis, in montes refugerunt passim; populantique campestres agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius, duarum gentium uno anno victor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis provinciis Romam revertit.

13. (18.) Prodigia eo anno nuntiata. In Crustumino avem sangualem,^{14 a} quam vocant, sacrum lapidem^b rostro

//////////

11 'Eas ipsas literas: posterior vox forte del.' *Rupert.*—12 Conj. *Rupert. acceptis.*—13 *Septingentis* edd. ante Gron. Mox del. prius *aut* Gron. *Donjat. Crev.*

14 'Ad locum Plinii, observat *Harduinus*, hujus avis nomen in codd. scri-

NOTÆ

^x *Iliensium*] Sardiniae populi Ilienses dicti, quod e Trojanorum reliquiis, pars eorum, qui cum Ænea incolomes evaserant, acti tempestatibus in eam insulam pervenerant. Hi Græcis, qui partem insulae tenuerant, per Afros ad internecionem excisis, in montanam insulae regionem confugerunt, ut *Pausan.* in *Phocicis* scribit.

^y *Balarorum magna auxilia*] In eadem insula celebres fuere populi hoc

nomine, inter montanos vel præcipui, in specubus degentes. Hi sic dicti a Corsis, quibus, interjecto freto, vicini erant.

^z *Ad Scultennam flumen*] *Flavius* est Galliae cispadanae *Straboni*, *Scutana* vulgo, Mutinensem agrum dirimens a Bononiensi, atque in Padum defluens, nomen retinet circa fontes.

^a *Avem sangualem*] Hæc avis alio nomine ossifraga dicta ex *Plinio*,

cecidisse. Bovem in Campania locutum.¹⁵ Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit; et in Campania bos alenda publice data; Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab haruspicibus Diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. In ejus locum suffectus est pontifex filius ejus M. Marcellus. Et Lucam¹⁶ colonia eodem anno duo millia civium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius,¹⁷ Cn. Sicinius. Quinquagena et singula jugera et semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat. Etruscorum ante, quam Ligurum, fuerat. C. Claudius consul ad Urbem venit: cui, cum in senatu de rebus in Istria Liguribusque prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. Triumphavit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denarium trecenta septem millia,^c et victoriatum octoginta quinque millia^d septingentos duos. Militibus in singulos quini deni^e denarii dati,^f duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minus, quam civibus, datum. Itaque taciti, ut iratos esse sentires, secuti sunt currum.

14. (19.) Dum is triumphus de Liguribus agebatur,¹⁸

////////

bi *sanqualis*.' Doering.—15 'Vel h. l. leg. *locutam*, vel mox *bos alendus publice datus*.' Gron. prob. Drak.—16 *Lunam* Gron. Donjat. Drak. Doer.—17 'Recte, puto, *L. Æmilius* (Regillus) conj. Drak.' *Rupert*.

18 'An *cum* vel *quum* . . . agebatur quærit Drak. Sed *dum* eodem redit, et

NOTÆ

aquilæ similis, teste Aristotele, sed major et fuscior coloris.

^b *Sacrum lapidem*] Videtur intelligi lapideum Dei alicujus signum, quale opinor causam dedit jurandi 'per Jovem lapidem:' vel certe religione quadam consecratus lapis, cujusmodi apud Apuleium in Floridis, citante Gronovio: 'neque enim justius religiosam moram viatori objecerit lapis, unguine delibutus:' Arnob. lib. 1.

'Inbricatum lapidem, et ex olivi unguine ordinatum' vocat.

^c *Denarium trecenta septem millia*] Gallica pecunia hodierna *cent vingt-deux mille huit cens livres*.

^d *Victoriatum octoginta quinque millia*] Librarum nostrarum triginta et quatuor millia.

^e *Quini deni*] Quatuor floreni et dimidius. *J. Clericus*.

^f *In singulos quini deni denarii dati*]

Ligures, postquam senserunt, non consularem tantum exercitum Romam abductum, sed legionem ab Ti. Claudio Pisis dimissam, soluti metu, clam exercitu indicto, per transversos limites superatis montibus, in campos degressi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniam ipsam ceperunt. Id ubi Romam allatum est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoque tempore habere jussit, creatisque in annum magistratibus in provinciam redire, et coloniam ex hostibus eripere. Ita, uti censuit senatus, comitia habita. Consules creati, Cn. Cornelius Scipio Hispallus, Q. Petillius Spurius.[†] Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio,¹⁹ L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquillius Gallus. C. Claudio consuli prorogatum in annum imperium et Gallia provincia; et, ne Istri quoque idem, quod et Ligures, facerent, socios nominis Latini in Istriam mitteret,²⁰ quos triumphi causa de provincia deduxisset.[§] Cn. Cornelio et Q. Petillio consulibus, quo die magistratum inierunt, immolantibus Jovi singulis bubus, uti solet, in ea hostia, qua Q. Petillius sacrificavit, in jocinore caput non inventum. Id cum ad senatum retulisset, bove perlitare jussus. De provinciis deinde consultus senatus Pisas et Ligures provincias consulibus decrevit. Cui Pisæ provincia obvenisset, cum magistratum creandorum tempus esset, ad comitia reverti jussit. Additum decreto, ut binas legiones novas scriberent et trecenos equites, et dena millia peditum sociis nominique Latino et sexcenos imperarent equites.[†] Ti. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in provinciam consul venisset.

//////////

caput sequens quoque incipit 'dum de his rebus,' &c.' *Doering*. Mox pro *abductum* habent *adductum* edd. ante Gron.—19 'M. Cornelius c. 15. et M. Cornelius Maluginensis c. 27. dicitur: unde cognomen *Scipio* forte del.' *Rupert*. —20 'Excidisse *mandatum* putat Mur. sed similis ellipseos exempla laudarunt all.' *Rupert*. —1 'Numerus peditum intercidit et leg. ut b. l. n. s., quina millia in singulas et duccenos pedites, trecenos equites.' Crev. *Treccentos... sexcentos* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

Gallice, la valeur de six livres.

† A. U. C. 577.

[†] De provincia deduxisset] Adjici vult Muretus *mandatum*: quod satis

15. (20.) Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius, evocatus a viatore, cum templo egressus esset, paulo post rediit confuso vultu, et exposuit Patribus conscriptis, bovis sescenaris,² quem immolavisset, jecur defluxisse.³ ^h Id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse: et vidisse ceteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter absumtum. Territis eo prodigio Patribus, et alter consul curam adjecit, qui se, quod caput jocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negavit.^e Senatus majoribus hostiis usque ad litationem sacrificari jussit. Ceteris Diis perlitatum ferunt: Saluti Petillium perlitasse negant. Inde consules prætoresque provincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio⁴ obvenerunt. Prætores, L. Papirius Maso urbanam, M. Aburius inter peregrinos, sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquillius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam: 'Gracchum eam provinciam pacare, et'⁵ T. Æbutium prætorem adiutorem ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minime convenire. Inter traditionem imperii novitatemque successoris, quæ noscendis prius, quam agendis,

^e *Dixit se litare non potuisse, quamvis tres boves immolasset.*

//////////

2 'Quidam h. l. *sacenaris*; aut ap. Fest. *sescena* legendum putant. Alii conjiciunt *sexcentenaris*, vel, quod idem esse putant, *sexennis*; Grævius *sexcentarii*, (DC. librarum) et Guther. de Jure Pont. *sagenaris*.' Rupert. Placet Doer. quod vir doctus ad margin. ed. Cur. ascripsit, *bovis sexennis*.—3 Periz. et Drak. *diffluxisse* legi volebant.—4 Q. *Petillio* cum Jac. Gron. mavult Rupert.—5 'Pro et legendum esse ei eleganter conjecit J. F. Gron.'

NOTE

per se intelligi videtur.

^g *Bovis sescenaris*] An a *sacena*, quæ et *scena*, et forte *sescena* (quo nomine appellatur dolabra pontificalis apud Festum) dictus *bos sescenaris*, eo cultri genere percussus a victimariis? an legendum *sagenaris*? quasi opimi et publice saginati bovis, quod

Gronovio non displicet. Varro certe *sagenantur* pro *saginantur* dixit.

^h *Jecur defluxisse*] Legi vult Perizon. *diffuxisse*, hoc est, in aqua dissipatum atque absumtum esse, et fere in liquorem abiisse. Nam 'defluere' est e loco superiore delabi.

rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere.' Probata Popillii excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificiis se impediri solennibus excusabat, ne in provinciam iret. Citerior Hispania obvenerat. Ceterum aut ire jussus, aut jurare pro concione, solenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutum est, et ab se uti jus jurandum acciperent, M. Cornelius postulavit, ne in Hispaniam ulteriorem iret. Prætores ambo in eadem verba jurejurarunt.⁶ M. Titinius et T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperii jure in Hispania jussi; et ut in supplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia socium Latini nominis et trecenti equites mitterentur.

16. (21.) Latinæ feriæ fuere ante diem tertium Nonas Maii,⁷ in quibus, quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, 'populo Romano Quiritium,' religioni fuit. Id cum ad senatum relatum esset, senatusque ad pontificum collegium rejecisset; pontificibus, quia non recte factæ Latinæ essent, instauratis Latinis,⁸ placuit Lanuvinos, quorum operaⁱ instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quod Cn. Cornelius consul, ex monte Albano rediens, concidit, et, parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus ingravescente morbo, Cumis decessit. Sed inde mortuus Romam allatus, et funere magnifico elatus sepultusque est. Pontifex idem fuerat. Consul Q. Petillius, cum primum per auspicia posset, collegæ surrogando comitia habere jussus, et Latinas edicere. Comitia in ante diem tertium Nonas Sextiles, Latinas in ante diem⁹ tertium Idus Sextiles edixit.

//////////

Doering. prob. Rupert.—6 Mavult Rupert. *juvarunt.*

7 Drak. mavult *Nonas Maias.*—8 'Repetitio admodum displicet, et forte leg. pontificibus, quia non recte factæ Latinæ essent, placuit, Lanuvinos, quorum opera instaurandæ essent, hostias præbere, vel quia non recte factæ essent, instaurari Latinas placuit, Lanuvinosque, quorum opera instaurandæ cet.' Drak. Pro recte malebat Sigon. *rite.*—9 *In diem III. Non. Sext. Latinas ad diem edd.*

NOTÆ

ⁱ *Quorum opera*] Innio quorum iteranda essent, gratia, vel potius culpa, hæc sacra

Plenis religionum animis, prodigia insuper nuntiata: ^f Tusculi facem in cœlo visam; Gabiis ædem Apollinis et privata ædificia complura, Graviscis murum portamque de cœlo tacta. Ea Patres procurari, uti pontifices censuissent, jusserunt. Dum consules primum religiones, deinde alterum alterius mors et comitia et Latinarum instaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. Ante^k triduum,¹⁰ quam oppugnare cœperat,[†] receptam ex hostibus colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæsa; literæque Romam extemplo scriptæ, quibus non modo rem exponeret, sed etiam gloriaretur, sua virtute ac felicitate neminem jam cis Alpes hostem populi Romani, agrique aliquantum ¹¹ captum,¹ qui multis millibus hominum dividi viritim posset.

17. (22.) Et Ti. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis præliis Sardos perdomuit. Quindecim millia hostium sunt cæsa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. Stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum exactumque; ceteri frumentum contulerunt. Pacata provincia obsidibusque ex tota insula ducentis triginta acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent,

^f Cum hominum mentes terrore propter prodigia essent affectæ.

ante Sigon.—10 Non opus esse judicat Doer. ut cum Jac. Periz. scribatur *intra triduum*: hanc l. quod prob. Rupert.—11 ¹ *Agrique aliquantum*: hæc jactationi Clandii et verbis seqq. *multis millibus* parum convenire putabat Drak. malebatque cum Jac. Gron. legere *agrique ad id tantum* vel cum Donjat. *agrique a se tantum*.¹ Rupert.

NOTÆ

^k *Ante* [*Intra*] Sic ex doctorum virorum sententia edidimus pro *Ante*, quod absurdum prorsus erat. J. Cicerus.

[†] *Ante triduum, quam oppugnare cœperat*] Absurdum Perizonio videtur urbem post triduum quam ab hostibus recepta erat oppugnari, jubetque reponi *intra triduum*, quod quidem rectum esset. Verum non hoc vo-

luit Livius, sed indicare non totorum trium dierum oppugnatione receptam ex hostibus: qui sensus auctoris est in his verbis, non quem ille nescio qua ratione sibi finxit.

¹ *Agrique aliquantum captum*] Num potius *agrique a se tantum captum*, aut quid simile? si enim *aliquantum* legas, non ita multis millibus hominum sufficiat.

missi, quique ab senatu peterent, ut ob eas res, ductu auspicioque Ti. Sempronii prospere gestas, Diis immortalibus honos haberetur, ipsique decedenti de provincia exercitum secum deportare liceret. Senatus, in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decrevit, et quadraginta majoribus hostiis consules sacrificare iussit: Ti. Sempronium proconsulem exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde consulis unius surrogandi, quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petillius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creavit C. Valerium¹² Lævinum. Is, jam diu cupidus provinciæ, cum opportunæ cupiditati ejus literæ allatæ essent, Ligures rebellasse, Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis,^m tumultus ejus causa legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci iussit;¹³ et duumviros navales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eodem et Q. Petillius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit.

18. (23.) Hostes sub adventum C. Claudii, a quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatosque, locorum magis præsidio adversus infeliciter expertam vim, quam armis, se defensuri, duos montes Letum et Ballistam ceperunt, muroque insuper amplexi. Tardius ex

//////////

12 *M. Valerium* edd. ante Sigon.—13 ‘Suspicio locum non integrum esse, et hic aliquid de protectione consulis paludati in provinciam dictum fuisse. Sed ea tamen in *Nonas Sext.* conferri non potest, quia Latine post eas in *a. d. III. Idus Sext.* edictæ erant cap. 16. nec magistratibus ante illas licebat in provincias exire.’ *Duk.* ‘Verba *literis auditis* ab h. l. aliena sunt. Forte leg. *mox Id. Sextil. abiit paludatus. Literis ante datis tumultus cet.*’ *Rupert.*

NOTÆ

^m *Literis auditis*] Non abs re notat sententiæ esse, quam firmandæ. Grut. has voces turbandæ potius

agris demigrantes oppressi ad mille et quingenti ¹⁴ perierunt. Ceteri montibus se tenebant, et, ne in metu quidem feritatis ingenitæ oblitī, sæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat. Captivos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius passim, quam rite sacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant, parietibus affligunt,¹⁵ vasa omnis generis usui magis, quam ornamento in speciem, facta.¹⁶ Q. Petillius consul, ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam veniret: Campis Macrisⁿ se eum expectaturum. Literis acceptis, Claudius ex Liguribus castra movit, exercitumque ad Campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi, divisīs copiis, priusquam digrederentur, communiter ambo exercitus lustraverunt. Tum sortiti, quia non ab eadem utrumque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato sortitum constat,¹⁷ quod in templo fuisset: in Petillio id vitio factum, postea augures responderunt, quod extra templum¹⁸ sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diversas regiones. Petillius adversus Balistæ et Leti jugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se jungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi, ominatum ferunt, 'se eo die Letum capturum esse.'^o Duabns simul partibus subire in adversos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impi-

////////

14 ' Sic reposui pro *quingentos*, quod ex ultima Gruteri ed. receptum est: ad M. et D. edd. antiquiores.' *Rupert.* *Quingentos* Gron. Donjat. Crev. Drak. Doer.—15 *Affigunt* Gron. Donjat. Crev.—16 Drak. et post *ornamento* inserendum, et Crev. vocem *ornamento* delendam censebat. ' Si quid ejiciendum sit, equidem orationis concinnitatis gratia potius voces *in speciem* quam *ornamento* ejicerem.' *Doering.*—17 *Constabat* Gron. Donjat. Crev.—18 ' Vel

NOTÆ

ⁿ *Campis Macris*] In Gallia cispadana fuit hic locus, nunc *Val de Montirone* Leandro, circa *Secchiam* amnem inter *Carpum* et *Mirandulam*.

^o *Se eo die Letum capturum esse*] De

Leto monte Petilius loquebatur: eventus alio vertit ad lethum seu mortem ipsius: sibi itaque funestum omen fecit, qua de re *Valer. Maxim.* lib. 1. c. 5.

gre succedebat. Alteram hostes cum propulissent, ut restitueret rem inclinatham, consul equo advectus, suos ¹⁹ quidem a fuga revocavit: ipse, dum incautius ante signa obversatur, missili trajectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt; et suorum pauci, qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque milia Ligurum occisa: ex Romano exercitu duo et quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem tristis ominis eventum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse. C. Valerius, audita ²⁰ P [morte Q. Petillii, exercitum sine duce relictum ad suas copias adjunxit, iterumque aggressus hostes, eorum sanguine collegæ manibus egregie parentavit. Triumphavit ^{Pigh. Ann. Rom. Val. Max. 11. 7.} de Liguribus.^c In legionem, cujus ante signa consul occisus erat, severe ab senatu animadversum est. Ei universæ neque stipendium anni procedere,^d neque æra dari placuit, quia pro salute imperatoris, hostium telis se non obtulerant. Sub hæc tempora legati Dardanorum, quos ingens Bastarnarum exercitus, Clondico duce, ut ante ^{Liv. XL. 58.} memoravimus, premebat, Romam venere. Qui cum de ^{Polyb. Legat. 62.} Bastarnis exposuissent, quanta esset eorum multitudo, quam procera et immania corpora, quanta in periculis

//////////

extra templum vel foris glossema, et delendum videtur. Rupert.—19 ‘Pro suos non male tentat Drak. fusos.’ Doering.—20 ‘C. Valerius, audita morte collegæ, exercitum in Ligures deduxit. Ita lacunam explevit Cluver. It. Ant.’

NOTE

^P C. Valerius, audita] Desiderantur hic quæ, audita morte Petillii, collega ejus gessit, tum comitia cons. P. Mucii Scævola et M. Æmilii Lepidi, et prætorum qui eo anno fuerunt, cum sortitione provinciarum, et quæ ab his consulibus gesta fuerunt in Gallia et Liguria. Adde quod ex Valerio Maximo lib. II. c. 7. refert Grut. de pæna legioni a senatu inflicta, quod passa esset occidi Petillium.

^c Triumphavit de Liguribus] Hoc

indicare videntur Pighio argentei denarii accuratissime cusi cum Jovis victoris capite laurea coronato, et triumphali quadriga, sub qua legitur nomen hujus consulis. Cum autem triumphus victoriæ sit præmium et argumentum, ideo Ligures a Valerio devictos esse diximus. Crev.

^d Neque stipendium anni procedere] Vetuit senatus hunc annum inter legitimos militiæ annos ejus legionis militibus impentari. Crev.

audacia, adjecerunt societatem iis esse cum Perseo, et vero eum majori sibi, quam Bastarnas ipsos, esse terrori : ac proinde, ut auxilium sibi ferretur, ab senatu postularent. Patres decreverunt mittendos esse legatos, qui Macedoniae res inspicerent : et statim A. Postumio negotium datum, ut eo proficisceretur. Collegas ei adjunxerunt e junioribus, ut penes eum præcipua esset legationis vis et auctoritas. Inde actum de comitiis magistratuum in insequentem annum : qua de re non mediocris disceptatio incidit, quod] periti religionum^q jurisque publici, quando duo ordinarii consules ejus anni, alter morbo, alter ferro periisset, suffectum consulem negabant recte²¹ comitia habere posse.

Fasti Capit. [Res ad interregnum rediit.^e Creati consules per interregem P. Mucius Scævola, M. Æmilius Lepidus
Pigh. Ann. iterum.† Prætores^f inde facti sunt C. Popillius Lænas,
Rom. T. Annius Luscus, C. Memmius Gallus, C. Cluvius Saxula, Ser. Cornelius Sulla,^g Ap. Claudius Centho.
Liv. inf. Consulibus provinciæ obtigere Gallia et Ligures. Præ-
c. 19. torum Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit, Claudius Cen-
c. 21. et 26. tho citeriorem Hispaniam. Reliquæ prætoris provinciæ
c. 21. quibus evenerint, non extat memoria. Annus hic pesti-

////////

Rupert.—21 Recte del. Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^q *Periti religionum*] Ex Prisciano est hoc fragmentum comitiorum, ubi ordinarii consules dicuntur, qui primis comitiis creati erant. His opponuntur suffecti, hoc est, in demortuorum locum surrogati. Fuerant autem ordinarii consules Cn. Cornelius Scipio Hispalus et Q. Petillius Spurrinus : quorum ille morbo, hic ferro interierat : suffectus autem in Scipionis locum C. Valerius Lævinus.

^e *Res ad interregnum rediit*] Si a consule suffecto Lævino haberi comitia nequibant, res ad interregnum rediisse videtur. Nam si dictator comitiorum habendorum causa esset

dictus, tabulæ fastorum Capitolis hoc indicarent. *Pighius*.

† A. U. C. 578.

^f *Prætores*] E sex prætoribus qui hic nominantur, duos tantum postremos pro certis habere debemus, Cornelium et Ap. Claudium. Ceteros ex conjecturis probabilibus supplevit Pighius, quas apud ipsum videre licet. *Crev.*

^g *Ser. Cornelius Sulla*] Nomen huius prætoris reperitur infra c. 21. at non cognomen, neque prænomen, quæ ex XLV. 17. peti posse Pighius credit. *Crev.*

lencia infamis, quæ tamen in armenta tantum grassata est. Ligures, gens semper victa, semper rebellans, Lunam Pisasque depopulati fuerant. Simul et Gallicus tumultus increpuerat. Lepidus, Gallorum motu facile compresso, in Ligures transcendit. Aliquot populi sese ejus arbitrio permiserunt: quos, ut sunt fere similia locis cultorum ingenia, asperis montium jugis quæ incolebant efferari ratus, quorundam ante se consulum exemplo, in xl. capp.
38. 41. et
53. plana] deduxit.^h

19. (24.) Cis Apenninum Garuli et Lopicini et Hercales;^r trans Apenninum Briniates fuerant. Inter¹ Audenam amnem^s P. Mucius cum iis, qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit, omnibusque in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res, in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decrevit, et quadraginta hostiis sacrificari jussit. Et tumultus quidem Gallicus et Ligustinus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppressus erat. Belli Macedonici subibat jam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque^t certamina; et legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renuntiaverantque, bellum in Dardania esse. Simul venerant et ab rege Per-

////////

¹ Cluver. It. Ant. suspicabatur nomen saltem loci, inter quem et *Audemum amnem* Mucius bellum gesserit, excidisse. 'Ex sententia Crev. pro *inter* legendum omnino est *intra*. Si Livius scripsisset *inter*, addidisset quoque alium locum, inter quem et *A. u.* bellum gestum sit.' Doering. Mox Q. Mu-

NOTÆ

^h *In plana deduxit]* Hanc fuisse Livii mentem probare videntur ea quæ sequuntur, 'Cis Apenninum Garuli... trans Apenninum Briniates fuerant.' Verbum enim *fuerant* indicare videtur veteres hic illorum populorum sedes memorari a Livio, postquam exposuerat, quasnam illis regiones habitandas consul assignasset. Crev.

^r *Garuli et Lopicini et Hercales]* Hos Liguriaë populos montanos ponit Cluver. circa fontes Laboniae fluvii, qui vulgo nunc *Luvagna*.

^s *Inter Audenum amnem]* Nunc *La Ula*, sive *Laula*, dicitur hic amnis Cluverio, in sinistram Macræ ripam defluens.

^t *Inter Dardanos Bastarnasque]* Vide lib. xli. c. 57.

seo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec liberavit ejus culpæ regem,^u neque arguit: moneri eum tantummodo jussit, ut etiam atque etiam curaret, ut sanctum haberet fœdus,^x quod ei cum Romanis esse videri posset.² Dardani, cum Bastarnas non modo non excedere finibus suis, quod superaverant, sed graviores fieri in dies cernerent, subnisis Thracum accolarum et Scordischorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum castris Bastarnarum erat, conveniunt.³ Hyems erat, et id anni tempus elegerant, ut Thracæ Scordischi in fines suos abirent. Quod ubi ita factum, et solos jam esse Bastarnas audierunt, bifariam dividunt copias: pars, ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret; pars, devio saltu circumducta, ab tergo aggredere-tur. Ceterum, priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est; victique Dardani compelluntur in urbem, quæ fere duodecim millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circumsidunt urbem, haud dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta^y

[nullo negotio cepit. Bastarnæ omni et comæatu, et apparatu bellico, qui in castris fuerat, exuti, cum ejus reparandi facultas ex hostili regione, et infesto tempore anni, nulla esset, patrias sedes repetere statuerunt. Ita-

cus edd. ante Sigon.—2 Sic contra sensum et Latinitatem censet Doer. legi; et haud inconsiderate fecisse putat quod hunc locum dedit uti enim eleganter emendavit Jac. Gron. *ut sanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis esset, videri posset.*—3 *Convenerunt* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^u *Nec liberavit ejus culpæ regem*] Ita dixit *liberare culpæ*, ut dicimus ‘plenum irarum,’ ‘vacuum vini,’ &c. Receptior loquendi forma est ‘liberare culpæ.’

^x *Ut sanctum haberet fœdus*] Recte Jac. Gronov. translata littera finali t

a verbo *haberet* ad verbum *esset*, sic emendat, *ut sanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis esset, videri posset.*

^y *Sine præsidio relicta*] Hic addenda Bastarnarum cum Dardanis certamina.

que ad Istrum regressi, non sine ingenti lætitia flumen alta concretum glacie offenderunt, quæ nullum onus recusare videretur. Verum incumbente festinantium seque cursu agglomerantium hominum ac jumentorum toto simul agmine, glacies sub immenso pondere fatiscens subito dissiluit, universumque agmen, quod diu sustinuerat, mediis gurgitibus, victa tandem et comminuta, destituit. Plurimi statim vorticibus hausti sunt. Multos enatare conantes crustæ dissolutæ fragmina superinducta merserunt. Pauci ex omni populo per utramque ripam vix concisis visceribus evasere.

(25.) Per ea tempora Antiochus Magni Antiochi filius, qui diu Romæ obses fuerat, mortuo Seleuco fratre, Syriae regnum occupavit. Namque Seleucus, quem Philopatora Græci vocavere, cum paternis cladibus fractas admodum Syriae opes accepisset, post otiosum nullisque admodum rebus gestis nobilitatum annorum duodecim regnum, hunc minorem natu fratrem, misso Romam in ejus locum filio suo Demetrio, revocavit, ex fœderis legibus, quo mutari identidem obsides oportebat. Vix ille Athenas pervenerat, cum Seleucus insidiis Heliodori, unius ex purpuratis, oppressus interiit. Hunc regnum affectantem Eumenes et Attalus expulerunt, induxeruntque in ejus possessionem Antiochum, quem sibi hoc tanto beneficio devinctum habere magni aestimabant. Jam enim ob quasdam offensiunculas suspectos habebant Romanos. Eorum auxiliis regno potitus Antiochus tanto populorum gaudio exceptus est, ut ei cognomen indiderint Epiphani, quod, cum alieni a stirpe regia regnum invaderent, ipse avitæ ditionis assertor exortus suis illuxisset. Neque vero ei ad res bellicas defuit indoles et vigor animi : verum ita pravus et inconsultus fuit in tota morum et instituendæ vitæ ratione, ut brevi, cognomine mutato, pro Epiphane, Epimanes, id est insanus, vocitaretur.

(26.) Sæpe enim egressus e regia, insciis ministris, uno aut altero comite, per urbem rosa coronatus et auro textam indutus vestem incedebat, interdum lapidibus, quos sub ala gerebat, incessens obvios ; interdum contra numeros in vulgus spargens, vociferansque, ‘ sumat cui fortuna dederit.’ Alias vero per aurificum, cælatorumque, et ali-

Oros. iv.
c. 20.

Appian.
Syr.

Liv.
xxxviii.
38.
Appian.

Polyb. ap.
Athen. v. et
x. et Ptol.
Euerg. ap.
eund. x.
Diod. Sic.
ap. Val. s.

orum fabrorum officinas discurrebat, de cujusque arte ambitiose disserens: nunc cum obvio quoque plebeiorum hominum sermones miscebat in publico: nunc circum popinas oberrans, cum ultimæ sortis peregrinis et advenis computationi indulgebat. Si quos forte juvenes tempestivum celebrare convivium senserat, ipse statim cum poculo¹ et symphonia improvisus aderat eomissabundus et lasciviens, ita ut rei novitate perculti plerique se in fugam darent, partim metu conticescerent. In publicis quoque balneis cum turba eum lavare solitum fuisse constat. Ibi cum unguentis tamen pretiosissimis uteretur, ferunt quendam ei de plebe hominem dixisse quondam: 'Beatus es, o rex: unguenta maximi pretii oles.' Cui ille, dicto delectatus, 'Jam te,' inquit, 'ita beabo, ut saturum te esse fateare:' et statim in ejus caput ingentem unguenti nobilissimi urnam effundi jussit: ita ut, natante pavimento, in lubrico lapsantes tum ceteri, tum ipse rex inprimis eachinnos tollens concideret.

20. (27.) Postremo sumta loco vestis regiæ toga, quemadmodum Romæ a candidatis fieri viderat, forum circumibat, singulos e plebe prensans amplexansque, et modo ædilitatem, modo tribunatum plebis petens: ac denique populi suffragiis magistratum adeptus, Romano] more, sella eburnea posita, jus dicebat,² disceptabatque³ controversias minimarum rerum: adeoque nulli fortunæ⁴

4 'Nisi potius *formæ* leg. cum Rubenio, aut *formæ vitæ. firme adhærebat* conj. Gron. ut nulli referatur ad seqq. *genera vitæ.*' Rupert. 'Equidem vocem *fortunæ*, quam homo qui nesciret, quo τὸ nulli referendum esset, importasse videtur, delendam, et verba ita inter se jungenda existimo, et *animus*

NOTÆ

¹ Cum poculo] Diodorus habet μετὰ κεράτιον Polybins, μετὰ κεραμίου. Utraque vox de poculo vinario intelligi potest. Κεράμιον sæpe quoque usurpatur a Polybio pro vase unguentis referto. Ceterum utrolibet modo vel legas, vel interpreteris, parum interest: dummodo κεράτιον, sive κεράμιον, et συμφωνίαν tribuas Antiocho, non juvenibus convivantibus, quod fecit interpres Athenæi, libro v. Crev.

² More, sella eburnea posita, jus dicebat] Hic inseri debent ex parte quæ a Diodoro, et præsertim a Polybio apud Athenæum narrantur de moribus Antiochi Epiphanis.

³ Jus dicebat, disceptabatque] Hæc ex Polybio vertit Noster, ac pæne ad verbum transcripsit Diodorus, ut notat Henr. Vales. Idem dicendum de hominum circa Antiochi hujus facta opinione.

adhærebat animus,^b per omnia genera vitæ errans, uti nec sibi, nec aliis, quinam homo esset, satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere; munificentia inæquali sese aliosque ludificari: quibusdam honoratis magnoque æstimantibus se puerilia, ut escæ aut lusus, munera dare; alios nihil expectantes ditare. Itaque nescire, quid sibi vellet, quibusdam videri. Quidam ludere cum simpliciter, quidam haud dubie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus vere regius erat animus, in urbium donis^c et Deorum cultu.^d Megalopolitanis^d in Arcadia murum se circumdaturum urbi est pollicitus, majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificentum e marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneum^e (id est penetrale urbis, ubi publice, quibus is honos datus est, vescuntur) vasa aurea mensæ unius posuit. Rhodiis, ut^f nihil unum insigne, ita omnis generis, ut quæque usus eorum postulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ

^f In pecunia ad usum et ornamentum civitatum munifice conferenda.

//////////

errans per omnia vitæ genera, adeo nulli (sc. vitæ generi) adhærebat, uti cett. Doering.—5 Malit Duker. Prytaneo.—6 Tò ut abest ab edd. ante Gron.—

NOTÆ

^b Nulli fortunæ adhærebat animus] Scribe cum Rubenio nulli formæ: sic apud Tacit. 1. Annal. 'qui formam vitæ iniit, quam postea celebrem miseræ temporum, et audaciæ hominum fecerunt.' Hujus Antiochi imago hæc est ex nummis:

^c Urbium donis] In Græco ex Polybii textu apud Athenæum legitur ἐν δὲ ταῖς πρὸς πόλεις θυσίαις, quod esset in sacrificiis; sed Livii versio docet scribendum esse δορεαῖς, vel δόσεσι.

^d Megalopolitanis] His sumtibus erogandis hunc Antiochum reges cunctos priores superasse Polybius ait, apparetque ex sequentibus non solum ad ornandas ditionis suæ urbes, sed et Græcas procul positas, magnum pecuniæ numerum erogasse.

^e In Prytaneum] Prytaneum apud Græcos locus erat, quo prytanes, seu magistratus juri dicundo præpositi, conveniebant, et in quo publicis sumtibus aiebantur ac simul epulabantur.

vero in Deos vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine Dei, potest testis esse. Sed et Delon aris ⁷ insignibus statuarumque copia exornavit: et Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum,⁸ et alia multa in aliis locis pollicitus, quia per breve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit, reliquorum sui moris ⁹ et copia Græcorum artificum. Gladiatorum munus Romanæ consuetudinis primo majore cum terrore hominum, insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate, dedit: deinde sæpius dando, et modo vulneribus tenuis, modo sine missione etiam, et familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, et armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque, qui primo ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores arcessere solitus erat, jam suo ^g [e regno voluntarios facile paravit gladiatores, operam ultro ad depugnandum exigua mercede offerentes. Cete-

7 Sic pro *maris* ex emend. Voss et Gron. *Delī aram* conj. Herald. ad Arnob. vi. p. 219. non improb. Duker. 'Ita tamen non apparet, quæ sint insignia, quibus ara illa exornata fuerit. Forte excidit substantivum, cui insignibus additum fuit.' Duker.—8 '*Inducta* vel *inductum* conj. Gron. probb. Duk. et Drak. ut ex præc. ad *lamina* intelligatur *aurei* seu *aurea*.' Rupert.—9 Vid. Not. Delph. inf. 'Duk. τὸ *magnificentia* non primo, ut Gron. sed sexto accipiebat casu, et verbum *vicit* ad Antiochum referebat, ut reliqua *dedit, instituit, posuit, fecit, accendit*. Voculam *et* ejiciendam censet Drak. ut sensus sit: reliquorum spectaculorum sui, i. e. Syriaci, moris magnificentia superiores reges vicit, nempe 'copia Græcorum artificum, i. e. histrionum aliorumque, quorum opera spectacula eduntur. Malim *et reliquos ævi omnis* sc. reges, vel simile quid: nisi plura interciderunt, ad pompam in primis insignem spectantia, quam Polybius copiose describit.' Rupert. 'Equidem post *sui moris* vocem aliquam v. c. *celebrationem* excidisse suspicor. Sic plana sunt omnia.' Doering.

NOTÆ

⁷ *Reliquorum sui moris*] Intellige spectacula Græcorum, sive ludos Olympicorum more celebratos: unde miror Gronovio hic dno excidisse. Primo quod pro *reliquorum* conjicit *religione sui moris*: deinde quod velit τὸ *magnificentia* accipi in nominativo casu, cum dictum sit in auferendi casu; est enim *spectaculorum quoque*

omnis generis magnificentia superiores reges vicit: reliquorum (spectaculorum scilicet) *sui moris* (nempe Macedonici) *et copia Græcorum artificum*. Supple ex superioribus 'superiores reges vicit.' Dicit autem *sui moris*, ut excludat spectacula moris Romani, et præsertim gladiatorum.

g *Jam suo* * * *] Supplenda hic

rum eandem in edendis spectaculis, quam et in cetera vita, pravitatem animi levitatemque exhibuit, ut ludorum apparatu nihil magnificentius, nihil ipso rege vilius aut contemptius videretur. Quod quidem cum sæpe alias, tum maxime in iis ludis apparuit, quos, æmulatus eorum magnificentiam qui a Paulo in Macedonia post devictum Persea dati fuerant, immani sumtu, nec minore suo dedecore, Antiochiæ edidit. Verum ad Romanas res revertamur, a quibus nos longius abstraxit hujus regis mentio.

(28.) Ti. Sempronius Gracchus, qui per biennium Sardiniam obtinuerat, tradita Ser. Cornelio Sullæ prætori provincia, reversus Romam triumphavit de Sardis. Tantam captivorum multitudinem ex ea insula illum abduxisse ferunt, ut longa eorum venditione res in proverbium venerit, et ‘Sardi venales’ pro rebus vilibus vulgari joco celebrati fuerint. Triumphaverunt et consules ambo, Scævola de Liguribus, Lepidus de iisdem et Gallis.^k Tum comitia magistratuum in insequentem annum habita. Creati consules sunt Sp. Postumius Albinus, Q. Mucius Scævola.† Prætoriiis comitiis fortuna inter ceteros candidatos P. Africani filium L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus fuit, non sine magna invidia in certamen conjecit cum C. Cicereio, qui patris ejus scribe fuerat. Nam quinque jam nominatis prætoribus, C. Cassio Longino,^m P. Furio Philo, L. Claudio Asello, M. Atilio Serrano, Cn. Servilio Cæpione, cum extremo saltem loco adhæres-

Polyb. et
Diod. ubi
supra.

Liv. xli.

17.
c. 21.
c. 28.

Auctor de
Vir. Illustr.

Fasti Capit.
Adde Pigh.

Val. Max.
iv. 5. et iii.
5.

quædam ex Athenæo de moribus Epiphaniis: itemque comitia consularia et prætoria cum sortitione provinciarum.

^k *Scævola de Liguribus, Lepidus de iisdem et Gallis*] Pighius vult ambos triumphasse de Liguribus et Gallis. Sed cum Scævola consul intra Andenam amnem res gessisse dicatur supra, c. 19. non videmus quomodo potuerit triumphare de Gallis. *Crev.*

† A. U. C. 579.

^l *L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus fuit*] Non omnino certum est hoc anno contigisse id quod hic memoratur. At non improbabilibus con-

jecturis id astruit Pighius, nempe prætura Cicereii, quam gessit anno sequente; et nota huic Scipioni prætori a censoribus inusta. Dubitatur Luciusne an Cnæus prænomen fuerit huic Scipioni, quia is, quem prætorem in hunc annum ediderat Livius, infra c. 27. dicitur L. Scipio, cum tamen is qui Cicereii gratia præturam consecutus esse a Valerio Maximo memoratur, nominetur ab eo Cnæus. Ceterum alter fuit P. Africani filius, de quo mentio facta est supra xl. 42. *Crev.*

^m *C. Cassio Longino*] Hunc prætorem ex conjectura supplevit Pighius.

cere Scipio niteretur, adeo a patris virtutibus degenerasse visus est, ut omnium centuriarum suffragiis ei Cicereius anteferretur, nisi hic sive fortunæ crimen, sive comitiorum errorem modestia sua emendasset. In hoc campestri certamine patroni sui filium vincere non sustinuit, abjectaque statim candida toga, ex competitore de victoria certo, gratus cliens et competitoris sui suffragator factus est. Sic honorem, quem a populo impetraturus Scipio non videbatur, ope Cicereii consecutus est, majore Cicereii gloria, quam sua.

21. (29.) Consulibus provinciæ assignatæ sunt Gallia et Ligures.ⁿ Mox sortiti prætores, C. Cassius Longinus urbanam jurisdictionem obtinuit, L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Atilio prætori provincia Sardinia obvenerat; sed cum legione nova, quam consules conscripserant, quinque millibus peditum, trecentis equitibus, in Corsicam jussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hispaniam ulteriorem, et P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, et socium Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites; Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones consules scribere jussi cum ¹⁰ justo numero peditum equitumque, et decem millia peditum sociis imperare et sexcentos equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, eo verteret ¹¹ in homi-

////////

¹⁰ 'Tò cum delendum esse jam suspicati sunt Duk. et Drak.' *Rupert.*
—¹¹ *Verterat*, et mox *superabant* pro *superaverant* Gron. Doujat. Crev.
In hominum morbos, mutavit Sigon. in *verterat in homines*. In morbos qui

NOTÆ

Is triennio post consul futurus est, nec ejus prætura in Livio reperitur. Crev.

ⁿ *Consulibus provinciæ assignatæ sunt Gallia et Ligures*] Galliam hoc anno provinciam consularem fuisse ex eo suspicamur, quod infra c. 27. uni ex

consulibus in provinciam ennti negotium datur, ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimat. Quod spectat ad Lignres, jamdiu in eam provinciam quotannis aut ambo consules mittuntur, aut certe alter ex iis. Crev.

num morbos. Qui inciderant,^h haud facile septimum diem superabant: qui superaverant, longinquo, maxime quartanæ, implicabantur morbo. Servitia maxime moriebantur. Eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus Libitina sufficiebat.ⁱ Cadavera, intacta a canibus ac vulturibus, tabes absumebat; satisque constabat, nec illo, nec priore anno, in tanta strage boum hominumque vulturium usquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, et Ti. Sempronius Ti. F.¹² Longus decemvir sacrorum, et P. Ælius Pætus augur, et Ti. Sempronius Gracchus, et C. Mamilius Vitulus curio maximus, et M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices suffecti sunt,^k C. Sulpicius Galba in locum Tuditani.¹³ Augures suffecti sunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronianus,¹⁴ in P. Ælii Q. Ælius Pætus. Decemvir sacrorum

//////////

inciderant.—12 C. F. Gron. Donjat.—13 ‘Nomen pontificis in locum Cæpionis suffecti excidit. Sed Drak. qui nomen suffecti pontificis in locum Tuditani excidisse putat, hunc locum ita scribendum suspicatur, *pontifices suffecti sunt, C. Sulpicius Galba in locum Cæpionis * * * in locum Tuditani.*’ Doering. In edd. Drak. et Doer. est signum lacunæ post *Galba.*—14 ‘Mendosum est cognomen *Gracchus*, quod non *Veturia* genti fuit, sed *Sempronix.* Ti. *Veturius Calvinus Gracchus S.* male emend. Pigh. (v. Drak.) melius *T. Veturius Crassus S.* Sigon. et Jac. Periz. (modo constaret Crassum

NOTÆ

^h *Verterat in hominum morbos.* Qui [morbos, qui] *inciderant*] Correxerat Sigon. *verterat in homines: in morbos qui inciderunt*; nolebat enim *incidendi* verbum absque nomine et præpositione. Verum, præterquam quod hoc loco referri possunt *tà qui inciderant* ad nomen *morbos*, quod præcedit, agnoscit etiam ipse eo verbo simpliciter usos aliquando auctores. Sic Noster lib. xxix. ‘ne neglecti, qui incidissent, morerentur.’ Cic. quoque in *Pisonem*, ‘neque se recreare quisquam posset qui semel incidisset.’ Opponit vero hic Livius hominum morbos pestilentia, quæ prius in boves ingruerat.

ⁱ *Ne liberorum quidem funeribus Libitina sufficiebat*] Venerem alii, alii probabilius Proserpinam interpretantur hanc Deam apud Plut. in *Numa*, ejus in æde locabantur aut vendebantur quæ ad apparatus funerum pertinebant. Sed hic sumitur hoc vocabulum pro exequiarum apparatu: aliquando accipitur pro morte, ut apud Horat. ‘pars melior mei vitabit Libitinam.’

^k *Pontifices suffecti sunt*] Unum tantum nominat C. Sulpicium Galbam in locum Tuditani: excidit itaque nomen pontificis suffecti in locum Cn. Servilii Cæpionis demortui: quod notatum a Sigonio.

C. Sempronius Longus, curio maximus C. Scribonius Curio sufficitur. Cum pestilentiae finis non fieret, senatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit; et, Q. Marcio Philippo verba praeunte, populus in foro votum concepit: 'Si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum.' In Veienti agro biceps natus puer, et Sinuessae unimanus, et Auximi¹⁵ puella¹ cum dentibus; et arcus interdiu sereno caelo super aedem Saturni in foro Romano intentus, et tres simul soles effulserunt; et faces eadem nocte plures per caelum lapsae sunt in Lanuvino: Cæritesque anguem in oppido suo juba-tum, aureis maculis sparsum, apparuisse affirmabant; et, in agro Campano bovem locutum esse, satis constabat.

22. (30.) Legati Nonis Juniis^{16m} ex Africa redierunt, qui, convento prius Masinissa rege, Carthaginem ierant: ceterum certius aliquanto, quæ Carthagine acta essent, ab rege rescierant, quam ab ipsis Carthaginiensibus. Comper-tum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in aede Æsculapii datum esse. Ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, et rex affirma-verat, et ipsi parum constanter negaverant. In Macedo-niam quoque mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messalla, Sex. Digitius. Per-seus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant et, de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub jus judi-

//////////

fuisse tunc usitatum cognomen Veturiorum:) optime *Ti. Veturius Philo S. Drak.* qui suspicatur eum fuisse filium Ti. Gracchi, cui in sacerdotio succes-serit, et adoptatum a Ti. Veturio Philone, de quo v. xxix. 38. An Livius scripsit *T. Veturius Geminus S.?* Rupert.—15 *Oximi* Gron. Donjat. Crev.

16 *Junii* Gron. Crev. all. perperam *Julii*, iudice Rupert. Vid. Not. Delph.

NOTE

¹ *Auximi* [*Oximi*] *puella*] Oximum urbs est Piceni, vulgo *Osmo*.

^m *Legati Nonis Juniis*] Recte ob-servare videtur Sigon. legendum *Ka-lendis Juniis*: neque enim probabile

est Livium hisce temporibus *Julias* nominasse, sed Quintiles, si cogitas-set de mense Quintili, qui nonnisi longo post tempore nomen *Julii* ac-cepit.

ciumque suum totam coëgit gentem. Inde, per Œtæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuntius tumultus ejus venit. Triduum, non plus, Delphis moratus, per Phthiotidem, Achaiam Thessaliamque,ⁿ sine damno injuriæ agrorum, per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantum civitatum, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: aut legatos,¹⁷ aut literas dimisit, petens, 'ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri. Secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam.' Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat.

23. (31.) Hæc una ex omni Græcia gens et Atheniensium civitas eo processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque servitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat; quia, cum finibus suis¹⁸ interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id cum Perseus animadvertisset, comprehensis omnibus,^o literas * * *: ceterum,¹⁹ ne similis fuga servorum postea fieret, cogitandum et illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem

inf.—17 'Hic deesse aliquid, facile apparet. Sigon. ante *aut* particulam *sed* in textum recepit. Equidem pro *sed* malim *immo*. Crev. legendum fortasse esse suspicatur *sed circa omnes Græciæ civitates aut legatos, &c.*' Doering.

18 'Forte cum Jac. Periz. post *suis* inserendum *iis*, quod tamen et com-

NOTÆ

ⁿ *Per Phthiotidem, Achaiam Thessaliamque*] Intellige regiones duas Thessaliæ late sumptæ, quarum aliam Thessaliotiden dixere, id est, Thessaliam strictius dictam; aliam vero Achaiam, Phthiotidem cognomine, ad discrimen Achaiæ Peloponnesiacæ: nam et in Thessaliæ parte fuit Argos A-

chaicum.

^o *Comprehensis omnibus*] Hic quædam exciderunt, quæ ita supplet Sigon. 'ad Achæos misit, quibus se servos eorum qui ad se transfugerant benigne remittere illis scripsit. Ceterum,' &c.

quærebat, et plerisque moderate et benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia; Callicrates, ex iis, qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inviolatum foedus servaretur, 'Parva,' inquit, 'aut mediocris res, Achæi, quibusdam videtur agi; ego maxime gravissimam^p omnium non agique tantum²⁰ arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibusque ipsis, finibus interdixissemus, manereque id decretum,^q scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur; ii concionantem^r quodam modo absentem audimus regem, et, si Diis placet, orationem ejus probamus. Et, cum feræ bestiae cibum ad fraudem suam positum plerumque aspernentur et refugiant, nos cæci, specie parvi beneficii, inescamur, et, servulorum minimi pretii recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subruere et tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiae societatis² quæri, qua Romanum foedus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse, et, quod vivo Philippo expectatum, morte ejus interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium et Persea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum posuerat præmium,^h Demetrium nullo alio crimine, quam Romanæ ami-

^h Quia Philippus regnum suum proposuerat pro præmio odii adversus Romanos.

mode abesse potest.' *Drak.*—19 Vid. Not. Delph. inf.—20 'Forte leg. ego maximam gravissimamque o. non agi t. vel cum Gron. ego maximam et gravissimam omnium: neque agi tantum, et mox nam cum regibus Maced. . . maneretque cet.' *Rupert.* Verba manereque id decretum vel vitata, vel manca, vel superflua censet *Crev.*—1 *J. F. Gron.* conj. hic concionantem vel nunc conc.—

NOTÆ

^p *Ego maxime gravissimam, &c.]* Lege ex Gronovii conjectura, maximam et gravissimam omnium, neque agi tantum, &c.

Maximum, &c.] Sic pro maxime, ex

sententia *J. F. Gronovii.* In sequentibus etiam paucula, eo auctore, mutata. *J. Clericus.*

^q *Manereque id decretum]* Recte idem emendat, maneretque id decretum.

citiae initae, occidit; Persea, quem populus^r Romanus prius poenae, quam regni,³ haeredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit⁴ aliud, quam bellum paravit? Bastarnas primum ad terrorem omnium in⁵ Dardaniam immisit; qui si sedem eam tenuissent, graviores eos accolae Graecia habuisset, quam Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit; immo, si vera volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis subegit, nec provinciis[†] de controversis[‡] ad disceptationem populum Romanum adivit.⁶ Inde, transgressus Aetam, ut repente in medio⁷ umbilico Graeciae conspiceretur, Delphos ascendit. Haec usurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragravit. Quod sine ullius eorum, quos oderat, noxia,⁸ hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, et cogitare jubet, quo modo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est, ut decretum, quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus; rursus legatos regios et hospitia cum principibus et mox Macedo-

2 'Eleganter Crev. *societati*.' Doering.—3 'Ita primum editum Lugd. 1553. quem p. R. prius *pæna* edd. ante Sigon. qui *populi Romani* dedit. Quem in *populum Romanum* prius *odii*, quam *regni* cet. emendat Gron. quem *belli in pop. Rom.* prius *pæne*, q. r. conj. Ruben. quem *populi Rom. hostem* prius *pæne* Muretus, et quem *odii populi Romani* (h. e. odii Philippi erga populum Rom.) prius *pæne* Drak. Malim legere quem *populo Romano* vel *populi Romani* prius *pænam* aut potius *Pænam*, (h. e. vexatorem et ultorem injuriæ patri factæ) quam *regni haeredem futurum sciebat*.' Rupert.—4 Non dubitat Gron. quin *τὸ ἐγίτ* sit insitutum, et falsæ manus.—5 Deerat olim *τὸ ἐν*—6 'Ita primæ edd. *populi Rom.* quædam, et *populum Rom.* aliæ. [nt Gron. Doujat.] *audivit* ed. Basil. 1554. et seqq. *nec provinciis de c. ad d. populi R. revocantem* (se) *audivit* emend. Sigon. rectius vero Gron. *nec p. de c. discept. ad pop. R. revocantem*, meliusque *nec provocantem* (Dolopiam) sen *nec prorocantes* (Dolopas) *de controversiis ad disceptationem populi R. audivit*. Hoc probarunt Crev. et Drak. [in textum recepit Crev.]' Rupert.—7 'Vox *medio* supervacua et forte

NOTE

^r *Populus*, &c.] Forte, *belli in populum Romanum*, prius *pæne*, quam, &c. Sic Alb. Rubenius. J. Clericus.

[†] *Provinciis* [*provocantes*] Ita Gronov. pro *provinciis*. J. Clericus.

[‡] *Nec provinciis de controversis*

Probabilis emendatio Gronovii ejusdem, *Dolopiam armis subegit, nec provocantem*, vel *prorocantes* (scilicet Dolopas), *de controrcrsiis ad disceptationem populi Romani audivit*.

num exercitus, ipsum quoque a Delphis (quantum enim interluit fretum?)⁸ trajicientem in Peloponnesum videamus, immisceamur⁹ Macedonibus armantibus se adversus Romanos. Ego nihil novi censeo decernendum, servandaque omnia integra, donec ad certum dirigatur,¹⁰ vanusne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia et commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum et immaturum videtur.⁷

24. (32.) Post hunc Arco,¹¹ frater Xenarchi prætoris, ita disseruit: 'Difficilem orationem Callicrates et mihi, et omnibus, qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentarique et oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat, neque oppugnat, effecit, ut, qui ab se dissentiret, adversus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium, tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit et nuntiat, quæ occulte facta sunt. Divinat etiam, quæ futura fuerant,¹² si Philippus vixisset; quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui, nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus, nec quid Philippus, si vixisset, facturum fuerat, ad hæc, quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus, Persea, regno accepto, ad legatos Romanos venisse,¹³ ac regem Persea a populo Romano appellatum:

//////////

glossema.' *Rupert.*—8 Roell. conj. *quos adierat*; et *Dnk. noxa.*—9 *Immisceamur* edd. ante Sigon.—10 *Redigatur* conj. Gron. et in textum recepit Crev.

11 *Archo* vel *Archon* conj. Drak.—12 'Quæ futura fuerint' Donatus et Prisc. reponi jubent. Contra Drak. paulo post etiam *facturus fuerat* revocavit pro

NOTÆ

⁸ *Quantum enim interluit fretum]* certum redigatur.

Revèra inter Phocidem, ubi Delphi, et Achaiam Peloponnesiacam, brevis est trajectus Corinthiaci sinus.

¹ *Donec ad certum dirigatur]* Melius haud dubie quod Gron. suggerit, ad

^u *Quæ futura fuerant]* Reponendum ex Donato et Prisciano Grammaticis, *quæ futura fuerint.*

^x *Ac scimus, Persea, regno accepto, ad legatos Romanos venisse]* Id vero

audimus, legatos Romanos^y venisse ad regem, et eos benigne exceptos.¹⁴ Hæc omnia pacis equidem signa esse judico, non belli; nec Romanos offendi posse, si, ut bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedonia sumus; an infirmissimi omnium, tanquam, quos nuper subjecit, Dolopes? Immo contra ea,^{15z} vel viribus nostris, Deum benignitate, vel regionis intervallo tuti. Sed sumus æque subjecti ac Thessali Ætolique; ^{16a} nihilo plus fidei auctoritatisque habemus adversus Romanos, qui semper socii atque amici fuimus, quam Ætoli, qui paulo ante hostes fuerunt. Quod Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ cum Macedonibus juris est, idem et nobis sit: et cur execrabilis ista nobis solis velut desertio juris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur adversus eum armatum et

vulg. *f. fuerit*, quod Sigonius substituerat, [quodque apud Gron. Donjat. Crev. legitur,] docetque, modos diversos Livio aliisque frequentes esse.^y *Rupert.*—13 Vid. Not. Delph. inf.—14 *Acceptos* Gron. Donjat. Crev.—15 Vid. Not. Delph. inf.—16 Aut delendum putat Gron. vocem *Ætolique* aut leg. *Thessali Dolopesque*, aut ex seqq. *Epirotæque*. Malit *Rupert. Thessali Perrhæ-*

NOTÆ

nescimus ex Livio; sed ut legendum censet Gronov. *Persea, regno accepto, legatos Romam misisse, ac regem a populo Romano appellatum: audimus legatos Romanos venisse ad regem, et ab eo benigne exceptos.* Ex lib. XI. c. 58. extremo.

^y *Legatos Romanos venisse, [legatos Romam misisse,] &c.* Antea erat, *ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea, &c.* Quæ emendata de sententia J. F. Gronovii. *J. Clericus.*

^z *Immo contra ea*] Vult Gron. *contra vim: forte legendum contra eam, supple Macedoniam: quanquam contra ea suam habet significationem: est enim contra ea quæ dicuntur ab adversa-*

riis, ut ostendat ea vera non esse, sed quæ ipse contra proferat.

^a *Sed sumus æque subjecti ac Thessali Ætolique*] Aut delendam vocem *Ætolique*, aut pro *Ætolique* scribendum *Dolopesque*, vel *Epirotæque*, ratiocinatur Gron. sibi enim Arco objicit (quod mox diluit) eos qui cum potentiori fœdus ineunt (qualis Perseus respectu Achæorum) ei se addicere, tanquam subjectos; et sic Achæos futuros quasi in ditione Persei, ut erant Thessali ex parte: Ætoli autem nullatenus subditi erant Perseo.

Ætolique] J. F. Gron. legit *Epirotæque*. J. Clericus.

bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus, novus rex, omnis injuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans, meruit? cur soli omnium hostes ei sumus? ¹⁷ Quamquam et illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius injurias, si quæ forte fuerunt, ¹⁸ b * utique post mortem. Cum classis Romana Cenchreis staret, consul cum exercitu Elatiæ ¹⁹ esset, triduum in concilio fuimus, consultantes, utrum Romanos, an Philippum, sequeremur. Nonnihil ²⁰ metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat: ¹ id quod erat vetusta conjunctio cum Macedonibus, vetera et magna in nos regum merita. Valeant et nunc eadem illa, non ut præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id, quod non agitur, Callicrates, simulaverimus. Nemo novæ societatis aut novi foederis, quo nos temere illigemus, conscribendi est auctor: sed commercium tantum juris præbendi repetendique sit, ne interdictione finium nostrorum et nos quoque regno arceamus, ne servis nostris aliquo fugere liceat. Quid hoc adversus Romana foedera est? Quid rem parvam et apertam, magnam et suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid, ut ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac invisos ² efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat, quin Romanos secuturi simus. In pace etiamsi non odia finiuntur, intermittantur.' Cum iidem huic orationi, qui literis regis assentierant, ³ c assentirentur, indignatione

bique, aut potius T. Bæotique.—17 'Cum Gron. forte leg. quid Perseus... meruit, cur soli omnium hostes ei sumus? et deinde post si quæ forte fuerunt auctore Sigon. addendum oblivisceremur, vel cum Cler. et Crev. oblivisci deberemus.' Rupert.—18 Vid. Not. Delph.—19 Cenchris... Velatiæ edd. ante Sigon.—20 'Pro nonnihil scribendum esse nihil coniecit Periz. cui accedit Crev. Equidem nonnihil servandum puto.' Doering.—1 Faceret Gron. Donjat. Crev.—2 'Legendum esse et vel atque inrisos recte jam monuerunt Crev. et Drak.' Doering.—3 'Hæc vox aut delenda videtur cum

NOTE

b Si quæ forte fuerunt] Adde obli- sent, utique post mortem.
visceremur, aut oblivioni tradendæ es-

c Qui literis regis assentierant] Cor-

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

AA 000 404 849 2

University Of California Los Angeles

L 007 625 617 1

SOUTHERN BRANCH
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
LOS ANGELES, CALIF.

